DIDEROT

Călugărița
•
Nepotul lui Rameau
•
Jacques fatalistul

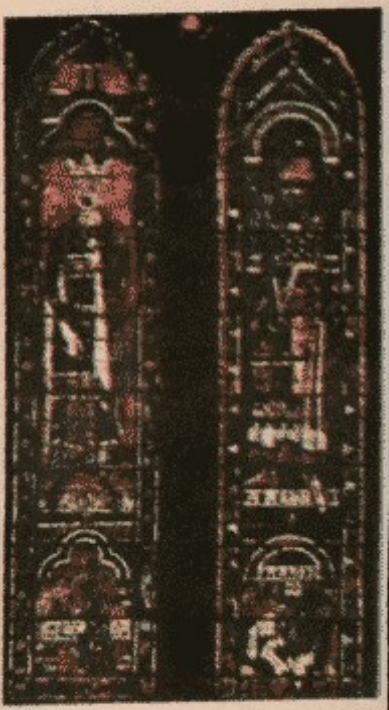

Editura Univers

clu

DIDEROT

CĂLUGĂRIŢA
NEPOTUL LUI RAMEAU
JACQUES FATALISTUL

CĂLUGĂRIŢA

Răspunsul domnului marchiz de Croismare – dacă voi primi vreunul – îmi vai fi punctul de plecare al acestei povestiri. Înainte de a-i scrie, am vrut să-l cunosc. Domnul marchiz face parte din înalta societate, s-a distins în serviciu, e un om în vârstă şi a fost căsătorit; are o fiică şi doi fii, pe care îi iubeşte şi cărora le este drag. E de neam mare, cult, inteligent, vesel, îi plac artele şi, mai cu seamă, e un om original. Mi s-au spus multe lucruri frumoase despre sensibilitatea, onoarea şi cinstea sa; şi mi-am putut da singură seama, după interesul viu pe care mi l-a arătat şi după toate câte le-am auzit, că nu m-am înşelat adresându-mă lui; dar nu-mi închipui că se va decide să-mi schimbe soarta până nu va şti cine sunt; de aceea m-am hotărât să-mi înfrâng amorul propriu şi sila, scriind memoriile acestea, în care zugrăvesc o parte din nenorocirile mele, fără talent şi fără pricepere, cu naivitatea vârstei mele fragede şi cu sinceritatea firii mele. Fiindcă s-ar putea ca protectorul meu să se intereseze de unele fapte petrecute mai demult, sau să-mi dea mie prin minte să-mi termin memoriile când faptele acelea vor fi uitate, m-am gândit că notarea lor pe scurt, adăugată la sfârşit, cât şi impresia a- dâncă pe care mi-au lăsat-o pentru toată viaţa vor fi de ajuns ca să mi le amintească fără greş.

Tata era avocat. Se însurase cu mama în pragul bă- trâneţii, şi din căsătoria lor s-au născut trei fete. Tata avea mai multă avere decât i-ar fi trebuit ca să-şi mărite bine fiicele; dar pentru asta ar fi trebuit să le iubească pe toate trei deopotrivă şi, din păcate, lucrurile stăteau cu totul altfel, aşa că nu-i pot aduce o asemenea laudă. Fără doar şi poate că eu eram mult mai

drăgălaşă la fire şi la chip decât surorile mele, pe care le întreceam şi prin caracter şi prin talente; dar tata şi mama păreau mâhniţi din pricina aceasta. Însuşirile mele cele bune, dăruite de natură sau căpătate prin sârguinţă, mi-au adus numai necazuri; de aceea, ca să pot fi şi eu iubită, dezmierdată, răsfăţată şi iertată mereu, aşa cum erau surorile mele, am dorit să le semăn încă de pe când eram micuţă, de tot. Dacă se întâmpla să-i spună cineva ma. Mei: „Drăguţi copii aveţi.. Asemenea cuvinte nu mă priveau niciodată şi pe mine. Uneori se întâmpla să fiu răzbunată pe deplin pentru nedreptatea asta, dar laudele primite mă costau atât de scump când rămâneam numai noi, încât în locul lor aş fi dorit de o mie de ori nepăsarea sau chiar ocara; cu cât musafirii arătau că eu le sunt cea mai plăcută, cu atât ai mei păreau mai nemulţumi^ după plecarea lor. Vai, de câte ori n-am plâns de necaz că nu m-am născut urâtă, neghioabă, proastă, îngâmfată; într-un cuvânt, cu toate cususurile care pe surorile mele le făceau dragi părinţilor! Şi m-am întrebat cum se poate ivi o asemenea ciudăţenie la nişte părinţi cinstiţi, drepţi şi cuvioşi. Să vă spun totul, domnule? Câteva cuvinte scăpate de tata în clipele de mânie, căci era iute din fire, câteva lucruri pe care le-am observat când şi când, cât şi unele vorbe ale vecinilor şi ale slugilor m-au făcut să bănuiesc ceva care i-ar scuza oarecum. Poate că tata sî îndoia că aş fi fost a lui; poate că maniei îi aminteam de un păcat săvârşit şi de ingratitudinea unui bărbat căruia îi dăduse prea multă ascultare; ce ştiu eu? Dar, chiar dacă bănuielile mele ar fi neîntemeiate, de ce să nu vi le destăinuiesc? Tot veţi arde aceste file, iar eu vă făgăduiesc să ard răspunsul dumneavoastră.

Surorile mele şi cu mine veniserăm pe lume la scurtă vreme una după alta, aşa că ne-am făcut mari toate trei odată. Şi au început să se iveascâ peţitorii. Pe sora mea mai mare a cerut-o; un tânăr încântător; dar mi-am d£t seama de îndată că tânărul începuse să mă placă pe mine şi că sora-mea nu va mai fi, curând-curând, decât un pretext ca să vină atât de des pe la noi. Am presimţit câte necazuri îmi va aduce alegerea asta; şi am prevenit-o pe mama. E poate singura faptă pe care-am făcut-o vreodată fărS ca s-o supăr, şi iată cum am fost răsplătită: peste vreo patru zile mi-au spus că mi s-a oprit un loc intr-o mănăstire; iar a doua zi am şi fost dusă acolo. Fiindcă acasă nu avusesem trai bun, plecarea nu m-a întristat de loc; şi

m-am dus la Sainte-Marie – aşa se numea mănăstirea – cu inima uşoară. În timpul acesta, iubitul so- rei mele, nemaivăzându-mă, m-a uitat şi i-a devenit soţ. Ll cheamă domnul K...; e notar şi locuieşte la Corbeil, iar căsnicia lor merge cum nu se poate mai rău. Cea de a doua soră s-a măritat cu un oarecare domn Bouchon, negustor de mătăsuri pe strada Quincampoix, la Paris, şi o duce destul de bine cu el.

După măritişul surorilor mele, mi-am închipuit că au să-şi aducă aminte de mine şi că n-am să mai rămân mult h mănăstire. Aveam, pe atunci, şaisprezece ani şi jumătate. Surorilor li se dăduse zestre mare; de aceea, gin-’ dindu-mă că mi se va hărăzi o soartă asemănătoare lor, îmi făceam tot felul de planuri, care de care mai ademenitoare, când, deodată, m-am pomenit chemată la vorbitor. Venise să mă vadă părintele Seraphin. Duhovnicul mamei; fiindcă fusese şi duhovnicul meu, nu i-a fost greu să-mi lămurească scopul vizitei sale; voia să mă convingă să mă călugăresc. Fără doar şi poate că m-am împotrivit unei propuneri atât de ciudate; i-am spus răspicat că n-aveam de loc poftă de călugărie. „Cu atât mai rău, mi-a răspuns el. Părinţii dumitale şi-au dat ultimul ban ca să-ţi înzestreze surorile, şi nu văd cum te-ar mai putea ajuta acum, când sunt atât de strâmtoraţi. Gândeşte-te bine, domnişoară: ori te călugăreşti şi rămâi aici pentru totdeauna, ori te duci în altă mănăstire, în provincie, unde te-ar putea primi pentru o mică plată lunară, şi de unde nu vei mai ieşi până la moartea părinţilor dumitale, care s-ar putea întâmpla peste cine ştie câtă vreme...” Am plins, plină de amărăciune, şi-am vărsat şiroaie de lacrimi. Stareţa ştia despre ce e vorba; de aceea, când m-am întors de la vorbitor, am găsit-o aşteptându-mă. Eram într-o stare de nedescris. Ea mă întrebă: „Ce ai, draga mea copilă? (Şi doar ştia mai bine decât mine ce aveam!) Ce ţi s-a întâmplat? N-am mai văzut atâta deznădejde; mă faci să tremur. Nu cumva ţi-ai pierdut tatăl âau mama?“ Era cât pe-aci să mă arunc la pieptul ei şi să spun: „Ah! unde dă Dumnezeu dar m-am mulţumit să strig: „Vai, nu mai am nici tată, nici mamă; sunt o biată năpăstuită; părinţii mă urăsc şi vor să mă îngroape de vie aici“. Stareţa aşteptă să-mi treacă plânsul şi să mă potolesc. I-am spus mai limpede ce veste mi se adusese. S-ar fi zis că-i e milă de mine; mă plânse; mă sfătui să nu îmbrac veşmântul către care nu mă simţeam de loc atrasă; îmi făgădui să se

roage, să le arate părinţilor mei nedreptatea, să stăruie. O, domnule, cât de prefăcute sunt stareţele! Nici n-aveţi idee. E drept că le-a scris. Dar ştia bine ce răspuns va primi; şi. Mi l-a adus la cunoştinţă; iar eu abia mult mai târziu am început să mă îndoiesc de buna ei credinţă. Când s-a împlinit răgazul care mi se dăduse ca să mă hotărăsc, stareţa a venit să mă înştiinţeze, arătându-mi o mâhnire cât se poate de bine jucată. La început a: stat fără să scoată o vorbă, apoi a lăsat să-i scape câteva cuvinte de compătimire, din care am înţeles totul. A urmat încă o criză de deznădejde; ultima, căci altele nu voi mai avea să vă descriu. Doar sunt neîntrecute în arta de a şti să se stăpânească. În cele din urmă mi-a spus. Şi cred că avea lacrimi în ochi: „Aşadar, copila mea, ne vei părăsi! Copilă scumpă, n-o să ne mai vedem!...“• Mi-a mai spus şi alte câteva cuvinte, pe care nu le-am mai auzit. Mă prăbuşisem pe un scaun: când tăceam, când suspinam, când rămâneam împietrită, când mă ridicam, ca să mă rezem de ziduri, sau să-mi plâng durerea la sânul ei. Iată în ce stare mă aflam, când stareţa adăugă: „De ce nu faci un lucru simplu? Ascultă-mă, să nu zici cel puţin că nu te-am sfătuit; dar să păstrezi cea mai a- dâncă taină, fiindcă n-aş vrea pentru nimic în lume să mi se poată aduce vreo vină. Ce ţi se cere? Să iei vălul călugăriei? Ei bine! de ce nu l-ai lua? Întrucât te legi? Ar însemna doar să mai rămâi încă doi ani cu noi, atâta tot. Nu poţi să ştii cine moare şi nici cine trăieşte; doi ani înseamnă timp, nu glumă; câte nu se pot întâmpla în doi ani...“ îşi însoţea vorbele viclene cu atâtea mângâieri, cu atâtea asigurări de prietenie, cu atâtea făţărnicii duioase – ştiam unde mă găsesc, îmi zicea ea, dar nu ştiam unde am să fiu dusă – încât m-am lăsat convinsă. Aşadar, stareţa îi scrise tatălui meu; scrisoarea ei era cât se poate de bine adusă din condei; cât despre asta nu le întrece nimeni; n-a ascuns nici chinul, nici durerea, nici plângerile mele; vă asigur că ar fi putut înşela chiar o fată mai isteaţă decât mine; bineînţeles că până la urmă a dobândit şi consimţământul meu. Cu câtă grabă au fost apoi pregătite toate! S-a hotărât ziua, mi-am făcut veşmântul, şi clipa ceremoniei sosi atât de repede, încât astăzi mi se pare că lucrurile acestea s-au petrecut toate odată, fără pic de răgaz între ele.

Uitasem să vă spun că mi-am văzut părinţii, că n-am cruţat nimic ca să-i înduioşez, şi că ei au rămas neclintiţi în hotărârea

lor. Un oarecare preot Blin, doctor de la Sorbona, a ţinut predicaiar domnul episcop d'Alep mi-a înmânat veşmântul. O asemenea ceremonie e tristă prin ea însăşi; dar în ziua aceea a fost şi mai tristă decât de obicei. Deşi maicile se îngrămădeau în jurul meu, ca să mă sprijine, am simţit de zeci ide ori că mi se moaie genunchii şi că sunt gata să mă prăbuşesc pe treptele altarului. Nu mai auzeam şi nu mai vedeam nimic, eram năucită; mă lăsam dusă; mi se puneau întrebări la care răspundeau alţii în locul meu. În cele din urmă „ceremonia aceasta crudă se sfârşi; toţi ceilalţi au plecat, şi am rămas în mijlocul turmei de care mă legaseră. Maicile s-au strâns în jurul meu şi m-au sărutat, vorbind între ele: „Ia te uită, soră, ce frumoasă e! Ia te uită cum vălul negru face să-i pară şi mai alb tenul! Şi ce bine îi şade! Cum îi mai rotunjeşte faţa! Cât de netezi îi par acum obrajii! Şi veşmântul, cum îi mai scoate la iveală frumuseţea taliei şi a braţelor!" Abia le auzeam; eram deznădăjduită; dar, cu toate astea, nu pot să ascund că, de îndată ce am rămas singură în chilie, mi-am amintit de cuvintele lor măgulitoare şi nu m-am putut opri să iau oglinjoara ca să văd cât erau de adevărate; la drept vorbind, mi s-a părut că le meritam întrucâtva.

Există obiceiul ca într-o asemenea zi să ţi se aducă oarecare cinstiri; pentru mine, au făcut mai mult decât se cuvenea; dar, deşi se vedea limpede că lucrul acesta nu mă interesa câtuşi de puţin, maicile s-au prefăcut că sunt convinse de bucuria mea şi chiar mi-au spus-o. Când s-a sfârşit rugăciunea de seară, stareţa a venit în chilia mea. „Zău dacă mai înţeleg de ce ţi-e atâta silă de veş- mântul călugăresc, mi-a spus ea, după ce m-a privit câteva clipe; îţi vine minunat, te face încântătoare. Nimic de zis, sora Suzana e o maică preafrumoasă; aşa, vei fi şi mai iubită. Ia umblă puţin, să vedem cum cade. Nu pi'ea te ţii dreaptă; să nu stai niciodată încovoiată..."

Mi-a arătat cum să-mi mişc capul, braţele, palmele, picioarele, cum să-mi ţin talia, mi-a ţinut o lecţie, a- proape ca Marcel despre graţia mănăstirească, fiindcă fiecare profesiune îşi are graţia ei. Apoi s-a aşezat şi mi-a spus: „Aşa-d bine; acum hai să vorbim puţin şi despre lucruri serioase. Iată, deci, că ai câştigat doi ani, în care timp părinţii dumitale îşi pot schimba hotărârea; ba chiar s-ar putea ca dumneata însăţi să vrei să rămâi aici când ei vor dori să te scoată; un asemenea lucru n-ar fi de loc cu

neputinţă.” – „Maică, să nu credeţi una ca asta.“ – „Ai stat mult printre noi, dar încă nu ne cunoşti viaţa; îşi are ea necazurile ei, nici vorbă, dar are, de asemenea, şi bucurii...” Vă daţi seama ce-a mai putut să-mi îndruge despre lume şi despre mănăstire; cuvinte ca ale ei se găsesc scrise pretutindeni şi totdeauna în acelaşi fel; căci, slavă Domnului, mi s-au dat să citesc destule din nimicurile în care călugării au sporovăit despre traiul lor, pe care şi-l cunosc bine şi îl urăsc, şi împotriva lumii, pe care o iubesc, o sââşie şi n-o cunosc de loc.

N-am să vă dau amănunte despre noviciatul[1] meu; dacă s-ar ţine seama de toate opreliştile, n-ar putea nimeni să reziste; şi totuşi acesta e timpul când viaţa monahală e cea mai puţin aspră. Maica în a cărei grijă sunt date novicele e de obicei cea mai blajină din mănăstire. Rostul ei e să-ţi ascundă spinii traiului mănăstiresc; şi pentru asta face un adevărat curs menit să te ademenească prin metodele cele mai subtile şi mai încercate. Ea

; i întunecă şi mai mult bezna care te înconjoară; şi tot a te leagănă, te adoarme, te înşală şi te vrăjeşte; maica oastră se ocupa îndeosebi de mine. Nu cred să existe ie lume vreun suflet tânăr şi fără experinţă care să poată ezista stăruinţelor acestora ademenitoare şi funeste, făcute cu atâta pricepere. Lumea îşi are străfundurile ei de irăpăstii, dar n-aş fi crezut că se poate aluneca în ele pe) pantă atât de uşoară. Dacă strănutam de două ori la rând, eram scutită şi de slujbă, şi de lucru, şi de rugă- îiune; mi se dădea voie să mă culc mai devreme şi să mă scol mai tirziu; regulile mănăstireşti încetau atunci pentru mine. Închipuiţi-vă, domnule, că ajunsesem până acolo, încât uneori oftam după clipa când trebuia să mă jertfesc, oftam de dorul călugăriei. Nu se petrecea nicio laptă rea în lume despre care să nu mi se vorbească; cele adevărate erau răstălmăcite cum trebuie, cele false erau născocite; şi apoi urmau laudele nesfârşite şi mulţumirile aduse lui Dumnezeu că ne-a păzit de întimplări atât de înjositoare. Cu toate acestea, timpul călugăririi, pe care-l doream uneori să vină mai repede, se apropia. Şi atunci am căzut pe gânduri, am simţit cum mi se trezeşte sila şi cum îmi creşte neîncrederea. Mi-am mărturisit sila şi stareţei, şi maicii noastre, a novicelor.

Femeile acestea ştiu să se răzbune straşnic pentru supărarea

1 Stagiu de ucenicie înainte de călugărie, avlnd durata de doi ani.

pe care le-o pricinuieşti; să nu vă închipuiţi cumva că le distrează rolul făţarnic pe care-l joacă sau neroziile pe care sunt silite să ţi le repete; toate acestea li se par până la urmă tare învechite şi neplăcute; dar le fac pentru mia de scuzi intrată în pungă. Iată lucrul important din pricina căruia mint toată viaţa, pregătind fetelor nevinovate o deznădejde de patruzeci-cincizeci de ani şi, poate, o nenorocire veşnică; deoarece e sigur, domnule, că, între o sută de călugăriţe care mor înainte de a împlini cincizeci de ani, găseşti tot o sută sortite iadului, fără să le punem la socoteală pe cele care, în aşteptare, înnebunesc, se îndobitocesc sau sunt prinse de furii.

S-a întâmplat într-o zi ca una dintre acestea din urmă să scape din celula unde o ţineau închisă. Am văzut-o şi eu. Domnule, iată de ce fericirea sau nefericirea mea depinde de felul cum vă veţi purta cu mine. N-am văzut de când sunt ceva mai hidos. Era despletită şi aproape goală; îşi târa după ea lanţurile de fier, avea privirile rătăcite; îşi smulgea părul; se izbea cu pumnii în piept, alerga, urla, se afurisea pe ea însăşi şi pe celelalte cu cele mai cumplite blesteme; căuta o fereastră ca să se arunce jos. M-a cuprins groaza; tremuram toată; în nefericita aceea mi-am văzut soarta care mă aştepta şi-am hotărât dintr-o dată, în fundul inimii mele, că-i mai bine de mii de ori să mor decât să ajung ca ea. Fiindcă şi-au dat seama ce înrâurire ar putea să aibă asupra mea, au crezut că se cuvine s-o preîntâmpine. Mi-au spus despre biata călugăriţă nu ştiu câte minciuni prosteşti, care se bateau cap în cap; că era ţicnită încă de pe când o primiseră în mănăstire, că o dată, într-o anumită zi a lunii, trecuse – printr-o spaimă cumplită; că are vedenii; că se crede în contact cu îngerii; că citise cărţi vătămătoare, care îi stricaseră mintea; că dăduse ascultare iniţiatorilor unei morale exagerate şi se speriase atât de tare de cele auzite cu privire la judecata din urmă, încât mintea, şi aşa zdruncinată, i se zăpăcise de tot; că nu mai vedea decât diavoli, iad şi noianuri de flăcări; că ele se simţeau cum nu se poate mai nefericite din pricina asta; că era de mirare cum de putuse pătrunde o asemenea fiinţă în lăcaşul lor; şi câte şi mai câte încă. Dar nimic nu m-a putut convinge.

Călugăriţa nebună îmi revenea mereu în minte, şi mi-am urat din nou să nu mă călugăresc.

Şi totuşi, clipa în care trebuia să arăt dacă ştiu să-mi ţin

cuvântul sosi. Într-o dimineaţă, după slubă, m-am pomenit cu stareţa la mine. Îmi aducea o scrisoare. Avea chipul trist şi abătut; braţele îi atâmau moi; părea că nu mai are putere nici să ţină scrisoarea în mână; mă privea; ochii îi păreau scăldaţi în lacrimi; tăcea şi ea, tăceam şi eu; aştepa să vorbesc cea dintâi; dar, deşi m-am simţit îndemnată s-o fac, m-am abţinut. M-a întrebat cum o mai duc; mi-a spus că slujba durase prea mult în ziua aceea; că mă auzise tuşind şi că îi păream suferindă. La toate acestea, i-am răspuns: „Nu, dragă maică“. Ţinea scrisoarea cu o mână obosită, care îi atârna pe lângă trup; după primele întrebări, o ridică pe genunchi ascunzând-o puţin cu palma; în sfârşit, după ce mi-a mai pus pe ocolite câteva întrebări despre tata şi despre mama, văzind că n-o întreb de loc ce-i cu hirtia aceea, mi-a spus:

— Iată o scrisoare...

Am simţit cum îmi zvâcneşte inima şi, cu buzele tremurânde şi cu vocea întretăiată, am întrebat:

— E de la mama?

— Da; poftim, citeşte-o...

Mi-am mai venit puţin în fire, am luat scrisoarea şi am citit-o; la început m-am putu stăpini îndeajuns; dar cu cât citeam mar departe, mă cuprindea spaima, indignarea, mânia, ciuda, o sumedenie de sentimente aprinse, unul după altul; glasul, chipul şi gesturile mele exprimau simţămintele care clocoteau în mine, Când abia dacă mai puteam ţine hârtia în mână, când o ţineam ca şi cum aş fi vrut s-o rup, când o strângeam cu putere, ca şi cum aş fi încercat s-o mototolesc şi s-o arunc departe de mine.

.

— Ce să răspundem, copila mea?

— Maică, ştiţi foarte bine.

— Ba nu, nu ştiu de loc. Sunt vremuri grele, familia dumitale a trecut prin mari greutăţi băneşti; nici treburile surorilor nu merg prea bine; amândouă au copii mulţi; părinţii s-au ruinat ca să le mărite, iar acum se ruinează ca să le ajute. Le e peste putinţă să-ţi facă şi dumitale un rost; ai intrat în mănăstire, i-ai pus să cheltuiască; făcând pasul acesta, le-ai dat nădejdi; toată lumea ştie că în curând te vei călugări. Altminteri, fii sigură că eu te voi sprijini mereu. În viaţa mea n-am ademenit pe nimeni la călugărie. Aici numai Dumnezeu ne cheamă, şi e din cale afară de primejdios să-ţi amesteci glasul cu al Său. N-am să încerc să

vorbesc inimii tale, dacă harul Domnului nu-i spune nimic; până acum nu ştiu să am pe suflet nefericirea nimănui; cum aş începe, copila mea, tocmai cu tine, care-mi eşti atât de dragă? N-am uitat că primii paşi i-ai făcut după îndemnurile mele; şi nu voi îngădui să fii silită a lua vălul împotriva voinţei tale. Hai să ne sfătuim împreună, să ne înţelegem. Vrei să te călugăreşti?

— Nu, maică.

— Nu simţi nicio dragoste pentru veşmântul religios?

— Nu, maică.

— N-ai să te supui părinţilor?

— Nu, maică.

— Atunci ce-ai de gând să te faci?

— Orice, în afară de călugăriţă. Nu vreau să fiu călugăriţă, şi nici nu voi fi.

— Bine! N-ai să fii. Acum, însă, hai să ticluim un răspuns către mama dumitale.

Am hotărât împreună câteva lucruri pentru răspuns. Ea le-a aşternut pe hârtie şi mi-a arătat scrisoarea, care mi s-a părut foarte bună. Între timp mii-a fost trimis grabnic duhovnicul mănăstirii; mi-a fost trimis şi doctorul care^mi ţinuse predica la intrarea în noviciat; ani fost dată în grija specială a maicii novicelor; l-am văzut şi pe domnul episcop d'Alep; am mai avut de luptat şi cu nişte cuvioase care se amestecau în treburile mele, deşi nici nu le cunoşteam măcar; am avut întruna consfătuiri cu tot soiul de preoţi şi călugări; a venit tata, mi-au scris surorile; în cele din urmă a venit şi mama. Am ţinut piept lâ toate. Ziua călugăririi, însă, tot a fost sorocită; nu s-au dat în lături de la nimic ca să-mi obţină consimţământul; dar când şi-au dat seama că nu-i chip să li-l dau, s-au lipsit de el.

Din clipa aceea am fost închisă în chilia mea şi silită ia tăcere; despărţită de toată lumea, lăsată singură cu mine însămi; şi am văzut limpede că erau decişi să-mi hotărască soarta fără măcar să mă întrebe. Nu voiam să mă călugăresc; eram decisă; şi toate poveştile adevărate sau false prin care căutau să mă-nspăimânte nu mă clinteau din hotărârea mea. Totuşi, mă găseam într-o stare jalnică; şi nu ştiam cât o să dureze; iar dacă avea să ia sfârşit nu ştiam ce putea să mi se-ntâmple. În clipele e- celea de nesiguranţă, am luat hotărârea pe care dumneavoastră, domnule, o veţi judeca aşa cum veţi crede; nu mai vedeam pe nimeni, nici pe stareţă, nici pe maica novicelor,

nici pe tovarăşele mele; am chemat-o pe cea dintâi şi m-am prefăcut că m-aş lăsa oarecum înduplecată de voinţa părinţilor; dar scopul meu era să pun capăt cu cât mai multă zarvă persecuţiei şi să mă ridic în faţa lumii împotriva silniciei pe care o plănuiau; aşadar, i-am spus stareţei că erau stăpâni pe soarta mea şi că puteau hotărî după dorinţa lor; mi se cerea să mă călugăresc, deci aşa voi face. Şi iată că voia bună se revărsă din nou asupra mănăstirii, iată că reveniră iar pentru, dine toate mângâierile, vorbele dulci şi ademenirile: dumnezeu vorbise inimii mele; nicio fiinţă nu era mai Potrivită pentru desăvârşire decât mine. Era peste putinţă să nu se întâmple aşa; toată lumea se aşteptase la asta. Doar nu-ţi îndeplineşti îndatoririle cu atâta smerenie şi statornicie, dacă nu simţi cu adevărat chemarea. Maica novicelor nu văzuse de când era pe lume, la niciuna dintre elevele ei, o chemare mai deplină; ea se mirase grozav de toana mea şi îi spusese mereu maicii stareţe să nu dea înapoi, că are să-mi treacă; îi spusese că îi cele mai evlavioase maici trecuseră prin asemenea clipe; că de vină era numai duhul cel rău care îşi înzecea sforţările când vedea că prada e gata să-i scape; că nu mai aveam a mă teme de el; că de-acum înainte în calea mea n-aveau să mai fie decât trandafiri; că îndatoririle vieţii călugăreşti aveau să mi-se pară cu atât mai uşoare, cu cât mi se păruseră până acum mai grele; că îngreuna- rea aceasta neaşteptată a jugului nu fusese altceva decât un har al cerului, care-l folosise tocmai ca să mi-l uşureze mai apoi… Mi se părea destul de ciudat cum unul şi acelaşi lucru purcedea când de la Dumnezeu, când de la diavol, după cum le venea lor mai bine la socoteală. A- semenea lucruri nu sunt de loc rare în viaţa credincioşilor; iar dintre cei. Care m-au consolat, unii mi-au spus adesea despre gândurile mele că erau îmboldiri ale Satanei, iar alţii că erau inspiraţii dumnezeieşti. Acelaşi rău poate veni când de la Dumnezeu, care ne pune la încercare, când de la diavol, care ne ispiteşte.»

Am luat-o cu binişorul, crezând că pot să fiu sigură de mine. L-am văzut pe tata; mi-a vorbit cu răceală; am văzut-o pe mama; ea m-a sărutat; am primit scrisori de felicitare din partea surorilor mele şi a multor rude Şi cunoştinţe. Am aflat că predica mi-o va ţine un oarecare preot Sornin, vicar la Saint-Roch, iar legământul mi-l va primi părintele Thierry, cancelar al Universităţii. Toate au mers bine, până în ajunul zilei sorocite, în

a fără doar de vestea pe care am aflat-o că slujba se va ţine pe ascuns, deci cu foarte puţină lume, şi că uşa bisericii va fi deschisă numai pentru rude; am. Chemat atunci prin portăreasă toţi vecinii, prietenii şi prietenele; mi s-a dat voie să scriu şi unora dintre cunoştinţe. Toată mulţimea asta, la care nu se aşteptau, a venit; au fost nevoiţi să-i lase să intre; şi s-a strâns destulă lume, a proape câtă nădăjduisem eu ca să-mi poată izbuti planul. O, domnule! Ce noapte cumplită a fost noaptea din ajun! Nu m-am culcat de loc; m-am aşezat pe pat; am invocat ajutorul lui Dumnezeu; mi-am ridicat manile spre cer, luându-L martor pentru silnicia la care eram supusă; mă şi vedeam la picioarele altarului, o tânări strigând în gura mare împotriva unei fapte pe care păruse că o încuviinţează. Îmi închipuiam indignarea celor de fată, deznădejdea călugăriţelor, furia părinţilor... „O, Doamne, ce-am să mă fac?...“ Rostind cuvintele acestea, am simţit o moleşeală cuprinzându-mi tot trupul şi am căzut leşinată de-a curmezişul patului; după starea de moleşeală m-a prins un tremur care mi-a zgâlţâit genunchii şi a făcut să-mi clănţănească dinţii; iar după tremur m-a cuprins o fierbinţeală groaznică; mi s-au tulburat minţile. Nu-mi aduc aminte nici să mă fi dezbrăcat, nici să fi ieşit din chilie, şi cu toate astea am fost găsită numai în cămaşă, la uşa stareţei, zăcând nemişcată şi aproape moartă. Toate acestea le-am aflat mai târziu. Dimineaţa m-am trezit în chilie, cu stareţa, cu maica novicelor şi cu maicile care sunt numite însoţitoare strânse în jurul patului meu. Eram tare abătută; mi-au pus câteva întrebări; din răspunsurile mele şi-au dat seama că nu ştiam nimic despre cele petrecute; şi nu mi-au mai vorbit despre asta. M-au întrebat de sănătate, dacă mai stărui în sfânta mea hotărâre şi dacă mă simt în stare să îndur ostenelile zilei. Le-am răspuns că da; şi, împotriva aşteptării lor, nu s-a schimbat nimic.

Totul fusese pregătit din ajun. S-au tras clopotele, ca să afle întreaga lume că aveau să nenorocească o făptură omenească. Bătăile inimii nu mi se potoliseră încă. Au venit să mă gătească; ziua aceasta e o zi a gătelii; şi acum, când îmi aduc aminte de toate ceremoniile câte s-au desfăşurat atunci, mi se pare că aveau ceva solemn şi foarte înduioşător pentru o tânără nevinovată care n-ar fi simţit chemarea către nimic altceva. Am fost dusă în biserică, unde s-a ţinut sfânta slujbă; bietul vicar, crezând că m-am împăcat cu soarta, când de fapt nu era de loc

aşa, mi-a ţinut o predică lungă, plină de cuvinte care mi se potriveau ca nuca-n perete; vorbele lui despre fericirea, harul, curajul, sârguinţa, osârdia şi toate simţămintele frumoase pe care îşi închipuia că le am erau cu totul caraghioase. Nepotrivirea dintre cuvintele lui de laudă pentru mine şi ceea ce aveam de gând să înfăptuiesc m-a tulburat; câteva clipe m-am simţit nesigură, dar mi-a trecut repede. Atunci, mai bine decât oricând, mi-am dat seama că-mi lipsea cu desăvârşire ceea ce e neapărat trebuitor pentru a deveni o bună călugăriţă. În sfârşit, sosi şi clipa cumplită. Când am pătruns în locul de unde urma să rostesc legământul, nu-mi mai simţeam picioarele; două dintre tovarăşele mele m-au prins de subsuori; îmi culcasem fruntea pe umărul uneia dintre ele şi mă târam. Nu ştiu ce se petrecea în sufletul celor de faţă, dar cred că vedeau în mine o tânără victimă gata să moară, mânată spre altar, căci se auzeau din toate părţile suspine şi gemete, dintre care sunt sigură că lipseau ale tatii şi ale mamei. Toată lumea se ridicase în picioare; unii, mai tineri, se urcaseră pe scaune sau se agăţaseră de zăbrelele grilajului; şi, deodată, se lăsă o tăcere adâncă, atunci când preotul care mă călugărea mă întrebă:

— Maria-Suzana Simonin, făgăduieşti să spui adevărul?

— Făgăduiesc.

— Oare cu bunăvoie deplină şi nesilită de nimeni te afli aici?

Eu am răspuns „nu“, dar însoţitoarele răspunseră în locul meu „da“.

— Maria-Suzana Simonin, îi făgăduieşti lui Dumnezeu castitate, sărăcie şi supunere?

Am şovăit o clipă; preotul aştepta, şi i-am răspuns:

— Nu, părinte.

El spuse iar:

— Maria-Suzana Simonin, îi făgăduieşti lui Dumnezeu castitate, sărăcie şi supunere?

I-am răspuns şi mai răspicat:

— Nu, părinte, nu.

El se opri şi-mi spuse:

— Copila mea, vină-ţi în fire şi ascultă-mă.

Părinte, i-am răspuns, mă întrebaţi dacă îi făgăduiesc lui Dumnezeu castitate, sărăcie şi supunere; v-am auzit bine şi vă răspund că nu…

Întorcându-mă către cei de faţă, din mijlocul cărora se ridica

un murmur destul de puternic, le-am făcut semn că vreau să vorbesc; când murmurul încetă, am spus:

— Domnilor, şi mai ales voi, tată şi mamă, vă iau martori pe toţi…

La aceste cuvinte una din maici lăsă să cadă o perdea peste grilaj şi mi-am dat seama că e zadarnic să mai vorbesc. Maicile mă înconjurară, acoperindu-mă de mustrări; le ascultam fără să scot o vorbă. M-au dus în chilie' şi m-au încuiat cu cheia.

Acolo, singură, în voia gândurilor, am încercat să-mi liniştesc sufletul. M-am gândit la ce făcusem şi nu m-am căit de loc. Am înţeles că, după zarva stârnită, nu mai era cu putinţă să mă ţină multă vreme aici, şi că poate nu vor mai îndrăzni să mă vâre din nou într-o mănăstire. Nu ştiam ce vor face cu mine; dar nimic nu md se părea mai rău decât să fii călugăriţă fără voie. Am stat (lestul de multă vreme fără să mai aud o vorbă măcar. Cele care îmi aduceau de mâncare intrau, puneau bucatele jos şi plecau tăcute. Peste vreo lună mi s-au adus haine lumeşti; le-am lepădat pe cele mănăstireşti; a venit stareţa şi mi-a spus s-o urmez. Am urmat-o până la poarta mănăstirii; acolo m-am urcat într-o trăsură în care mă aştepta mama, singură; m-am aşezat pe scăunelul din faţa ei; şi trăsura a pornit. Am stat câtva timp aşa, tăcute, una în faţa celeilalte; ţineam ochii plecaţi şi nu îndrăzneam s-o privesc. Nu ştiu ce se petrecea în sufletul meu; dar pe neaşteptate m-am aruncat la picioarele mamei şi mi-am plecat fruntea pe genunchii ei; nu spuneam o vorbă, dar hohoteam şi mă înăbuşeam. Ea m-a împins cu asprime. Dar nu m-am ridicat; i-am prins, fără voia ei, o mână; şi udând-o cu lacrimi şi cu sângele care începuse să-mi curgă din nas, apăsându-mi buzele pe mâna lamei, am sărutat-o şi i-am spus: „îmi eşti tot mamă, şi j tot fiică îţi sunt!…“ Ea mi-a răspuns (împingându-mă ■i şi mai multă asprime şi smulgându-şi mâna din palmele • ele): „Ridică-te, nenorocito, ridică-te“. Am ascultat-o, i-am aşezat din nou pe scăunel şi mi-am acoperit obrazul cu broboada. Vorbise cu atâta severitate şi tărie, în- 't mi se părea că trebuie să mă feresc de privările ei. Lăţimile şi sângele care-mi curgea din nas se amesteca- eră, scurgându-mi-se de-a lungul braţelor, şi mă murdăriseră fără ca eu să observ. Din câteva vorbe ale mafiei am înţeles că-i pătasem cămaşa şi rochia şi că asta o upărase. Am ajuns acasă, şi m-au dus numaidecât într-o imăruţă care-mi fusese dinainte

pregătită. Pe scări, n-am aruncat din nou la picioarele mamei; i-am prins ochia; dar nu m-am ales decât cu o privire şi cu o mişcare mânioasă a capului, a gurii şi a ochilor, mişcare pe: are v-o puteţi închipui mai binq decât v-aş putea-o iescrie eu.

Aşa am intrat în noua mea închisoare, unde am petrecut şase luni, cerind, zadarnic, în fiecare zi îngăduinţa ie a-i vorbi mamei, de a-l vedea pe tata sau de a le scrie. Mi se aducea mâncarea, eram servită; o slujnică mă însoţea la biserică în zilele de sărbătoare, apoi eram din nou închisă. Citeam, lucram, plângeam, uneori cân- tam; şi aşa îmi depănam zilele. Mă întărea simţământ- tul tainic că sunt liberă şi că soarta mea, oricât ar fi fost de aspră, putea să se schimbe. Dar fusese hotărât să mă călugăresc, şi m-am călugărit.

Atâta neomenie, atâta înverşunare din ’partea părinţilor mei au sfârşit prin a-mi întări bănuiala cu privire la naşterea mea; nu le-am putut găsi niciodată vreo altă scuză. Mama, după cât se pare, se temea să nu revin în- t-r-o bună zi asupra împărţirii averii; să nu-mi dea cumva prin minte să-mi cer partea care mi se cuvenea şi să nu pun astfel un copil din flori alături de copiii legitimi. Şi această presupunere a mea avea să se adeverească.

Pe când stăteam închisă în casă, îmi îndeplineam foarte puţin îndatoririle religioase; totuşi, mă trimiteau la spovedanie în ajunul fiecărei mari sărbători. V-am spus că aveam acelaşi duhovnic cu mama; i-am vorbit; i-am înfăţişat toată asprimea purtării pe care o aveau faţă de mine de trei ani încoace. El ştia totul. M-am plins mai ales de mama, cu amărăciune şi cu ciudă în glas. Preotul, fiindcă îmbrăcase rasa la o vârstă înaintată, mai avea puţină omenie în el; de aceea, m-a ascultat liniştit şi mi-a spus:

— Copilă, compătimeşte-ţi mama, compătimeşte-o mai degrabă decât să gândeşti rău despre ea. Are suflet bun; fii sigură că fără voia ei se poartă aşa.

— Cum fără voia ei, părinte? Cine-o poate sili? Oare nu ea m-a născut? Şi ce deosebire este între mine şi surorile mele?

— Mare deosebire.

— Mare? nu înţeleg de loc ce-mi spuneţi…

Eram gata să-ncep a-i arăta asemănarea dintre surorile mele şi mine, când el mă opri, spunându-mi:

— Lasă, lasă; păcatul părinţilor dumitale nu e neomenia; caută să-ţi înduri soarta cu răbdare şi să-ţi faci măcar din lucrul

acesta un merit în faţa lui Dumnezeu. Am s-o văd pe mama dumitale, şi fii sigură că voi folosi marea autoritate morală pe care-o am asupra ei, ca să te ajut...

Cuvântul *mare,* pe care-l rostise, m-a luminat dintr-o dată; nu mă mai îndoiam de adevărul bănuielilor cu privire la naşterea mea.

Sâmbăta următoare, pe la cinci şi jumătate seara, când tocmai amurgea, servitoarea care se îngrijea de mine veni şi-mi spuse: „A poruncit doamna, mama dumneavoastră, să vă îmbrăcaţi..." Iar după o oră: „Doamna doreşte să coborâm împreună..." La poartă ne aştepta o trăsură, şi m-am urcat în ea însoţită de servitoare; am aflat că ne ducem la mănăstirea feuillantinilor[2] la părintele Se- raphin. Acesta ne aştepta singur. Servitoarea mă lăsă cu el; şi am intrat în vorbitor. M-am aşezat neliniştită şi dornică să aflu ce-mi va spune. Iată ce mi-a spus:

— Domnişoară, taina purtării aspre a părinţilor dumitale ţi se va lămuri; am primit încuviinţarea doamnei. Eşti cuminte, eşti deşteaptă, eşti dârză; ai vârsta la care ţi se poate încredinţa o taină, chiar dacă nu te-ar privi de loc. A trecut multă vreme de când am îndemnat-o pentru prima oară pe doamna, mama dumitale, să-ţi des- tăinuiască lucrurile pe care le vei afla acum; dar n-a putut să se hotărască; e greu pentru o mamă să-i mărturisească un păcat grav copilului ei: îi cunoşti firea; nu se potriveşte de loc cu umilinţa pe care i-ar cere-o o anumită destăinuire. A crezut că va putea să te ducă acolo unde voia şi fără să fie nevoită să-ţi facă mărturisiri; s-a înşelat şi acum îi pare rău: s-a hotărât să tină seama de sfatul pe care i-l dădusem; şi m-a însărcinat să-ţi aduc la cunoştinţă că nu eşti fiica domnului Sinionin.

— I-am răspuns numaidecât:

— Eram sigură.

— Acum vezi, domnişoară, cumpăneşte bine, judecă dacă doamna, mama dumitale, poate, fără consimţământ- tul sau chiar cu consimţământul domnului, tatăl dumitale, să te pună laolaltă cu copiii cărora nu le eşti soră; gândeşte-te dacă ea îi poate mărturisi domnului, tatăl, dumitale, o faptă asupra căreia el are şi aşa destule bănuieli.

— Dar cine mi-e tată, părinte?

— Lucrul acesta nu mi s-a spus, domnişoară. Dar e sigur,

---

2 Membri ai unui ordin călugăresc înfiinţat In 1588.

adăugă el, că surorile ţi-au fost părtinite într-un mod cu totul uimitor şi că prin contractele de căsătorie, prin înstrăinarea bunurilor, prin condiţiile prevăzute, prin trecerea moştenirii pe nume străine, cât şi prin alte nvijloace s-au luat toate măsurile ca partea dumitale să fie redusă la nimic, în cazul când te-ai adresa vreodată legilor, ca să ţi-o ceri înapoi. Când îţi vor muri părinţii, nu-ţi va rămâne mare lucru de la ei; acum nu vrei să intri în mănăstire, dar poate te vei căi odată...

— E cu neputinţă, părinte; nu cer nimic.

— Nu ştii ce-nseamnă grija, truda, nevoile.

— Ştiu în schimb cât preţuieşte libertatea şi ce înseamnă povara unei vieţi spre care nu te simţi chemată.

— Ţi-am spus tot ce aveam de spus; acum e rândul dumitale, domnişoară, să te gândeşti...

După asta, se ridică.

— Părinte, aş dori să vă mai pun ’o întrebare.

— Pune-mi câte vrei.

— Surorile mele ştiu ce mi-aţi spus?

— Nu, domnişoară.

— Cum s-au putut deci hotărî să-şi despoaie sora? Fiindcă ele mă cred sora lor, nu?

— Ah, domnişoară, interesul, interesul! Altfel n-ar fi avut parte de soţii bogaţi pe care i-au găsit. În lumea asta fiecare se gândeşte la sine; şi nu te-aş sfătui să te bizui pe ele, când nu vei mai avea părinţi; fii sigură că vor încerca să-ţi smulgă şi ultima lăscaie din părticica pe care-o vei avea de împărţit cu ele. Au copii mulţi, şi asta le face să se creadă îndreptăţite să te ducă la sapă de lemn. Şi apoi, ele n-au nicio putere; soţii lor hotărăsc totul; dacă surorile ar simţi vreun pic de milă pentru dumneata, ajutorul pe care ţi l-ar da fără ştirea soţilor ^ar deveni un izvor de certuri casnice. Peste tot nu văd decât asemenea lucruri: sau copii lepădaţi, sau chiar copii legitimi, pe care unul din părinţi îi ajută cu preţul liniştii casei. Şi apoi, domnişoară, pâinea pe care o primeşti de pomană tare mai e amară! Dacă m-ai asculta pe mine, ai căuta să te împaci cu părinţii; ai face fapta pe care o aşteaptă mama dumitale: te-ai călugări; şi ţi s-ar da o pensioară cu ajutorul căreia, de bine de rău, ţi-ai duce zilele. De altminteri, n-am să-ţi ascund că lepădarea aparentă la care te-a supus mama, îndărătnicia ei de a te închide şi alte câteva lucruri pe care acum le-am uitat, dar le ştiam altădată, au avut asupra

tatălui dumitale aceleaşi urmări ca şi asupra dumitale: avea unele bănuieli în privinţa naşterii; acum nu le mai are; şi, fără să-i fi spus cineva, ştie că nu eşti copila lui decât prin legea care te-a dat celui ce poartă numele de soţ. Hai, domnişoară, fiindcă eşti bună şi cuminte, gânaeşte-te la cele ce ţi-am spus.

M-am ridicat, şi am început să plâng. Am văzut că şi el era înduioşat; şi-a înălţat încet ochii spre cer şi m-a petrecut până la uşă. Am chemat servitoarea care mă însoţea; ne-am urcat amândouă în trăsură şi ne-am întors acasă.

Se făcuse târziu. O parte din noapte, şi chiar a doua zi, m-am gândit la ceea ce mi se destăinuise. Nu mai a- veam tată; remuşcările îmi îndepărtaseră mama; se lua seră măsuri ca să nu pot pretinde drepturile unei naşteri legitime; acasă trăiam ca într-o închisoare dintre cele rr.ai aspre; şi nu mai aveam nicio nădejde, niciun mijite de scăpare. Poate că dacă mi s-ar fi explicat mai din v: eme, după căpătuirea surorilor mele, dacă m-ar fi ţinut acasă, unde veneau mereu oaspeţi, s-ar fi găsit vreun o ti căruia firea, deşteptăciunea, înfăţişarea şi însuşirile ftele să i se pară o zestre îndestulătoare; şi asta n-ar fi fost cu neputinţă nici mai apoi, dar scandalul pe care-l strnisem la mănăstire îngreunase lucrurile; e greu de îtţeles că o fată de şaptesprezece-optsprezece ani ar fi pjtut să facă ce făcusem eu, dacă n-ar fi fost deosebit dârză; bărbaţii laudă însuşirea asta, dar mi se pare ci nu doresc s-o găsească la cele cu care au de gând să se însoare. Mai aveam totuşi de făcut o încercare, înainte de a mă gândi la altceva; m-am hotărât să mă destăi- tiuiesc mamei; i-am cerut o întrevedere, şi ea m-a primit.

Era iarnă. Mama stătea într-un jilţ, dinaintea focu- lii; avea o înfăţişare aspră, —privirea fixă şi trăsăturile feţei neclintite; m-am apropiat, m-am aruncat la picioare ei şi i-am cerut iertare pentru toate necazurile pe cire i le pricinuisem.

— Iertarea depinde numai de ceea ce ai să-mi spui, îmi răspunse ea; ridică-te. Tatăl tău nu-i acasă, deci ai tot timpul să te explici. Ai vorbit cu părintele Seraphin 5. Ştii, în sfârşit, cine eşti şi la ce te poţi aştepta din partea mea, dacă ai cumva de gând să mă chinuieşti toată viaţa pentru o greşeală pe care am ispăşit-o din plin. Îi, spune, domnişoară, ce vrei de la mine. Te-ai hotărât?

— Mamă, i-am spus eu, ştiu că n-am nimic şi că nu pot să pretind nimic; departe de mine gândul de a-ţi spori necazurile,

oricare ar fi ele; poate că ţi-aş fi fost mult mai supusă, dacă mi-ai fi destăinuit mai din vreme unele lucruri pe care eu cu greu le-aş fi putut bănui; car, în sfârşit, ştiu, mă cunosc şi nu-mi rămâne decât să toă port după starea pe care-o am. Nu mă mai miră deo- Sâbirile făcute între mine şi surorile mele; recunosc că s'. Nt drepte şi n-am nimic -împotriva lor; dar tot copilul Cumitale sunt; m-ai purtat şi pe mine în pântece, şi asta râdăjduiesc că n-o vei uita.

— Blestemată să fiu, strigă ea, dacă nu-ţi voi mărturisi tot ce-mi va fi cu putinţă.

— Atunci, hai, mamă, i-am spus eu, dovedeşte-mi bunătatea ta, ia-mă lângă tine; fă în aşa fel, încât să fiu din nou iubită de cel care se crede tatăl meu.

— Puţin mai lipseşte, urmă ea, să fie şi el tot atât de lămurit ca mine şi, ca tine în ceea ce'priveşte naşterea ta. De câte ori vă văd împreună, îi aud mustrările; asprimea lui faţă de tine mi se adresează mie, de fapt; nici nu te gândi că. Te-ar putea iubi cu dragostea unui tată adevărat. Şi apoi, ca să fiu sinceră, îmi aminteşti o trădare, o ticăloşie atât de groaznică din partea unui bărbat, încât nu pot suferi nici măcar să mă gândesc la ea; chipul bărbatului aceluia mi se iveşte în minte de câte ori te privesc; mi se pare că mă respinge şi ura pe care i-o port lui se răsfrânge asupra ta.

— Cum, îi spusei, nu pot nici măcar să nutresc nădejdea că dumneata şi domnul Simonin vă veţi purta cu mine aşa cum v-aţi purta cu o străină, cu o necunoscută adăpostită din milă?

— Nu putem face asta, nici eu şi nici el. Fiica mea, nu-mi mai otrăvi zilele. Dacă n-ai fi avut surori, aş şti ce trebuie să fac; dar ai două; şi amândouă au familie numeroasă. Dragostea, care mă mai sprijinea, s-a stins de multă vreme, conştiinţa şi-a reluat drepturile ei...

— Dar cel căruia şi datorez viaţa?

— Nu mai trăieşte; a murit fără să-şi amintească de tine; şi asta nu-i cea mai mare dintre ticăloşiile lui...

Ajunsă aici, obrazul i s-a întunecat, ochii i s-au a- prins, şi minia i-a năpădit faţa; ar mai fi vrut să vorbească, dar nu rosti nicio vorbă, atât de tare îi tremurau buzele. Cum stătea în jilţ, şi-a plecat fruntea în palme, ca să-şi ascundă clocotul care-o frământa. Rămase astfel câtăva vreme, apoi se ridică, făcu de câteva ori înconjurul camerei, tăcând mereu; îşi stăpâni lacrimile

care îi curgeau încet şi-mi spuse:

— Monstrul! Cu toate necazurile pe care mi le-a pricinuit, n-a izbutit să te înăbuşe în pântecul meu; ne-a fost dat amândurora să trăim, pentru ca mama să-şi ispăşească vina prin copilul ei. Fiica mea. Nici nu ai şi nici nu vei avea nimic, niciodată. Puţinul pe care-l pot face pentru tine il voi răpi surorilor tale; iată unde duce o clipă de slăbiciune. Nădăjduiesc, totuşi, că voi muri având cugetul împăcat: îţi voi strânge zestre din economii. Nu înşel bunăvoinţa soţului meu; dar pun deoparte "totdeauna ceea ce obţin din când în când datorită dărniciei lui. Mi-am vândut giuvaerurile; şi mi-a dat voie să cheltuiesc cum vreau banii luaţi pe ele. Îmi plăcea să joc cărţi, dar mă abţin; îmi plăceau spectacolele, şi m-am lipsit de ele; îmi plăcea lumea, acum trăiesc în singurătate; îmi plăcea luxul, am renunţat la el. Dacă te călugăreşti, cum doresc şi eu şi domnul Simonin, aestrea ta va fi rodul economiilor pe care le fac lipsindu-mă zilnic de câte ceva.

— Mamă, îi răspunsei eu, dar tot mai vin pe aici câţiva oameni cumsecade; poate se va găsi printre ei unul care se va mulţumi numai cu fiinţa mea şi nu vă va cere nici măcar cheltuielile pe care v-aţi gândit să le faceţi pentru intrarea mea în mănăstire.

— Nici să nu te gândeşti; scandalul pe care l-ai făcut te-a pierdut.

— Şi răul nu se mai poate îndrepta?

— E cu neputinţă.

— Dar, chiar dacă nu-mi găsesc un soţ, de ce e nevoie să mă închid într-o mănăstire?

— Ţii oare cu tot dinadinsul să-mi prelungeşti chinul şi remuşcările, până la moarte? Căci acolo am să ajung! Iar în clipa aceea cumplită, surorile tale îmi vor sta la căpătii; gândeşte-te numai dacă te-aş putea vedea în mijlocul lor, şi ce-a$ simţi avându-te în faţa ochilor în clipele de pe urmă! Fiica mea – fiindcă, vreau, nu vreau, îmi eşti fiică – surorile tale au obţinut prin lege un nume pe care tu îl ai printr-un păcat; nu îndurera o mamă care-şi dă sfârşitul; las-o să se coboare liniştită în mormânt; las-o să-şi poată spune sie însăşi, atunci când va fi gata să se înfăţişeze înaintea Marelui Judecător, că a făcut tot ce-a putut ca să-şi îndrepte greşeala; lasă-i mângâierea de a şti că după moartea ei nu vei aduce tulburare în casă şi că nu vei pretinde nişte drepturi pe care nu le ai.

— Mamă. Îi răspunsei, să n-ai nicio grijă Sn privinţa asta; cheamă un magistrat; să întocmească actul de renunţare, şi voi semna tot ce-mi vei cere.

— E cu neputinţă, fiica mea: un copil nu se poate dezmoşteni singur; dezmoştenirea e pedeapsa pe care-o dau un tată şi o mamă mâniaţi pe bună dreptate. Dacă Dumnezeu ar vrea să mă cheme la el mâine, chiar mâine ar trebui să aleg mijlocul acesta, şi să-i mărturisesc soţului meu totul, ca să ne înţelegem pe deplin asupra măsurilor ce trebuie luate. Nu mă sili să mărturisesc un lucru care l-ar face să mă urască şi ar avea urmări, care ţi-ar păta cinstea. Şi, dacă ai trăi după moartea mea, ai rămâne fără nume, fără avere şi fără situaţie. Nenorocito! spune-mi, ce-ai să te faci atunci? Cu ce gânduri vrei să părăsesc lumea? O să fiu nevoită, deci, să-i spun tatălui tău... Ce-am să-i spun? Că nu eşti copilul lui! Fiica mea, poate trebuie să îngenunchez înaintea ta, pentru ca tu... Dar nu, pe tine nu te mişcă... ai inima împietrită, ca şi tatăl tău...

în clipa aceea intră domnul Simonin; văzu cât de tulburată îi era soţia; el o iubea; şi era iute din fire; de aceea, se opri locului şi. Aruncându-mi o privire înfricoşătoare, îmi spuse:

— Ieşi!

Dacă mi-ar fi fost tată, nu l-aş fi ascultat; dar nu-mi era.

Şi, vorbindu-i servitoarei care-mi lumina drumul, a- dăugă:

— Spune-i să n-o mai văd pe-aici.

M-am închis iar în mica mea închisoare. Mă gândeam la ce-mi spusese mama; îngenuncheam şi-l rugam pe Dumnezeu să-mi lumineze mintea; m-am rugat multă vreme; am stat cu faţa la pământ; oamenii nu cheamă cerul în ajutor aproape niciodată, în afară de clipele când nu mai ştiu ce să facă, şi rareori se întâmplă ca glasul cerului să nu te îndemne la supunere. Aşa am făcut şi eu. „Vor să mă călugăresc; poate că asta e şi voia lui Dumnezeu. Ei bine, mă voi călugări! Dacă trebuie să sufăr, ce-mi pasă unde voi suferi!...“ Am rugat-o pe fata care mă slujea să mă anunţe de îndată ce va pleca tata. A doua zi i-am cerut mamei o întrevedere; ea mi-a răspuns că-i făgăduise domnului Simonin să nu mă mai vadă, dar că puteam să-i scriu, şi că-mi trimitea pentru asta un creion. A.m scris, deci, pe un colţ de hârtie (biletul acesta nu s-a pierdut, ci s-au slujit de el, din plin, împotriva mea): „Mamă, îmi pare rău de toate necazurile pe care ti le-am pricinuit; îţi cer iertare; am de gând să le pun

capăt. Porunceşte-mi ce vrei; dacă e voia ta să intru în mănăstire, doresc ca ea să fie şi voia lui Dumnezeu…“ Servitoarea a luat biletul şi l-a dus mamei. Peste o clipă s-a întors şi mi-a spus veselă:

— Domnişoară, dacă nu trebuia decât o vorbă ca să aduci fericirea domnului, a doamnei şi a dumitale, de ce-ai amânat-o atâta vreme? De când mă aflu aici, nu i-am văzut niciodată pe stăpânii mei în starea aceasta; mereu se certau din pricina dumitale; acum, slavă Domnului, n-am să-i mai văd certându-se.

în timp ce ea îmi vorbea, eu mă gândeam că-mi iscălisem condamnarea la moarte, şi presimţirea aceasta se va împlini, domnule, dacă mă veţi părăsi.

Au mai trecut câteva zile, fără să mai aud vorbindu-se de ceva; dar într-o dimineaţă, pe la ora nouă, uşa camerei mele fu deschisă pe neaşteptate, şi intră domnul Simonin, îmbrăcat în halat şi cu scufa de noapte pe cap. De când ştiam că nu-mi este tată, mă îngrozeam numai când îl vedeam. M-am ridicat şi i-am făcut o plecăciune. Mi se părea că am două inimi: nu mă puteam gândi la mama fără să mă înduioşez şi să-mi vină să plâng; dar pentru domnul Simonin simţeam cu totul altceva. Fără îndoială că un tată inspiră anumite sentimente pe care nu le ai pentru nimeni în lume în afară de el; nu poate să ştie asta cine n-a stat, ca mine, faţă în faţă cu un om care multă vreme a purtat numele acesta măreţ, şi, dintr-o dată, l-a pierdut; ceilalţi nu-şi dau seama. Dacă o vedeam pe mama în locul lui, mi se părea că sunt alta. £1 mă întrebă:

— Suzana, cunoşti biletul ăsta?

— Da, domnule.

— L-ai scris de bunăvoie?

— N-aş putea spune decât da.

— Cel puţin eşti hotărâtă să îndeplineşti ce-i scris în el?

— Sunt hotărâtă.

— Doreşti să intri într-o mănăstire anumită?

— Nu, toate mi se par la fel.

— Atâta vroiam să ştiu.

Iată ce-am răspuns; dar, din nenorocire, cuvintele mele n-au fost scrise. Timp de vreo două săptămâni, în care n-am ştiut absolut nimic din ce se petrecea, mi s-a părut că s-au adresat la mai multe mănăstiri, şi că scandalul stârnit cu ocazia primei

încercări împiedica primirea mea ca postulantă[3]. La Longehamp însă a > mers mai uşor; şi asta, fără îndoială, din pricină că li s-a vorbit maicilor despre faptul că mă pricep la muzică şi că am voce frumoasă[4]. Ai casei mi-au arătat, exagerându-le, greutăţile întâmpinate pentru primirea mea acolo, cât şi favoarea care mi se făcea; m-au pus chiar să-i scriu stareţei. Pe atunci nu-mi dădeam încă seama de urmările mărturiei scrise care mi se cerea: se temeau, după cât se pare, ca nu cumva să mă răzgândesc într-o bună zi; voiau să aibă o dovadă scrisă de mâna mea că intram nesilită. Altfel cum ar fi fost cu putinţă ca scrisoarea, care trebuia să rămână în mâinile stareţei, să ajungă mai apoi în mâinile cumnaţilor mei? Dar să trecem cu vederea, cât mai repede, asemenea lucruri; ele mi-l arată pe domnul Simonin aşa cum n-aş vrea să-l văd; acum e mort.

Am fost dusă la Longehamp; m-a însoţit mama. N-am cerut să-mi iau rămas bun de la domnul Simonin; mărturisesc că la asta nu m-am gândit decât pe drum. La mănăstire eram aşteptată; îmi cunoşteau şi povestea, şi însuşirile; nu mi-au spus nimic despre faptele mele; dar s-au arătat foarte grăbite când a fost vorba să vadă dacă în ceea ce priveşte glasul îmi meritam laudele. Am discutat despre tot felul de nimicuri, căci, după cele întâmplate, vă daţi seama că nu-mi puteau vorbi nici despre Dumnezeu, nici despre chemare, nici despre primejdiile lumeşti, nici despre farmecul vieţii mănăstireşti, şi că nu puteau strecura niciun cuvinţel din cuvioasele nerozii care ţi se spun de obicei în primele clipe; apoi stareţa mi-a spus: „Domnişoară, am aflat că te pricepi la muzică şi că ştii să cânţi; avem un clavecin; dacă vrei, să mergem în vorbitor...” Mi se strângea inima; dar nu se cuvenea să-mi arăt sila; mama trecu înainte, eu o urmai; apoi venea stareţa, însoţită de câteva maici mai curioase, care închideau alaiul. Se înnopta; mi s-au adus luminări; m-am aşezat la clavecin şi mi-am plimbat mult timp mâinile peste clape, căutând şi negăsind niciun cântec, deşi ştiam atâtea; dar stareţa stărui, şi am cântat fără nicio intenţie, din obişnuinţă, fiindcă ştiam cânte- cul: *Triste pregătiri, pale făclii, zi mai înfricoşătoare decât beznele etc.* Nu ştiu dacă le-a plăcut sau nu; dar nu m-au

---

3 Postulant — cel care cere să intre la mănăstire.

4 Stareţa din Longchamp (mănăstire situată In apropierea Parisului, pe locul unde mai apoi s-a instalat hipodromul), ca să Iaci slujba mai atrăgătoare, căuta maici cu voci cît mai frumoase şi uneori împrumuta chiar corul operei.

ascultat multă vreme; mi-au curmat cântecul prin laude care mi s-au părut prea grăbite pentru atâta lucru. Mama mă dădu în primire stareţei, îmi întinse mina să i-o sărut şi plecă.

Iată-mă dar într-o altă mănăstire, ca postulantă şi, după cât se părea, intrată de bunăvoie. Dumneavoastră însă, domnule, care ştiţi acum tot ce s-a întâmplat, ce credeţi? Cea mai mare parte din lucrurile acestea n-au fost amintite când am vrut să revin asupra hotărârii mele; unele fiindcă erau adevăruri lipsite de probe, alte fiindcă m-ar fi ponegrit fără niciun folos; m-ar fi luat toţi drept un copil denaturat, care necinsteşte memoria părinţilor săi, ca să-şi capete libertatea.. Existau probe numai *împotriva* mea: cele care pledau *pentru* mine nu puteau fi nici amintite, şi nici dovedite.. N-am vrut nici măcar să se strecoare în mintea judecătorilor bănuieli cu privire la naşterea mea; câteva persoane, care nu se pricepeau la treburile judecătoreşti, m-au sfătuit să-l citez şi pe duhovnicul mamei şi al meu; asta n-ar fi fost cu putinţă; şi chiar dacă s-ar fi putut, eu n-aş fi îngăduit-o. Dar, fiindcă veni vorba şi pentru că mă tem să nu uit. Dacă dorinţa de a-mi fi de folos v-ar îndemna cumva să uitaţi asta, cu voia dumneavoastră v-aş ruga să nu spuneţi nimănui că mă pricep la muzică sau că ştiu să cânt la clavecin; atât ar fi de-ajuns ca să se afle cine sunt; cinstirea care se dă unor asemenea talente nu se potriveşte de loc cu viaţa retrasă şi liniştită pe care o caut eu. Cele ca mine nu cunosc astfel de lucruri, şi trebuie deci să nu le cunosc nici eu. Dacă voi fi silită să mă ex- patrieE, am să trăiesc din muzică. Să mă expatriez! Spuneţi-mi, de ce mă îngrozeşte oare ideea aceasta? Poate fiindcă nu ştiu unde-am să mă duc; sau fiindcă sunt tî- nără şi fără experienţă; fiindcă mă tem de sărăcie, de oameni şi de păcate, fiindcă am trăit mereu închisă, iar atunci când ieşeam din Paris mă credeam rătăcită în lume. Poate că mă înşel; dar aşa sunt. Iar dacă voi şti încotro să merg, domnule, şi ce să fac, asta depinde de dumneavoastră.

La Longehamp, ca şi în cele mai multe mănăstiri, stareţa se schimbă din trei în trei ani. Când am venit eu, tocmai fusese aleasă o oarecare doamnă de Moni; nu ştiu cum aş putea să v-o laud atâta cât merită; şi tocmai bunătatea ei m-a pierdut. Era o femeie cu bun-simţ, care cunoştea inima omului; era îngăduitoare, deşi nimeni n-avea, de fapt, nevoie de îngăduinţă; ne socotea pe toate drept copiii ei. Nu vedea niciodată decât

greşelile pe care nu le putea trece cu vederea şi a căror gravitate nu-i îngăduia să închidă ochii. Să nu credeţi că v-o descriu aşa fiindcă aş avea vreun interes; mi-am îndeplinit întocmai îndatoririle; şi stareţa ar fi putut să spună, pe bună dreptate, că n-am făcut nicio greşeală pentru care să mă fi pedepsit sau să mă fi iertat. Dacă îi plăcea cineva mai mult, însemna că merita să placă; după ce v-am spus toate acestea, nu ştiu dacă se mai cuvine să vă spun că m-a iubit din toată inima şi pe mine, şi că n-am fost cea de pe urmă dintre favoritele ei. Ştiu că vorbind astfel îmi aduc o laudă, mai mare de- nât vă puteţi închipui dumneavoastră, care n-aţi cunoscut-o. Maicile le numesc, din invidie, „favorite” pe cele îndrăgite de stareţă. Dacă ar fi să-i reproşez ceva doamnei de Moni, i-aş reproşa doar faptul că prea îşi arăta pe faţă dragostea pentru virtute, cucernicie, sinceritate, duioşie, talente şi onestitate, umilind astfel, cu bună ştiinţă, maicile care nu puteau năzui să aibă însuşirile acestea. Doamna de Moni mai avea apoi darul, mai des întâlnit în mănăstire decât în lume, de a pătrunde dintr-o dată în înuflete. Rar se întâmpla ca o călugăriţă, care n-u-L plăcuse de la bun început să-i placă mai apoi. Pe mine n-a trecut mult şi m-a îndrăgit; am avut, din primele clipe, incredere deplină în ea. Le plâng pe cele care nu ştiu s-o atragă în chip firesc! Trebuiau să fie sau rele, sau lipsite de însuşiri, şi ea le-o spunea de-a dreptul. A stat de vorbă cu mine despre scandalul de la mănăstirea Sainte-Marie; i-am povestit faptele, fără să-i ascund nimic; i-am spus tot ce v-am scris şi dumneavoastră: şi despre, naşterea mea, şi despre necazurile îndurate; n-am uitat nimic. Ea m-a compătimit, m-a mângâiat şi m-a făcut să nădăjduiesc într-un viitor mai blând.

Dar timpul trecea; sosi şi clipa când trebuia să iau vălul, şi l-am luat. Am făcut noviciatul fără nicio silă; nu vă voi spune prea multe despre aceşti doi ani, fiindcă n-am avut nimic trist în ei, în afară de tainicul meu simţământ că mă apropii pas cu pas de pragul unei vieţi pentru care nu eram făcută. Uneori simţământul acesta mă răscolea cu putere; atunci dădeam fuga ia stareţă, şi ea mă dezmierda, îmi uşura inima, îmi arăta părerile ei convingătoare, şi sfârşea totdeauna cu următoarele cuvinte: „Există oare cale fără spini? Dar aşa e omul, nu-i simte decât pe cei aşternuţi în drumul lui. Hai, copila mea, să cădem în genunchi şi să ne rugăm“.

Şi, îngenunchind, începea să se roage cu glas tare, dar cu atâta smerenie, prin vorbe atât de frumoase, cu atâta blândeţe, înălţare sufletească şi tărie, încât ai fi zis că e inspirată de duhul lui Dumnezeu. Felul cum gândea, felul cum vorbea dând viaţă cuvintelor pătrundeau până în adâncul sufletului; mai întâi o ascultai, apoi te simţeai încetul cu încetul atrasă, te uneai cu ea, îţi tresărea sufletul şi îi împărtăşeai extazul. N-avea intenţia să te ademenească, dar asta făcea, fără îndoială; ieşeai de la ea cu un foc sacru în suflet, cu bucuria şi extazul zugrăvite pe faţă; lacrimile ţi se păreau atât de plăcute! Aceleaşi simţăminte le avea şi ea, şi le păstra multă vreme. Nu vă vorbesc numai despre ce se petrecea cu mine, ci şi cu toate celelalte maici. Unele dintre ele mi-au povestit că simţeau cum li se naşte în suflet nevoia de a fi consolate, ca o nevoie a unei plăceri imense; sunt convinsă că doar puţin mi-a lipsit ca să ajung şi eu acolo.

Totuşi, cu câte se apropia mai mult ceasul călugăririi, mă năpădea o tristeţe atât de adâncă, încât maica stareţă nu mai ştia ce să facă; nu mai avea har, ea însăşi mi-a mărturisit-o:

— Nu ştiu ceri cu mine, mi-a spus ea. Când vii să mă vezi, mi se pare că Dumnezeu se îndepărtează şi că duhul lui tace; degeaba mă străduiesc, degeaba caut idei şi vreau să-mi înalt sufletul; mă simt o biată femeie obişnuită şi mărginită; mi-e teamă până şi să vorbesc…

— Ah, maică scumpă, i-am spus eu, ce presimţire! Dacă îţi ia chiar Dumnezeu graiul!…

Într-o zi, pe când mă simţeam mai nehotărâtă şi mai abătută decât oricând, m-am dus în chilia stareţei. Când m-a văzut intrând, a rămas o clipă încremenită: îmi citise, pesemne, în ochi şi în toată fiinţa, iar simţământul adânc dinlăuntrul meu îi întrecea puterile, şi ea nu voia să lupte fără convingerea că va birui. Cu toate acestea, începu să-mi vorbească şi, încetul cu încetul, se simţi cuprinsă de căldura focului sacru; cu cât mi se stingea durerea, cu atât creştea avântul stareţei: pe neaşteptate, ea căzu în genunchi, şi eu făcui la fel. Am crezut că-i voi împărtăşi extazul şi aş fi dorit din toată inima să fie aşa; ea mai rosti câteva cuvinte, apoi, dintr-o dată, tăcu. Zadarnic am aşteptat; n-a mai spus un cuvânt, ci s-a ridicat, a izbucnit în lacrimi, m-a luat de mână şi m-a îmbrăţişat:

— Ah, copilă dragă, îmi spuse ea, ce putere cumplită ai

asupra mea! Iată, s-a dus duhul sfânt, simt că s-a dus: de-acum, Dumnezeu să-ţi vorbească ţie, de-a dreptul, fiindcă văd că nu-i place să se facă auzit prin gura mea…

La drept vorbind, nu ştiu ce se întâmplase cu ea: nu-mi pot da seama dacă îi insuflasem atâta neîncredere în propriile ei puteri, încât nu izbutise s-o alunge, nu ştiu dacă numai o intimidasem sau dacă îi rupsesem, într-adevăr, legăturile cu cerul; dar n-a mai redobândit iarul de a mângâia. În ajunul călugăririi, m-am dus din lou s-o văd; era la fel de tristă ca şi mine. Am început ă plângem amândouă; m-am aruncat la picioarele ei, ea m-a binecuvântat, m-a ridicat, m-a îmbrăţişat şi mi-a lat drumul spunându-mi:

— M-am săturat de viaţă. Aş vrea să mor. I-am cerut lui Dumnezeu să n-ajung să văd ziua de mâine, dar n-a /rut să-mi împlinească ruga. Du-te, voi vorbi cu maică-ta, mă voi ruga toată noaptea, roagă-te şi tu; dar să te culci; îţi poruncesc să te culci.

— Dă-mi voie să rămân cu dumneata, am rugat-o.

— Îţi dau voie doar de la nouă la unsprezece, nu mai mult. La nouă şi jumătate am să-mi încep rugăciunile, şi să ţi le începi şi tu pe-ale tale; dar la unsprezece să mă laşi să mă rog singură, iar tu să te odihneşti. Haide, copilă dragă, voi veghea eu în faţa lui Dumnezeu, tot restul nopţii.

A vrut să se roage, dar n-a putut. Pe când dormeam, femeia asta sfântă a cutreierat coridoarele, bătând din uşă în uşă, trezind maicile şi chemându-le să coboare fără zgomot în biserică. S-au strâns toate acolo, şi ea le-a cerut să se roage cerului pentru mine. Mai întâi s-au rugat pe tăcute; apoi au stins luminile şi au cântat împreună *Miserere,* în afară de stareţă, care, prosternată înaintea altarului, îşi canonea cumplit trupul şi striga:

— O, Doamne! dacă te-am alungat de la mine să- vârşind vreun păcat, iartă-mă. Nu cer să-mi înapoiezi darul pe care mi l-ai luat, ci doar să-i vorbeşti tu însuţi neprihănitei care doarme, pe când eu mă rog aici. Vor- beşte-i. Doamne, vorbeşte şi părinţilor ei şi iartă-mă.

A doua zi, stareţa intră devreme în chilia mea; n-am auzit-o, fiindcă mai dormeam încă. S-a aşezat lângă patul meu, mi-a pus uşor o mână pe frunte şi m-a privit; nelinişţea, tulburarea şi suferinţa i se zugrăveau rând pe rând pe faţă; aşa am văzut-o

când am deschis ochii. Nu mi-a spus nimic despre cele petrecute în cursul nopţii; m-a întrebat doar dacă mă culcasem devreme; i-am răspuns:

— M-am culcat când mi-ai poruncit.

Dacă m-am odihnit.

— Pe deplin.

— Era de aşteptat.

Cum mă simţeam.

— Foarte bine. Dar dumneata, dragă maică?

— Vai! ori de câte ori s-a călugărit cineva, nu mi-am simţit inima uşoară; dar pentru niciuna n-am fost atât de tulburată ca pentru tine. Aş dori din toată inima să fii fericită.

— Dacă tot îţi mai sunt dragă, voi fi.

— Ah! —dacă atât ar fi de ajuns! Nu te-ai gândit la nimic în timpul nopţii?

— Nu.

— N-ai văzut nimic?

— Nimic.

— Ce-i în sufletul tău acum?

— Mă simt prostită; mă supun sorţii, fără nicio tragere de inimă şi fără nicio împotrivire; îmi dau seama că nevoia mă târăşte, şi mă las dusă. Ah! maică stareţă, nu simt nicio urmă măcar din fiorul, din melancolia sau din uşoara nelinişte pe care am observat-o uneori la cele care urmau să se călugărească. Mă simt atât de vlăguită, încât nici măcar nu sunt în stare să plâng. N-am decât un singur gând: aşa vor – aşa trebuie... Dar, de ce taci?

— N-am venit să-ţi vorbesc, ci să te văd şi să te aud. O aştept pe mama dumitale; caută să nu mă înduioşezi; lasă-mi sufletul să se umple de simţăminte; când va fi plin, am să mă duc. Trebuie să tac; mă cunosc bine; izbucnesc rar, dar atunci izbucnirea mea e năvalnică, şi n-aş vrea s-o am faţă de tine. Mai odihneşte-te o clipă, să te mai privesc; spune-mi numai câteva vorbe şi lasă-mă să iau de-aiei ceea ce am venit să caut. Apoi mă voi duce, şi restul îl va săvârşi Dumnezeu...

Am tăcut, mi-am culcat capul pe-o pernă şi i-am întins stareţei o mână. Ea a luat-o între ale ei, părând că se gândeşte adânc, adânc de tot; îşi ţinea ploapele strânse; din când în când îşi deschidea însă ochii, şi-i înălţa spre cer, apoi mă privea; se frământa; îi clocotea sufletul; uneori lua o înfăţişare gravă, apoi

începea din nou să se frămâne. Nici vorbă că, judecând-o după chip şi după fire, femeia aceasta era născută să fie profet. Pe timpuri fusese frumoasă; iar vârsta îmblânzindu-i trăsăturile şi brâzdându-i riduri adinei, îi dăduse şi mai multă demnitate. Avea ochi mici, care păreau când că privesc înlăun- trul ei, când că străbat prin lucrurile din preajmă, desluşind ceva, dincolo de ele, tare departe, în trecut sau în viitor. Din când în când, îmi strângea mâna cu putere. Deodată mă întrebă cât e ceasul.

— Aproape şase.

— Rămâi cu bine. Mă duc. Au să vină să te îmbrace; nu vreau să fiu de faţă, fiindcă asta mi-ar abate gândurile. Am o singură grijă: să fiu cât mai stăpână pe mine în primele clipe.

De-abia ieşise, când maica novicelor intră, urmată de însoţitoarele mele; îmi luară veşmintele mănăstireşti şi mă gătiră în haine lumeşti; obiceiul acesta îl cunoaşteţi. Nu auzeam nimic din ce se vorbea în jurul meu; devenisem aproape un automat; nu-mi mai dădeam seama de nimic; doar din când în când începeam să tremur din toate mădularele. Mi se spunea ce trebuie să fac; de multe ori maicile erau nevoite să repete, căci nu le auzeam de prima dată; şi asta nu pentru că m-^aş fi gândit la altceva, ci pentru că îmi simţeam mintea dusă, îmi simţeam capul greu, ca atunci când te obosesc gândurile. În vremea asta, stareţa vorbea cu mama. N-am ştiut niciodată ce şi-au spus, dar întrevederea lor a durat foarte mult; am aflat doar că, la despărţire, mama era atât de tulburată, încât nu mai putea nimeri uşa prin care intrase, şi că stareţa ieşise apăsându-şi fruntea cu pumnii.

Când au început să sune clopotele, am coborât. În biserică era puţină lume. Din predică, bună sau rea, n-am auzit nimic; toată dimineaţa aceea, care parcă nici n-a existat în viaţa mea, fiindcă nici nu ştiu cât a durat, m-am lăsat pe de-a-ntregul în voia celorlalţi. Nu-mi a- mintesc nici ce-am făcut, nici ce-am spus. Fără îndoială că mi-au pus întrebări şi că le-am răspuns; am rostit le- gământul, dar, cum vă spun, nu-mi amintesc nimic, şi m-am pomenit călugăriţă, pe neştiute, tot aşa după cum fusesem botezată. N-am înţeles nimic din slujba călugăririi mele; după cum nu înţelesesem nimic nici din a botezului, cu singura deosebire că pe câtă vreme una îţi dă harul, cealaltă îl presupune. Zău, domnule, deşi la Longehamp nu m-am răzvrătit, cum făcusem la Sainte- Marie, credeţi că legământul

meu are mai multă valoare? Sunteţi martor; şi martor îmi e şi Dumnezeu. Eram într-o asemenea stare de buimăcire, încât peste câteva zile, când m-au înştiinţat că fac parte din cor, n-am înţeles ce vor să-mi spună. Am întrebat dacă mă călugărisem cu adevărat; voiam să văd semnătura le- gământului meu; la dovezile acestea au trebuit-adăugate mărturiile tuturor maicilor şi ale câtorva străini care fuseseră de faţă la slujbă. Am întrebat-o de mai multe ori pe stareţă: „Aşadar, e adevărat?...“ şi m-am aşteptat de fiecare dată ca ea să-mi răspundă: „Nu, copila mea; te-au amăgit...” încredinţarea ei, de mai multe ori repetată, nu era de ajuns ca să mă convingă, şi nu izbuteam să cred că din cuprinsul unei zile întregi, atât de fărâmi- ţată, atât de felurită, în care se întâmplaseră atâtea lucruri extraordinare şi ciudate, puteam să nu-mi amintesc nimic, nici măcar chipurile celor ce mă însoţiseră, al preotului care ţinuse predica sau al celui care îmi primise legământul; nu-mi aminteam decât despre schimbarea veşmântului mănăstiresc cu un veşmânt lumesc; din clipa aceea mi-am pierdut minţile. Au trebuit să treacă luni de zile ca să-mi revin în fire; uitarea deplină a celor petrecute o pun tocmai pe seama lungimii convalescenţei acesteia: eram la fel cu cei care au trecut printr-o boală îndelungată, în timpul căreia au vorbit cum trebuie, s-au spovedit şi s-au grijit, iar la vindecare nu-şi mai aduc aminte de nimic. Am mai văzut multe cazuri asemănătoare în mănăstire, şi mi-am spus în sinea mea: „Se pare că şi mie mi s-a întâmplat la fel, în ziua când am luat vălul. “ Dar rămâne de aflat dacă faptele acestea intră în firea omului şi dacă el este cu adevărat în ele, chiar atunci când pare să fie.

în acelaşi an m-au încercat trei pierderi însemnate: a tatălui meu, sau mai bine zis a celui care trecuse drept tatăl meu – era om în vârstă şi muncise din greu – a stareţei şi a mamei.

Stareţa şi-a simţit apropierea sfârşitului cu mult înainte de a-i suna ceasul; s-a osândit la canonul tăcerii;

a Poruncit să i se aducă sicriul în odaie; nu mai putea dormi şi-şi petrecea zilele şi nopţile cugetând sau sci’iind: au rămas de la ea cincisprezece meditaţii, care nţi s-au părut nespus de frumoase; mai am încă o copie. Dacă veţi fi vreodată curios să ştiţi ce idei pot insufla clipele de pe urmă, am să v-o trimit; meditaţiile ei poartă titlul: *Ultimele clipe ale maicii de Mo ni.* În pragul morţii a cerut să fie îmbrăcată şi s-a întins pat ţinând cu

crucifix în braţe; astfel a fost împărtăşită. Era noapte; scena aceasta lugubră se desfăşura în lumina slabă a făcliilor. În jurul ei, noi plângeam în hohote; ea se ridică pe neaşteptate şi vorbi; vocea îi era aproape la fel ca înainte de-a se îmbolnăvi; îi revenise harul pierdut; şi ne-a mustrat pentru lacrimile pe care le vărsăm, spunând că s-ar putea crede că-i pizmuim fericirea veşnică. „Copilele mele, durerea voastră e amăgitoare. Acolo, acolo sus, spunea ea arătând spre cer, vă voi sluji mai departe; mă voi uita mereu în jos, spre Mănăstirea noastră; mă voi ruga pentru voi şi rugăciunile mele se vor împlini. Veniţi lângă mine, să vă sărut, veniţi să primiţi binecuvintarea mea de bun rămas...“ Rostind aceste ultime cuvinte a răposat femeia aceasta Neobişnuită, lăsând în urma ei nesfârşite păreri de rău.

Mama a murit la întoarcerea dintr-o călătorie pe care-o făcuse la una din fiicele ei, spre sfârşitul toamnei. A. Murit abătută şi sleită de puteri. N-am putut afla nici numele adevăratului meu tată, şi nici povestea naşterii °iele. Prin duhovnicul ei, care fusese şi-al meu, am pricit un pacheţel; înăuntru se aflau cincizeci de ludovici şi un bilet, totul învelit şi cusut într-o bucată de pânză. Iar în bilet scria următoarele:

, ; E puţin, copila mea, dar nu m-a lăsat conştiinţa să strâng o sumă mai mare; atâta mi-a mai rămas, economisind din micile daruri ale domnului Simonin. Trăieşte cu pioşenie, e cel mai bun lucru pentru fericirea ta, chiar aici, pe pământ. Roagă-te pentru mine; naşterea ta e singurul meu păcat mai de seamă; ajută-mă să-l ispăşesc, iar Dumnezeu, cumpănind faptele tale bune, să tnă ierte că te-am născut. Ai grijă, mai cu seamă, să nu tulburi pacea familiei; şi, cu toate că n-ai ales chiar de bunăvoie, aşa cum aş fi vrut eu, viaţa pe care o duci, teme-te s-o schimbi. De ce n-am avut parte să fiu închisă într-o mănăstire toată viaţa mea? Nu m-ar fi fră- mântat atâta gândul că va trebui, odată, să apar în faţa cumplitei judecăţi. Copila mea, gândeşte-te că soarta mamei tale pe cealaltă lume depinde în mare măsură de purtarea ta în lumea aceasta; Dumnezeu, care le vede pe toate, va întoarce asupra mea tot binele sau tot răul pe care-l vei face. Adio, Suzana; nu le cere nimic surorilor tale; ele n-au putinţa să te ajute; nu nădăjdui nimic de la tatăl tău; el mi-a luat-o înainte, a văzut ziua cea mare şi mă aşteaptă; lui îi va fi mult mai uşor decât mie în ceasul reîntâlnirii. Încă o dată, adio! Ah, mamă nefericită! Ah, nefericit copil! Au sosit surorile tale; nu sunt

mulţumită de ele: sub ochii unei mame care-şi dă sufletul, ele iau, cară tot, se ceartă pentru lucruri care mă mâhnesc. Când se apropie de patul meu, eu întorc capul; ce-aş putea să văd? Două fiinţe în care lipsurile au înăbuşit orice simţire omenească. Amândouă oftează după puţinul pe care li-l las şi pun doctorului şi îngrijitoarei întrebări neobrăzate, care arată cu câtă nerăbdare aşteaptă clipa când îmi voi da suflarea de pe urmă, ca să pună mâna pe tot ce e în casă. Nu ştiu cum de-au bănuit că aş putea avea ceva bani ascunşi între saltele; au făcut tot ce au putut ca să mă ridice, şi au izbutit; din fericire însă, cel căruia îi încredinţasem pachetul venise din ajun, şi-i dădusem tot atunci şi scrisoarea pe care a scris-o la dictarea mea. Arde scrisoarea; şi când vei afla că nu mai exist, ceea ce în curând se va împlini, dă un acatist pentru mine şi reînnoieşte-ţi legământul; căci doresc din toată inima să rămâi la mănăstire; gândul că ai putea rămâne pe lume lipsită de apărare şi de sprijin şi atât de tânără mi-ar tulbura ultimele clipe.“

Tata a murit la 5 ianuarie, stareţa pe la sfârşitul aceleiaşi luni, iar mama a doua zi de Crăciun.

După maica de Moni a urmat la stăreţie sora Sainte- Christine. Ah! domnule! câtă deosebire între una şi alta! V-am spus ce fel de femeie era maica de Mori. Noua stareţă avea o fire meschină, o minte îngustă şi îmbâcsită de superstiţii; îi plăcea să arate că îmbrăti- şează ideile noi; discuta cu sulpicienii4, cu iezuiţii. De cum a venit, s-a înverşunat împotriva tuturor favoritelor fostei stareţe: cât ai clipi, mănăstirea se umplu de tulburări, de ură, de clevetiri, de învinuiri, de bârfeli şi de persecuţii; a trebuit să ne spunem părerea asupra unor probleme de teologie din care nu înţelegeam nimic, să consimţim la formule, să ne supunem la practici ciudate. Maica de Moni nu admisese chinurile trupeşti pentru pocăinţă; ea însăşi, cât trăise, nu-şi chinuise trupul decât de două ori: o dată în ajunul călugăririi mele, şi altă dată într-o împrejurare asemănătoare. Despre asemenea canoane, fosta stareţă spunea că nu îndreaptă greşelile şi că nu sunt bune decât să dea prilej de îngâmfare. Ea dorise ca toate călugăriţele din mă-, năstire să aibă trupul sănătos şi mintea senină. Primul lucru pe care-l făcuse când luase conducerea fusese să adune toate cămăşile de păr şi toate bicele[5], şi să o- prească stricarea

5 E vorba de cămaşa (uneori briul) făcută de obicei din păr aspru de animal, pe care unii călugări o poartă direct pe piele, să-şi canonească trupul. TBiciul“ era făcut din lănţişoare sau

mâncării prin cenuşă, dormitul pe scân- duri şi folosirea tuturor acestor mijloace de pocăinţă. Noua stareţă, dimpotrivă, trimise fiecărei maici cămaşa de păr şi biciul şi nu mai îngădui să ţinem la noi Vechiul şi Noul Testament. Niciodată favoritele unei foste domnii nu sunt şi favorite ale domniei care urmează. Pe mine, noua stareţă m-a privit cu nepăsare, ca să nu zic mai rău, din pricină că-i fusesem dragă celei dinaintea ei; dar în scurtă vreme mi-am îngreunat şi mai mult soarta făcând unele fapte pe care le puteţi numi nesocotite sau îndrăzneţe, după cum veţi crede de cuviinţă să le priviţi.

În primul rând, mi-am dat frâu liber durerii pricinuite de pierderea maicii de Moni; am lăudat-o pe fosta sta- reţă de câte ori am avut ocazia; am dat mereu prilejul să se facă între ea şi noua stareţă comparaţii care erau în dauna acesteia din urmă; am zugrăvit viaţa mănăstirii aşa cum fusese mai înainte, am reamintit liniştea de care ne bucuram, îngăduinţa faţă de noi a maicii de Moni, hrana sufletească şi lumească pe care o primeam pe atunci, şi am ridicat în slavă purtarea, simţămintele şi firea fostei stareţe. Al doilea lucru pe care l-am făcut a fost să arunc în foc cămaşa de păr şi să mă descotorosesc de bici, propovăduind aceasta şi prietenelor mele şi îndemnându-le pe câteva dintre ele să-mi urmeze pilda; în al treilea rând, mi-am făcut rost de un Nou şi de un Vechi Testament; în al patrulea rând, m-am lepădat de orice influenţă, păstrându-mi numai titlul de creştină, fără a mai da voie să mi se spună jansenistă sau moli- nistă; în al cincilea rând, m-am hotărât să păstrez cu străşnicie regulile mănăstirii, să nu fac mai mult sau mai puţin decât cereau ele, prin urmare să nu fac nimic în locul altei maici, căci şi obligaţiile care-mi reveneau erau destul de aspre; să nu cânt la orgă decât în zilele de sărbătoare; să nu cânt la cor decât atunci când îmi venea rândul şi să nu las ca din pricina bunăvoinţei şi a talentelor mele să fiu pusă la toate treburile, în orice clipă. Am citit şi am recitit îndatoririle, şi le-am învăţat şi pe dinafară; dacă mi se poruncea un lucru care nu era destul de lămurit, dacă nu era potrivnic acestora sau dacă mi se părea mie că ar fi aşa, refuzam cu îndârjire să-l duc la îndeplinire; luam cartea cu îndatoririle maicilor şi spuneam: „Iată ce m-am legat să fac; altceva nu mă priveşte”.

---

din cordeluţe cu noduri şi servea călugărilor sau credincioşilor catolici tot pentru a-şi chinui trupul.

Cuvintele mele au atras câteva maici de partea mea. Astfel, autoritatea celor de la conducerea mănăstirii fu îngrădită; acum nu ne mai puteau mâna oriîncotro voiau, ca pe nişte roabe. Aproape că nu trecea zi fără să izbucnească certuri. Dacă existau îndoieli asupra vreunui lucru, maicile veneau să-mi ceară părerea; şi totdeauna eram pentru rânduieli, împotriva tiraniei. Curând am început să par şi chiar să fiu întrucâtva răzvrătită. Vicarii cei mari ai părintelui arhiepiscop erau chemaţi întruna; mă înfăţişam dinaintea lor, mă apăram, Smi apăram tovarăşele; şi, fiindcă aveam nespusă grijă să nu fac de- it lucruri după dreptate, nu s-a întimplat niciodată să iu osândită; în privinţa îndatoririlor, era cu neputinţă ă mi se găsească vreo vină, căci mi le îndeplineam cu trăşnicie. Cât despre micile hatâruri pe care o stareţă le loate face sau le poate refuza, eu una nu le ceream liciodată. Nu mă duceam la vorbitor şi, fiindcă nu cunoş- eam pe nimeni, nu primeam vizite. Dar îmi arsesem că- naşa de păr şi îmi aruncasem cât colo biciul; mai mult, e sfătuisem şi pe alte maici să facă la fel; nu voiam iă aud nici bine, nici rău despre jansenism sau despre nolinism[6]. Când mă întrebau dacă mă supun legilor mănăstireşti, le răspundeam că mă supun bisericii; când nă întrebau dacă recunosc bula[7], răspundeam că recunosc Evanghelia. Mi-au scotocit chilia, şi au descoperit icolo Vechiul şi Noul Testament. Scăpasem câteva cuminte care n-ar fi trebuit spuse, despre prietenia nu tocmai curată dintre unele favorite; maica stareţă avea întrevederi lungi şi dese cu un preot tânăr, şi eu desluşisem de ce se întâlneau mereu sub tot felul de pretexte. Făcusem tot ce se putuse ca să fiu temută, urâtă, şi să merg spre pierzanie; mi-am atins ţinta. Nu se mai plân- seră de mine superiorilor, ci îşi dădură toată silinţa să-mi facă viaţa cât mai grea. Maicile nu mai aveau voie să se apropie de mine; şi în curând mă pomenii singură; aveam puţine prietene; fiind bănuite că vor căuta să înfrângă pe ascuns opreliştea la care fuseseră silite, şi că, neputând să stea de vorbă' cu mine ziua, vor veni să mă vadă noaptea sau în orele când nu era voie, au fost pân- dite; m-au prins când cu una, când cu alta; au judecat nesăbuinţa aceasta cum le-a venit mai bine şi m-au pedepsit fără pic de omenie; m-

---

6 tat concepţia religioasă va cercurilor ultrareacţionare.

7 Referire la bula papală *Unigenitus,* dată in 1713 de papa Clement al Xl-lea. Bula condamna cu străşnicie jansenismul, a- părînd poziţiile iezuiţilor.

au osândit să stau săptămâni întregi, în genunchi, la o parte de celelalte, în mijlocul bisericii, cât ţineau slujbele; m-au osândit să trăiesc cu pâine şi cu apă; să rămân încuiată în chilie, să fac cele mai înjositoare munci ale mănăstirii. N-au fost cru- ţatc nici aşa-numitele mele complice. Când nu-mi puteau găsi nicio vină, mi le scorneau ele; îmi dădeau în acelaşi timp porunci care se băteau cap în cap, şi mă pedepseau pentru că nu le puteam îndeplini; schimbau orele slujbelor, ale meselor; tulburau toată rânduila mănăstirească, fără ştirea mea şi cu cea mai mare grijă să ■să nu aflu, şi, deşi mă străduiam din răsputeri să-mi îndeplinesc îndatoririle, nu trecea zi fără să mi se găsească vină şi eram întotdeauna pedepsită. Sunt o fiinţă curajoasă: dar cine are atâta curaj, încât să poată lupta când se ştie părăsit, singur şi prigonit pe nedrept *1* A- junseseră până acolo, încât făceau haz chinuindu-mă; aşa petrecea o şleahtă de vreo cincizeci de maici. Îmi e cu neputinţă să vă descriu cu de-amănuntul toate răutăţile lor; mă împiedicau să dorm, să veghez, să mă rog. Intr-o zi mi-au furat o parte din veşminte; în altă zi mi-au furat cheile şi cartea de rugăciuni; mi-au stricat broasca de la uşă; nu mă lăsau să fac nimic bine şi întorceau pe dos tot ce făcusem ca lumea; mi se puneau în seamă tot felul de fapte şi de cuvinte; mă găseau vinovată de toate, viaţa îmi era plină de păcate, adevărate sau ticluite, şi de pedepse care se ţineau lanţ.

N-am piitut ţine piept unor încercări atât de îndelungi şi de aspre; m-au cuprins descurajarea, mâhnirea şi melancolia. La început îmi căutam tăria şi împăcarea la picioarele altarului; găsindu-le uneori, pluteam între resemnare şi deznădejde, când supunându-mă loviturilor ■sorţii, când gândindu-mă să le înlătur jugul cu forţa. În fundul grădinii se afla o fântână adâncă; de câte ori nu m-am dus acolo! De câte ori n-am privit înăuntrul ei! Lângă fântână era o bancă de piatră; de câte ori nu m-am aşezat pe ea, sprijinindu-mi fruntea de jgheab! De câte ori, în vălmăşagul gândurilor, nu m-am ridicat deodată, hotărâtă să-mi pun capăt necazurilor! Ce m-a oprit oare? De ce mă mulţumeam doar să plâng, să strig în gura mare, să-mi calc în picioare vălul, să-mi smulg părul şi să-mi sfâşii obrajii cu unghiile? Dacă Dumnezeu voia să-mi împiedice pieirea, de ce nu-mi stăvilea şi celelalte porniri?

Am să vă spun un lucru, domnule marchiz, care poate vi se va părea de necrezut, deşi e pe deplin adevărat: desele mele

drumuri spre fântâna aceea sunt sigură că fuseseră observate; şi sunt de asemenea sigură că nemiloasele mele duşmance nădăjduiau că într-o bună zi îmi voi duce la îndeplinire gândurile care-mi clocoteau în a- dâncul inimii. Când mă îndreptam într-acolo, ele se prefăceau că pleacă sau că privesc în altă parte. Nu o dată am găsit poarta grădinii deschisă, la ore când trebuia să fie încuiată, mai cu seamă în zilele în care mă potopiseră cu necazurile, mă scoseseră din răbdări şi credeau că-mi pierdusem minţile. Dar de cum am priceput că mijlocul acesta de-a muri era, ca să zic aşa, dăruit deznădejdii mele, că ele mă duceau de mână la fântână, că voi găsi fântâna oricând gata să mă primească, nu mi-a mai păsat de ea şi-am început să caut alte locuri; colindam coridoarele şi măsurăm înălţimea ferestrelor; seara, când mă dezbrăcăm, încercam, fără să-mi dau seama, tăria jartierelor; alteori nu voiam să mănânc; coboram în sala de mese şi rămâneam cu spatele lipit de zid, cu braţele- atârnând pe lângă trup, cu ochii închişi, fără să ating bucatele puse dinainte; în asemenea clipe uitam într-atâta de mine, încât rămâneam mai departe aşa, după ce plecau toate maicile. Atunci căutau să iasă cât mai tăcute şi mă lăsau acolo; după care mă pedepseau sub cuvânt că-lipsisem de la rugăciuni. Ce să vă mai spun? Mi s-a făcut silă de toate mijloacele de a-mi lua zilele, fiindcă mi-am dat seama că, în loc să mă împiedice, maicile mi le puneau la îndemână. Nimeni nu doreşte să fie trimis pe lumea cealaltă, şi poate că eu aş fi pornit-o într-acolo* dacă ele s-ar fi prefăcut cât de cât că nu vor să mă lase_ Când îţi curmi viaţa, poate vrei să le pricinuieşti altora durere; de aceea o păstrezi când crezi că moartea ta le-ar fi pe plac; asemenea lucruri se petrec cu totul pe nesim- tite în noi, într-adevăr, dacă e cu putinţă să-mi amintesc de starea în care mă găseam, mi se pare că atunci când mă aflam lângă fântână strigam în sinea mea către nenorocitele care se depărtau ca să înlesnească o nelegiuire: „Apropiaţi-vă cu un pas măcar, arătaţi-mi cea mai slabă dorinţă de a-mi scăpa zilele, daţi fuga să mă opriţi şi puteţi fi sigure că veţi ajunge prea târziu.” Cu drept cuvânt, pot spune că nu trăiam decât pentru că ele îmi doreau moarte. Înverşunarea spre rău, spre chinuirea altora se mai potoleşte în lume; dar în mănăstiri ea nu se potoleşte de fel.

Ajunsesem în asemenea hal, încât, amintindu-mi trecutul, m-

am gândit să-mi desfac legământul. La început, abia dacă visam s-o fac. Singură, părăsită, fără sprijin, ■cum aş fi putut izbuti să duc la îndeplinire un lucru atât de anevoios, chiar dacă aş fi avut ajutoarele care-mi lipseau? Dar gândul acesta m-a liniştit, mi-a potolit sufletul; m-a făcut mai stăpână pe mine; am putut astfel să ocolesc necazurile şi să le rabd mai uşor pe cele care mă loveau. Maicile au observat schimbarea mea şi s-au mirat, răutatea li s-a oprit dintr-o dată, cum s-ar opri din urmărire un duşman laş când te întorci cu faţa la el pe neaşteptate. Aş vrea să vă întreb, domnule, de ce printre atâtea gânduri funeste care bântuie minţile unei călugăriţe deznădăjduite nu-i vine de loc ideea de a da foc mănăstirii? Nici mie nu mi-a venit în minte ideea asta, şi nici altora, deşi ar fi lucrul cel mai uşor de îndeplinit; n-ai decât să duci o făclie în hambar, la magazia cu lemne sau într-un coridor, odată când bate vân- tul. Nu există mănăstire care să fi luat foc; şi, totuşi, în asemenea împrejurări porţile se deschid şi n-ai decât să fugi. Nu cumva te opreşte să dai foc teama că vei primejdui viaţa celor dragi şi pe-a ta şi sila c-ai putea fi salvată împreună cu cele pe care le urăşti? O asemenea idee mi se pare prea subtilă, ca să poată fi adevărată.

Tot gândindu-te la un lucru, începi să-l crezi drept, şi întrezăreşti chiar putinţa de a-l îndeplini; atunci eşti cu adevărat tare. Eu am mintea aprigă şi nu mi-au trebuit decât vreo două săptămâni ca să ajung până acolo. Ce trebuia să fac? Să întocmesc un memoriu şi să-i înaintez? Nici vorbă că şi scrierea şi trimiterea lui erau primejdioase. De când îmi schimbasem gindurile, mă su- pravegheau cu şi mai multă atenţie decât înainte; mă urmăreau din ochi, nu puteam face un pas pe ascuns; nu puteam scoate o vorbă care să nu fie cumpănită. S-au apropiat de mine, au căutat să mă încerce; mi-au pus întrebări; mi-au arătat milă şi prietenie; mi-au amintit trecutul; abia dacă mă mai învinuiau, mă iertau, nă- dăjduiau că voi avd*a o purtare mai bună, îmi făgăduiau un viitor mai senin; şi, cu toate acestea, îmi intrau mereu în chilie, ziua, noaptea, cu tot felul de motive; îmi dădeau la o parte perdelele, pe neaşteptate şi pe tăcute, apoi ieşeau. Luasem obiceiul de a mă culca îmbrăcată; îl mai luai şi pe acela de a-mi scrie spovedania. În zilele când o scriam, zile dinainte hotărâte, mă duceam să-i cer stareţei cerneală şi hârtie, şi ea mi le dădea. Aşteptam deci ziua

spovedaniei şi, aşteptând-o, îmi rânduiam în minte ce trebuie să arăt în memoriu, adică un fel de rezumat al faptelor pe care vi le-am scris şi dumneavoastră, cu singura deosebire că dădea lămuririle sub nume împrumutate. Am făcut'ânsă trei nerozii: mai întâi, i-am cerut stareţei mai multă hârtie decât se dă de obicei, spunându-i că aş avea multe lucruri de scris; a doua nerozie a fost faptul că, străduindu-mă cu memoriul, mi-am lăsat spovedania nescrisă; iar a treia, că neavând spovedania scrisă şi nefiind pregătită pentru actul acesta de credinţă, n-am rămas decât o clipă în faţa duhovnicului. Toate acestea n-au scăpat neluate în seamă; şi s-a înţeles că hârtia pe care o cerusem fusese folosită pentru altceva. Dar, dacă n-o folosisem la spovedanie, după cum se vedea, la ce putusem s-o folosesc?

Fără să ştiu că voi isca astfel de bănuieli, mi-am dat seama că nu trebuie să se găsească la mine un act atât de însemnat. M-am gândit mai întâi să-l cos în sulul patului sau în saltea, apoi să-l ascund în veşminte, să-l îngrop în grădină, să-l arunc în foc... Nici nu vă puteţi închipui cu câtă grabă l-am scris şi cât de stânjenită m-am simţit când a fost gata. Mai întâi l-am pecetluit, apoi l-am pitit în sân şi m-am dus la slujba care tocmai începea. Se cunoştea după mişcări cât eram de neliniştită. M-am aşezat lângă o maică tânără, căreia îi eram dragă;

o văzusem uneori privindu-mă cu milă şi lăcrimând:

nu-mi spunea nimic, dar fără îndoială că suferea. Cu orice risc, m-am hotărât să-i încredinţez hârtia; şi, într-un anumit moment al rugăciunii, când toate maicile îngenunchează, fac mătănii şi rămân parcă scufundate în strane, am scos încetişor hârtia şi am întins-o înapoia mea; ea a luat-o şi a pus-o în sân. Binele acesta a fost cel mai mare din câte mi-a făcut; dar nu m-a uitat nici mai apoi. Luni de zile ea s-a căznit să-mi înlăture, fără să se dea de gol, toate piedicile pe care mi le puneau în cale cele ce voiau să mă pedepsească; venea să-mi bată la uşă când trebuia să ieşim; punea la loc lucrurile învălmăşite de alţii; suna când uitam, sau răspundea în locul meu; se afla pretutindeni unde trebuia să fiu. Iar eu nu ştiam nimic din câte făcea.

Hotărârea de a-i da hârtia a fost cum nu se poate mai bună, căci, pe când ieşeam de la slujbă, stareţa mi-a spus:., Soră Suzana, vino după mine... Am urmat-o; apoi, oprindu-se în coridor dinaintea unei alte uşi. A a- dăugat: Iată chilia în care ai

să locuieşti; maica Saint- Jerome o să se mute în fosta dumitale chilie..." Am intrat împreună cu ea. Stăteam amândouă jos, fără să vorbim, când a venit o maică aducând veşminte pe care le-a pus pe un scaun; iar streţa mi-a spus: „Soră Suzana, dezbracă-te, şi ia veşmintele acestea... “ I-am dat ascultare pe loc; şi tot timpul ea a fost atentă la mişcările mele. Cealaltă maică aştepta la uşă; după ce m-am schimbat, a intrat iar, a luat veşmintele pe care le lepă- dasem şi a plecat; stareţa a ieşit după ea. Nu mi s-a spus de ce făcuseră toate astea; dar nici eu n-am întrebat. În timpul acesta, îmi scotociseră chilia pe-nde- lete; descususeră perna şi salteaua; mutaseră din loc tot ce putea fi mutat; merseseră pe urmele mele, căutaseră în jilţul duhovnicului, în biserică, în grădină, la fântână, în jurul băncii de piatră; o parte din cercetările lor le-am văzut; restul l-am bănuit. N-au găsit nimic, dar asta nu le-a împiedicat să rămână convinse că se petrecuse ceva. M-au pândit încă zile întregi; mergeau pe unde fusesem eu; se uitau pretutindeni, dar degeaba. În sfârşit, stareţa socoti că nu e cu putinţă să afle adevărul altfel decât de la mine. Într-o zi, intră în chilia mea şi-mi spuse:

M

— Soră Suzana, ai multe cususuri; dar de minţit nu minţi; spune-mi, aşadar, adevărat: ce-ai făcut «u hârtia pe care ţi-am dat-o?

— V-am spus, maică.

— Nu se poate, fiindcă mi-ai cerut multă hirtie, iar la spovedanie n-ai stat decât o clipă.

— Aşa e.

— Prin urmare, ce-ai făcut cu hârtia?

— Ce v-am spus.

— Jură-mi atunci, pe sfânta supunere cu care te-ai legat în faţa lui Dumnezeu, că nu minţi; şi, cu toate bănuielile, te voi crede.

— Maică, n-aveţi voie să-mi cereţi jurăminte pentru un lucru atât de neînsemnat; şi nici nu se cade s-o fac. N-aş putea să jur.

— Mă înşeli, soră Suzana, şi nu-ţi dai seama la ce te expui. Ce-ai făcut cu hârtia pe care ţi-am dat-o?

— V-am spus.

— Unde este?

— N-o mai am.

— Ce-ai făcut cu ea?

— Ceea ce se face de obicei cu asemenea scrieri, care nu mai folosesc la nimic după ce te-ai servit de ele.

— Jură-mi, pe sfânta supunere, că ai folosit-o toată numai ca să-ţi scrii spovedania, şi că n-o mai ai.

— Maică, vă mai spun o dată că nici lucrul acesta nu-i mai important decât cel dintâi, aşa că n-am să jur.

— Jură! îmi spuse ea, jură sau…

— N-am să jur.

— N-ai să juri?

— Nu, maică.

— Aşadar eşti vinovată?

— De ce-aş putea-fi vinovată?

— De toate; fiindcă eşti în stare de orice. Ai lău- dat-o atâta pe stareţa dinaintea mea, doar ca să mă înjoseşti pe mine; ai dispreţuit datinile înlăturate de ea, legile desfiinţate pe care eu am crezut de cuviinţă să le restabilesc; ai răzvrătit mănăstirea; ai înfrânt regulile, ai iscat zâzanie; ţi-ai călcat toate îndatoririle; m-ai silit să te pedepsesc şi să le pedepsesc şi pe cele ademenite de tine, ceea ce mă doare şi mai mult. Aş fi putut să iau măsuri cât se poate de aspre împotriva ta, dar te-am cruţat; am crezut că ai să-ţi recunoşti vina, că ai să reca- peţi spiritul tagmei noastre şi că ai să revii la mine; dar n-ai făcut-o. În mintea ta se coace un lucru rău; ai anumite planuri; trebuie să le cunosc, spre binele mănăstirii, şi le voi cunoaşte; asta s-o ştii de la mine. Soră Suzana, spune-mi adevărul.

— Vi l-am spus.

— Am să plec; teme-te de întoarcerea mea… uite că mai stau; îţi mai las încă o clipă, să te hotărăşti… Dă-mi hârtiile. Dacă mai există…

— Nu le mai am.

— ’ Sau ’jură-mi că nu cuprindeau decât spovedania.

— N-am să jur…

Mai rămase o clipă, fără să scoată o vorbă, apoi plecă şi se întoarse împreună cu patru dintre favorite; toate păreau că-şi ieşiseră din minţi de furie. M-am aruncat la picioarele lor, cerşindu-le mila. Ele strigau, laolaltă: „Fiţi fără milă, maică stareţă; nu vă lăsaţi Înduioşată; ori dă hârtiile, ori să se ducă la în *pace*[8]… 1 «îmbrăţişam genunchii, când uneia, când alteia, şi le spuneam, chemându-le pe nume: „Maică Sainte-Agnes, maică

8 Unele temniţe mănăstireşti, adevărate cavouri, purtau numele de *in pace.*

Sainte-Julie, cu ce v-am greşit? De ce întărâtati stareţa împotriva mea? Eu aşa v-am făcut? De câte ori n-am cerut îndurare pentru voi? Aţi uitat? Şi voi eraţi vinovate, iar eu nu sunt".

Stareţa, neclintită, mă privea şi-mi spunea:

— Dă hârtiile, nenorocito, sau arată ce cuprindeau.

— Mşică, strigau ele, nu i le mai cereţi, prea sunteţi bună; n-o cunoaşteţi; are o fire răzvrătită, şi numai asprimea îi poate veni de hac; ea vă sileşte la asta; cu atât mai rău pentru ea.

— Dragă maică, îţi jur că n-am greşit cu nimic, nici în faţa lui Dumnezeu, nici în faţa oamenilor.

— Nu ăsta e jurământul pe care ţi-l cer.

— O fi scris împotriva noastră şi a dumitale vreun memoriu către marele vicar, către arhiepiscop; Dumnezeu ştie cum o fi zugrăvit viaţa din lăcaşul nostru; rău lui i se dă lesne crezare, maică; trebuie să-i venim de hac, dacă nu vrem să ne vină ea nouă.

Stareţa adăugă:

— Vezi, soră Suzana...

M-am ridicat dintr-o dată în picioare şi iram spus:

— Am văzut tot; şi-mi dau seama că sunt pierdută; dar, o clipă mai devreme sau mai tirziu, e totuna. Faceţi cu mine ce vă place; daţi ascultarei furieptor, duceţi nedreptatea până la capăt...

Şi spunând acestea le-am întins braţele. Ele mi le-au şi înhătat. Mi-au smuls vălul; m-au despuiat fără ruşine. Mi-au găsit la sân un mic portret al fostei stareţe; l-au luat; le-am rugat să-mi dea voie să-l mai sărut o dată; n-au vrut. Mi-au zvârlit o cămaşă, mi-au scos ciorapii, m-au acoperit cu un sac şi m-au mânat, desculţă şi cu capul descoperit, de-a lungul coridoarelor. Strigam, chemam în ajutor; zadarnic însă, pentru că trăseseră clopotele dând de veste să nu iasă nimeni. Mă rugam cerului, trântită la pământ, iar ele mă târau. Când am ajuns la capătul scărilor, îmi sângerau tălpile şi mi se zdreliseră pulpele; eram într-un asemenea hal, de-aş fi putut înduioşa şi-o inimă de piatră. Şi touşi, ele au descuiat cu nişte chei grele uşa unei cămăruţe întunecoase, zidită în pământ, şi m-au îmbrâncit pe-o rogojină putrezită de igrasie. Acolo am găsit o fărimă de pâine neagră şi un urcior cu apă, împreună cu nişte vase grosolane. Un capăt răsucit al rogojinei servea drept pernă; pe un bolovan se găseau o ţeastă de mort şi un crucifix de lemn.

Primul meu gând a fost să-mi pun capăt zilelor; mă sirângeam de gât şi-mi sfâşiam îmbrăcămintea cu dinţii; scoteam strigăte înfiorătoare; urlam ca o fiară; mă izbeam cu capul de ziduri; mă umplusem toată de singe; am încercat să-mi iau zilele; peste puţină vreme, mi s-au sleit puterile. Am petrecut acolo trei zile, crezându-mă închisă pentru toată viaţa. În fiecare dimineaţă, una din cele ce mă chinuiseră venea şi-mi spunea:

— Supune-te stareţei, şi vei ieşi de-aici.

— N-am făcut nimic, nu ştiu ce vreţi de la mine. Ah! maică Sainte-Clement, există un Dumnezeu…

A treia zi, pe la orele nouă seara, uşa s-a deschis; veniseră aceleaşi maici. După ce-au lăudat milostenia stareţei, mi-au dat de veste că ea mă iertase şi că aveau să-mi dea drumul.

— E prea tirziu, le-am răspuns eu; lăsaţi-mă, vreau să mor aici.

Dar ele m-au ridicat, m-au târât şi m-au dus în chilia mea, unde ne aştepta stareţa.

— L-am întrebat pe Dumnezeu ce să fac cu tine; şi el mi-a muiat inima: vrea să-ţi arăt milă; mă supun lui. Îngenunchează şi cere-i iertare.

Am îngenuncheat şi-am spus:

— Doamne, îţi cer iertare pentru păcatele mele, aşa cum tu, pe cruce, ai cerut pentru mine.

— Câtă trufie! strigară ele; adică ea ar fi asemeni lui Isus Cristos, iar noi asemeni jidovilor care l-au răstignit.

— Lăsaţi-mă pe mine, le-am răspuns eu; priviţi-vă pe voi înşivă şi judecaţi-vă.

— Mai e ceva, îmi spuse stareţa. Jură-mi pe sfânta supunere că n-ai să vorbeşti niciodată despre cele intâm- plate.

— Aşadar, aţi făcut un lucru rău, de vreme ce mă puneţi să jur c-am să tac. Vă jur că nimeni, în afară de conştiinţa voastră, n-o să ştie niciodată, nimic.

— Juri?

— Da, jur.

M-au despuiat apoi de veşmintele pe care mi le dăduseră şi m-au lăsat să mă îmbrac cu ale mele.

Răcisem din pricina umezelii; mă găseam într-o stare jalnică, tot corpul îmi era zdrobit; de mai multe zile abia dacă gustasem câteva picături de apă şi puţină pâine. Credeam că de aici înainte nu voi mai fi prigonită. Şi ca urmare imediată a

zguduirilor prin care trecusem, dovedind câtă putere are natura în fiinţele tinere, m-am întremat repede; iar când am reapărut, am găsit întreaga mănăstire convinsă că fusesem bolnavă. Mi-am reluat treburile monahiceşti şi locul în biserică. Nu uitasem nici de hârtii, nici de tânără maică în ale cărei mâini le încredinţasem; eram sigură că ea le păstrase cu grijă, dar şi cu nelinişte. La câteva zile după ce ieşisem din închisoare, tot cam la ora când i le dădusem, adică atunci ciad îngenuncheam şi ne cufundam în stranele noastre plâcându-ne una spre alta, cineva m-a tras binişor de rochie; am întins mâna şi mi s-a dat un bilet care nu cuprindea decât aceste cuvinte: „Cât de îngrijorată am fost din pricina ta! Şi cu hârtiile acelea cumplite ce să fac?“ După ce-am citit biletul, l-am răsucit în palme şi l-am înghiţit. Toate acestea se petreceau pe la începutul postului. Se apropia vremea când curiozitatea atrage la Longehamp tot felul de oameni din Paris, şi mai aleşi, şi mai de rând. Aveam un glas foarte frumos; aproape tot atât de frumos ca mai înainte. În mănăstiri însă nu sâat lăsate la o parte nici cele mai mici însuşiri; de aceea s-au purtat ceva mai blind cu mine; mi-au dat mai multă libertate; maicile pe care le învăţam să cânte se puteau apropia de mine fără teamă; şi printre ele era şi aceea căreia îi încredinţasem memoriul. În orele de odihnă pe care le petreceam în grădină, o luam deoparte, o puneam să cânte şi, pe când ea cânta, iată ce-i spuneam:

— Dumneata cunoşti multă lume, pe când eu nu cunosc pe nimeni. N-aş vrea să te compromiţi; mai bine să mor aici decât să te ştiu bănuită că m-ai ajutat; prietenă dragă, ştiu că de te-ar prinde ai fi pierdută, şi asta tot nu m-ar salva; şi chiar dacă pierderea dumitale nii-ar aduce scăparea, n-aş primi-o cu un asemenea preţ.

— Să lăsăm astea, îmi răspunse ea; spune-mi, despre ce-i vorba?

— E vorba să treci hârtiile, fără să afle nimeni, în mâinile vreunui avocat priceput, dar avocatul să nu ştie din ce mănăstire vin, şi să-ţi dea un răspuns pe care să mi-l aduci fie în biserică, fie în altă parte.

— Fiindcă veni vorba, mă întrebă ea, ce-ai făcut cu biletul meu?

— Fii liniştită, l-am înghiţit.

— Fii şi dumneata liniştită, n-am să uit ce mi-ai cerut.

Ţineţi seama, domnule, că eu cântam în timp ce ea îmi vorbea, iar ea cânta în timp ce eu îi răspundeam, şi că vorbele noastre erau întrerupte de mersul cântecului. Tânără aceasta mai e încă în mănăstire; fericirea ei se află în mâinile dumneavoastră; dacă se descoperă ce a făcut pentru mine, nu există chin la care să nu fie supusă. N-aş vrea să aud că din pricina mea a intrat în

a*

temniţă; mai bine aş intra eu în locul ei. De aceea, domnule, ardeţi scrisorile mele; în afară de interesul pe care binevoiţi să mi-l purtaţi, ele nu cuprind nimic care să merite osteneala de a le păstra.

Iată ce vă spuneam pe atunci; dar, vai! acum ea nu mai este, şi am rămas singură...

N-a trecut mult până când prietena mea şi-a ţinut cuvântul şi m-a înştiinţat, după cum vorbisem. A venit săptămâna mare; o mulţime de oameni s-au adunat la slubele noastre. Am cântat destul de bine, ca să stirnesc din belşug acele scandaloase aplauze care îi răsplătesc pe actori în sălile de spectacole, şi care n-ar trebui să fie niciodată auzite în templele Domnului, mai ales în zilele solemne şi lugubre când se slăveşte amintirea fiului său răstingnit pentru ispăşirea crimelor omenirii. Tinerele mele eleve erau bine pregătite; unele dintre ele aveau glasuri frumoase: şi aproape toate cântau cu expresie şi cu gust; mi s-a părut că publicul le asculta cu plăcere şi că întreaga comunitate e mulţumită de succesul strădaniilor mele.

Ştiţi, domnule, că joia sfintele daruri sunt duse din tabernacol într-un alt altar, unde rămân până vineri dimineaţa. Şi tot timpul nu mai contenesc rugăciunile maicilor, care se duc la altar una câte una sau două odată. O listă îi arată fiecăreia ora de rugăciune; cât de mulţumită am fost când am citit: Sora Suzana şi sora Ursula, de la două până la trei dimineaţa! La ora hotărâtă m-am dus spre altar; prietena mea era acolo. Ne-am aşezat una lângă alta pe treptele altarului; am îngenuncheat împreună şi timp de-o jumătate de ceas ne-am rugat amândouă. După aceea, Ursula mi-a întins mâna, a strins-o pe a mea şi mi-a spus:

— Poate n-o să mai avem niciodată prilejul să stăm de vorbă atâta vreme şi atât de nestingherite ca acum; Dumnezeu ştie în ce silnicie trăim şi-o să ne ierte că-i luăm o parte din timpul pe care i-l datorăm în întregime. Nu ţi-am citit memoriul; însă nu-i

greu de ghicit ce cuprinde; în curând voi avea răspunsul. Dar dacă răspunsul te va îndreptăţi să-ţi ceri dezlegarea legământului, nu crezi c-ar fi nimerit să te sfătuieşti cu vreun avocat?

— Ba da. N

— Şi nu crezi că pentru asta o să ai nevoie de libertate?

— Aşa e.

— Dacă procedezi bine, te-ai gândit că, pentru a-ţi redobândi libertatea, te poţi folosi de dispoziţiile existente în mănăstire?

— M-am gândit.

— Aşadar, le vei folosi?

— Am să văd…

— Încă ceva: dacă se află, te-ai gândit că vei stârni furia întregii comunităţi? Te-ai gândit la chinurile care te aşteaptă?

— N-o să sufăr mai mult decât am suferit până acum.

— De! Nu ştiu…

— Iartă-mă, dar mai întâi n-au să îndrăznească să mă închidă.

— De ce nu?

— Pentru că atunci mă voi afla sub ocrotirea legilor; va trebui să mă înfăţişez la proces; am să fiu, ca să zic aşa, între lume şi mănăstire; am să pot vt>rbi, am să am libertatea de-a mă plânge; am să vă iau martore pe toate, şi nu vor îndrăzni să-mi facă neajunsuri de care m-aş putea plânge; au să se ferească să-şi înrăutăţească situaţia. Nici nu mi-aş dori altceva decât să se poarte rău cu mine; dar n-au s-o facă; fii sigură c-au să se poarte tocmai dimpotrivă. Vor stărui pe lângă mine, îmi vor arăta răul pe care mi l-aş face mie însămi şi mănăstirii; la ameninţări n-au să ajungă decât atunci când vor vedea că blândeţea şi ademenirea nu duc la nimic; dar la mijloace violente nu vor mai putea recurge.

— Nu-mi vine să cred că simţi atâta silă împotriva unei vieţi ale cărei îndatoriri le îndeplineşti cu uşurinţă şi conştiinciozitate.

— Sila asta o am în mine; m-am născut cu ea, şi nu mă va părăsi niciodată. Dacă aş rămâne, aş deveni o călugăriţă netrebnică; nu trebuie să ajung acolo…

— Dar dacă, din nenorocire, nu vei izbuti?

— Dacă nu izbutesc, am să-mi cer mutarea în altă mănăstire. Sau am să pier aici.

— E mult de suferit până mori. Ah, prietenă dragă, încercarea ta mă înspăimântă: tremur şi la gândul că-ţi vor dezlega

legământul, şi la gândul că nu ţi-l vor dezlega. Dacă ţi-l vor dezlega, ce-ai să te faci? Ce-ai să te faci în lume? Eşti drăguţă, deşteaptă şi talentată; dar se spune că atunci când eşti cinstită toate astea nu ajută la nimic; şi sunt sigură că vei rămâne totdeauna cinstită.

— Eşti dreaptă cu mine, dar eşti nedreaptă faţă de cinste; eu tocmai pe ea mă bizui; cu cât e mai rară în lume, cu atât trebuie să fie mai respectată.

— Toţi o laudă, dar nu fac nimic pentru ea.

— Pe mine ea mă întăreşte şi mă face să fiu dârză în hotărârea luată. Orice mi s-ar spune, purtarea îmi va fi respectată; cel puţin nu se va zice, ca despre atâtea altele, că am părăsit mănăstirea dintr-o patimă nesocotită; nu văd pe nimeni şi nu cunosc pe nimeni. Cer să fiu liberă, fiindcă jertfa libertăţii mele a fost făcută: u sila. Mi-ai citit memoriul?

— Nu; am deschis pachetul, pentru că n-avea adresă, şi mi-am închipuit că era pentru mine, dar de la primele rânduri am înţeles. Despre ce-i vorba, şi n-am citit mai departe. Ce bine-ai făcut că mi l-ai dat! Dacă l-ai mai fi ţinut încă o clipă măcar, îl găseau... Dar se apropie ceasul când se termină veghea noastră; să îngenun- chem; e bine ca maicile care urmează după noi să ne găsească unde trebuie. Cere-i lui Dumnezeu să te lumineze şi să te îndrume; am să-mi unesc rugăciunea şi suspinele mele cu alte tale.

îmi simţeam sufletul mai uşurat. Sora Ursula se ruja stând în picioare, eu îngenuncheasem; îmi sprijinisem fruntea de treapta cea mai de jos a altarului şi-mi întinsesem braţele pe treptele de sus. Nu cred să mă fi rugat niciodată lui Dumnezeu cu mai multă seninătate şi cu mai multă osârdie; inima bătea să-mi spargă pieptul; uitasem, într-o clipită, până şi locul unde mă găseam. Nu ştiu cât timp am rămas în starea aceasta, şi nici cât aş mai fi rămas încă; dar pesemne că înfăţişam o privelişte cât se poate de înduioşătoare pentru prietena m; a şi pentru cele două maici care urmau să vegheze după noi. Când m-am ridicat, credeam că sunt singură; mă înşelasem însă; toate trei maicile stăteau în spatele meu, cu ochii scăldaţi în lacrimi: nu îndrăzniseră să-mi tulbure rugăciunea; aşteptau să ies singură din extazul şi delirul în care mă vedeau. Iar când m-am întors cu faţa spre ele, pesemne că păream plină de măreţie, dacă ar fi să judec după cum mă priveau şi după spusele lor: li s-a părut atunci că semăn

aidoma cu fosta noastră stareţă, în clipele când ne mângâia; când m-au văzut, au tresărit de parcă ar fi văzut-o pe ea. Sunt sigură că dac-aş fi simţit vreo înclinare cât de slabă spre ipocrizie ori spre fanatism, sau dac-aş fi vrut să joc vreun rol în mănăstire, aş fi putut izbuti. Sufletul mi se înflăcărează uşor, mi se înalţă şi mi se înduioşează lesne; buna maică stareţa îmi spusese de zeci de ori, îmbrăţişându-mă, că nimeni n-ar fi putut să-l iubească pe Dumnezeu ca mine; că eu aveam inimă de carne, iar celelalte maici – inimă de piatră. E drept că îmi venea foarte uşor să-i împărtăşesc extazul şi că, în rugăciunile pe care ea le rostea cu glas tare, mi se întâmpla uneori să încep să vorbesc, să-i urmăresc firul ideilor şi să spun, ca printr-o inspiraţie, cuvintele pe care le-ar fi spus ea însăşi. Celelalte maici o ascultau, tăcute, sau o îngânau; eu o întrerupeam, i-o luam înainte sau vorbeam odată cu ea. Starea aceasta dăinuia multă vreme; şi se pare că şi stareţa se alegea cu ceva de la mine; căci dacă la celelalte se cunoştea imediat când stăteau de vorbă cu ea, în schimb la stareţă se cunoştea de câte ori stătea de vorbă cu mine. Dar la ce pot folosi toate astea, dacă nu simţi chemarea… Când ne-am terminat veghea, am lăsat locul celor venite în urma noastră; şi ne-am îmbrăţişat cu dragoste, amândouă, înainte de-a ne despărţi.

Scena de la altar făcuse vâlvă în mănăstire; mai gândiţi-vă apoi şi la succesul slujbei noastre din Vinerea Mare; am cântat din gură, am cântat la orgă, am fost aplaudată. O, călugăriţe smintite! N-am avut de făcut mai nimic şi iată-mă împăcată cu toată comunitatea; mi-au ieşit în întâmpinare, cu stareţa în frunte. Câţiva oameni dinafară au căutat să mă cunoască; lucrul a cesta se potrivea prea bine cu planurile mele, aşa că nu puteam să-l refuz. Am primit vizita primului preşedinte, a doamnei de Soubise şi a multor oameni aleşi; au venit să mă vadă călugări, preoţi, militari, magistraţi, femei pioase, femei din lumea bună; iar printre ei am cunoscut şi câţiva dintre bezmeticii cărora dumneavoastră le spuneţi „curteni”, şi de care m-am despărţit cât am putut mai repede. N-am păstrat decât legăturile care nu s-ar fi putut întoarce împotriva mea; restul l-am lăsat pentru maicile noastre mai puţin pretenţioase.

Uitasem să vă spun că primul semn de bunăvoinţă care mi s-a arătat a fost că mi s-a redat vechea mea chilie. Am avut curajul să cer portretul fostei noastre stareţe, şi n-au îndrăznit să mă

refuze; chipul ei şi-a reluat locul, pe inima mea, şi acolo va rămâne cât voi trăi. În fiecare dimineaţă, întâia mea grijă e să-mi înalţ sufletul spre Dumnezeu, iar a doua să sărut portretul; când vreau să mă rog şi-mi simt sufletul împietrit, scot portretul de la gât, mi-l pun dinaintea ochilor, îl privesc şi el mă însufleţeşte. Ce păcat că nu i-am cunoscut îndeaproape pe sfinţii ale căror chipuri le venerăm; atunci ar fi fost cu totul altfel; ei nu ne-ar fi lăsat la picioarele lor sau în faţa lor cu inimile atât de reci ca acum.

Am primit răspuns la memoriul meu, de la un oarecare domn Manouri; răspunsul nu era nici favorabil, nici nefavorabil. Înainte de a-şi spune părerea, avocatul îmi cerea o mulţime de lămuriri, pe care cu greu i le-aş fi putut da fără să ne vedem; i-am spus, aşadar, cum mă' cheamă, şi l-am poftit pe domnul Manouri să vină la Longehamp. Domnii de felul lui pornesc anevoie la drum; cu toate astea, el a venit. Am stat mult de vorbă; ne-am înţeles cum să ne scriem ca să-i pot primi în mod sigur întrebările şi să-i pot trimite răspunsurile cerute, în ceea ce mă priveşte, mi-am folosit tot răgazul de timp ca să-i înduplec pe oameni, să-i fac să mă înţeleagă şi să le dobândesc sprijinul. Le spuneam cine sunt, le arătam cum mă purtasem în prima mănăstire, cât avusesem de suferit în casa părintească, necazurile îndurate în mănăstirire; le-am povestit despre împotrivirea mea de la Sainte-Marie, despre timpul petrecut la Longehamp, despre luarea vălului, despre mărturia mea de credinţă şi despre cruzimea cu care fusesem tratată de când mă călugărisem. Toţi mă compătimeau şi-mi făgăduiau să mă ajute; le-am mulţumit, spunându-le să-şi păstreze bunăvoinţa pentru ziua când voi avea nevoie de ea; alte lămuriri nu le-am dat. În mănăstire nu s-a aflat nimic despre toate acestea; am primit de la Roma încuviinţarea de a-mi cere dezlegarea legământului; curind-curind, urma* să fie intentată acţiunea, şi asupra ei plutea cea mai desăvârşită taină. Vă puteţi deci închipui cât de uimită a fost stareţa când i s-a înmânat, în numele maicii Maria-Suzana Simonin, un protest împotriva legământului, împreună cu cererea de-a lepăda vălul călugăresc şi de-a părăsi mănăstirea, spre a se bucura de libertatea ei după cum va crede de cuviinţă.

Ştiam eu bine, încă dinainte, că voi avea de întâm- pinat mai multe feluri de piedici: din partea legilor, din. Partea mănăstirii, din partea cumnaţilor şi surorilor mele alarmate; ei luaseră doar

toată averea familiei, şi, o dată liberă, aş fi putut să le cer înapoi o mare parte din ea. Am scris surorilor, le-am rugat să nu se împotrivească ieşirii mele din mănăstire, le-am amintit cum fusesem silită să mă călugăresc, le-am făgăduit o renunţare cu forme legale la orice pretenţie faţă de moştenirea tatei sau a mamei; am făcut tot ce-am putut ca să le conving că nu era vorba nici de interes şi nici de patimă în încercarea mea. Dar ştiam că nu trebuie să mă bizui pe sentimentele lor; actul pe care li-l făgăduisem, făcut în timpul cât mă aflam încă la mănăstire, n-ar fi avut nicio valoare mai apoi; iar ca să-l confirm, când a- veam să fiu liberă, li se părea prea nesigur; şi-apoi, cum le-ar fi venit lor la socoteală să-mi primească propunerile? Şi-ar fi putut lăsa oare surioara fără adăpost şi fără avere? S-ar fi putut bucura oare de bunurile ei? Şi lumea ce avea să zică? Dacă sora ar fi venit să le ceară o bucată de pâine, puteau s-o refuze? Şi dacă-i dădea prin gând să se mărite, cine ştie ce fel de om putea să ia? Şi dacă făcea copii?... Trebuiau să se împotrivească din toate puterile acestei primejdioase încercări— Iată ce şi-au spus şi ce-au făcut surorile mele.

De cum a primit înştiinţarea de la tribunal, stareţa a dat fuga în chilia mea.

— Cum, soră Suzana, vrei să ne părăseşti?

— Da, maică stareţă.

— Şi-ai să protestezi împotriva legământului?

— Da, maică stareţă.

— Nu l-ai rostit de bunăvoie?

— Nu, maică stareţă.

— Cine te-a putut sili?

— Toţi.

— Şi tatăl dumitale?

— Şi el.

— Şi mama dumitale?

— Şi ea.

— Şi de ce n-ai strigat, când te-au dus înaintea altarului?

— Eram atât de uluită, încât nici nu-mi aduc aminte că am fost acolo.

— Cum poţi să spui asemenea cuvinte?

— Spun adevărul.

— Cum? Adică nu l-ai auzit pe preot întrebându-te: „Soră Suzana Simonin, îi făgăduieşti Domnului să trăieşti în ascultare,

castitate şi sărăcie?”

— Nu-mi aduc aminte.

— Şi n-ai răspuns: „Da!“?

— Am uitat.

— Şi-ţi închipui că are să te creadă cineva?

— Fie că are să mă creadă, fie că nu, lucrurile n-au să fie mai puţin adevărate.

— Copilă dragă, dacă s-ar ţine seama de asemenea pretexte, îţi dai seama und£ s-ar ajunge?, Ai făcut un pas nechibzuit; te-ai lăsat minată de răzbunare; n-ai dat uitării pedepsele la care m-ai silit să te supun; ai crezut că e de ajuns să-ţi calci legământul; dar te-ai înşelat; asta nu-i cu putinţă nici în faţa oamenilor, şi nici în faţa lui Dumnezeu. Gindeşte-te că sperjurul e cea mai îngrozitoare crimă; gândeşte-te că l-ai şi săvârşit în cugetul tău şi că eşti pe cale să-l duci până la capăt.

— N-am să fiu sperjură, fiindcă n-am jurat.

— Dacă ţi s-a făcut vreun rău, n-a fost el oare îndreptat?

— Nu din pricină că am fost prigonită am luat această hotărâre.

— Atunci din ce pricină?

— Nu simt chemare pentru viaţa călugărească; mi i-a pus vălul cu de-a sila.

— Dacă n-ai simţit nicio chemare, dacă ai fost silită să vii aici, de ce n-ai spus-o cât mai era timp?

— La ce mi-ar fi folosit?

— De ce n-ai arătat aceeaşi tărie ca la Sainte-Marie?

— Oare tăria depinde de noi? Prima dată am fost. Are, a doua oară n-am mai fost în stare de nimic.

— De ce n-ai chemat un avocat? De ce nu te-ai împotrivit? Ai avut răgaz douăzeci şi patru de oare ca să-ţi dai seama.

— Ce ştiam eu despre toate formalităţile astea? Şi chiar dacă le-aş fi ştiut, aş fi fost oare în stare să le folosesc? Aş fi putut? Cum, maică, dumneata n-ai văzut în ce stare mă aflam? Dacă te-aş lua martoră, ai putea jura că eram în toate minţile?

— Aş jura.

— Ei bine, maică, atunci dumneata ai fi sperjură, nu eu.

— Copila mea, ai să faci zarvă de pomană. Vino-ti în fire, te rog, pentru binele tău şi al mănăstirii; astfel ie fapte sunt totdeauna urmate de bârfeli…

— N-o să fie din vina mea.

— Oamenii sunt răi; au să-şi închipuie tot felul de lucruri murdare despre mintea, despre sufletul şi despre purtarea ta; au să creadă…

— Creadă ce-or vrea.

— Haide, spune-mi cu inima deschisă; dacă ai vreo nemulţumire tainică, oricare ar fi ea, o putem lecui.

— Am fost, sunt şi voi fi toată viaţa nemulţumită că m-am călugărit.

— Nu cumva duhul ispitei, care ne bântuie fără încetare, şi care încearcă să ne piardă, s-o fi folosit de prea marea libertate care ţi s-a dat de câtăva vreme, ca să te îmbie la cine ştie ce patimă vinovată?

— Nu, maică; dumneata ştii că eu nu jur cu una cu două; martor mi-e Dumnezeu că am sufletul curat şi că nu mi-a pătruns niciodată în el vreun simţământ ruşinos.

— E de necrezut.

BO

— Şi cu toate astea, maică, nimic nu-i mai lesne de crezut. Fiecare îşi are firea lui; mi-o am şi eu pe a mea; dumneata iubeşti viaţa mănăstirească, eu o urăsc; dumneata ai primit de la Dumnezeu harul călugăriei, iar mie îmi lipseşte; dumneata ai fi păcătuit în viaţa lumească şi îţi găseşti aici izbăvirea; eu aici aş cădea pradă răului şi nădăjduiesc să-mi găsesc mântuirea ca mi- reană: am fost şi voi fi o călugăriţă rea.

— De ce spui asta? Nimeni nu-şi îndeplineşte îndatoririle mai bine decât tine.

— Dar o fac anevoie şi în silă.

— Cu atât mai mare ţi-e meritul.

— Nimeni nu ştie mai bine decât mine cât merit am; şi sunt silită să mărturisesc că, supunându-mă la toate, nu merit nimic. M-am săturat de făţărnicie; făcând ceea ce îi salvează pe alţii, mă dispreţuiesc şi mă afurisesc, într-un cuvânt, maică, adevărate călugăriţe cred că nu sunt decât acelea care stau aici fiindcă le place să trăiască departe de lume şi care ar rămâne chiar dacă n-ar mai fi garduri şi ziduri împrejurul lor, ca să le oprească. Eu, una, sunt departe de a mă număra printre ele; trupul îmi e aici, dar inima mi-e în afara mănăstirii; şi dacă mi-ar fi dat să aleg între moarte şi călugărie veşnică, n-aş şovăi să mor. Iată care-mi sunt simţămintele.

— Cum! Ai lepăda fără remuşcare vălul, veşmintele care te-au

legat de Isus Cristos?

— Da, maică, fiindcă le-am îmbrăcat fără să judec şi cu de-a sila…

îi vorbeam potolit, dar inima îmi şoptea cu totul altceva; ea-mi spunea: „Oh! de ce n-a sosit clipa când voi putea să le sfâşii şi să le arunc departe de mine?…“

Totuşi, răspunsul meu o doborise pe stareţă; ea păli, voi să mai zică ceva, dar îi tremurau buzele şi nu ştia ce-ar mai fi putut spune. Pe când mă plimbam de colo-colo, prin chilie, ea strigă:

— O, Doamne! Ce-au să spună maicile? O, Isuse, pogoară o privire milostivă asupră-i! Soră Suzana!

— Te ascult, maică stareţă.

— Eşti hotărâtă, aşadar? Vrei să ne dai de ocară, să ne faci de râsul lumii, să-ţi aduci pieirea!

— Vreau să plec de-aici!

— Dacă numai mănăstirea nu-ţi place…

— Mănăstirea, călugăria; nu mai vreau să fiu închisă nici aici, nici altundeva.

— Copila mea, eşti bântuită de diavol; el te tulbură, îţi dă grai, te ameţeşte; ăsta-i adevărul; vezi-te în ce hal eşti!

Într-adevăr, privindu-mă, am văzut că rochia mi se strâmbase, plastronaşul îmi ajunsese spre spate, iar vălul îmi căzuse pe umeri. Sfaturile stareţei acesteia răutăcioase, care-mi vorbea pe un ton îndulcit şi fals. Mă plictiseau; de aceea, i-am spus cu ciudă:

— Nu, maică, nu mai vreau veşmintele astea, nu le mai vreau…

În acelaşi timp, încercam să-mi potrivesc vălul, dar mâinile îmi tremurau, şi cu cât mă căzneam mai mult să-l îndrept, cu atât îl strâmbam mai tare; pierzându-mi răbdarea, l-am înhăţat furioasă, l-am smuls, l-am azvârlit jos şi am rămas dinaintea stareţei cu fruntea încinsă de-o fâşie de pânză, cu părul despletit. Iar stareţa, neştiind dacă să mai rămână sau nu, umbla de colo-colo spunând:

— Iguse! e bântuită de diavol; se vede cât de colo că a intrat necuratul în ea…

Şi se închina, plină de făţărnicie, cu crucea mătă- niilor.

Nu mi-a trebuit mult timp ca să-mi vin în fire; mi-am dat seama de necuviinţa stării mele şi de nesocotinţa vorbelor rostite; mi-am dres veşmintele cum am putut mai bine, mi-am

ridicat vălul şi mi l-am pus pe cap; apoi, întorcându-mă către stareţă, i-am spus:

— Maică, nu sunt nici nebună, nici posedată de diavol; îmi pare rău că mi-am pierdut cumpătul şi-ţi cer iertare; dar aş vrea să-ţi dai seama, tocmai din pornirile mele, cât de puţin sunt făcută pentru călugărie şi cât e de drept să caut s-o părăsesc, dacă e cu putinţă.

Fără să mă asculte, stareţa repeta întruna:

— Ce-o să zică lumea? Ce-au să zică maicile?

— Maică, am adăugat eu, dacă vrei cu orice chip să ocoleşti scandalul, s-ar putea găsi o cale. N-am nevoie de zestre; nu cer decât libertatea; nu spun să-mi des- tehizi porţile; dar, astăzi, miine sau în orice altă zi, fă aşa fel ca ele să rămână nepăzite, şi ia-mi în seamă fuga cât mai târziu cu putinţă...

— Nefericito! Ce îndrăzneşti să-mi propui?

— Îţi dau un sfat pe care o stareţă bună şi înţeleaptă ar trebui să-l urmeze faţă de toate cele cărora mănăstirea li se pare o temniţă; şi mănăstirea e pentru mine o temniţă de mii de ori mai groaznică decât temniţele pline de răufăcători; ori ies de-aici, ori mor. Maică, am adăugat, vorbind cât puteam mai serios şi privind-o drept în ochi, ascultă-mă: dacă legile cărora m-am plâns îmi vor înşela aşteptările, şi dacă, împinsă de deznădejdea pe care am mai gustat-o... există o fântâna... mănăstirea are ferestre... ziduri sunt peste tot... veşminte ca să fie sfâşiate se găsesc... iar mâini ca să folosească fâşiile...

— Opreşte-te, nenorocito! Mă cutremur! Cum! Ai fi în stare..?

— Aş putea chiar să nu mai mănânc, de pildă, dacă n-aş găsi mijlocul de-a curma dintr-o dată necazurile vieţii; poţi să mănânci sau să bei când vrei, nimeni nu te poate sili... Dacă s-ar întâmpla, după cum ţi-am spus, să am curajul... şi ştii că-l am şi că uneori e mai greu să trăieşti decât să mori... Gândeşte-te la judecata Domnului şi spune-mi cine i se va părea mai vinovată: sta- re|a sau sora?... N-am cerut şi nu voi cere niciodată nimic de la mănăstire; nu mă îndemna la o nelegiuire; cruţă-te de nesfârşitele remuşcări care te vor năpădi apoi; să ne înţelegem amândouă...

— Nici nu te gândi, soră Suzana! Să-mi calc prima îndatorire; să întind mâinile păcatului; să fiu părtaşa unui sacrilegiu!

— Adevăratul sacrilegiu îl făptuiesc eu, maică, în fiecare zi, pângărind prin sila mea veşmintele sfinte pe care le îmbrac.

Scoateţi-mi-le, nu sunt vrednică de ele; aduceţi-mi din sat zdrenţele celei mai nevoiaşe ţărance; iar poarta lăsaţi-o întredeschisă.

— Şi unde te-ai duce, ca să te simţi mai bine?

— Nu ştiu unde; dar ştiu că nu e rău decât acolo unde nu te vrea Dumnezeu, şi Dumnezeu nu mă vrea aicl

— Gândeşte-te că eşti săracă lipită pământului.

— Aşa e; dar nu de sărăcie mă tem...

— Gândeşte-te unde te va târî sărăcia.

— Trecutul îmi e chezaş pentru viitor; dacă mi-ag îi plecat urechea spre păcate, aş fi fost liberă. Dar dacă voi pleca din mănăstire, n-am s-o fac decât sau cu învoirea dumitale, sau sub pavăza legilor. Poţi să alegi...

Discuţia noastră ţinuse multă vreme. Roşesc şi acum când îmi amintesc lucrurile nelalocul lor şi caraghioase pe care le-am spus şi le-am făcut, dar e prea târziu. Stareţa îi tot dădea zor cu: „ce-o să zică lumea! ce-or să spună maicile!“, când clopotul a sunat pentru slujbă, şi ne-am despărţit. Plecând, ea mi-a spus:

— Te duci la biserică, soră Suzana; roagă-te lui Dumnezeu să se pogoare asupra ta şi să-ţi redea minţile; întreabă-ţi cugetul şi crede ce-ţi va spune: e cu neputinţă să nu te mustre. De cor te scutesc.

Am coborât aproape amândouă odată. Slujba s-a sfâr- şit; în clipa când maicile erau gata să plece care încotro, stareţa le-a oprit făcându-le semn cu cartea de rugăciuni.

— Vă chem pe toate să vă aruncaţi la picioarele altarului, le-a spus ea, şi să chemaţi milostenia cerească asupra unei maici rătăcite, care nu mai simte nicio chemare pentru viaţa noastră cucernică şi e pe cale de-a săvârşi o faptă nelegiuită în faţa lui Dumnezeu şi ruşinoasă în faţa oamenilor.

N-aş putea să vă zugrăvesc uimirea tuturora; cât ai clipi din ochi. Fiecare, fără să se clintească, le-a privit pe cele din preajmă, căutând să ghicească cine e vinovata. Apoi au îngenuncheat şi s-au rugat în tăcere. După un timp destul de îndelungat, stareţa a început să cânte încetişor *Veni Creator,* şi toate i-au ţinut isonul, la fel de încet; când au sfârşit, s-a făcut linişte; atunci, stareţa, lovind în strană, le-a făcut semn să iasă.

Yă puteţi închipui cum au început maicile să murmure: „Cine e? Care-o fi? Ce-a făcut? Ce vrea să facă?...“ Dar îndoielile lor n-au ţinut prea mult. Cererea mea stârnise o oarecare vâlvă în

lume; primeam mereu vizite; unii mă mustrau, alţii îmi dădeau sfaturi; unii mă aprobau, alţii mă defăimau. N-aveam decât o cale ca să le explic tuturor: aceea de a le arăta cum se purtaseră părinţii mei; or, vă puteţi da seama cu câtă grijă tăinuiam lucrul acesta; în scurtă vreme nu mi-au mai rămas decât puţini prieteni adevăraţi, în afară de domnul Manouri, care se însărcinase să ducă treaba până la capăt; doar lor le puteam spune întregul adevăr. Mă gândeam uneori cu spaimă la chinurile care mă ameninţau, şi îmi revenea în minte, cu întreaga ei hidoşenie, temniţa în care fusesem târâtă odată; ştiam ce înseamnă furia maicilor. I-am arătat domnului Manouri temerile mele; el mi-a spus:,. Mi-e cu neputinţă să te scap de toate necazurile; • vei avea destule, şi trebuia să te aştepţi la asta; e bine să te înarmezi cu răbdare şi să te întăreşti cu nădejdea că ele vor avea un sfârşit. Cât despre temniţă, îţi făgăduiesc că n-ai să mai intri niciodată în ea; în privinţa asta, las' pe mine..." într-adevăr, peste câteva zile i-a adus stareţei ordinul de a mă lăsa -să fiu prezentă la înfăţişări ori de câte ori i se va cere.

A doua zi, după slujbă, stareţa a pus din nou maicile să se roage pentru mine; s-au rugat în tăcere şi au spus cu voce înceată acelaşi imn ca în ajun. A treia zi a fost la fel, cu singura deosebire că mi s-a poruncit să stau în picioare, în mijlocul bisericii, şi că s-au citit rugăciunile pentru muribunzi şi litaniile sfinţilor, cu refrenul *ora pro ea*[9]*.* A patra zi s-a petrecut o întreagă comedie, care se potrivea de minune cu firea ciudată a stareţei. La sfârşitul slujbei, m-au culcat într-un sderiu pus în mijlocul bisericii; de o parte şi de alta mi s-au pus candelabre şi un agheasmatar; m-au acoperit cu un giulgiu şi mi-au cântat slujba de înmormântare, la sfârşitul căreia fiecare căluţăriţă, ieşind, mă stropea cu apă sfinţită şi-mi spunea: *Requiescat în pace*[10]. Trebuie să ştii graiul mănăstiresc ca să înţelegi câtă ameninţare cuprindeau cuvintele acestea. Două călugăriţe au ridicat giulgiul, au stins luminările, şi m-au lăsat acolo, muiată până la piele de apa cu care mă stropiseră din răutate. Veşmintele s-au uscat pe mine; n-aveam cu ce să mă schimb. După canonul acesta, a urmat încă unul. S-a a- dunat întreaga comunitate şi m-a privit ca pe-o osândită, iar fapta mea ca pe-o

9 Rugaţi-vă pentru ea (lat.).

10 Odihnească în pace (lat.).

lepădare nelegiuită a credinţei; maicilor li s-a interzis, sub pedeapsă de nesupunere, să-mi vorbească, să mă ajute, să se apropie de mine şi chiar să atingă lucrurile de care m-aş fi folosit vreodată. Porunca a fost îndeplinită cu străşnicie.

— Coridoarele mănăstirii sunt înguste; pe alocuri cu greu pot trece doi inşi odată: dacă treceam şi în faţa mea se ivea o maică, ori se întorcea dincotro venise, ori^se lipea de zid, strângindu-şi vălul şi veşmântul, de teamă să nu le atingă pe-ale mele. Dacă aveau de luat ceva de la mine, trebuia să pun lucrul acela jos, şi ele îl luau cu o cârpă; dacă voiau să-mi dea vreun obiect, mi-l aruncau. Dacă aveau nenorocul să mă atingă, se credeau pângărite şi mergeau la spovedanie sau la stareţă să-i ceară dedecţsre. Se spune că linguşirea e josnică şi murdară; ea e insă şi mai cumplită şi mai iscusită încă, atunci când vrea să se facă plăcută prin chinurile pe care le născoceşte. De câte ori nu mi-am amintit cuvintele scumpei mele stareţe de Moni: Copila mea, printre toate făpturile atât de supuse, de nevinovate şi de blânde pe care le vezi aici, în preajma ta, să ştii că nu-i aproape niciuna, da, aproape niciuna, din care să nu poţi face o fiară turbată; şi pentru schimbarea asta ciudată eşti cu atât mai potrivită, cu cât ai intrat mai de tânără într-o chilie şi cu cât cunoşti mai puţin lumea dinafară; văd că vorbele mele te uimesc; să te ferească Dumnezeu să le simţi adevărul pe pielea ta. Soră Suzana, nu-i o bună căltigâriţă decât aceea care intră în mănăstire ca să ispăşească cine ştie ce mare păcat".

Nu mi-au mai dat nimic de făcut. La biserică ră- mânea locul gol de o piarte şi de alta a stranei mele. Când mâncam, stăteam singură la masă. Şi ’nu-mi aducea nimeni mincarea; eram nevoită să merg la bucătărie, ca să mi-o cer; când am intrat prima dată, maica bucătărească mi-a strigat:

— Nu intra, pleacă de-aici…

M-am supus.

— Ce Vrei?

— Să mănânc.

— Să mănânci? Nu meriţi să trăieşti…

Uneori plecam şi nu mâncam nimic toată ziua; alteori stăruiam, şi mi se puneau pe prag bucate pe care mi-ar fi fost ruşine să le dau şi câinilor; le luam, plângând, şi plecam. Dacă mi se întâmpla să ajung vreodată ultima la biserică, găseam uşa încuiată; atunci îngenun- cheam şi aşteptam acolo sfârşitul

slujbei, ’ iar dacă se cânta jn grădină, mă întorceam în chilie. Din pricina lipsei de măricare,. A hranei proaste pe care o primeam şi mai ales din pricina mâhnirii că eram nevoită să sufăr necontenite semne de neomenie, puterile îmi slăbiseră; • simţeam că, dacă am să mai sufăr fără să mă plâng, n-o să mai văd sfârşitul procesului. De aceea, m-ajn hotărât să-i vorbesc stareţei; eram leşinată de frică; şi totuşi^ am bătut, încetişor, la uşa ei. Mi-a deschis chiar ea, dar, văzându-mă, s-a dat înapoi cu câţiva paşi şi mi-a strigat:

— Înapoi, nelegiuito!

M-am tras înapoi.

— Mai încolo!

M-am depărtat şi mai mult.

— Ce vrei?

— Fiindcă nici Dumnezeu şi nici oamenii nu m-au osândit la moarte, vreau să porunceşti, maică, să mi se dea din ce să trăiesc.

— Să trăieşti? strigă ea, * repetând cuvintele maicii bucătărese. Dar meriţi să trăieşti?

— Numai Dumnezeu ştie dacă merit sau nu; dar vă înştiinţez că dacă şi de acum înainte nu mi se va mai da hrană, mă voi vedea silită să mă plâng ocrotitorilor mei. Aici trebuie săltau numai până când viaţa şi soarta îmi vor fi hotărâte.

— Pleacă, îmi răspunse ea; nu mă pângări cu privirile tale; o să am eu grijă…

Am plecaO? şi stareţa a trântit uşa în urma mea. După câte se pare, a dat poruncile făgăduite. Dar tot neîngrijită am rămas; maicilor li se părea că e o cinste să nu asculte aceste porunci ale stareţei; mi se aruncau tot bucatele cele mai rele, ba încă le şi spurcau cu cenuşă sau cu alte murdării.

Iată ce viaţă am dus tot timpul cât a ţinut, progesul. Vizitele nu-mi fuseseră toate interzise; nu mă puteau împiedica să stau de vorbă cu judecătorii şi nici cu a- vocatul meu, deşi acesta din urmă a fost silit, de câteva ori, să folosească ameninţări ca să mă poată vedea. De fiecare dată mă însoţea o maică; dacă vorbeam încet, protesta; dacă stăteam prea mult, îşi pierdea răbdarea; mă întrerupea, spunea că mint, mă contrazicea, îi repeta stareţei’ toate vorbele mele, le răstălmăcea, le înrăia, îmi punea pe seamă chiar unele pe care nu le rostisem. Ce să vă mai spun? Au ajuns până acolo, încât mi-au furat lucrurile, m-au

despuit, mi-au luat scaunele, velinţele, salteaua; nu mi-au mai dat rufe de schimb; veşmintele mi se zdrenţuiseră; umblam aproape desculţă, şi apa abia dacă puteam s-o capăt; am fost silită de mai multe ori să #mi-o scot singură din fântână, din fântână aceea despre care v-am mai vorbit. Mi-au spart vasele; în felul ăsta, m-au silit să beau numai apa scoasă pe loc, fără să pot lua cu mine, în chilie. Dacă treceam pe sub ferestre, trebuia să fug ca să nu-mi arunce murdăriile din chilii. Unele maici mă scuipau în obraz. Ajunsesem înfricoşător de murdară. Şi, fiindcă se temeau sa nu mă pllng duhovnicilor, mi-au interzis spovedania.

Într-o zi de sărbătoare, cred că la înălţare, mi-au stricat broasca de la uşă; din pricina asta, n-am putut ieşi şi nu m-am putut duce la slujbă; poate că n-aş fi apucat să mă duc nici la alte slujbe, dacă n-ar fi venit să mă vadă domnul Manouri, căruia i-au spus mai întâi că nu ştiu ce s-a întâmplat cu mine, că nu mai ieşeam, că nu-mi mai vedeam de îndatoririle mele de călugăriţă. În timpul acesta am reuşit, cu mari cazne, să scot broasca de la uşa chiliei şi să mă duc la biserică. Am găsit uşa încuiată, aşa cum se întâmpla când nu veneam printre primele. M-am întins pe pământ, cu capul şi spatele sprijinite de pereţi, cu braţele încrucişate pe piept; trupul meu, culcat, închidea trecerea, iar când s-a sfârşit sifijba şi’maicile au început să iasă. Prima dintre ele s-a oprit deodată; celelalte au venit după ea; stareţa a bănuit despre ce-i vorba şi a strigat:

— Călcaţi-o în picioare, nu-i decât un stârv.

Câteva maici au ascultat-o şi m-au călcat în picioare; altele s-au arătat mai omenoase; dar niciuna n-a cutezat să întindă mâna şi să mă ridice. În lipsa mea, mi-au luat din chilie scăunelul pentru rugăciuni, chipul ctitoritei mănăstirii, icoanele, crucifixul; nu mi-a rămas decât crucea pe care o aveam la mătănii, dar curând mi-au luat-o şi pe aceea. Aşa trăiam. Între patru ziduri goale, într-o odaie fără uşă, fără scaune, stând în picioare sau pe paie, fără să am niciunul din vasele de care nu te poţi lipsi, silită să ies noaptea afară ca să-mi fac nevoile, şi învinovăţită, dimineaţa, că am tulburat odihna lăcaşului, că’ umblu năucă şi că mi-am pierdut minţile. Fiindcă nu-mi puteam închide chilia, intrau noaptea făcând zarvă, strigau, îmi trăgeau patul, îmi spărgeau geamurile, căutau cu orice chip să mă înspăimânte. Zgomotul se auzea la etajul de deasupra şi la cel.

De dedesubt; iar maicile care nu luau parte la complot spuneau că în chilia mea se petrec lucruri ciudate; că. Auziseră voci înfiorătoare, ţipete, zăngănit de lanţuri, că vorbeam cu strigoii şi cu duhurile rde; că pesemne am făcut un pact cu diavolul; şi că negreşit trebuia să nu mai locuiască nimeni ţfe acelaşi coridor cu mine.

În orice mănăstire există minţi slabe; ba chiar există destul de multe; acestea credeau toate câte se spuneau pe seama mea şi nu îndrăzneau să treacă pe dinaintea uşii mele; în mintea lor tulburată mă vedeau cu înfăţişare hidoasă, îşi făceau cruce când mă întâlneau şi îugeau de mine, strigându-mi: „Piei, Satană! Doamne, aju- tă-mă!...“ Odată am dat peste una dintre cele tinere; se afla în fundul coridorului şi, cum mă îndreptam spre ea, nu era chip să mă ocolească: a cuprins-o groaza. Mai întâi s-a întors cu faţa spre zid, bâiguind cu glas tremurător: „Doamne! Doamne! Isuse! Sfântă Fecioară!...“ În timpul acesta, eu mă apropiam; când m-a simţit lângă ea, şi-a acoperit obrazul cu palmele, de teamă să nu mă vadă, a sărit spre mine, mi s-a aruncat furioasă în braţe şi a început să ţipe: „Ajutor! Ajutor! Fie-ţi milă de mine! Sunt pierdută! Soră Suzana, nu-mi face rău; soră Suzana, fie-ţi milă de mine!...“ Şi spunând acestea, a căzut dintr-o dată, aproape moartă, pe lespezi.

La strigătele ei, celelalte maici au dat fuga de-au luat-o; şi nu v-aş putea spune cât de răstălmăcită a fost întâmplarea aceasta; din ea s-a scos cea mai ticăloasă poveste: s-a spus că demonul necinstei se Strecurase în trupul meu; mi s-au pus în seamă gânduri şi fapte pe care nu îndrăznesc să vi le arăt, cât şi pofte ciudate, cărora s-ar fi datorat starea de neorânduială vădită a tine tei maici. De fapt, pentru că nu sunt bărbat, nu prea ştiu ce şi-or fi închipuit că pot face două femei împreună, şi mai cu seamă o femeie singură; cu toate astea, fiindcă n-aveam perdele la pat, iar în chilia mea se putea intra oricând... ce să vă spun, domnule? Pesemne că, deşi par atât de cuviincioase, deşi li se citeşte cuminţenia în ochi şi cinstea în cuvinte, femeile acestea au inima stricată de-a binelea; ele, cel puţin, ştiu că poţi ’ace singură fapte ruşinoase, pe câtă vreme eu nu ştiu; lot astfel n-am putut înţelege de ce mă învinovăţeau: foloseau cuvinte atât de încâlcite, incit n-am ştiut niciodată ce le-aş fi putut răspunde.

N-aş mai sfârşi. Dacă v-aş povesti toate amănuntele prigoanei

la care m-au supus. Ah! domnule, dacă aveţi copii, aflaţi din nenorocirile mele ce-i aşteaptă dacă le îngăduiţi să intre în mănăstire fără să simtă chemarea cea mai puternică şi mai hotărâtă. Câtă nedreptate e în, lume! Se dă voie unui copil să facă ce vrea cu libertatea lui, la o vârstă când n-ar trebui lăsat să hotărască ce să facă nici măcar cu un gologan. Mai bine ucideţi-vă fiica decât s-o închideţi, fără voia ei, într-o mănăstire; da, e mai bine s-o ucideţi. De câte ori n-am dorit să mă fi sugrumat mama, când m-a născut! Soarta mi-ar fi fost mai puţin cumplită. Mă veţi crede când vă voi spune că mi-au luat cartea de rugăciuni şi că mi-au interzis să mă mai rog? Vă daţi seama că nu le puteam lăsa. Vai! era singura mea mângâiere; îmi înălţăm braţele spre cer, strigam, nădăjduiam că strigătele mele. Vor fi auzite de singura fiinţă care îmi vedea întreaga nenorocire. Maicile ascultau la uşă; iar într-o zi când mă rugam, cu inima copleşită, chemându-l pe Dumnezeu în ajutor, o maică mi-a spus:

— Li chemi degeaba, pentru tine nu există Dumnezeu; mori deznădăjduită, şi fii blestemată…

Altele au adăugat:

— Amen! Amen!

Dar iată un lucru care vi se va părea mult mai ciudat decât toate celelalte. Nu ştiu dacă le-a împins răutatea sau dacă li se părea aşa; oricum, deşi nu făcusem nimic care să arate că mi-aş fi pierdut minţile, şi cu atât mai puţin că aş fi fost în puterea duhurilor necurate, maicile s-au sfătuit între ele să alunge diavolul din mine. Şi au hotărât, cu majoritate de glasuri, că mă lepădasem de mirul sfinţit şi de botez; că Satana sălăşluieşte în trupul meu şi mă alungă de la liturghii. O maică a adăugat că în biserică, la anumite rugăciuni, scrâşneam din dinţi şi mă înfioram; şi că, atunci când se înălţa sfânta-cumine- cătură, eu îmi suceam braţele. Altă maică a spus că-l calc pe Crist în picioare şi că nu mai port mătăniile (tot ele mi le furaseră); că afuriseam prin cuvinte pe care n-aş îndrăzni să le repet. Toate au fost de părere că se petrece cu mine ceva nefiresc şi că trebuia înştiinţat marele. Vicar; ceea ce, de altfel, au şi făcut.

Marele vicar era un oarecare părinte Hebert, cm în vârstă, cu multă experinţă, aspru, dar drept şi luminat. I s-a povestit cu de-amănuntul neorânduiala din mănăstire; şi nici vorbă că neorânduiala era mare şi că, dacă eu i-aş fi fost cauza, apoi

cauza aceasta era cu totul nevinovată; vă închipuiţi, -fără doar şi poate, că în memoriul pe care l-au trimis n-au uitat să vorbească despre plimbările mele din timpul nopţii, despre faptul că lipseam de la slujbe, despre zgomotele care se auzeau în chilia mea, despre ce văzuse una, despre ce auzise alta, despre ura mea împotriva lucrurilor sfinte, despre afuriseniile mele, despre faptele ruşinoase care mi se puneaţi în seamă; cât priveşte întâmplarea cu tânără maică, au interpretat-o cum au vrut. Mi s-au adus învinuiri atât de numeroase şi de mari-, încât, cu tot bunul lui simţ. Părintele Hebert n-a putut să nu le ia în seamă, ba chiar a crezut că multe dintre ele erau adevărate. Lucrurile i s-au părut destul de însemnate ca să le cerceteze el însuşi; şi-a anunţat vizita şi a venit într-adevăr, însoţit de doi călugări tineri, care i se dăduseră ra ajutoare şi-i uşurau îndeplinirea grelelor lui sarcini.

Cu câteva zile mai înainte, am auzit cum cineva intra încetişor, noaptea, în chilia mea. Am tăcut, aşteptând să fui se vorbească; o voce înceată şi tremurătoare mi-a spus:

— Soră Suzana, dormi?

— Nu, nu dorm. Cine e?

— Eu sunt.

— Cine anume?

’J

— Prietena ta, care moare de frică şi se expune la Pielre, ca să-ţi dea un sfat, poate nefolositor. Ascultă: Poimâine, &au într-una din zilele • viitoare e anunţată vizita marelui vicar; ai să fii învinuită, pregăteşte-te să te aperi. Adio; fii curajoasă şi Domnul cu tine.

Spunind acestea, a plecat, uşoară ca o umbră.

După cum vedeţi, există pretutindeni, chiar şi în mănăstiri, suflete milostive, pe care nimic nu le împietreşte.

în acest timp, procesul meu îşi urma cursul cu tot” frai multă aprindere; o mulţime de oameni de toate soiurile şi de toate condiţiile, bărbaţi şi femei pe care nici ttu-i cunoşteam se interesau de mine şi-mi ţineau parte. Printre ei aţi fost şi dumneavoastră, şi poate cunoaşteţi Povestea procesului meu mai bine chiar decât mine; căci, în vremea din. Urmă, nu mă mai puteam sfătui cu domnul Manouri. I se spusese că sunt bolnavă; el bănuia că e minţit; se temea ca nu cumva maicile să mă fi întemniţat din nou. S-a adresat arhiepiscopului, dar nici n-

au Vrut să-l asculte măcar; i se spusese că sunt nebună, sau Poate şi mai rău. Atunci domnul Manouri s-a adresat judecătorilor; a stăruit să se ţină seama de ordinul trimis stareţei, în care i se poruncea să fiu înfăţişată, vie sau moartă, de câte ori i se va cere lucrul acesta. Judecătorii Uici s-au adresat la rândul lor judecătorilor bisericeşti; aceştia şi-au dat seama de urmările pe care le-ar fi putut avea un asemenea incident, dacă nu erau luate măsuri preventive; iată ce a grăbit, după cum se pare, vizita marelui vicar, căci altminteri domnii aceştia „obosiţi de veşnicele hărţuieli din mănăstiri, nu prea se grăbesc să se amestece; ştiu, din experienţă, că autoritatea le iese totdeauna zdruncinată şi compromisă.

M-am folosit de înştiinţarea prietenei mele, ca să cer aiutoiul lui Dumnezeu, să-mi liniştesc sufletul şi să-mi pregătesc apărarea. Nu-i ceream cerului decât fericirea de-a fi întrebată şi ascultată fără părtinire; am obţir nut-o, dar veţi afla îndată cu ce preţ. Dacă eu ţineam să apar nevinovată şi cuminte înaintea judecătorului, cu. Atât mai mult dorea stareţa ca el să vadă în mine o bân- tuită de diavol, rea, vinovată şi nebună. De aceea, pe când eu îmi spoream râvna şi rugăciunile, ele îşi sporeau răutăţile; nu mi se mai dădea hrană decât atâta cât să nu mor de foame; mă copleşeau cu caznele, sporeau spaimele în preajma mea; nu-mi lăsau nicio clipă de o- dihnâ, noaptea; făceau totul ca să-mi doboare sănătatea şi să-mi tulbure minţile; au fost de o cruzime cum nu vă puteţi închipui. De altfel, vă veţi putea da seama de asta, dacă am să vă povestesc o singură isprava de-a lor: într-una din zile, pe când ieşeam din chilie ca să mă duc la biserică sau în altă parte, am văzut pe jos, de-a curmezişul coridorului, un cleştişor; m-am aplecat să-l ridic şi să-l pun în aşa fel, încât aceea care l-a pierdut să-l poată regăsi cu uşurinţă: din pricina luminii n-am putut sa văd că era aproape roşu; l-am apucat, dar când i-am dat drumul, odată cu cleştişorul s-a dus şi toată pielea arsă de pe degetele, mele. Noaptea, puneau în locurile p’e unde trebuia să trec tot felul de piedici, fie la picioare, fie la înălţimea capului; m-am rănit de zeci de ori; mă întreb cum de-am scăpat cu viaţă. TSÎ-aver. M cu ce să-mi luminez drumul şi eram silită să umblu tremurând, cu mâinile întinse. Îmi presărau în cale cioburi de sticlă spartă. Eram hotărâtă să spun toate acestea, şi mi-am ţinut oarecum cuvântul. Fiindcă găseam uşa privăţilor închisă, eram silită să

cobor mai multe etaje şi să alerg în fundul grădinii, dacă găseam poarta descuiată; iar dacă era încuiată... Ah! domnule, îndrăcite fiinţe devin călugăriţele, când sunt sigure că merg la pas cu ura stareţei şi când cred că-l slujesc pe Dumnezeu chinuindu-te! Abia aşteptam să sosească ar- hidiacor. Ul, abia aşteptam să mi se sfârşească procesul.

Iată şi clipa cea mai îngrozitoare din viaţa mea; căci, gândiţi-vă, domnule, habar n-aveam în ce culori mă zugrăviseră maicile faţă de vicar, şi nici că el venise numai din curiozitatea de-a vedea o bântuită de diavol sau una care se prefăcea că-i bântuită. Maicile îşi dădură seama că numai printr-o spaimă puternică mă vor putea aduce într-o asemenea stare, şi iată ce-au făcut:

în ziua venirii vicarului, de cu zori, stareţa intră în chilia mea; era însoţită de trei maici; una dintre ele purta un agheasmatar, alta cu crucifix şi cea de a treia nişte funii. Cu glas puternic şi amăninţător, stareţa îmi zise:

— Ridică-te... îngenunchează şi roagă-te.

— Maică, îi răspunsei eu, aş putea să te întreb, înainte de a mă supune, ce se va întâmpla cu mine, ce-aţi hotărât să-mi faceţi şi ce îndurare trebuie să-i cer lui Dumnezeu?

O sudoare rece îmi năpădise tot trupul; tremuram, simţeam că mi se moaie genunchii; mă uitam cu groază la cele trei însoţitoare; stăteau în picioare, la rând, cu feţele posomorite, cu buzele strânse şi cu ochii închişi. De spaimă, abia. Am putut rosti, unul câte unul, cuvintele din întrebarea către stareţă. Din pricină că tăceau, mi-am închipuit că nu mă auziseră; am spus din nou ultimele cuvinte, fiindcă nu eram în stare să repet toată întrebarea; am spus, aşadar, cy o voce slabă, care părea tot mai stinsă:

— Ce îndurare trebuie să-i cer lui Dumnezeu?

Mi s-a răspuns:

— Cere-i să-ţi ierte păcatele săvârşite de când te-ai născut; vorbeşte-i ca şi când ai fi gata să apari înaintea judecăţii lui.

Cuvintele acestea m-au făcut să cred că maicile se sfătuiseră împreună şi că hotărâseră să-mi facă de petrecanie. Mai auzisem eu că în anumite mănăstiri există obiceiul de a judeca, de a osândi şi de a pune la cazne. Nu credeam că asemenea legiuiri neomenoase ar putea exista într-o mănăstire de maici; dar erau atâtea lucruri pe care nici nu le bănuisem măcar şi le

văzusem apoi aici! La gândul morţii apropiate, am vrut să strig, dar, deşi am deschis gura, n-am reuşit să scot niciun sunet; mi-am întins braţele împreunate spre stareţă şi, nemai- putându-mă ţine pe picioare, m-am prăbuşit; am căzut, dar căderea mi-a fost uşoară. În momente de acestea, de mare spaimă, când te părăsesc puterile, mâinile şi picioarele îşi pierd vlaga, se prăvălesc, ca să zic aşa, unele peste altele; firea, nemaiputându-se ţine, pare că încearcă să se prăbuşească încet-încet. Mi-am pierdut şi judecata, şi simţirea; nu mai auzeam decât un zumzet de voci nedesluşite şi depărtate; fie că vorbeau maicile, fie că-mi vâjâiau mie urechile, nu mai auzeam altceva în afara zumzetului acestuia necontenit. Nu ştiu cât am rămas aşa, dar m-a trezit o răcoare -neaşteptată; care m-a înfiorat şi mi-a smuls un oftat adânc. Eram leoarcă de apă; curgeau şiroaie de pe veşmintele mele: turnaseră peste mine apa din agheasmatarul cel mare. Zăceam pe-o rină, în udă- tură, cu fruntea sprijinită de zid, cu gura întredeschisă, cu ochii pe jumătate stinşi şi închişi; încercam să-i deschid şi să privesc, dar mi se părea că sunt învăluită de neguri, prin care nu puteam zări decât rochii care fluturau pe lângă mine, şi încercam zadarnic să mă prind de rochiile acestea. Sprijinindu-mă într-o mină, încercam s-o întind pe cealaltă; voiam s-o ridic, dar mi se părea nespus de grea; încetul cu încetul, însă, mi-a trecut leşinul; nl-am ridicat, m-am sprijinit cu spatele de zid: mâinile îmi atirnau amândouă în apă; capul mi se lăsase pe piept, şi am stat aşa, scoţând din când în când gemete nedesluşite şi jalnice. Maicile îmi aruncau priviri pline de neîndurare, de asprime, care-mi tăiau curajul de-a le ruga. Stareţa zise:

— Ridicaţi-o în picioare.

M-au luat de subsuori şi m-au ridicat. Stareţa adăugă:

— Cu atât mai rău dacă nu vrea să se roage; ştiţi ce aveţi de făcut; începeţi.

Credeam că aduseseră funiile ca să mă sugrume; le-am privit cu oqhii plini de lacrimi. Am cerut să-mi dea crucifixul ca să-l sărut, dar nu mi l-au dat. Am cerut să’ sărut funiile, şi mi le-au întins. M-am plecat, am apucat patrafirul sfinţit al stareţei, şi l-am sărutat, spunând:

— Doamne, fie-ţi milă de mine! Dosftnne, fie-ţi milă de mine! Dragile mele maici, căutaţi să nu mă chinuiţi.

Şi le-am întins gâtul.

tj-aş putea să vă spun nici ce s-a întâmplat cu mine, nici ce mi-au făcut; e sigur că cei ce sunt duşi la locul de execuţie – şi eu mă credeam asemeni lor – îşi dau sufletul înainte de-a fi ucişi. M-am pomenit pe paiele care-mi ţineau loc de pat; îmi legaseră mâinile la spate şi-mi puseseră un crucifix mare, de fier, pe genunchi...

...îmi dau seama, domnule marchiz, de tot răul pe care vi-l pricinuiesc povestindu-vă toate acestea, dar aţi vrut să ştiţi dacă sunt cât de cât vrednică de mila pe care-o aştept din partea dumneavoastră...

Abia atunci am simţit prin ce întrece creştinismul ţop*e religiile din lume şi câtă adâncă înţelepciune există în ceea ce oarba filosofie numeşte nebunia crucii. În halul în; are mă găseam, la ce mi-ar mai fi putut folosi icoana unai legislator fericit şi copleşit de glorie? Eu însă îl vedeam pe nevinovat cu coapsa străpunsă de lance, cu fruntea încununată de spini, cu mâinile şi picioarele stră- Puise de piroane, dându-şi sufletul în dureri, şi îmi spuneam: „Iată Dumnezeul meu, şi mai îndrăznesc să mă vaiet!“... Am stăruit în gândul acesta şi-am simţit cum îmi renaşte mângâierea în suflet; am priceput deşertăciunea vieţii şi m-am bucurat că mă despart de ea, înainte de a-mi înmulţi păcatele. Totuşi, socotindu-mi anii Şi gândindu-mă că n-am decât douăzeci-, am oftat; eram prea slăbită, prea doborâtă ca să-mi pot înălţa sufletul deisupra spaimelor morţii; dacă aş fi fost pe deplin sănătoasă, cred că le-aş fi privit cu mai mult curaj.

Când s-a întors stareţa împreună cu satelitele ei, m-au găsit mai trează decât se aşteptau şi decât ar fi voit ele să fiu. M-au ridicat în picioare, mi-au pus vălul Pe obraz; două dintre ele m-au prins de subsuori; o a treia m-a împins din urmă, iar stareţa mi-a poruncit să umblu. Mergeam fără să văd unde, convinsă că mă îndrept spre locul osândei; şi mer^ind, mă rugam: „Doamne, fie-ţi milă de mine! Doamne, ajută-mă! Nu, mă părăsi! Iartă-mă, dacă ţi-am greşit!“

Am ajuns în biserică. Marele vicar oficiase slujba. Toate maicile erau adunate acolo. Am uitat să vă spun că atunci când m-am ivit în prag, cele trei maici, care mj mânau strângându-mă şi îmbrâncindu-mă furioase, păreau că se frământă în jurul meu, şi unele mă târau de miini, ca să intru. În timp ce altele, din spate, mă trăgeau înapoi, ca şi cum n-aş fi vrut, ca şi cum mi-ar fi fost silă să pătrund în biserică, deşi eu nu mă împotriveam d%

loc. M-au mânat spre treptele altarului: abia mă mai ţineau picioarele; mi-au dat brânci să îngenunchez, ca şi cum eu n-aş fi vrut; apoi m-au ţinut, de parcă aş fi avut de gând să fug. După ce sa cântat *Veni Creator* şi au fost scoase sfintele daruri, vicarul a dat binecuvânta- rea. În clipa binecuvintării, când trebuie să te înclini cu respect, maicile care mă ţineau de mâini m-au încovoiat cu forţa, iar celelalte m-au împins de umeri. Simţeam toate mişcările lor, dar îmi era cu neputinţă să bănuiesc de ca ie* fac; în cele din urmă am priceput totul.

Bupă binecuvântare, marele vicar şi-a scos odăjdiile, îmbrăcând doar stiharul şi etola, şi a venit spre treptele altarului unde mă găseam îngenuncheată. Venea între cei doL preoţi, cu spatele întors spre altarul pe care se vedeau sfintele daruri, şi cu faţa spre mine. Apropiindu-se, vicarul zise:

— Ridică-te, soră Suzana.

Maicile care mă ţineau m-au smucit dintr-o dată în sus; celelalte m-au înconjurat, ţinându-mă de după mijloc, ca şi cum le-ar fi fost teamă să nu le scap. Vicarul spuse:

— Dezlegaţi-i funiile.

Dar nu i-au dat ascultare; se prefăceau că văd câtă primejdie ar fi dacă mi s-ar da drumul; v-am spus însă că vicarul era un om dintr-o bucată; el mai spuse o dată, tare şi apăsat:

— Dezlegaţi-i funiile.

Atunci s-au supus.

Când mi-am simţit mâinile libere, am scos un geamăt îndurerat şi ascuţit, care l-a făcut pe vicar să păleasscă; făţarnicele maici din preajma mea s-au tras înapoi, pre-făcându-se înspăimântate.

Vicarul şi-a venit repede în fire; maicile s-au întors, • având grijă să tremure.

— Cei cu tine? m-a întrebat vicarul.

I-am răspuns, arătându-i braţele; funia cu care mă legaseră îmi pătrunsese aproape pe de-a-ntregul în came; braţele îmi erau învineţite din pricina sângelui oprit şi revărsat din vasele lui; vicarul pricepu că geamătul se datora durerii cauzate de sângele care începea să circule iar. Şi spuse:

— Să i se ia vălul.

. Maicile, care cususeră vălul în mai multe locuri fără ţfi eu să bag de seamă, începură să-l smulgă dându-şi mai multă osteneală decât ar fi fost nevoie; trebuia ca preotul să mă vadă

zănatică, posedată de diavol sau nebună; cu toate acestea, tot trăgând, firul se desprinse pe alocuri, voalul şi veşmântul mi se sfâşiară, şi am ieşit la iveală.

Am o înfăţişare plăcută; durerea adâncă prin bare trecusem mi-o întunecase întrucâtva, dar nu mi-o schimbase; glasul îmi e plin de duioşie; se simte că nu spun decât adevărul. Însuşirile acestea, laolaltă, au făcut să se nască mila în cei doi tineri care îl însoţeau pe arhidia- con; cât despre el, nu cunoştea asemenea simţăminte; drept, dar puţin simţitor, vicarul făcea parte dintre acei oameni născuţi să practice virtutea fără a-i simţi dulceaţa; oamenii de felul lui fac binele din spirit de disciplină, şi tot astfel judecă. Punându-mi mâneca etolei pe creştet, vicarul mă întrebă:

— Soră Suzana, crezi în Dumnezeu tatăl, fiul şi sfân- tul duh?

I-am răspuns:

— Cred.

— Crezi în maica noastră, sfânta biserică?

— Da.

— Te lepezi de Satana şi de faptele lui?

în loc să-i răspund, am făcut pe neaşteptate un pas înainte, am scos un strigăt, şi bucata de etolă mi s-a desprins de pe creştet. Vicarul s-a tulburat; însoţitorii săi au pălit, câteva dintre maici au fugit, iar cele ce se găseau în strană au încercat să iasă, făcând un zgomot de nedescris. Vicarul le făcu semn să se potolească; mă privea întruna, aşteptând să se petreacă vreun lucru nemaipomenit. L-am liniştit spunându-i:

— Nu s-a întâmplat nimic, părinte; m-a înţepat una dintre maici cu ceva ascuţit. Şi, ridicându-mi ochii şi braţele spre cer, am adăugat, vărsând un şuvoi de lacrimi: M-au înţepat tocmai când mă întrebaţi dacă mă lepăd de Satana şi de deşertăciunile lui; şi înţeleg de ce m-au înţepat...

Maicile tăgăduiră toate, prin gura stareţei, că m-ar fi atins.

Arhidiaconul îmi puse iar etola pe creştet; călugăriţele se pregăteau să vină lângă mine; dar el le făfip semn să se dea înapoi şi mă întrebă din nou dacă mă lepăd de Satana şi de faptele lui. I-am răspuns cu tărie:

— Mă lepăd, mă lepăd!

Vicarul ceru chipul lui Crist şi mi-l dădu să-l sărut; i-am sărutat picioarele, mâinile şi rana din coapsă.

Apoi mi-au poruncit să mă rog cu glas tare; am pus icoana jos

şi, după ce-am îngenuncheat, am spus:

— Doamne, Mântuitorul meu, tu care ai pierit de cruce pentru păcatele mele şi ale întregului neam omenesc, te iubesc din toată inima; fă-mă şi pe mine vrednică de toate chinurile pe care le-ai îndurat; fă să curgă asupra mea un strop din sângele care ţi-a curs ţie, ca să mă curăţ de păcate. Iartă-mă, Doamne, aşa cum iert şi eu tuturor duşmanilor mei...

După ce m-am rugat, vicarul mi-a zis:

— Fă mărturie de credinţă... şi am făcut-o.

— Fă mărturie de iubire... şi am făcut-o.

— Fă mărturie de nădejde... şi am făcut-o.

— Fă mărturie de milostenie... şi am făcut-o.

Nu-mi mai aduc aminte cu ce vorbe am făcut mărturiile acestea; dar cred că erau patetice, căci le-am auzit pe câteva maici suspinând, iar pe cei doi călugări tineri i-arri văzut plângând; arhidiaconul m-a întrebat, uimit, de unde scosesem rugăciunile pe >care le spusesem.

l-am răspuns:

— Din fundul inimii mele; acestea îmi sunt gândurile şi simţămintele; martor mi-e Dumnezeu care ne-aude pretutindeni şi e de faţă aici, pe altar. Sunt creştină şi nevinovată; dacă am greşit, Dumnezeu singur ştie; şi numai el e îndreptăţit să-mi ceară socoteală şi să mă osândească...

La auzul cuvintelor mele, vicarul aruncă o privire cumplită stareţei.

Apoi ceremonia aceasta, în care măreţia Domnului fusese batjocorită, lucrurile cele mai sfinte pângărite, şi demnitarul bisericii făcut de ocară, se încheie; maicile se retraseră; am rămas doar eu, stareţa şi cei doi călugări tineri. Arhidiaconul se aşează, scoase memoriul care

i se trimisese împotriva mea, îl citi cu glas tare şi-mi puse întrebări legate de învinuirile ce mi se aduceau.

— De ce nu te spovedeşti? mă întrebă el.

— Fiindcă nu sunt lăsată s-o fac.

— De ce nu te atingi de cuminecătură?

— Fiindcă nu mi se dă voie.

— De ce nu iei parte la liturghii şi la sfintele slujbe?

— Fiindcă nu mi se dă voie.

Stareţa voi să se amestece în. Vorbă, dar vicarul îi spuse cu asprime:

— Taci, maică stareţă…

— De ce ieşi noaptea din chilie?

— Fiindcă m-au lăsat fără apă, fără urcior şi fără vase în care să-mi fac nevoile.

— De ce se aud zgomote, noaptea, în chilia ta?

— Fiindcă vor să-mi răpească liniştea.

Stareţa voi din nou să vorbească, dar vicarul îi spuse Pentru a doua oară:

— Maică stareţă, ţi-am spus să taci; ai să răspunzi când vei fi întrebată…

Apoi către mine:

— Ce-i cu maica pe care ţi-au smuls-o din mâini şi au găsit-o trântită pe jos, în coridor?

— E urmarea groazei de mine, insuflată maicilor.

— Îţi este. Prietenă?

— Nu, părinte.

— N-ai intrat niciodată în chilia ei?

— Niciodată.

— Nu i-ai făcut niciodată vreun lucru de ruşine, nici ei şi nici alteia?

— Niciodată.

— De ce te-au legat?

— Nu ştiu nici eu.

— De ce nu ţi se închide uşa la chilie?

— Fiindcă am spart broasca.

— De ce ai spart-o?

— Ca să deschid şi să pot veni la slujbă, în ziua înălţării.

— Vasăzică, ai fost la biserică în ziua aceea!

— ’ Da, părinte…

Stareţa spuse:

— Părinte, nu-i adevărat; toate maicile pot depune mărturie…

Am întrerupt-o:

— Pot depune mărturie că uşa bisericii era încuiată; că m-au găsit culcată dinaintea uşii acesteia şi că le-ai poruncit să mă calce în picioare, iar unele au şi îndepli- nit porunca; eu. Însă. Le iert, maică, şi te iert şi pe. Dumneata că le-ai dat porunca; n-am venit să aduc învinuiri nimănui, ci să mă apăr.

— De ce n-ai mătănii, nici crucifix?

— Fiindcă mi le-au luat.

— Unde-ţi este cartea de rugăciuni?

— Mi-au luat-o.
— Atunci cum te rogi?
— Mă rog în inimă şi în cuget; cu t «fite că m-au oprit de la rugăciune.
— Cine ţi-a dat oprelişte a asta?
— Stareţa…
Ea vru din nou să spună ceva.
— Maici-stareţă, îi spuse vicarul, e adevărat sau nu că ai oprit-o să se roage? Spune numai da sau nu.
— Credeam că, şi pe bună dreptate credeam că…
— Nu te-am întrebat asta; ai oprit-o să se roage, sau nu?
— Am oprit-o, dar…
Stareţa ar mai fi vrut să adauge ceva.
— Dar, îi tăie vorba vicarul, dar… soră Suzana, de ce eşti desculţă?
— Fiindcă nu mi se dau nici ciorapi, nici pantofi.
— De ce rufele şi veşmintele îţi sunt atât de vechi şi de murdare?
— Fiindcă nu mi s-au mai dat rufe de vreo trei luni, şi fiindcă sunt silită să mă culc îmbrăcată.»
— De ce te culci îmbrăcată?
— Fiindcă n-am nici perdele, nici saltea, nici velintă. Nici cearşaf, nici rufe de noapte.
— De ce nu le ai?
— Mi-au fost luate.
— Hrană ţi se dă?
— Eu cer…
— Vasăzică, nu ţi se dă?
Am tăcut; iar vicarul adăugă:
— E de necrezut cum de s-au purtat atât de aspru cu tine, fără să fi săvârşit vreun păcat care să merite asprimea asta.
— Păcatul meu e că nu simt chemarea pentru călu- Sirie şi că am cerut să fiu dezlegată de legământul făcut oi de-a sila.
— Asta au s-o hotărască legile, şi orice ar hotări «fe, trebuie ca până atunci să-ţi îndeplineşti îndatoririle te maică.
— Părinte, nimeni nu le îndeplineşte mai cu straşnice decât mine.
— Trebuie să te bucuri de soarta tuturor celorlalte Calci.
— Nici nu cer altceva.
— N-ai să te plângi împotriva nimănui?

— Nu, părinte, v-am spus; n-am venit să învinuiesc, ci să mă apăr.

— Poţi să te'duci.?

— Unde să mă duc, părinte?

— În chilia ta.

Am făcut câţiva paşi, apoi m-am întors şi am îngenuncheat la picioarele stareţei şi ale arhidiaconului.

— Ei, ce mai este?, Şi arătându-i capul rănit în mai multe locuri, picioarele însingerate, braţele învineţite şi slabe, zdrenţele Hurdare şi sfâşiate care mă acopereau, i-am spus:

— Iată!

Parcă vă aud, pe dumneavoastră, domnule marchiz, cât Şi pe cei ce vor mai citi memoriile acestea: „Atâtea grozăvii necurmate şi mereu altele! Atâtea cruzimi meşteşugite, la nişte suflete cuvioase! Nu poate fi adevărat!“ Recunosc că aşa pare, dar n-am scris decât adevărul, cerul mi-e martor; iar dacă am lăsat să se strecoare prin- ţte rânduri măcar o umbră de calomnie, tot cerul să mă judece cu toată asprimea sa, şi să mă osândească să ard îf focul cel veşnic! Deşi am putut să-mi dau seama, vreme îndelungată, că duşmănia unei stareţe e un imbold puternic pentru perversitatea firească a unora, mai ca seamă când se face o cinste, o laudă şi o fală din asemenea nelegiuiri, ura n-o să mă împingă la nedreptăţi. Cu cât mă gândesc mai mult, cu atât îmi spun că toate câte tfli S-au întâmplat mie fiu s-au mai întâmplat încă nimă- nai şi nici nu se vor mai întâmpla, în veci. Odată-(şi deie Eomnul să fi fost prima şi ultima dată!), soarta, ale cărei căi ne sunt ascunse, a vrut să adune asupra unei singure nefericite toate cruzimile împrăştiate în nepătrunsele ei hotârâri asupra mulţimii nesfârşite de nenorocite care au pus înaintea mea piciorul în mănăstire şi care îl vor mai pune, după mine. Am suferit, am suferit crunt; dar soarta asupritoarelor mele mi s-a părut totdeauna şi mi se pare şi acum mai de plins decât a mea. Aş fi vrut şi mi-ar fi fost mult mai plăcut să mor decât să fiu în locul lor. Necazurile mele vor avea sfârşit prin bunăvoinţa dumneavoastră; dar maicilor le va rămâne a- mintirea. Ruşinea şi remuşcările pentru crimele făptuite, până în ceasul de pe urmă. Fiţi sigur că ele se simt vinovate de pe acum; se vor învinovăţi toată viaţa, şi groaza va coborî în mormânt odată cu ele. Cu toate astea, domnule marchiz, starea mea e şi astăzi de plins, viaţa mi-e o povară;

sunt femeie şi am mintea slabă, ca toate femeile; Dumnezeu mă va părăsi: simt că n-am nici puterea şi nici curajul să mai îndur încă o dată ceea ce am indurat. Domnule marchiz, temeţi-vă să nu se abată din nou nenorocirea asupra mea; chiar dacă vă vor seca ochii plingându-mi soarta, chiar dacă vă vor sfâşia mustrările, tot n-am să mă reîntorc din prăpastia în care voi cădea: prăpastia aceea se va- închide pentru totdeauna asupra unei biete deznădăjduite.

— Poţi să te duci, îmi spuse arbidiaconul.

Unul dintre preoţi îmi întinse mâna, ajutându-mi să mă ridic, iar arhidiaconul adăugă:

— Ţi-am pus întrebările pe care voiam să ţi le pun; acum o voi întreba pe -stareţă, şi nu voi pleca de-aici până când nu voi pune rânduialâ în toate.

Am plecat. Întreaga mănăstire clocotea. Le-am găsit pe maici în pragurile chiliilor, vorbindu-şi de la un capăt la altul al coridorului; de cum m-am ivit, s-au şi retras, trântind cu putere uşile, care se închideau una după alta, cu zgomot. Am intrat şi eu în chilia mea, am îngenuncheat lângă zid şi iţi-am rugat lui Dumnezeu să ţină seama că-i vorbisem cu destulă cumpătare arhidiaconului şi să-i arate nevinovăţia mea şi adevărul.

Tot mă mai rugam, când au intrat în chilie arhidiaconul, stareţa şi cei doi călugări. V-am spus că n-aveam nici perdele, nici scaun, nici scăunel pentru rugăciune, nici saltea, nici velinţă, nici cearşafuri şi nici vase; v-am spus că uşa nu mi se închidea şi că n-aveam aproape niciun geam nespart la ferestre. M-am ridicat în picioare, iar arhidiaconul, oprindu-se dintr-o dată şi aruncând o privire mânioasă către stareţă, o întrebă:

— Ce-ai de spus, maică?

Ea îi răspunse:

— Nu ştiam…

— Nu ştiai? Minţi! A trecut vreo zi fără să intri aici? Şi nu de-aici ai coborât când ai venit la mine?…

la spune soră, Suzana, stareţa n-a dat astăzi pe-aici?

Nu i-am răspuns, şi nici el nu m-a mai întrebat; iar călugării cei tineri, cu braţele lăsate în jos, v cu frunţile plecate şi cu ochii în pământ, abia-şi puteau ascunde mâhnirea şi uimirea. Au ieşit împreună, şi l-am auzit pe arhidiacon spunându-i stareţei, pe coridor:

— Nu eşti vrednică de -stăreţie; ar trebui să fii alungată. Mă

voi plânge arhiepiscopului. Până când plec, să îndrepţi toată neorânduiala de-aici.

Mergând mai departe şi clătinându-şi capul, vicarul adăugă:

— E groaznic. Creştine! Maici! Fiinţe omeneşti! E groaznic!

Pe urmă n-am mai auzit nimic, dar mi s-au adus rufe, veşminte, perdele, cearşafuri, velinţe, vase, cartea mea de rugăciuni precum şi alte cărţi pioase, mătăniile, crucifixul, geamuri, într-un cuvânt tot ce aveau şi celelalte maici; am fost lăsată din nou să merg la vorbitor, însă numai când eram chemată. Pentru treburi.

Treburile nu mergeau bine de loc. Domnul Manouri publicase un prim memoriu, care nu prea făcuse vâlvă; era prea spiritual, nu îndeajuns de patetic şi, aş putea spune, fără multe argumente. Dar nu trebuie să credeţi că avocatul acesta iscusit ar fi fost de vină! Nu, de vină eram eu, care nu voiam cu niciun chip să-l las să-mi facă de râs nici părinţii, şi nici viaţa manohală sau mănăstirea unde sălăşluiam; şi nu voiam nici să-mi zugrăvesc surorile şi cumnaţii în culori prea urâte. N-aveam în sprijinul meu decât un prim protest „cu adevărat legal, dar făcut într-o altă mănăstire, şi nereânnoit. Când cineva îşi mărgineşte la atâta apărarea, şi când are de-a face cu oameni care nu se dau îndărăt de la nimic în atacul lor, care calcă în picioare şi ce-i drepi, şi ce nu e, care recunosc şi neagă cu aceeaşi neobrăzare şi nu roşesc nici de mustrări, nici de bănuieli^ nici de clevetiri, nici de birfeli, e greu să biruie, mai ales la tribunale, unde o-bişnuinţa şi plictiseala împiedică să fie cercetate ca lumea cazurile mai însemnate, şi unde un protest ca al meu e totdeauna privit cu ochi răi de politicianul care se teme că izbânda unei călugărite cerându-şi dezlegarea legământului ar trage nenumărate altele pe aceeaşi cale; -el simte, în taină, că de s-ar îndura să doboare, măcar pentru o singură nenorocită, porţile acestor temniţe, mulţimea s-ar repezi să le dărâme. De asta tribunalul are grijă să ne descurajeze, să ne înfpace pe toate cu soarta, nimicin- ou-ne nădejdea că am putea-o schimba. Mi se pare, totuşi, că într-un stat condus ca lumea ar trebui să fie tocmai dimpotrivă: să intri greu în mănăstire şi să poţi ieşi uşor. Şi de ce nu s-ar adăuga şi un astfel de caz la atâtea altele, în care lipsa unei formalităţi neînsemnate nimiceşte procedura, chiar când altminteri e justă? Mănăstirile sunt ele oare atât de trebuincioase pentru temeliile unui stat? A

făcut Isus Cristos călugări şi călugăriţe? Biserica nu se poate cu niciun chip lipsi de ei? Ce nevoie are mirele sfânt de atâtea fecioare* nebune? Şi ce nevoie are neamul omenesc de ’atitea victime? Oare nu se va simţi niciodată trebuinţa de a strimta gura a- cestor prăpăstii. În care neamurile viitoare se vor pierde? Toate rugăciunile făcute din obişnuinţă acolo preţuiesc oare cât gologanul dat din milostenie. Unui sărac? Şi e oare voia lui Dumnezeu să vadă trăind în sihăstrie omul pe care l-a menit să trăiască laolaltă cu semenii săi? Dumnezeu, care l-a făcut atât de nestatornic, atât de uşuratic, cum poate îngădui îndrăzneala legămintelor călugăriei? Legămintele acestea, împotriva firii omeneşti, pot fi oare păzite fără abatere de către oameni, în afara celor câţiva cărora plămada le e greşită, iar inima le e secătuită de orice fel de imbold? Dacă ne-ar îngădui mintea să cunoaştem tot atât de uşor şi de bine alcătuirea lăuntrică a omului, pe cât ne îngăduie să-i cunoaştem înfăţişarea, n-ar fi drept oare să socotim ca anormale asemenea fiinţe? Şi toate slujbele acestea lugubre, care se ţin la luarea vălului sau la mărturie, când un birbat sau o femeie sunt dăruiţi vieţii monahale şi nenorocirii, curmă’ oare funcţiunile animalice ale omului?

Nu se trezesc ele, dimpotrivă, în tăcere, în silnicie şi în. ^indăvie, cu o putere necunoscută celor ce trăiesc în afara mănăstirilor şi care îşi găsesc sumedenie de distracţii? Unde oare, în afară de mănăstiri, poţi găsi minţi Mntuite de duhuri necurate, care nu le dau pace şi le fr’âmântă? Unde, ’ în afară de mănăstiri, poţi vedea plictiseala adâncă, paliditatea, slăbiciunea, toate semnele a- costea ale naturii care tânjeşte şi piere? Unde, în afară de mănăstiri, nopţile sunt tulburate de gemete, zilele sunt Muiate de lacrimi care curg din senin şi precedate /ie tristeţi fără pricină? Unde, în afară de mănăstiri, se mai intimplă ca natura, răzvrătindu-se împotriva unei cazne ■ Pentru care nu e făcută, să cadă pradă furiilor şi să ducă animalul din om la o tulburare fără leac? în care colţ al lumii mihnirea şi supărarea au nimicit toate calităţile sociale? Unde, în altă parte, nu mai există nici tată, nici frate, nici soră, nici rudă, nici prieten? Unde, în afară de mănăstiri, omul, socotindu-şi viaţa ca pe o, clipă trecătoare, priveşte legăturile cele mai plăcute din lume cu &ceeaşi nepăsare cu care un călător priveşte obiectele tfitâlnite în drum, fără pic de dragoste? Şi

unde oare e lăcaşul urii, al scârbei şi al smintelii? Unde e locul slugărniciei şi al despotismului? Unde nu se sting niciodată duşmăniile? Unde clocesc, în tăcere, patimile? Unde e lăcaşul cruzimii şi al curiozităţii?,. Nu cunoaştem încă 'storia acestor azile", spunea mai departe domnul Maiouri în memoriul său; nu. l\-o cunoaştem. Şi, în altă Parte, adăuga: „A face legământ de sărăcie înseamnă a te lega prin jurământ să fii trândav şi hoţ; a face legă- ^înt de castitate înseamnă a-L făgădui lui Dumnezeii încălcarea necontenită a celei mai cuminţi şi mai însemnate dintre legile sale; a face legământ de supunere înT ssamnă a renunţa la prerogativa inalienabilă a omului, libertate. Dacă ţii legămintele, eşti ticălos; dacă nu le tii, eşti sperjur. Viaţa monahală e viaţă de fanatic ori de f Harnic.K

O fată a cerut voie părinţilor ei să intre în mănăstire. Taică-său i-a spus că-i îngăduie să se călugărească, dar că îi dă mai întâi- trei ani de gândire. O asemenea oprelişte i s-a părut tare aspră tinerei plină de râvnă; dar, neavâhd încotro, a trebuit să se supună. Nespulbe- rându-i-âe chemarea, ea s-a întors la taică-său şi i-a spus că răgazul de trei ani trecuse. „Foarte bine, copila mea, i-a răspuns el; ţi-am dat trei ani, ca să te încerc; acum. Nădăjduiesc că ai să-mi dai şi tu alţi trei ani, ca să mă hotărăsc..." Şi de data asta răgazul i s-a părut prea lung tinerei fete; au năpădit-o lacrimile; dar tatăl era un om dintr-o bucată, care nu ştia de glumă. După trecerea acestor şase ani, fata s-a călugărit. A fest o maică bună, simplă, cuvioasă, cu grijă în îndeplinirea îndatoririlor; dar 8-a întâmplat ca duhovnicii să se folosească de sinceritatea ei pentru a dezvălui tribunalului bisericesc cele ce se petreceau în mănăstire. Stareţele au bănuit-o, au întemniţat-o. Maica şi-a pierdut minţile; cum ar fi putut oare să ţină piept persecuţiilor a cincizeci de fiinţe care nu se gândeau toată ziua decât în ce fel s-o mai chinuiască? Mai înainte îi întinseseră mamei călugăriţei o cursă; şi cursa aceasta vădeşte avariţia care domneşte în mănăstiri. I-au insuflat mamei nefericitei dorinţa de-a veni în mănăstire, ca să vadă chilia fiicei sale. Ea a cerut marilor vicari îngăduinţa de a intra, şi i s-a dat. A intrat în mănăstire şi a alergat spre chilie; dar a rămas uimită negăsind altceva decât patru ziduri goale! Maicile luaseră tot din chilie. Ştiau că mama aceasta, duioasă şi simţitoare, n-are să-şi lase fiica aşa; şi, într-adevăr, ea trimise mobile noi. Veşminte, rufe şi le spuse maicilor că o costase destul de scump

curiozitatea, ca s-o mai încerce încă o dată, şi că trei sau patru asemenea vizite într-un an i-ar duce la ’ ruină fraţii şi surorile... Acolo ambiţia şi luxul jertfesc o parte din familie, ca să-i facă celei rămase o scartă mai bună; acolo e cloaca în care sunt aruncate gunoaiele societăţii. Şi câte mame ca a mea nu-şi ispăşesc o crimă necunoscută de nimeni prin altă crimă!

Domnul Manouri publică un al doilea memoriu, care avu ceva mai mult succes. Se interveni cu stăruinţă pentru mine; am făgăduit din nou surorilor mele să le las în stăpânire deplină şi netulburată moştenirea părintească. La un moment dat, procesul luase o întorsătură mai fericită, şi nădăjduiam să scap din mănăstire; din pricina aceasta, durerea mi-a fost şi mai crâncenă, când am văzut că mă înşelasem; cauza mea a fost pledată în şedinţă şi pierdută. Toate maicile. În afară de mine, a-flaseră rezultatul. Se iscase o frământare, un tumult, o (bucurie, se ţineau mici consfătuiri tainice, maicile trăiau/ într-un veşnic du-te-vino la stareţă şi se vizitau necontenit una pe alta. Tremuram; nu puteam nici să stau în chilie, nici să ies; n-aveam nicio prietenă în ale cărei braţe să mă arunc. Cât de cumplită a fost dimineaţa procesului! Voiam Să mă rog; dar îmi era peste putinţă; ingenuncheam, mă reculegeam, încercam o rugăciune, dar îndată gândurile îmi fugeau, fără voie, la judecători; îi vedeam aievea, auzeam avocaţii, le vorbeam; îi opream pe ai mei, găsind că nu mă apară cum trebuie. Nu cunoşteam niciun magistrat, totuşi căutam să-mi închipui cum ar putea să arate, îmi făuream tot felul de imagini, unele bune, altele sinistre, altele indiferente; mă cuprinsese un neastâmpăr, o năucire de nedescris. După toată zarva asta, a urmat o tăcere adâncă; maicile nu-şi mai vorbeau; în biserică mi s-a părut că vocile lor răsună mai tare ca de obicei, cel puţin vocile celor din cor, fiindcă unele nu cintau; la sfârşitul slujbei au plecat toatft, în tăcere. Eram convinsă că aşteptarea le neliniştea! a fel de mult ca şi pe mine; dar după-amiază larma şi fierberea au’ reînceput dintr-o dată, de pretutindeni; am auzit cum se deschid şi se închid uşile, am auzit paşii maicilor care forfoteau de colo-colo, şuşotitul celor care îşi vorbeau prin colţuri. Mi-am lipit urechea de uşă, dar mi s-a părut că tăceau şi păşeau în vârfurile picioarelor atunci când treceau pe dinaintea chiliei mele. Mi-am dat seama că pierdusem procesul: nu mai aveam nicio îndoială în privinţa aceasta. Şi am început să umblu tăcută, prin chilie;

mă înăbuşeam, dar nu mă puteam plânge; îmi sprijineam fruntea când de un perete, când de altul şi-mi încrucişam braţele pe cap. Aş fi vrut să mă odihnesc, dar nu-mi dădeau pace bătăile inimii, pe care. Nu numai că le auzeam, dar le şi simţeam săl tându-mi veşmântul. În starea asta eram, când au venit să-mi spună că mă caută cineva. Am coborât şi n-am îndrăznit să păşesc mai departe. Călugăriţa care mă anunţase era atât de veselă, încât mi-am dat seama că vestea care'mi se adusese nu putea fi decât tare tristă; şi, totuşi, m-am (fus. Când am ajuns la uşa vorbitorului, m-am oprit dintr-o dată şi m-am zvârlit în ungherul dintre doi pereţi; nu mă mai puteam ţine pe picioare; şi. Totuşi, am intrat în vorbitor. Acolo n-am găsit pe nimeni; am aşteptat. Cel care mă chemase fusese oprit să intre înaintea mea; îşi închipuiau că trebuie să fie vreun trimis de-al avocatului meu şi maicile voiau să afle ce se va mai întâmpla între noi, ba chiar, în aşteptare, se adunaseră laolaltă. Când a intrat trimisul, eu stăteam pe un scaun, cu fruntea în palme, sprijinită de gratiile grilajului.

— Din partea domnului Manouri, îmi spuse el.

— Ca să-mi spuneţi c-am pierdut procesul?

— Habar n-am, maică; atâta ştiu: că mi-a dat scrisoarea asta; iar când mi-a dat-o părea mâhnit; şi-am venit în grabă, după cum mi-a cerut.

— Dă-mi-o „.

Trimisul mi-a întins scrisoarea, şi am luat-o, fără să mă mişc şi fără să-l privesc măcar; am pus-o pe genunchi şi am rămas aşa. Iar el m-a întrebat:

— N-ai de dat vreun răspuns?

— Nu, poţi pleca.

Trimisul s-a dus; eu am rămas acolo, neputând nici să mă mişc, şi nifci să mă hotărăsc să plec.

în mănăstiri nu-i îngăduit nici să scrii, şi nici să primeşti scrisori fără voia stareţei; ei i se dau şi cele care vin şi cele trimise; trebuia deci să-i duc şi scrisoarea mea. Am pornit spre chilia ei; mi se părea că drumul nu se mai sfârşeşte; un osândit, când iese din temniţă ca să-şi audă osânda, n-ar fi mers mai încet sau mai îndurerat decât mergeam eu. Totuşi, am ajuns la uşa stareţei. Maicile mă priveau de departe; nu voiau să piardă nimic din privelişte a durerii şi a umilirii mele. An> bătut, şi mi s-a deschis. * La stareţă se mai aflau câteva maici; mi-am dat

seatna zărindu-le poalele rochiilor, căci ochii nu îndrăzneam să-i ridic; i-am întins, cu mâna tremurândă, scrisoarea; a luat-o, a citit-o şi mi-a înapoiat-o.

M-am întors în chilia mea; m-am aiuncat'pe pal, cu scrisoarea lângă mine, şi am stat aşa, fără s-o citesc, fără să mă duc la masă, fără să fac nicio mişcare până la slujba de după-amiază. La trei şi jumătate clopotele mi-au dat de veste că trebuie să cobor. Câteva maici veniseră înaintea mea; stareţa stătea, la uşa bisericii; ea m-a oprit şi mi-a poruncit să îngenunchez afară; celelalte maici au intrat, şi uşa s-a închis. După slujbă, au ieşit toate odată; le-am lăsat să treacă. M-am ridicat abia după ce-a trecut ultima dintre ele. Din clipa aceea, am început să-mi dau singură tot, felul de osânde: fiindcă nu mi se mai dădea voie să intru în biserică, m-am hotărât să nu mai intru în trapezărie şi să nu mai ies în orele de odihnă. Oricum mi-aş fi cântărit situaţia, nu găseam altă scăpare decât în nevoia pe care-c aveau de însuşirile mele şi în supunere. M-aş fi mulţumit cu soiul de uitare în care mă lăsaseră timp de câteva zile. Deşi am fost căutată de mai multă lume, nu mi s-a dat voie să-l primesc decât pe domnul Manouri. Când am intrat în vorbitor, l-am găsit întocmai cum mă găsise trimisul lui pe mine, cu fruntea în palide şi cu braţele sprijinite de grilaj. L-am recunoscut, dar nu i-am spus nimic. El nu îndrăznea nici să mă privească, nici să-mi vorbească.

— Maică, îmi spuse el mai apoi, fără să se mişte de la locul lui, ţi-am scris; mi-ai citit scrisoarea?

— Am primit-o, dar n-am citit-o.

— Vasăzică, nu ştii…

— Dimpotrivă, domnule, ştiu tot; nn-am ghicit soarta şi m-am resemnaţ.

— Cum se poartă cu dumneata?

— Încă nu se gândesc la mine; dar văd în trecut ce mă aşteaptă pe viitor. Mă mângâie doar gândul că de-acum, fără nădejdea care mă susţinea, n-am să mai sufăr cât am suferit; altfel aş muri. În mănăstire, o vină ca a mea nu se iartă. Nu-i cer lui Dumnezeu să îmblân- zească inimile celor în ale căror mâini a fost voia lui să mă părăsească; îi cer doar puterea de-a îndura, îi cer să mă scoată din deznădejde şi să mă cheme mai grabnic la el.

— Maică, îmi spuse domnul Manouri plângând, dacă mi-ai fi

fost soră, tet n-aş fi putut face mai mult...

Ce om bun!

— – Maică, adăugă el, dacă îţi pot fi de vreun folos, nu te sfii să-mi spui. Am să mă duc la primul preşedinte, care mă stimează, am să mă duc la marii vicari, la arhiepiscop...

— Domnule, nu vă duceţi nicăieri, totul s-a sfârşit.

— Dar dacă te-am putea muta intr-o altă mănăstire?

— Sunt prea multe piedici.

— Care sunt piedicile astea?

— E greu de căpătat învoirea; mai e nevoie de încă o zestre sau trebuie luată zestrea de aici; şi-apoi, ce-am să găsesc în altă mănăstire? Inima mea împietrită, stareţe nemiloase, maici tot atât de rele ca şi aici, aceleaşi îndatoriri, aceleaşi necazuri. E mai bine să rămân aici ca să-mi sfârşesc zilele; aşa, vor fi mai puţine.

— Maică, gândeşte-te că o mulţime de oameni se interesează de dumneata; cei mai mulţi dintre ei sunt bogaţi; n-ai să fii oprită aici, dacă pleci fără să iei nimic.

— Aşa cred şi eu.

— O călugăriţă care pleacă sau moare sporeşte bunul trai al celor care rămân.

— Dar oamenii de treabă, oamenii bogaţi despre care-mi vorbiţi nu se gândesc la mine şi vă vor primi cu răceală când le veţi cere să mă înzestreze pe cheltuiala lor. De ce credeţi că le-ar veni mai uşor "bogaţilor să scoată din mănăstire o maică fără har decât le e credincioşilor să aducă una care simte chemarea? Oare, cele care simt chemarea sunt mai uşor de înzestrat? Vai, domnule, de când am pierdut procesul, m-au părăsit toţi; nu mai văd pe nimeni.

— Maică, lasă-mi mie grija asta; aş fi mai fericit.

— Nu cer nimic, nu nădăjduiesc nimic, nu mai rezist, singurul imbold care-mi dădea tărie s-a frânt. Măcar de mi-aş putea făgădui c-o să mă schimbe Dumnezeu şi că-n sufletul meu o să se nască dragostea pentru mănăstire, în locul nădejdii de-a o părăsi, pe care am pierdut-o... Dar e cu neputinţă; veşmintele astea mi s-au lipit de piele, de oase; şi mă chinuiesc mai mult acum. Ah! ce soartă! Să fii maică pentru totdeauna şi să simţi că nu vei fi niciodată altceva decât o maică rea! Să-ţi petreci toată viaţa izbindu-ţi capul de gratiile temniţei!

Spunând acestea, am început să strig; voiam să-mi înăbuş

strigătele, dar nu puteam. Uimit de izbucnirea mea, domnul Manouri îmi spuse:

— Maică, pot să te întreb ceva?

— Întrebaţi-mă. Doipnule.

— O durere atât de adâncă nu ascunde cumva vreo taină?

— Nu, domnule. Urăsc singurătatea, simt că o urăsc şi că o voi urî totdeauna. Mi-e cu neputinţă să mă supun tuturor mizeriilor vieţii de pustnică; e o ţesătură întreagă de copilării care mă dezgustă; m-aş fi supus, dacă aş fi putut; de sute de ori am încercat' să mă deprind, să mă las în voia lor, dar mi-e cu neputinţă. Am râvnit şi i-âm cerut Domnului fericita îndobitocire a minţii pe care o văd la celelalte maici, dar nu mi-a dat-o. Toate le fac rău, toate le spun pe des, în teate faptele mele se simte, se vede că-mi lipseşte chemarea; în fiecare clipă batjocoresc fără voie viaţa monahală; nepotrivirea mea e luată drept trufie; umilinţele^ curg, Păcatele şi pedepsele mi se înmulţesc întruna, şi-mi trec zilele măsurând cu ochii înălţimea zidurilor.

— Maică, să le dărâm nu sunt în stare, dar altceva aş putea.

— Vă rog, domnule, lâu încercaţi nimic.

— Trebuie să te muţi în altă mănăstire; îmi voi lua eu grija asta. Am să mai trec pe-aici; nădăjduiesc că nu te vor ascunde; am să-ţi trimit mereu veşti. Fii sigură că dacă vei voi, am să izbutesc să te scot de-aici. Iar dacă se vor purta prea aspru cu dumneata, nu uita să mă înştiinţezi.

Când a plecat domnul Manouri, se făquse târziu. M-am întors în chilia mea. Curând au sunat clopotele pentru vecernie; am ajuns la biserică printre primele, le-am lăsat pe maici să treacă şi mi-am spus că trebuie să ră- mân afară; într-adevăr, stareţa a închis uşa. Seara, la cină, ea mi-a făcut semn să m-aşez pe podea, în mijlocul sălii de mese. M-am supus, şi nu mi-au dat decât pâine Şi apă. Am mâncat o fărâmă de pâine udată cu lacrimi. A doua zi s-a ţinut sfat. Întreaga comunitate a fost chemată să mă judece, şi m-au osândit să nu mai ies în orele de odihnă, să ascult de-afai'ă slujba, timp de o lună; să mânânc pe jos, în mijlocul sălii de mese, să mă supun la canoane trei zile în şir, să fac încă o dată legământul şi să iau vălul; să-mi îmbrac din nou cămaşa de păr, să postesc o dată la două -zile şi să mă biciuiesc în fiecare vineri, după vecernie. Când mi-au rostit osânda, stăteam în genunchi, cu vălul coborit peste obraz.

Chiar a doua zi a şi venit stareţa, împreună cu încă o maică.

Au intrat în chilia mea, aducându-mi o cămaşă de păr şi rochia din pânză grosolană pe care-o mai pur- tasem când fusesem întemniţată. Am înţeles de ce mi le-au adus. M-am îmbrăcat, sau mai bine zis ele mi-au smuls vălul, m-au despuiat şi mi-au întins rochia aceea. Eram în capul gol, desculţă; pletele îmi cădeau pe umeri. N-aveam altă îmbrăcăminte decât cămaşa de păr, încă o cămaşă foarte aspră şi rochia lungă care începea la gât şi se cobora până la tălpi. Aşa am rămas toată ziua şi tot aşa mi-am îndeplinit toate îndatoririle.

Seara, când m-am întors în chilie, le-am auzit venind şi cântându-mi litanii; erau toate rânduite în două şiruri.. Au intrat, m-am înfăţişat lor; mi-au petrecut o funie pe după gât, mi-au pus o făclie într-o mână şi un bici în cealaltă. O maică a prins funia de capăt, m-a târât printre cele două şiruri, şi întregul alai a pornit spre paraclisul dinăuntrul mănăstirii, închinat sfintei Ma_ i'ia. De venit, veniseră cântând; de plecat, au plecat în tăcere. Când am ajuns în paraclis, unde ardeau două luminări, mi s-a poruncit să cer iertare lui Dumnezeu şi comunităţii pentru scandalul stârnit; călugăriţa care mă mâna îmi şoptea ce anume trebuia să repet, şi am repetat întocmai ce mi s-a cerut, vorbă cu vorbă. După aceea, mi-au scos funia, m-au despuiat până la brâu, mi-au apu- 'cat pletele răvăşite pe umeri, mi le-au zvârlit de o parte şi de alta a gâtului, mi-au pus în mâna dreaptă biciul pe care îl ţinusem în stânga şi au început rugăciunea *Mise- rere.* Am înţeles ce aşteptau de la mine şi m-am supus. Când rugăciunea s-a sfârşit, stareţa mi-a ţinut o predică, apoi maicile au stins luminările şi au plecat, iar eu m-am îmbrăcat.

Cum am intrat în chilie, aţn şi simţit dureri groaznice în picioare. Mi-am privit tălpile: erau numai sânge, din

P'icina cioburilor de sticlă pe care maicile avuseseră -eomenia să ini le împrăştie în c «le.

A doua şi a treia zi m-au supus la aceleaşi canoane, singura deosebire că a treia zi au mai adăugat un Tsalm la *Miserere.*

A patra zi mi-au adus veşmântul de maică, şi-au fă- c'. T lucrul acesta de parcă ceremonia ar fi fost publică.

în a cincea zi mi-am reînnoit legământul. Întreaga lună nii-am îndeplinit restul osândei la care fusesem silită. Apoi, încetul cu încetul, am reintrat în viaţa de toate zilele a comunităţii. Mi-au reluat locul în biserică şi în sala c'e mese. Am îndeplinit unele treburi ale mănăstirii, când mi-a venit rândul... Dar care nu mi-a

fost uimirea c’nd mi-am întors privirile spre tânără mea prietenă! Mi Ş-a părut aproape tot-atât de schimbată ca şi mine; era înfiorător de slabă, o paloare de moarte îi acopere^ o-ferajii, buzele i se albiseră, iar ochii parcă i se stinseseră.

— Soră Ursula, am întrebat-o eu în şoaptă, ce ai?

— Ce să am! mi-a răspuns ea; mi-eşti dragă şi mă mai întrebi ce am! De nu-ţi curmau suferinţele, îmi dădeam sufletul!

Dacă în ultimele două zile ale canoanelor nu-mi răcisem tălpile, aceasta se întâmplase doar fiindcă avusese ® grijă să mături pe furiş coridoarele şi să arunce la dreapta şi la stânga cioburile de sticlă. În zilele în care fusesem osândită la post negru, ea se lipsea de o parte din hrană şi mi-o arunca, înfăşurată într-o pânză albă, h chilie. Se trăsese la sorţi care anume dintre maici să mă mâne de funie, şi sorţii căzuseră asupra ei; dar a avut tăria să meargă la stareţă şi să-i spună că mai curând s-ar hotărî să piară decât să înfăptuiască c ticăloşie atât de cumplită. Din fericire, tânără aceasta avea Geamuri sus-puse, se bucura de o pensie îmbelşugată, pe care o lăsa la cheremul stareţei, aşa că a putut găsi, pentru o mână de zahăr şi un pic de cafea, o călugăriţă care să-i ia locul. Nu îndrăznesc să cred că mâna Domnului s-a abătut asupra nemernicei aceleia; acum e închisă, căci a înnebunit, dar stareţa trăieşte, ’tâpâneşte, chinuieşte şi e zdravănă.

Ar fi fost cu neputinţă ca sănătatea mea să poată face iaţă atâtor încercări lungi şi grele. Într-o bună zi m-am îmbolnăvit. Atunci mi-a dovedit sora Ursula cât de mult ţiaeaja mine; datorită ei am scăpat cu viaţă. Nici vorbă că, păstrându-mi zilele, nu-mi păstrase cine ştie ce lucru da preţ; uneori, ea însăşi îmi spunea asta. Dar nu era îngrijire pe care să nu mi-o dea când era de serviciu la infirmerie; şi nici în celelalte zile nu rămâneam uitată, mulţumită atât grijii sale, cât şi darurilor împărţite maicilor care mă vegheau, fiecare după cum se purta cu mine. Ceruse să stea noaptea la căpătâiul meu, dar stareţa n-o lăsase, sub cuvâfit că e prea plăpândă ca să poată face fată unei asemeni osteneli. Cu «toate îngrijirile ei însă, boala mi s-a înrăutăţit; ajunsesebi la un pas de mormânt. Cu câteva clipe înainte de a-mi primi împărtăşania de pe urmă, am cerut să văd întreaga comunitate, şi mi s-a dat voie. Maicile s-au strâns în jurul patului; veniss şi stareţa. Prietena mea veghea la căpătâi, ţinându-mi o mână pe care mi-o uda cu lacrimi. Bănuind că am

ceva de spus, m-au ridicat şi m-au ţinut aşa, sprijinindu-mă cu două perne. Atunci, adresându-mă stareţei, am rugat-o şă-mi dea binecuvântarea şi să-mi uite păcatele săvârşite. Am cerut iertare tuturor maicilor pentru scandalul stârnit. Cerusem să mi se aducă o seamă de nimicuri care îmi împodobiseră chilia sau pe care le foloseam zilnic şi am rugat-o pe stareţă să-mi dea voie să le dăruiesc. Ea nu s-a împotrivit. Şi am dăruit toate lucruşoarele astea maicilor care o însoţiseră când mă zvirlise în temniţă. Am chemat-o lângă mine pe aceea care mă minase de funie în ziua canonului şi i-am spus, îmbrăţişând-o şi dându-i mătăniile şi crucea mea: „Maică, aminteşte-ţi de mine când te vei ruga şi fii sigură că nici eu n-am să te uit înaintea lui Dumnezeu…" De ce nu m-a luat Dumnezeu în clipa aceea? M-aş fi dus la el cu inima uşoară. Cine oare îşi poate îngădui de două ori o fericire atât de mare? Cine poate să ştie cum îmi va fi ultima clipă? Şi ea trebuie totuşi să vină… Dea Domnul să trăiesc din nou toate necazurile, numai ultima clipă să-mi fie atât de senină, pe cât mi-a fost în ziua aceea! Vedeam cerurile deschizându-se, şi nici vorbă că aşa era, fiindcă în clipa de pe urmă cugetul nu te înşală, iar cugetul meu îmi făgăduia fericirea veşnică.

După împărtăşanie, am căzut într-un fel de letargie. Toată noaptea s-a crezut că-mi voi da sufletul. Din când în când, mi se pipăia pulsul. Simţeam mâini plimbându-se pe obraji şi auzeam, ca din depărtare, felurite glasuri, ricina: „Urcă… 1 s-a răcit nasul… n-o să apuce ziua de nriâine… Au. Să-ţi rămână mătăniile şi crucea.. Apoi o <? oce mânioasă spunea: „Plecaţi de-aici, plecaţi de aici; -ăsaţi-o să moară în pace; n-aţi chinuit-o îndeajuns?…" Cât de plăcut mi-a fost când, sfârşindu-se criza, am deschis ochii şi m-am trezit în bravele prietenei mele! Stătuse neclintită lângB mine; îşi petrecuse întreaga noapte ingrijindu-mă, murmurând rugăciunile pentru cei în a- gonie, dându-mi să sărut chipul lui Crist şi după aceea ducându-l ea însăşi la buze. Când m-a văzut deschizând ochii şi oftând, şi-a închipuit că e pentru cea din urmă oară; a început să ţipe, să mă numească prietena ei şi să spună: „Doamne, fie-ţi milă de ea şi de mine! Doamne, primeşte-i sufletul! Prietenă dragă, când te vei găsi dinaintea Domnului, aminteşte-ti de sora Ursula…" Am privit-o zâmbindu-i cu tristeţe şi, lăsând să-mi cadă o lacrimă, am strâns mâna prietenei mele.

În aceeaşi clipă sosi domnul Bouvard, doctorul mănăstirii. După cât se spune, e un om priceput, dar trufaş k şi aspru, din cuvintele căruia nu iese nimeni. Mi-a îndepărtat prietena cu forţa. Mi-a luat pulsul şi mi-a pipăit uşor pielea, lângă el stătea stareţa şi două-trei dintre favoritele ei. Doctorul mormăi câteva întrebări cu privire la cele petrecute, apoi răspunse: „O să scape. Şi privind-o pe stareţă, căreia vorbele acestea nu-i fuseseră pe plac, adăugă: Da, maică stareţă, o să scape, pielea arată bine, febra i-a trecut, şi viaţa începe să-i mijească în ochi.“

Pe măsură ce doctorul vorbea, chipul prietenei mele se lumina de bucurie, pe când al stareţei şi al însoţitoarelor ei se acopereau de umbre, pe care ele se căzneau zadarnic să le ascundă

— Domnule, spusei eu, nu cer de lbe să trăiesc.-

— Te priveşte, îmi răspunse el. Apoi dădu câteva porunci şi plecă. Se spune că în timpul leşinului rostisem de mai multe ori: „Mamă, dragă mamă, am să te în- tâlnesc, în sfârşit! Am să-ţi pot spune tot!“ Sunt sigură că vorbeam cu fosta mea stareţă, nici nu se poate altfel. Portretul ei nu l-am dat nimănui, dorind să-l duc cu mine în mormânt.

S-a întâmplat întocmai cum prevăzuse domnul Bouvard: febra mi-a scăzut, topită în valuri de nădu- şeală; vindecarea mea devenise vădită, şi într-adevăr m-am făcut bine, dar am avut o convalescenţă nespus de lungă. Stătea scris să sufăr în mănăstirea aceasta toate necazurile câte pot fi îndurate. Se pare că boala mea era molipsitoare, iar sora Ursula nu mă părăsise aproape de loc. Când mie au început să-mi revină puterile, pe ea au început s-o părăsească; i se stricase stomacul, şi după-amiaza o cuprindeau leşinuri, care ţineau uneori până la un sfert de ceas; atunci părea moartă, ochii i se stingeau şi fruntea i se acoperea cu o sudoare rece, care i se aduna în broboane şi-i şiroia de-a lungul obrajilor; braţele îi atârnau, nemişcate, pe lângă trup. Se simţea ceva mai bine doar dacă o întindeau şi-i desfăceau veşmintele. Când îşi revenea din leşin, prima ei grijă era să mă caute lângă ea, şi mă găsea întotdeauna; ba uneori, dacă îi mai rămânea puţină simţire şi judecată, mă căuta cu mâna în preajmă. Nu mă îndoiam că mă caută pe mine, fiindcă uneori vreo maică încerca să-i mângâie mâna care pipăia, dar nerecunoscând-o, mâna ei cădea fără vlagă. „Soră Suzana, mă chemau celelalte, pe tine te caută,

apropie-te...“ Cădeam în genunchi, îi puneam mâna pe fruntea mea, şi Ursula rămânea aşa, până la trezire; atunci îmi spunea: „Vezi, soră Suzana, eu mă duc şi tu rămâi. Eu am s-o văd cea dintâi şi am să-i vorbesc de tine, şi ea n-o să mă poată asculta fără să plângă. Căci dacă există lacrimi amare, de ce n-ar exista şi lacrimi dulci, şi dacă în ceruri există iubire, de ce nu s-ar şi plânge? Apoi îşi lăsa capul pe pieptul meu, şi, în timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie, adăuga: Adio, socă Suzana; adio, prietenă dragă; cine-ţi va mai împărtăşi necazurile, când nu voi mai fi eu? Cine...? Vai! prietenă dragă, cât te plâng! Eu mă duc, simt că mă duc. Dacă ai fi fost fericită, ce rău mi-ar fi părut că mor!“

Starea ei, mă îngrozea. Am vorbit cu stareţa. Voiam s-o duc la infirmerie, s-o scutească de slujbe şi de alte îndatoriri grele, să cheme un medic, dar. Mi-a răspuns htruna că nu-i nimic, că slăbiciunea are să-i treacă de a sine, iar draga soră Ursula nici nu voia altceva decât ă-şi îndeplinească îndatoririle şi să urmeze rânduiala ibişnuită. Într-o zi, după slujba din zori, la care asis-ase şi ea, Ursula n-a mai ieşit. Mi-am închipuit că se imte rău; când s-a sfârşit utrenia, am zburat la ea şi-am; ăsit-o lungită pe pat. Era îmbrăcată. Mi-a spus: „Ai ’enit. Prietenă dragă? Ştiam că n-o să întârzii. Ascul- lă-mă. De-ai şti cu câtă nerăbdare te-am aşteptat! Leşinul mi-a fost atât de puternic şi de îndelungat, încât cre- leam că n-o să mă mai trezesc şi n-o să te mai revăd. Vine, iată cheia paraclisului; să deschizi dulapul, să ridici scindurica dintre rafturile de jos, în dosul ei ai găseşti un teanc de scrisori; nu m-am putut despărţi de ele, cu tot pericolul care mă ameninţa din pricină că le aăstram şi cu toată durerea pe care o simţeam recitindu-le; vai, atâta le-am udat cu lacrimi, încât aproape că nu mai pot fi citite; când îmi voi da sufletul, arde-le...“ Era atât de slăbită şi de zdrobită, încât abia putea lega două vorbe; se oprea după fiecare silabă şi vorbea atât de încet, încât abia o auzeam, cu toate că-mi lipisem urechea de buzele ei. Am luat cheia, i-am arătat cu degetul paraclisul şi ea mi-a făcut semn că da; apoi, presimţind că am s-o pierd şi convinsă că boala ei se trăgea fie din boala mea, fie din grijile avute, fie din îngrijirile pe care mi le dăduse, am început să plâng, şi să mă vaiet cu glas tare. I-am sărutat fruntea, ochii, obrajii, mâinile; i-am cerut iertare; dar ea părea că se gândeşte cine ştie unde; nici nu mă auzea măcar; doar îşi plimba o mână

pe faţa mea, mingâindu-mă. Cred că nu mă mai vedea sau că mă credea plecată, când m-a chemat:

— Soră Suzana!

I-am răspuns:

— Aici sunt.

— Cât e ceasul?

— Unsprezece şi jumătate.

— Unsprezece şi jumătate! Du-te la masă; du-te şi întoarce-te degrabă…

Siina clopotul pentru masă, şi trebuia s-o părăsesc. Când am ajuns la uşă, m-a chemat din nou. M-am întors. S-a căznit să-mi întindă obrajii, i-am sărutat. M-a prins de mină, şi mi-a strâns-o. Părea că nu vrea, că nu poate să mă părăsească: „Totuşi, trebuie, îmi spuse ea, dându-mi drumul; aşa vrea Domnul. Adio, soră Suzana. Dă-mi crucifixul…” I l-am pus în palme şi am plecat.

Când eram gata să ieşim de la masă, m-am adresat stareţei; i-am vorbit de faţă cu toate maicile despre primejdia care-o ameninţa pe maica Ursula, şi-am îndemnat-o să meargă să se încredinţeze. „Bine, trebuie s-o vedem“, mi-a răspuns ea. S-a urcat, însoţită de încă vreo câteva maici. Am urmat-o. Au intrat în chilie; biata maică îşi dăduse sufletul. Zăcea pe pat, îmbrăcată, cu capul plecat pe pernă, cu gura întredeschisă, cu ochii închişi, cu crucea în braţe. Stareţa o privi cu răceală şi zise: „E moartă. Cine-ar fi crezut că sfârşitul îi e atât de aproape? A fost o fată cum nu se poate mai bună; trageţi clopotele şi înfăşuraţi-o în giulgiu”.

Am rămas singură la căpătâiul moartei. Câtă durere am simţit n-aş putea să vă spun şi, cu toate astea, aş fi vrut să fiu în locul ei. M-am apropiat de ea, am udat-o cu lacrimi, am sărutat-o de nenumărate ori, i-am acoperit obrazul ale cărui trăsături începuseră să se schimbe, apoi m-am gândit să îndeplinesc ceea ce-mi ceruse. Ca să nu mă stingherească nimeni, am aşteptat să plece toată lumea la slujbă. Atunci am deschis dulapul, am scos scân- dura şi-am găsit un teanc de scrisori pe care le-am ars chiar în seara aceea. Biata fată, fusese întotdeauna tristă, şi nu-mi amintesc s-o fi văzut zâmbind decât o singură dată, în timpul când se îmbolnăvise.

Iată-mă aşadar singură în mănăstire, singură pe lume; fiindcă nu mai cunoşteam pe nimeni care să-mi ducă grija. Despre

domnul avocat Manouri nu mai auzisem nimic; îmi închipuiam sau că se descurajase în faţa greutăţilor, sau că din pricina distracţiilor, ori a treburilor, uitase făgăduiala dată, şi nu-i purtam pică; aşa îmi e firea, gata oricând să ierte; sunt în stare să le iert toate oamenilor, în afară de nedreptate, nerecunoştinţa şi neomenie. L-âm iertat deci şi pe domnul Manouri şi pe toţi ceilalţi care arătaseră atâta însufleţire în timpul procesului şi care acum uitaseră că mai exist; vă iertasem chiar şi pe dumneavoastră, domnule marchiz, când ne-am pomenit cu 0 seamă de înalte feţe bisericeşti sosite să ne vadă mănăstirea.

Au venit, au intrat prin toate chiliile, au pus întrebări maicilor, au cerut socoteală de felul cum e cârmuită Mănăstirea, atât în privinţa administrării bunurilor, cât Şi a respectării canoanelor; şi, după cum s-a priceput fiecare să-şi îndeplinească sarcinile, au mai îndreptat câte ceva, ori au mai sporit neorânduiala. L-am revăzut deci şi pe cinstitul, dar asprul părinte Hebert, cu tineri şi milostivii lui însoţitori. Se pare chiar că şi-au a- Mintit de starea jalnică în care mă găsiseră altădată; °chii li s-au umplut de lacrimi, şi pe chipurile lor am Putut vedea duioşenia şi bucuria. Părintele Hebert s-a Şşezat şi mi-a spus să mă aşez şi eu, în faţa lui. Cei doi însoţitori au rămas în picioare, dinapoia jilţului marelui vicar, cu ochii ţintă spre mine. Părintele Hebert mi-a zis:

— la spune, soră Suzana, cum se mai poartă acum cu tine?

I-am răspuns:

— M-au dat uitării, părinte.

— Cu atât mai bine.

— Asta mi-am dorit şi eu; dar aş vrea să vă fac o *nare rugăminte: s-o chemaţi aici pe stareţă.

— De ce s-o chem?

— Pentru că de s-o întâmpla să se plângă cineva de ea, apoi tot pe mine o să mă scoată vinovată.

— Înţeleg, dar. Oricum, spune-mi ce ştii.

— Părinte, vă rog din suflet s-o chemaţi, ca să vă audă ea însăşi întrebările şi să-mi audă răspunsurile.

— Hai, spune.

— Părinte, mă minaţi la pieire.

— Nu, nu te teme; de azi înainte nu mai eşti sub stăpânirea ei; până duminică te vei muta la mănăstirea Sainte-Eutrope, lângă Arpajon. Să ştii că ai un prieten bun.

— Un prieten bun, părinte? Nu ştiu cine-ar putea fi.

— Avocatul tău.

— Domnul Manouri?

— El însuşi.

— Credeam că m-a uitat.

— A fost la surorile tale; a fost la părintele arhiepiscop, la primul-preşedinte, la toţi oamenii pioşi; ţi-a făcut zestre pentru mănăstirea de care ţi-am pomenit. Acum nu mai ai mult de stat aici. Aşadar, dacă ştii vreo neorânduială, poţi să mi-o spui, fără nicio grijă, şi-ţi poruncesc pe sfânta supunere să mi-o spui.

— Nu ştiu niciuna, părinte.

— Cum? S-au purtat cum trebuie cu tine de când ai pierdut procesul?

— Au crezut, aşa cum era şi firesc, că am săvârşit un păcat cerând dezlegarea legământului, şi m-au făcut să cer îndurare lui Dumnezeu.

— Tocmai cum te-au făcut să ceri îndurare aş vrea să ştiu…

Spunând aceasta, marele vicar îşi clătină capul şi. Îşi îndreptă sprâncenele. Mi-am dat seama că nu depinde decât de mine ca să trimit pe spinarea stareţei o parte din loviturile de bici pe care mă silise să mi le dau singură. Dar nu asta voiam. Vicarul văzu bine că n-o să scoată nimic de la mine şi ieşi, spunându-mi să nu vorbesc nimănui despre cele ce-mi încredinţase cu privire la mutarea mea în mănăstirea Sainte-Eutrope din Ar- pajon.

Pe când bunul părinte Hebert se plimba singur pe coridor, cei doi însoţitori ai săi întoarseră capetele şi mă salutară cu multă duioşie şi blândeţe. Nu ştiu cum îi cheamă, dar să le ţină Dumnezeu firea aceasta duioasă şi milostivă, pe care o tntâlneşti atât de rar în tagma bisericească şi care se potriveşte atât de bine celor cărora li se încredinţează atâtea slăbiciuni omeneşti şi care se roagă ca mila Domnului să se pogoare asupra păcătoşilor. Credeam că părintele Hebert mai are încă de consolat, de întrebat sau de dojenit alte maici, când m-am pomenit cu el în chilie. M-a întrebat:

— De unde îl cunoşti pe domnul Manouri?

— De la proces.

— Cine ţi l-a trimis?

— Doamna preşedintă.

— În decursul procesului, a trebuit să s. Tai adeseori de vorbă cu el?

— Nu, părinte, abia dacă l-am văzut.
— Atunci cum v-aţi înţeles?
— Prin câteva memorii, pe care i le-am scris cu mâna mea.
— Ai copiile memoriilor?
— Nu, părinte.
— Cine îi dădea memoriile?
— Doamna preşedintă.
— Şi pe ea de unde o cunoşti?
— Am cunoscut-o prin sora Ursula, prietena mea şi ruda ei.
— De la pierderea procesului, l-ai mai văzut pe domnul Manouri?
— L-am mai văzut o singură dată.
— Cam puţin. Şi nu ţi-a scris?
— Nu, părinte.
— Şi nici nu i-ai scris, de loc?
— Nu, părinte.
— Fără doar şi poate că are să-ţi spună ce a făcut pentru tine. Îţi poruncesc să nu te duci la vorbitor când va veni; iar dacă îţi scrie, fie direct, fie prin altcineva, să-mi trimiţi scrisoarea, fără s-o deschizi.
— Da, părinte, aşa voi face…

Neîncrederea lui, fie că mă privea pe mine, fie că-l privea pe binefăcătorul meu, m-a jignit.

Domnul Manouri veni la Longehamp în aceeaşi seară; mi-am ţinut cuvântul dat arhidiaconului şi nu m-am dus să-i vorbesc. A doua zi mi-a scris prin omul său; am primit scrisoarea şi am trimis-o, nedeschisă, părintelui Hebert. După câte îmi amintesc, era într-o marţi. Aşteptam cu nerăbdare urmările făgăduielii arhidiaconului şi ale străduinţelor domnului Manouri. Miercuri, joi, vineri şi sâmbătă trecură, fără să aud nimic nou. Cât de lungi mi s-au părut zilele acelea! Tremuram de teamă să nu se fi ivit vreo piedică şi să fi răsturnat totul. Nu-mi recâştigam libertatea, dar schimbam temniţa, şi asta nu-i puţin lucru. O întâmplare fericită face să ne încolţească în inimi nădejdea unei alte fericiri; poate de-aici se trage proverbul care spune: o *fericire nu vine niciodată singură.*

îmi cunoşteam tovarăşele pe care le părăseam, şi nu era greu să-mi dau seama că voi avea de câştigat trăind cu alte prizoniere; oriţine ar fi fost, ele nu puteau fi atât de rele, şi nici atât. De răuvoitoare. Sâmbătă, pe la nouă dimineaţa, în

mănăstire s-a iscat o fierbere de nedescris: maicilor nu le trebuie mult ca să-şi piardă capul. Umblau de colo-colo, şuşoteau; uşile dormitoarelor se închideau şi se deschideau; toate acestea, după cum v-aţi putut da seama din ce v-am scris până acum, sunt semnele răscoalei în mănăstire. Stăteam singura în chilie. Inima îmi bătea cu tărie. Ascultam la uşă, mă uitam pe fereastră, mă foiam de colo-colo, fără să-mi dau seama; înfiorată de bucurie, îmi spuneam în gând: „Pe mine mă caută; în curând am să scap. De aici…“ şi a- veam dreptate.

Două necunoscute au venit la mine; era o călugăriţă, împreună cu portăreasa de la Arpajon; în câteva cuvinte mi-au spus de ce mă căutau. M-am repezit la bruma de lucruri pe care o aveam. Le-am aruncat de-a valma în şorţul portăresei, care le făcu pachet. Pe stareţă n-am cerut s-o văd. Sora Ursula murise. Nu părăseam pe nimeni. Am coborât, mi s-au deschis porţile, după ce mi-au fost controlate lucrurile pe care le luasem; m-am urcat într-o trăsură, şi iată-mă plecată.

Arhidiaconul. Cei doi preoţi tineri, doamna preşedintă de *** şi domnul Manouri se adunaseră la stareţă, unde li s-a anunţat plecarea mea. Pe drum, maica mi-a vorbit despre mănăstire, iar portăreasa adăuga ca un refren, după fiecare laudă: „Aşa e, tocmai aşa:..“ Maica se mân- drea că fusese aleasă ca să mă aducă şi voia să-mi fie prietenă; prin urmare, îmi destăinui unele secrete şi-mi dădu unele sfaturi despre cum trebuia să mă port. După cât se părea, ea se conforma acelor sfaturi, dar mie nu mi se potriveau de fel. Nu ştiu dacă aţi văzut vreodată mănăstirea din Arpajon. E o clădire pătrată, cu una din faţade spre drum şi cu cealaltă spre câmp şi spre grădini. La fiecare fereastră a faţadei dinspre drum se găseau câte două-trei maici; lucrul acesta mi-a lămurit ce fel de ordine domnea în mănăstire, mai mult decât tot ce mi-au spus călugăriţa şi însoţitoarea ei. Se vede că ştiau în ce trăsură venim, fiindcă toate capetele dispărură într-o clipită de la ferestre? şi astfel am ajuns la poarta noii mele închisori. Stareţa îmi ieşi înainte, cu braţele des- -hise, mă sărută, mă luă de mână şi mă duse în sala nare, unde câteva maici mă aşteptau, pe când celelalte se grăbeau să vină şi ele.

Pe stareţă o cheamă doamna ***. Înainte de a merge nai departe, nu-mi pot stăpâni dorinţa de-a v-o descrie.

S o femeie măruntă şi grăsuţă, dar sprintenă. Capul nu-i stă

niciodată locului. Veşmintele îi atârnă întotdeauna,

Ja într-o parte, ba într-alta. La chip e mai mult drăguţă decât urâtă. Ochii, dintre care cel drept e mai sus şi mai nare decât cel stâng, sunt plini de foc, iar privirea îi pare rătăcită. Când umblă, stareţa îşi avântă braţele înainte şi înapoi. Dacă vrea să vorbească, mai întâi deschide Sura şi după aceea se gândeşte. Din pricina asta biiguie puţin. Dacă stă cumva pe vreun jilţ, se foieşte, ca şi? um ar stingheri-o ceva; nu ţine seama de buna- cu- viinţă, îşi ridică vălul ca să se scarpine. Stă picior peste Picior, te întreabă şi nu-ţi ascultă răspunsurile, îţi vorbeşte şi uită, se opreşte pe neaşteptate, nu mai ştie ce "rea să spună, se necăjeşte şi te face dobitoacă, nătângă sau neroadă, dacă vrei s-o ajuţi să-şi amintească; când

— Prietenoasă şi te tutuieşte, când e trufaşă şi dispreţuitoare; rareori îşi păstrează demnitatea. E, rând pe Und, miloasă şi aspră. Pe chipul ei răvăşit poţi- citi cum iu se poate mai bine cât e de. Nestatornică din fire. De aceea, în mănăstire domneşte azi ordinea, iar mâine dezordinea. În unele zile numai deosebeşti pensionarele de novice şi novicele de maici. Atunci aleargă unele în cdăile celorlalte, beau împreună ceai, cafea, ciocolată, lichioruri. Slujba se face cu o grabă necuviincioasă, şi dacă în mijlocul zarvei faţa stareţei se posomorăşte pe neaşteptate. Clopotele prind să bată; atunci toate se închid, se ascund; după zgomot, strigăte şi zarvă, urmează tăierea cea mai adâncă, aşa încât ai putea crede că a pierit, dintr-o dată, orice urmă de viaţă. De greşeşte cumva atunci vreo maică, stareţa o cheamă în chilie, se poartă Espru cu ea, îi porunceşte să se dezbrace şi să-şi tragă douăzeci de lovituri de bici; maica se supune, se despoaie, îşi ia biciul şi se bicuieşte; dar de-abia apucă să-şi dea câteva lovituri, că stareţa, milostivindu-se, îi smulge unealta de tortură, începe să plângă şi să spună cât e de nenorocită că trebuie să dea pedepse, îi sărută fruntea, ochii, gura, umerii; o dezmiardă, lăundând-o: „Vai, ce piele frumoasă şi dulce ai! şi ce durdulie eşti! Ce gât frumos ai! Şi ce coc mic... Maică Sainte-Augustine, eşti nebună dacă te ruşinezi de mine; hai, dă cămăşuta la o parte, doar sunt femeie şi sunt stareţa ta. Oh, ce sân frumos! Şi ce tare e! Cum de-am putut îndura să-l sfâr- teci cu biciul? Nu, nu, o să-ţi treacă...” Şi o mai sărută o dată, o ridică, o îmbracă ea însăşi, îi spune vorbele cele mai plăcute, o scuteşte de slujbe şi o trimite în chilie. Cu astfel de femei nu-i

bine să ai de-a face. Nu poţi să ştii niciodată cum să le fii pe plac, cum să le intri în voie; toate se fac fără rost; ori ţi se dă să mă- nânci până nu mai poţi, ori flămânzeşti. Socotelile mănăstirii se încurcă, şi orice observaţie e luată în nume de rău sau e trecută cu vederea. Faţă de stareţe cu asemenea firi eşti totdeauna sau prea aproape, sau prea departe. Nu poţi păstra nici distanţa cuvenită şi nici măsura. Aici te îndrăgeşte, aici te surghiuneşte, şi treci de la preţuire la surghiun, fără să înţelegi de ce. Vreţi să vă dau, cu un lucru de nimic, o pildă grăitoare despre felul ei de-a conduce? De două ori pe an, stareţa alerga din chilie în chilie şi poruncea să fie aruncate pe fe- . Reastră toate sticlele de lichior pe care le găsea, iar după patru zile trimitea ea însăşi alte sticle celor mai multe dintre maici. Iată cui i-am făcut legământul solemn de supunere, căci duceam legămintele cu noi, dintr-o- mănăstire într-alta.

Am intrat împreună. Stareţa mă conducea, ţinându-mă îmbrăţişată de după mijloc. Ni s-a servit o gustare din fructe, pricomigdale şi dulciuri. Arhidiaconul cel serios începu să mă laude, dar stareţa îl întrerupse prin: „Au greşit, n-au avut dreptate, ştiu...“ Arhidiaconul cel serios voi să vorbească mai departe, dar stareţa îl întrerupse iar: „Cum de-au lăsat-o să plece? E modestia şi blân- deţea în persoană, şi se spune că-i plină de talente...” Arhidiaconul cel serios vru să mai spună ceva, dar stareţa îl întrerupse încă o dată şoptindu-mi la ureche: „Sunt nebună după tine, şi când domnii ăştia atât de pedanţi au să plece de-aici, am să chem maicile, şi-ai să ne cânţi un cântec, nu-i aşa?...“ Era să pufnesc în râs.

Părintele Hebert nu se simţeai tocmai în largul lui. Tinerii săi însoţitori zâmbeau văzându-l încurcat, şi la fel de încurcată mă simţeam şi eu. Totuşi, părintele Hebert îşi veni în fire şi, după obicei, îi porunci cu asprime stareţei să stea jos şi o sili să tacă. Ea se aşează, dar nu-şi mai găsea astâmpăr; se tot sucea pe scaun, se scărpina în cap, îşi îndrepta veşmintele unde nu era de loc nevoie, căsca, în timp ce arhidiaconul rostea cuvinte chibzuite despre mănăstirea de unde plecasem, despre necazurile îndurate acolo, despre mănăstirea în care venisem şi despre îndatoririle mele faţă de cei ce mă ajutaseră. Când a spus cuvintele acestea, m-am uitat la domnul Manouri, dar el şi-a plecat ochii. Pe urmă, s-au prins toţi în vorbă. Stareţa putu acum să iasă din tăcerea greu de îndurat care îi fusese impusă.

M-am îndreptat, spre domnul Manouri şi i-am mulţumit pentru ajutorul dat. Tremuram, bâlbâiam şi nu ştiam ce fel de recunoştinţă să-i făgăduiesc. Tulburarea, încurcătura, înduioşarea mea – căci mă simţeam cu adevărat înduioşată – amestecul de lacrimi şi de bucurie, toate acestea i-au vorbit mai bine decât aş fi putut eu s-o fac. Nici răspunsul lui n-a fost mai ca lumea decât cuvântarea mea. Şi el era la fel de tulburat ca şi mine. Nu ştiu ce-mi spunea, dar înţelegeam că ar fi îndeajuns de răsplătit dacă mi-ar îndulci cât de cât asprimile vieţii, că-şi va aminti de ceea ce făcuse cu şi mai multă plăcere decât îmi voi aminti eu. Îi părea rău că treburile îl ţineau legat de palatul justiţiei şi nu-i permiteau să vină mai des la mănăstirea din Arpajon. Dar nădăjduia să capete de la părintele arhidiacon şi de la maica stareţă îngăduinţa de a afla cum mă voi simţi cu sănătatea şi cum o voi duce.

Arhidiaconul nu l-a auzit, dar stareţa îi răspunse: „Cum nu, domnule? De câte ori vrea. Aici o să facă tot ce-o să-i placă. Vom încerca să îndreptăm necazurile pe care le-a îndurat”. Apoi, plecându-se spre mine, stareţa îmi şopti: „Vasăzică, ai suferit mult, copila mea? Cum de-au avut creaturile alea din Longehamp îndrăzneala să te chihuiască? Ţi-am cunoscut stareţa; am fost amândouă la Port-Royal, şi nimeni nu putea s-o sufere. Lasă, o s-avem timp berechet, şi-ai să-mi povesteşti toate, nu-i aşa?...“ Vorbindu-mi astfel, ea îmi prinse o mână şi mi-o bătu uşurel cu palmele. Apoi mi-au spus şi tinerii călugări câteva cuvinte. Dar se făcuse târziu. Domnul Manouri îşi luă rămas bun de la noi; arhidiaconul şi însoţitorii săi plecară la domnul ***, seniorul Arpajonului, la care erau invitaţi, şi am rămas singură cu stareţa. Dar nu pentru multă vreme: toate maicile, toate novicele, toate pensionarele se îmbulziră să mă vadă. Într-o clipă m-am pomenit înconjurată de o sută de persoane. Nu mai ştiam pe cine să ascult şi cui să răspund. În preajir. A mea se strânseseră tot felul de chipuri şi se auzeau toate soiurile de cuvinte. Îmi dădeam totuşi seama că maici. E sunt mulţumite de răspunsurile mele şi de mine.

După ce adunarea aceasta nepotrivită ţinu o bucală de vreme, şi după ce prima curiozitate se potoli, o parte din maici plecară. Stareţa le îndepărtă pe celelalte şi merse ea însăşi să mă instaleze în chilia mea. Acolo se purtă după cum îi era obiceiul: arătându-mi paraclisul îmi spuse: „Aici o să se roage

mititica mea; am să-i pun o pernuţă pe treaptă, ca să n-o doară genunchiorii. La te uită, n-au pus apă sfinţită în aghiazmatar! Maica asta, Doroteea, uită mereu câte ceva. Ia încearcă jilţul; vezi dacă stai bine în el...“

Şi vorbindu-mi astfel, mă aşează, îmi plecă capul pe spătar şi-mi sărută fruntea. Apoi merse la fereastră, ca să vadă dacă storurile se ridică şi se lasă cum trebuie; se îndreptă spre pat, unde trase într-o parte şi într-alta perdelele, ca să vadă dacă se închid ca lumea; îmi cercetă velinţele: „sunt bune“. Luă perna, şi după ce-o bătu cu palma, spuse: „drăguţul de căpşor o să se simtă foarte bine aici; cearşafurile sunt cam grosuţe, dar aşa-i la mănăstire; saltelele sunt însă bune...” Pe urmă veni spre mine, mă sărută şi plecă. Tot timpul îmi spusesem în gând, privind-o: „Nebună mai e!“ Mă aşteptam din partea ei şi la zile bune, şi la zile rele.

M-am instalat cum am putut mai bine în chilie; am luat parte la vecernie, la cină şi la odihna care a urmat. Unele maici s-au apropiat de mine, altele m-au ocolit. Cele dintâi se gândeau că am să le părtinesc faţă de stareţă; celelalte se şi speriaseră de dragostea pe care ea mi-o arăta. Prima întâlnire s-a scurs lăudându-ne unele pe altele, răspunzând la întrebările despre mănăstirea de unde venisem; maicile căutau să-mi dibuie firea, înclinările şi gusturile: aşa-i la mănăstire, te încearcă întruna, îţi întind tot soiul de laturi, pe nesimţite, şi din momelile astea înţeleg ce fel de fiinţă eşti. De pildă, una aruncă o vorbă de ocară, şi toate se uită la tine; alta începe o poveste şi aşteaptă să-i ceri să-ţi spună mai departe, sau să ’o laşi baltă. Dacă spui o vorbă oarecare, toate o găsesc încântătoare, deşi ştiu foarte birâe că nu-i aşa. Eşti lăudată sau dojenită dinadins. Maicile încearcă să-ţi desluşească gândurile cele mai tainice. Te întreabă ce citeşti, îţi dăruiesc cărţi bisericeşti sau lumeşti şi pân- dese ce anume alegi. Te îndeamnă la mici abateri de la rânduielile mănăstirii. Îţi fac mărturisiri, o bârfesc pe stareţă; toate acestea sunt spuse şi răsspuse; te părăsesc şi te caută, încearcă să afle ce crezi despre moravuri, despre credinţă, despre lume, despre biserică, despre călugărie, despre toate. Din cercetările acestea asidue, găsesc un cuvânt care ţi se potriveşte cel mai bine şi ţi-l adaugă ca poreclă lângă numele tău: astfel, pe mine m-au numit Sora Suzana-cumpătata.

în prima seară am primit vizita stareţei; a venit să mă

dezbrace; ea mi-a scos vălul şi gulerul, ea m-a piep. — tănat pentru culcare şi tot ea m-a dezbrăcat cu sute de cuvinte dulci şi mii de dezmierdări, care, nu ştiu de ce, m-au cam stânjenit, fiindcă nici eu nu înţelegeam nimic, şi nici ea; ba chiar acum, dacă aş sta să mă gânde3c, tot n-aş şti ce-am fi putut înţelege din ele. Totuşi, când i-am spus duhovnicului, el a luat foarte în serios apropierea aceasta, care mi s-a părut şi mi se pare încă nevinovată, şi m-a oprit cu toată asprimea s-o mai repet de-acum înainte. Deci, stareţa mi-a sărutat gâtul. Umerii, braţele; mi-a lăudat plinătatea trupului şi subţirimea taliei, şi m-a urcat în pat; a ridicat velinţele de o parte şi de alta, mi-a sărutat ochii, a tras perdelele, apoi a plecat. Am uitat să vă spun că, ştiindu-mă ostenită, mi-a dat voie să stau oricât în pat.

M-am folosit de învoirea dată. A fost poate singura noapte bună petrecută în mănăstire; şi totuşi, mai apoi n-am nesocotit regulile. A doua zi, pe la nouă dimineaţa, cineva mi-a bătut încetişor în uşă. Eram încă în pat. Am răspuns, şi a intrat o călugăriţă care mi-a spus, destul de ursuză, că e târziu şi că mă cheamă stareţa. M-am seu, lat, m-am îmbrăcat în grabă şi m-am dus.

— Bună ziua, copilă, îmi spuse ea. Cum ai dormit azi-noapte? Hai, că te aşteaptă de-un ceas cafeaua. Cred c-o să-ţi placă. Grăbeşte-te s-o bei, ca să putem sta ni- ţeluş de vorbă...

Tot vorbind, stareţa aşternu pe masă un şerveţel. Îmi dădu şi mie unul. Turnă cafeaua şi o îndulci. La fel fă. Ceau şi celelalte maici, între ele. Pe când mâncam, îmi vorbi despre tovarăşele mele, descriindu-le după cum îi plăcea ei; îmi arătă nespus de multă bunăvoinţă, mă întrebă despre mănăstirea de unde venisem, despre rude*, despre ce necazuri întâmpinasem din partea lor. Lăudă şi defăimă la întimplare şi nu-mi ascultă niciun răspuns până la capăt. N-am contrazis-o de loc, aşa că i-au plăcut firea, judecata şi discreţia mea. Între timp veni o maică, şi încă una, şi încă una, până se strânseră vreo şase. Se vorbi despre toate nimicurile, despre năravurile unei surori, despre cususrile celor ce nu erau de faţă. Şi aşa, ne-am înveselit. Într-un colţ al chiliei se găsea un clavir. Am atins clapele, ca să fac ceva, fiindcă abia sosisem în mănăstire şi, necunoscându-le pe maicile despre care se ridea. Nu făceam haz de glumele auzite. Şi chiar dacă le-aş fi cunoscut, tot nu m-ar fi distrat. Trebuie să fii foarte deştept, ca să poţi glumi cum trebuie. Şi-apoi. Cine n-

are niciun cusur? Aşa că, în timp ce ele râdeau, eu încercam clapele. Încetul cu încetul, au prins să mă asculte. Stareţa veni lângă mine, mă atinse pe umăr şi-mi spuse: „Hai, soră Suzana, distrează-ne puţin. Cântă-ne mai întâi la clavir şi pe urmă din gură“. Am ascultat-o şi am cântat ce mi-a venit în minte. Am lăsat degetele să-mi alerge în voie pe clape, apoi am cântat câteva versete din psalmii lui Mondonville[11].

— Foarte frumos, îmi spuse stareţa, numai că sfinţenie avem câtă vrem în biserică. Acum suntem între noi, măicuţele astea sunt prietenele mele şi în curând au să v fie şi prietenele tale. Ia cântă-ne ceva mai vesel.

Câteva dintre maici se amestecară în vorbă:

— Poate că nu ştie altceva; o fi ostenită după drum; s-o cruţăm; e de ajuns pentru astăzi.

— Nu, nu, stărui stareţa, cântă minunat la clavir şi are cea mai frumoasă voce din lume (glasul îmi e plăcut, intr-adevăr, dar, deşi are justeţe, dulceaţă şi flexibilitate, nu prea are tărie); n-o las până ce nu ne mai cântă ceva.

Mă cam necăjiseră spusele maicilor. De aceea, i-am răspuns stareţei că poate nu le-ar fi pe plac dac-aş mai cânta.

— Dar îmi place mie.

Mă aşteptam să spună aşa. Le-am cântat, deci, un cântec destul de drăguţ, şi maicile aplaudară, lăudându-mă, sărutându-mă, dezmierdându-mă şi cerându-mi încă. Unul. Toate dovezile acestea de admiraţie erau nesincere şi făcute numai de ochii stareţei; cred că oricare dintre ele mi-ar fi smuls glasul şi mi-ar fi frânt degetele, dac-ar fi putut. Vreo câteva, care se vede că nu ascultaseră muzică în viaţa lor, îmi zvârliră câteva vorbe pe cât de caraghioase pe atât de neplăcute, dar stareţa nu le luă în seamă.

— Ia mai tăceţi din gură, le spuse ea; sora Suzana cântă ca un înger, şi am s-o chem aici în fiecare zi. *Şi eu ştiam să* cânt *puţin* la *clavir, pe vremuri.* Vreau să mă înveţe ea, din nou…

— Vai, maică stareţă, îi răspunsei, cine a cântat odată, nu poate uita de tot…

«— Aşa? Ce bine-mi pare! Ia lasă-mă în locul tău…

îşi puse degetele pe clape şi începu să cânte alandala, nebuneşte, fără nicio legătură, aşa cum îi erau şi gându- rile.

---

11 Jean-Joseph Mondonville (1711—1772) — compozitor francez, autor de opere, motete şi oratorii; a luat parte la faimoasa ceartă a Bufonilor, ca partizan al muzicii franceze.

Dar mi-am dat seama, cu toate greşelile făcute, că avea mâna mult mai uşoară decât mine. I-am spus lucrul acesta, căci îmi place să laud, şi rareori am pierdut prilejul să o fac, când lauda e dreaptă. Te simţi atât de bine atunci! Maicile plecară pe neobservate, una câte una, şi am rămas aproape singură cu stareţa, vorbind despre muzică. Ea stătea jos, eu în picioare; îmi ţinea mâinile între ale ei, şi strângându-mi-le, îmi spunea: „Nu numai că ştii să cânţi minunat, dar ai şi cele mai frumoase degete din lume. Ia te uită, soră Tereza...“ Sora Tereza pleca ochii, se roşea şi îngăima ceva. Ce-i păsa sorii Tereza dacă eu aveam sau nu degete frumoase, sau dacă stareţa le lăuda sau nu pe bună dreptate? Stareţa îmi îmbrăţişase mijlocul. Găsea că am cea mai frumoasă talie din câte există. Mă trăsese spre ea, mă luase pe ge- nuchi, îmi ridica bărbia, îmi cerea s-o- privesc în ochi, îmi lăuda ochii, gura, obrajii, pielea; eu nu-i răspundeam nimic, mă uitam în jos, şi o lăsam, prosteşte, să mă mângâie cum voia. Sora Tereza, gânditoare, neliniştită, se plimba de colo-colo, punea mâna pe toate obiectele, fără să aibă nevoie de ele, nu ştia ce să mai facă, se uita pe geam, i se părea c-a auzit bătăi în uşă, iar stareţa îi spuse: „Soră Tereza, dacă te plictiseşti, poţi să pleci“.

— Nu mă plictisesc de loc, maică.

— Ştii, aş avea multe de vorbit cu fata asta.

— Cred.

— Vreau să-i aflu toată povestea, altfel cum aş putea să îndrept tot răul ce i s-a făcut? Vreau să-mi povestească tot, fără să uite nimic; sunt sigură că o să-mi sfâşie inima şi c-am să plâng, dar ce-are a face. Soră Suzana, • când am să aflu tot?

— Când vrei, maică stareţă.

— Te-aş ruga să-mi spui chiar acum, dacă avem timp. Cât o fi ceasul?...

Sora Tereza îi răspunse:

— E cinci, o să toace de vecernie.

— N-are decât să înceapă.

— Dar mi-ai făgăduit o clipă de mângâiere, înaintea vecerniei. Mă tulbură gândurile, şi-aş vrea tare mult să-mi deschid mima dinaintea măicuţei mele. Dacă m-aş duce aşa la slujbă, n-<aş putea să mă rog, aş sta cu gândul aiurea.

— Ia lasă-mă, îi spuse stareţa. Eşti nebună, cu gândurile tale. Pun rămăşag că ştiu despre ce e vorba. O să stăm mâine de

vorbă.

— Ah! maică scumpă! strigă Tereza, aruncându-se la picioarele stareţei şi izbucnind în lacrimi, nu mâine. Acum, acum…

— Maică, o rugai şi eu pe stareţă, ridicându-mă de pe genunchii ei, îngăduie-i ceea ce-ţi cere. Curmă-i mâhni- rea. Eu am să plec. Voi avea tot timpul să-ţi mulţumesc pentru grija pe care te-ai milostivit să mi-o arăţi, iar biata soră Tereza, după ce-ai s-o asculţi, n-are să mai sufere…

— Am făcut un pas spre uşă; stareţa mă ţinu locului, apucându-mi o mână; sora Tereza, în genunchi, mi-o prinsese pe cealaltă, mi-o săruta şi plângea, iar stareţa îi spunea:

— Vezi cum mă superi cu grijile tale, soră Tereza? Ţi-am mai spus că nu-mi place să mă superi; nu vreau să mă superi.

— Ştiu, dar nu-mi pot stăpâni simţămintele, aş vrea şi nu pot…

în timp ce vorbeau astfel, am plecat, 4ăsând-o pe stareţă cu tânără maică. În biserică nu m-am putut împiedica s-o privesc; părea tot tristă şi abătută. Privirile ni s-au întâlnit de mai multe ori, şi mi s-a părut că-i e tare greu să mi se uite în ochi. Cât despre stareţă, ea moţăia în strană.

Slujba se sfârşi cât ai bate din plame. După câte mi s-a părut, maicilor nu prea le plăcea să stea în biserică. Au ieşit grăbite, gungurind ca un stol de păsări scăpate din colivie, şi s-au risipit care. Încotro, alergând, râzând, vorbind. Stareţa s-a închis în chilie, iar sora Tereza s-a oprit dinaintea uşii, pândindu-mă, ca şi cum ar fi vrut negreşit să ştie ce-am să fac. Am intrat în chilia mea. De-acolo am auzit abia peste câtăva vreme închizându-se încetişor uşa chiliei sorii Tereza. Mi-a trecut prin minte că fata asta e geloasă pe mine şi că se teme să nu-i răpesc locul pe care-l avea în bunăvoinţa şi în prietenia stareţei. Timp de mai multe zile în şir am căutat să aflu dacă nu cumva mă înşel; şi când n-am mai avut nicio îndoială că bănuiala mea e dreaptă, când i-am înţeles uşoarele porniri de mânie, temerile copilăreşti, încăpăţânarea de-a se ţine scai după mine, de a mă cerceta, de-a se găsi mereu între stareţă şi mine. De a ne curma convorbirile, de a-mi bagateliza calităţile, de a-mi scoate la iveală cususrile, dar mai cu seamă când am văzut-o palidă, când mi-am dat seama că suferă, că i s-a şubrezit sănătatea şi chiar mintea, m-am dus la ea şi am întrebat-o:

— Draga mea, ce-i cu tine?

Ea nu mi-a răspuns. Venirea mea o uimise şi o pusese în încurcătură; nu mai ştia nici ce să spună, nici ce să facă.

— Eşti nedreaptă cu mine; spune-mi adevărul, nu cumva ţi-e teamă că mă folosesc de prietenia stareţei ca să te alung din inima ei? Linişteşte-te; am altă fire decât îţi închipui; dacă aş avea norocul să câştig încrederea stareţei…

— Vei dobândi orice voieşti; te iubeşte;, acum face pentru dumneata exact ce-a făcut, la început, pentru mine.

— Ei bine, fii sigură că n-am să-i folosesc încrederea decât ca s-o fac să te iubească şi mai mult.

— Crezi că e în puterea ta?

— De ce nu?

În loc să-mi răspundă, mi s-a aruncat de gât şi mi-a spus oftând:

— Ştiu că n-ai nicio vină, îmi spun mereu asta; totuşi, făgăduieşte-mi…

— Ce să-ţi făgăduiesc?

— Că…

— Spune; am să fac tot ce-am să pot.

Ea se codi. Îşi acoperi ochii cu palmele şi-mi spuse, atât de încet, încât abia dacă o auzeam:

— Făgăduieşte-mi că ai s-o vezi cât ai să poţi mai rar…

Rugămintea ei mi s-a părut ciudată; de aceea, nu m-am putut împiedica s-o întreb:

x – Dar ce-ţi pasă dacă o văd rar sau des Pe stareţă? Eu nu m-aş supăra, oricât ai vedea-o. N-ar trebui să te superi nici tu; nu ţi-e de ajuns că-ţi făgăduiesc să nu te vorbesc de rău în faţa ei, nici pe tine şi nici pe oricare alta?

Drept răspuns, ea se depărtă de mine, se trânti pe pat şi-mi şopti îndurerată:

— Sunt pierdută!

— Pierdută? De ce? Pesemne că mă crezi fiinţa cea mai rea din lume!

Abia îi spusesem cuvintele acestea, când intră stareţa. Fusese în ehilia mea, nu mă găsise acolo; mă căutase Zadarnic prin toată mănăstirea; dar nu-i dăduse prin gând că m-aş putea afla la sora Tereza. De îndată ce maicile trimise după mine îi spuseră unde sunt, ea veni în goană. Ochii îi erau tulburi, şi faţa i se întunecase, dar o ştiam atât de schimbătoare! Sora Tereza

stătea, tăcută,

Pe pat; eu rămăsesem în picioare. I-am spus:

— Dragă maică, iartă-mă c-am venit aici fără să-ţi cer voie.

— E drept c-ar fi fost mai bine să-mi ceri.

— Mi-a fost milă de biata soră Tereza: o vedeam că suferă…

— Ce are?

— Să spun? Şi de ce-aş tăcea, la urma urmei? E doar un lucru care-i face cinste şi arată cât îi eşti de dragă. Bunăvoinţa pe care mi-ai arătat-o i-a înfricoşat dragostea; se teme să nu-i iau locul în inima dumitale; şi gelozia asta, atât de curată, atât de firească şi de măgulitoare pentru dumneata, o chinuia cumplit pe biata soră Tereza-; am venit s-o liniştesc.

După ce mă asc. Ultă, stareţa luă o înfăţişare aspră şi impunătoare, apoi spuse:

— Soră Tereza, te-am iubit şi te mai iubesc încă; n-am a mă plânge de tine şi nici tu nu vei avea de ce să te plângi; dar nu îngădui pretenţiile tale egoiste de-a nu mai vedea pe nimeni în afară de tine. Dezbară-te de ele, dacă nu vrei să stingi dragostea pe care ţi-o mai păstrez şi dacă n-ai uitat încă soarta maicii Agata „. Apoi, întorcându-se spre mine, îmi zise: Agata e maica aceea înaltă şi oacheşă, care, la slujbă, stă în faţa mea. (îmi dădea explicaţii fiindcă ieşeam atât de rar, trecuse atât de puţină vreme de când mă găseam în mănăstire şi eram atât de nouă, încât n-ajunsesem să cunosc numele tuturor maicilor.) Pe urmă, stareţa adăugă: O iubeam pe Agata, când a venit Tereza la noi, şi am îndrăgit-o pe ea. Maica Agata a fost la fel de neliniştită, a făcut a- celeaşi nebunii; am prevenit-o, dar nu s-a îndreptat şi m-am văzut silită, multă vreme, să iau măsuri aspre, care nu sunt de loc potrivite cu firea mea; altfel, oricare dintre maici îţi va spune că sunt bună şi că nu pedepsesc decât călcându-mi pe inimă… Şi, adresându-se sorii Te- reza, stareţa vorbi iar: Copila mea, nu-mi place să mă superi, ţi-am mai spus-o o dată; mă cunoşti. Nu mă face să-mi ies din fire!… Apoi, sprijinindu-se cu o mină pe umărul meu, îmi spuse: Hai, soră Suzana, condu-mă.

Am ieşit împreună. Sora Tereza vru să vină după noi, dar stareţa, întorcându-şi nepăsătoare capul peste umărul meu, îi porunci cu asprime:

— Intră în chilie, şi să nu mai ieşi până nu ţi-oi îngădui eu!

Tereza se supuse; trânti uşa şi rosti câteva cuvinte la auzul

cărora stareţa tresări; de ce-o fi tresărit, nu ştiu, fiindcă n-aveau niciun sşns; am văzut însă că se mâniase şi i-am spus:

— Maică dragă, dacă ţii puţin la mine, iart-o pe sora Tereza. Şi-a pierdut capul, nu mai ştie nici ce spune şi nici ce face.

— S-o iert? Şi eu aş vrea s-o iert, dar ce-mi dai?

% – Ah! maică dragă, cât de fericită aş fi să am ceva caro să-ţi placă şi să-ţi domolească mânia.

Ea lăsă ochii în jos, roşi, oftă; ai fi zis că e un îndrăgostit. Apoi, lăsându-se alene spre mine, ca şi cum ar fi cuprins-o ameţelile, îmi şopti: „Dă-mi fruntea să ţi-o sărut.. M-am plecat, -şi mi-a sărutat fruntea. De atunci, de câte ori se întâmpla să greşească vreo maică, stăruiam pe lângă stareţă şi eram sigură că-i dobândesc iertarea, pentru cine ştie ce nimicuri nevinovate; o sărutare pe frunte sau pe gât, pe ochi sau pe obraji, pe gură sau pe

— Mâini, pe sâni sau pe braţe, dar mai ales pe gură; spunea că am respiraţia dulce, dinţii albi, buzele fragede şi rumene.

Şi zău, tare frumoasă ar mai trebui să fiu, dacă aş merita măcar o mică parte din laudele ei: căci despre fruntea mea spunea că e albă, netedă şi de-o formă în- cântătoare; despre ochii mei că sunt strălucitori, despre obraji că sunt rumeni şi dulci, despre mâini că sunt mici şi grăsuţe; despre sâni că sunt tari ca marmura şi că au o linie admirabilă, despre braţele mele că sunt cum nu se poate mai bine făcute şi mai rotunjite; spunea că am un gât cum nicio altă maică nu mai are şi că e de o frumuseţe desăvârşită şi rară; şi câte şi mai câte nu-mi spunea! Pe ici pe colo mai era şi câte un pic de adevăr în spusele ei; nu credeam chiar tot ce-mi spunea, dar câte un pic tot mi se potrivea. Uneori, măsurându-mă din creştet până în tălpi, cu o privire pe care n-o mai văzusem în ochii altor femei, îmi spunea: „E o adevărată fericire că te-a chemat Dumnezeu în mănăstire. Altfel, cu chipul tău, ai fi dus la pierzanie toţi bărbaţii care te-ar fi văzut, şi-ai fi fost sortită iadului şi tu, odată cu ei. Dumnezeu ştie ce face.“

Tot mergând, ne apropiaserăm de chilia ei. Tocmai mă pregăteam să plec, dar ea m-a prins de mână, spunându-mi: „Cu toate că e prea târziu să-mi povesteşti ce-ai îndurat la Sainte-Marie şi la Longehamp, hai, intră să-mi dai o lecţioară. De clavir“.

Am intrat după ea. Într-o clipă a deschis clavirul, şi-a pregătit

caietul, a tras ’un scaun. Era tare sprintenă. M-am aşezat. Fiindcă se temea să nu-mi fie cumva răcoare, a luat o pernuţă de pe scaun, mi-a adus-o dinainte, s-a aplecat, mi-a prins picioarele şi mi le-a pus deasupra pernuţei; pe urmă i-am cântat câteva melodii de Couperin, Rameau, Scarlatti. În timp ce cântam, ea îmi dezgolise puţin gâtul, îşi pusese mâna pe umărul meu gol, şi vârfurile degetelor pe sâni. Ofta. Părea că se înăbuşă, că o apasă ceva; mai: întâi mâna pe care mi-o ţinuse pe Umăr mă. Strânsese tare, apoi nici n-o mai simţeai de uşoară, ca şi cum şi-ar fi pierdut vlaga şi viaţa, iar capul şi-l lipise de al meu. Tare trebuie să mai fi fost simţitoare şi tare trebuie să-i mai fi plăcut muzica nebunei acesteia, fiindcă de când sunt n-am mai văzut încă la nimeni ca un cântec, două să aibă urmări atât de neobişnuite.

Aşa petreceam amândouă, simplu şi plăcut, când, pe neaşteptate, uşa s-a deschis cu putere; m-am speriat şi eu, şi stareţa. Era zăpăcita de sora Tereza, cu veşmintele mototolite, cu ochii tulburi; s-a uitat la noi cu o stăruinţă ciudată. Îi tremurau buzele de nici nu putea vorbi măcar. Când şi-a revenit în fire, s-a aruncat la picioarele stareţei. M-am rugat şi eu împreună cu ea şi i-am do- bândit încă o dată iertarea. Stareţa a mustrat-o însă cum nu se poate mai aspru, zicându-i că-i ultima oară când o iartă, cel puţin pentru astfel de greşeli. Apoi am ieşit amândouă odată.

În drum spre chiliile noastre, i-am spus:

— Ia seama, dragă soră Tereza, să n-o superi pe stareţă. Eu n-am să te părăsesc, dar din pricina asta o să mă bucur de mai puţină trecere în faţa ei; şi-aş fi deznădăjduită să nu mai pot face nimic, nici pentru tine, nici pentru alta. Tu ce crezi?

Niciun răspuns.

— De ce te temi de mine?

Niciun răspuns.

— Oare nu poate maica stareţă să ne iubească la fel de mult pe amândouă?

— Nu, nu, strigă ea, asta e cu neputinţă; în curând o să-i fie silă de mine, şi am să mor de durere. Ah! de ce-ai venit aici? N-ai să fii nici tu fericită multă vreme, sunt sigură; iar eu voiifi totdeauna nenorocită.

— Ştiu că e o mare nenorocire să pierzi bunăvoinţa stareţei, i-am răspuns eu, dar există una şi mai mare: aceea de a merita s-

o pierzi; tu n-ai nicio vină.

— Ah! Doamne!

— Dacă te mustră cugetul pentru vreun păcat, trebuie să-l ispăşeşti, şi cel mai sigur mijloc e să înduri fără cârtire pedeapsa.

— Nu ştiu, nu'ştiu dacă am păcătuit! Şi-apoi tocmai ea să mă pedepsească!

— Tocmai ea, soră Tereza, tocmai ea-! Aşa se vorbeşte despre o stareţă? Nu-i frumos; nu-ţi dai seama ce vorbeşti. Şi sunt sigură că păcatul ăsta e mai greu decât cele care te chinuiesc.

— Ah! Doamne! Doamne!... suspină ea.

Apoi ne-am despărţit; sora Tereza^ca să plingă în chilia ei, eu ca să mă gândesc, în chilia mea, la ciudăţeniile minţii femeieşti.

Iată unde duce sihăstria. Omul e născut să trăiască în lume; desparte-l de ea, izolează-l şi i se vor împrăştia gândurile, i se va strica firea, îi vor răsări în inimă o mie de patimi ridicole; în minte îi vor i încolţi gânduri ' smintite, aşa cum încolţesc mărăcinii în pustiu. Lasă-l pe om în pădure, şi-o să devină fiară; iar dacă-l duci în mănăstire, unde pe lângă sărăcie mai are de îndurat şi robia, va fi şi mai rău încă. Dintr-o pădure tot mai ieşi, dar din mănăstire niciodată; în pădure eşti liber, iar în mănăstire eşti rob. Poate că ai nevoie de mai multă putere sufletească pentru a îndura singurătatea decât pentru a îndura sărăcia cea mai cruntă; sărăcia înjoseşte, sihăstria te corupe. Cum e oare mai bine să trăieşti: ta un mârşav sau ca un nebun? Asta n-aş îndrăzni s-o hotărăsc. Dar e bine să te fereşti şi de una, şi de alta.

Pe zi ce trecea, vedeam cum creşte dragostea stareţei Pentru mine. Când ne căutai, sau eu eram în chilia ei, sau ea în chilia mea. Dacă mă durea cât de puţin capul, mă trimitea la infirmerie, mă scutea de slujbe, îmi poruncea să mă duc devreme la culcare, nu-mi dădea voie sî vin la slujba de dimineaţă.

În biserică, la masă, în timpul recreaţiei, nu pierdea niciodată prilejul să-mi dea dovezi de prietenie. În biserică, dacă se nimerea vreun verset drăgăstos şi duios, ea îl cânta pentru mine, sau dacă îl cânta altcineva, ea mă sorbea din ochi. La masă îmi trimitea întotdeauna câte ceva care-i plăcuse îndeosebi; în timpul recreaţiei mă ţinea pe după mijloc şi-mi spunea lucrurile cele mai ciulei şi mai plăcute. Nu primea

niciodată vreun. Dar, fără să-l împartă cu mine: ciocolată, zahăr, cafea, lichior, tutun, rufe, batiste, orice. Îşi golise chilia de tablouri, vase, rr. Obile şi de-o mulţime de alte lucruri plăcute şi comode, ca s-o împodobească pe a mea; aproape că nu se întâmpla să lipsesc un ceas măcar, fără ca la întoarcere să nu mă Pomenesc îmbogăţită cu vreun dar. Când mă duceam la ea să-i mulţumesc, o cuprindea o bucurie de nedescris; mă săruta, mă dezmierda, mă lua pe genunchi, îmi spunea toate tainele mănăstirii, şi îşi făgăduia o viaţă de mii de ori mai fericită decât viaţa pe care ar fi avut-o în lume, numai s-o iubesc eu. După asta se oprea, mă privea cu duioşie în ochi şi mă întreba:

— Îţi sunt dragă, soră Suzana?

— Cum s-ar p\itea altfel? Ar însemna să fiu nerecunoscătoare.

— Aşa e.

— Eşti atât de bună.

— Ştii de ce? Fiindcă-mi placi…

Şi vorbind astfel, lăsa ochii în jos; mâna cu care îmi cuprinsese mijlocul mă strângea şi mai tare; cealaltă mână, pusă pe genunchii mei, apăsa şi mai mult; mă trăgea spre ea; îşi lipea obrazul de al meu, gemea, se răsturna în jilţ, tremura; s-ar fi zis că vrea să-mi încredinţeze o taină şi nu îndrăznea; o năpădeau lacrimile; apoi îmi spunea:

— Ah, soră Suzana, tu nu mă iubeşti!

— Cum nu te iubesc, maică stareţă?

— Nu, nu mă iubeşti!

— Spune-mi ce să fac, ca să-ţi dovedesc?

— Ar trebui să ghiceşti singură.

— Mă tot gândesc, dar degeaba; nu ghicesc.

Ea tăcea, şi tăceam şi eu. Îşi dezgolise gâtul, îmi luase una din mâini, punându-şi-o pe sâni; părea că simte o plăcere de nespus. Îmi cerea să-i sărut fruntea, obrajii, ochii şi gura, iar eu mă supuneam. Cred că riu făceam niciun rău prin asta; dar plăcerea ei părea să crească tot mai mult, şi cum nici nu doream altceva decât să-i măresc, într-un fel nevinovat, fericirea, îi sărutam mereu fruntea, obrajii, ochii şi gura. Mâna pe care mi-o. Pusese pe genunchi mi se plimba pe deasupra veşmintelor, de la vârfurile picioarelor până la şold, strângându-mă când într-un loc, când într-altul; ea mă îndemna, îngăimând cuvintele, cu voce schimbată şi înceată, s-o mingii şi mai, mult, iar eu o mângiiam; până când, la un moment dat, nu ştiu dacă

de plăcere sau de mâhnire, s-a îngălbenit ca o moartă; i s-au închis ochii, i s-a încordat tot trupul: buzele mai întâi i s-au strâns, acoperite de-o spumă subţire; apoi i s-a descleştat gura, şi a gemut adânc, de credeam că-şi dă sufletul. M-am ridicat repede, crezând că i-a venit rău; voiam să ies, să chem în ajutor. Ea şi-a deschis, uşor, pleoapele şi mi-a spus: „Nevinovato! Nu-i nimic; ce vrei să faci? Stai locului…” O priveam uimită, neştiind dacă să plec sau să mai rămân. Ea îşi deschise din nou pleoapele; nu mai putea de loc să vorbească; mi-a făcut semn să mă apropii şi să-i stau iar pe genunchi. Nu ştiu ce se petrecea cu mine; mă temeam, tremuram, îmi bătea inima, respiram greu, mă simţeam tulburată, sufocată, frământată, îmi era frică; mi se părea că mă părăsesc puterile şi că sunt gata să mă prăbuşesc; cu toate astea, n-aş putea spune că mă simţeam rău. M-am apropiat <fe ea; mi-a făcut din nou semn să-i stau pe genunchi; am stat; ea era ca moartă; eu, ca şi cum m-aş fi găsit pe pragul morţii. Şi am rămas multă vreme, şi una şi; alta, în starea aceea nefirească. Dacă s-ar fi întâmplat să intre vreo maică, s-ar fi speriat, pe bună dreptate; şi-ar fi putut închipui sau că am leşinat amândouă, sau că am adormit. Şi totuşi, buna mea stareţă, fiindcă e cu neputinţă să fii atât de simţitoare şi să nu fii bună, s-a dezmeticit. Stătea tot răsturnată în jilţ; ochii îi ţinea tot închişi; dar în obraji i se iviseră cele mai frumoase culori; îmi prinse o mână şi mi-o sărută, iar eu i-am spus: „Vai maică, tare mi-a fost teamă…” Ea îmi zâmbi blând, fără să deschidă ochii. „Oare nu ţi-a fost rău?“

— Nu.

— Eu aşa am crezut.

— Nevinovata! Ah! Nevinovata scumpă! Cât o iubesc!

Şi vorbind astfel, se săltă, se aşeză cum trebuie în jilţ, mă strinse la piept, îmi sărută obrajii cu putere şi mă întrebă:

— Câţi ani ai?

— Aproape douăzeci.

— Cum se poate! N-aş crede…

— Nu te mint, maică.

— Vreau să-ţi cunosc toată viaţa; ai să mi-o povesteşti?

— Da, maică.

— Toată?

— Toată.

— Acum s-ar putea să vină cineva; hai să ne aşezăm la clavir:

Ai să-mi dai lecţii. %

Ne-am aşezat; dar nu ştiu cum s-a făcut că-mi tremurau mâinile, nu vedeam în caiet decât o încâlceală de note, şi-mi era cu neputinţă să cânt. I-am stjus stareţei lucrul acesta; ea a râs şi s-a aşezat în locul meu, dar a fost şi mai rău: i se muiaseră braţele de tot.

— Văd eu, copila mea, că nici tu nu eşti în stare să-mi arăţi şi nici eu să învăţ, îmi zise ea; am cam ostenit şi trebuie să mă odihnesc: Adio. Mâine aş vrea negreşit să ştiu tot ce s-a petrecut în sufleţelul tău; adio…

De obicei, când plecam, mă însoţea până la uşă şi mă petrecea cu ochii cât ţinea coridorul, până ajungeam în chilie; atunci îmi arunca o sărutare, cu vârfurile degetelor, şi nu închidea uşa până ce n-o închideam eu pe-a mea; de data asta, însă, abia dacă s-a ridicat; n-a fost în stare decât să se mute în jilţul de lângă pat; s-a aşezat în el, şi-a pleeat capul pe pernă, mi-a trimis o sărutare şi a închis ochii, iar eu am plecat.

Chilia mea se găsea aproape faţă în faţă cu chilia sorei Tereza; uşa ei era deschisă; sora Tereza mă aştepta; m-a oprit şi mi-a spus:

— Ah! soră Suzana, te-ntorci de la stareţă?

— Da.

— Ai stat mult acolo?

— Cât a vrut ea.

— Parcă îmi făgăduiseşi altceva.

— Nu ţi-am făgăduit nimic.

— Ai avea îndrăzneala să-mi spui ce-ai făcut acolo?…

Cu toate că nu ştiam să fi făcut vreun lucru rău, vă mărturisesc totuşi, domnule marchiz, că întrebarea ei m-a încurcat; sora Tereza băgă de seamă, stărui, şi atunci i-am răspuns:

— Soră dragă, poate n-o să mă crezi pe mine; dar pe stareţă ai s-o crezi; am s-o rog pe ea să-ţi spună.

— Soră Suzana, draga mea, mă opri ea speriată; să nu faci una ca asta; doar nu vrei să mă nenoroceşti; stareţa n-o să mi-o ierte niciodată; n-o cunoşti: e în stare să treacă de la cea mai mare duioşie la cruzime; şi nu ştiu ce m-aş face. Făgăduieşte-mi că n-ai să-i spui. Nimic.

— Vrei să nu-i spun?

— Te rog, în genunchi te rog. Sând deznădăjduită, dar n-am

încotro; văd că trebuie să dau înapoi; n-am încotro. Făgăduieşte-mi că n-ai să-i spui nimic.

Am ridicat-o şi i-am făgăduit; ea m-a crezut şi bine a făcut; apoi am intrat fiecare în chilia ei.

Când am rămas singură, m-au prins gândurile; aş fi vrut să mă rog, dar mi-era cu neputinţă; căutam să fac ceva; începeam un lucru şi-l lăsam ca să încep altul, pe care iar îl lăsam apoi, de îndată; mâinile mi se opreau singure; nu mai eram în stare de nimic; niciodată nu mă simţisem aşa. Apoi mi s-au închis ochii; şi-am a- dormit puţin, deşi nu dorm niciodată în timpul zilei. Când m-am trezit, mă tot întrebam ce s-o fi petrecut între stareţă şi mine, mă cercetam... Şi tot întrebându-mă, mi s-a părut că încep să înţeleg... dar îmi veneau în minte nişte gânduri atât de nedesluşite, de nebuneşti şi de ridicole, încât le-am alungat. În cele din urmă, mi-am închipuit că stareţea trebuie să îie bolnavă; apoi m-am gândit că, pesemne, boala ei se ia; sora Tereza se molipsise, şi aveam să mă molipsesc şi eu.

A doua zi, după utrenie, stareţa mi-a spus:

— Soră Suzana, astăzi nădăjduiesc că-mi vei povesti tot ce ţi s-a întâmplat; hai cu mine...

M-am dus. M-a aşezat în jilţul de lângă pat, iar ea Şi-a tras un scaun ceva mai mic; fiindcă sunt înaltă şi stăteam în jilţ, stareţa părea tare mică pe lângă mine. Stătea atât de aproape, încât genunchii îmi intraseră între genunchii ei; ea îşi rezemase coatele de pat. După o clipă de tăcere, i-am spus:

— Cu toate că sunt tânără, am avut multe de suferit; în curând se vor împlini douăzeci’ de ani de când m-am născut şi tot douăzeci de când mă chinuiesc. Nu ştiu dacă am să-ţi pot povesti totul şi dacă te va răbda inima să mă asculţi; n-am avut decât necazuri, şi cu părinţii, şi la mănăstirea Sainte-Marie, şi la Longehamp; peste tot numai necazuri; de unde vrei să încep, maică?

— De la început.

— Ar însemna să-ţi povestesc întâmplări prea multe Şi prea triste, şi n-aş vrea să te mihnesc.

— N-ai grijă; îmi place să plâng; plânsul e cum nu se poate mai plăcut pentru o inimă duioasă. Trebuie să-ţi P^că şi ţie; tu ai să-mi ştergi lacrimile, eu am să ţi le şterg pe-ale tale, şi aşa ne vom simţi fericite în mijlocul suferinţelor; cine ştie la ce ne poate duce înduioşarea... Şi vorbind astfel, ea.mă privi de jos în

sus, cu ofehii umezi; îmi luă mâinile; se ghemui şi mai mult lângă mine, până ce ne-am lipit una de altă.

— Povesteşte-mi. Copila mea; te-ascult şi simt cum mă apasă nevoia de-a mă înduioşa; de când sunt nu m-am simţit atât de miloasă şi de drăgăstoasă...

— Am început, aşadar, să-i spun povestea vieţii mele, aproape la fel cum v-am scris-o şi dumneavoastră. Nici nu vă puteţi închipui cât a tulburat-o. Cum a suspinat, câte lacrimi a vărsat, cât de indignată a fost împotriva cruzilor mei părinţi, împotriva netrebnicelor maici de la Sainte-Marie şi de la Longehamp; m-ar mâhni dacă li s-ar întâmpla măcar o parte din relele pe care stareţa ar fi dorit să li se-ntâmple; mie, uneia, mi-ar fi cu neputinţă să clintesc măcar un fir de păr din capul celui mai cumplit duşman. Uneori stareţa mă întrerupea, se ridica, umbla de colo-colo, apoi se aşeza la loc; alteori îşi înălţa braţele spre cer şi-şi ascundea faţa în poala mea. Când i-am povestit despre temniţă, despre cum au vrut să a- lunge diavolul din mine, despre biciuire, doar că n-a ţipat; iar când am terminat şi am tăcut, ea a rămas câtva timp rezemată de pat, cu faţa ascunsă în velinţe şi cu braţele întinse deasupra capului; iar eu i-am spus: „Maică, iartă-mă că te-am mâhnit: eu te-am prevenit, dar aşa ai vrut...“ „Afurisitele! Fiarele!“ striga ea. „Numai în mănăstiri poate exista atâta neomenie. Când se îmbină ura cu iritarea zilnică, nu mai ştii până unde pot ajunge lucrurile. Ce bine că eu sunt blândă; iubesc toate maicile; şi ele au luat, una după alta, câte o părticică din firea mea; acum se iubesc între ele. Dar cum de-a putut sănătatea ta, atât de gingaşă, să facă faţă atâtor cazne? Cum de nu s-au zdrobit picioruşele şi mânuţele astea? Cum de nu ş-a sfărâmat un organism atât de plăpând? Cum de nu s-a stins în lacrimi luciul ochişorilor ăstora? Auzi. Fiarele! să-i lege braţele cu funii... “ şi-mi săruta braţele, „Să-nece în lacrimi ochişorii ăştia!...“ Şi mi-i săruta. „Să smulgă suspine şi gemete din guriţa asta!...“ Şi-mi săruta gura. „Să acopere cu norii mihnirii un chip atât de încântător!...“ Şi iar mă săruta. „Să ofileşti trandafirii din obrăjorii ăştia!...“ Şi-mi mângâia o- brajii, şi mi-i săruta. „Să urâţeşti asemenea căpşor! Să-i smulgi părul! Să-i încreţeşti fruntea cu necazuri!...“ Şi-mi săruta capul, fruntea, părul... „Au îndrăznit să sugrume un gât ca al ei şi să sfâşie umerii ăştia!...“ Şi-mi descheia gulerul, îmi desfăcea rochia şi vălul; pletele mi se răspândiseră pe umerii

dezgoliţi; pieptul îmi era aproape gol, şi ea mă săruta pe gât, pe umerii dezgoliţi? i Pe pieptul aproape gol.

Atunci mi-am dat seama, după tremurul care o apucase, după cum bâiguia cuvintele, după ochii ei rătăciţi şi după mâini, după genunchiul care i se împingea între genunchii mei, după ardoarea cu care mă strângea Şi după puterea cu care mă ţinea în braţe, că în curând are s-o apuce din nou boala. Nu ştiu ce se petrecea în lintea mea, dar mă cuprinsese o teamă, un fior şi o Moleşeală care-mi adevereau bănuiala cum că boala ei ar îi molipsitoare.

l-am spus:

— Maică, uite în cel hal m-ai adus! dacă vine cineva…

— Stai, stai, mi-a răspuns ea, cu vocea sugrumată; n-o să vină nimeni…

Eu însă tot mă căzneam să mă ridic şi să mă smulg de lângă ea, zicându-i:

— Maică, maică, ia seama! Iar ţi se face rău. In- dură-te şi lasă-mă…

Voiam să plec; sunt sigură de asta; dar nu puteam. Mă moleşisem de tot, mi se muiaseră genunchii. Stareţa stătea jos; eu mă ridicasem în picioaredar mă temeam să nu cad peste ea şi s-o rănesc; de aceea m-am aşezat Pe marginea patului şi i-am spus:

— Maică, nu ştiu ce am, mi-e rău.

— Şi mie, îmi răspunse ea, dar nu-i nimic, odihneşte-te puţin, o să-ţi treacă…

Şi, într-adevăr, m-am potolit şi eu şi ea. Păream doborâte amândouă; eu îmi pusesem capul pe pernă; ea şi-l ţinea pe genunchii mei, cu fruntea sprijinită în palme. Am stat aşa câteva timp; la ce s-o fi gândit stareţa, nu Ştiu; dar eu, una, nu mă gândeam la nimic şi nici n-aş putut să mă gândesc, atât de slăbită mă simţeam. Tăceam şi una şi alta când stareţa îmi zise:

— Suzana, n-ai spus cumva că-ţi era tare dragă prima stareţă?

— Ba da.

— Nu te iubea ea mai mult decât mine; tu însă o iubeai mai mult… De ce nu-mi răspunzi?

— Eram nefericită şi-mi alina necazurile.

— Dar de unde ţi se trage sila asta pentru călugărie? Suzana, tu îmi ascunzi ceva.

— Iartă-mă, maică.

— Suzana, e cu neputinţă, drăguţă cum eşti – fiindcă eşti foarte drăguţă, fetiţa mea, nici nu-ţi dai seama cât eşti de drăguţă – e cu neputinţă să nu ţi-o fi spus nimeni până acum.

— Ba mi s-a spus, maică.

— Şi cel ce ţi-a spus-o nu-ţi displăcea?

— Nu.

— Îţi plăcea?

— De loc.

— Cum, nu ţi-a tresărit niciodată inima?

— Niciodată.

— Adică, vrei să spui că nu din pricina unei patimi tainice sau neplăcute părinţilor ai prins sila asta de mănăstire? Hai, mărturiseşte-mi, sunt înţelegătoare.

— Nu prea am ce să mărturisesc.

— Atunci, te mai întreb o dată, de unde ţi se trage sila de mănăstire?

— De la viaţa călugărească, maică. Nu pot să sufăr îndatoririle, treburile ei, singurătatea, silnicia; mi se pare că sunt născută pentru altceva.

— Şi ce tei face să simţi asta?

— Urâtul care mă năpădeşte. Mi-e urâtă mănăstirea.

— Chiar şi mănăstirea noastră? * %

— Da, maică; chiar şi ea, cu toată bunăvoinţa pe care mi-o arăţi.

— Dar ce imbolduri, ce dorinţe simţi în sinea ta?

— Niciunul.

— Te cred; pari foarte potolită din fire.

— Sunt destul de potolită.

— Eşti chiar rece.

— Asta nu ştiu.

— Cunoşti lumea?

— Puţin.

— Cu ce crezi că te-ar putea ea atrage?

— Nu-mi dau bine seama; dar trebuie să fie ceva.

— Nu cumva îţi pare rău că nu eşti liberă?

— Şi de asta îmi pare rău, şi de multe alte lucruri.

— Care sunt lucrurile acelea? Draga mea, spune-mi cinstit; nu cumva ai vrea să te măriţi?

— Nici vorbă că aş vrea mai mult să mă mărit decât fiu

călugăriţă.
— Şi de oe ai vrea mai mult?
— Nu ştiu.
— Nu ştii? Dar, ia spune-mi ce simţi când te găseşti în faţa unui bărbat?
— Nimic; dacă e deştept şi vorbeşte frumos, îl ascult cu plăcere; dacă e chipeş, îl privesc.
— Şi nu-ţi bate inima?
Până acum a stat liniştită.
— Cum? Vrei să spui că atunci când te soarbe din °chi un bărbat nu simţi nimic...?
— Ba, câtepdată, mă simt stânjenită; şi-mi cobor primirile.
— Nu te simţi de loc tulburată?
— De loc.
— Dar simţurile, ce-ţi zic?
— Nu le cunosc graiul.
— Cu toate astea, ele vorbesc.
— Se poate...
— Şi nu le înţelegi?
— De loc.
— Cum? Tu... simţurile au un grai atât de dulce; n-ai vrea să-l auzi?
— Nu, maică; la ce mi-ar folosi?
— Ţi-ar ajuta să-ţi împrăştii urâtul.
— Sau poate să mi-l măresc. Şi apoi, ce poate să însemne graiul simţurilor, aşa, fără niciun rost?
— Când îl vorbeşti, te adresezi totdeauna cuiva; °rice-ai spune, e mai bine decât să fii singură, cu toate că nici singură nu e rău de loc.
— Nu înţeleg nimic din tot ce-mi spui.
— Dacă ai vrea, fetiţa mea, ţi-aş vorbi mai lămurit.
— Nu, maică, nu vreau. Nu ştiu nimic; şi-mi place n^ai mult să nu ştiu decât să aflu lucruri care m-ar face Poate şi mai nefericită decât sunt. N-am dorinţe, şi nici nu vreau să-mi descopăr unele pe care nu mi le-aş putea împlini.
— Şi de ce crezi că nu ţi le-ai putea împlini?
— Cum aş putea oare?
— Ca mine.
— Ca dumneata! Dar nu e nimeni în mănăstire.
— Sunt eu, draga mea; şi mai eşti tu.

— Ei şi? Ce-ţi sunt eu? Şi ce-mi eşti dumneata?

— Cât eşti de nevinovată!

— Da, maică, e adevărat că sunt nevinovată; şi mai bine aş muri decât să nu mai fiu.

Nu ştiu cu ce-au putut-o supăra vorbele mele. Dar chipul stareţei se schimbă pe dată; părea serioasă, în- grijată; îşi plecase privirile; mâna de pe genunchii mei îşi slăbi mai întâi strânsoarea, apoi se retrase.

Am întrebat-o:

— Ce s-a întâmplat. Maică? Mi-a scăpat cumva vreo vorbă care te-a jignit? Iartă-mă. M-am folosit de libertatea pe care mi-o făgăduiseşi; şi nu mă gândesc prea mult înainte de a-ţi răspunde; dar chiar dacă m-aş gândi, ar fi totuna, ba poate şi mai rău. Toate lucrurile despre care am vorbit îmi sunt necunoscute! Iartă-mă...

Vorbindu-i astfel, am prins-o cu braţele de după gât şi mi-am culcat capul pe umărul ei. Ea m-a prins în braţe şi m-a strâns, drăgăstoasă. Am rămas aşa câteva clipe, apoi, recăpătându-şi duioşia şi seninătatea, stareţa m-a întrebat:

— Ia spune, Suzana, cum dormi noaptea?

— Foarte bine, mai ales de câtăva vreme încoace.

— Adormi numaidecât.

— De obicei, da.

— Şi când nu adormi numaidecât, la ce te gândeşti?

— La ce-a fost, la ce-o să mai fie; uneori mă rog; alteori plâng, mai ştiu eu? N

— Dar dimineaţa te trezeşti devreme-2

— Devreme.

— Şi te scoli imediat?

— Da.

— Vasăzică, nu-ţi place să visezi?

— Nu.

— Şi nici să leneveşti?

— Nu.

— Şi nici să te bucuri de căldura patului?

— Nu.

— Niciodată?

După ce-a spus asta, s-a oprit puţin, şi bine a făcut; ceea ce voia să mă întrebe nu se cuvenea, şi poate nici eu nu se cuvine s-o spun, dar m-am hotărât să nu tăi- nuiesc nimic.

— … Nu te-ai simţit niciodată ispitită să-ţi priveşti frumuseţea trupului?

— Nu, maică. Nu ştiu dacă sunt chiar atât de frumoasă pe cât îmi spui; şi-apoi, chiar dacă aş fi, frumuseţea e pentru alţii, nu pentru sine.

— Nu te-ai gândit niciodată să-ţi plimbi mâinile pe Anişorul ăsta, pe coapsele astea, pe pântec, pe carnea asta atât de tare, de fragedă şi de albă?

— O! asta nu; şi, dacă m-aş fi gândit, nu ştiu cum a? fi mărturisit-o la spovedanie…

Nu-mi aduc aminte despre ce-am mai vorbit, când. A venit o maică să anunţe că o caută cineva pe stareţă. Mi s-a părut că vestea a mâhnit-o şi că ar fi preferat să rămână cu mine, deşi vorbele noastre nu preţuiau mare ^cru totuşi ne-am despărţit.

Niciodată mănăstirea nu fusese atât de fericită, pe cât era de când venisem eu. Stareţa părea că-şi pierduse Nestatornicia; se spunea că schimbarea mi se datoreşte ^ie. În cinstea mea. A îngăduit mai multe zile de odihnă Şi de aşa-numite sărbători; în asemenea zile hrana e t^ai bună decât de obicei; slujbele sunt mai scurte, şi tot răgazul dintre ele ţi-l petreci după voie. Dar vremurile astea fericite aveau să treacă şi pentru mine, şi pentru celelalte maici.

După scena pe care v-am zugrăvit-o, au urmat multe altele asemănătoare; am să trec însă peste ele; şi n-am să povestesc decât urmările celei mai sus-pomenite.

Stareţa începuse să fie neliniştită; se posomorise, se simţea slăbită, îşi pierduse tihna. Noaptea următoarea, pe când toată lumea dormea, iar mănăstirea zăcea cufundată în linişte, ea se sculă; după ce rătăci câtva timp de-a lungul coridoarelor, veni spre chilia mea. Cum nu dorm greu, am auzit-o venind. Stareţa se oprise. Făcuse totuşi destul zgomot, sprijinindu-se de uşă, ca să deştepte din somn chiar dacă as fi dormit. N-am scos o vorbă însă; şi mi s-a părut că aud un vaiet sau un plânset: m-am înfiorat, apoi m-am -hotărât să spun *ave* În loc că-mi răspundă, ea se depărtă binişor. După câtva timp am auzit din nou paşi; vaietele şi suspinele reîncepuseră; am spus din nou *ave,* şi paşii s-au depărtat pentru a doua oară. Apoi m-am liniştit şi am ad< i nit. Pe când dormeam, cineva a intrat şi s-a aşezat lâng’i patul meu; perdelele patului erau trase; fiinţa care se furişase în chilia mea ţinea o luminare în mână şi. Luminându-mi faţa, mă privea

cum dorm; cel puţin aşa am crezut, judecind după cum stătea, atunci când mi-am deschis ochii; şi fiinţa aceea era stareţa.

Am sărit în sus; ea, văzând că m-am speriat, îmi spuse:

— Suzana, eu sunt, nu-ţi fie teamă…

Mi-am lăsat iar capul pe pernă şi-am întrebat-o:

— Ce cauţi, maică, atât de târziu, în chilia mea? Ce te-a îndemnat să vii încoace? De ce nu dormi?

— Nu pot să dorm, îmi răspunse ea; şi multă vreme de-aici înainte n-am să mai dorm. Mă frământă vise rele; abia închid ochii, că-mi şi vin în minte chinurile pe care le-ai îndurat; te văd pe mâinile fiarelor acelora; îţi văd părul împrăştiat pe obraz, îţi văd picioarele în- sângerate, făclia în mână, funia la gât; mi se năzare ci vor să-ţi ia viaţa; tremur, mă înfior; o sudoare rece îmi nepădeşte trupul; vreau să-ţi săr în ajutor; strig, mă trezesc şi aştept zadarnic să mă cuprindă iar somnul. Iată ce mi s-a întâmplat în noaptea asta; m-am temut să nu fie un semn al cerului; să nu ţi se fi întâmplat vreo nenorocire; m-am sculat, am venit lângă uşa ta, am ascultat; mi s-a părut că nu dormi; ai vorbit, iar eu am plecat; m-am întors din nou, şi din nou ai vorbit; de aceea, am plecat şi de data asta; m-am întors pentru a treia oară; şi crezându-te adormită, am intrat. Sunt de mult lângă tine, temându-mă să nu te deştept; am pregetat, mai întâi, dacă să trag sau nu perdelele; voiam să plec, pentru a nu-ţi tulbura odihna; dar n-am fost în stare să mă împotrivesc ispitei de-a vedea cum se s^nte draga mea Suzana; te-am privit; frumoasă mai eşti, şi când dormi, şi când nu dormi!

1 Cuvint latin de salut, folosit de catolici.

— Cât eşti de bună, maică!

— Am răcit; dar fiindcă ştiu că nu i s-a întâmplat nimic rău fetiţei mele, cred c-am să pot dormi. Dă-mi roâna.

I-am dat-o.

— Cât de potolit îţi bate pulsul! Nimic nu-l tulbură. ’

— Am somnul destul de lin.

— Fericito!

— Maică, să nu răceşti mai rău.

— Ai dreptate; la revedere, frumoasa mea, la revedere, plec.

Totuşi n-a plecat, ci m-a privit ca şi până atunci; din ochi îi curgeau lacrimi.

— Maică, am întrebat-o, ce ai? Plângi; ce rău îmi Pare că ţi-am vorbit despre necazurile mele!… Deodată închise uşa, stinse

luminarea şi se repezi la mine. Mă ţinea strâns, se culcase pe velinţă alături de mine, îşi lipise obrazul de obrazul meu, lacrimile ei îmi udau fata; suspinând, îmi spunea cu glas plângător şi întretăiat:

— Draga mea, fie-ţi milă de mine!

— Maică, am întrebat-o eu, ce ai? Ţi-e rău? Ce să fac?

— Tremur, îmi răspunse ea, mă trec fiori; simt un frig ca de gheaţă.

— Vrei să mă scol şi să-ţi las patul meu?

— Nu; dacă te scoli, n-aş mai avea nevoie de el; desfă numai puţin velinţa, să mă apropii de tine, să mă încălzesc şi să mă tămăduiesc.

— Vai, maică, ne e oprit să facem una ca asta. Ce s-ar spune, dacă s-ar afla? Am văzut maici pedepsite Pentru fapte mai puţin grave. La mănăstirea Sairite- Marie s-a întâmplat ca o maică să se ducă noaptea în chilia altei maici, care-i era prietenă bună, şi nici nu pot să-ţi spun ce mai păcătoşenii se vorbeau pe seama ei. Duhovnicul m-a întrebat de câteva ori dacă nu mi-a cerut vreo maică să doarmă cu mine, şi mi-a poruncit, cu toată străşnicia, să nu primesc. I-am spus că mă dezmierzi, fiindcă îţi socotesc dezmierdările cât se poate de nevinovate, dar el nu crede aşa; nu ştiu cum de i-am uitat sfaturile; aveam de gând să ţi le spun şi dumitale.

— Draga mea, îmi răspunse ea, toată mănăstirea doarme; n-o să afle nimeni nimic. Mie mi-e dat să răsplătesc sau să pedepsesc aici; şi, orice ar spune duhovnicul, nu văd ce păcat e dacă o prietenă primeşte lângă ea o altă prietenă pe care a cuprins-o neliniştea, s-a deşteptat, şi a venit, cu tot întunericul şi frigul de-afară, să vadă dacă nu i s-a întâmplat ceva celei pe care o îndrăgeşte. Suzana, acasă, la părinţi, nu te-ai culcat niciodată cu vreuna din surorile tale?

— Niciodată, maică.

— Şi dacă s-ar fi ivit prilejul, n-ai fi făcut-o cu inima curată? Dacă surioara ta, speriată şi pătrunsă de frig, ar fi venit să ceară un locşor lângă tine, n-ai fi primit-o?

— Cred că nu.

— Şi nu sunt eu maica ta scumpă?

— Ba eşti; dar nu mi-e îngăduit să te primesc.

— Draga mea, eu îi opresc pe ceilalţi, iar ţie îţi îngădui şi îţi cer chiar. Doar să mă. Încălzesc puţin şi plec. Hai, dă-mi mâna…

I-am dat-o. Ia te uită, urmă ea, pipăie, vezi; tremur, mă trec fiorii, sunt rece ca marmura… Şi chiar aşa era.

— O! maică, i-am spus eu, ai să te îmbolnăveşti. Dar stai puţin, am să mă trag spre margine, iar dumneata ai să te aşezi în locul încălzit. M-am tras mai spre margine, am desfăcut velinţa, şi ea mi-a luat locul. O! cât îi era de rău! O scuturau frigurile din creştet până-n tălpi; ar fi vrut să-mi vorbească, să vină mai lângă mine, dar nu putea rosti un cuvânt măcar şi nici să se mişte. Îmi şoptea doar: „Suzana, draga mea, vino mai lângă mine…“ îmi întindea braţele, şi cum mă întorsesem cu spatele, mă apucă binişor, şi mă trase lângă ea; apoi îşi tr^cu un braţ pe sub mine şi altul pe deasupra, zicându-mi:

— Am îngheţat; mi-e atât de frig, tncât mi-e teamă să te ating, ca să nu-ţi fac rău.

— Nu-ţi fie teamă, maică.

Atunci şi-a pus o mină pe pieptul meu, iar cu cealaltă m-a cuprins de după mijloc; îşi vârâse picioarele pe sub ale mele, şi i le apăsam, ca să i le încălzesc; iar draga de ea îmi spunea:

— – Ah. Prietenă scumpă, uită-te cât de repede mi s-au încălzit picioarele, fiindcă nimic nu le mai desparte de ale tale.

— Maică, de ce nu te încălzeşti peste tot, în acelaşi chip?

— Dacă m-ai lăsat tu, m-aş încălzi.

Mă întorsesem cu faţa spre ea; maica îşi ridicase cămaşa şi era cât pe-aci să mi-o ridic şi eu, când, pe neaş- tate, răsunară două bătăi puternice în uşă. Înfricoşate, am sărit eu de o parte a patului, iar stareţa de cealaltă. &. M ascultat amindouă şi am auzit cum cineva intra în chilia de-alături, mergând în vârful picioarelor.

— Ah! am spus eu, e sora Tereza; te-o fi văzut trecând pe coridor şi intrând la mine; o fi ascultat şi-o fi cuzit ce-am vorbit; ce-o să zică?

Simţeam că mor de frică.

— Da, ea e, spuse stareţa, mânioasă; ea e, nici vorbă; dar cred c-o să-şi aducă multă vreme aminte de îndrăzneala asta.

— Ah! maică, o rugai eu, să n-o pedepseşti.

— Te las, Suzana, îmi răspunse ea; noapte bună; culcă-te şi dormi liniştită; te scutesc de slujbă; acum tjţă duc la smintită. Dă-mi mâna…

I-am întins mâna, pe deasupra patului; ea a ridicat mâneca, mi-a dezgolit braţul şi l-a sărutat, suspinând, de la vârfurile

degetelor până la umăr; apoi a plecat, spunând că are s-o înveţe minte pe nechibzuita care-a îndrăznit s-o tulbure. M-am îndreptat şi eu, îndată, spre celălalt capăt al patului, lângă uşă, şi am ascultat; stareţa intră la sora Tereza. Mă simţeam ispitită să mă duc s-o apăr pe sora Tereza, dacă cearta n-ar fi înteţit; dar eram atât de năucită, mă simţeam atât de rău, încât am rămas în pat; însă n-am putut adormi. Îmi închipuiam că de-acum întreaga mănăstire numai despre mine o să vorbească; că întâmplarea asta, care la urma urmei mi se părea cât se poate de firească, va fi povestită cu tot felul de adausuri mincinoase; că o să-mi fie mai rău decât la Longehamp, unde nici nu ştiam măcar de ce fusesem învinuită; că greşeala noastră va ajunge la urechile superiorilor, că stareţa va fi înlocuită şi că vom fi amindouă pedepsite cu asprime. Şi în timpul acesta pândeam, cu auzul aţintit, aşteptând ca stareţa să iasă de la sora Tereza; dar se pare că i-a fost tare greu să ducă lucrurile la capăt, căci a rămas acolo toată noaptea. Ce ir.il? îmi era de stareţă! O ştiam doar numai în cămaşă, goală, pătrunsă de mânie şi de frig.

Dimineaţa, aş fi avut poftă să mă folosesc de scutirea dată şi să rămân în pat; dar m-am gândit că nu se cade. M-am îmbrăcat repede şi-am intrat prima în biserică; stareţa şi sora Tereza n-au venit la slujbă în dimineaţa aceea; lipsa lor m-a bucurat mult, mai întâi pentru că nu m-aş fj simţit tocmai în largul meu lângă &ora Tereza; şi apoi, fiindcă scutirea ei de a veni la slujbă dovedea că dobândise iertarea într-un fel care mă putea linişti. Şi chiar aşa era.

De-abia se terminase slujba, când stareţa trimise după mine. M-am dus s-o văd; era încă în pat şi părea abătută; cum am intrat, îmi spuse:

— Mi-a fost rău; n-am închis ochii toată noaptea; sora Tereza e nebună; dacă mai face o dată cea făcut, o închid.

— Nu, maică, am rugat-o eu. Să n-o închizi.

— Să văd cum s-o purta; mi-a făgăduit c-o să se îndrepte, şi o cred. Dar tu, soră Suzana, cum te mai simţi?

— Bine, maică.

— Te-ai odihnit vreun pic?

— Foarte puţin.

— Mi s-a spus c-ai fost la slujbă; de ce n-ai rămas în pat?

— M-aş fi simţit prost; ş-apoi m-am gândit că e mai bine să…

— N-ar fi fost nimic dacă rămâneai în pat. Acum, uite că m-a

prins somnul; te-aş sfătui să te duci şi tu la culcare, afară doar dacă nu vrei un locşor lângă mine.

— Îţi mulţumesc din toată inima, dragă maică, dar sunt obişnuită să mă culc singură şi n-aş putea dormi cu cineva lângă mine.

— Atunci, du-te; n-am să cobor la masă; o să mi se aducă mâncarea aici; poate n-o să mă scol toată ziua din pat. Am să te chem la mine, împreună cu încă vreo câteva maici.

— Pe sora Tereza ai s-o chemi? întrebai eu.

— Nu, îmi răspunse ea.

— Nu-mi pare rău de loc.

— De ce?

— Nu ştiu, dar parcă mi-e frică să dau ochi cu ea.

— Linişte-te, fetiţa mea; îţi spun ea că ea se teme mai mult de tine decât te temi tu de ea.

Am plecat să mă odihnesc. După masă m-am dus la stareţă, unde am găsit adunate o mulţime de maici, cele mai tinere şi mai drăguţe din mănăstire; celelalte fuseseră s-o vadă şi plecaseră. Vă asigur, domnule marchiz, că dumneavoastră, care vă pricepeţi la pictură, v. -ar fi plăcut să vedeţi un asemenea tablou: închipuiţi-vă un grup de zece-douăsprezece femei dintre care cea mai tânără putea să aibă cam cincisprezece ani, iar cea mai vârstnică n-avea mai mult de douăzeci şi trei; închipuiţi-vă, în mijlocul lor, c stareţă de aproape patruzeci de ani, albă, fragedă, plinuţă, stând pe jumătate culcată, cu o guşă care nu-i venea rău de loc, cu braţele bine rotunjite, cu degetele ca nişte fuse pline peste tot de gropiţe; cu ochii negri, mari. Vii şi drăgăstoşi, aproape niciodată închişi de tot, ci mijiţi, ca şi cum stăpânei lor i-ar fi fost lene să-i deschidă; cu buzele fragede şi trandafirii, cu dinţii albi ca laptele, cu obrajii cât se poale de frumoşi, şi cu un cap drăgălaş. Înfundat în perne moi şi adinei; stareţa îşi întinse alene braţele, sprijinindu-şi coatele în nişte pemuţe. Eu stăteam pe marginea patului, fără să fac nimic; alta stătea într-un jilţ, ţinând în poală o broderie la care lucra; unele, aşezate pe lângă ferestre, împleteau dantele; altele stăteau pe podea, deasupra pernuţelor luate de la scaune, şi coseau, brodau, torceau sau depănau la vârtelniţă. Câteva erau blonde, câteva oacheşe; şi cu toate că nu semănau de loc una cu alta. Toate erau frumoase. Şi firile le aveau tot atât de deosebite, pe cât erau chipurile; una era liniştită, alta zglobie, una serioasă,

alta visătoare sau tristă. După cum v-am spus, toate lucrau, în afară de mine. Nu era greu să deosebeşti prietenele, printre indiferente şi duşmance; prietenele stăteau una lângă alta sau faţă În faţă şi, lucrând, vorbeau între ele, se sfătuia, se priveau pe furiş, îşi strângeau degetele, sub cuvânt că-şi împru mută vreun ac sau vreo foarfecă. Stareţa le privea pe rând, dojenind-o pe una că e prea sârguincioasă, pe alta că e nepăsătoare, pe alta că e tristă; le cerea lucrul, le lăuda sau le mustra; uneia îi potrivea vălul: „Prea e căzut pe frunte... Prea îţi acoperă faţa, şi nu ţi se văd obrajii... Cutele astea nu vin ca lumea...11 Le împărţea tuturor fie dojeni blânde, fie dezmierdări.

Pe când ele lucrau astfel, am auzit câteva bătăi uşoare în uşă şi m-am dus să văd cine-i. Stareţa îmi spuse:

— Să vii înapoi, soră Suzana.

— Vin, maică.

— Să nu uiţi, fiindcă am să-ţi spun ceva importan:.

— Mă întorc îndată...

în coridor, am dat de biata soră Tereza. Am stat un timp tăcute, amândouă; apoi am întrebat-o:

— Soră, nu cumva pe mine mă căutai?

— Ba da.

— Cu ce te-aş putea ajuta?

— Am să-ţi spun. Maica stareţă e din nou supăraţi pe mine; credeam că mă iertase, şi aveam de ce să cred asta; dar uite că v-aţi adunat toate, afară de mine. La ea, iar mie mi s-a poruncit să nu vin.

— Ai vrea să intri şi tu?

— Da.

— Să-i cer voie stareţei?

— Da.

— Aşteaptă puţin, prietenă dragă; mă duc îndată,

— Adevărat? Ai să-i vorbeşti de mine?

— Negreşit; de ce nu ţi-aş făgădui să-i vorbesc şi, o dată ce ţi-am făgăduit, de ce n-aş face-o?

— Ah! spuse Tereza, privindu-mă duios, o iert, o iert că te place atât de mult; eşti încântătoare; ai cel mai frumos suflet şi cel mai frumos trup...

Mă bucuram că-i pot fi de folos. Am intrat în cameră. O altă soră îmi luase locul pe marginea patului stareţei, cât timp lipsisem, şi stătea aplecată, cu cotul sprijinit între pulpele ei,

arătându-i lucrul; stareţa, abia rididnd pleoapele, aproape fără s-o privească, îi spunea da sau nu; şi, cum stăteam în picioare lângă ea, nici nu mă observă măcar. Dar îşi reveni curând din visare. Sora care-mi luase locul se ridică şi mi-l lăsă mie; m-am aşezat, apoi, aplecându-mă binişor spre stareţă, care se săltase puţin între perne, am tăcut, privind-o ca şi cum aş fi vrut s-o rog ceva.

— Ce-i cu tine? mă întrebă ea. Spune-mi, ce vrei? Doar ştii bine că fac orice pentru tine.

Sora Tereza...

* – Înţeleg. Sunt foarte supărată pe ea; dar fiindcă pui ţu o vorbă bună, am s-o iert; du-te şi cheam-o.

Am dat fuga. Biata măicuţă aştepta la uşă; i-am spus să intre, şi m-a ascultat, tremurând, cu ochii plecaţi; ţinea în mână o bucată de mătase prinsă de-un tipar, dar o scăpă jos de cum intră pe uşă; am strâns mătasea; am luat-o pe sora Tereza de mână şi-am dus-o la stareţă. Ea căzu în genunchi; îi apucă o mână şi i-o sărută, suspinând şi lăcrimând din belşug; apoi îmi prinse o mână şi, unini-o cu a stareţei, le sărută pe amândouă. Stareţa îi făcu semn să se ridice şi să stea unde-o vrea; Tereza se supuse. Ni se aduse o gustare. Stareţa se ridică din pat; nu s-a aşezat lângă noi, dar s-a plimbat tot timpul în jurul mesei, când punând mâna pa capul uneia,dându-i-l încetişor pe spate şi sârutându-i fruntea, când ridicând gulerul alteia, punându-i mâna dedesubt şi ră- mânând sprijinită de spătarul scaunului; când trecând • la o a treia, mângâind-o, sau atingându-i gura cu degetele; abia dacă gusta, cu vârful buzelor, din mâncarea adusă şi o împărţea uneia sau alteia dintre maici. După ce se plimbă aşa un timp, stareţa se opri în faţa mea, privindu-mă cu ochii înduioşaţi şi drăgăstoşi; celelalte se uitau toate în jos, de parcă s-ar fi temut să n-o stânjenească sau să n-o supere, şi mai ales sora Tereza... Când s-a sfâr- şit gustarea, m-am aşezat la clavir şi am acompaniat două maici care n-aveau multă pricepere, dar aveau glas frumos şi cântau cu gust şi cu simţire. Am cântat apoi şi eu, acompaniindu-mă singură. Stareţa se aşezase la picioarele clavirului şi părea că-i place nespus de mult să mă vadă şi să mă audă; celelalte ascultau, în picioare, nefăcând nimic sau lucrând mai departe. A fost o petrecere cum nu se poate mai plăcută. Când s-a sfârşit, toate măicuţele au plecat.

Aş fi plecat şi eu odată cu celelalte, dar stareţa mă opri.

— Cât e ceasul? mă întrebă ea.

— Aproape şase.

— Câteva dintre cele mai de încredere maici au să se întoarcă peste o ciipă, două. M-am gândit la ce mi-ai povestit despre Longehamp; le-am spus şi lor ce gândeam; şi ne-am înţeles toate să-ţi propunem ceva. E cu neputinţă să dăm greş; şi, dacă izbutim, mănăstirea va câştiga ceva, iar ţie o să-ţi facă plăcere.

La şase. Maicile de încredere intrară în chilie; sigur că mai întii de toate trebuiau să ştie să păstreze o taină; şi, ca în toate mănăstirile, însuşirea aceasta o au maicile îmbătrânite şi hodorogite de-a binelea; m-am ridicat în picioare:

— Soră Suzana, nu mi-ai spus tu oare că zestrea cu care ai venit aici ai avut-o datorită domnului Manouri?

— Ba da, maică.

— Vasăzică „nu m-am înşelat; şi maicile- de la Longehamp au rămas stăpâne pe zestrea cu care ai intrat la ele?

— Aşa e, maică.

— Nu ţi-au dat nimic înapoi?

— Nu, maică.

— Şi nu-ţi plătesc nicio pensie?

— Nu, maică.

— E nedrept; asta le-am spus şi maicilor de faţă, iar ele gândesc, ca şi mine, că eşti în drept să le ceri celor din Longehamp fie să-ţi înapoieze zestrea, în folosul mănăstirii noastre, fie să-ţi facă un venit din ea. Ceea ce domnul Manouri a făcut pentru tine n-are nimic a face cu ceea ce-ţi datorează maicile din Longehamp; doar nu ţi-a strâns zestrea pe cheltuiala lor.

— Nu, maică, dar, pentru mai multă siguranţă, cel mai bun lucru ar fi să i se scrie.

— Fără îndoială; dar dacă răspunsul lui o să fie cel pe care-l dorim noi, iată ce vrem să-ţi propunem: în numele tău mănăstirea noastră o să dea în judecată mănăstirea din Longehamp; asta se va face pe cheltuiala mănăstirii noastre, fiindcă n-o să fie cine ştie ce, întru- cât s-ar părea că domnul Manouri nu va refuza să se ocupe de întreaga afacere; iar dacă vom câştiga, mănăstirea o să împartă pe din două cu tine, fie zestrea, fie ve nitul. Ce părere ai, soră? De ce taci? La ce te gândeşti?

— Mă gândesc că oricât m-au chinuit maicile din Longehamp, mi-ar părea rău dacă şi-ar închipui că vreau să mă răzbun.

— Nu-i vorba de nicio răzbunare, ci de-a le cere ceea ce sunt datoare să-ţi dea.

— Iar să fac zarvă?

— Nici nu te gândi la una ca asta; o să facem aşa fel. Încât să nu fie de loc vorba despre tine. Şi-apoi mănăstirea noastră e săracă, iar cea din Longehamp e bogată. Vei fi binefăcătoarea noastră, măcar atât timp cât vei trăi; deşi nu de asta am vrea să te avem cât mai mult printre noi; doar ştii foarte bine cât te iubim…

Şi toate celelalte adăugară într-un glas:

— Cum ar fi cu putinţă să n-o iubească cineva? E desăvârşită.

— S-ar putea oricând să-mi sfârşesc zilele, şi stareţa care va urma poate să nu mai aibă aceleaşi simtâminte Pentru tine; ah, sunt sigură că n-o să le aibă. S-ar putea întâmpla să te încerce vreo boală sau vreun necaz, şi e bine să ai la indemână câţiva bani cu care să te ajuţi singură sau să-i îndemni pe alţii să-ţi dea o mână de ajutor.

— Dragele mele surori, le-am răspuns eu, voi ţine seama de tot ce-aţi avut bunăvoinţa să-mi spuneţi; mai sunt şi alte lucruri peste care mi-e şi mai greu să trec; dar sunt hotărâtă să nu mă dau în lături de la nicio jertfă, de vreme ce mi-o cereţi. Singura îngăduinţă pe care v-o cer la rândul meu este să nu începeţi nimic până nu staţi de vorbă, în faţa mea, cu domnul Manouri.

— Asta dorim şi noi. Vrei să-i scrii chiar tu?

— Cum crezi, maică.

— Scrie-i; şi ca să terminăm odată, fiindcă mă plictisesc de moarte asemenea treburi, scrie-i chiar acum.

Mi-au dat pana, cerneala şi hârtia, şi l-am rugat fără zăbavă pe domnul Manouri să binevoiască a veni la Arpajon, de îndată ce-i vor îngădui treburile; i-am scris că am nevoie din nou de sfatul şi de sprijinul său, într-o chestiune destul de însemnată etc. Consiliul de fată citi scrisoarea, o aprobă şi o trimise.

Peste câteva zile, sosi şi domntul Manouri. Stareţa îi arătă mai întâi despre ce e vorba; el nu şovăi nicio clipă să fie de aceeaşi părere cu noi; au socotit neîntemeiate mustrările mele de conştiinţă; şi s-a hotărât ca a doua zi să fie trimisă o notificare către maicile din Longehamp. Aşa s-a şi făcut; şi iată că, deşi acest lucru nu-mi convenea, numele mi-a apărut din nou în

memorii, în acte, în şedinţe, împreună cu amănunte, bănuieli, minciuni şi toate murdăriile care pot ponegri o fiinţă în ochii judecătorilor şi o pot face vrednică de hulă în ochii tuturor. De ce, domnule marchiz, de ce li se dă voie avocaţilor să defăimeze cum le place? Oare nu există justiţie şi împotriva lor? Dacă aş fi ştiut câte a- mărăciuni are să-mi aducă procesul, vă jur că n-aş fi îngăduit niciodată să fie deschis. Au mers până acolo, încât au avut grijă să trimită câtorva maici din mănăstirea noastră scrierile îndreptate împotriva mea. Când le căutai, maicile veneau să-mi ceară amănunte despre grozăviile care n-aveau nici umbră de adevăr în ele. Şi cu cât le spuneam că nu ştiu nimic, cu atât mă credeau mai vinovată; fiindcă nu dădeam nicio lămurire, nu mărturiseam nimic şi negam totul, îşi închipuiau că totul e adevărat; zâmbeau, îmi spuneau vorbe cu două înţelesuri, dar cât se poate mai jignitoare; şi ridicau din umeri când era vorba despre nevinovăţia mea. Iar eu plângeam, eram deznădăjduită.

Un necaz nu vine niciodată singur. A sosit şi timpul spovedaniei. Primele dezmierdări ale stareţei le mărturisisem mai demult; duhovnicul mă oprise atunci, cu toată asprimea, s-o mai las să mă mângâie; dar cum puteam refuza un lucru care-i plăcea atât de mult fiinţei sub a cărei stăpânire mă aflam, mai ales când eu însămi nu vedeam nimic rău în el?

Duhovnicul despre care vă vorbesc va juca un rol însemnat în restul memoriilor mele; de-aceea, cred că e nimerit să-l cunoaşteţi.

E un călugăr franciscan şi se numeşte părintele Le- moine; n-are mai mult de patruzeci şi cinci de anL E un bărbat chipeş, cum rar întâlneşti, cu o faţă blândă, senină, deschisă, veselă, atunci când uită că trebuie să fie sever; tar când îşi aduce aminte, fruntea i se încreţeşte, sprintenele i se zbârlesc. Privirea i se pleacă, şi toată făptura lui devine gravă. Nu cunosc doi oameni care să se deosebească mai mult unul faţă de altul pe cât se deosebeşte Părintele Lemoine când e la altar, de părintele Lemoine când e la vorbitor, singur sau împreună cu alţii. De alt- iel, cam aşa sunt toate feţele bisericeşti; uneori m-am surprins chiar pe mine însămi, oprindu-mă dintr-o dată inainte de-a mă arăta la grilaj, aranjându-mi vălul, bentiţa, potrivindu-mi chipul, ochii, gura, palmele, braţele, portul, mersul, luând o ţinută sfioasă şi păstrând-o mai mult sau mai

puţin, după cei cu care trebuia să stau de vorbă. Părintele Lemoine e înalt, bine făcut, vesel şi tare binevoitor, când nu se controlează; vorbeşte minunat; îrt mănăstire trece drept un mare teolog, iar în lume drept un mare predicator; când vorbeşte, te farmecă. E foarte cult, ştie o mulţime de lucruri, chiar dintre cele lumeşti; are o voce nespus de frumoasă, cunoaşte muzica, istoria; Ştie câteva limbi străine; e doctor de la Sorbona. Deşi e încă tânăr, a trecut prin toate demnităţile de frunte ale franciscanilor. Cred că nu e intrigant, şi-i lipsit de ambiţii; confraţii săi îl iubesc. A cerut stăreţia mănăstirii din Etampes, ca pe-o muncă liniştită, în care ar fi putut duce la capăt, nestingherit, studiile începute; şi a devenit stareţ. Pentru oricare mănăstire, alegerea unui duhovnic e mare lucru: trebuie să te conducă un om important şi de seamă. Mănăstirea noastră a făcut tot ce s-a putut ca să-l aibă duhovnic pe părintele Lemoine şi a izbutit să-l aducă măcar din când în când.

în ajunul sărbătorilor, i se trimitea trăsura, şi el venea. Atunci să fi văzut frământare pe maicile care-l aşteptau! Cum se mai înveseleau, cum se mai reculegeau, cum mai lucrau să-şi pregătească spovedania, cum îşi dădeau silinţa s-o prelungească pe cât se poate!

Era în ajunul Rusaliilor. Se aştepta sosirea părintelui Lemoine. Stareţa băgă de seamă că sunt tulburată, şi-mi vorbi. Nu i-am ascuns cauza tulburării mele; mi s-a părut că ea e şi mai speriată decât mine, deşi făcea tot ce putea ca să nu văd asta. Despre părintele Lemoine mi-a spus că e un caraghios; a râs de nelinişstea mea; m-a întrebat dacă, după câte cred eu, duhovnicul ar putea şti mai mult decât noi despre nevinovăţia şi simţămintele noastre şi dacă mă simt cumva vinovată, l-am răspuns că nu. „Ei bine, îmi spuse atunci stareţa, eu sunt mai mare aici, şi trebuie să mi te supui; îţi poruncesc să nu-i pomeneşti nimic duhovnicului despre toate prostiile astea. Şi-apoi, de ce te-ai spovedi, când n-ai de mărturisit decât nişte nimicuri?“

Dar iată că părintele Lemoine sosi; şi mă pregăteam pentru spovedania pe care maicile mai grăbite o şi începuseră. Când mi-a venit rândul, stareţa m-a luat deoparte şi mi-a spus:

— Soră Suzana, m-am gândit la toate câte mi le-ai spus; întoarce-te în chilie, nu vreau să te spovedeşti astăzi.

— De ce, maică? am întrebat-o eu. Mâine e sărbătoare. Şi se

împărtăşesc toate: ce-au să creadă despre mine, dacă am să fiu singura care n-o să mă apropii de sfânta masă?

— Creadă ce-or vrea, dar n-o să te duci la spovedanie.

— Maică, o rugai eu, dacă m-ai iubi cu adevărat, nu mi-ai da pedeapsa asta cumplită; fii milostivă.

— Nu, nu, mi-e cu neputinţă, cine ştie ce buclucuri ai să-mi faci cu hudovnicul, şi n-am poftă de necazuri.

— "Maică, n-am să-ţi fac niciun necaz.

— Atunci făgăduieşte-mi că… Adică nu; n-are niciun rost; mai bine vino mâine dimineaţă în chilia mea şi spune-mi cu ce-ai greşit; n-ai săvârşit niciun păcat pentru care să nu-ţi pot da iertare; şi după aceea te poţi împărtăşi, laolaltă cu celelalte. Hai, du-te.

Aşadar, m-am închis în chilie, tristă, neliniştită, pradă gândurilor, neştiind ce să fac, dacă să mă duc la părintele Lemoine fără voia stareţei, dacă să mă mulţumesc ca dezlegarea să-mi fie dată numai de stareţă, dacă să mă împărtăşesc laolaltă cu celelalte maici, sau dacă să fug de împărtăşanie, orice mi s-ar zice.

Când s-a întors, stareţa se spovedise; iar părintele Le- moine o întrebase dacă nu sunt cumva bolnavă, fiindcă nu dăduse ochi cu mine; nu ştiu ce i-o fi răspuns ea, dar urmarea a fost că duhovnicul mă aştepta la spovedanie.

— Dacă trebuie, du-te, mă îndemnă stareţa, dar mai întâi făgăduieşte-mi că n-ai să-i spui nimic. Pentru că şo- văiam, ea stărui. Nebună mai eşti! Ce rău vrei să fie dacă nu mărturiseşti un păcat pe care nu l-ai săvirşit?

— Dar ce păcat fac dacă îi mărturisesc?

— Nici' unul, numai că n-ar fi bine. Cine ştie dacă duhovnicului n-au să i se pară importante nimicurile astea? Aşa că, făgăduieşte-mi…

Tot mai stăteam în cumpănă, dar până la urmă i-am făgăduit să nu spun nimic, dacă n-am să fiu întrebată, şi m-am dus.

M-a spovedit, şi-am căutat să tac, dar m-a întrebat duhovnicul, aşa că nu i-am ascuns nimic. Mi-a pus o mulţime de întrebări ciudate, pe care nici acum, când mi le amintesc, nu le înţeleg de loc. Cu mine s-a purtat blând; dar despre stareţă a spus nişte cuvinte înfricoşătoare; a numit-o ticăloasă, desfrânată, călugăriţă netrebnică, buruiană vătămătoare, suflet păcătos; şi m-a legat, sub pedeapsa celui mai mare păcat, să nu

rămân niciodată singură cu ea, să nu-i mai rabd niciun fel de dezmierdare.

— Părinte, i-am spus eu, dar cum să fac? E doar stareţa noastră şi poate intra la mine sau mă poate chema la ea când vrea.

— Ştiu, ştiu, şi tocmai asta mă mâhneşte. Copila mea, lăudat fie cel de sus, că te-a ajutat să-ţi păstrezi curăţenia până acum! Nu îndrăznesc să-ţi vorbesc mai limpede, de teamă să n-ajung eu însumi părtaşul netrebnicei stareţe şi să ofilesc prin suflarea otrăvită care mi-ar ieşi fără voie din gură o floare gingaşă pe care n-o poţi păstra proaspătă şi neîntinată până la vârsta ta decât prin ocrotirea cu totul deosebită a Domnului; dar îţi poruncesc să te fereşti de stareţă, să te lepezi de dezmierdările ei, să nu intri niciodată singură în chilia ei, să închizi uşa chiliei tale, mai cu seamă noaptea; iar dacă intră fără voia ta, să te ridici din pat, să dai fuga în coridor, să strigi, la nevoie să cobori dezbrăcată până la picioarele altarului, să umpli mănăstirea cu strigăte şi să faci tot ce dragostea pentru Dumnezeu, teama de ticăloşie, sfinţenia stării tale şi grija de a-ţi izbăvi sufletu te-ar împinge, dacă diavolul însuşi ţi-ar ieşi în cale ş te-ar urmări. Da, fiica mea, diavolul; aşa sunt silit să ţi-< înfăţişez pe stareţă; e prăbuşită în prăpastia ticăloşiei ş caută să te afunde şi pe tine; ba poate că ai fi şi ajuns acolo, dacă n-ar fi înspăimântat-o şi n-ar fi oprit-o nevi novăţia ta. Apoi, ridicându-şi ochii spre cer, părintele Lemoine adăugă: „Doamne, păzeşte şi de-acum înainte copila aceasta... Hai, spune cu mine: *Satana, vade retro, apage, Satana*[12]. Iar dacă te întreabă nefericita de sta- . Reţă, spune-i tot, repetă-i cuvintele mele; spune-i că mai bine nu s-ar fi născut, sau că ar fi mai bine dacă s-ai prăbuşi în iad, luându-şi singură viaţa.

— Părinte, îl întrebai eu, n-ai spovedit-o chiar dumneata, adineauri?

El nu-mi răspunse; ci, oftând din adânc, îşi puse palmele pe unul din pereţii chiliei duhovnice şi-şi sprijini fruntea în ele, ca un om copleşit de durere; şi rămase aşa multă vreme. Nu ştiam ce să mai cred; îmi tremurau genunchii, mă simţeam mai buimăcită, mai năucă decât vă puteţi închipui. Eram asemeni unui călător rătăcind în beznă printre prăpăstii nevăzute şi auzind din toate părţile voci subpământene cărei strigă: „S-a

12 Piei, Satano, depărtează-te (lat.).

sfir- şit cu tine”.

Mai apoi, privindu-mă liniştit şi blând, duhovnicul mă întrebă:

— Cu sănătatea cum o duci?

— Bine, părinte.

— Nu te-ar osteni prea mult o noapte de veghe?

— Nu, părinte.

— Atunci să nu te culci la noapte, mă sfătui el; cum lei masa, să te duci în biserică, să îngenunchezi dinaintea altarului şi să-ţi petreci noaptea în rugăciuni. Nici nu-ţi dai seama prin ce primejdie ai trecut; să-i mulţumeşti Domnului că te-a scăpat; iar mâine să vii la împărtăşanie, odată cu celelalte maici. Nu-ţi dau altă ispăşire decât să stai departe de stareţă şi să fugi de mângâierile ei înveninate. Du-te; am să mă rog şi eu pentru tine. Câtă tulburare mi-ai pricinuit! Văd de pe acum urmările sfatului pe care ţi l-am dat; dar am fost nevoit să-l dau, şi pentru tine, şi pentru mine. Dumnezeu e mare; şi legea lui e una singură.

Nu-mi amintesc, domnule, decât foarte nedesluşit tot ce mi-a spus. Acum, când cumpănesc vorbele lui, aşa cum vi le-am scris, cu spaima care m-a cuprins ascultându-le, mi se pare că nu există asemănare între ele; dar asta e din pricină că nu-mi amintese decât frânturi de cuvinte dezlinate, din pricină că am uitat o mulţime dintre ele; pentru că pe multe nu le-am înţeles şi pentru că nu vedeam şi nici acum nu văd nimic de seamă în lucrurile împotriva cărora el se ridicase cu cea mai mare străşnicie. De pildă, ce i se păruse ciudat în scena cu clavirul? Oare nu există fiinţe pe care muzica să le mişte atât de adânc? Chiar mie mi s-a spus că unele arii, unele modulaţii, mă preschimbau cu desăvârşire, că ascultându-le sau cântându-le îmi ieşeam parcă din mine şi nu mai ştiam pe ce lume trăiesc; nu cred că atunci eram mai puţin nevinovată. De ce nu s-ar fi putut întâmpla la fel şi cu stareţa, care, fără îndoială, cu toată sminteala şi nestatornicia ei, era una din femeile cele mai simţitoare din lume? Ştiu prea bine că ea nu putea să asculte o povestire cât de cât înduioşătoare fără să izbucnească în lacrimi; când i-am povestit suferinţele mele, ajunsese într-o stare de-ţi făcea milă. De ce nu găseau că şi milostenia ei este o ticăloşie? Şi întâmplarea din noaptea aceea, al cărei sfârşit duhovnicul l-a aşteptat cuprins de groază… Fără doar şi poate, omul acesta e prea aspru.

Oricum ar fi, însă, eu am îndeplinit întocmai toate poruncile

ale căror urmări le prevăzuse. De cum am plecat de la spovedanie, am şi îngenuncheat în faţa altarului; eram înfricoşată; şi am rămas acolo, până la masă. Stareţa, îngrijată de lipsa mea, trimise să mă cheme; i s-a răspuns că mă rog. S-a ivit chiar ea, de mai multe ori, la uşa bisericii, dar m-am făcut că n-o văd. Apoi sună ora meseim-am dus în sala de mese, am mâncat în grabă şi m-am întors îndată la biserică; n-am ieşit nici când s-a sunat pentru odihna de seară; şi nu m-am urcat în chilie nici când a venit ora de culcare. Stareţa ştia ce-i cu mine.

Se făcuse noapte, târziu, şi toată mănăstirea dormea, când a coborât în biserică. Dar văzând-o mi-am închipuit-o aşa cum mi-o înfăţişase duhovnicul; tremuram; nu îndărz- neam s-o privesc; mi se părea că are un chip hidos. Învăluit în flăcări, şi-mi spuneam în sinea mea: „*Satana*, *vaăe retro,* apage. *Satana.* Doamne păzeşte-mă, alungă diavolul de lângă mine.“

Ea îngenunche şi, după ce se rugă-un timp, îmi spuse:

— Ce faci aici, Suzana?

— Vezi bine ce fac, maică.

— Ştii cât e ceasul?

— Da.

— De ce nu te-ai urcat în chilia ta, la ora culcării?

— Fiindcă mă pregătesc pentru sărbătoarea de mâine.

— Vasăzică, aveai de gând să râmâi toată noaptea aici?

— Da, maică.

— Cine ţi-a dat voie?

— Mi-a poruncit duhovnicul.

— Duhovnicul nu poate porunci nimic împotriva rin- duielilor mănăstirii; iar eu îţi poruncesc să te culci.

— Maică, ăsta-i canonul pe care mi l-a dat.

— Ai să-l înlocuieşti cu alte cazne.

— Nu mi-e dat să aleg.

— Haide, copila mea, vino. Răcoarea bisericii, noap. Tea, te pot îmbolnăvi; ai să te rogi în chilie.

Şi spunându-mi acestea, voi să mă ia de mână, dar m-am ferit în lături, cât am putut de repede.

— Fugi de mine? mă întrebă ea.

— Da, maică, fug.

Şi, îmbărbătată de sfinţenia locului, de prezenţa divinităţii şi de nevinovăţia inimii mele am îndrăznit să-mi ridic ochii spre ea; dar, cum am zărit-o, am ţipat şi am început să alerg ca scoasă

din minţi prin biserică, strigând: „Piei, Satană!”

Ea n-a venit după mine; rămăsese pe loc şi-mi spunea cu glas dulce şi duios, întinzându-mi braţele: „Ce-i cu tine? Ce te-a înfricoşat aşa? Opreşte-te. Nu sunt diavolul, îţi sunt stareţă şi prietenă”.

M-am oprit, mi-am întors încă o dată capul spre ea şi am văzut că mă înspăimântase o nălucire ciudată, iscată de închipuire: stareţa stătea în aşa fel faţă de candelabrul bisericii, încât numai chipul şi palmele îi erau luminate, în timp ce restul corpului îi rămânea învăluit în umbră; şi faptul acesta îi dădea o înfăţişare neobişnuită. Venindu-mi puţin în fire, m-am aşezat într-o strană. Stareţa s-a apropiat, cu gând să se aşeze în strana alăturată, dar eu m-am ridicat şi-am trecut în strana de alături. Aşa m-am tot mutat, din strană în strană, până când am ajuns la ultima; acolo m-am oprit şi am rugat-o pe stareţă să lase măcar un loc gol între ea şi mine.

— N-amr nimic împotrivă, îmi răspunse ea.

Ne-am aşezat amindouă; o strană goală ne despărţea; apoi stareţa, începând să vorbească, m-a întrebat:

— Aş putea să ştiu şi eu, Suzana, de unde ţi se trage spaima asta faţă de mine?

— Maică, i-am răspus eu, iartă-mă, nu de la mine a pornit, ci de la părintele Lemoine. Dragostea ce-mi porţi, dezmierdările, în care mărturisesc că nu văd niciun păcat, el mi ’le-a înfăţişat în culorile cele mai înspăimântătoare. Mi-a poruncit să fug când te întâlnesc, să nu-ţi intru niciodată, singură, în chilie; şi să ies dacă intri cumva în chilia mea; te-a zugrăvit în faţa inimii mele ca pe un diavol. Şi câte încă nu mi-a mai spus.

— Vasăzică, tot i-ai vorbit?

— Nu, maică; dar n-am putut să nu-i răspund.

Şi acum te înspăimânt?

— Nu, maică. N-aş putea că nu te mai iubesc, să nu-ţi mai preţuiesc bunătatea, să nu te rog s-o ai şi de-acum înainte; dar trebuie să mă supun duhovnicului.

— Şi n-ai să mai vii pe la mine?

— Nu, maică.

— Nici n-ai să mă mai primeşti la tine?

— Nu, maică.

— Şi-ai să-mi respingi dezmierdările?

— O să mă coste scump, fiindcă sunt născută să dezmierd şi-

mi place să fiu dezmierdată; dar trebuie să mă supun; i-am făgăduit duhovnicului şi am jurat în afaţa altarului. Dacă aş putea să-ţi arăt cum înţelege el lucrurile! E un om cuvios şi luminat; la ce i-ar folosi să işte zâzanie între o călugăriţă şi stareţa ei? Dar poate că în faptele noastre preanevinovate el întrezăreşte sămânţa unei tainice desfrânări, pe care o crede crescută în dumneata, şi se teme să nu încolţească şi în mine. Nu-ţi ascund că dacă mă gândesc la ce-am simţit uneori... Cum se face, maică dragă, că după ce stăteam lângă tine şi mă întorceam în chilia mea. Mă simţeam frământată, visătoare? Cum se face că nu puteam nici să mă rog atunci, şi nici să-mi văd de treburi? Şi de unde-mi venea urâtul acela, pe care nu-l mai simţisem până atunci? De ce eu, care n-am dormit niciodată ziua, aş fi tot stat culcată? Credeam că poate ai vreo boală molipsitoare, şi că începusem s-o iau şi eu; dar părintele Lemoine crede cu totul altceva.

— Şi ce anume crede?

— El vede în lucrurile acestea toată bezna ticăloşiei, pe dumneata te vede pierdută, iar pe mine mă vede sub ameninţarea pieirii. Ce ştiu eu?

— Vezi-ţi de treabă, îmi spuse stareţa. Părintele Lemoine al tău pesemne că e lunatic; nu-i prima ceartă de felul acesta pe care mi-o iscă. E de ajuns să leg prietenie mai strânsă cu vreo maică, şi el gata, îi suceşte minţile; puţin a lipsit ca să n-o înnebunească şi pe biata Tereza. A început să mă plictisească, şi-am să scap de el; mai stă şi la zece leghe de-aici; nu-i de loc uşor să-l chemi; şi nici nu poate veni destul de repede, la nevoie: dar despre asta o să vorbim noi, mai pe îndelete. Vasăzică, nu vrei să te duci în chilie?

— Nu, maică, te rog, îngăduie să-mi petrec noaptea aici. Dacă mi-aş călca îndatorirea, n-aş mai îndrăzni să mă apropii mâine de împărtăşanie, odată cu celelalte maici. Dar dumneata te împărtăşeşti?

— Sigur că da.

— Părintele Lemoine nu ţi-a spus nimic?

— Nu.

— Cum se poate?

— Se poate, fiindcă n-a avut prilejul să-mi spună. Doar nu te duci la spovedanie decât spre a-ţi mărturisi păcatele; şi eu nu văd ce păcat fac dacă iubesc din toată inima o fetiţă atât de

drăguţă ca tine, Suzana. Dacă e vorba de păcat, atunci n-am altul decât că revărs asupra ta toată dragostea pe care ar trebui s-o răspândesc a- supra întregii comunităţi; dar asta nu-i vina mea; nu mă pot împiedica de-a recunoaşte meritul acolo unde se află şi de a-l preţui lăsându-mă atrasă de el. I-am cerut iertare lui Dumnezeu; şi nu pot să înţeleg cum de părintele Lemoine al tău îmi găseşte păcate într-o înclinare atât de firească, împotriva căreia e greu să te păzeşti. Mă străduiesc ca toate să fie fericite; dar sunt unele pe care le preţuiesc şi le iubesc mai mult decât pe celelalte, fiindcă sunt mai drăguţe şi mai vrednice de iubit. Âsta mi-e tot păcatul faţă de tine, Suzana. Crezi că e mare?

— Nu, maică.

— Atunci hai, fetiţo, să ne mai rugăm puţin şi să mergem la culcare.

Dar am rugat-o din nou să îngăduie să-mi petrec noaptea în biserică, şi mi-a dat voie, cu condiţia să fie pentru cea din urmă oară; apoi a plecat.

M-am gândit la ceea ce, -mi spusese; i-am cerut lui Dumnezeu să mă lumineze; m-am gândit adânc şi mi-am zis că, la urma urmei, chiar între două fiinţe de acelaşi sex poate exista măcar necuviinţă în dovezile de prietenie pe care şi le dau una alteia; că părintele Lemoine, om straşnic de aspru, poate mersese prea departe, dar că sfatul lui de-a mă feri să mă apropii prea mult de stareţă, de-a sta mai la o parte e un sfat bun; şi m-am legat să-l urmez.

Dimineaţa, când maicile au intrat în biserică, m-au găsit îngenuncheată dinaintea altarului; şi s-au apropiat toate de sfânta masă, cu stareţa în frunte, lucru care m-a convins de nevinovăţia ei, fără să mă facă să-mi uit legământul. Şi-apoi, eram departe de a simţi pentru ea înclinarea pe care o simţea ea pentru mine. Nu puteam să n-o compar în minte cu prima mea stareţă: câtă deosebire! Nu avea nici aceeaşi cuviosenie, nici aceeaşi seriozitate, nici aceeaşi demnitate, nici aceeaşi osârdie, nici aceeaşi judecată, şi nici aceeaşi dragoste pentru buna rân- duială.

în răstimp de câteva zile, s-au întâmplat două lucruri de seamă: mai întâi, am câştigat procesul împotriva maicilor de la Longehamp; au fost condamnate să plătească mănăstirii Sainte-Eutrope, în care mă găseam, o pensie proporţională cu zestrea

mea; al doilea fapt de seamă a fost schimbarea duhovnicului. Despre acesta din urmă mi-a dat de veste însăşi stareţa.

Totuşi, nu mă duceam niciodată singură la ea, şi nici ea nu mai venea singură la mine. Mă căuta mereu, dar mă feream din calea ei; ea îşi dădea seama de asta şi mă dojenea. Nu ştiu ce i se petrecea în suflet, dar trebuie să fi fost ceva cumplit. Se scula noaptea şi rătăcea prin coridoare, mai ales pe lângă chilia mea; o auzeam trecând în sus şi-n jos; se oprea în faţa uşii, plângea, suspina; simţeam cum mă trec fiorii şi mă ghemuiam în pat. Ziua, dacă mă aflam la plimbare, sau în sala de o- dihnă, sau în odaia de lucru, şi stăteam aşa ca să n-o pot vedea, ea rămânea ceasuri întregi privindu-mă; îmi pândea toate mişcările: dacă mă coboram, o găseam în josul treptelor; dacă urcam, mă aştepta sus. Intr-o zi m-a oprit şi s-a uitat lung la mine, fără să scoată o vorbă; din ochi îi curgeau şiroaie de lacrimi; apoi s-a trântit la pământ, pe neaşteptate, şi, strângându-mi în plame un genunchi, mi-a spus: „Crudo, cere-mi viaţa, şi ţi-o dau, dar nu mă mai ocoli; n-aş mai putea să trăiesc fără tine...“ Mi s-a făcut milă de ea; luminile ochilor i se stinseseră, slăbise, se gălbejise. Îmi era stareţă şi-mi căzuse la picioare, sprijinindu-şi fruntea de genunchiul pe care mi-l ţinea încleştat; i-am întins amândouă mâinile, şi ea mi le-a strâns cu înfocare, mi le-a sărutat şi m-a privit din nou, îndelung. Am ajutat-o să se ridice. Se clătina, abia dacă mai putea să meargă; de aceea, am dus-o până la uşa chiliei. Acolo, m-a prins de mână şi a încercat să mă tragă, binişor, înăuntru, fără să scoată o vorbă şi fără să mă privească în ochi.

— Nu, maică, i-am spus eu, nu; am făcut legământ să nu mai intru singură; e mai bine pentru amândouă aşa; îmi dai prea mult din dragostea pe care i-o datorezi, întreagă, lui Dumnezeu.

— Şi tocmai tu mă dojeneşti?...

Vorbindu-i, încercam să-mi desprind mâna dintre degetele ei.

— Aşadar, nu vrei să intri? mă întrebă ea.

— Nu, maică, nu vreau.

— Nu vrei, Suzana? Nici nu ştii la ce mă împingi, nu, n-ai de unde să ştii; mă ucizi...

Cuvintele acestea avură asupra mea cu totul alte urmări decât ar fi vrut stareţa; mi-am tras mâna, cu putere, şi am fugit. Ea a ieşit afară, s-a uitat puţin după mine, apoi a intrat din nou în chilie, lăsând uşa deschisă, şi a început să se vaiete cât putea

mai tare. Îi auzeam plânsetul şi mi-era milă. O clipă am stat în cumpănă, dacă să mă întorc sau să fug mai departe; totuşi, nu ştiu cq simţământ de dezgust mă împingea să fug; dar îmi era şi milă de halul în' care o lăsasem, fiindcă sunt miloasă din fire. M-am încuiat în chilia mea; nu-mi puteam găsi locul, nu mai ştiam ce să fac; m-am plimbat de colo-colo câtva timp, tulburată, cu gândurile împrăştiate; apoi am ieşit, m-am întors în chilie şi, în cele din urmă, am bătut la uşa sorii Tereza, vecina mea. Am găsit-o stând de vorbă cu o soră tânără, prietenă de-a ei. I-am spus: „Soră Tereza, îmi pare rău că vă întrerup, dar te rog să mă asculţi o clipă; am să-ţi spun ceva... ** Ea a venit la mine: „Nu ştiu ce are stareţa, am înştiinţat-o eu; e tare mâh- nită; dacă te duci la ea. Poate izbuteşti s-o mângâi...“ Tereza nu mi-a răspuns; şi-a lăsat prietena în chilie, a închis uşa şi a dat fuga la stareţă.

în zilele următoare, stareţa s-a simţit din ce în ce mai rău; cfevenise melancolică şi serioasă; veselia, care de la venirea mea în mănăstire nu încetase o clipă, dispăruse Pe neaşteptate; toate se făceau acum după rânduiala cea mai aspră; slujbele se ţineau pe de-a-ntregu.1; străinii aproape că nu mai erau primiţi în vorbitor: maicile fuseseră oprite să se mai ducă una la alta; rugăciunile se tăceau fără nicio abatere; la stareţă nu se mai ţineau adunări, nu se mai luau gustări; cele mai mici greşeli erau pedepsite cu străşnicie; uneori maicile îmi cereau să pun o vorbă bună ca să fie iertate, dar eu nu voiam nici în ruptul capului să-mi calc legământul. Toată lumea ştia pricina schimbării acesteia; celor mai în virată nu le părea rău, însă maicile tinere erau deznădăjduite şi se uitau urât la mine; dar eu, una, fiind sigură că mă port cum se cuvine, nu le luam în seamă nici duşmănia, nici mustrările.

Stareţa, căreia nu-i puteam uşura suferinţele, după cum nu-i puteam nici opri lacrimile, trecu, rând pe rând, de la melancolie la habotnicie, şi de la habotnicie la delir. N-am să vă arăt cum s-au desfăşurat toate a, cestea, fiindcă ar însemna să vă dau amănunte, la nesfârşit; am să vă spun doar că, în prima stare, când mă căuta, când mă ocolea; că uneori se purta, faţă de celelalte şi de mine, cu blândeţea ei obişnuită; că alteori devenea, pe neaşteptate, nespus de aspră; ne chema şi ne trimitea înapoi; dădea recreaţie şi, după o clipă, îi punea capăt; ne chema în biserică şi, când toată lumea dădea fuga la porunca

ei, suna clopotul anunţând maicilor să se închidă în chilii. E greu să vă închipuiţi în ce neorânduială trăia comunitatea; maicile îşi petreceau ziua intrând şi ieşind, întruna, din chilii, luându-şi cartea de rugăciuni şi lă- sând-o, urcând şi coborând. Scările, coborându-şi sau ridicându-şi vălul. Noaptea era aproape aceeaşi frământare ca şi ziua.

Câteva maici veniră la mine încercând să mă facă să înţeleg că, dacă aş avea mai multă bunăvoinţă faţă de stareţă şi i-aş da mai multă atenţie, lucrurile s-ar întoarce la rânduiala lor obişnuită; mă gândeam, de fapt, c-ar fi trebuit să spună la *neorinăuiala* lor şi le-am răspuns, tristă: „îmi pare rău de voi; dar spuneţi-mi lămurit, ce trebuie să fac...“ Unele întorceau capul şi nu mai spuneau o vorbă; altele îmi dădeau sfaturi care nu se potriveau de loc cu sfaturile duhovnicului; bineînţeles, vă vorbesc despre sfaturile fostului duhovnic, pentru că pe cel nou nu-l văzuserăm încă.

Stareţa nu mai ieşea noaptea; petrecea săptămâni întregi închisă în chilie, fără să se arate nici la slujbe, nici la biserică, nici la trapezărie, nici în orele de odihnă; uneori rătăcea prin coridoare sau se cobora în biserică, bătea la uşile maicilor şi le spunea cu glas plângător: „Maică, roagă-te pentru mine; maică, roagă-te pentru inine...“ Umbla zvonul că se pregăteşte pentru o spovedanie generală.

Într-o zi, coborându-mă prima în biserică, am văzut o hirtie agăţată de perdeaua din spatele grilajului; m-am apropiat şi am citit: „Maicilor, rugaţi-vă pentru o călugăriţă rătăcită, dornică să se întoarcă la Dumnezeu...” Am vrut să rup hârtia, dar am lăsat-o. Peste câteva zile am găsit alta, în care scria: „Maicilor, sunteţi rugate să cereţi milostenia lui Dumnezeu pentru o călugăriţă care şi-a dat seama de rătăcirile ei, şi mari sunt rătăcirile acestea.. În altă zi am dat peste altă chemare, care spunea: „Maicilor, sunteţi rugate să-i cereţi Domnului să alunge deznădejdea unei călugăriţe care şi-a pierdut nădejdea în milostenia cerească..

Toate chemările acestea oglindeau cumplitele frămân- tări ale bietului ei suflet şi mă întristau adânc. Mi s-a întâmplat odată să rămân împietrită în faţa unei asemenea Turtii, întrebându-mă care or fi rătăcirile care-i ard sufletul? Ce o înfricoşează? Pentru ce fel de crime se socoteşte vinovată? Mi-am amintit strigătele duhovnicului, cuvintele lui; le-am căutat un înţeles şi,

negăsindu-l, am rămas năucită. Câteva maici care se uitau la mine au început să vorbească între ele; şi, dacă nu mă înşel cumva, mă priveau ca şi cum aş fi fost şi eu ameninţată de aceleaşi grozăvii.

Biata stareţă nu mai ieşea rlecât cu vălul pe obraz; nu se mai amesteca în treburile mănăstirii şi nu mai vorbea cu nimeni în afară de noul duhovnic; ore întregi se sfătuiau amândoi. Duhovnicul era un călugăr benedictin, tânăr. Nu ştiu dacă el dăduse toate pedepsele cu care se canonea stareţa; dar ea postea de 1 rei ori pe săptămână; se biciuia şi asculta slujba într-o strană de jos. Ca să mergem la biserică, trebuia să trecem pe la uşa ei; a- colo o găseam lungită cu faţa la pământ, şi nu se ridica decât atunci când rămânea singură. Noaptea, cobora numai în cămaşă, cu picioarele goale; dacă, din întâmplare, se întâlnea cu sora Tereza sau cu mine, se întorcea şi-şi lipea faţa de zid. Într-o zi, pe când ieşeam din chilie, am găsit-o lungită, cu faţa în jos şi cu braţele întinse; şi mi-a spus: „Haide, treci, calcă-mă în picioare; nu inerit altceva”.

Vreme de mai multe luni, cât a ţinut boala, întreaga comunitate avu tot timpul să pătimească şi să mă urască. N-am să mai spun încă o dată ce poate păţi c maică urâtă de celelalte, fiindcă acum ştiţi. Încetul cu încetul, am simţit cum mă apucă iar sila de călugărie. Sila aceasta şi toate necazurile îndurate i le-am mărturisit noului duhovnic, dom Morel, un om de aproape patruzeci de ani şi. Cu o fire aprigă. El m-a ascultat cu luare aminte şi cu? nteres; a vrut să-mi cunoască întreaga viaţă; a intrat în cele mai mici amănunte cu privire la familie, la înclinările şi la firea mea, la mănăstirile în care fusesem, la cea în care mă găseam, la ce se petrecuse între stareţă şi mine... Nu i-am ascuns nimic. Şi mi s-a părut că nu dă aceeaşi însemnătate pe care o dăduse părintele Lemoine purtării stareţei faţă de mine; s-a mulţumit să-mi spună doar, în treacăt, câteva cuvinte despre asta. Socotind că de-acum s-a terminat; cel mai mult l-au interesat simţămintele mele tainice asupra călugăriei. Şi, pe măsură ce-mi deschideam inima, avea tot mai multă încredere în mine; eu mă spovedeam, iar el, la rândul lui, mi se destăinuia; necazurile lui se potriveau de minune cu ale mele: intrase cu de-a sila în mănăstire; simţea pentru călugărie aceeaşi silă pe care o simţeam şi eu şi nu era mai puţin de plâns decât mine.

— Soră dragă, îmi spunea el, ce poţi să faci? N-avem decât o

cale: să ne uşurăm cât mai mult viaţa de mănăstire. Apoi îmi dădea sfaturi înţelepte, arătându-mi cum trăieşte el: În felul acesta, soră, nu scapi de necazuri, ci numai te resemnezi să le înduri. Cuvioşii nu sunt fericiţi decât în măsura în care îşi fac din suferinţele lor un merit în faţa lui Dumnezeu; atunci inima li se bucură, şi caută singuri chinurile; cu cât ele sunt mai greu de îndurat şi mai dese, cu atât cuvioşii sunt mai mulţumiţi; ei dau fericirea zilei de azi în schimbul fericirii viitoare şi astfel îşi câştigă fericirea de-apoi. Jertfind-o, de bunăvoie, pe cea a clipei de faţă. Chiar dacă îi doboară suferinţa, ei tot spun: *Amplius, Domine* – mai dă-mi. Doamne... iar Dumnezeu împlineşte totdeauna astfel de rugăciuni. Dar dacă suferinţe ca ale lor ne sunt date mie sau ţie, noi nu ne putem aştepta la aceeaşi răsplată, fiindcă ne lipsssţta singiirul lucru care o face să preţuiască: resemnarea. Şi lucrul acesta e trist. Vai, cum aş putea să-ţi insuflu o virtute pe care tu n-o ai, iar mie îmi lipseşte? Dar fără ea ne-ar aştepta pierzania în viaţa de apoi, după ce am fost nefericiţi în viaţa pământească. Canonindu-ne aici, ne o- sindim la fel cum se osândesc cei ce se desfată în desfătări lumeşti; noi în lipsuri, ei în belşug; şi după moarte ne-aşteaptă aceleaşi chinuri. Cât e de grea viaţa unui călugăr sau a unei maici care nu simte chemarea! Şi, cu toate aslea, ea ne e dată nouă, şi n-o putem schimba. Ne-au pus lanţuri p. I ele, şi suntem osânditi să le zornăim- întruna, fără nădejde că le-am putea zdrobi; să le târâm cât om putea, soră. Acum du-te; am să mai vin să te văd.

Peste câteva zile, duhovnicul a venit iar; l-am văzut la vorbitor şi l-am cercetat mai îndeaproape. Mi-a destăinuit până la capăt toată povestea lui, iar eu i-am mărturisit-o pe a mea: nenumărate erau faptele care se asemănau, legându-ne unul de altul; şi el îndurase aceleaşi chinuri, acasă şi în mănăstiri. Nu-mi dădeam seama că* ascultându-l vorbind despre sila lui, cu greu aş fi putut s-o destram pe a mea; şi, totuşi, se destrăma; ba chiar cred că ascultându-mi suferinţele se simţea şi el mai puţin chinuit. Astfel, asemănarea firilor noastre se uni cu asemănarea întâmplărilor vieţii; cu cât ne vedeam mai des, cu atât ne plăceam mai mult; povestea vieţii lui era povestea vieţii mele; povestea simţirilor lui era a simţirilor mele; povestea inimii lui era a inimii mele.

După ce-am vorbit îndelung despre noi, am vorbit şi despre

ceilalţi, mai ales despre stareţă. Fiind duhovnic, nu-mi putea spune prea multe; totuşi, am înţeles din câte mi-a spus că ea nu va putea să rămână multă vreme în starea de-acum; că se lupta cu ea însăşi, zadarnic; şi că, mai curând sau mai târziu, se va întâmpla una din două: ori o să se întoarcă la vechile ei apucături, ori o să înnebunească. Tare-aş fi vrut să aflu mai multe, să-mi lămuresc unele întrebări pe care mi le pusesem fără să le găsesc răspuns, dar nu îndrăzneam să-l întreb; nu l-am întrebat decât dacă-l cunoaşte pe părintele Lemoine.

— Cum să nu, îmi răspunse el. E un om de seamă.

— Acum nu-l mai avem ca duhovnic.

— Adevărat.

— N-aţi putea să-mi spuneţi din ce pricină?

— Mi-e teamă să nu afle şi alţii.

— Fiţi sigur că n-am să spun nimănui.

— Mi se pare că s-a scris la arhiepiscopie împotriva lui.

— Şi ce-au putut să scrie?

— Că locuia prea departe de mănăstire; că nu putea veni când aveau nevoie de el; că e prea aspru; că, după unele semne, voia să calce vechile rinduieli; că semăna zâzania în mănăstire şi le înstrăina pe maici de stareţa lor.

— Cine v-a spus toate astea?

— Chiar părintele Lemoine.

— Î! cunoaşteţi?

— Sigur; mi-a vorbit de câteva ori şi despre dumneata.

— Şi ce v-a spus?

— Că erai cu adevărat vrednică de plâns; că nu putea pricepe cum ai fost în stare să înduri atâtea chinuri; că, deşi nu te-a văzut decât o dată sau de două ori, nu crede c-ai putea să te obişnuieşti vreodată cu viaţa de mănăstire; că avea de gând...

Duhovnicul se opri, pe neaşteptate. L-am întrebat:

— Ce avea de gând?

Dom Morel îmi răspunse:

— E o taină prea mare, şi na mi-e îngăduit să U-o spun:

N-am mai stăruit, ci am adăugat doar:

— E adevărat că părintele Lemoine m-a sfătuit să mă înstrăinez de stareţă.

— Bine a făcut.

— Dq ce?

— Soră, îmi răspunse el cu multă seriozitate, ur- mează-i

sfaturile şi nu încerca niciodată să afli de ce ti le-a dat.

— Ba eu cred că, dacă aş cunoaşte primejdia, m-aş putea feri mai bine de ea.

— S-ar putea întâmpla tocmai contrariul.

— Proastă părere trebuie să aveţi despre mine.

— Despre purtarea şi despre nevinovăţia dumitale am părerea pe care trebuie s-o am; dar crede-mă că există lămuriri aducătoare de nenoroc, pe care nu le poţi căpăta fără să-ţi dăuneze. Numai nevinovăţia te-a scăpat de stareţă; dacă ai fi ştiut mai multe, ea nu te-ar fi respectat atât.

— Nu înţeleg ce-mi spuneţi.

— Cu atât mai bine.

— Ce poate fi primejdios în pritenia şi în dezmierdările unei femei pentru altă femeie?

Dom Morel nu-mi răspunse.

— Nu sunt oare la fel cum eram când am venit în mănăstire asta?

Dom Morel nu-mi răspunse.

— N-aş fi fost tot aşa şi de-aci înainte? Ce fel de păcat faci dacă iubeşti, dacă o spui şi o dovedeşti? E atât de plăcut!

— Adevărat, îmi răspunse dom Morel. Ridicând spre mine privirile pe care le ţinuse plecate tot timpul cât vorbisem.

— Şi asta se întâmpla deseori în mănăstiri? Biata stareţă! În ce hal a ajuns!

— E rău, şi tare mă tem c-o să ajungă şi mai rău. Nu era făcută pentru călugărie; iată ce se întâmpla, mai curând sau mai târziu, când te împotriveşti chemărilor celor mai puternice ale firii: constrângerea te mână spre simţăminte desfrânate, şi ele sunt cu atât mai puternice, cu cât sunt mai lipsite de rost; e un fel de nebunie.

— Cum, stareţa e nebună?

— Negreşit că da, şi va înnebuni tot mai mult.

— Şi credeţi că soarta asta îi aşteaptă pe toţi cei care duc o viaţă pentru care nu sunt făcuţi?

— Nu, nu pe toţi; unii mor mai înainte; alţii au firi mai mlădioase şi-o duc vreme îndelungată; alţii trăiesc câtva timp, nădăjduind…

— Oare ce poate nădăjdui o călugăriţă?

— Ce poate nădăjdui? Mai întâi, să-şi dezlege legâ- mântul.

— Şi când şi-a pierdut nădejdea asta?

— Atunci visează că va găsi, într-o bună zi, porţile deschise; că oamenii vor pune capăt ţicnelii de-a închide în morminte fiinţe vii, şi că mănăstirile vor fi desfiinţate; sau că vor lua foc, că se vor prăbuşi zidurile şi că o va scăpa cineva. Toate visurile astea îi umblă întruna prin cap; vorbeşte despre ele cu alte maici; când se plimbă prin grădină, măsoară, fără să vrea, înălţimea zidurilor; când e în chilie, apucă zăbrelele ferestrei şi le qţatină încetişor, ca şi cum s-ar juca; dacă fereastra dă spre drum, se uită lung, afară; îi bate inima de câte ori aude paşii cuiva şi oftează în tăcere de dorul unui eliberator; e'acă să iscă ps-aproape vreo zarvă şi zgomotul răzbate până în chilie, maica trage nădejde că-i pentru ea; visează vreo boală care s-o ducă în preajma unui bărbat sau din pricina căreia să fie trimisă la băi.

— Aşa e, aşa e! strigai eu; parcă mi-aţi citi în fundul sufletului; şi eu am avut şi mai am încă asemenea visuri.

— Iar când le destrami cugetând asupra lor – fiindcă ameţeala aceasta plăcută, cu care inima învăluie mintea, se destramă din când în când – atunci vezi cât de adâncă îţi e nenorocirea; şi-ţi e silă de tine; şi-ţi e silă de ceilalţi; plângi, oftezi, strigi, simţi cum te năpădeşte deznădejdea. În asemenea clipe, unele maici dau fuga să se arunce la picioarele stareţei şi caută acolo mângâierea; altele îngenunchează în chilie, sau dinaintea altarului, chemând cerul în ajutor; altele îşi sfâşie veşmintele şi-şi smulg părul; altele caută vreo fântână adâncă, ferestre înalte, o funie, şi uneori le găsesc; altele, după îndelungi zvârcoliri, cad într-un fel de îndobitocire şi rămân năuce; altele, mai plăpânde şi mai slabe, tânjesc şi se prăpădesc; altele îşi pierd minţile şi devin furioase. Fericite sunt doar cele în care nădejdile renasc mereu şi le leagănă, până în mormânt; viaţa lor se scurge între amăgire şi deznădejde.

— Şi cele mai nefericite, după câte se pare, adăugai eu oftând, sunt cele care trec, rând pe rând, prin toate stările acestea. Ah, părinte, rău îmi pare că te-am ascultat!

— De ce?

— Fiindcă nu mă cunoşteam; iar acum mă cunosc; visele n-au să mai poată ţine cine ştie cât. Şi în clipa în care…

N-am putut sfârşi, fiindcă a venit o maică, şi încă una, apoi a treia, a patra, a cincea. A şasea, nici eu nu mai ştiu câte. Au intrat şi ele în vorbă; unele se uitau la duhovnic; altele îl

ascultau tăcute, cu ochii în jos; îi puneau întrebări, mai multe deodată, şi se minunau de înţelepciunea răspunsurilor lui; cât despre mine mă retrăsesejn într-un ungher, adâncită în gânduri. În mijlocul discuţiei acesteia, pe când maicile se străduiau să arate fiecare cât preţuieşte şi să-l încânte pe duhovnic cu ce aveau mai bun, se auziră paşii cuiva care se apropia încet-încet, oprindu-se din timp în timp şi oftând; maicile ascultară şi-şi şoptiră între ele: „E ea! E stareţa!“ Apoi tăcură şi se strinseră roată. Intr-adevăr era stareţa; venea spre noi, cu vălul atârnindu-i până la brâu, cu braţele încrucişate pe piept şi cu capul plecat. Mai întâi mă zări pe mine; şi de îndată îşi desfăcu o mână de sub văl şi-şi acoperi ochii, întorcându-se puţin într-o parte, iar cu cealaltă mână ne făcu semn să plecăm; am ieşit toate, în tăcere; şi a rămas doar stareţa, singură cu dom- Morel.

Prevăd, domnule Marchiz, că vă veţi face o părere rea despre mine; dar dacă nu mi-a fost ruşine să fac ce-am făcut, de ce m-aş ruşina să vă mărturisesc? Şi-apoi, cum să scot din povestirea mea un fapt care a avut atâtea urmări? Să spunem deci că mintea mi-e alcătuită într-un iei cu totul neobişnuit; când e vorba de lucruri care vă pot face să mă stimaţi sau să mă compătimiţi mal mult, atunci nu ştiu dacă scriu bine sau rău, dar ştiu că vă scriu cu o iuţeală şi cu o uşurinţă de necrezut; inima mi se înveseleşte, cuvintele îmi vin singure, lacrimile îmi curg domol, şi mi se pare că sunteţi lângă mine, că vă văd şi că mă ascultaţi. Iar dacă, dimpotrivă, sunt nevoită să mă zugrăvesc în culori neplăcute, atunci gândesc anevoie, nu găsesc cuvintele, pana nu merge, chiar scrisul mi se schimbă, şi nu scriu mai departe decât nădăjduind în sinea mea că veţi sări peste toate rândurile acelea. Iată câteva asemenea rânduri:

După ce-au plecat toate maicile... „Ei, ce-ai făcut după ce-au plecat toate...?“ Aşa-i că nu ghiciţi? Sunteţi prea cinstit, ca să vă treacă prin minte asemenea lucruri... Am coborât în vârful picioarelor şi m-am aşezat fără să fac niciun zgomot la uşa vorbitorului, ca să ascult ce se vorbeşte acolo. „Foarte rău ai făcut”, îmi veţi spune...

O cât despre asta, ştiu că e foarte rău; mi-am spus-o şi eu; iar tulburarea care mă cuprinsese, grija de-a nu fi zărită de câte ori mă opream, glasul conştiinţei, care mă îndemna la fiecare pas să mă-ntorc, îmi arătau cu prisosinţă că fac rău; totuşi, curiozitatea a fost mai tare, şi m-am supus ei. Dar dacă e urât c-

am ascultat ce îşi vorbeau doi oameni care se credeau singuri, nu-i şi mai urât să vă scriu cuvintele lor? Iată, din nou câteva rânduri pe care vi le trimit numai cu nădejdea că nu le veţi citi; ştiu că nu poate îi aşa. Dar trebuie să mă străduiesc să cred că va îi.

Primele cuvinte pe care le-am auzit, după o îndelungă tăcere, m-au cutremurat; iată-le:

„Sunt sortită iadului, părinte…“

M-am liniştit. Am ascultat mai departe; valul care până atunci îmi ascunsese pericolul prin care trecusem, se sfâşia; atunci m-a chemat cineva; trebuia să plec şi am plecat; dar, vai! auzisem destul. Ce femeie, domnule marchiz, ce femeie mârşavă!…

Aici memoriul maicii Suzana se întrerupe; cele ce urmează nu sunt decât însemnări; se vede că ea avea de gând să le folosească pentru restul povestirii. După cât se pare, stareţa o *înnebunit, aş a că despre starea nenorocită* c *acesteia trebuie să fie vorba în fragmentele pe care le voi copia mai* jos.

După spovedania stareţei, urmară câteva zile liniştite. Voioşia pătrunsese din nou în mănăstire; maicile mă lăudau pe mine pentru asta, dar mă lepăd, cu indignare, de asemenea laude.

Stareţa nu mai fugea de mine; mă privea chiar; şi prezenţa mea părea că n-o mai tulbură. Mă sileam să-i ascund pe cât puteam groaza pe care mi-o insufla din ziua aceea când, printr-o curiozitate fericită sau nenorocită. Învăţasem s-o cunosc mai bine.

Peste câtva timp, a devenit din nou tăcută; nu mai spunea decât da sau nu; se plimba singură; nu voia să mănânce; o cuprindeau fierbinţelile, dădea în friguri, iar după friguri începea delirul.

Zăcea singură în pat şi i se părea că mă vede, îmi vorbea, mă chema lângă ea, îmi spunea cele mai duioase cuvinte. Dacă auzea paşi pe coridor, striga: „E ea; sunt paşii ei, o recunosc. Chemaţi-o… Nu, nu, lăsaţi-o“.

Ciudăţenia e că nu se înşela niciodată şi striga numai când treceam eu.

Râdea cu hohote; iar după o clipă izbucnea în plins. Maicile stăteau, tăcute, în preajma ei; unele plângeau împreună cu ea.

— Uneori se pomenea strigând: „N-am mai fost la biserică; nu m-âm mai rugat lui Dumnezeu… Vreau să mă dau jos din pat şi să mă îmbrac; îmbrăcaţi-mă…“ Dacă n-o lăsau, spunea: „Daţi-mi

măcar cartea de rugăciuni.

I-o dădeau; ea o deschidea şi întorcea foile, întruna, până la capăt, iar după ce ajungea la scoarţe tot îşi mai mişca degeţel^ ca şi cum ar fi răsfoit o carte; avea privirile rătăcite, ţintuite în gol.

într-o noapte s-a coborât în biserică, singură; câteva maici s-au ţinut după ea; s-a lungit pe treptele altarului gemând, oftând şi rugându-se cu glas tare; a ieşit, s-a întors, apoi a spus: „Trimiteţi s-o caute, are un suflet atât de curat! E atât. De nevinovată! Dacă s-ar ruga odată cu mine...“ Apoi, adresându-se întregii comunităţi şi întorcându-se spre stranele goale, striga: „Ieşiţi toate afară, să nu rămână decât ea şi cu mine. Nu sunteţi vrednice s-o a- tingeţi; dacă v-aţi ruga odată cu ea, tămâia nelegiuită a glasurilor voastre ar strica, dinaintea Domnului, dulceaţa glasului ei. Haide, plecaţi, plecaţi...” Apoi mă îndemna să-i cer lui Dumnezeu ajutor şi iertare. Vedea chipul Domnului; i se părea că deasupra capului ei cerul se cască, bubuind, brăzdat de fulgere şi că îngerii coboară mânioşi; privirile divinităţii o înspăimântau; alerga în toate părţile, se ascundea în ungherele cele mai întunecoase ale bisericii şi, cu fruntea lipită de lespezi, cerea îndurare; şi rămânea aşa până când. Pătrunsă de frigul şi de umezeala bisericii, era dusă ca o moartă, în chilia ei.

Dimineaţa nu-şi amintea nimic din grozăviile nopţii, întreba: „Unde sunt maicile? nu mai văd pe nimeni, am rămas singură în mănăstire; m-au părăsit toate; m-a părăsit şi sora Tereza; bine au făcut. Acum, dacă nu mai e sora Suzana, degeaba am să ies, că tot n-am s-o mai întâlnesc... Ah! dacă aş mai vedea-o! Dar nu mai e aici, nu-i aşa? Nu-i aşa că nu mai e aici?... Fericită e mănăstirea în care s-a dus! O să-i povestească tot stareţei celei noi; şi ce-o să creadă despre mine?... Oare sora Tereza a murit? Toată noaptea am auzit clopotele sunând pentru morţi... Biata fată! E pierdută pentru vecie; eu am pierdut-o! Eu! într-o zi, am să fiu dusă înaintea ei; şi ce-am să-i pot spune? Ce-am şă-i pot răspunde?... Biata de ea! Vai mie, nefericita!“

Alteori, zicea: „Nu s-au întors încă maicile? Spuneţi-le că sunt bolnavă, rău... Ridicaţi-mi perna... Desfă- ceţi-mi şireturile... Simt că mă apasă ceva, aici... îmi arde capul, scoateţi-mi camilafca... Vreau să mă spăl... Da- ţi-mi apă; turnaţi, mai turnaţi încă... Eu sunt albă, dar pata din suflet tot mi-a rămas...

Aş vrea să mor; să nu mă mai fi născut; atunci n-aş mai fi văzut-o“.

Într-o dimineaţă maicile au găsit-o desculţă, în cămaşă, despletită, urlând, spumegând şi umblând în jurul chiliei, cu mâinile puse peste urechi, cu ochii închişi şi cu trupul înghemuit în zid... „Fugiţi de prăpăstiile. Astea; nu auziţi strigătele? Acolo e iadul; văd flăcări înălţindu-se din străfundurile lui; şi, în mijlocul vâlvătăii, aud glasuri nedesluşite, care mă cheamă... Doamne, fie-ţi milă de mine!... Repede; trageţi clopotele; adunaţi toate maicile; spuneţi-le să se roage pentru mine, şi-am să mă rog şi eu... Dar e în zori de-abia, maicile dorm... N-am închis ochii toată noaptea; aş fi vrut să dorm, dar n-am putut.”

Una dintre călugăriţe îi spunea: „Maică, te-apaeă ceva pe suflet; destăinuieşte-mi-te mie, poate asta te va mai uşura”.

— Ascultă, soră Agata, vino mai lângă mine... mai aproape... şi mai aproape... nu trebuie să ne-audă nimeni. Vreau să-ţi destăinuiesc tot; dar să păstrezi taina... Ai văzut-o?

— Pe cine să văd, maică?

— Aşa-i că nu-i nimeni mai dulce ca ea? Şi ce mers are! Câtă bună-cuviinţă. Câtă nobleţe, câtă modestie!... Du-te la ea; spune-i... Ba nu! Nu-i spune nimic; nu te duce... N-ai putea să te apropii de ea; îngerii din ceruri o păzesc şi veghează în preajma ei; eu i-am văzut; ai să-i vezi şi tu şi te vei înfricoşa, asemeni mie. Rămâi... Şi dacă te duci, ce-ai să-i spui? Născoceşte ceva de care să nu roşească...

— Maică, dacă te-ai sfătui cu duhovnicul?

— Da, da... Adică nu, ştiu ce-o să-mi spună; l-am tot auzit... Şi despre ce-aş mai putea vorbi cu el?... 0, dacă mi-aş putea pierde memoria!... Dacă aş putea reintra în haos, sau dacă m-aş putea naşte din nou!... Să nu-l chemi pe duhovnic. Mai bine citeşte-mi patimile Domnului nostru Isus Cristos... Citeşte-mi... Parcă mă simt mai uşurată... îmi e de ajuns o picătură din sângele ăsta, ca să mă purific... Uite-l, ţâşneşte clocotind din coapsa lui... Apleacă rana asta sfinţită deasupra capului meu... li curge sângele pe mine, dar nu mi se lipeşte de trup... Sunt pierdută!... Luaţi-l de-aici... Aduceţi-l înapoi...

ı se dădea chipul lui Crist; îl strângea în braţe, îl săruta peste tot, apoi spunea: „Are ochii ei, gura ei: când am s-o mai văd oare? Maică Agata, spune-i că o iubesc; arată-i cu de-amănuntul în ce stare sunt; spune-i că mă prăpădesc”.

I s-a luat sânge; i s-au făcut băi; dar toate leacurile acestea mai mult i-au agravat boala. Nici nu cutez să vă scriu toate faptele ruşinoase pe care le-a săvârşit sau să vă repet toate vorbele urâte pe care le-a scăpat în timpul delirului. Îşi ducea mereu mâna la frunte, ca şi cum ar fi vrut să alunge gândurile supărătoare, vedeniile, cine ştie ce fel de vedenii! îşi înfunda capul printre perne, îşi acoperea faţa cu cearşafurile. „Ispita, striga ea, ispita! Ce formă ciudată a luat! Aduceţi aghiazmă; stro- piţi-mă cu aghiazmă... Gata; ajunge; s-a dus.“

în cele din urmă, au închis-o; dar, nefiind păzită cu destulă grijă, într-o bună zi a scăpat. Îşi sfâşiase veşmintele şi alerga de-a lungul coridoarelor, goală, numai cu două capete de frânghie ruptă atârnându-i de braţe, şi striga: „Sunt stareţa voastră; mi-aţi jurat, toate, supunere; supuneţi-vă. M-aţi închis, nenorocitelor! Asta-i răsplata bunătăţii mele! Mă batjocoriţi, fiindcă sunt prea bună; dar n-am să mai fiu aşa... Săriţi!... Foc!... Ucigaşii!... Hoţii!... Ajutor!... Soră Tereza. Ajutor!... Ajutor, soră Suzana!...“ Şi cum între timp o prinseseră şi o duceau din nou spre temniţă, ea spunea; „Bine faceţi, vai, bine faceţi ’. Sunt nebună. Simt că sunt nebună.”

Câteodată părea că are în faţa ochilor priveliştea unor cazne; vedea femei cu funii de gât şi cu braţele legate la spate, sau cu torţe în mâini; suferea alături de cele supuse la cazne; se credea osândită la moarte; şi-i spunea călăului:,. Mi-am meritat soarta, da, mi-am meritat-o; măcar de-ar fi ăsta chinul cel de pe urmă; dar să arzi o veşnicie! O veşnicie de flăcări!...“

Tot ce scriu aici e adevărul curat; iar adevărurile pe care le-aş mai avea de scris, ori le-am uitat, ori mi-e ruşine să nu murdăresc cu ele hârtiile acestea.

După că-a mai trăit câteva luni în aceeaşi stare de plâns, stareţa şi-a dat sufletul. Ce moarte a avut, domnule marchiz! Eram de fată şi am văzut groaznicul chip al deznădejdii şi al crimei, în ultimul său ceas; se credea încolţită de duhurile iadului; îi aşteptau sufletul, ca să i-l înhaţe; şi stareţa gemea cu o voce înăbuşită: „Iată-i! Iată-i!...“ Incercând să li se împotrivească, împingea spre dreapta şi spre stinsa chipul lui Crist pe care-l ţinea în mâini, şi striga: „Doamne!... Doamne!...“ Peste puţin timp, a murit şi sora Tereza; iar mănăstirea a căpătat o stareţă nouă, bătrână, ursuză şi îmbuibată de superstiţii.

M-au învinovăţit că i-aş fi făcut vrăji fostei stareţe; ea crede; iar încep necazurile. Noul duhovnic e şi el prigonit de mai-marii lui şi-mi spune mereu să fug din mănăstire.

Am pus la cale fuga. Între orele unsprezece şi miezul nopţii cobor în grădină. Mi se aruncă funii, mă leg cu ele; dar se rup, şi cad: mi-am jupuit picioarele şi m-am lovit groaznic la şale. Mai încerc o dată şi încă o dată, şi iată-mă sus, pe zid; apoi cobor. Dar care nu mi-e mirarea când în locul unei trăsuri ca lumea, cum nădăjduiam să găsesc, dau peste o birjă păcătoasă. Şi iată-mă în drum spre Paris, cu un tânăr benedictin lângă mine. Dar mi-am dat curând seama, după tonul neruşinat cu care-mi vorbea şi după ceea ce cuteza să încerce, că nu-şi va ţine niciuna din făgăduielile date; atunci mi-a părut rău că mi-am părăsit chilia şi-am simţit toată ticăloşenia situaţiei mele.

Aici voi descrie scena din brişcă. Ce scenă! Ce om! Strig; birjarul îmi sare în ajutor. Încăierare groaznică între el şi călugăr.

Sosesc la Paris. Birja se opreşte într-o ulicioară, dinaintea unei porţi strimte, care dădea într-o alee întunecoasă şi murdară. Gazda mi-a ieşit înainte şi m-a dus la etajul cel mai de sus, într-o odăiţă mobilată aproape cu tot ce trebuie. A venit să mă vadă femeia care locuia la etajul întâi. „Eşti tânără şi pesemne că te plictiseşti, domnişoară. Vino la mine, ai să te simţi bine acolo, îff- tre bărbaţi şi femei; nu sunt toate atât de drăguţe ca dumneata, în schimb, însă, sunt aproape la fel de tinere. Vorbim, jucăm, cântăm, dansăm; petrecem cum putem mai bine. Dacă o să le suceşti capetele cavalerilor noştri, poţi să fii sigură că fetele n-au să fie nici geloase, nici supărate. Hai, domnişoară...” Aceea care-mi vorbea astfel era cam în vârstâ, avea privirea galeşă, vocea dulce şi cuvintele foarte ispititoare.

Am trăit două săptămâni în casa aceea, primejduită de stăruinţele vicleanului meu răpitor şi de scenele gălăgioase ale unui loc suspect, pândind în fiecare clipă prilejul de-a scăpa.

În sfârşit, prilejul mi s-a ivit într-o seară, târziu; dacă m-aş fi găsit în apropierea mănăstirii, m-aş fi întors acolo.

Alerg pe străzi, fără să ştiu încotro. Nişte bărbaţi se leagă de mine, şi mă cuprinde teama. Cad, sfârşită de oboseală, pe pragul dughenei unui lumânărar; mi se dau îngrijiri; când mă trezesc, mă văd întinsă pe-un pat ca vai de lume, cu mai mulţi oameni în jurul meu. Ei mă întreabă cine sunt; nu ştiu ce să le răspund. E chemată o slujnică; ea mă va însoţi; o apuc de braţ;

pornim... După ce-am mers o bucată bună de drum, fata mă întreabă: „Domnişoară, barem ştii unde mergem?“

— Nu, draga mea; cred că la spital.

— La spital? Nu cumva ai" rămas pe drumuri?

— Ba aşa-i, am rămas pe drumuri.

— Dar ce-ai făcut ca să fii alungată în puterea nopţii? Ei, uite că am ajuns la uşa Sfintei Ecaterina; să vedem dacă au să ne deschidă; oricum, n-avea grijă, n-o să rămâi în. Drum, ai să te culci cu mine.

M-am întors la lumânărar. Slujnica s-a speriat când mi-a văzut picioarele, jupuite de când căzusem în noaptea fugii de la mănăstire. Am petrecut noaptea la ea. A doua seară m-am întors la Sfânta Ecaterina, unde-am rămas trei zile, după care mi s-a spus că trebuie sau să mă duc la spitalul generalsau să primesc orice slujbă mi s-o da.

Primejdia, care m-a amenințat la Sfânta Ecaterina, din partea bărbaţilor şi a femeilor; aici, după câte mi s-au povestit mai apoi, vin desfrânaţii şi mijlocitoarele din oraş, ca să ia ce le trebuie. Şi, deşi ştiam că mă aşteaptă o viaţă plină de lipsuri, n-am căzut pradă ispitei de a primi propunerile josnice care mi-au fost făcute. Îmi vând boarfele şi-mi cumpăr altele, mai potrivite cu starea mea.

Intru în slujbă la o spălătoreasă; la ea lucrez şi acum. Primesc rufele şi le calc; munca e tare grea; mă hrănesc prost; am locuinţă proastă; nu dorm de-ajuns; în schimb, se poartă omeneşte cu mine. Bărbatul e birjar; nevasta e cam repezită, dar are inimă bună. M-aş mulţumi cu traiul acesta, dacă aş putea nădăjdui să mă bucur în linişte de el.

Am aflat că poliţia l-a prins pe răpitorul meu şi l-a dat în mâna mai-marilor săi. Bietul om! E mai de plâns decât mine; fapta lui a stârnit vâlvă; şi n-aveţi idee cu câtă cruzime pedepsesc călugării greşelile despre care se află; o carceră îi va fi locuinţa, până când îşi va da sufletul; şi tot o carceră mă aşteaptă şi pe mine, dacă m-or prinde; dar eu voi trăi mai puţin deciât el.

Rănile căpătate în cădere mă dor; mi s-au umflat picioarele şi nu pot să fac un pas măcar; lucrez aşezată, fiindcă abia mă pot ţine pe picioare. Totuşi, mă tem de clipa vindecării: ce-am să pot spune atunci, ca să nu ies din casă? Şi câte primejdii au să mă pândească, dacă voi ieşi? Din fericire, mai e mult până atunci. Fără doar şi poate că rudele mele, care bănuiesc că sunt

în Paris, fac tot felul de cercetări ca să-mi dea de urmă. Mă hotărî- sem să-l chem aici pe domnul Manouri, să-i cer şi să-i urmez sfaturile, dar nu l-am mai găsit.

Trăiesc într-o veşnică spaimă; la cel mai mic zgomot auzit în casă, pe scară, în stradă, mă sperii, tremur ca o frunză bătută de vânt, mi se, moie genunchii. Şi scap lucrul din mână. Noaptea, nu închid ochii mai niciodată; iar dacă se întâmplă să adorm, mă trezesc mereu, vorbesc în somn, chem, strig: nu înţeleg cum de nu mi-au ghicit taina cei care dorm în preajma mea.

Toată lumea ştie despre fuga mea; mă aşteptam la asta. "Una dintre tovarăşele mele mi-o povestea ieri, a- dăugând amănunte îngrozitoare şi păreri care mă loveau drept în inimă. Din fericire, în timp ce-mi vorbea, ea întindea rufele ude pe-o frânghie, cu spatele spre lampă, şi nu putea vedea cât sunt de CUlburată; stăpâna însă a băgat de seamă că plângeam şi m-a întrebat: „Ce ai, Ma- rio?“ „Nimic“, i-am răspuns eu. „Ce naiba, a adăugat ea, să fii oare atât de năroadă, încât să te înduioşeze o maică ticăloasă, neruşinată, fără credinţă, care se îndrăgosteşte de un păcătos de călugăr şi fuge cu el din mănăstire? Mai bine ţi-ar fi milă de noi, astelalte. Ea n-avea altceva ce făcut decât să bea, să mănânce, să se roage şi să doarmă; îi mergea bine unde era; de ce n-a rămas a- colo? Dacă s-ar fi dus numai de trei-patru ori la râu, pe-o vreme ca asta, aşa cum ne ducem noi. I-ar fi plăcut călugăria..." Eu i-am răspuns că nu putem şti ce necazuri o fi avut; dar mai bine aş fi tăcut, fiindcă stăpâna a adăugat: „Dă-o-ncolo; e o dezmăţată, şi-o s-o bată Dumnezeu..." Auzind-o vorbind astfel, m-am plecat peste masă: şi am rămas aşa, până ce stăpâna mi-a spus: „La ce naiba te tot gândeşti, Mario? Ţu dormi, şi treaba stă pe loc".

Niciodată nu mi-a plăcut călugăria, şi asta se vede îndeajuns din faptele mele; dar m-am deprins în mănăstire cu. Unele obiceiuri, pe care le repet, fără să-mi dau seama; de pildă: sună un clopot? Eu sau mă închin, sau îngenunchez. Bate cineva la uşă? îi spun *Ave.* Mi se pune o întrebare? Dau totdeauna un răspuns care se sfârşeşte cu da, sau nu, maică, sau soră. Dacă intră un străin, îmi încrucişez braţele pe piept şi, în loc să-l salut, fac o plecăciune. Tovarăşele mele râd şi-şi închipuie că glumesc făcând pe călugăriţa; dar nu ştiu cât timp au să mai creadă asta; nechibzuinţele mele au să mă dea de gol, şi-atunci voi fi

pierdută.

Domnule, ajutaţi-mă cât mai e timp. O să-mi spuneţi, fără doar şi poate: arată-mi cu ce te pot ajuta. Iată; nu doresc cine ştie ce lucruri mari. Mi-ar trebui un loc de cameristă sau de îngrijitoare, sau de simplă slujnică, numai să pot trăi neştiută de nimeni, undeva la ţară, în vreun fund de provincie, la nişte oameni de treabă, care să nu primească multă lume. De leafă nu-mi pasă; să mă ştiu în siguranţă, să mă pot odihni, să am pâine şi apă. Fiţi sigur că am să-mi mulţumesc st^pânii. În casa tatălui meu am învăţat să muncesc, şi la mănăstire âm învăţat să mă supun; sunt tânără, am firea blândă; când mi se vor vindeca picioarele, am să am mai multă putere decât e nevoie pentru munca mea. Ştiu să cos, să torc, să brodez şi să spăl rufe; când eram la părinţi, îmi dre- geam singură horbotele şi în curând am să le dreg din nou; nu sunt de loc stângace şi nu m-aş da înapoi de la nicio muncă. Am glas plăcut; cunosc muzica şi cânt destul de bine la clavir, ca să fac să petreacă o mamă căreia i-ar place să m-asculte; ba chiar aş putea să dau şi lecţii copiilor; dar mă tem că aş dovedi prin asta că am primit o educaţie îngrijită şi că astfel m-aş da de gol. Dacă e nevoie să învăţ să coafez, cum nu sunt lipsită de gust, mi-aş lua un maestru şi în câtăva vreme aş deprinde şi îndeletnicirea asta. Domnule, nu-mi trebuie decât o slujbă pe care s-o pot îndeplini, o slujbă oarecare, şi nu-mi doresc nimic mai mult. În ciuda tuturor aparenţelor, puteţi fi sigur că am purtări cinstite; şi nici credinţa nu-mi lipseşte. Ah, domnule, aş fi pus capăt tuturor necazurilor, şi nu m-aş mai fi temut de oameni, dacă nu m-ar fi oprit Dumnezeu; de câte ori n-am călcat pe lângă fântâna aceea adâncă de la marginea grădinii mănăstirii! Nu m-am aruncat în fundul ei, doar fiindcă îmi lăsau deplină libertate s-o fac. Nu ştiu ce soartă mă aşteaptă, dar dacă voi fi silită, într-o bună zi, să intru din nou în mănăstire, oricare ar fi mănăstirea, nu răspund de viaţa mea; fântâni sunt pretutindeni. Domnule, fie-vă milă de mine şi cruţaţi-vă şi dumneavoastră părerile de rău pe care le-aţi putea avea cândva.

P. S. Sunt frîntă de oboseală, spaima îmi dă târcoale, şi nu pot dormi. Am recitit cu mintea limpede memoriile acestea, pe care le-am scris în grabă, şi mi-am dat seama că, fără voia mea, m-am descris în fiecare rând atât de nefericită pe cât eram cu adevărat, dar mult mai plăcută decât sunt în realitate. Oare să

fie asta din pricină că-i credem pe bărbaţi mai puţin sensibili la durerile decât la farmecele noastre şi ni se pare mai uşor să-i cucerim decât să-i înduioşăm? Eu, una, nu-i cunosc mai de loc, şi sunt prea puţin pricepută, ca să-mi pot răspunde la întrebarea asta. Totuşi, dacă marchizul, despre care se spune că are o minte cum nu se poate mai iscusită, o să-şi închipuie cumva că nu mă adresez bunăvoinţei, ci poftelor lui, ce-o să creadă despre mine? Gândul acesta mă nelinişteşte. Într-adevăr, n-ar fi de loc drept să mi se facă o vină dintr-un instinct propriu sexului femeiesc. Sunt femeie şi poate doresc să plac, cine ştie? Dar lucrul acesta îl fac în mod cinstit şi firesc.

PREFAŢA – ANEXĂ LA „CĂLUGĂRIŢA”

Extrase din Corespondenţa literară a lai Grimm[13] • Anul 1770

Călugăriţa domnului de la Harpe[14] mi-a trezit conştiinţa adormită de zece ani, amintindu-mi de un complot îngrozitor, pus la cale de mine, împreună cu domnul Di- derot şi alţi doi-trei bandiţi de acelaşi soi, dintre cei mai buni prieteni ai noştri. De aceea, cred că nu-i prea devreme să mă spovedesc şi să încerc să capăt, în aceste prea-sfinte zile ale postului, iertarea păcatului, împreună cu a celorlalte rele săvârşite de mine, şi să le înec pe toate în fântâna fără fund a milosteniei divine.

Anul 1760 a fost însemnat în analele oricărui gură- cască parizian prin renumele câştigat dintr-o dată, în mod strălucit, de Ramponeau şi prin comedia *Filosofilor,* jucată în urma ordinelor date de sus, pe scena Comediei Franceze. Astăzi, n-a mai rămas din toată această afacere decât amintirea plină de dispreţ pentru autorul frumoasei rapsodii, pe nume Palissot, amintire pe care toţi foştii săi protectori se feresc s-o împartă cu el; cele mai sus- puse personaje, sprijinind în taină lucrarea lui Palissot, se credeau obligate să se lepede de ea în public, ca de ceva care le-ar fi pătat onoarea. Pe când scandaluL făcea vâlvă în tot Parisul, singur domnul Diderot, pe care ştrengarul de Aristofan francez îl alesese să-i ţină locul lui Socrates, nu se sinchisea de loc. Cu ce ne ocupam noi pe atunci? Dea Domnul ca lucrurile

---

13 Fred£ric-Melchior von Grimm (1723—1807) — literat şi critic german, prieten apropiat al enciclopediştilor şi al lui Diderot; şi-a petrecut aproape Întreaga viaţă în Franţa. Scrierile lui, publicate sub titlul de *Corespondenţi* literară, sînt o valoroasă mărturie asupra mişcării culturale a vremii.

14 Referire la *Melania,* drama lui La Harpe, tn care se vorbea despre suferinţele unei tinere silită să se călugărească. Piesa a fost jucată în 1770, dată la care *Călugăriţa* lui Diderot circula clandestin, in manuscris.

acelea să fi fost nevinovate! Cea mai caldă prietenie ne lega de multă vreme de domnul marchiz de Croismare, fost ofiţer în regimentul regelui, retras din slujbă şi unul din cei mai cumsecade oameni din Franţa…

Marchizul acesta încântător ne părăsise pe la începutul anului 1759, ca să meargă la moşiile lui din Norman- dia, pe lângă Caen. Ne făgăduise să nu stea acolo decât până ce-şi pune treburile la punct; dar şederea lui se prelungea mai mult decât ne aşteptam…

Cum lipsa lui ne era tare neplăcută, am chibzuit, în 1760, după ce o îndurasem timp de cincisprezece luni, asupra mijloacelor de a-l face să se întoarcă la Paris. Atunci, autorul memoriilor din paginile precedente îşi a- minti că, doar cu puţină vreme înaintea plecării marchizului, se vorbise peste tot, cu mult interes, despre o tî- nără maică din Longehamp care ceruse pe cale judecătorească să i se dezlege legământul, întrucit fusese silită de părinţi să ia vălul călugăriei. Această sărmană prizonieră îl interesase atât de mult pe marchiz, încât, fără s-o fi văzut vreodată, fără să-i ştie numele, fără să fi cercetat măcar dacă dreptatea era de partea ei, ceruse sprijinul tuturor consilierilor parlamentului din Paris. Cu toată această mărinimoasă mijlocire, nu ştiu cum s-a făcut, dar sora Suzana Simonin pierdu procesul, iar legământul ei fu socotit valabil. Domnul Diderot hotărî să reînvie in- tâmplarea aceasta în folosul nostru. Îşi închipui că sora, Suzana avusese fericirea să scape din mănăstire; şi ca urmare scrise, în numele ei. Marchizului de Croismare, cerându-i ajutor şi protecţie. Eram siguri că-l vom vedea pe marchiz alergând. Cu toată graba, în ajutorul călugăriţei; sau, dacă s-ar fi întâmplat să ne bănuiască din prima clipă înşelătoria şi planul nostru să rămână baltă, eram siguri că vom avea de ce râde mai apoi. Dar înşelătoria aceasta neînsemnată luă cu totul altă întorsătură, după cum veţi vedea din corespondenţa între domnul Diderot sau aşa-zisa călugăriţă şi încântătorul, cinstitul marchiz de Croismare, care n-a bănuit nicio clipă perfidia noastră. Perfidia aceasta ne-a apăsat multă vreme pe conştiinţă. Ne petreceam pe atunci serile citind, printre hohote de râs, scrisorile care trebuiau să-i smulgă lacrimi marchizului; şi râdeam, cu aceleaşi hohote, de răspunsurile demnului şi mărinimosului nostru prieten; scrisorile acestea le veţi găsi în paginile ce urmează. Totuşi, dându-ne seama că

soarta nefericitei noastre începea să-l intereseze prea mult pe duiosul ei binefăcător, domnul Diderot se hotărî s-o omoare, preferind să-l mâhnească pe marchiz decât să-l chinuiască mai departe, într-un mod şi mai cumplit, cum s-ar fi întâmplat, fără doar şi poate, dacă ar fi lăsat-o în viaţă pe sora Suzana. La întoarcerea în Paris, i-am mărturisit marchizului nelegiuitul nostru complot; după cum vă puteţi închipui, el a râs; iar nenorocirile bietei maici n-au făcut decât să strângă şi mai mult legăturile de prietenie dintre cei care i-au supravieţuit. Cu toate astea, marchizul nu i-a vorbit niciodată domnului Diderot despre cele petrecute. Un amănunt la fel de ciudat îl constituie faptul că, în timp ce farsa îl înfierbânta pe prietenul nostru în Normandia, la rândul său, domnul Diderot se înfierbânta şi el. Convins că marchizul n-o să adăpostească o tânără fată fără s-o cunoască, el începu să scrie cu de-amănuntul povestea călugăriţei.

Într-o zi, pe când lucra din plin la scrisori, îl vizită domnul d'Alainville, unul dintre prietenii noştri comuni, şi-l găsi copleşit de durere, cu faţa scăldată în lacrimi. „Ce ţi s-a întâmplat? îl întrebă domnul d'Alainville; a- răţi tare rău!" „Ce să mi se întâmple, îi răspunse domnul Diderot; mă mâhneşte povestea pe care o scriu." Fără îndoială că dacă ar fi terminat povestea aceasta, ar fi făcut unul din romanele cele mai adevărate, cele mai interesante şi mai patetice din câte avem. Nu s-ar fi putut citi o pagină fără lacrimi în ochi; şi totuşi în el nu era vorba de dragoste. Lucrare de geniu, plină de puternica amprentă a imaginaţiei autorului; lucrare de folos public şi general; fiind cea mai cumplită satiră care s-ar fi scris vreodată împotriva mănăstirilor, ea ar fi fost cu atât mai periculoasă, cu cât în prima parte nu sunt decât laude la adresa lor; tânăra lui călugăriţă era de-o pioşenie îngerească şi păstra în inima ei simplă şi caldă respectul cel mai sincer pentru tot ce fusese învăţată să respecte. Dar din romanul acesta n-au fost scrise decât unele fragmente, şi neterminat a rămas: s-a pierdut, ca atâtea alte nenumărate lucrări ale unui om rar, care ar fi câştigat nemurirea prin zeci de capodopere, dacă ar fi ştiut să fie zgârcit cu timpul său...

RAVAŞ

al călugăriţei către domnul conte de croixmar |

GUVERNATOR AL ŞCOLII MILITARE REGALE

O femeie nefericită, de care domnul marchiz de Croix- mar s-a interesat acum trei ani, _ când locuia lângă Academia regală de muzică, a aflat că ar locui acum la Şcoala militară. Ea ar dori să ştie dacă se mai poate bizui pe bunătatea lui acum, când e într-o stare mai jalnică decât oricând.

Un cuvânt de răspuns, dacă binevoieşte; situaţia ei e gravă; şi poate avea urmări pe care aducătorul acestui răvaş nici nu le bănuieşte măcar.

S-A RĂSPUNS

Că se înşela şi că domnul de Croismare, despre care e vorba, locuieşte acum la Caen.

Răvaşul fusese scris de mâna unei tinere pe care am folosit-o în tot timpul cât a durat această corespondenţă. Un comisionar l-a dus la Şcoala militară şi ne-a adus răspunsul verbal. Domnul Diderot considera acest prim pas trebuitor din mai multe motive, bine chibzuite. Că lugăriţa părea că-i confundă pe cei doi veri[15] şi că nu cunoaşte adevărata ortografie a numelui lor; totodată ea afla, în mod firesc, că protectorul ei era la Caen. S-ar fi putut prea bine ca guvernatorul Şcolii militare să se amuze pe socoteala vărului său şi să-i trimită răvaşul; lucrul acesta ar fi făcut ca prea-cinstita noastră aventurieră să pară cum nu se poate mai reală. Bunul guvernator, ca şi toţi din familia lui. Resimţea lipsa vărului, după cum o resimţeam şi noi; şi nădăjduiam să-l atragem în rândurile conspiratorilor. După primirea răspunsului, călugăriţa scrise la Caen.

SCRISOARE

A CĂLUGĂRIŢEI CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE, LA CAEN

Nu ştiu cui scriu, domnule, dar, în deznădejdea mea, oricine veţi fi, mă adresez dumneavoastră. Dacă cei de la Şcoala militară nu m-au amăgit şi dacă dumneavoastră sunteţi mărinimosul marchiz pe care îl caut, binecuvâa- tat fie Domnul! Dar dacă nu sunteţi dumneavoastră, nu ştiu ce-am să mă fac. Mă bizui însă pe numele ce purtaţi; şi nădăjduiesc că veţi ajuta o nefericită pe care dumneavoastră, domnule, sau un alt domn de Croismare, care m e cel de la Şcoala militară, aţi sprijinit-o cu stăruinţele dumneavoastră acum doi ani, într-o încercare făcută de ea, ca să scape de temniţa veşnică la care o csândise asprimea părinţilor. Deznădejdea m-a mânat la o a doua

15 Greşeala aceasta de titulatură şi de ortografie e explicată ceva mai departe.

încercare; pesemne că ştiţi despre ce e vorba; am fugit din mănăstire. Nu mai puteam să îndur, şi altă cale n-aveam, în afară poate de-o ticăloşie şi mai mare. Ca să-mi recapăt libertatea, care nădăjduiam să-mi fie daft prin lege.

Domnule, dacă m-aţi sprijini cândva, fie ca starea mea de-acum să vă mişte şi să trezească în inima dumneavoastră simţământul milei! Poate vi se va părea nepe.

trivit faptul că m-am adresat unui necunoscut, într-o astfel de împrejurare. Vai, domnule, dacă aţi şti cât sunt de Părăsită; dacă aţi şti cu câtă lipsă de omenie se pedepsesc în mănăstiri păcatele care stârnesc vâlvă, m-aţi ierta! Dar aveţi o inimă simţitoare, şi vă veţi teme să vă amintiţi, într-o bună zi, despre o nevinovată, zvârlită ca să-şi sfir- şească zilele în fundul unei carcere. Ajutaţi-mă, domnule, ajutaţi-mă! Iată ce îndrăznesc să vă cer, şi dacă vă e mai uşor, ar fi mai bine în provincie decât la Paris. Să-mi găsiţi, prin dumneavoastră sau prin vreo cunoştinţă, un loc de cameristă sau de îngrijitoare, la Caen sau oriunde. N-aş vrea decât să trăiesc neştiută de nimeni, la nişte oameni cumsecade şi retraşi; leafa nu mă interesează. Să am doar pâine şi apă şi să fiu la adăpost de cercetări; cei ce mă vor primi au să fie mulţumiţi de munca mea, n-aveţi grijă. M-am deprins să muncesc, în casa părintească, şi am învăţat să mă supun, în mănăstire. Sunt tânără, sănătoasă şi blândă din fire. Când mi-or reveni puterile, am să pot face orice fel de treburi casnice. Ştiu să brodez, să cos şi să spăl; când. Eram în lume, îmi dregeam singură horbotele şi curând voi putea s-o fac din nou. Nu sunt stângace; aş putea face orice. Dacă Va trebui, voi învăţa să coafez; am destul gust şi m-aş deprinde repede. Nu cer decât o slujbă pe care s-o pot îndeplini, o slujbă oarecare. Despre purtările mele, puteţi să vă luaţi, fără nicio grijă, răspunderea; în ciuda aparenţelor, sunt evlavioasă. În fundul mănăstirii ps care am părăsit-o, ^e găsea o fântână la care m-am uitat adeseori; mi-aş fi putut curma necazurile, dacă nu m-ar fi oprit Dumnezeu. Domnule, n-aş mai putea să mă întorc în mănăstirea aceea înfiorătoare! Ajutaţi-mă; e o faptă bună, de care vă veţi aminti cu mulţumire cât veţi trăi şi pe care Dumnezeu o va răsplăti cândva, în lumea aceasta sau în cealaltă. Şi mai ales, domnule, gândiţi-vă că trăiesc într-o spaimă neîntreruptă şi că-mi număr clipele. Rudele mele bănuiesc că sunt la Paris; fără îndoială că mă caută pretutindeni; nu le daţi răgaz să mă

găsească. Mi-am luat cu mine toate veşmintele. Trăiesc din munca mea şi din mila unei femei cumsecade, care-mi e prietenă şi căreia vă rog să-i trimiteţi răspunsul dumneavoastră. O cheamă doamna Madin. Locuieşte la Versăilles. Prietena aceasta îmi va da tot ce va trebui pentru călătorie; şi, când îmi voi găsi un loc, nu-mi va mai trebui nimic, şi n-am să-i mai fiu o povară. Domnule, purtarea mea vă va arăta că merit protecţia dumneavoastră, dacă vă veţi hotărî să mi-o acordaţi, * dar oricare vă va fi răspunsul, eu n-am să mă plâng decât de vitregia soartei.

Iată adresa doamnei Madin: *Doamnei Madin, la pavilionul Bourgogne, strada Anjou, Versailles.*

V-aş ruga să fiţi bun şi să folosiţi două plicuri: unul cu adresa ei, iar înăuntru un altul, cu o cruce pe el.

Doamne, cum mai aştept să-mi răspundeţi! Trăiesc într-o spaimă neîntreruptă.

Preasmerita şi preasupusa dumneavoastră slujitoare,

Semnat: *Suzana Simonin*

Aveam nevoie de-o adresă pentru răspunsuri, şi am ales-o pe a unei oarecare doamne Madin, soţia unui fost ofiţer de infanterie, care trăia într-adevâr la Versailles. Ea nu ştia nimic despre farsa noastră, şi nici despre scrisorile pe care i le-am scris chiar ei, mai apoi, folosindu-ne de mâna unei alte tinere. Doamna Madin nu ştia decât că trebuie să primească şi să ne trimită toate scrisorile venite din Caen. Întâmplarea a făcut ca domnul de Crois- inare, după întoarcerea sa la Paris, şi cam la opt ani după gluma noastră, s-o întâlnească pe doamna Madin la soţia unui prieten de-al nostru, care făcuse parte din complot. A fost o adevărată lovitură de teatru; domnul de Croismare avea de gând să pună mii de întrebări despre nefericita căreia îi purtase grija, iar doamna Madin nu ştia absolut nimic. Atunci a avut loc spovedania generală şi iertarea noastră.

RĂSPUNSUL DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE

Domnişoară, scrisoarea dumitale a ajuns în mâinile celui căruia îi era adresată! Nu te-ai înşelat de loc în privinţa simţămintelor lui; poţi veni imediat la Caen, dacă îţi convine un loc pe lângă o tânără domnişoară.

Doamna, prietena dumitale. Să-mi scrie doar că-mi trimite o cameristă, aşa cum i-am cerut; să-ţi laude însuşirile cum va crede de cuviinţă, fără să intre în amănunte cu privire la viaţa

dumitale. Să-mi scrie de asemenea numele pe care ţi l-ai ales, ce trăsură ai luat, şi, dacă se poate, în ce zi soseşti. Dacă iei diligenta de Caen, să ştii că pleacă în fiecare luni din Paris, în zorii zilei, şi ajunge aici vineri; o găseşti la Paris, în strada Saint-Denis, la „Cerbul mare“. Dacă la sosirea în Caen nu vei găsi pe nimeni, adresează-te, până una alta, în numele meu, domnului Cassion, peste drum de Piaţa Regală. Fiindcă e nevoie să ne tăinuim numele, şi unul şi altul, o rog pe doamna care îţi este prietenă să-mi trimită înapoi scrisoarea, în care, deşi nu e semnată, poţi avea deplină încredere. Păstrează numai pecetea, ca semn de recunoaştere la Caen, pentru persoana căreia te vei adresa.

Urmează, domnişoară, întocmai şi degrabă ceea ce te sfătuieşte scrisoarea aceasta; ca totul să se desfăşoare în deplină siguranţă, nu te încărca nici cu hârtii, nici cu scrisori sau cu. Alte lucruri după care ai putea fi recunoscută; îţi va fi uşor să le aduci cu un alt prilej. Bi- zuie-te cu deplină încredere pe bunele intenţii ale slujitorului dumitale.

A... lângă Caen, astăzi, miercuri,

6 februarie 1760.

Plicul îi fusese trimis doamnei Madin. În el se găsea un alt plic, cu o cruce deasupra, după cum fusese înţelegerea. Pecetea înfăţişa un Amor ţinând o făclie într-o mină şi două inimi în cealaltă mână; deviza n-a putut fi citită, fiindcă la deschiderea scrisorii se rupsese pecetea. Fireşte că o călugăriţă tânără. Care nu ştia ce-i dragostea, nu putea să-i ia chipul decât drept un înger păzitor.

RĂSPUNS

AL CĂLUGĂRIŢEI CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, am primit scrisoarea. Cred că am fost bolnavă, bolnavă rău. Acum sunt slăbită. Dacă Dumnezeu mă cheamă la el, am să mă rog necurmat pentru sufletul dumneavoastră; iar dacă mă fac bine, voi îndeplini întocmai ceea ce-mi porunciţi. Stimate şi bunule domn, fiţi sigur că n-am să uit niciodată bunăvoinţa ce mi-aţi arătat.

Prietena mea va veni de la Versailles; ea vă va povesti totul.

Februarie, în sfânta zi de duminică.

Voi păstra cu grijă pecetea. Pe ea, am găsit imprimat un inger; sunteţi îngerul meu păzitor.

. Fiindcă domnul Diderot lipsise de la adunarea complotiştilor,

răspunsul acesta a fost trimis fără consimţă- mântul său. El nu l-a găsit pe plac; spunea că ne va da de gol, dar cred că n-a avut dreptate. Cu toate astea, ca să-l mulţumim, am aşternut în registrele sfatului comun al înşelătoriei răspunsul următor, care n-a fost însă trimis. De altfel, boala ne era trebuitoare ca să amânăm plecarea la Caen.

EXTRAS DIN REGISTRU

După scrisoarea care a fost trimisă, iat-o pe aceea pe care ar fi trebuit s-o scrie sora Suzana:

Vă mulţumesc, domnule, pentru bunăvoinţa arătată; dar trebuie să nu mă mai gândesc la nimic; totul se va sfârşi pentru mine. Peste câteva clipe mă voi afla dinaintea lui Dumnezeu, milostivul; acolo îmi voi aminti de dumneavoastră. Cei ce mă îngrijesc se gândesc dacă să-mi ia sânge pentru a treia oară. Facă ce-or vrea. Adio, dragul meu domn. Nădăjduiesc că viaţa către care mă îndrept va fi mai fericită; ne vom revedea în ea.

SCRISOARE

A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Sunt la căpătâiul ei, şi mă îndeamnă să vă scriu. A fost la un pas de moarte, şi treburile, care mă ţin la Versailles, nu mi-au îngăduit să-i vin mai degrabă în a- iutor. Ştiam că e bolnavă şi părăsită de toată lumea, dar nu puteam pleca. Vă închipuiţi, domnule, cât a suferit. Căzuse şi nu-mi spusese lucrul acesta. Şi, pe neaşteptate, au cuprins-o căldurile, din pricina căderii; am fost nevoiţi să-i luăm de câteva ori sânge, ca să-i uşuram răul. Acum cred că a scăpat. Mă nelinişteşte însă teama că va «vea o convalescenţă îndelungată şi că nu va putea pleca dfecât peste vreo patru sau şase săptămâni. E destul de slăbită şi va mai slăbi încă, fără doar şi poate. Să încercăm, domnule, să folosim răgazul acesta, făcând împreună ceva pentru salvarea fiinţei celei mai nenorocite şi mai demne de milă din câte există pe lume. Nici nu vă puteţi închipui ce-a însemnat peniru ea scrisoarea dumneavoastră; a plâns, a scris adresa domnului Gassion pe dosul unei sfinte Suzana din cartea de rugăciuni şi a vrut să vă răspundă, cu toată slăbiciunea ei. Tocmai ieşise dintr-o criză; nu ştiu ce v-a scris, căci bietul ei cap suferea încă din pricina Eebrei. Iertaţi-mă, domnule, că vă scriu în grabă. Mi-e milă de ea, n-aş vrea s-o părăsesc, dar îmi e cu neputinţă să rămân aici mai multe zile. Vă trimit înapoi scrisoarea dumneavoastră. Am mai trimis una, aşa cum mi-aţi cerut. Nu

pomenesc de însuşirile ei plăcute, pentru că nu sunt potrivite slujbei care o aşteaptă şi, de nu mă înşel, trebuie să renunţe cu totul la ele, dacă vrea să nu fie recunoscută. De altfel, tot ce-am scris despre ea e adevărat; orice femeie, domnule, ar fi fost fericită să-i fie mamă. După cum vă puteţi închipui, prima mea grijă a fost s-o pun la adăpost, ceea ce am şi făcut. N-am s-o las cu inima împăcată să plece decât atunci când se va însănătoşi; dar asta nu se va putea întâmpla mai înainte de patru sau şase săptămâni, după cum am avut cinstea să v-o spun; şi mai e nevoie ca până atunci să nu se mai întâmple cine ştie ce. Ea păstrează pecetea scrisorii în cartea de rugăciuni, la căpătâi. N-am îndrăznit să-i spun că nu-i a dumneavoastră; o rupsesem când am deschis plicul, şi i-am dat-o pe a mea: în starea în care se găsea, nu puteam să-i înmânez răspunsul dumneavoastră înainte de a-l citi. Îndrăznesc să vă cer, domnule, să-i scrieţi câteva cuvinte care să-i întărească nădejdile; sunt singurele ei nădejdi, şi, fără ele, na ştiu dacă ar mai putea trăi. V-aş ruga, de asemenea.

să binevoiţi a-mi da, separat, câteva amănunte asupra casei în care va intra; mă voi folosi de ele, ca s-o liniştesc. Nu duceţi grija scrisorilor dumneavoastră; vi le voi înapoia, aşa cum am făcut şi cu cea dintâi; şi fiţi sigur că eu însămi am tot interesul să nu săvârşesc nicio nechibzuinţă. Vă vom asculta întocmai, bineînţeles dacă nu veţi schimba cumva dispoziţiile trimise. Adio, domnule. Draga mea nefericită se roagă, de câte ori o lasă durerile, pentru sănătatea dumneavoastră.

Aştept răspunsul dumneavoastră tot la pavilionul Bourgogne, în strada Anjou, la Versailles.

Astăzi, 16 februarie, 1760.

SCRISOARE

TRIMISA PE FAŢA DE CĂTRE DOAMNA MADINT, AŞA CUM DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE II CERUSE

Domnule, numele persoanei pe care v-o propun va fi Suzana Simonin. O iubesc ca pe copilul meu; cu toate astea, trebuie să credeţi întocmai ceea ce vă scriu despre ea, fiindcă n-am obiceiul să exagerez. N-are nici tată, nici mamă; e de familie bună şi a primit o educaţie aleasă. Se pricepe la toate trebuşoarele care se pot învăţa când eşti îndemânatică şi când îţi place să le faci; vorbeşte puţin, dar frumos, şi scrie cu multă uşurinţă. Dacă persoana căreia o destinaţi va dori să i se facă

lectură, aflaţi că Suzana citeşte minunat. Nu-i nici înaltă, nici scundă. Are talia frumoasă şi chipul cum nu se poate mai interesant. Poate c-au s-o găsească prea tî- nără, fiindcă abia cred că a împlinit nouăsprezece ani: dar, dacă n-a trăit îndeajuns, în schimb a suferit mai mult decât trebuia. E foarte reţinută şi are o inteligenţă puţin obişnuită. Cât priveşte cinstea purtărilor ei, mă pun chezaşă. E pioasă, fără a fi însă habotnică. E naivă, veselă, şi n-o vezi niciodată posomorită. Am două fiice; dacă anumite împrejurări n-ar împiedica-o pe domnişoara Simonin să locuiască la Paris, nu mi-aş dori o guvernantă mai bună pentru fiicele mele; de altfel, nici nu cred că aş putea găsi. O cunosc din copilărie, şi a trăit întotdeauna sub ochii mei. Va pleca de la mine cu destulă îmbrăcăminte. Am să-i plătesc cheltuielile de călătorie şi. Chiar pe cele de întoarcere, dacă va fi trimisă înapoi:

«cel mai neînsemnat lucru pe care-l pot face pentru ea.? înă acum n-a mai ieşit niciodată din Paris; nu ştie unde ’ra merge; se crede pierdută! Mă necăjesc grozav, ca s-o Pot linişti. Un simplu cuvânt de-al dumneavoastră, domnule, asupra persoanei la care merge, asupra casei în «are va locui şi îndatoririlor pe care le va avea de îndeplinit o va convinge mai mult decât toate cuvintele mele. Vă cer oare prea mult? Se teme grozav că nu va putea să facă faţă: sărmana copilă, nu-şi dă încă bine seama <ie ce este în stare să facă.

Am cinstea să vă fiu, cu toate simţămintele ce le Meritaţi, preaumila şi supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: *Moreau-Madin* Paris, 16 februarie 1760

SCRISOARE

A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIX

Acum două zile am primit, doamnă, scrisoarea în care «vorba, în câteva cuvinte, despre boala domnişoarei Si- Hionin. Soarta ei nefericită mă îndurerează; sănătatea ei Hnă nelinişteşte. Pot oare să vă cer mângâierea de-a mă tine la curent cu starea ei, cu ceea ce are de gând să lacă, într-un cuvânt cu răspunsul la scrisoarea ce i-am trimis? Bunăvoinţa şi interesul pe care i-l arătaţi mă fac să nădăjduiesc toate acestea.

Al dumneavoastră preaumil şi supus slujitor.

Caen, 17 februarie 1760

ALTA SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE

CĂTRE DOAMNA MADIN

Eram foarte neliniştit, doamnă, şi, din fericire, scrisoarea dumneavoastră mi-a risipit neliniştea cu privire la starea sănătăţii domnişoarei Simonin, despre care îmi scrieţi că e în afară de pericol şi la adăpost de cercetări. I-am scris; şi o puteţi asigura şi dumneavoastră de statornicia simţămintelor mele. Scrisoarea ei mă tulburase; şi, în strâmtorarea în care o ştiam, am crezut că n-o pot ajuta mai bine decât luind-o la mine şi ţinind-o lângă fiica mea, a cărei mamă, din nefericire, a murit. Iată, doamnă, casa pe care i-am hărăzit-o. Sunt sigur de mine şi nu mă îndoiesc că am să-i pot uşura suferinţele, fără să-i trădez taina, lucru greu de înfăptuit în alte case. Nu mă pot stăpâni să nu oftez şi pentru starea ei, şi pentru că averea nu-mi îngăduie să fac pentru ea tot ce-aş dori; dar ce poţi face când eşti sub domnia legilor necesităţii? Locuiesc la două leghe de oraş, în mijlocul unei câmpii destul de plăcute; trăiesc foarte retras, împreună cu fiica mea şi cu fiul meu mai mare, care e un băiat plin de simţire şi de evlavie, şi căruia la nevoie aş putea să-i ascund taina. Cât despre servitori, îi am de mult timp în casă; aşa că suntem o familie liniştită şi unită. Mai adaug că propunerea pe care i-o fac nu va trebui s-c primească decât în lipsă de altceva; dacă găseşte vreo ocupaţie mai bună, n-am de gând s-o împiedic, în niciun fel, să şi-o ia; să fie însă sigură că va găsi în mine, oricând. Un sprijin. Aşadar, să se însănătoşească liniştită; voi aştepta-o şi-mi va face plăcere să primesc cât mai des ştiri despre ea.

Am cinstea, doamnă, de a fi preaumilul şi preasupusul dumneavoastră slujitor.

Caen, 21 februarie 1760

SCRISOARE

A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CÂTRE SORA SUZANA – PE PLIC ERA O CRUCE —

Nimeni, domnişoară, nu e mai mişcat decât mine, din pricina stării în care te găseşti. Nu pot decât să mă interesez din ce în ce mai mult de dumneata şi să încerc să-ţi aduc o mângâiere în ursita nefericita care te urmăreşte. Linişte-te, recapătă-ţi puterile şi bizui-te mereu, cu toată încrederea, pe simţămintele mele. Nu trebuie să te gândeşti la nimic altceva decât la recăpătarea sănătăţii şi la păstrarea tainei. Dacă aş putea să-ţi îmbunătăţesc soarta, aş face-o; dar sunt strâmtorat de nevoi şi

n-aş putea decât să oftez din pricina asprimilor vieţii. Persoana pe lânflă care vei merge îmi e cum nu se poate mai dragă, şi va trebui să răspunzi mai cu seamă faţă de mine. Eu, unul, pe cât îmi va fi cu putinţă, voi încerca să-ţi uşurez micile neajunsuri legate de viaţa pe care o vei avea de dus. Te rog să ai încredere în mine. Şi eu, la rândul meu, mă voi bizui cu totul pe serviciile pe care mi le vei a-’ duce; asigurarea aceasta trebuie să te liniştească şi să-ţi arate felul meu de a gândi şi prietenia sinceră ce-ţi poartă, domnişoară, a] dumitale preaumil şi supus slujitor.

Caen, 21 februarie 1760 I-am scris şi doamnei Madin, care-ţi va putea spune mai multe.

SCRISOARE

A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, vindecarea scumpei noastre bolnave e asigurată: nu mai are călduri, n-o mai doare capul, toate vădesc convalescenţa cea mai grabnică şi însănătoşirea cea mai deplină. Buzele încă nu şi-au recăpătat culoarea, dar ochii au început din nou să-i lucească. Obrajii încep să i se îmbujoreze; carnea i s-a frăgezit şi peste puţin îşi va recăpăta iar tăria; toate merg bine, de când i s-a liniştit sufletul. Abia acum, domnule, îşi dă ea seama de bunăvoinţa dumneavoastră, şi-mi spune asta în modul cel mai înduioşător cu putinţă. Tare mult aş vrea să vă pot descrie ce s-a petrecut între noi, când i-am adus ultimele dumneavoastră scrisori! Le-a luat cu mâini tremurătoare; le-a citit abia respirând; se oprea la Jiecare rând; iar când le-a terminat, mi s-a aruncat de gât, plângând cu lacrimi fierbinţi, şi mi-a spus: „Iată, doamnă Madin, că nu m-a lăsat Dumnezeu; vrea, în sfârşit, să fiu şi eu fericită. Da, Dumnezeu mi-a dat gândul să-i scriu domnului marchiz: cine altul pe lume ar fi avut milă de mine? Să-i mulţumim cerului pentru darurile acestea, ca să ne mai trimită şi altele”. S-a aşezat apoi pe pat şi s-a rugat; pe urmă, recitind scrisoarea, mi-a spus: „îmi încredinţează copila lui. Ah, mamă, ea are să-i semene; va fi blândă, binevoitoare şi simţitoare ca el“. Şi adăugă, puţin îngrijată: „Copila n-are mamă! Cât îmi pare de rău că n-am experienţa care mi-ar trebui. Nu mă pricep de loc, dar voi face cum voi putea mai bine; îmi voi aminti în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară ce îl datorez tatălui ei: recunoştinţa trebuie să înlocuiască multe lucruri. Cât am să mai fiu bolnavă? Când o să mi se dea voie să mănânc? Nu mă mai dor de. Loc rănile pe care mi le-am

făcut căzând. „Vă dau amănuntele acestea, domnule marchiz, pentru că nădăjduiesc c-au să vă facă plăcere. În cuvintele şi în gesturile ei era atâta naivitate şi sirguinţă, incit nu ştiam ce să mai cred. Aş fi dat orice ca s-o puteţi vedea şi auzi. Da, domnule, sau nu mă pricep eu la nimic, sau veţi avea o comoară, care vă va a. Duce binecuvântarea în casă. Ceea ce aţi avut bunătatea să-mi spuneţi despre dumneavoastră, despre fiica şi fiul dumneavoastră, despre felul în care trăiţi se potrivesc de minune cu dorinţele ei. De aceea stăruie necontenit în ceea ce v-a cerut din prima dată. Nu vrea decât hrană şi îmbrăcăminte, şi nici nu-i nevoie să-i daţi mai mult, dacă nu veţi crede de cuviinţă: deşi nu sunt bogată, mă voi îngriji eu de rest. Mi-e dragă copila, mi-am lipit-o de inimă; şi puţinul ce-l voi face pentru ea în viaţă îi va fi asigurat şi după moartea mea. N-aş vrea să vă ascund că vorbele dumneavoastră despre *situaţia* pe *care nu v-a trebui s-o primească decât în lipsă de altceva* şi despre faptul că o *veţi lăsa să-şi aleagă, liberă, orice* altă ocupaţie *care i-ar fi mai pe plac* au mâhnit-o; mie, însă, nu mi-a părut de loc rău că are atâta delicateţe sufletească. Am să vă scriu neapărat cum îşi petrece convalescenţa; dar am un plan, pe care cred că-l voi duce la îndeplinire până când ea se va însănătoşi cu tbtul, dacă îmi veţi Putea face cunoştinţă cu vreunul dintre prietenii dumneavoastră; cred că aveţi mulţi prieteni aici. Aş avea nevoie de un om înţelept, discret, iscusit, care să se bucure de oarecare vază şi care să poată merge, el sau vreunul din prietenii lui, la persoanele însemnate al căror nume i le-aş spune; ar mai trebui ca omul acesta să aibă uşa deschisă la palat, fără să facă parte dintre curtenii regelui. Aşa cum văd eu lucrurile, nu cred că ar fi nevoie să fie pus la curent cu toate dedesubturile planului nostru; ne-ar fi de folos fără să ştie la ce; în felul acesta, dacă nu mi-ar izbuti planul, am putea cel puţin să-l facem să creadă că ea e în străinătate. Dacă-mi puteţi face cunoştinţă cu un asemenea om, v-aş ruga să-mi spuneţi cum îl cheamă şi unde locuieşte, apoi să-i scrieţi că doamna Madin, pe care o cunoaşteţi de multă vreme, va veni să-i ceară un serviciu, şi că-l rugaţi să facă tot ce-i va sta în putinţă. Dacă nu cunoaşteţi un asemenea om, n-o să am încotro; dar v-aş ruga să vă gândiţi bine. A- cestea spuse, vă rog să vă bizuiţi pe interesul pe care îl port bietei noastre nefericite şi pe prudenţa câştigată în urma experienţei. Bucuria pricinuită

de scrisoarea dumneavoastră i-a adus o uşoară bătaie de inimă; dar o să-i treacă.

Am cinstea să fiu, cu cele mai respectuoase simţăminte, domnule, preaumila şi supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: *Moreau-Madin* Paris, 3 martie 1760

Ideea doamnei Madin de a 1 se face cunoştinţă cu vreun prieten mărinimos de-al protectorului Suzanei o inspirase Satana, iar acoliţii săi nădăjduiau în felul acesta să-şi îmboldească prietenul din Normandia să-mi scrie şi mie şi să-mi aducă la cunoştinţă întreaga afacere; după cum veţi vedea din celelalte scrisori, ea a fost dusă la capăt cum nu se poate mai bine.

SCRISOARE

A SOREI SUZANA CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, doamna Madin mi-a adus cele două scrisori pe care mi-aţi făcut cinstea să mi le trimiteţi şi mi-a dat să citesc, de asemenea, scrisoarea adresată ei. Primesc, primesc. E de o sută de ori mai mult decât merit; da, de o sută, de o mie de ori mai mult. Cunosc atât de puţin lumea, am atât de puţină experienţă şi-mi dau atât de bine seama de ceea ce mi-ar trebui ca să pot răspunde cu vrednicie încrederii dumneavoastră! Dar îmi pun nădejdea în bunătatea dumneavoastră, în râvna şi în recunoştinţa mea. Locul pe care-l voi avea mă va forma, şi doamna Madin spune că e mai bine aşa decât să fi fost gata făcută pentru acest loc. Doamne! Cât de repede aş vrea să mă vindec, să alerg şi să mă arunc la picioarele binefăcătorului meu, să fac pentru fiica lui tot ce-mi va sta în putinţă! Mi se spune că va trebui să mai treacă încă o lună până atunci. O lună! E mult! Dragă domnule, păstrează-mi bunăvoinţa ce-mi porţi. Nu mai pot de bucurie; dar nu mi se dă voie să citesc, mă ţin în pat, mă silesc să beau tot felul de ceaiuri, mă lasă moartă de foame, şi ’toate astea pentru binele meu. Domnul fie lăudat! Şi totuşi, mă supun lor, fără voia mea.

Rămân, cu inima plină de recunoştinţă, domnule, a dumneavoastră preasmerită şi supusă slujitoare.

Semna: *Suzana Simonin* Paris. 3 martie 1760

SCRISOARE

A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Unele neplăceri, pe care le-am avut în ultimul timp, m-au

împiedicat, doamnă, să vă răspund mai grabnic şi să vă arăt cât m-a bucurat vestea că domnişoara Simonin merge spre bine. Trag nădejde că nu va trece mult şi veţi avea bunătatea să-mi anunţaţi deplina ei însănătoşire. Pe care o doresc din toată inima. Sunt foarte mâh- nit, însă, că nu vă pot ajuta la îndeplinirea planului dumneavoastră; fără a-l cunoaşte, nu-l pot găsi decât foarte bun prin prudenţa pe care o arătaţi, cât şi prin dorinţa pe care o aveţi de a-l duce la capăt. Sunt foarte puţin cunoscut la Paris şi n-am decât un mic număr de prieteni, tot aşa de puţin cunoscuţi ca şi mine: oameni asemeni celui despre care îmi scrieţi nu sunt uşor de găsit. Vă rog să-mi daţi veşti despre domnişoara Simonin; voi face totdeauna, cu dragă inimă, tot ce-mi va fi cu putinţă pentru ea.

Am cinstea, doamnă, de a fi preaumilul şi preasupusul dumneavosatră slujitor.

31 martie 1760

răspunsul

DOAMNEI MADIN CĂTRE MARCHIZUL DE CROISMARE

Poate că am greşit, domnule, neexplicindu-vă planul meu; dar mă grăbeam atât să-l îndeplinesc! Iată la ce mă gândisem. Mai întâi trebuie să ştiţi că domnul cardinal de T *** era protectorul familiei Suzanei. Moartea lui a fost o pierdere mare pentru toţi şi mai cu seamă pentru Suzana, care-i fusese prezentată încă de pe când era copilă. Bătrânului cardinal îi plăceau copiii drăguţi; frumuseţea Suzanei îl fermecase, şi el făgăduise să-i poarte de grijă. Dar după moartea lui s-au purtat cu ea după cum ştiţi, iar protectorii au crezut că-şi fac datoria faţă de micuţă măritându-le pe cele două surori mai mari cu doi dintre ai lor. Unul dintre aceşti protejaţi are o slujbă însemnată la Albi; celălalt se ocupă cu strângerea impozitelor în Castries, la trei leghe de Montpellier. Sunt nemiloşi amândoi; dar slujbele lor depind în întregime de cei care le-au dat. Mă gândeam, aşadar, că dacă am putea avea oarecare trecere pe lângă doamna marchiză de T ***, despre care se spune că are inimă bună şi că a făcut tot ce-a putut în procesul Suzanei, dacă i-am arăta trista situaţie a unei fiinţe tinere zvârlite în ghearele mizeriei, într-o ţară depărtată şi străină, am fi putut smulge astfel o pensioară de la cei doi cumnaţi care au pus mâna pe toată averea familiei şi nu se gândesc de loc s-o ajute. Într-adevăr, domnule, face să ne ocupăm amândoi de lucrul acesta. Cu pensioara pe care i-aş

asigura-o şi cu ceea ce va dobândi datorită bunătăţii dumneavoastră, ar avea ce-i trebuie şi acum, şi în viitor, şi aş lăsa-o să plece cu inima uşoară. Dar n-o cunosc nici pe doamna marchiză de T ***, nici pe secretarul defunctului cardinal, despre care se spune că ar fi scriitor; nu cunosc pe nimeni din preajma lor; iar copila mi-a dat ideea să mă adresez dumneavoastră. În rest, pot să vă înştiinţez că însănătoşirea ei merge bine. După cum cred că v-am spus, suferea de pe urma unei lovituri la rinichi: durerile căderii, care îi trecuseră, i-au revenit din nou; sunt nişte dureri care când o lasă, când o chinuiesc iar. Odată cu ele încep s-o scuture nişte friguri uşoare, pe dinăuntru, dar pulsul îi rămâne cum nu se poate mai liniştit; medicul clatină din cap şi ia o înfăţişare care nu-mi place de loc. Duminica viitoare Suzana va merge la biserică; e dorinţa ci; şi i-am trimis o mantie, ca să se acopere până în virful nasului; în mantia aceasta cred că va putea să stea, fără nicio primejdie, timp de jumătate de ceas într-o biserică întunecoasă din apropiere. Biata copilă oftează după clipa când va pleca, şi sunt sigură că n-o să-i ceară lui Dumnezeu cu mai multă râvnă altceva decât o grabnică însănătoşire şi păstrarea milosteniei binefăcătorului ei. Dacă o să fie cumva în stare să poată pleca între Paşti şi duminica Tomei, am să vă dau neapărat de ştire. De altfel, domnule, lipsa ei nu mă va împiedica să-mi duc planul la îndeplinire, dacă voi descoperi printre cunoscuţi vreunul cu trecere pe lângă doamna de T *** sau pe lângă medicul A ***, care are multă influenţă asupra ei.

Rămân, cu nemărginită recunoştinţă din partea copilei şi a mea, preaumila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: Moreau-Madtit Versailles, 25 martie 1760

P. S. Nu i-am dat voie să vă scrie, de teamă să nu vă plictisească prea mult; numai grija aceasta a putut-o opri.

SCRISOARE

A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Doamnă, planul dumneavoastră pentru domnişoara Simonin mi se pare întru totul lăudabil şi-mi place cu atât mai mult, cu cât eu însumi aş dori din toată inima s-o văd, în nenorocirea ei, pusă cât de cât la adăpost. Cred c-am să pot găsi vreun prieten care să poată interveni Pe lângă doamna de T***, pe lângă medicul A ***, sau pe lângă secretarul defunctului cardinal, dar

asta cere timp şi măsuri de prevedere, atât pentru a nu dezvălui taina, cât şi pentru a asigura discreţia din partea persoanelor cărora vreau să mă adresez. N-am să uit lucrul acesta; până atunci, dacă domnişoara Simonin nu s-a răz- gândit şi dacă se simte destul de bine, nimic n-o împiedică să vină; mă va găsi oricând cu aceleaşi simţăminte Pe care i le-am arătat şi cu aceeaşi râvnă de a-i uşura „pe cât se poate, necazurile vieţii. Atât treburile, cât şi nenorocirile vremii noastre mă silesc să trăiesc foarte retras, la ţară, alături de • copiii mei, ca să pot face economie; aşadar, ducem o viaţă destul de simplă. De aceea, nu-i nevoie ca domnişoara Simonin să cheltuiască bani pe veşminte elegante sau scumpe; la noi sunt de ajuns cele obişnuite. Mă va găsi la ţară, în simplitatea şi liniştea aceasta, căreia aş dori să-i poată gusta dulceaţa şi plăcerile, cu toată stânjeneala măsurilor de prevedere pe care voi fi silit să le iau în privinţa ei.'Vă rog să fiţi bună, doamnă, şi să mă înştiinţaţi când va pleca; iar de teamă să nu fi rătăcit adresa, v-o mai scriu o dată: la domnul Gassion, peste drum de piaţa Regală, la Caen. Dacă mă veţi înştiinţa din timp, va găsi la sosire pe cineva care o va conduce până aici, fără să se mai oprească.

Am cinstea de a fi, doamnă, preaumilul şi preasupusul dumneavoastră slujitor.

31 martie 1760

SCRISOARE

A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMXUL MARCHIZ DE CROISMARE

Dacă nu s-a răzgândit, domnule? Vă mai puteţi îndoi oare? Ce alta ar putea face mai bine decât să petreacă zile fericite şi liniştite lângă un om de inimă şi o familie cinstită? Poate fi o fericire mai mare pentru ea decât faptul că n-aţi uitat-o? Şi unde şi-ar mai putea găsi a- dăpost, dacă nu l-ar mai avea pe acela pe care aţi avut mărinimia de a i-l oferi? Acestea sunt cuvintele ei, domnule; şi nu fac altceva decât să vi le repet. A ţinut să meargă la biserică şi în ziua de Paşti; n-aş fi vrut s-o las, şi n-a fost bine că s-a dus. Când s-a întors, au prins-o frigurile; şi, din ziua aceea nenorocită, nu s-a mai simţit bine. N-am să v-o trimit, domnule, până când nu se va însănătoşi pe deplin. Are arsuri deasupra rinichilor, în locul unde s-a lovit căzând; m-am uitat, dar n-am văzut nimic. Medicul însă mi-a spus, alaltăieri, când coboram amândoi, că se teme de un început de pulsaţie şi că trebuie să mai aşteptăm, ca să putem şti ce are.

Cu toate astea, Suzana mănâncă şi doarme bine şi n-a slăbit. Numai din când în când mi se pare că i se roşesc obrajii şi că-i lucesc ochii mai mult decât de obicei. Şi mai ales nerăbdarea ei mă mâhneşte. Se ridică, încearcă să umble; dar cum se pleacă spre partea bolnavă, ţipă de-ţi sfişie inima. Până s-o însănătoşi, nădăjduiesc totuşi să pot pune la punct mica ei zestre.

Pentru timpul cât or ţine căldurile, o să poarte o rochie de şaten englezesc; la iarnă, o s-o căptuşească poate cu rochia de bumbac albastru, pe care o poartă acum.

îi dau mai multe jupoane albe. Dintre care două au fost ale mele, din şifon, garnisite cu muselină.

Două pieptăraşe, făcute pentru fiica mea mai mică, şi care i se potrivesc de minune. Acestea au să-i folosească pentru îmbrăcămintea de vară.

Cincisprezece cămăşi, garnisite cu danteiuţe, unele din batist; altele din muselină. Pe la mijlocul lui iunie am să-i trimit să-şi mai facă încă şase, dintr-o pânză pe care mi-o albeşte acum la Senlis.

Câteva corsete, şorţuri şi basmale de gât.

Două duzini de batiste.

Şase capoate de zi, festonate, cu opt perechi de manşete la un rând, şi trei perechi la două rânduri.

Şase perechi de ciorapi din bumbac fin.

Mai mult n-am putut să-i fac. I le-am dat a doua zi. De sărbători şi nu pot să vă spun cât de mişcată a fost când le-a primit! Se uita la un lucru, încerca un altul, îmi lua mâinile, mi le săruta. Când a văzut pieptăraşele fiicei mele, au năpădit-o lacrimile. „Ia ascultă, i-am spus eu, de ce plângi? N-ai fost şi tu, întotdeauna, fiica mea?“ „Aşa este, mi-a răspuns ea; apoi a adăugat: Acum, când nădăjduiesc să fiu fericită, mi-ar părea rău să mor. Spune-mi, mămico, n-o să-mi treacă odată durerile din şale? Dacă am pune ceva acolo?“ Sunt încântată, domnule, că-mi aprobaţi planul şi că întrevedeţi putinţa de a-l face să izbândească. Las totul în seama prudenţei dum- neavosatră; dar e de datoria mea să vă anunţ că doamna marchiză de T *** pleacă la ţară, că domnul A*** e ursuz, şi face cu greu un bine, că secretarul, fălindu-se cu titlul de academician, pe care l-a obţinut după douăzeci de ani de stăruinţă, se întoarce în Bretagne, şi că peste trei-patru luni vom fi daţi uitării. Se uită toate atât de repede în ţara asta! Abia dacă se mai vorbeşte despre

noi, şi în curând nu se va mai vorbi ele loc.

Să nu vă temeţi că are să se piardă adresa trimisă. Nu deschide măcar o dată cartea de rugăciuni fără să se uite la adresă; mai curând ar uita numele ei, Simonin, decât pe acela al domnului Gassion. Am întrebat-o dacă r-ar vrea să vă scrie şi mi-a răspuns c-a început o scrisoare lungă, care va cuprinde tot ce-ar fi dorit să vă spună dacă s-ar fi milostivit Dumnezeu s-o însănătoşească şi v-ar fi întâlnit; dar presimte că n-are să vă vadă niciodată: „Durează prea mult, mamă, şi n-am să mă pot bucura nici de bunătatea ta şi nici de a lui, a a- dăugat ea; parcă văd că ori se răzgândeşte domnul marchiz, ori nu mai mă fac bine…“ „Ce-ţi trece prin minte! i-am spus eu. Ştii că de ce’ ţi-e teamă nu scapi, dacă te gândeşti numai la lucruri triste?“ Ea mi-a răspuns: „Facă-se *voia* Domnului”. Am rugat-o să-mi arate ce v-a scris; şi m-am speriat: v-a scris o carte, o carte întreagă. „Iată ce te doboară“, i-am spus eu mânioasă. „Ce vrei să fac? m-a întrebat ea. Sunt sau mâhnită sau plictisită.” „Şi când ai putut să zmângăleşti toate astea?“ „într-o zi câteva pagini, în altă zi iar câteva… Fie că scap cu zile, fie că mi-e dat să mor, vreau să ştie tot ce-am suferit…” N-am mai lăsat-o să scrie mai departe. Şi nici medicul nu i-a dat voie. Vă rog, domnule marchiz, să adăugaţi la rugăminţile mele autoritatea pe care o aveţi şi să-i spuneţi să nu mai scrie; pe dumneavoastră vă priveşte ca pe un stăpân drag, şi ştiu că are să vă asculte.

Mă gândesc, totuşi, cât de lungi trebuie să i se pară ceasurile! Şi negreşit că sunt nevoită să-i dau ceva de lucru, cel puţin ca să nu mai scrie atâta, să nu mai cadă pe gânduri şi s-o feresc de mâhnire; de aceea, i-am adus un gherghef şi i-am propus să brodeze o vestă pentru dumneavoastră. Nici nu vă puteţi închipui cât s-a bucurat; a şi început, de îndată, s-o lucreze. Dea Domnul să n-aibâ timp s-o termine ai, ci! V-aş ruga, dacă vreţi, s-o îndemnaţi să nu mai scrie şi să nu lucreze prea mult. Mă hotărâsem să mă întorc astă-seară la Versailles, dar sunt prea neliniştită: începutul acesta de pulsaţie mă îngri- orează, şi-aş vrea să fiu lângă ea mâine, când o veni medicul. Din nefericire, am uneori încredere în presimţirile bolnavilor; ei îşi simt starea. Când l-am pierdut pe domnul Madin, toţi medicii mă asigurau că se va face bine; numai el, singur, spunea că nu-i nicio nădejde; şi bietul nm, avea dreptate. N-am să plec şi voi avea cinstea de-a vă scrie; dacă o voi pierde, rămân nemângâiată pentru

totdeauna. Cât de fericit sunteţi, domnule marchiz, că n-aţi vâzut-o încă! Abia acum îşi dau seama de ce-au pierdut ticăloasele care au silit-o să fugă; dar e prea târziu.

Am cinstea de a rămâne, cu respectul şi cu recunoştinţa ei şi a mea, preaumila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: *Moreau-Madin* Paris, 13 aprilie 1760

RĂSPUNS

AL DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

împărtăşesc din toată inima, doamnă, îngrijorarea dumneavoastră cu privire la boala domnişoarei Simonin. Starea ei nefericită m-a mişcat întotdeauna, din • plin; dar amănuntele pe care aţi avut bunăvoinţa (să mi le daţi despre însuşirile şi simţămintele ei m-au făcut s-o privesc cu ochi atât de buni, încât mi-ar fi cu neputinţă să nu-i port cea mai mare grijă; aşadar, departe de a-mi da prin minte să mă răzgândesc în privinţa ei, vă rog să aveţi bunăvoinţa de a-i spune încă o dată ce v-am scris şi că sentimentele mele faţă de ea vor rămâne neschimbate. Am crezut că-i mai bine să nu-i scriu, ca să nu-i dau prilej de osteneală răspunzându-mi. Fără îndoială că orice fel de ocupaţie 14 face rău, în starea în care se găseşte; dacă aş avea vreo putere asupra ei, aş îolosi-o ca să-i interzic orice osteneală. Nimeni n-ar putea sî-i spună ce gândesc în privinţa aceasta mai bine decât dumneavoastră, doamnă. Desigur că aş fi încântat să pri- rncsc veşti chiar de la ea, dar nu i-aş îngădui să-mi scrie, aşa cum buna-cuviinţă o îndeamnă, ştiind că lucrul acesta i-ar întârzia însănătoşirea. Grija pe care i-o purtaţi, doamnă, mă scuteşte de-a vă mai ruga încă o dată s-o domoliţi. Fiţi sigură de simţămintele pe care i le port, de stima deosebită şi de respectul profund cu care am cinstea de a rămâne, doamnă, al dumneavoastră preaumil şi preasupus slujitor.

25 aprilie 1760

P. S. Voi scrie neîntârziat unuia dintre prietenii mei, căruia vă puteţi adresa pentru doamna de T***. Îl cheamă domnul Grimm, e secretar al ordinelor ducelui d’Orleans şi locuieşte la Paris, pe strada Neuve-de-Lu- xembourg, lângă strada Sainte-Honore. Îi voi da de veste că aveţi de gând să treceţi ’pe la el şi-i voi arăta că vă sunt tare îndatorat şi că singura mea dorinţă este să vă dovedesc recunoştinţa ce vă port. De obicei, nu ia masa acasă.

SCRISOARE

A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Vai, domnule, cât am suferit de când n-am avut cinstea să vă mai scriu! Nu m-am putut hotărî să vă împărtăşesc durerea mea; sper că nu-mi veţi lua în nume de rău faptul că am vrut să vă cruţ inima, pe care v-o ştiu atât de simţitoare. Dumneavoastră ştiţi cât îmi era ea de dragă. Ei bine, domnule, închipuiţi-vă că de două săptămâni văd apropiindu-i-se sfârşitul, de două săptămâni o văd chinuindu-se groaznic. În sfârşit, Dumnezeu a avut milă de ea şi de mine. Biata nefericită mai trăieşte încă; dar nu mai are mult. Zace, lipsită de puteri, nu mai scoate o vorbă şi abia poate deschide ochii. Nu i-a mai rămas decât puterea de-a îndura; Dacă n-am şti să îndurăm, ar fi vai şi amar de noi! M-a părăsit dintr-o dată nădejdea de-a o mai vedea sănătoasă. Făcuse un abces la şale, care se ’dezvolta cu încetul, de când a căzut; dar n-a vrut să lase medicul să i-l taie şi, când s-a hetărât, era. Prea târziu. Acum ştie că i se apropie sfârşitul; nu mă lasă să stau lângă ea; şi vă mărturisesc că nici eu nu sunt în stare s-o văd murind. A fost împărtăşită ieri, între ceasurile zece şi unsprezece noaptea. Ea a vrut. După ceremonia aceasta tristă, am rămas singură la căpătâiul ei. M-a auzit suspinând, mi-a căutat mâna, i-am dat-o; a luat-o, a dus-o la buze, şi, trăgându-mă spre ea, mi-a şoptit, atât de încet, încât abia am putut s-o aud:

— Mamă, nu-ţi cer decât un lucru.

— Care. Copila mea?

— Să mă binecuvântezi şi să te duci. Apoi a adăugat: Domnul marchiz… nu uita să-i mulţumeşti.

Nu cred să mai fi rostit alte cuvinte. M-am îngrijit să aibă tot ce-i trebuie şi am plecat la o prietenă unde aştept, clipă de clipă. Acum e aproape unu noaptea. Poate că la ora aceasta cineva care ne este drag s-a înălţat la ceruri.

Rămân cu respect, domnule, preaumila şi supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: *Moreau-Madin*

Scrisoarea a fost scrisă la 7 mai, dar n-a fost datată.

SCRISOARE

A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Biata copilă, nu mai este; i s-au curmat suferinţele; iar inimile noastre poate că o vor plânge încă multă vreme. A plecat acolo unde vom merge cu toţii; şi-a dat sufletul miercurea trecută,

între ceasurile trei şi patru dimineaţa. Pe cât de nevinovată i-a fost viaţa, pe-atât de liniştită i-a fost moartea, cu toate că au încercat în fel şi chip să i-o tulbure. Îngăduiţi-mi să vă mulţumesc pentru duioasa grijă ce i-aţi purtat; e singura îndatorire care mi-a rămas de îndeplinit pentru ea. Vă trimit toate scrisorile pe care am avut cinstea să le primim de la dumneavoastră. Pe unele le păstram eu. Altele le-am găsit printre hârtiile pe care mi le-a înmânat ea, cu câteva zile înainte de a-şi da sufletul; hârtiile acestea, după câte mi-a spus, cuprind povestea vieţii ei, acasă şi în cele trei mănăstiri în care a vietuit, cât şi ce s-a petrecut după ce-a plecat de acolo. Nu prea cred că am să le pot citi curând; nu m-ar răbda inima să privesc fără adâncă durere nimic din ce-a fost al ei, nici chiar ceea ce, din prietenie. Îi dăruisem eu.

Dacă v-aş putea fi de folos cu ceva. Domnule, m-aş simţi măgulită să vă aduceţi aminte de mine.

Rămân, cu simţământul de respect şi de recunoştinţă ce-l datorăm oamenilor milostivi şi binefăcători, prea- umila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: *Moreau-Madin*

10 mai 1760

SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMXA MADIN

Ştiu, doamnă, ce înseamnă pentru o inimă simţitoare şi milostivă să piardă o fiinţă dragă, să piardă fericitul prilej de a-i dărui mângâieri dobândite cu atâta demnitate, prin suferinţă şi prin însuşiri plăcute, aşa cum au fost cele ale domnişoarei care vă pricinuieşte astăzi păreri de rău. Părerile de rău vi le împărtăşesc şi eu, doamnă, din toată inima. Dumneavoastră, care aţi cunoscut-o, vă e mai greu să înduraţi despărţirea. Deşi eu n-am avut fericirea aceasta, vă rog să credeţi că suferinţele ei mă mişcaseră adânc, şi că mă bucuram dinainte la gândul că voi putea fi şi eu cu ceva de folos ca să trăiască liniştită. Dacă cerul a poruncit altfel şi a vrut să mă lipsească de mulţumirea pe care o dorisem atât, facă-se voia lui; dar nu pot rămâne nesimţitor. Dumneavoastră aveţi măcar mângâierea că aţi ajutat-o cu simţămintele cele mai nobile şi cu purtarea cea mai mărinimoasă. Eu, unul.

v-am admirat şi aş fi dorit să pot face acelaşi lucru. Nu-mi rămâne, deci, decât dorinţa arzătoare de-a vă cunoaşte şi de-a

vă spune prin viu grai cât m-a încântat mărinimia dumneavoastră şi cu câtă stimă respectuoasă am cinstea să fiu, doamnă, al dumneavoastră preaumil şi preasupus.

18 mai 1760

P. S. Toate lucrurile legate de amintirea bietei noastre prietene îmi sunt cât se poate de dragi; v-aş cere oare să faceţi o jertfă prea mare, dacă v-aş ruga să-mi trimiteţi memoriile cuprinzând suferinţele ei? îndrăznesc să vă cer aceasta, doamnă, încredinţat că nu mă veţi refuza, deoarece mi-aţi adus la cunoştinţă că întrucâtva s-ar cuveni să le citesc şi eu. Vi le-aş trimite negreşit înapoi, aşa cum v-am trimis toate scrisorile dumneavoastră, cu primul prilej, dacă veţi crede că e nevoie. Vă rog să aveţi bunătatea de a mi le trimite prin surugiul diligentei de Caen, care locuieşte la *„Cerbul-mare“,* strada Saint-De- nis, Paris, şi pleacă în fiecare luni.

Aşa s-a sfârşit povestea nefericitei călugăriţe Suzana Sauliem, numită Simonin în descrierea vieţii ei şi în scrisorile de faţă. E păcat că nu şi-a putut revedea şi pune la punct memoriile; ele ar fi format o lectură foarte interesantă. La urma urmei, pe domnul marchiz de Croismare n-avea de ce să-l supere perfidia prietenilor săi, căci ea i-a dat prilejul să ajute o fiinţă nefericită, cu nobleţea, cu solicitudinea şi cu simplitatea care-l caracterizează; rolul pe care l-a jucat în această corespondenţă nu e cel mai puţin mişcător din roman.

Poate ni se va lua în nume de rău că am grăbit, cu atâta lipsă de omenie, moartea sorii Suzana, dar trebuia să facem aşa, din pricina unei ştiri primite de la castelul din Lasson; acolo se mobila un apartament pentru domnişoara de Croismare, pe care taică-său voia s-o scoată din mănăstirea unde intrase după moartea mamei sale. Aceeaşi ştire adăuga că se aşteaptă sosirea de la Paris a unei cameriste, care avea să joace rolul de guvernantă pe lângă domnişoara de Croismare, şi că domnul marchiz căuta s-o căpătuiască pe aceea care fusese până atunci femeia în casă a fiicei sale. Ştirea aceasta nu ne putea deci lăsa să alegem calea de urmat; şi nici tinereţea, nici frumuseţea, nici nevinovăţia sorii Suzana, nici sufletul ei blând, simţitor şi duios, în stare să mişte inimile cele mai împietrite, n-o putură scăpa de la o moarte inevitabilă. Dar, fiindcă împărtăşeam cu toţii sentimentele doamnei Madin, părerile de rău încercate de noi la moartea nefericitei copile n-au fost de loc mai puţin vii decât

cele ale respectabilului ei protector.

Dacă există cumva unele uşoare nepotriviri între povestire şi memorii, aceasta se datoreşte faptului că cea mai mare parte dintre scrisori au fost alcătuite după roman, şi nici vorbă că, dacă a existat vreodată o prefaţă folositoare, apoi atunci e aceasta, care totodată e şi singura ce-ar trebui citită după terminarea lucrării.

ÎNTREBARE CĂTRE SCRIITORI

Domnul Diderot, după ce-şi petrecea dimineţile alcătuind scrisori bine scrise, bine gândite, cu totul înduioşătoare şi romanţioase, folosea restul zilei ca să le strice, scoţând din ele, în urma sfaturilor soţiei şi a tovarăşilor săi întru ticluiri năzdrăvane, toate amănuntele sau scenele descrise în culori prea vii, exagerate, într-un cuvânt tot ce nu era absolut simplu şi firesc; aşa că, dacă ai fi găsit pe stradă primele forme ale scrisorilor, ai fi spus: „Frumos, foarte frumos.. Iar dacă ai fi dat peste ultimele forme, ai fi zis: „Asta’e cum nu se poate mai adevărat.. Care sunt bune? Cele ce-ar fi stârnit, poate, admiraţie, sau cele pe care, fără îndoială, le-ai fi crezut adevărate?

NEPOTUL LUI RAMEAU

SATIRA

(ScrisS în 1762 – Revăzută În 1773 – Publicată în 1891)

mvertumnis, quotquot sunt, natus

Horaţiu, lib. II, sat. VII, v. 14

F ie vreme bună, fie vreme rea, spre orele cinci seara sm obiceiul să mă plimb, la Palais-Royal[16]. Cel care e văzut mereu singur, stând gânditor pe banca lui d’Argen- son[17]. Sunt eu. Vorbesc cu mine însumi despre politică, despre dragoste, despre arta literară sau despre filosofie; îi dau frâu liber minţii, în toată nestăvilirea ei; o las în voie să urmărească primul gând, cuminte sau zănatic, care-mi trece prin cap, aşa cum îi vedem făcând pe tinerii noştri dezmăţaţi care urmăresc prin aleea Foy vreo curtezană cu aer uşuratic, cu faţa surizătoare, cu ochii vii, cu nasul în vânt, părâsind-o apoi ca să urmărească alta, legându-se

16 Palais-Royal, ca şi Champs-Elysâes, ca şi Cours (la Reine) despre care va fi vorba mai departe în text, erau, pe timpul a- cela, locurile de plimbare.

17 Banca lui d’Argenson era aşezată în faţa palatului familiei d’Argenson, ai cărei membri au ocupat slujbe importante în timpul monarhiei franceze. Unul dintre ei, Renă-Louis (1694—1757) a fost economist, precursor al liberalismului burghez şi ministru de externe sub Ludovic al XV-lea.

de toate şi nerămânând cu niciuna. Gândurile sunt fetişcanele mele desfrânate.

Dacă vremea e rece sau din cale afară de ploioasă, mă adăpostesc la cafeneaua „Regenţei”. Acolo, îmi place să mă uit cum se joacă şah. Nicăieri în lume şahul nu se joacă mai bine decât la cafeneaua „Regenţei”; La Rey 1 se întrec chibzuitul Legal, subtilul Philidor şi vigurosul Mavot; se pot vedea mutările cele mai uimitoare şi se pot auzi cuvintele cele mai neghioabe; căci dacă poţi fi totodată şi om inteligent şi mare jucător de şah, aşa cum este Legal, poţi de asemenea să fii un mare şahist şi în acelaşi timp un neghiob ca Foubert şi Mayot!.

Eram acolo, într-o după-amiază, privind cu nesaţ, abia vorbind, şi ascultând cât puteam mai puţin, când s-a a- propiat de mine unul dintre cele mai ciudate personaje din ţara aceasta, în care Dumnezeu a lăsat destule. Omul despre care vorbesc e un amestec de trufie şi de josnicie, de bun-simţ şi de sminteală; pesemne că noţiunile de cinstit şi necinstit îi sunt învălmăşite în cap într-un mod cu totul neobişnuit, fiindcă omul acesta nu se făleşte de loc când arată însuşirile bune pe care i le-a hărăzit natura, şi nici nu se ruşinează când le. Dă la iveală pe cele rele. Altminteri, e înzestrat cu o sănătate de fier, cu o imaginaţie deosebit de înflăcărată şi cu nişte plămini neobişnuit de zdraveni. Dacă îl întâlneşti vreodată şi nu te ţintuieşte locului ciudăţenia lui, atunci trebuie sau să-ţi vâri degetele în urechi, sau s-o iei la goană. Doamne, ce mai plărnâni grozavi are! Şi cu nimic pe lume nu se aseamănă mai puţin omul acesta decât cu propria lui fiinţă. Uneori e slab şi jigărit, ca un bolnav înainte de a-şi da sufletul; atunci i s-ar putea număra dinţii prin pielea străvezie a obrazului, s-ar putea crede că n-a mâncat de cine ştie când, sau c-a ieşit de la Trappe[18]. În luna următoare e gras şi dolofan, de parcă nu s-ar mai fi clintit de la masa vreunui financiar, sau ar fi fost închis în vreo mănăstire de-a bernardinilor[19]. Astăzi, îmbrăcat în rufe soioase, cu pantalonii sfâşiaţi, acoperit de zdrenţe, aproape desculţ, păşeşte cu fruntea în pământ, ferindu-se, încât te simţi îndemnat să-l chemi şi să-i dai ceva de pomană. Iar a doua zi, pudrat, încălţat, frizat,

18 Mănăstire din Normandia meridională (departamentul Orne), fondată în secolul al XlI-lea de către Sire de Rotrou Diderot îi foloseşte aici numele ca simbol al locului unde oamenii sînt supuşi la posturi aspre.

19 Călugări catolici. Diderot se referă la traiul Îmbelşugat şi lipsit de griji pe care aceştia îl duceau în mănăstirile aparţinînd ordinului lor.

îmbrăcat pe cinste, merge cu fruntea sus, te priveşte drept în faţă, încât aproape că l-ai putea lua drept un domn. Trăieşte de la o zi la alta, e trist sau vesel, după împrejurări. Di- nineaţa, când se trezeşte, prima lui grijă este unde va prinzi; după prânz se gândeşte unde va cina. Şi noaptea îi aduce griji; fie că ajunge pe jos în podul unde locuieşte, dacă nu cumva gazda, plictisită să tot aştepte plata chiriei, nu i-a încuiat uşa în nas; fie că sa abate Pe ia vreo crâşmă de la marginea oraşului, unde aşteaptă zorile între un codru de pâine şi o stacană de bere. Când n- are gologani în buzunare, cum i se întâmplă câteodată, îşi găseşte scăparea fie la vreun birjar care-i e prieten, fit la vizitiul vreunui monsenior, care îi dă voie să se culce pe paie, lângă cai. Iar dimineaţa o parte din saltea
i se mai găseşte încă prinsă în par. Dacă e vreme frumoasă, umblă toată noaptea, de colo-colo, prin promenada de la Cours sau prin Champs-Elysees. O dată cu zorile el reapare în oraş, îmbrăcat din ajun ţjentru a doua zi şi uneori de-a doua zi pentru întreaga săptămână.

Asemenea originali mie nu-mi plac; alţii şi-i fac cunoştinţe apropiate, ba chiar prieteni. Eu stau de vorbă cu ei la un an o dată, când îi întâlnesc, pentru că firea lor se deosebeşte de a celorlalţi oameni şi pentru că ei rup monotonia plictisitoare pe care au adus-o educaţia, convenienţele sociale şi regulile noastre de bună-cuviinţă. Dacă vreunul dintre ei se iveşte într-un grup, e ca o picătură de drojdie care dospeşte şi redă fiecăruia o părticică din individualitatea sa firească, ll vezi zgâlţâind, tulburând, făcându-te să aprobi sau să dezaprobi, scoţând la iveală adevărul, arătându-i pe oamenii de treabă, demas- clnd lichelele; şi abia atunci omul cu judecata sănătoasă care-l ascultă îşi desluşeşte lumea.

Pe cel despre care vorbesc îl cunoşteam de mult. Venea adeseori într-o casă unde era primit pentru talentul său. Gazdele aveau o singură fată; omul nostru jura în faţa tatălui şi a mamei că se va însura cu fiica lor. Ei ridicau din umeri, îi râdeau în nas şi-l făceau "nebun; şi am trăit clipa în care spusele lui se îndepliniră. Mie avea obiceiul să-mi ceară cu împrumut câţiva gologani, pe care i-i dădeam. Se strecurase, nu ştiu cum, prin câteva case cinstite, unde era primit la masă cu condiţia să nu vorbească decât atunci când i se dă voie. El tăcea şi mânca, furios; era o minunăţie întreagă să-l vezi aşa, silit la tă- cere.

Dacă îl rodea pofta să calce înţelegerea şi dacă deschidea gura, toţi cei din jurul lui strigau: „Rameau!“ Atunci ochii îi sticleau de furie, şi reîncepea să mănânce cu şi mai multă turbare.

Eraţi curioşi să ştiţi numele acestui om, şi vi l-am spus: este nepotul vestitului muzician care ne-a scăpat de cântarea plană[20] a lui Lulli[21], psalmodiată întruna, de peste un secol; e nepotul vestitului autor al atâtor viziuni de neînţeles şi adevăruri apocaliptice cu privire la teoria muzicii, din care nici el şi nici altcineva pe lume n-a priceput niciodată nimic; e nepotul muzicianului de la cave ne-au rămas câteva opere, cu armonie în ele, câteva frânturi. De cânturi, idei dezlânate, zgomote năprasnice, zboruri, triumfuri, lăncii, glorii, şoapte, victorii peste victorii, arii ce vor dăinui în vecii vecilor; e nepotul a- eeluia care, după ce l-a înmormântat pe Lulli florentinul, va fi îngropat la rândul său de virtuozii italieni; e nepotul muzicianului care, presimţind lucrul acesta, devenise posomorit, trist, arţăgos, fiindcă nimeni nu poate fi mai necăjit – nici chiar o femeie frumoasă care se trezeşte cu o bubuliţă pe nas – decât un autor ameninţat să trăiască după ce i s-a uitat numele, ca de pildă Marivaux şi Crebillon-fiul/|.

El se apropie de mine. „Ah, ah! iată-te şi pe dumneata, domnule filosof; ce cauţi pe aici, îrf ceata asta de trântori? Oare îţi pierzi şi dumneata vremea împingând lemnele[22]?“ (Fiindcă aşa se spune, în batjocură, jocului de şah sau de dame.)

EU: Nici gând, dar când n-am altceva mai bun de făcut, îmi place să mă distrez o clipă uitându-mă la cei care le împing bine.

EL: În cazul ăsta. Te distrezi rar; în afară de Legal şi de Philidor, ceilalţi habar n-au de joc.

EU: Nici măcar domnul de Bissy nu se pricepe?

EL: Domnul de Bissy, ca jucător de şah, e ceea ce domnişoara

---

20 Cint liturgic (cantus choralis, cantus planis) al bisericii catolice, datînd de Ia începuturile creştinismului, cunoscut şi sub numele de cintare gregoriană, căci elementele sale au fost revăzute şi clasate pe vremea papei Grigore (anul 600).

Jean-Baptiste Lulli (1633—1687) — muzician, fondatorul o- perei clasice franceze. S-a născut la Florenţa.

21 Pierre Carlet Marivaux (1688—1763) — autor a peste treizeci de cdmedii şi al cîtorva romane. Cit despre Crebillon-fiul, Diderot se referă la romancierul francez Claude Crebillon (1707— 1777) autor al *Sofalei,* al *Rătăcirilor dragostei* şi al altor lucrări frivole şi licenţioase. îşi spunea fiul spre a se deosebi de tatăl său, poetul tragic Prosper Crebillon (1674—1762).

22 Diderot juca el însuşi şah, destul de slab insă, fiind întotdeauna Învins de Rousseau, a cărui superioritate în acest domeniu o recunoştea bucuros.

Clairon[23] este ca actriţă: amândoi ştiu din jocurile astea numai atât cât se poate învăţa.

EU; Greu îţi poate intra cineva în voie, şi, după câte văd, nu-ţi plac decât oamenii care sunt mai presus de semenii lor.

EL: Aşa e, când este vosba de şah, de joc de dame, de poezie, oratorie, muzică şi alte asemenea nerozii. La ce-i bună mediocritatea în lucrurile pe care ţi le-am înşirat?

EU; La nimica toată, adevărat. Numai că e nevoie să se ocupe cu ele o mulţime de oameni, ca să se poată ivi un geniu. El e unul, în mijlocul mulţimii. Dar să lăsăm asta. Nu te-am mai văzut de-o veşnicie. Nu mă gândese la dumneata, când nu te văd, dar îmi face totdeauna plăcere să te întâlnesc. Ce-ai mai făcut?

EL: Ceea ce faci şi dumneata, şi eu. Şi alţii, adică bine, rău şi, nimic. Şi-apoi mi-a fost foame şi-am mâncat când am avut prilejul; după ce-am mâncat, mi s-a făcut sete şi-am băut câteodată. Între timp îmi creştea barba, şi, după ce a crescut, am ras-o.

EU; Rău ai făcut; barba e singurul lucru care îţi lipseşte, ca să fii un înţelept.

EL: Ce spui! Am fruntea lată şi zbârcită, privirea înflăcărată, nasul cocârjat, obrajii lătăreţi, sprâncenele negre şi dese, gura bine croită, buzele răsfrânte şi faţa pătrată. Dacă bărbia asta cât toate zilele mi-ar fi acoperită de-o barbă lungă, ştii că aş arăta frumos turnat în bronz sau cioplit în marmură?

EU: Lângă vreun Cezar, Marc-Aureliu, Socrate.

EL: Nu. M-aş simţi mai bine între Diogene şi Fri- neea'. Sunt necuviincios ca Diogene şi mă duc bucuros la celelalte[24].

EU: Cu sănătatea cum o mai duci?

EL: De obicei o duc bine; astăzi însă nu prea mă simt în apele mele.

EU: Cum se poate! ai un pântec de Silene[25] şi un obraz...

EL: Un obraz pe care l-ai putea lua drept potrivnicul lui. După câte se pare, amărăciunea care-l usucă pe unchi îl îngraşă pe scumpul său nepot.

EU: Fiindcă veni vorba de unchi. Îl mai vezi câte- odată?

---

23 Domnişoara Clairon (1723—1803) — cunoscută actriţă, cea mai bună interpretă a pieselor lui Voltaire şi prietenă a enci- clopediştilor.

24 Pentru a explica acest „celelalte" unele ediţii franceze au a- dăugat-o pe Laîs lingă Frineea. „Celelalte* e un exemplu de felul în care Diderot acordă nu cuvintele, ci ideile, Frineea reprezen- tind curtezanele in general.

25 Personaj mitologic care l-ar fi crescut pe Bachus, zeul vinului.

EL: Da, trecând pe stradă.

EU: Şi nu te-ajută cu nimic?

EL: Dacă face cuiva vreun bine, apoi fii sigur că-l face fără s-o ştie. E un filosof, în felul lui; nu se gândeşte decât la el, de restul universului îi pasă cât de-un cui de papuc. Fiică-sa şi nevastă-sa n-au decât să. Moară când or pofti; numai clopotele parohiei care se vor trage pentru ele să sune şi de-aici înainte a douăsprezecea şi a şaptesprezecea | şi totul va fi în regulă. Asta e spre fericirea lui, dar e totodată şi ceea ce îmi place mai mult la oamenii de geniu. Nu sunt buni decât pentru un singur lucru, şi atâta tot; habar n-au ce înseamnă să fie cetă- ţeni, taţi, mame, fraţi, rude, prieteni. Fie vorba între noi, e bine să le semeni din toate punctele de vedere, numai că nu e de dorit să fie prea mulţi ca ei pe lume.

De oameni e nevoie, dar de oameni geniali nu-i nevoie de loc; nu, pe legea mea, nu-i nicio nevoie. Ei schimbă fata pământului; iar în cel mai mic lucruşor prostia e atât de obişnuită şi atât de înrădăcinată. Încât n-o poţi schimba fără tămbălău. O parte din ce-au imaginat oamenii de geniu se înfăptuieşte, iar restul rămâne aşa cum a fost; de aci, două scripturi, ceva ca un veşmânt petriţ de arlechin. Adevărata înţelepciune pentru liniştea sa şi a celorlalţi era înţelepciunea călugărului lui Rabelais ’. Să-ţi faci datoria aşa şi aşa, să nu spui decât vorbe bune despre părintele stareţ şi să laşi lumea să-şi facă de cap.

Şi totul merge, fiindcă gloata se declară mulţumită. Dacă aş cunoaşte istoria, ţi-aş arăta că răul pe pământ s-a tras totdeauna de la vreun geniu; dar habar n-am de istorie, fiindcă nu ştiu nimic. Să mă ia naiba dacă am învăţat vreodată ceva şi dacă mă simt mai prost din pricina asta. Într-o zi, mă găseam la masa unui ministru al regelui Franţei, un om foc de deştept; ei bine, ministrul ne-a arătat limpede că, aşa cum unu şi cu unu fac doi, nimic nu le foloseşte popoarelor mai mult decât minciuna şi nimic nu le e mai vătămător decât adevărul. Nu prea mi-aduc bine aminte cum ne-a dovedit-o, dar se înţelegea, fără putinţă de îndoială, că oamenii de geniu sunt netrebnici şi că dacă un copil ar avea pe frunte, de la naştere, semnul acestui periculos dar al naturii, ar trebui să fie sugrumat sau zvârlit la câini.

EU: Şi, totuşi, cei ce duşmănesc într-atât geniul pretind cu toţii că-l au ei înşişi.

EL: Nici vorbă că aşa îşi spun în sinea lor, dar nu cred de lec că îndrăznesc s-o mărturisească.

EU: Asta. Din modestie. Aşadar, nutreşti o ură cumplită împotriva geniului?

EL: Şi n-o să mi se domolească niciodată.

EU: Dar, după câte îmi amintesc, pe vremuri sufe- reai groaznic la gândul că nu eşti decât un muritor de rând. N-ai să fii niciodată fericit, dacă te mâhneşte la fel de mult un lucru şi opusul său; va trebui să te hotărăşti pentru unul din două şi să rămâi legat de el. Recu- noscând, o dată cu dumneata, că oamenii de geniu sunt îndeobşte ciudaţi, sau, cum spune proverbul, că unde e un car de minte, acolo e şi un grăunte de nebunie, lumea o să creadă mai departe tot aşa; vor fi dispreţuite veacurile care nu vor da naştere nici unui geniu. Ei vor face cinste popoarelor în sinul cărora au trăit; mai curând sau mai târziu. Li se înalţă statui şi sunt priviţi ca binefăcători ai neamului omenesc. Nu-i fie cu supărare măreţului ministru pe care l-ai pomenit, dar cred că, dacă minciuna poate folosi o clipă, în cele din urmă ea devine neapărat vătămătoare; iar adevărul, dimpotrivă, devine neapărat folositor până la urmă, cu toate că se poate întâmpla să vatăme la un moment dat. După toate astea, m-aş simţi îndemnat să închei spunând că omul de geniu, care spulberă o eroare generală sau care se face chezaşul unui înalt adevăr, e totdeauna o fiinţă demnă de cel mai adânc respect din partea noastră. Se poate întâmpla ca fiinţa aceasta să fie victima prejudecăţilor şi a legilor; dar există două feluri de legi; unele de o dreptate şi de o generalitate desăvârşită, iar altele ciudate, consfinţite numai datorită unei orbiri sau unei necesităţi de moment. Acestea din urmă nu-i acoperă pe vinovatul care le calcă decât cu o ocară trecătoare, ocară ce se întoarce, cu timpul, asupra judecătorilor şi asupra popoarelor, ca să rămână acolo, pentru totdeauna. Dintre Socrate şi magistratul care l-a condamnat să bea cucută, care e astăzi dezonorat?

EL: Şi cu ce s-a ales Socrâte? De condamnat, tot l-au condamnat; de ucis, tot l-au ucis; şi tot a fost socotit un cetăţean răzvrătit. Dispreţuind o lege nedreaptă, nu i-a îndemnat oare pe nebuni să dispreţuiască legile drepte? Şi n-a fost tot un ins cutezător şi ciudat? Mai adineauri erai cât pe-aci să pui o vorbă bună pentru oamenii de geniu.

EU: Ascultă-mă, omule dragă. O societate n-ar trebui să aibă de loc legi rele şi, dacă n-ar avea dedt legi bune, nu s-ar găsi nicicând în situaţia de a persecuta un geniu. Doar nu ţi-am spus că geniul e legat trup şi suflet cu răutatea, nici răutatea cu geniul. Mai curând are să fie rău un om mărginit decât unul inteligent. Şi dacă un geniu ar fi îndeobşte neprietenos, anevoie de mulţumit, ţepos, nesuferit, dacă ar fi chiar rău la suflet, ce-ai spune la urma urmei?

EL: Că e bun de înecat.

EU: încetişor, omule dragă. Ştii, n-am să-ţi iau ca pildă unchiul. El e un om aspru şi grosolan; lipsit de omenie, e avar, e tată rău, soţ rău, unchi rău; dar nu e dovedit că e geniu, că arta lui a atins cine ştie ce culmi şi că peste zece ani se va vorbi încă despre lucrările lui. Dar Racine? El, fără îndoială că avea geniu, şi nu trecea de loc drept un om prea cumsecade. Dar Voltaire?...

EL: Nu mă înghesui cu întrebările, căci ştiu să-mi duc gândurile până la capăt.

EU: Care din două ţi-ar fi plăcut mai mult: să fi fost un om de treabă, cu gândul numai şi numai la tejghea, ca Briassonori la metru, ca Bărbier, turnându-i nevestei în fiecare an câte un copil legitim, fiind soţ bun, tată bun, unchi bun, vecin bun, negustor cinstit, dar nimic mai mult; sau să fi fost mârşav, trădător, ambiţios, pizmaş, rău, dar să fi scris *Andromaca, Britanicus, Ifigenia, Fedra, Atalia*?

EL: Pentru el, pe legea mea dacă n-ar fi fost mai bine să se asemene cu primul dintre cei doi.

EU: Vorbele dumitale au în ele mai mult adevăr decât crezi.

EL: Oh! cum sunteţi voi, filosofii! Dacă spunem şi noi o vorbă mai ca lumea, atunci o facem din întâmplare, ca nebunii sau ca inspiraţii. Numai voi vă pricepeţi; da. Domnule filosof, află că mă pricep şi eu; şi mă pricep la fel de bine ca şi dumneata.

EU: Nu te supăra; dar, ia ascultă, de ce-ai zis „pentru el“?

EL: Fiindcă toate minunăţiile astea pe care le-a făcut nu i-au adus nici măcar douăzeci de mii de franci, iar dacă ar fi fost un bun negustor de mătăsuri pe strada Saint-Denis sau Saint-Honore, sau măcar un bun băcan cu toptanul, un şpiţer cu muşterii mulţi, ar fi strâns o avere uriaşă; şi, strângind-o, n-ar mai fi existat niciun soi ele plăcere de care să n-aibă parte; şi ar fi dat din când în când câte o băncuţă vreunui biet bufon ca mine, fiindcă, la nevoie, i-aş fi făcut rost de vreo fetişcană, să-i

mai îndulcească plictisul veşnicului trai alături de nevastă; am fi făcut nişte chefuri straşnice la el acasă, am fi jucat din gros. Am fi băut vinuri grozave, lichioruri grozave, cafele grozave, ne-am fi plimbat la ţară; vezi bine că mă pricep; râzi?... dar lasă-mă să-ţi spun: ar fi fost mai bine pentru cei din jurul lui.

EU: Nu te contrazic. Numai să nu-şi fi folosit în vreun fel ruşinos bogăţia dobândită prin negoţ legal; să fi dat afară din casă toţi jucătorii, toţi paraziţii, toţi inşii ăştia searbezi, care nu fac decât să aprobe, toţi trân- torii, toţi pezevenghii nefolositori; şi să fi pus băieţii din prăvălie să-l ciomăgească zdravăn pe binevoitorul care, prin anumite schimbări, mai alungă soţilor sila de traiul zilnic lângă soţiile lor.

EL: Să-l ciomăgească, domnule, să-l ciomăgească? Nimeni nu mai e ciomăgit aşa, cu una, cu două, într-un oraş civilizat. Iar meseria împotriva căreia te ridici e cinstită; se îndeletnicesc mulţi oameni cu ea, ba unii dintre ei au chiar titluri. Şi, la urma urmei, pe ce naiba ai vrea dumneata să fie cheltuiţi banii, dacă nu pe mese bune, prieteni veseli, vinuri straşnice, femei frumoase, plăceri de toate soiurile, distracţii de toate felurile? Aş prefera să fiu cerşetor decât să stăpânesc câtămai averea şi să mă lipsesc de toate bucuriile astea. Dar să ne întoarcem la Racine. Cred că el n-a fost bun decât pentru cei cu care n-a avut a face şi pentru timpurile când n-a mai trăit.

EU: Aşa e; dar cumpăneşte răul şi binele. Peste o mie de ani, Racine va face să curgă lacrimi, va fi admirat de oameni pe întregul pământ; va inspira omenia,

Tia. Ila, duioşia. Cei ce vor trăi atunci se vor întreba cine a fost, în ce tară s-a născut, şi vor invidia Franţa. A făcut să sufere câteva fiinţe care au pierit, cărora noi nu le mai dăm aproape nicio importanţă; n-avem de ce să ne temem acum nici de viciile, nici de păcatele lui. Fără îndoială că ar fi fost mai bine dacă natura i-ar fi hărăzit virtuţile unui om cumsecade împreună cu talentele unui mare om. El e asemeni unui arbore care a silit să se usuce alţi câţiva arbori plantaţi în preajma lui şi a înăbuşit plantele care îi creşteau la picioare, dar şi-a înălţat creştetul până în nori, şi-a întins ramurile până în zare; şi a dăruit umbră celor ce au venit, vin şi vor mai veni să se cdihnească în jurul trunchiului său măreţ; şi a dat toate cu un gust minunat, care se împrospătează fără încetare. Ar fi bine ca Voltaire să mai aibă şi

gingăşia lui Du- clos şi nevinovăţia abatelui Trublet[26], să fie drept oft abatele d'Olivet[27], dar, fiindcă asta nu e cu putinţă, să privim lucrurile din unghiul care ne poate arăta ceea ce au ele cu adevărat interesant; să uităm o clipă locul unde ne aflăm în timp şi în spaţiu, şi să privim spre secolele viitoare, spre ţinuturile cele mai depărtate, spre popoarele care se vor naşte. Să ne gândim la binele speciei omeneşti; dacă noi nu suntem prea darnici, măcar să-i iertăm naturii că a fost mai înţeleaptă decât noi. Dacă arunci cu apă rece în capul lui Greuze '\ poate că o dată cu vanitatea îi vei stinge şi talentul. Dacă ai să-l faci pe Vol- taire mai puţin simţitor faţă de critică, n-o să mai poată pătrunde în sufletul Meropein-o să te mai mişte.

EL: Dar dacă natura a fost tot atât de puternică, pe cât s-a arătat de înţeleaptă, de ce nu i-a făcut la fel de buni, pe cât sunt de mar i?

EU: Oare nu-ţi dai seama că printr-o asemenea judecată răstorni ordinea generală, nu-ţi dai seama că dacă totul în lume ar fi fost cât se poate mai bun, n-ar mai fi existat niciun fel de „Cât se poate mai bun"!

EL: Ai dreptate; principalul e ca dumneata şi eu să fim, şi să fim dumneata şi eu; altminteri, meargă totul cum o putea. Cea mai bună ordine a lucrurilor, după părerea mea, e aceea în care trebuie să fiu şi eu, şi ducă-se naibii cea mai perfectă dintre lumi, dacă nu sunt şi eu în ea. Îmi place mai mult să fiu, chiar dacă nu sunt decât un neobrăzat care contrazice întruna, decât să nu fiu de loc.

EU: Nu există om care să nu gândească aşa cum gândeşti dumneata şi să nu condamne ordinea existentă nedându-şi seama că renunţă la propria lui existenţă.

EL: E-adevărat.

EU: Să luăm, deci, lucrurile aşa cum sunt. Să vedem cât ne costă şi cât ne aduc şi să lăsăm deoparte tot ce nu cunoaştem îndeajuns pentru a putea lăuda sau defăima şi care poate că nu

---

26 Literat francez mediocru (1697—1770); după douăzeci şi cinci de ani de aşteptare, a fost ales, prin Înalte protecţii, membru al Academiei. Intre el şi Diderot domnea o antipatie stăruitoare. Trublet s-a opus la intrarea lui Diderot in Academie. întreg acest pasaj trebuie înţeles ca o ironie la adresa lui Duclos, Trublet şi d'Olivet

27 Abatele d'Olivet (1682—1768) — crescut de iezuiţi, devine apoi academician. A tradus în limba franceză lucrările lui Cicero. In ceea ce priveşte activitatea In domeniul gramaticii, Goethe îl a- preciază pe d'Olivet ca „duşman al reînnoirii limbii, purist şi rigorist", arătfnd că, de multe ori, fără să se priceapă, corecta lucrările poeţilor, din care pricină era duşmănit de aceştia.

e nici bine, nici rău, dacă e trebuitor, după cum îşi închipuie atâţia oameni cumsecade.

EL: Nu prea înţeleg mare lucru din tot ce mi-ai înşirat. S-ar părea că e filosofie; îţi atrag atenţia că în lucruri de-astea nu mă amestec. Tot ce ştiu e că aş vrea să fiu un altul, cu riscul chiar de-a fi un om de geniu, un om însemnat; da, trebuie să recunosc, mi-o spune ceva dinăuntrul meu. N-am putut niciodată să ascult cum e lăudat cineva, fără ca lăuda să nu mă facă să turbez. Sunt invidios. Ascult cu plăcere când aud povestindu-se vreun lucru înjositor din viaţa personală a celor cu faimă; asta mă apropie de ei; aşa îmi rabd mai uşor mediocritatea. Atunci îmi spun: sigur, tu n-ai fost niciodată în stare să scrii *Mahomet,* dar nici elogiul lui Maupeou 1. Am fost, aşadar, şi mai sunt încă, necăjit din pricina mediocrităţii mele. Da, da, sunt mediocru şi necăjit. N-am ascultat niciodată cântându-se uvertura I*n- diile galante2,* n-am ascultat niciodată cântându-se Adân- *ciie abisuri din Tenara; Noapte, veşnică noapte,* fără să-mi spun cu durere în suflet: iată ceea ce tu nu vei putea face niciodată. Eram, deci, gelos pe unchiul meu şi dacă i s-ar fi găsit la moarte câteva bucăţi frumoase pentru clavecin, rătăcite prin portofoliu, n-aş fi stat la îndoială între a rămâne eu şi a fi el.

EU. Dacă numai asta te mâhneşte, nu merită să-ţi baţi capul pentru atâta lucru.

EL: Nu-i nimic, o să-mi treacă.

Apoi începu să cânte din nou uvertura *Indiilor galante* şi aria *Adâncile* abisuri şi adăugă:

Ceva-ul acela dinăuntrul meu îmi spune: Rameau, cât de mult ai fi vrut să compui tu bucăţile astea două; şi. Dacă le-ai fi compus tu, ai mai fi, făcut încă două: şi. Când ai fi avut mai multe, te-ar fi jucat şi te-ar fi cântat pretutindeni. Când ai fi mers, ai fi ţinut fruntea sus, conştiinţa ta ţi-ar fi dovedit ţie însuţi propriul tău merit, ceilalţi te-ar fi arătat cu degetul şi-ar fi spus: El e cel ce a compus frumoasele gavote (şi cânta *gavotele).* Apoi, cu aerul unui om adânc mişcat, al cărui suflet se scaldă în bucurii şi ai cărui ochi sunt, din pricina aceasta, umezi, adăuga, frecându-şi mâinile: Ai fi avut o casă bună (şi-i *măsura întinderea cu braţele),* un pat bun (şi se *tolănea acolo, alene),* vinuri bune *(din care gusta plescăindu-şi limba de cerul gurii),* o trăsură bună (şi *ridica* piciorul ca să se urce în ea), femei

frumoase *(pe care le şi lua de după gât, privindu-le voluptuos); o* sută de puşlamale ar fi venit să mă tămâieze în toate zilele (şi i se *părea că-i şi vede în* jurul lui; ti *vedea pe Pa- lissot*[28]*, pe Poincinet*[29], pe *Freron tatăl şi fiul*[30], pe *La Porte*[31]; *îi auzea, se umfla în pene*. *Îi aproba, le zâmbea,* îi *dispreţuia, nu-i lua în seamă, îi alunga, îi rechema,* apoi *vorbea mai departe);* jşi aşa, ţi s-ar spune dimineaţa că eşti un om mare; ai citi în *Istoria celor trei secole* r' că eşti un om mare; seara ai fi convins că eşti un om mare, şi marele om, Rameau nepotul, ar adormi în murmurul dulce al laudelor, care i-ar suna în urechi chiar în timpul somnului; ar părea mulţumit; pieptul i s-ar umfla, i s-ar ridica şi i s-ar coborî în tihnă; ar sforăi ca un mare om...

Şi, vorbind astfel, Rameau se aşeza binişor pe o bancă, închidea ochii şi imita somnul fericit pe care şi-l închipuia. Iar după ce gusta câteva clipe din dulceaţa odihnei acesteia, se trezea, întindea braţele, căsca. Îşi freca pleoapele şi-şi căuta din nou în preajmă searbezii linguşitori.

EU: Aşadar, crezi că omul fericit îşi are un somn al lui?

EL: Cum să nu cred! Eu, bietul păcătos, când ajung seara în pod şi când mă vâr în aşternutul meu de zdrenţe, mă zgribulesc sub pătură, cu pieptul apăsat şi cu respi- raţia îngreunată; atunci, abia dacă se aude un fel de scâncet, uşor, pe câtă vreme un financiar sforăie de duduie toată casa, ba chiar toată strada. Dar ceea ce mă lihneşte astăzi nu e faptul că sforăi şi dorm într-un rnod meschin, ca un nefericit.

EU: Totuşi, e şi asta destul de trist.

EL: Ceea ce mi s-a întâmplat e şi mai trist încă.

EU: Dar ce ţi s-a întâmplat?

---

28 Charles de Montenoy Palissot (1730—1814) — scriitor francez, caracterizat de Goethe drept „mediocritate, cu oarecare taler.t, dar grozav de pretenţios" ; s-a făcut cunoscut mai cu seamă prin atacurile sale înverşunate şi dezgustătoare împotriva lui Rousseau, Diderot şi a prietenilor lor. Lupta lui împotriva encilopediştilor era susţinută de cercurile conducătoare ale Franţei monarhiste şi catolice.

29 Antoine-Alexandre-Henri Poincinet (1735—1769) — publicist francez din grupul lui Palissot, Freron etc.. potrivnic enciclope- diştilor. Întreaga viaţă a servit confraţilor săi drept ţintă a ironiilor.

30 Freron-tatăl (1719—1776) — publicist francez. Duşman înverşunat al gîndirii înaintate, îl atacă pe Voltaire şi pe enciclope- dişti, sprijinit fiind de cercurile reacţionare. Ambiţios din fire, se înconjoară de mediocrităţi, spre a domina asupra lor. Pînă la urmă, însă, nu face decît să se compromită. In demascarea lui Freron, Voltaire a jucat un rol activ. Fiul său, cunoscut sub numele de *Freron-fiul,* i-a urmat pilda.

31 Abatele de la Porte (1713—1779) — publicist francez.

6 E vorba de Trei *secole ale literaturii franceze,* lucrarea a- batelui Sabatier de Castres, în colaborare, după unii, cu Palissot şi abatele Martin* apărută în anul 1772.

EL: Totdeauna ai ţinut niţeluş la mine, fiindcă sunt un băiat bun, pe care în fond îl dispreţuieşti, dar care te distrează…

EU: Nimic mai adevărat.

EL: De aceea, am să-ţi povestesc, înainte de a începe, el oftează adânc, îşi duce amândouă palmele la frunte, apoi se liniştеşte şi-mi spune: Ştii că sunt un nepriceput, un prost, un nebun, un neobrăzat, un leneş, ceea ce noi, burgunzii, numim o *hai- 'mana patentată,* un potlogar, un mâncău…

EU: Ce mai panegiric!

EL: E în întregime adevărat; trebuie să recunoşti, cu voia dumitale, că nu-i niciun cuvânt de prisos în el. Nu mă cunoaşte nimeni mai bine decât mă cunosc eu;

Şi încă nu spun tot. _

EU: N-am să te contrazic de loc. Fiindcă nu vreau să te supăr.

EL: Ei bine, îmi duceam zilele pe lângă nişte oameni care mă plăceau tocmai fiindcă sunt înzestrat din belşug cu toate aceste însuşiri.

EU: Ciudat lucru; crezusem până acum că oamenii îşi ascund însuşirile astea faţă de ei înşişi sau şi le iartă, Şi că le dispreţuiesc atunci când le văd la alţii.

EL: Să şi le ascundă? Oare pot s-o facă? Nici nu te îndoi că Palissot, când e singur şi se gândeşte la sine, îşi spune cu totul alte lucruri; fii sigur că, atunci când se găseşte între patru ochi cu vreun coleg de-al lui, îşi mărturisesc deschis că nu sunt amândoi decât nişte lichele nemaipomenite. Şi nici pomeneală să-şi dispreţuiască însuşirile, atunci când le văd la alţii! Oamenii despre care Vreau să-ţi vorbesc ştiau să cântărească mai bine lucrurile, şi firii mele îi mergea de minune pe lângă ei; mă ţineau ca în vată; mă sărbătoreau, nu se puteau lipsi o clipă de mine fără să le pară rău; eram micuţul lor Rameau, nebunul lor Rameau, neobrăzatul, nepriceputul, leneşul, mâncăul, bufonul, nătângul. Şi nu exista unul. Printre epitetele acestea, care să nu-mi fi adus un zâmbet, o mângâiere, o bătaie pe umăr, o palmă, o lovitură de picior; la masă, oricare din ele îmi aducea o bucăţică bună, care mi se arunca în farfurie; iar după-masă, îmi aduceau o libertate pe care mi-o luam singur şi n-avea nicio importanţă, fiindcă eu, unul, sunt un om fără importanţă. Se face din mine, cu mine, în faţa mea, tot ce vrei, fără ca să mă simt jignit. Şi ce de mai dăruleţe îmi picau! Dar, javră păcătoasă, cum mă ştii, am pierdut totul! Am pierdut totul,

fiindcă am avut judecata sănătoasă o dată, o singură dată în viaţă. Ah! Dacă mi se mai întâmplă vreodată!

EU: Dar despre ce e vorba?

EL: Despre o prostie de neasemuit, de neînţeles şi de neiertat.

EU: Care mai e şi prostia asta?

EL: Rameau! Rameau! pentru asta te angajaseră? E o neghiobie să ai un pic de bun-gust, un pic de inteligenţă, un pic de judecată; Rameau, prietene, asta te va învăţa minte să rămâi cum te-a făcut Dumnezeu şi cum te doreau protectorii tăi. Aşa, te-au luat de umeri, te-au condus la uşă şi ţi-au spus: „Secătură, şterge-o, şi să nu mai apari pe-aici; ia uitaţi-vă la el. Mi se pare că vrea să aibă bun-simţ şi judecată! Şterge-o! însuşiri de-astea avem şi noi“. Ai plecat, muşcându-ţi degetele; blestemata de limbă ar fi trebuit să ţi-o muşti mai întâi. Fiindcă nu te-ai gândit la asta, iată-te în drum. Fără un gologan, şi neştiind cum s-o scoţi la capăt. Ţi se dădea să mănânci după pofta inimii, ce mai! Şi acum vei fi silit să mănânci resturile care se vând prin hale; aveai o locuinţă, şi acum ai fi fericit dacă ţi s-ar da: iar podul tău; dormeai bine, şi acum te aşteaptă paiele, între vizitiul domnului de Soubise şi prietenul Robbe; în locul somnului dulce şi tihnit pe care-l aveai, de-acum înainte ai să asculţi cu o ureche nechezatul şi tropăitul cailor, iar cu cealaltă zgomotul de o mie de ori mai nesuferit al versurilor seci, aspre şi barbare. Nefericitule, nechibzuit şi a- Pucat de-un milion de draci!

EU: Şi nu vă puteţi oare împăca? Greşeala pe care ai făcut-o e chiar atât de gravă? Dacă aş fi în locul dumitale, m-aş duce la oamenii aceia; le eşti mai trebuitor decât crezi.

EL: Oh! sunt sigur că acum, când nu-i mai fac să l’âdă, se plictisesc câineşte.

EU: Aşadar, m-aş duce să-i caut; nu le-aş da răgaz să mă uite şi să se întoarcă spre vreo distracţie mai cuviincioasă; fiindcă nu se ştie ce se poate întâmpla!

EL: De aşa ceva nu mă tem; n-o să se întâmple niciodată.

EU: Oricât ai fi de neîntrecut, un altul te-ar putea înlocui.

EL: Cu greu.

EU: Să zicem; m-aş duce, totuşi, cu mutra asta deznădăjduită, cu ochii rătăciţi, cu gulerul descheiat, cu părul vâlvoi, în starea tragică în care te găseşti. M-aş arunca la picioarele divinităţii. Mi-aş lipi faţa de ţărână şi, fără să mă ridic, i-aş spune cu voce stinsă şi suspinătoare:.. Iartă-mă, doamnă! iartă-mă! Sunt un

nemernic şi un ftişel. A fost o clipă nenorocită, fiindcă ştiţi foarte bine că nu sunt făcut să am o judecată sănătoasă, şi vă făgăduiesc că nu voi avea niciodată, cât voi trăi“.

Nostim e că, pe când îi ţineam discursul acesta, el ii executa pantomima. Căzuse în genunchi; îşi lipise obrazul de ţărână, părea că ţine în palme vârful unui Pantof, plângea, suspina şi spunea: „Da, micuţa mea regină, da, făgăduiesc, n-o să am cât voi trăi, cât voi trăi…” Apoi, ridicându-se în picioare, adăugă pe un ton serios Şi chibzuit:

EL: Da, ai dreptate. Cred că aşa ar fi cel mai bine. Ea e bună; domnul Vieillard spune că e atât de bună!

Şi eu îi cunosc, oarecum, bunătatea; totuşi, să te umileşti în fata unei maimuţe, să ceri îndurare la picioarele unei mici paiaţe, pe care o urmăresc fără răgaz fluierăturile spectatorilor! Eu, Rameau, fiul domnului Rameau, spiţerul din Dijon. Care-i un om cumsecade şi nu şi-a îndoit niciodată genunchii, înaintea nimănui! Eu, Rameau, nepotul celui numit marele Rameau. Care pot fi văzut plimbându-mă ţeapăn şi cu braţele ridicate prin Palais- Royal, de când domnul Carmontelle [32]l-a desenat încovoiat şi cu mâinile virite sub pulpanele surtucului! Eu, care am compus bucăţi pentru clavecin, necântate de nimeni, singurele bucăţi care vor trece poate în posteritate şi vor fi cântate; eu! eu… în sfârşit!… Să mă duc! Dar iată, domnule, îmi e cu neputinţă *(şi punându-şi mâna dreaptă pe piept, adăugă):* Simt, aici, ceva care se împotriveşte şi-mi spune: Rameau, n-ai să faci una ca asta. Trebuie să existe o oarecare demnitate, legată de natura omului, pe care nimic n-o poate înăbuşi. Demnitatea asta se trezeşte ca din Senin, da. Iac-aşa; fiindcă sunt zile în care nu mi-ar păsa de loc dacă aş fi cât de josnic vrei; în zilele acelea, aş fi în stare, pentru o para, să o pup în c… pe micuţa Hus[33].

EU: Ehei! prietene, dar ea e albă, e drăguţă, dulce, dolofană, şi la un asemenea act de umilinţă s-ar putea înjosi câteodată chiar şi unul mai năzuros decât dumneata.

EL: Să ne înţelegem; există pupatul în c… la propriu, şi pupatul în c… la figurat. Întreabă-l pe grăsunul de Bergier care o

---

32 Louis-Carrogis Carmontelle (1717—1806) — pictor, gravor si scriitor francez ; a făcut portretul lui Rameau-unchiul, care poate vedea şi astăzi la Cabinetul de stampe din Paris.

33 Adelaîde-Louise-Pauline Hus — născută la Ren nes in 1734 — a jucat la Comedia Franceză Intre anii 1753—17B0 şi a murit in 1805. Era întreţinuta lui Bertin, despre care se vorbeşte în text.

pupă în c... pe doamna de La Marc[34],

Şi la propriu, şi la figurat; şi, la ea, pe cinstea mea că ttii-ar displace şi propriul şi figuratul.

EU: Dacă nu-ţi place calea pe care ţi-o arăt, atunci ai curajul să fii cerşetor.

EL: E nespus de greu să fii cerşetor, când există atâţia Neghiobi înstăriţi, pe socoteala carora se poate trăi. Şi apoi, sila de tine însuţi este de nesuferit.

EU: Oare dumneata cunoşti simţimântul acesta?

EL: Dacă îl cunosc! De câte ori mi-am spus: Cum, Hameau, sunt zece mii de mese bune în Paris, cu câte cincisprezece sau douăzeci de tacimuri fiecare, şi printre toate aceste tâcâmuri nu e niciunul pentru tine! Există Pungi pline, din care curge aur în dreapta şi-n stânga, şi ţie nu-ţi pică un gologan! Atâţia deştepţi mărunţi şi fără talent, fără merite; atâţia tipi lipsiţi de farmec; atâţia intriganţi josnici sunt îmbrăcaţi ca lumea, şi tu să umbli gol!. Şi tu să fii atât de neghiob? Oare nu ştii să linguşeşti, ca oricare altul? N-ai putea să minţi, să juri, să-ţi calci jurămintele, să făgăduieşti, să-ţi ţii sau nu cuvân- tul, ca oricare altul? Oare tu n-ai putea să stai în patru labe, ca oricare altul? N-ai putea să înlesneşti aventurile amoroase ale doamnei şi să duci bileţele dulci domnului, ca oricare altul? N-ai putea să-l încurajezi pe tinerelul acela să-i vorbească domnişoarei şi s-o convingi Pe domnişoară să-l asculte, ca oricare altul? Oare n-ai Putea tu s-o faci să înţeleagă pe fiica vreunuia dintre burghezii noştri că e prost îmbrăcată, să-i arăţi că nişte cercei frumoşi, un pic de roşu, câteva dantele sau o rochie o *la polonaise* i-ar veni de minune? N-ai putea tu s-o convingi că picioruşele ei nu sunt făcute, să umble pe. los? Ca există un tânăr domn, frumos şi bogat, cu veş- ttiâniul gătit în fireturi de aur. Cu o trăsură superbă, cu şase lachei tot unu şi unu? N-ai putea tu să-i spui că tânărul acela a văzut-o trecând, că a găsit-o încântătoare. Şi că de atunci nu mai bea, nu mai mănâncă, nu mai doarme şi-are să moară?

— Dar ce-o să zică tăticu?

— Ei, ei, tăticu! la început o să se supere niţel.

— Şi mămica, ea care-mi spune întruna să fiu fată cuminte şi mă învaţă că nu există nimic de preţ pe lumea asta, în afară de cinste!

---

34 de teologul şi academicianul Nicolas L. Bergier (1718—1790), duşman al iluminiştilor.

— Vorbe învechite, care n-au nicio noimă.

— Şi duhovnicul meu?

— N-o să-l mai vezi, sau dacă tot o să-ţi mai vină chef să te duci să-i povesteşti distracţiile dumitale. O să te coste câteva livre de zahăr şi de cafea.

— Nici nu ştii cât e de neîngăduitor; odată n-a vrut să-mi ierte păcatele, fiindcă am cântat *Vino în chilia mea.*

— Asta din pricină că nu i-ai dat nimic; dar când ai să apari în dantele…

— Vasăzică, voi avea dantele?

— Nici vorbă, tot felul de dantele… şi cu cercei de diamante…

— Vasăzică, voi avea cercei frumoşi, cu diamante?

— Sigur.

— La fel cu ai marchizei care vine uneori să-şi cumpere mănuşi din dugheana noastră?

— Întocmai… Când vei apărea într-o trăsură frumoasă, cu cai suri-rotaţi, cu doi lachei grozavi, cu un negru mic şi cu alergătorul dinainte; când vei apărea fardată, cu benghiuri. Cu trenă lungă.

— La bal?

— La bal, la Operă, la teatru… *(Inima îi tresaltă de pe acum, de bucurie… Tu te joci cu o hârtiuţă, pe care o ţii între degete.)*

— Ce ai acolo?

— Nimic.

— Ba mi se pare că ai ceva.

— Am un bilet.

— Pentru cine?

— Pentru dumneata, dacă ai fi cât de cât curioasă.

— Curioasă? sunt foarte curioasă, haide… *(ea citeşte)*

O întâlnire! E cu neputinţă.

— Poate când te duci la biserică…

— Mama merge totdeauna cu mine; dar dacă ar veni el aici mai de dimineaţă, eu mă trezesc prima şi sunt la tejghea înaintea celorlalţi…

El vine şi place; iar într-o bună zi. Pe înserat, micuţa dispare, şi mie mi se numără cei două mii de scuzi care mi se cuvin… Păi cum! Adică să ai asemenea talente şi să n-ai o bucată de pâine? Nu ţi-e ruşine, nenoroci- tule? îmi aminteam o serie de secături care nu-mi ajungeau nici până la călcâie măcar şi erau, totuşi, tixiti de bani. Eu purtam un surtuc de lină grosolană, în timp ce

ei se înveleau în catifele; se sprijineau în bastoane cu măciulie de aur şi cu ciocul încovrigat, aveau Aristo- telul şi Platonul[35] la deget. Şi cine erau, mă rog? Nişte lăutari păcătoşi; iar astăzi sunt boieri mari. Atunci simţeam cum prind curaj, îmi simţeam sufletul înălţat, mintea ascuţită şi capabilă de orice; dar, după câte se pare, stările astea nu durează cine ştie cât, şi până în clipa de faţă n-am izbutit să mă căpătuiesc. Orice s-ar spune, iată despre ce discut adeseori, de unul singur; îmi poţi parafraza vorbele după cum ai chef, numai să pricepi, până la urmă, că şi eu cunosc sila de mine-însumi, sau zbuciumul acesta al conştiinţei care se naşte din zădărnicia darurilor pe care nf le-a împărţit cerul; e cel mai cumplit dintre toate. Aproape că ar fi mai bine ca omul să nu se fi născut.

ll ascultam şi, pe măsură ce juca scena pezevenghiului şi a tinerei fete seduse, îmi simţeam sufletul frământat de două imbolduri potrivnice: nu ştiam dacă o să izbucnesc în râs sau dacă o să mă las pradă mâniei care mă cuprindea. Suferam; de zeci de ori un hohot de râs mi-a stăvilit mânia; de zeci de ori mânia, stâr- nită în fundal inimii mele, s-a sfârşit printr-un hohot de râs. Mă uimise atâta agerime a minţii şi atâta josnicie, mă uimiseră ideile, rând pe rând juste şi false, perversitatea atât de deplină a sentimentelor, mârşăvia desăvâr- şită şi sinceritatea atât de neobişnuită. El îmi observă fră- mântarea şi mă întrebă: „Ce ai?“

EU: Nimic.

EL: Pari tulburat.

EU: Chiar sunt.

EL: La urma urmei, ce mă sfătuieşti să fac?

EU: Să schimbi vorba. Ah, nefericitule! Cât de josnic te-ai născut sau ai ajuns!

EL: Nu te contrazic; totuşi, n-aş vrea ca starea mea să te mişte prea mult; dacă mi-am deschis inima în faţa dumitale, n-am făcut-o cu gândul să te mâhnesc. Am pus ceva bani deoparte, cât am stat la oamenii aceia; gândeşte-te numai că n-aveam nevoie de nimic, dar absolut de nimic; şi mi se dădeau atâtea pentru micile mele plăceri!

începu din nou să-şi lovească fruntea cu unul din pumni; să-şi muşte buzele, să-şi dea peste cap ochii rătăciţi, adăugind: De-acum s-a isprăvit; am pus ceva deoparte; timpul s-a scurs, şi ce

35 E vorba de inele, pe ale căror pietre erau gravate figurile acestor filozofi antici.

aveam a sporit încă pe-atâta.

EU: Vrei să spui că s-a pierdut?

EL: Nu, nu, a sporit. Te îmbogăţeşti cu fiecare clipă; o zi mai puţin din viaţă, sau un ban mai mult e acelaşi lucru; principalul e să te duci în tihnă, în fiecare seară, la privată: O, *stercus pretiosum*![36] Iată marele rezultat al vieţii, oricine ai fi. În ultima clipă, toţi sunt la fel de bogaţi; şi Samuel Bernard[37], care. După numeroase furturi, jafuri şi falimente, lasă în urma lui douăzeci şi şapte de milioane aur, ca şi Rameau, în urma căruia nu va rămâne nimic. Rameau căruia mila publică îi va face rost de giulgiu, ca să-l înfăşoare. Mortul n-aude dangătele clopotelor. Degeaba răguşesc o sută de preoţi cântând pentru el. Degeaba merge înainte şi în urma lui un şir de oameni cu făclii aprinse; sufletul lui nu păşeşte lângă maestrul de ceremonie. A putrezi sub marmură ori a putrezi sub ţărână înseamnă tot a putrezi, şi nimic altceva. La ce-ţi foloseşte dacă ai în jurul coşciugului copii roşii, copii albaştri[38], sau dacă n-ai pe nimeni? Şi apoi, ia uită-te la încheietura asta a mâinii: era ţeapănă ca naiba; toate cele zece degete păreau nişte beţe înfipte într-o palmă de lemn, iar tendoanele ei erau asemeni unor coarde vechi făcute din maţe mai uscate, mai ţepoase, mai nemlădioase decât cele pe care le foloseşte strungarul la roată; dar mi ţi le-am chinuit atâta, mi ţi le-am frămân- tat atâta, şi atâta le-am frânt... Tu nu vrei să te clinteşti, dar eu, mii de draci! eu spun că te voi clinti, şi aşa va fi...

Şi, spunând acestea, îşi apucase cu mâna dreaptă degetele şi încheietura mâinii stângi şi le răsucea în sus, în jos; vârfurile degetelor îi atingeau braţul, încheieturile trosneau; mă temeam ca oasele să nu sară de la locul lor.

EU: Bagă de seamă, i-am spus, ai să te schilodeşti.

EL: N-ai grijă, sunt obişnuite; de zece ani le-am tot schimbat forma; în ciuda lor, ticăloasele au fost nevoite să se deprindă, să

---

36 Pietco Locatelli (1693—1764) — violonist şi compozitor italian, unul dintre primii reprezentanţi ai muzicii instrumentale dramatice cu caracter programatic. A locuit mulţi vreme la Paris.

[s] Ferrari Dominic (violonist) sau Louis (violonist), ca şi violonistul piemontez Cbiabran, au concertat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea.

37 Samuel Bernard — bancher al regilor Ludovic al XlV-lea şi Ludovic al XV-lea ; a murit în 1739, lăsînd In urma lui o a- vere evaluată la treizeci şi trei de milioane de franci.

38 Copii roşii — orfani parizieni din azilul Înfiinţat de Fran- cisc 1 în 1536 şi purtînd costume roşii; copii albaştri — orfani de la azilul Sfintei Treimi din Paris. Şi unii şi alţii erau folosiţi in cortegiile funerare, ca purtători de făclii sau corişti.

învеţe să se aşeze pe clape şi să zburde pe coarde; aşa că acum merge, da, merge…

Spunând acestea, el ia poziţia unui violonist, cântă încetişor din gură un *allegro* de Locatelli cu mâna dreaptă imită mişcarea arcuşului, în timp ce mâna stângă şi degetele par a i se plimba de-a lungul gâtului viorii; dacă scoate un ton fals, se opreşte şi întinde sau slăbeşte coarda; o ciupeşte apoi cu unghia, ca să vadă dacă a a- cordat-o exact: reia bucata de unde se oprise. Bate măsura cu piciorul, dă din cap, din mâini, din picioare, îşi mişcă palmele, se zvârcoleşte tot. Aşa cum i-am văzut făcând uneori, la concertele religioase, pe Ferrari, pe Chia- bran2 ori pe vreun alt virtuoz cuprins de aceleaşi con- vulsiuni, înfăţişându-mi imaginea aceleiaşi cazne şi cauzându-mi aproape aceleaşi suferinţe; căci nu e oare groaznic să vezi durere cumplită la cel ce vrea să-ţi înfăţişeze plăcerea? Lăsaţi să cadă o cortină între omul acesta şi mine, ca să nu-l mai văd, dacă e vorba să-mi arate un nefericit pus la cazne. Când, printre zvârcoliri şi strigăte, ajungea la un *tenuto,* una din acele părţi armonioase în care arcuşul se mişcă încetişor, pe mai multe coarde deodată, chipul lui părea cuprins de extaz, vocea i se îndulcea, se asculta singur, beat de încântare; sunt sigur că acordurile răsunau şi în urechile lui, şi în ale mele; apoi, repunându-şi instrumentul sub braţul stâng, cu a- ceeaşi mâna în care îl ţinea, şi lăsând să-i alunece în jos mâna dreaptă cu arcuşul, mă întrebă: „Ei bine, ce-ai de zis?“

EU: Minunat!

EL: Mi se pare că merge, sună aproape ca şi celelalte…

Şi se lăsă îndată pe vine, ca un muzician care s-ar aşeza la clavecin.

EU: Te rog să te cruţi şi să mă cruţi…

EL: Nu, nu, acum că am pus mâna pe dumneata, ai să mă asculţi. Ne-am nevoie de laude aduse fără să ştii pentru ce. După asta, ai să mă lauzi cu şi mai multă convingere, şi poate că am să capăt vreun elev.

EU: Cunosc atât de puţină lume, încât te osteneşti de pomană.

EL: Nu mă ostenesc niciodată.

Când am văzut că încerc zadarnic să-l cruţ. Căci sonata la vioară făcuse să-i curgă năduşelile, m-am hotărât să-l las să cânte; iată-l stând la clavecin, cu picioarele îndoite, cu capul

ridicat spre tavan, unde s-ar fi spus că vedea o partitură; iată-l cântând, improvizând, executind o bucată de Âlberti[39] sau de Galuppi[40], nu mai ştiu de care anume dintre amândoi. Vocea îi zbura ca vântul, iar degetele îi fluturau pe clape, când lăsând discantul[41] ca să ia notele joase, când părăsind acompaniamentul ca să revină la discant. Pe chip i se iveau pasiunile, una după alta; puteam deosebi dragostea, mânia, plăcerea, du. Rerea; se simţeau nuanţele de *piano* şi *forte,* şi sunt sigur că cineva mai iscusit decât mine ar fi putut recunoaşte bucata pe care o cânta după ritm, după stil, după expresia fetii lui şi după cele câteva frânturi de clntec care îi scăpau uneori. Dar lucrul cel mai ciudat era că el dibuia din când în când, începea de la capăt, ca şi cum ar fi greşit şi se necăjea că nu mai ştie bucata pe dinafară.

„în sfârşit, îmi spuse el ridicându-se şi ştergându-şi picăturile de sudoare care-i şiroiau de-a lungul obrajilor, îţi dai seama că ştim şi noi să plasăm un triton, o chintă superfluă, şi că înlănţuirea dominantelor ne este foarte cunoscută. Pasajele enarmonice[42], cu care scumpul meu unchi a făcut atâta vâlvă, nu sunt cine ştie ce mare lucru, Şi ne descurcăm şi noi în ele.“

EU: Ţi-ai dat prea multă osteneală, ca să-mi arăţi că eşti foarte priceput. Eu te-aş fi crezut pe cuvânt.

EL: Foarte priceput? A, nu! Când e vorba de meseria mea, pot spune că mă pricep oarecum, şi asta e mai mult decât trebuie, ori poate crezi că în ţara noastră eşti dator să şi ştii cea ce îi înveţi pe alţii?

EU: Nu mai mult decât să ştii ceea ce se învaţă.

EL: Asta e adevărat, pe toţi dracii! Ba încă foarte adevărat! Ia spune, domnule filosof, spune cu mina pe conştiinţă, cinstit. Pe vremuri nu erai atât de procopsit ca acum, nu-i aşa?

EU: Nici astăzi nu sunt prea procopsit.

EL: Dar nu mai umbli prin Luxembourg[43], vara... îţi mai aduci

---

39 Giuseppe Matteo Alberti (născut la 1685) — compozitor italian.

40 Baldasare Galuppi (1706—1785) — compozitor veneţian. E socotit întemeietor al operei-bufe.

41 Discantul înseamnă : a) partea superioară a unei partituri vocale sau instrumentale ; b) cea mai ridicată categorie de voci (de pildă, sopranul, într-un cor) sau de instrumente.

42 *Triton* (de la latinescul *tritonus* — trei tonuri) denumire dată Unui interval absolut interzis In muzica veche. De asemenea, *chinta superfluă, înlănţuirea dominantelor, pasajele enarmonice* sînt termeni tehnici folosiţi in muzică.

43 Pe atunci existau în grădina Luxembourg, din Paris, două alei de platani, numite *aleea Suspinelor şi aleea Filozofilor.*

aminte?

EU: Să lăsăm asta; că mi-aduc aminte.

EL: În redingotă cenaşie, de pluş…

EU: Da, da.

EL: Făcută ferfeniţă într-o parte, cu dantelele de la ■nâneci sfâşiate şi cu ciorapi de lână negri, cârpiţi pe dos cu aţă albă.

EU: Bine, bine, fie cum spui.

EL: Ce făceai pe-atunci în aleea Suspinelor?

EU: Mergeam destul de plouat.

EL: Şi când plecai de-acolo, băteai trotuarele.

EU: Nu zic ba.

EL: Dădeai lecţii de matematică.

EU: Fără să mă pricep de loc; la asta voiai să a- jungi. Nu-i aşa?

EL: Exact.

EU: învăţam eu însumi, învăţându-i pe alţii, şi unora le-a prins bine.

EL: Tot ce se poate; numai că, vezi, cu muzica nu e tot aşa cum e cu algebra sau cu geometria. Acum, când eşti cineva…

EU: Nu sunt chiar cineva.

EL: Când ai bani la ciorap…

EU: Nu prea am.

EL: îi pui fetei dumitale profesori.

EU: încă nu-i pun; las educaţia în grija maică-si, fiindcă trebuie să ai linişte în casă.

EL: Linişte în casă? Mii de draci! N-ai linişte decât atunci când egti slugă sau stăpân, şi e bine să fii stăpân… Am avut şi eu o nevastă… Dumnezeu să-i odihnească sufletul; dar când îi venea câteodată chef să deschidă pliscul, mă răţoiam la ea, începeam să tun şi să fulger, şi spuneam ca Dumnezeu: „Să se facă lumină şi lumină se făcea. În felul ăsta, timp de patru ani n-am avut nicio ceartă. Câţi ani are fata dumitale?

EU: Asta n-are a face.

EL: Câţi ani are fata dumitale?

EU: La naiba! Să lăsăm în pace copilul şi vârsta lui, şi să ne întoarcem la profesorii pe care-i va avea.

EL: Doamne! N-am văzut de când sunt lighioane mai încăpăţânate decât filosofii. Dacă v-aş ruga frumos, domnule filosof, nu s-ar putea să-mi spuneţi cam ce vârstă noate avea

fiica domniei voastre?[44]

EU: Să zicem că are opt ani.

EL: Opt ani! De patru ani trebuia să-i pui degetele pe clape.

EU: Să zicem că n-am vrut să-i încarc programul cu un studiu care-i cere atâta vreme şi-i foloseşte foarte puţin.

EL: Şi cam ce-ai s-o înveţi, dacă nu te superi?

EU: Dacă am să pot, am s-o învăţ să judece drept; e un lucru pe care îl ştiu puţini bărbaţi şi încă şi mai puţine femei.

EL: Eh! las-o să judece cât de aiurea o vrea, numai să fie frumoasă, veselă şi cochetă.

EU: Fiindcă natura a fost vitregă cu ea, dându-i un trup plăpând' şi un suflet sensibil şi punând-o în faţa a- celoraşi necazuri ale vieţii ca şi cum ar fi avut un trup zdravăn şi o inimă de piatră, am s-o învăţ, dac-am să pot, să le facă faţă cu curaj.

EL: Eh! las-o să plângă, să sufere, să facă mofturi, să se enerveze, ca toţi ceilalţi, numai să fie frumoasă, veselă şi cochetă. Şi cum adică? N-o înveţi nici dansul?

EU: O învăţ doar atât cât îi trebuie ca să ştie să facă o reverenţă, să aibă o ţinută cuviincioasă, să ştie să se prezinte în lume şi să meargă frumos.

EL: Şi n-o înveţi nici cântul?

EU: Atâta doar cât îi trebuie ca să pronunţe bine.

EL: Şi nici muzica?

EU: Dacă aş găsi un profesor de armonie bun, i-aş încredinţa-o bucuros două ore pe zi, timp de un an sau doi, nu mai mult.

EL: Şi ce pui în locul obiectelor de bază pe care le suprimi?

EU: Pun gramatică, mitologie, istorie, geografie, puţin desen şi multă morală.

EL: Ce uşor mi-ar fi să-ţi dovedesc cât de nefolositoare sunt toate, cunoştinţele astea într-o lume ca a noastră; şi nu numai nefolositoare; periculoase chiar! Dar deocamdată mă mulţumesc cu o întrebare: nu cumva o să aibă nevoie de-un profesor, doi?

EU: Fără îndoială.

EL: Aha! iată-ne din nou aici. Şi speri că profesorii ăştia au să cunoască gramatica, mitologia, istoria, geografia şi morala, din care îi vor da lecţii? Mofturi, maestre dragă, mofturi; dacă ei ar şti din toate astea atâta cât să-i înveţe pe alţii, n-ar da lecţii de

---

44 Marie-Angeliquc Diderot, devenită mai apoi doamna de Vandeul, se născuse pe la sfîrşitul anului 1753, deci prin 1762 avea ceva mal mult de opt ani.

loc.

EU: De ce nu?

EL: Pentru că ar fi trebuit să-şi petreacă toată viaţa studiindule. Trebuie să pătrunzi adânc în artă sau în ştiinţă ca să ştii bine primele noţiuni. Lucrările clasice nu pot fi înlocuite ca lumea decât de cei care au încărunţit trăgând la jug; numai cunoscând mijlocul şi sfârşitul poţi să limpezeşti negurile începutului; întreabă-l pe prietenul dumitale D'Alembert, corifeul ştiinţelor matematice, dacă s-ar pricepe să predea primele noţiuni. Unchiul meu abia după treizeci sau patruzeci de ani de exerciţiu a întrezărit primele licăriri ale teoriei muzicii.

EU: O, nebunule, căci eşti nebun de legat, strigai eu, cum se face că în capul tău scrântit se găsesc idei atât de juste, învălmăşite cu atâtea ţâcneli?

EL: Naiba ştie cum? Vin aşa, la întâmplare, şi rămân acolo. Oricum, atunci când nu ştii tot, nu ştii nimic cum trebuie; habar n-ai unde duce un lucru, de unde vine altul, unde trebuiesc puse amândouă; care trebuie să aibă precădere, care e mai bine să urmeze. Se poate oare preda bine fără metodă? Iar metoda cum ia naştere? Iată, filozofule, pe mine, unul, mă bate gândul că fizica va fi totdeauna o biată ştiinţă, o picătură luată cu vârful unui ac dintr-un ocean uriaş, un grăunte desprins din crestele muntoase ale Alpilor! Şi cauzele fenomenelor? într-adevăr, ar fi mai bine să nu le cunoaştem de loc decât să le cunoaştem atât de puţin şi de prost; şi tocmai la ideile astea ajunsesem, când am început să dau lecţii de acompaniament. La ce te gândeşti?

EU: Mă gândesc că tot ce mi-ai spus pare adevăr la prima vedere, dar e lipsit de trăinicie; să lăsăm asta însă; şi spui că ai dat lecţii de acompaniament şi de compoziţie?

EL Da.

EU: Şi nu cunoşteai de loc, niciuna, nici alta?

EL: Nu, pe cinstea mea; ba încă în privinţa asta alţii stăteau şi mai rău decât mine: cei care îşi închipuiau că ştiu ceva. Eu, cel puţin, nu stricam nici mintea, şi nici mâinile copiilor. Când treceau de la mine la un profesor bun nu erau nevoiţi să se dezbere de nimic, fiindcă nu-i învăţasem nimic, şi cu asta le economiseam şi timpul, şi banii.

EU: Dar cum făceai?

EL: Aşa cum fac toţi. Soseam şi mă trânteam pe un scaun. „Ce vreme păcătoasa! Cât e de obositor să umbli!" Apoi

flecăream despre ultimele noutăţi: Doamna Le- mierre trebuia să joace un rol de vestală într-o operă nouă; dar e însărcinată pentru a doua oară; nu ştiu cine o va înlocui. Domnişoara Arnould l-a părăsit pe micul ei conte; se spune că e în vorbă cu Bertin[45]. Cu toate astea, micuţul conte a găsit porţelanul domnului de Mon- tamy*. La ultimul concert dat de amatori, era o italiancă despre care pot spune că avea o voce de înger. E cineva Preville ăsta, trebuie să-l vedeţi în *Mercur galant*J; scena cu ghicitoarea e de nepreţuit; biata Dumesnil[46] nu mai Ştie nici ce face, nici ce spune... „Hai, domnişoară, luaţi-vă cartea."

Şi pe când domnişoara, care nu se grăbeşte de loc, îşi caută cartea pe care nu ştie unde a pus-o, mai cheamă şi servitoarea şi o ceartă, iar eu vorbesc mai departe:.. La Clairon [47]e cu adevărat de neînţeles. Se vorbeşte despre un măritiş cum nu se poate mai caraghios: acela al domnişoarei... cum o cheamă?... fetişcana aceea pe care... o întreţinea, căreia i-a făcut vreo doi-trei copii; aceea care fusese întreţinută de atâţia alţii."

— Vai, Rameau, vorbeşti prostii! E cu neputinţă.

— Nu vorbesc de loc prostii; se spune chiar că s-a şi măritat. Se aude c-ar fi murit Voltaire; cu atât mai bine.

— De ce cu atât mai bine?

— Fiindcă iar o să ne facă vreo năzbâtie; de obicei, 1 moare cu două săptămâni înainte de a le face...

Ce să-ţi mai spun? Dădeam drumul câtorva lucruri mai deocheate aduse de prin casele de unde fusesem, pentru că noi toţi suntem mari răspânditori de ştiri. Făceam pe nebunul, ei mă ascultau, râdeau şi strigau: „Vai, cât e de încântător". În răstimp, cartea domnişoarei fusese găsită sub un jilţ, unde o târâse. O morfolise şi o sfâşiase vreun dog tinerel sau vreo pisicuţă. Domnişoara se aşeza la clavecin, şi mai întâi făcea ea singură zgomot, apoi mă apropiam şi eu de ea, după ce-i, făceam maică-si un semn de aprobare.

Mama: Merge binişor; n-ar fi nevoie decât să vrea; dar nu vrea; îi place mai mult să-şi piardă vremea pălăvrăgind, aichisindu-se, alergând sau făcând mai ştiu eu ce. Dumneata nici n-apuci bine să pleci, că ea şi închide cartea, ca să n-o mai deschidă decât atunci când vii din nou; şi n-o dojeneşti de loc.

---

45 Bertin d'Antilly — demnitar din acea vreme.

46 E vorba de actrita Dumesnil Marie-Franţoise-Marchant (1714—1803).

47 Faimoasă actriţă din acele timpuri. .

Fiindcă totuşi trebuia să facem ceva, îi luam mâinile domnişoarei şi i le aşezam altfel; mă supăram, strigam: *Sol, sol, sol,* e un sol* domnişoară.

Mama: Nu mai ai ureche de loc, domnişoară? Eu, care nu sunt la clavecin şi nici nu-ţi văd cartea, tot simt că trebuie un sol. Tare îţi mai necăjeşti profesorul; nu pricep cum poate fi atât de răbdător; nu reţii nimic din ce-ţi spune, nu faci măcar un pas înainte…

Atunci eu param puţin loviturile şi, clătinând din cap, spuneam: „Iertaţi-mă, doamnă, iertaţi-mă; ar putea merge mult mai bine dacă domnişoara ar vrea, dacă ar studia puţin, dar şi aşa merge binişor “.

Mama: Dac-aş fi în locul dumitale, aş ţine-c un an la aceeaşi bucată.

— O! n-aveţi nicio grijă; n-o să treacă mai departe până când n-o să cânte bucata asta fără nicio greutate; şi n-o să dureze atât de, mult cât credeţi.

— Domnule Rameau, o măguleşti. Eşti prea bun. Ce-ai spus acum e singurul lucru pe care-l va reţine din lecţie, şi mi-l va repeta ori de câte ori va avea prilejul…

Ora trecea, şcolăriţa îmi dădea bănuţii cu o mişcare graţioasă a mâinii şi cu o reverenţă pe care o învăţase de la profesorul de dans; iar eu îi puneam în buzunar, în timp ce mama spunea: „Foarte bine, domnişoară; dacă Javillier ar fi pe-aici, te-ar aplauda…” Mai flecă- ream apoi o clipă, după cum se cuvine; apoi dispăream, şi iată ceea ce se numea o lecţie de acompaniament.

EU: Şi astăzi e oare altfel?

EL: La naiba! Cred şi eu că e altfel; sosesc; sunt grav; mă grăbesc să-mi scot manşonul, deschid clavecinul, încerc clapele. Sunt mereu grăbit; dacă sunt lăsat să aştept cât de puţin, ţip de parcă mi-ar fura banii; peste o oră trebuie să fiu la cutare, peste două ore la doamna ducesă cutare; sunt aşteptat la masă de o frumoasă marchiză, iar la plecarea de-acolo trebuie să merg la un concert, la domnul baron de Bagge[48], în strada Neuve-des-Petits-Champs.

EU: Şi în tot acest timp nu eşti aşteptat nicăieri. Nu-i aşa?

EL: Aşa e.

---

48 După cum arată Goethe, baronul de Bagge a fost un aristocrat german sau brabanson, mare amator de muzică şi organizator al multor concerte bune in locuinţa sa din Paris.

EU: Atunci ce rost au vicleşugurile astea murdare?

EL: Murdare? De ce mă rog? Sunt lucruri obişnuite în meseria mea; nu mă înjosesc de loc făcând ceea ce face toată lumea. Nu le-am inventat eu, şi ar fi ciudat Şi stângaci din partea mea, dacă nu m-aş conforma lor. Nici vorbă, ştiu că dacă o să le supui unor principii generale, ale nu ştiu cărei morale, pe care toţi o au pe buze, dar nimeni n-o pune în practica, o să scoţi că albul € negru şi negrul e alb; dar, domnule filosof, există o conştiinţă generală, aşa cum există o gramatică generală, şi apoi mai sunt şi excepţii în fiecare limbă, pe care voi, savanţii, le numiţi… asta… cum le numiţi?

EU: Idiotisme.

EL: Exact. Ei bine, fiecare meserie îşi are excepţiile ei de la conştiinţa generală, excepţii pe care le-aş numi bucuros idiotisme ale meseriei.

EU: înţeleg, Fontenelle vorbeşte bine, scrie bine, cu toate că în stilul lui mişună idotismele franţuzeşti.

EL: Şi regele, ministrul, financiarul, magistratul, militarul, scriitorul, avocatul, procurorul, bancherul, meseriaşul, profesorul de cânt, profesorul de dans sunt oameni foarte cumsecade, cu toate că purtarea lor se depărtează în multe privinţe de conştiinţa generală şi e plină de idiotisme morale. Cu cât orânduirea e mai veche, cu atât sunt mai multe idiotisme în ea; cu cât vremurile sunt mai nefericite, cu atât se înmulţesc idiotismele. Cât preţuieşte omul, atât preţuieşte meseria, şi reciproc; până la urmă, cât preţuieşte meseria, atâta preţuieşte şi omul. Deci trebuie să te străduieşti pe cât. Poţi să-ţi faci preţuită meseria.

EU: Ce pricep eu din toate frazele astea încurcate e faptul că puţine meserii sunt făcute cinstit, sau că. Există puţini oameni cinstiţi în meseriile lor.

EL: Bun! să zicem că nu există de loc; în schimb, însă,. Există puţini potlogari care să lucreze în afara meseriei lor; şi totul ar merge binişor, dacă n-ar mai exista şi vreo câţiva oameni aşa-numiţi sârguincioşi, punctuali, îndeplinindu-şi cu stricteţe datoria, riguroşi sau, ceea ce e cam totuna, nescoţându-şi nasul din meseria lor, fă- când-o de dimineaţă până seara şi nefăcând nimic altceva. Ăştia sunt singurii care se umplu de bani şi sunt stimaţi,

EU: Ţinând seama cu stricteţe de idiotisme.

EL: Aşa e; văd că m-ai înţeles. Ei bine, un idiotism comun tuturor oamenilor, fiindcă există lucruri comune tuturor ţărilor, tuturor timpurilor, după cum există şi neghiobii comune; un idiotism comun, aşadar, este acela de a avea cât mai mulţi clienţi; iar o neghiobie comună este să crezi că e mai iscusit cine are mai mult. Iată două excepţii de la conştiinţa generală în faţa cărora trebuie să te pleci. Ele n-au nimic în sine, sunt aşa, ca un fel de credit, dar au preţ din pricina opiniei celorlalţi. S-a spus că *faima bună face mai mult decât -punga plină*; şi, cu toate astea, cine are faimă bună n-are de loc punga plină, ba chiar văd că în zilele noastre cine are punga plină are şi faimă. Pe cât poţi, e bine să ai şi punga plină, şi faimă; iată care-mi e scopul când mă fac preţuit prin ceea ce dumneata numeşti vicleşuguri murdare. Predau lecţii, şi le predau bine: iată regula generală; las să se creadă că am de dat mai multe lecţii decât încap Intr-o zi: iată idiotismul.

EU: Şi spui că predai bine lecţiile?

EL: Da, nu prea rău. Binişor. Basul fundamental[49] al scumpului meu unchi a simplificat destul lucrurile. Pe vremuri furam banul elevului meu, da, i-l furam, nici vorbă; astăzi îl câştig, cel puţin tot aşa cum îl câştigă şi ceilalţi-

EU: Şi n-aveai remuşcări când furai?

EL: Oh! N-aveam remuşcări! Se spune că atunci când un hoţ îl fură pe altul, diavolul râde. Părinţii erau plini de bani câştigaţi numai Dumnezeu ştie cum; erau curteni, financiari, mari negustori, bancheri, oameni de afaceri; eu, împreună cu mulţi alţii, pe care îi foloseau ca şi pe mine, îi ajutam să dea banii înapoi, în natură, toate speciile se mănâncă una pe alta; în societate, toate stările se sfâşie una pe alta. Ne facem dreptate unii altora, fără ca legea să se amestece. Pe vremuri actriţa Deschamps, iar acum actriţa Guimard îl răzbună pe prinţ în dauna financiarului, iar modista, giuvaergiul, ta- piţerul, lenjereasa, escrocul, camerista, bucătarul, curela- rul îl răzbună pe financiar în dauna actriţei Deschamps. În vârtejul acesta, doar nătângul sau trândavul pot fi jigniţi fără să fi supărat pe nimeni, şi e foarte bine aşa. De unde se poate vedea că excepţiile de la conştiinţa generală sau, după cum le-am numit, idiotismele morale, despre care se face atâta zarvă sub denumirea de *potlogării,* nu sunt nimic, şi că la urma urmei nu-i

49 Numele unui element din sistemul armonic al lui Rameau.

nevoie decât să, ştii să vezi cum trebuie.

EU: În privinţa asta, eşti de adriiirat.

EL: Şi-apoi, nu uita mizeria: vocea conştiinţei şi a onoarei nu prea se aud când îţi chiorăie maţele. E de ajuns să-ţi spun, că dacă mă voi îmbogăţi vreodată, voi fi silit să dau înapoi ce-am luat, şi că sunt hotărât s-o fac în toate felurile posibile: prin mese, joc, vin, femei.

EU: Mă tem doar că n-ai să te îmbogăţeşti niciodată.

EL: Aşa bănuiesc şi eu.

EU: Şi dacă s-ar întâmpla, totuşi ce-ai face?

EL: Aş face ca toţi golanii îmbogăţiţi; aş fi cea mai neruşinată lichea care s-a născut vreodată. Abia atunci mi-aş aduce aminte de câte m-au făcut să sufăr şi le-aş întoarce cu vârf şi îndesat toate ticăloşiile. Îmi place să poruncesc şi aş porunci.. Îmi place să fiu lăudat şi aş fi lăudat. Aş lua pe socoteala mea toată trupa villemo- riană şi i-aş spune, aşa cum mi s-a spus şi mie: „Hai, secăturilor, distraţi-mă“, şi m-ar distra; „să-mi fie bârfiţi oamenii cumsecade”, şi-ar fi bârfiti, dacă ar mai exista; şi apoi am avea fetişcane, şi ne-am tutui când am fi beţi; ne-am îmbăta, ne-am spune năzdrăvănii, am avea tot felul de toane şi de vicii, şi ar fi cât se poate de plăcut. Am dovedi că Voltaire n-are pic de geniu, că Buf fon[50], veşnic scrobit şi plin de ifose, nu-i decât un retor cu stil umflat; că Montesquieu nu-i decât un scriitor abil; l-am. Surghiuni pe d’Alembert în matem^ticile lui. I-am învăţa minte pe toţi catonaşii[51] de teapa dumitale, care ne dispreţuiesc din invidie, cărora modestia le serveşte drept mantie a orgoliului, iar cumpătarea drept lege a sărăciei. Şi muzica? Abia atunci am face muzică.

EU: După demna întrebuinţare pe care ai da-o averii dumitale, văd ce păcat e că nu eşti decât un calic. Ai trăi într-un mod cu totul onorabil pentru specia omenească, folositor pentru concetăţenii dumitale. Şi glorios pentru dumneata însuţi.

EL: Mi se pare că mă cam iei peste picior. Domnule filosof, nu ştii cu cine ai de-a face; nu-ţi dai seama că în clipa de faţă sunt reprezentantul celor mai de seamă oameni din oraş şi de la curte. Fie că bogătaşii noştri de toate soiurile şi-au spus în sinea

---

50 Georges Buffon (1707—17B8) — naturalist francez, unul din precursorii evoluţionismului în biologie. Autor al *Istoriei naturile a animalelor* In 36 de volume.

51 In sensul de personaje jalnice. Denumirea e ironică, formată de la numele faimosului orator, om politic şi scriitor roman Marcus Porcius Cato.

lor ceea ce ţi-am mărturisit eu, fie că nu şi-au spus, adevărul e că, «dacă aş fi în locul lor, aş duce o viaţă leită cu aceea pe care o duc ei. Rău aţi mai ajuns voi, ăştia, care vă închipuiţi că fericirea e aceeaşi pentru toţi. Ciudată nălucire! Fericirea voastră presupune o oarecare înclinare romantică, pe care noi n-o avem, un suflet deosebit, un gust aparte. Ciudăţenia asta o împodobiţi cu numele de virtute şi îi spuneţi filosofie; dar te întreb: oare virtutea şi filosofia sunt făcute pentru toată lumea? Le are şi le păstrează cine poate. Închipuieşte-ţi universul înţelept şi filosof; recunoaşte că ar fi al naibii de trist. Aşa că, trăiască filosofia, trăiască înţelepciunea lui Solomon: să bei vinuri bune, să te îmbuibi cu mâncăruri alese, să te tăvăleşti peste femei frumoase, să-ţi odihneşti oasele pe" paturi moi; în afară de asta, restul nu-i decât deşertăciune.

EU: Cum! dar să-ţi aperi patria?…

EL: Deşertăciune. Patria nu există: de la un capăt la altul al lumii, nu văd decât tirani şi robi.

EU: Dar să-ţi slujeşti prietenii?…

EL: Deşertăciune! Are cineva prieteni? Şi dacă ar avea, trebuie neapărat să fapi din ei nişte nerecunoscători? Uită-te bine în jurul tău şi-ai să vezi că la asta duc aproape întotdeauna serviciile făcute prietenilor. Recunoştinţa e un jug, şi orice jug e făcut ca să fie scuturat.

EU: Dar să ai o funcţie în societate şi să-ţi îndeplineşti îndatoririle?…

EL: Deşertăciune! Ce contează dacă ai sau n-ai o funcţie? Totul e să fii bogat, fiindcă o funcţie n-o iei decât pentru a te îmbogăţi. Să-ţi îndeplineşti îndatoririle; şi la ce ajungi? la gelozie, la nelinişte, la persecuţie. Oare îndeplinindu-ţi datoriile devii cineva? Să linguşeşti, pe toţi dracii! Să linguşeşti, să te ţii după granguri; să le studiezi gusturile, să le satisfaci toanele, să le slugăreşti viciile, să le aprobi nedreptăţile: iată secretul.

EU: Dar să veghezi la educaţia copiilor tăi?

EL: Deşertăciune! Asta e treaba învăţătorului.

EU: Dar dacă învăţătorul e pătruns de principiile dumitale şi’nu-şi vede de treabă, cine o păţeşte?

EL: Pe legea mea că n-o) s-o păţesc eu; poate că într-o bună zi o s-o păţească soţul fiicei mele «au soţia fiului meu.

’ EU: Dar dacă şi unul şi celălalt se aruncă în braţele desfrâului şi ale viciilor?

EL: Asta-i ceva obişnuit pentru ei.

EU: Şi dacă-şi pierd onoarea?

EL: Orice ai face, când eşti bogat nu-ţi poţi pierde onoarea.

EU: Dar dacă se ruinează?

EL: Cu atât mai rău pentru ei.

EU: Mă gândesc că, dacă îţi cruţi osteneala de-a. Veghea asupra purtării soţiei, copiilor şi servitorilor, ar fi destul de lesne să nu-ţi mai pese nici de afacerile dumitale.

EL: Iartă-mă, dar uneori e greu să dai de bani, aşa că în privinţa afacerilor e mai cuminte să fii prevăzător.

EU: Iar de soţie o să ai puţină grijă?

EL: Ba n-o să am de loc, dacă nu te superi. Cred că metoda cea mai bună pe care o poţi avea faţă de scumpa jumătate este s-o laşi să facă ce vrea. După părerea dumitale, n-ar fi foarte plăcută societatea, dacă fiecare şi-ar vedea de treaba lui?

EU: De ce nu? Niciodată seara nu mi se pare mai frumoasă decât atunci când sunt mulţumit de felul cum mi-am petrecut dimineaţa.

EL: Şi mie la fel. ’

EU: Doar’ trândăvia în care sunt cufundaţi îi face pe cei sus-puşi să fie atât de năzuroşi când e vorba de distracţii.

EL: Să nu crezi asta; se frământă şi ei destul.

EU: Nu se odihnesc niciodată, fiindcă nu se ostenesc niciodată.

EL: Să nu crezi un^ ca asta; sunt frânţi de oboseală totdeauna.

EU: Pentru ei, plăcerea nu-i niciodată o nevoie, ci o afacere.

EL: Cu atât mai bine; nevoia înseamnă bătaie de cap.

EU: Cei sus-puşi nu cruţă nimic. Sufletul le este toropit de plictiseală. În mijlocul belşugului lor copleşitor, cel care le-ar răpi viaţa le-ar face un bine; şi asta pentru că nu ştiu să-i ceară fericirii decât partea care se toceşte cel mai repede. Să nu-ţi închipui cumva că eu dispreţuiesc plăcerile simţurilor; am un cer al gurii căruia îi place grozav o mâncare fină sau un viq desfătător; am inimă şi ochi şi-mi place să privesc o femeie frumoasă, îmi place să-i simt în palmă tăria şi rotunjimea sinului, să-mi apăs gura pe buzele ei, să-i sorb voluptatea din priviri, să-mi dau sufletul în braţele ei. Câteodată nu-mi displace de loc să trag un chef cu prietenii mei, ba chiar câte unul mai zgomotos; dar n-am să-ţi ascund că-mi face infinit mai multă plăcere să-i

ajut pe nefericiţi, să termin o treabă spinoasă, să dau un sfat salvator şi să citesc o carte frumoasă, să mă plimb cu un bărbat sau cu o femeie care-mi sunt dragi, să-mi petrec. Câteva ore pline de învăţăminte lângă copiii mei, să scriu o pagină bună, să-mi îndeplinesc îndatoririle slujbei, să-i spun iubitei mele câteva cuvinte duioase şi dulci, care s-o facă să mă cuprindă în braţe. Cunosc o faptă pe care mi-ar fi plăcut s-o fi săvirşit eu, chiar dacă ar fi trebuit să dau în schimb tot ce am; *Mahomet* e o cperă măreaţă, dar mi-ar fi plăcut şi mai mult să reabilitez amintirea familiei Calas *. Unul dintre» cunoscuţii mei pribegise în Cartagina; era mezinul familiei, într-o ţară în care există obiceiul ca întreaga avere să treacă în mâinile celui mai mare dintre fraţi. Acolo, află că fratele său mai mare, un copil răsfăţat, după ce-şi jefuise cu uşurinţă tatăl şi mama de tot ce aveau, îi alungase din castelul lor. Bieţii bătrâni abia-şi târau zilele în sărăcie, într-un orăşel din provincie. Ce face atunci mezinul, pentru părinţii care se purtaseră cu el atât de aspru, încât îl siliseră să-şi încerce norocul departe? Le trimite ajutoare, se grăbeşte să-şi pună la punct treburile, se întoarce bogat, îşi readuce tatăl şi mama în vechea lor locuinţă, îşi mărită surorile. Ah! dragă Rameau, el socotea clipele acelea drept cele mai fericite din viaţa lui; îmi vorbea despre ele cu lacrimi în ochi; şi eu, povestindu-ţi, simt cum mi se tulbură sufletul de bucurie şi cum plăcerea îmi îneacă glasul.

EL: Eşti o fiinţă cu totul ciudată.

EU: Şi dumneata eşti o fiinţă vrednică de plâns, dacă nu poţi pricepe că unii îşi înfruntă soarta, şi că e cu

J Diderot se referă la Jean Calas din Toulouse, care, învinovăţit de fanatici că şi-ar fi ucis fiul, a fost omotât (tras) pe roată, strigându-şi nevinovăţia. Ceea ce urmează i s-a întâmplat însă scoţianului Hoope, pe care Diderot l-a cunoscut prin anul 1759 în casa baronului d’Holbăch, după cum reiese din scrisorile către domnişoara Volland.

neputinţă să fii nefericit, când ai săvârşit fapte de felul – celei pe care ţi-am povestit-o:

EL: Iată un soi de fericire netulburată cu care mi-ar fi greu să mă deprind, fiindcă arareori o întâlneşti. Aşadar, după socoteala dumitale, ar trebui să fim oameni cumsecade?

EU: Nici vorbă, dacă vrei să fii fericit.

EL: Şi, cu toate astea, văd nenumăraţi oameni cumsecade

care nu sunt de loc fericiţi şi nenumăraţi oameni fericiţi care nu sunt de loc cumsecade.

EU: Ţi se pare.

EL: Şi oare nu mă întreb unde o să mănânc diseară numai pentru că am avut o clipă judecata sănătoasă şi pentru că am fost sincer?

EU: O, nu! ci fiindcă n-ai fost mereu aşa, fiindcă n-ai simţit din vreme că, mai întâi de toate, trebuie să-ţi cauţi mijloacele de trai nelegate de slugărnicie.

EL: Legate sau nelegate, ale mele sunt măcar cele mai comode.

EU: Şi cele mai nesigure şi mai puţin cinstite.

EL: Dar se potrivesc cel mai bine firii mele de trântor, 'de neghiob şi de secătură.

EU: Nu te contrazic.

EL: Şi fiindcă pot să-mi ciştig fericirea prin vicii înnăscute, dobândite fără muncă, păstrate fără sforţări, potrivite cu moravurile naţiei mele. Pe placul celor ce mă ocrotesc şi mai asemănătoare cu micile lor nevoi personale decât virtuţile care i-ar stingheri acuzându-i de dimineaţă până seara, ar fi ciudat să încep să mă frâ- mint ca un suflet blestemat, să mă schimonosesc, şi să mă fac altul decât sunt. Ar fi ciudat să plămădesc o fire care-mi e străină; ar fi ciudat să-mi caut însuşiri – hai să zicem demne de toată stima, ca să nu mai lungim vorba – Însuşiri a căror dobândire şi punere în practică m-ar costa mult de tot şi nu m-ar duce la nimic, ba poate chiar la mai rău decât nimic, făcând de batjocură bogătaşii pe lângă care cerşetorii de teapa mea încearcă 5ă trăiască. Virtutea e lăudată, dar în schimb e urâtă, şi fugi de ea, fiindcă te îngheaţă cu răceala ei, iar în lumea asta e bine să trăieşti mai la căldură. Şi-apoi aş deveni morocănos; de ce-ţi închipui oare că vezi, adeseori, cum cei cucernici sinţ aspri, supărăcioşi şi neprietenoşi? Fiindcă Şi-au luat în spinare o sarcină care nu li se potriveşte; ei suferă, şi când suferi îi faci şi pe alţii să sufere; un a- ser*ienea lucru nu-mi convine nici mie, nici ocrotitorilor mei; trebuie să fiu vesel, să ştiu să mă plec, să fiu glu- meţ, bufon, caraghios. Virtutea se cere respectată, iar respectul e stânjenitor; virtutea se cere admirată, şi nu e Prea distractiv să tot admiri. Eu am de-a face cu oameni care se plictisesc, şi trebuie să-i fac să râdă. Iar pentru că numai caraghiosul şi

nebunul fac oamenii să râdă, trebuie" să fiu caraghios şi nebun, şi dacă natura nu m-ar fi făcut aşa, cel mai simplu lucru ar fi să par că sunt. Din fericire, nu-i nevoie să mă prefac; există Şi aşa destui prefăcuţi, de toate soiurile, chiar dacă nu-i mai punem la socoteală pe cei ce se prefac faţă de ei înşişi. Cavalerul ăsta de La Morliere *, care-şi Pune pălăria pe sprinceană, umblă cu nasul în vânt, se uită peste umăr la trecători, îşi bălăngăne cătămai spada la şold şi are totdeauna o înjurătură la îndemână pentru cel fără spadă, cavalerul de La Morliere, care pare că Ridează pe oricine, ce face el de fapt? Tot ce poate ca să Se convingă pe sine însuşi că e îndrăzneţ, dar e un laş. Dă-i un bobârnac peste nas, şi-l Va primi cu blândeţe. ^rei să-l faci să-şi moaie glasul? Strigă la el, arată-i bastonul şi dă-i un picior între buci. Mirându-se singur laşitatea lui. O să te: întrebe cine ţi-a spus că e laş, de unde ştiai? El însuşi, cu o clipă mai înainte, habar n-avea de asta; o îndelungă şi obişnuită maimuţăreală a curajului îl făcuse să se creadă brav; făcuse atâtea strâmbături, încât începuse şi el să le creadă.

Dar femeia asta, care-şi chinuieşte trupul prin posturi, vizitează închisorile, ia parte la toate adunările de binefacere, merge cu ochii în jos şi n-ar îndrăzni să privească niciun bărbat în faţă, femeia asta care se fereşte niereu să nu-i ademenească cineva simţurile? Oare tot ce face îi împiedică inima să ardă, suspinele să-i umfle Pieptul, singele să i se aprindă, dorinţele s-o frământe şi închipuirea să-i amintească, noaptea şi ziua, scenele din *Portarul Şartrezilor*[52] sau poziţiile Aretinului2? Ce se petrece cu ea atunci? Ce gândeşte camerista când se trezeşte şi dă fuga numai în cămaşă ca să-şi ajute stă- până care se prăpădeşte? Justino, du-te şi te culcă din nou; stâpâna, în delirul ei, nu te cheamă pe tine.

Iar prietenul Rameau, dacă s-ar apuca într-o bură zi să arate dispreţ pentru bogăţie, pentru femei, pentru traiul bun, pentru trândăvie; dacă s-ar apuca să facă pe virtuosul, ce-ar fi atunci? Un ipocrit. Rameau trebuie să fie ceea ce este, adică un tâlhar fericit printre tâlharii bogaţi, şi nu un fanfaron al virtuţii, ori un virtuos silit să-şi ronţăie coaja de pâine singur sau printre calici.

---

52 Charles-Jacques-Louîs-Auguste Rochette, La Morliere (1701— 1785) — scriitor francez, autor al lucrării Angola, destul de preţuită la vremea ei. La Morliere a fost însă un mare intrigant lumea teatrelor şi un faimos desfrmat.

! Lucrare literară pornografică, apărută pe la 1744, atribuită lui J. Ch. Gerwaise de Latouche.

Şi-apoi, ca să-ţi vorbesc deschis, nu mă împac de fel cu fericirea dumitale netulburată, nici cu aceea a câtorva visători de teapa dumitale.

EU: Văd, dragul meu, că nici n-o cunoşti, şi nici nu pari făcut s-o înţelegi.

EL: Pe naiba! Cu-atât mai bine; poate că m-ar face să crăp de foatfie, de plictiseală şi de remuşcare.

EU: După toate astea, singurul sfat pe care ţi-l pot da este să te întorci cât mai grabnic în casa din care Ei fost alungat fiindcă n-ai ştiut să te porţi cu destulă dibăcie.

EL: Şi să fac ceea ce dumneata nu dezaprobi la propria, iar mie îmi cam face scârbă la figurat.

EU: Asta e părerea mea.

EL: Fără nicio legătură cu metafora care-mi displace în clipa de faţă, dar nu-mi va displace de loc altă dată.

EU: Ce mai ciudăţenie!

EL: Nu-i nimic ciudat în asta; vreau cu adevărat să fiu mirşav, dar fără să mă silească nimeni. Vreau să-mi injosesc demnitatea... Râzi?

EU: Da, demnitatea dumitale mă face să rid.

EL: Fiecare şi-o are pe a lui. Eu aş vrea s-o uit pe a ®ea, dar de bună voie şi nu la porunca" altuia. Oare trezie să mi se spună: târăşte-te, şi eu să fiu silit să mă târâsc? Târâtul e mersul viermelui şi al meu; şi unul şi altul ne îndeletnicim cu el când suntem lăsaţi în pace, dar ridicăm atunci când suntem călcaţi pe coadă; am fost călcat pe coadă şi mă voi ridica... Şi apoi, habar n-ai ce sat fără câini e acolo. Inchipuie-ţi un personaj melancolic şi posac, ros de nevricale, cu halatul înfăşurat de două °ri în jurul trupului, un personaj căruia îi e silă de el ®suşi şi de toate; pe care abia îl poţi face să zâmbească spărgându-ţi ţeasta şi mintea în o sută de chipuri; un Personaj care se uită cu răceală atât la schimonoselile hazlii ale obrazului meu, cât şi la cele, şi mai hazlii încă, ale minţii mele. Căci, fie vorba între noi, Moş Crăciunul ^spre care vorbesc, benedictinul ăsta josnic, atât de renumit pentru maimuţărelile lui, cu toate succesele pe care le are la curte, fără să mă laud nici pe mine, nici pe el, ru-i decât o paiaţă de lemn în comparaţie cu mine. Degeaba mă frământ ca să ating măreţia nebunilor, nimic nu mă ajută. O să râdă? N-o să râdă? Iată ce sunt forţat *î mă întreb în mijlocul strâmbăturilor, şi poţi să-ţi dai seama îs ce măsură neliniştea asta dăunează

talentului ®eu. Ipohondrul, cu ţeasta înfundată într-o scufă de noapte care îi acoperă ochii, pare un idol neclintit. Parcă ıs-ar fi legat un fir de bărbie, şi-apoi firul ar fi fost wborât până sub jilţ. Aştepţi să se tragă de fir, şi nu se frage, sau dacă se întâmplă să i se caşte fălcile idolului, 5tunci el nu face decât să rostească vreo vorbă care să te "lihnească până în fundul inimii, o vorbă care să-ţi arate tâ nici nu te-a luat măcar în seamă şi că te-ai maimuţărit de pomană. Odată rostită vorba asta (drept răspuns la vreo întrebare pe care i-ai pus-o cu patru zile mai 'Hainte), resortul mastoidal se destinde, şi fălcile se închid.

Spunând acestea, începu să-$i imite omul. Se aşezase Pe un scaun; ţinea capul ţeapăn, avea pălăria trasă pe ochi şi pleoapele pe jumătate închise; braţele îi atârnau it» jos; îşi mişca fălcile asemeni unui automat, zicând::, Da, da, aveţi dreptate, domnişoară, e nevoie de fineţe".

Asta hotărăşte, ăsta hotărăşte mereu şi fără putinţă de apel, seara, dimineaţa, la spălat, la masă, la cafenea, la joc, la teatru, la cină, în pat, şi, Dumnezeu să mă ierte, cred că până şi în braţele amantei. Hotărârile luate în braţele amantei nu le-am auzit, dar de celelalte sunt sătul până în gât... Trist, întunecat şi neînduplecat ca destinul, aşa e patronul nostru.

în faţa lui stă o mironosiţă care-şi dă aere. Te-ai putea hotărî să-i spui că e drăguţă, fiindcă mai este încă, deşi are ici-colo, pe obraz, câteva plăgi şi nu mai are mult până să ajungă la proporţiile doamnei de Bouvillon[53]. Îmi plac cărnurile, când sunt frumoase; dar ce-i prea mult nu-i bun, iar mişcarea e atât de esenţială materiei! *Item*[54], e mai rea, mai îngâmfată şi mai proastă decât o gâscă. *Item,* face pe deşteapta. *Item,* trebuie s-o convingi că o crezi grozav de deşteaptă. *Item,* habar n-are de nimic, dar dă şi ea decizii. *Item,* trebuie să aplauzi deciziile şi cu mâinile şi cu picioarele, să sări în sus de bucurie, să te înfiori de admiraţie: „Vai ce frumos, ce delicat, ce bine aţi vorbit! Cu câtă sensibilitate şi fineţe! Ce părere originală! De unde iau femeile toate astea? Fără să le fi învăţat cineva, numai aşa, din instinct şi din inteligenţa lor înnăscută! Asta-i minune curată. Şi apoi să ni se mai spună că experienţa, studiul, gândirea, educaţia sunt bune la ceva!..." Şi alte multe asemenea prostii şi plânsete de

53 Personaj gras şi îndesat din *Romanu-l comic* al lui Scarron.

54 In plus, între altele (latj.

bucurie; să te ploconeşti de zeci de ori pe zi, cu un genunchi îndoit, cu piciorul celălalt tras înapoi, cu braţele întinse spre zeiţă, căutându-i dorinţa în ochi, cu privirea atinţită la buzele ei, aşteptându-i porunca şi pornind ca o săgeată. Cine s-ar putea supune unui asemenea rol, dacă nu nefericitul care găseşte acolo, de două sau de trei ori pe săptămână, cu ce să-şi potolească necazurile maţelor! Ce să mai spun de alţii, ca Palissot, Freron, Poinsineţii, Baculard, [55]care au cu ce să-şi ţină zilele şi a căror josnicie nu poate fi scuzată prin chiorăiturile unui stomac bolnav?

EU: Nu te-aş fi crezut niciodată atât de preţios.

EL: Nici nu sunt. La început mă uitam cum fac ceilalţi, făceam şi eu la fel ca ei, ba poate ceva mai bine chiar, pentru că sunt mai neruşinat din fire, mai bun măscărici, mai flămind şi am plămâni mai zdraveni. Se pare că sunt urmaş direct al vestitului Stentor[56].

Şi ca să-mi arate ce bojoci grozavi are, începu să tuşească cu atâta putere, încât zbirnâiau geamurile cafenelei, din care pricină jucătorii de şah îşi uitară pentru o clipă de jocul lor.

EU: Şi la ce foloseşte un asemenea talent?

EL: Nu ghiceşti?

EU: Nu; sunt cam mărginit.

EL: Inchipuieşte-ţi că a început sfada şi că nu sunt încă sigur de victorie; atunci mă ridic şi spun cu un glas răsunător: „Aşa e, cum zice domnişoara… asta înseamnă să judeci! Niciunul din cei care fac pe deştepţii în saloanele noastre n-ar putea-o egala. Ceea ce spune e genial”. Dar nu trebuie să aprobi întotdeauna în a- celaşi fel; ar fi monoton, ar suna fals, ar deveni insipid. Ca să scapi de asemenea lucru e nevoie de chibzuială şi de inventivitate; trebuie să ştii să-ţi pregăteşti şi să plasezi la timp tonurile majore şi definitive, să prinzi prilejul şi momentul potrivit. Când, de pildă, sentimentele sunt împărţite, când discuţia a ajuns la punctul culminant, când nu se mai înţeleg şi vorbesc toţi odată, trebuie să te aşezi undeva, deoparte, în colţul camerei cel mai depărtat de câmpul de luptă, să-ţi pregăteşti explozia prin- tr-o tăcere îndelungată şi să pici în

---

55 Baculard d'Arnaud sau Darnaud-Baculard (1718—1B05) — scriitor submediocru, prieten cu Poinsinet.

56 Ostaş grec, erou al războiului troian, dotat cu o voce grozav de puternică. La această ultimă însuşire se referă aici Rameau.

mijlocul conversaţiilor pe neaşteptate, ca o bombă *Comminges -;* în arta asta sunt neîntrecut. Dar sunt şi mai uimitor în contrara ♦ ei: îmi am tonuleţele mele pe care le întovărăşesc cu zâmbete şi cu nenumărate mutre aprobatoare; atunci, aprob cu naşul, cu gura, cu fruntea, cu ochii; am o uşurinţă de-a mă ploconi, un fel al meu de a-mi muia spinarea. De-a ridica sau de-a coborî din umeri, un' fel de a-mi întinde degetele, de a-mi înclina capul, de-a în- chide ochii şi de-a rămâne uluit, ca şi cum aş asculta coborindu-se din ceruri o voce îngerească şi divină; asta măguleşte. Nu ştiu dacă îţi dai seama de puterea unei asemenea atitudini'; n-am inventat-o eu, dar nu mă întrece nimeni în executarea ei. Ia priveşte, priveşte.

EU: E într-adevăr nemaipomenită.

EL: Crezi că există o minte de femeie, cât de cât înfumurată, care să-i reziste?

EU: Nu; sunt nevoit să recunosc că ai dus foarte departe talentul de-a face pe nebunul şi de-a te înjosi.

EL: N-au decât să facă orice, toţi, oricâţi or fi, şi n-au să mă întreacă niciodată; Palissot, de pildă, cel mai tare dintre ei, n-o să fie niciodată decât un învăţăcel pe lângă mine. Dar dacă la început rolul ăsta te distrează şi dacă simţi o oarecare plăcere să-ţi râzi în sinea ta de neghiobia celor pe care îi ameţeşti, până la urmă el nu mai îacf nici două parale: şi-apoi după ce-l joci de câteva ori, eşti silit să te repeţi; fiindcă inteligenţa şi arta îşi au şi ele limitele lor; numai Dumnezeu şi câteva rare genii îşi lărgesc orizontul, pe măsură ce merg mai departe. Poate că unul dintre ăştia e Bouret[57]: face nişte isprăvi care îmi dau până şi mie, da, mie însumi, idei grozave. *Căţeluşul, cartea marii fericiri*, *făcliile* de pe- drumul Versailles-ului sunt fapte care mă copleşesc şi mă u- milesc; când le auzi, nu-ţi mai vine să te-apuci de nimic.

EU: Nu înţeleg despre ce căţeluş vorbeşti.

EL: Pe ce lume trăieşti? Chiar serios nu ştii cum a făcut omul ăsta nemaipomenit ca să-şi deprindă căţeluşul să nu mai ţină la el şi să se gudure la ministrul justiţiei, căruia îi plăcea javra?

EU: Mărturisesc că nu ştiu.

EL: Cu atât mai bine. E unul din cele mai frumoase lucruri care se pot imagina; a uimit toată Europa, şi n-a existat măcar

---

57 Financiar bogat, cu mare trecere la curtea Franţei. La moartea lui Ludovic al XV-lea, a dat faliment şi după aceea, ajuns în mizerie, s-a sinucis.

un curtean să nu-l pizmuiască. Dumneata, care ai q minte ageră, cum ai fi făcut? Ţine seama de faptul că ciudăţenia veşmântului ministerial speria căţeluşul şi că javra îl iubea pe Bouret; mai ţine seama că acesta n-avea decât opt zile la îndemână ca să înlăture piedicile. Trebuie să cunoşti toate datele problemei; doar aşa ai să înţelegi cum trebuie meritul dezlegării ei. Hal, spune!

EU: Ce să spun? Mărturisesc că, în astfel de împrejurări, cele mai uşoare piedici mă stingheresc.

EL: Atunci ascultă (şi spunându-mi asta mă bătu uşurel pe umăr, fiindcă e prietenos de felul lui), ascultă şi admiră. Bouret îşi face o mască, asemănătoare cu obrazul ministrului; împrumută, cu ajutorul unui valet, u- i'iaşa lui robă; îşi pune masca pe faţă; îmbracă roba. Îşi cheamă câinele, îl mângâie, îi dă un covrig; apoi, schimbându-şi pe neaşteptate găteala, nu mai e ministrul justiţiei, ci Bouret care îşi cheamă câinele şi-l biciuieşte. În mai puţin de două sau trei exerciţii de felul ăsta, făcute de dimineaţă până seara, câinele se deprinde să fugă de Bouret fermierul-general şi să alerge după Bouret ministrul de justiţie. Dar sunt prea bun; dumneata eşti un profan care n-ar merita să cunoască minunile înfăptuite su'o ochii lui.

EU: Totuşi, te rog să-mi vorbeşti şi despre *carte,* şi. Despre făclii

EL: Nu, nu. Intreabă-l pe mutu! Poate-o să-ţi spună el; şi foloseşte împrejurarea care ne-a adus faţă-n faţă, ca să afli lucruri neştiute de nimeni pe lume.

EU: Adevărat.

EL: Să împrumuţi roba şi peruca ministrului – de perucă uitasem să-ţi spun – să împrumuţi roba şi peruca ministrului justiţiei! Să-ţi faci o mască după chipul şi asemănarea lui! Masca asta, mai ales, mă înnebuneşte. Iată pentru ce se bucură Bouret de cel mai înalt respect; iată pentru ce are milioane. Sunt unii, decoraţi cu crucea Stintului Ludovic, care n-au nici cu ce să-şi cumpere pâine; aşa că la ce bun să alergi după cruci şi să te speteşti, când poţi duce un trai tihnit, răsplătit totde auna cum se cuvine? Asta se cheamă a- lucra în stil mare. Când iei drept model oamenii de felul acesta, te simţi descurajat; ţi se face milă de tine însuţi, şi te plictiseşti. Masca! Masca! Mi-aş fi dat un deget, numai să-mi fi trăsnit mie prin cap ceva asemănător.

EU: Dar dumneata, cu înflăcărarea pentru minunăţiile as: ea şi

cu fertilitatea genială pe care o ai, oare n-ai inventat nimic?

EL: Ba să mă ierţi; ia, de pildă, felul de a admira, despre care ţi-am vorbit şi în care dai o anumită poziţie spinării: îl socotesc invenţia mea, deşi poate fi contestat de unii invidioşi.. Sunt convins că a fost folosit şi mai înainte; dar cine şi-a dat seama cât e de bun ca să-ţi poţi râde pe ascuns de vreun neobrăzat pe care te prefaci – că-l admiri? Am apoi peste o sută de metode ca să izbuteşti să seduci o fată, sub nasul maică-si, fără ca bătrâna să bage măcar de seamă, ba chiar făcâna-o complice. De-abia îmi începusem cariera, când m-au şi dezgustat toate metodele vulgare' folosite pentru strecurarea bileţelelor dulci; acum am zece mijloace ca să fac să-mi fie smulse, şi, printre mijloacele astea, îndrăznesc să mă laud că sunt unele noi. Am talent mai ales când e vorba să încurajez vreun bărbat sfios; i-am dus la izbândă pe unii care erau şi neghiobi, şi sluţi. Dacă toate astea âr fi scrise, cred că mi s-ar recunoaşte oleacă de geniu.

EU: Ţi-ar face o cinste neobişnuită.

EL: Cred şi eu.

EU: În locul dumitale, le-aş aşterne pe hârtie. Ar fi păcat să se piardă.

EL: Aşa e, dar habar n-ai ce puţin caz fac eu de metodă şi de învăţăminte luate de-a gata. Cine simte nevoia de a le avea scrise n-o să ajungă niciodată departe; geniile citesc puţin, fac multe şi se formează de la sine. Uită-te la Cezar, la Turenne *, la Vauban[58], la marchiza de Tencin[59], la fratele ei, cardinalul[60], şi la secretarul acestuia, abatele Trublet. Şi Bouret? Cine i-a dat lecţii lui Bouret? Nimeni; pe oamenii ăştia mari îi formează natura. Crezi că ai să găseşti scrisă undeva povestea câinelui şi a măştii?

EU: Dar când n-ai ce face, când chinurile pântecului ^ol sau osteneala pântecului încărcat îţi alungă somnul...

EL: Am să mă mai gândesc. E mai bine să scrii lucruri nari decât să faci nimicuri. Atunci ţi se înalţă sufletul, imaginaţia ţi se încălzeşte, ţi se înflăcărează şi creşte; r. U ţi se îngustează peste măsură, aşa cum se întimplă: înd e vorba să te miri în faţa micuţei Hus de aplauzele pe care un public tâmpit se

---

58reşal al Franţei.

59 Claudine-Alexandrine Guerin, marchiză de Tencin (1681— T49). Salonul ei a fost frecventat de numeroşi scriitori din secolul al XVlII-lea, printre care Fontenelle şl Marivaux. După cum se

60v?de, Diderot ii adresează cuvinte de laudă.

încăpăţânează să le risipească pentru sclifosită de Dangeville[61], care joacă fără pic de gust, se mişcă pe scenă aproape. Încovoiată, ba mai are încă şi prefăcătoria de-a se uita în ochii celui cu care vorbeşte, jucând cu subînţelesuri şi luându-şi propriile schimonoseli drept fineţe, iar tropăiala drept graţie; sau ciespre afectata de Clairon, care e mai uscată, mai scrobită, mai artificială şi mai băţoasă decât îţi poţi închipui. Iar imbecilii-de spectatori bat din palme până nu mai pot, fără să-şi dea seama că dumneata, micuţă Hus, eşti un mănunchi de graţii (e adevărat că mănunchiul se cam îngroaşă, dar ce-are a face?), că ai cea mai frumoasă piele, cei mai frumoşi ochi, cea mai frumoasă guriţă, cam puţină simţire, ce e drept, şi un mers nu tocmai sprinten, dar nici atât de greoi pe cât se spune. În schimb, când e vorba de temperament, nu-i niciuna care să te întreacă.

EU: Şi toate astea le spui în batjocură, sau ca pe nişte adevăruri?

EL: Nenorocirea e că împieliţatul ăsta de temperament stă pitit înăuntru şi nu vrea să dea la iveală nicio licărire măcar; dar eu, cel care îţi vorbesc, ştiu, ştiu bine, că ea are temperament. Şi dacă nu chiar temperament, atunci în orice caz ceva asemănător. S-o vezi numai când o apucă toanele, cum se poartă cu valeţii, cum cirpeşte cameristele, ce mai picioare le trage în părţile moi pentru cea mai mică abatere de la respectul cuvenit. E un dră- cuşor, ţi-o spun eu, un drăcuşor plin de temperament şi de demnitate... Oh, te-ai zăpăcit, nu-i aşa?

EU: îţi spun drept că nu-mi dau seama dacă buna- credinţă sau răutatea te face să vorbeşti astfel. Eu sunt un biet naiv; fii bun şi lasă-ţi arta deoparte, vorbeşte-mi mai de-a dreptul.

EL: Cam aşa îi vorbim noi micuţei Hus despre Dan- geville şi despre Clairon. Amestecând pe ici, pe colo, câteva cuvinte care te-ar face să bănuieşti adevărul. Admit să mă iei drept o secătură, însă nu drept un prost, ţi numai un prost sau un nebun din dragoste ar putea să spună cu seriozitate asemenea obrăznicii.

---

61 Cardinalul Pierre Guerin de Tencin (1679—1758) — a'fost ministru, mai ales datorită influenţei surorii sale, după cîte se spunea. La retragerea din viaţa politică, se pare că şi-a pierdut minţile.

3 Numele de scenă al familiei Botot. Claude Charles Botot (1655—1743) — actor la Comedia Franceză, ca şi fiul Charles îtienne Botot (1707—1787) şi -fiica sa, Marie-Anne Botot (1714— 1-J6), despre care e vorba In text şi care a debutat pe scenă li vîrsta de opt ani. A jucat un rol impoftant In piesa lui Pa- Usot *Filozofii.*

EU: Dar cum te poţi hotărî să le spui?

EL: Asta nu se face dintr-o dată, ci încetul cu încetul. *Ingenii largilor venter*

EU: Cumplită trebuie să fie foamea care te îmboldeşte.

EL: Se prea poate: totuşi, oricât de tari ţi s-ar părea cuvintele, crede-mă că oamenii cărora li se adresează sunt mai obişnuiţi să le asculte decât suntem noi să le dăm drumul.

EU: Şi mai există pe-acolo vreunul care să îndrăznească să fie de aceeaşi părere cu dumneata?

EL: Ce vrei să'spui când vorbeşti de vreunul? Asta e doar părerea şi limbajul, tuturor.

EU: Acela dintre voi care nu e o mare secătură trebuie să fie un mare dobitoc.

EL: Dobitoci printre noi? îţi jur că nu găseşti decât unul singur, şi anume gazda care ne prăznuieşte ca să fie dusă de nas.»

Pântecul dăruitor de talent (lat.).

EU: Dar cum se poate lăsa dusă de nas în mod atât de grosolan? La urma urmei, superioritatea talentelor Dangevillei şi a Claironei nu mai poate fi pusă la îndoială.

EL: Minciuna care măguleşte se înghite dintr-o sorbitură, iar adevărul care amărăşte se bea picătură cu picătură. Şi apoi, părem atât de convinşi, atât de sinceri!

EU: Trebuie totuşi să fi greşit vreodată fată de principiile artei ăsteia şi să fi scăpat, din nebăgare de seamă, vreunul din adevărurile amare care jignesc; fiindcă. În ciuda rolului ticălos, mârşav, josnic, groaznic, pe care-l joci, cred că. De fapt, ai un suflet simţitor.

EL: Da' de unde. Să mă ia naiba dacă, de fapt, ştiu cum sunt. Mai întotdeauna drumul gândurilor mele e neted ca-n palmă; la mine, cum, s-ar zice, ce e-n guşă şi-n căpuşă. N u spun niciodată neadevăruri, când am cât de cât. Interes să fiu sincer, şi nu sunt niciodată sincer, când am cât de cât interes să mint. Spun lucrurilor aşa cum îmi vin; dacă sunt mintos, cu atât mai bine; dacă torn la obrăznicii, nu se ţine seama. Vorbesc fără pic de fereală. Nu m-am gândit în viaţa mea, nici înainte de-a vorbi, «■ nici când vorbesc, nici după ce-am vorbit; aşa că nu jignesc pe nimeni.

EU: Şi totuşi ţi s-a întâmplat să-i jigneşti pe oamenii de treabă care te întreţineau şi-ţi arătau atâta bunăvoinţă.

EL: Ce- să-i faci? A fost o nenorocire, un ceas rău, cum vine

câteodată în viaţă. Fericire fără sfârşit nu există; prea o duceam bine, şi nu putea să mai dureze mult. După cum ştii, tagma noastră este cea mai numeroasă şi mai bine aleasă. E o şcoală de omenie, reînnoirea ospitalităţii antice: îi culegem pe toţi poeţii care cad; pe Palissot l-am luat după ce a scris *Zara* pe Bret după

Falşii mărinimoşt[62]*;* adunăm toţi muzicanţii rău famaţi, toţi autorii care nu mai sunt citiţi, toate actriţele fluierate, toţi actorii huiduiţi, o ceată întreagă de bieţi mofluzi, de paraziţi neghiobi, în fruntea cărora am cinstea să mă aflu eu, ca şef viteaz al unei armate nu prea cutezătoare. Când vin pentru prima oară, eu îi îndemn să mănânce, eu cer de băut pentru ei, atât de neînsemnaţi sunt! Se găsesc printre ei câţiva tineri zdrenţăroşi care nu ştiu cu ce să înceapă, dar au înfăţişare plăcută; restul nu sunt decât nişte ticăloşi, buni doar să linguşească patronul şi să-l adoarmă, ca să culeagă de la patroană ce-a mai rămas în. Urma lui. Părem veseli; dar de fapt suntem cu toţii amărâţi şi grozav de flămânzi. Nici lupii nu sunt mai hămesiţi, nici tigrii nu sunt mai cumpliţi decât noi. Înghiţim ca lupii la vreme de iarnă, când troienele acoperă zile de-a rândul pământul; sfâşiem, ca tigrii, tot ce şi-a făcut un drum în viaţă. Câteodată gaşca lui Bertin se adună cu a lui Monsauge – şi cu a lui Villemo- rien şi'atunci e mare tămbălău în menajerie. Nu s-a mai pomenit nicicând atâtea jivine triste, arţăgoase, vătămătoare şi întărâtate, strânse laolaltă. Şi n-ai s-auzi altceva decât numele lui Buffon, al lui Duclos, al lui Montesquieu, al lui Rousseau, Voltaire, D' Alembert sau Diderot, şi numai Dumnezeu ştie de ce epitete sunt însoţite. Nu-i recunoaştem nimănui inteligenţa, dacă nu-i tot atât de neghiob ca noi. Acolo am conceput planul comediei *Filozo* filor;* scena cu cel care bate toba în sat am făcut-o eu, inspirându-mă din *Teologia pe mâna femeilor*[63]*.* N-ai fost cruţat de ea nici dumneata, şi nici nimeni altul.

EU: Cu atât mai bine! Poate mi s-a făcut mai multă cinste decât merit. M-aş simţi înjosit dacă bârfitorii atâtor oameni pricepuţi şi cinstiţi s-ar gândit să mă vorbească de bine.

---

62 *Orfelina* sau *Falşii* mărinimoşi — comedie scrisă în 1752 de către Antoine Bret (1717—1792), autor mediocru şi editor la iei de mediocru al operelor lui Moliere. *Falşii mărinimoşi* a fost- retrasă după cinci reprezentaţii, ,pentru a fi corectată", şi n-â mai fost reluată.

63 *Femeia doctor* sau *Teologia* pe *mîna femeilor,* comedie în cinci acte de părintele Bougeant, îndreptată împotriva janseniştilor, nu pare să fi fost reprezentată, dar a fost tipărită în 1731.

EL: Suntem mulţi, şi fiecare trebuie să-şi dea obolul; după sacrificarea vitelor mari, le jertfim şi pe celelalte.

EU: Scump vă mai costă piinea, dacă pentru a o do- bândi ocăriţi ştiinţa şi virtutea!

EL: Ţi-am mai spus că suntem oameni de nimic; înjurăm toată lumea şi nu mâhnim pe nimeni. Câteodată îi avem printre noi pe greoiul abate d'Olivet, pe abatele Le Blanc cel gras, sau pe ipocritul Bartteux[64]; abatele Le Blanc e răutăcios numai înainte de masă. Cum şi-a luat cafeaua, se şi trânteşte într-un fotoliu, cu picioarele sprijinite de policioara vetrei, şi adoarme ca un papagal bătrân pe-o vergea. Dacă zarva se înteţeşte peste măsură, abatele cască, se întinde, se freacă la ochi şi spune: „Ei, ce s-a-ntâmplat, ce s-a-ntâmplat?"

— Discutăm dacă Piron[65] are mai mult spirit decât Volta ire.

— Să fim lămuriţi: spirit aţi spus? nu cumva vorbiţi despre gust? Fiindcă, în ce priveşte gustul, Piron al vostru e ageamiu de tot.

— Adică habar n-are?

— N-are...

Şi iată-ne vârâţi într-o discuţie despre gust. Atunci patronul face semn cu mâna să i se dea cuvântul, fiindcă el se crede tare, mai ales când e vorba de gust. „Gustul, spune el... gustul e ceva..." Pe legea mea că nu ştiu ce îndrugă despre gust, şi nici el nu ştie.

Câteodată vine printre noi amicul Robbe, şi ne desfată cu povestirile lui cinice, cu minunile convulsionarilor pe care le-a văzut el însuşi, cu câteva cânturi din poemul său, a' cărui temă o cunoaşte cum nu se poate mai bine[66]. Nu pot să-i sufăr versurile, dar îmi place să-l ascult; când recită, ai zice că-i apucat. În jurul lui toţi strigă: „Asta, da, poet!..." Fie vorba între noi însă, poezia lui nu-i decât un talmeş-balmeş alcătuit din toate soiurile de zgomote nedesluşite, e încâlceala sălbatică a limbii locuitorilor turnului Babei.

Mai vine câteodată pe-acolo şi un nerod cu o înfăţişare ştearsă şi nătângă, dar deştept ca un diavol şi viclean ca o

---

64 Abatele Charles Batteux (1713—1780) — scriitor, prieten al abatelui d'Olivet şi duşman Înverşunat al lui Voltaire.

65 Alexis Piron (1689—1773) — scriitor francez mediocru.

66 Povestirile lui Robbe, apărute în două mici volumaşe, nu sînt numai cinice, ci de-a dreptul pornografice. Cit despre „tema" poemului, ea era sifilisul, boala de care suferea poetul.

maimuţă bătrână. E una din mutrele care parcă-ţi cer batjocura şi bobârnacele, una din mutrele lăsate de. Dumnezeu spre îndreptarea celor ce judecă după înfăţişare şi cărora oglinda ar fi trebuit să le arate că e tot atât de uşor să fii deştept şi să pari neghiob, pe cât e de uşor să fii neghiob şi să te ascunzi sub o înfăţişare isteaţă. Ştii că e destul de obişnuită laşitatea de a jertfi un naiv pentru a-i distra pe ceilalţi; faţă de omul nostru, laşitatea aceasta se comite întotdeauna. E o cursă pe care o întindem noilor veniţi şi aproape niciunul nu scapă fără să cadă în ea...

Mă uimea câteodată justeţea observaţiilor nebunului de Rameau asupra oamenilor şi caracterelor, şi i-am mărturisit-o.

EL: Ştii, îmi răspunse, şi de la puşlamale te alegi cu ceva, şi chiar desfrânarea te poate învăţa destule; îţi pierzi nevinovăţia, dar o dată cu ea scapi şi de prejudecăţi; printre ticăloşi, unde viciul se arată fără mască, înveţi să-l cunoşti; şi apoi, am şi citit puţin.

EU: Ce-ai citit?

EL: Am citit, citesc şi recitesc întruna cărţile lui Teofrast, La Bruyere şi Moliere.

EU: Sunt cărţi cum nu se poate mai bune.

EL: Ba chiar mai bune decât s-ar crede; dar cine ştie oare să le citească?

EU: Toată lumea; fiecare după mintea lui.

EL: Eu cred că aproape nimeni nu ştie să le citească. Ai putea să-mi spui ce se caută-în ele?

EU: Distracţie şi învăţăminte.

EL: Dar ce fel de învăţăminte? Asta e principalul.

EU: Cunoaşterea îndatoririlor, dragostea pentru virtute, ura faţă de viciu.

EL: Eu culeg din ele tot ce trebuie făcut şi tot ce nu trebuie spus. Aşa, de pildă, când citesc *Avarul* îmi spun: Fii avar dacă vrei, dar fereşte-te să vorbeşti ca avarul. Când citesc *Tartuffe,* îmi spun: Fii ipocrit dacă ai chef, dar nu vorbi ca ipocritul. Păstrează viciile care îţi sunt folositoare, dar lasă la o parte şi tonul, şi aparenţele care te-ar face ridicol. Ca să te păzeşti de tonul şi de aparenţele astea, trebuie să le cunoşti; iar suspomeniţii autori le-au zugrăvit cum nu se poate mai bine. Eu sunt eu. Şi rămân ceea ce sunt, dar fac şi spun ceea ce trebuie. Nu-i dispreţuiesc de loc pe moralişti: ai multe de câştigat de la

ei, mai (ales de la cei care au pus morala în acţiune. Viciul nu-l vatămă pe om decât din când în când; manifestările viciului însă te lovesc la orice pas. Poate că e mult mai bine să fii obraznic decât să ai înfăţişarea unui obraznic; obraznicul din fire nu insultă decât din timp în timp, cel cu înfăţişare de obraznic insultă fără răgaz. Şi să nu-ţi închipui că sunt singurul cititor de soiul ăsta; n-am alt merit decât că procedând cu sistem, judecind limpede, văzând lucrurile cum trebuie, am făcut ceea ce majoritatea celorlalţi face din instinct. Din pricina asta, pe ei lecturile nu-i ajută să fie mai buni decât mine şi, în ciuda lor, rămân ridicoli; pe câtă vreme eu nu sunt aşa decât dacă vreau, şi atunci le-o iau cu mult înainte. A- ceeaşi artă care, în unele ocazii, mă învaţă să mă feresc de ridicol, mă învaţă de asemenea ca în altele să-l folosesc cât mai bine. Atunci îmi aduc aminte de tot ce-au spus alţii, de tot ce-am citit, şi adaug tot ce iese din străfundul meu, care, pentru asemenea lucruri, e de o rodnicie uimitoare.

EU: Bine-ai făcut că mi-ai dezvăluit tainele astea; altfel aş fi crezut că te contrazici.

EL: Nu mă contrazic de loc: pentru o singură dată când trebuie să eviţi ridicolul, ai o sută de prilejuri în care trebuie să cauţi cu tot dinadinsul să fii ridicol. Nu există alt rol de jucat pe lângă cei mari decât rolul de nebun. Nebunul titular al regelui a existat vreme îndelungată.

dar niciodată regii n-au avut vreun înţelept titular. Eu, unul, sunt nebunul lui Bertin şi al multor altora, poate chiar şi al dumitale în clipa de faţă; sau poate că dumneata eşti nebunul meu: înţeleptul n-are nevoie de nebun; deci cel ce are un nebun nu e înţelept; şi, dacă nu e înţelept, înseamnă că e nebun; şi poate fi, chiar dacă e rege, nebunul nebunului său. De altfel, adu-ţi aminte că atunci când e vorba de ceva atât -de schimbător cum sunt moravurile, nu există nimic absolut, nimic esenţial, nimic adevărat sau fals pe deplin, în afară de faptul că trebuie să fii cum îţi cere interesul, să fii bun sau rău, înţelept sau nebun, cu bun-simţ sau ridicol, cinstit sau vicios. Dacă, din intâmplare, virtutea ar duce la bogăţie, atunci ori aş fi fost virtuos, ori aş fi simulat virtutea, ca oricare altul; oamenii m-au vrut ridicol şi ridicol m-au făcut; iar vicios sunt din născare şi din bunăvoinţa naturii. Spun vicios doar ca să vorbesc pe limba voastră, fiindcă de-am sta să ne lămurim, s-ar putea întâmpla ca

voi să înţelegeţi prin viciu tocmai ceea ce eu numesc virtute, iar prin virtute tocmai ceea ce eu numesc viciu.

Şi mai avem printre noi pe autorii de la Opera Comică, pe actorii şi. Actriţele lor, şi cel mai adesea pe antreprenorii lor, Corbie, Moette', toţi oameni pricepuţi şi deosebit de merituoşi.

Ei, dar uitam să-ţi pomenesc de marii critici ai literaturii: cei de la *l'Avant-Coureur, les Petites-Affiches, VAnnee litteraire, l'ObservateuT luterane, le Censeur heb- domadaire*[67], toată gaşca celor ce scriu fiţuici.

EU: *VAnnee litteraire* şi *l'Observateur litteraire?* Asta nu-i cu putinţă; doar nu se pot suferi unul pe altul.

EL: Adevărat; dar calicii se împacă în faţa blidului. Blestematul de *Observateur litteraire*, lua-l-ar naiba cu fiţuicile lui cu tot! Câinele ăsta, puiul ăsta de popă[68] zgârcit, împuţit şi cămătar e cauza nenorocirii mele. Ieri ne-a ieşit pentru prima oară în cale: a sosit la ora care r. E scoate pe toţi din bârlogurile noastre, la ora mesei, şi la ora asta, dacă e vremea urâtă, fericit acela dintre noi (are are în buzunar douăzeci şi patru de gologani, ca să-şi plătească o trăsură! Cutare şi-a bătut joc de confratele lui, care sosise dimineaţa stropiţ de noroi până-n gât şi muiat până la oase, iar seara s-a întors el însuşi acasă, în acelaşi hal. Ba a fost unul, nu mai ştiu cine, care acum câteva luni s-a certat straşnic cu savoiardul care ni se proţăpise în uşă; era vorba de datorii: creditorul ţinea morţiş ca datornicul să-i plătească, iaracesta din urmă nu era în fonduri, şi nici nu putea să se urce la noi fără să treacă prin mâinile celuilalt.

Se aduce mâncarea şi i se dă abatelui locul de cinste în capul mesei. Intru; îl zăresc. „Cum, părinte, prezidezi? îl întreb eu... Asta-i foarte bine pentru astăzi, dar mâine, dacă nu-i cu supărare, ai să te cobori cu un tacâm nai încoace, poimâine cu încă unul, şi tot aşa, mergând din tacâm în tacâm, când la dreapta, când la stânga, din locul pe care l-am ocupat eu, la rândul meu, înaintea dumitale; Freron, la rândul lui, după mine; Dorat, la rândul lui, după Freron Palissot, la rândul lui, după Dorat, şi o să înlemneşti lângă mine, biet amărât care *siedo* sempre come *un maestoso cazzo* fra duoi *coglioni*

---

67 pe la 190G. După numele lor, Diderot a lăsat un spaţiu liber în.

68 E vorba de abatele Joseph de La Porte (1718—1779), redactor al *Observatorului literar*. La Porte fusese colaboratorul lui Frâron şi se certase apoi cu acesta ; de aceea, nu se puteau suferi unul pe altul.

- Expresie pornograf că, intraductibilă (ital.).

Abatele, care e băiat bun şi înţelege de glumă, începe să râdă; domnişoara, pătrunsă de adevărul observaţiei mele şi de justeţea comparaţiei, începe şi ea să râdă; toţi cei ce stau la dreapta şi la stingă abatelui, ca şi cei pe care îi deplasase cu un loc, încep să râdă. Râde toată lumea, numai patronul se supără şi începe să-mi spună nişte cuvinte care, dacă am fi fost numai noi doi, n-ar fi avut nicio importanţă…

— Rameau, eşti un neruşinat.

— O ştiu prea bine, doar pentru asta sunt primit aici.

— Eşti o secătură.

— Ca oricare altul.

— Eşti un golan.

— Dacă n-aş fi golan, m-aş mai găsi oare aici?

— Am să te dau afară.

— După masă plec eu singur.

— Chiar te-aş sfătui ş-o faci.

Am luat masa; şi n-am lăsat să-mi scape niciun tlumicat. După ce am mâncat bine, am băut din plin, fiindcă, la urma urmei, tot un drac ar fi fost; jupân- burtă e un personaj căruia i-am făcut întotdeauna pe plac; m-am împăcat cu gândul că trebuie să plec şi tocmai mă pregăteam s-o fac; îmi dădusem cuvântul în fata atâtor oameni şi trebuia să mi-l ţin! Am pierdut o grămadă de timp cotrobăind prin casă, căutându-mi bastonul şi pălăria acolo unde nu erau şi aşteptând dintr-o clipă în alta ca gazda să dea drumul unui nou val de insulte, să intervină cineva, şi, până la urmă, tot supărându-ne mereu, să sfârşim prin a ne împăca. Mă suceam şi mă învârteam, fiindcă în sinea mea nu-i purtam de loc pică; dar patronul, el, mai întunecat şi mai crunt decât Apollo al lui Homer când îşi zvârlea săgeţile asupra armiei greceşti şi cu boneta mai trasă peste urechi decât de obicei, se plimba în lung şi-n lat, cu bărbia în pumn. Domnişoara se apropie de mine:

— Dar ce lucru neobişnuit am făcut, domnişoară? Am fost astăzi mai altfel decât mi-fe felul?

— "Vreau să plece.

— Voi pleca… Dar nu eu l-am ofensatpe patron.

— Iartă-mă; domnul abate e invitat şi…

Patronul a dovedit că nu ştie ce i se cuvine când l-a invitat pe abate, când m-a primit în casă pe mine şi, o dată cu mine, atâţia alţi golani de teapa mea…

— Haide, micuţul meu Rameau, trebuie să-i ceri iertare domnului abate.

— Puţin îmi pasă de iertarea lui.

— Haide, haide, aşa au să se potolească toate…

Sunt luat de mână, tras spre jilţul abatelui; îi întind braţele şi mă uit la el cu oarecare admiraţie, căci s-a mai pomenit să-i ceară vreodată cineva iertare abatelui? Abate, îi spun, abate, toate astea sunt caraghioase, nu-i aşa?“ Şi-apoi încep să rid, iar abatele râde şi el. Aşadar, abatele mă iertase; dar mai trebuia să-i vorbesc patronului. Şi ce-aveam să-i spun era cu totul altă chestie. Nu prea mi-aduc aminte cum mi-am ticluit scuzele:

— Domnule, uită-te la nebunul de mine…

— Mă amărăşte de prea multă vreme; nu vreau să mai aud de el.

— E supărat…

— Da, sunt foarte supărat.

— Asta n-o să se mai întâmple.

— Cea mai mare puşlama…

Nu ştiu dacă se găsea într-una din zilele de proastă dispoziţie, în care domnişoara se teme să se apropie de el şi nu îndrăzneşte să-i vorbească decât cu mănuşi, nu ştiu dacă a înţeles greşit ce i-âm spus, sau dacă eu i-am vorbit anapoda, dar ştiu că după asta a fost şi mai rău ca Înainte. Ce naiba! Oare nu mă cunoaşte de loc? Oare nu ştie că sunt ca un copil şi că uneori îmi dau drumul: a gură, fără să mă gândesc? Şi apoi, Dumnezeu să mă ierte, cred că mi se cuvine şi mie o clipă de răgaz. Şi o paiaţă făcută din oţel s-’ar toci, dacă ai juca-o aşa, de dimineaţă până seara şi de seara până-n zori. Sunt silit să-i înveselesc, altfel nici nu se poate, dar trebuie să mă mai distrez şi eu câteodată. Şi în toată harababura aceea mi-a trăsnit prin minte un gând nenorocit, un gând care m-a umplut de trufie, insuflându-mi mândrie şi obrăznicie; mi-a trăsnit prin minte că nu se pot lipsi de mine, că le eram unţpin neapărat trebuincios.

EU: Da, şi eu cred că le eşti foarte folositor, dar ei îţi sunt şi mai folositori dumitale. Doar nu poţi găsi când vrei o casă atât de primitoare; pe când ei, pentru un nebun care le lipseşte „vor găsi o sută în loc.

EL: O sută de nebuni ca mine?! Domnule filosof, aşa ceva nu se prea găseşte pe toate drumurile. Nebuni obişnuiţi, da, poţi găsi. Dar oamenii sunt mai greu de mulţumit când e vorba de

nerozii decât atunci când e vorba de talent sau de virtute. Eu sunt o raritate în felul meu, da, o adevărată raritate. Acum, când nu mă mai au, ce crezi că fac? se plictisesc dineşte. Eu sunt un izvor nesecat de obrăznicii. În fiecare clipă aveam câte-o glumă care-i făcea să râdă cu lacrimi; eram pentru ei un ospiciu întreg.

EU: Iar dumneata aveai masă, pat, haină, vestă şi nădragi, pantofi şi gologani în fiecare lună.

EL: Asta e partea frumoasă, e beneficiul; dar despre îndatoririle mele nu sufli o vorbă. Mai întâi, dacă se zvonea că s-a scris o piesă nouă, oricum ar fi fost vremea. Trebuia să plec să scotocesc toate podurile caselor din Paris, până dădeam peste autor; trebuia să fac rost de textul lucrării şi să-i dau să înţeleagă, cu dibăcie, că există un rol pe care l-ar juca grozav de bine una din cunoştinţele mele.

— Şi care, mă rog?

— Care? Mai şi întrebi! O persoană plină de graţii, de drăgălăşenii, de fineţe.

— Vrei să vorbeşti de doamna Dangeville? Nu cumva o cunoşti?

— Ba o cunosc puţin, dar nu despre ea e vorba.

— Atunci despre cine?

îi şopteam numele.

— Ea?!

— Da, ea, repetam eu oarecum ruşinat, fiindcă mi se mai întâmplă să mă ruşinez uneori. Şi-ar fi trebuit să vezi cum i se lungea -faţa poetului când auzea numele, sau cum îmi pufnea în nas câteodată. Cu toate astea, cu sau fără voia lui, trebuia să-l poftesc la masă; iar el, temându-se să nu intre prea tare în horă, dădea înapoi şi-mi tot mulţumea. Şi să fi văzut ce păţeam când nu-mi reuşeau negocierile; mă făceau bădăran, neghiob, ţărănoi, nu eram bun de nimic; nu preţuiam nici cât paharul cu apă care mi se dădea de băut. Dar cel mai rău era când ea juca, şi când trebuia să merg plin de curaj în mijlocul huiduielilor unui public care, orice s-ar spune, judecă bine; să fac să se audă aplauzele mele izolate, să atrag privirile asupra mea, să abat câteodată fluierăturile a- dresate actriţei şi să aud şuşotindu-se în jurul meu: „E vreunul din valeţii deghizaţi ai amantului ei. O să tacă odată derbedeul ăsta?…“ De obicei nu se ştie ce te poate împinge la asemenea isprăvi; se crede că o faci din prostie, pe câtă vreme tu ai un motiv care scuză totul.

EU: Până la încălcarea legilor civile.

EL: Totuşi, în cele din urmă mă recunoşteau, şi atunci se spunea: „Oh! E Rameau.. Nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să arunc câteva cuvinte ironice, ca să-mi salvez de ridicol aplauzele singuratice, care erau interpretate de-a-ndoaselea. Recunoaşte că trebuie să te împingă un interes puternic, ca să poţi înfrunta astfel întregul public, şi că fiecare din corvoadele astea merita mai mult decât un bănuţ.

EU: De ce nu-ţi luai ajutoare?

EL: Ba îmi luam, dar şi atunci aveam parte de câte ceva. Înainte de a merge la locul de tortură, eram silit să-mi încarc memoria cu pasaje strălucite la care trebuia să dau tonul aplauzelor. Dacă se întâmpla să le uit şi să mă înşel, tremuram când mă duceam apoi la ei; nici nu-ţi închipui ce tărăboi ieşea. Şi unde mai pui că tdt acolo mai aveam de îngrijit şi o haită de câini; e adevărat că eu singur îmi luasem, prosteşte, sarcina asta; eram, de asemenea, şeful aprovizionării pisicilor. Mă simţeam prea fericit dacă *Micou* mă binecuvânta cu o zgârietură care îmi sââşia manşeta sau mâna. *Criquette* suferă ce colici; eu trebuie să-i frec pântecele. Pe vremuri domnişoara avea nevricale, acum are nervi. Nici nu mai vorbesc despre alte indispoziţii uşoare, pentru care nu se sfia de loc faţă de mine. Asta hai, treacă-meargă; nu i-am cerut niciodată să se abţină; am citit nu mai ştiu unde că un prinţ, supranumit Cel Mare, stătea uneori sprijinit de spătarul jilţului cu fundul găurit în care a- manta lui îşi făcea nevoile. Faţă de-ai casei poţi doar să iaci ce vrei şi cine era pe-atunci mai de-al casei decât mine? Am propovăduit întotdeauna că oamenii trebuie să trăiască laolaltă şi să facă ce le place; dădeam eu însumi pilda şi nimeni nu mă ţinea de rău; n-aveam decât să-mi dau frâu liber. Ţi l-am schiţat pe patron. Domnişoara începe să se cam îngraşe, şi să te ţii câte au mai scornit pe seama ei!

EU: Şi dumneata ai făcut parte dintre cei ce-au scornit?

EL: De ce nu?

EU: Fiindcă e cel puţin necuviincios să-ţi batjocoreşti binefăcătorii.

EL: Dar nu-i şi mai rău încă să-l înjoseşti pe cel ocrotit de tine, în numele milei pe care i-o arăţi?

EU: Dacă cel ocrotit n-ar fi el însuşi josnic, atunci ocrotitorul n-ar mai avea putinţa să-l înjosească.

EL: Dar şi dacă oamenii n-ar fi ridicoli prin ei înşişi, nu s-ar râde pe seama lor. Ce vină am eu dacă se înhăitează cu toţi nemernicii şi sunt trădaţi sau ocărâţi? Când te hotărăşti să ai de-a face cu oameni de teapa noastră şi când ai mintea sănătoasă, trebuie să te aştepţi la nu ştiu câte mârşăvii. Când ne ia cineva, nu ştie oare cum sân- tem, nu ne cunoaşte sufletele interesate, josnice şi perfide? Dacă ne cunoaşte, atunci nu-i rău de loc. Se subînţelege că între noi există un paqt, după care ni se va face bine, şi că, mai devreme sau mai târziu, noi vom răsplăti prin rău binele făcut. Un asemenea pact, nu există oare între om şi maimuţa sau papagalul său? Brun[69] ţipă cât îl ţine gura că Palissot, care îi e comesean şi prieten, a făcut cuplete împotriva lui. Palissot a fost nevoit să scrie cuplete, şi Brun n-are dreptate. Poinsinet ţipă cât poate că Palissot a pus pe seama lui cupletele făcute împotriva lui Brun. Palissot a fost nevoit să pună pe seama lui Poinsinet cupletele făcute împotriva lui Brun, iar Poinsinet n-are dreptate. Micul abate Rey ţipă cât îl ţine gura că prietenul său Palissot i-a suflat amanta cu care el îi făcuse cunoştinţă; trebuia sau să nu-i prezinte amantei un individ de teapa lui Palissot, sau să se aştepte s-o piardă; Palissot şi-a făcut datoria, iar micul abate Rey n-are dreptate. Librarul David ţipă cât poate că asociatul său Palissot s-a culcat sau a vrut să se culce cu nevastă-sa; nevasta librarului David ţipă şi ea cât poate că Palissot a dat să înţeleagă cui a vrut şi cui n-a vrut că s-a culcat cu ea; dacă Palissot s-a culcat sau nu cu nevasta librarului nu-i de loc uşor de ştiut sigur, fiindcă femeia a trebuit să nege adevărul, iar Palissot a putut lăsa să se creadă şi ce n-a fost. Oricum ar fi, însă, Palissot n-a făcut decât să-şi joace rolul, iar David şi nevastă-sa n-au dreptate. Helvătius1 ţipă cât îl ţine gura că Palissot îl înfăţişează pe scenă, ca pe un om necinstit, tocmai pe el, căruia îi mai datorează încă nişte bani împrumutaţi ca să-şi îngrijească sănătatea vătămată, să se hrănească şi să se îmbrace. La ce ar fi putut să se aştepte din partea unui om mânjit cu tot felul de infamii, din partea unui om care şi-a făcut prietenul să-şi lepede religia, numai ca să petreacă el[70]? La ce-ar fi putut să se aştepte din partea unui om care îşi însuşeşte

69 Publicist din acea vreme.

70 Se povestea cum Palissot l-a înşelat pe Poinsinet, făgăduin- du-i că dacă va trece la protestantism va deveni profesorul unui prinţ protestant. în privinţa lui Poinsinet, şi alte documente ale timpului arată cum adeseori a căzut victimă farselor sinistre făcute de Frăron-tatăl şi alţii.

bunurile asociaţilor săi, nu crede în nimic pe lume, a- Uargă după noroc *per fas et nefas*[71], îşi numără zilele după ticăloşiile săvârşite, ba încă se mai şi înfăţişează el însuşi pe scenă drept unul dintre cei mai periculoşi pungaşi, neruşinare cum n-a mai existat alta în trecut,

Şi nici nu va mai exista în viitor[72]? Nu. Aşadar, nu Palissot, ci Helvetius n-are dreptate. Dacă duci un tânăr provincial la menajeria din Versailles, şi dacă lui, din Prostie, îi dă prin minte să-şi vâre mâna printre gratii în cuşca tigrului sau a panterei, dacă tânărul îşi lasă mina în gura fiarei singeroase, cine e de vină? Toate astea sunt cuprinse în pactul despre care-ţi vorbeam; n-are decât s-o păţească cine nu le cunoaşte sau le uită. Câţi oameni pe care îi învinuim de răutate n-aş putea dezvinovăţi prin pactul acesta universal şi consfinţit, a- cuzatorii trebuind, de fapt, să-şi recunoască propria lor neghiobie! Da, contesă dolofană, dumneata eşti vinovată când îţi aduni în casă ceea ce oamenii de rangul dumitale numesc fiinţe ordinare, dumneata eşti de vină când fiinţele astea ordinare îţi fac mârşăvii. Te împing şi pe dumneata să le faci şi-ţi atrag ura oamenilor de treabă. Oamenii de treabă fac ce li se. Cade să facă, fiinţele ordinare fac şi ele ce li se cade lor să facă, iar dumneata greşeşti primindu-i în casă. Dacă Bertinhus trăia în pace, liniştit, împreună cu amanta lui, dacă, fiind oameni de treabă, şi-ar fi făcut prieteni de treabă, dacă ar fi chemat în jurul lor oameni talentaţi şi cunoscuţi prin virtutea lor, dacă şi-ar fi rezervat numai pentru o mină de oameni luminaţi şi aleşi orele de distracţie în care s-ar fi smuls din plăcerea de-a fi amândoi, de-a şi-o spune unul altuia în liniştea singurătăţii, crezi că s-ar mai fi scornit vreun lucru bun sau rău pe seama lor? Ce-au păţit? Ce meritau, şi nimic altceva; şi-au primit pedeapsa pentru nesocotinţa lor; noi suntem cei pe care soarta i-a hărăzit din vecii vecilor să-i pedepsească pe Bertin-ii zilelor noastre, iar nepoţii care ne vor semăna sunt hărăziţi să-i pedepsească pe Monsauge-ii şi Bertin-ii viitorului. Dar pe câtă vreme noi executăm decretele juste ale sorţii asupra neghiobiei, voi, care ne zugrăviţi aşa cum suntem. Executaţi dreptele ei decrete asupra noastră. Ce-ai gândi oare despre noi, dacă am pretinde, în ciuda tuturor moravurilor noastre ruşinoase, să ne bucurăm

71 Prin mijloace îngăduite şi neîngăduite (lat.).

72 Se referă la lucrarea lui Palissot *Omul primejdios,* comedie in trei acte, în versuri.

de respectul oamenilor? Ai gândi că suntem ţicniţi, nu-i aşa? Şi cei ce se aşteaptă la purtări cinstite din partea unor oameni vicioşi din născare, mârşavi şi josnici din fire sunt ei oare înţelepţi? Toate îşi au o răsplată pe lumea asta. Există doi procurori-generali: unul e la îndemâna voastră şi pedepseşte delictele împotriva societăţii; celălalt e natura. Ea cunoaşte toate viciile care scapă legilor. Desfrî- nează-te cu femeile şi te vei îmbolnăvi de dropică; ţine-te de chefuri şi-ai să-ţi strici bojocii; deschide-ţi uşa pentru secături, trăieşte cu ele, şi vei fi trădat, batjocorit, dispreţuit. Nimic mai simplu decât să te supui fără cârtire dreptăţii acestor judecăţi şi să-ţi spui în sinş^ ta: aşa mi se cade; nimic mai simplu decât să te scuturi puţin şi să te îndrepţi, sau să rămâi cum eşti, dar în condiţiile sus-zise.

EU: Ai dreptate.

EL: Altminteri, să ştii că din toate bârfelile astea niciuna nu e inventată de mine; eu nu fac decât să le răspândesc. Cică acum vreo câteva zile, pe la orele cinci dimineaţa, sa iscat o zarvă nemaipomenită; în toată oasa zbâmâiau soneriile şi se auzeau strigătele întrerupte şi nedesluşite ale unui om care se înăbuşea: „Ajutor... săriţi... mă înăbuş... mor...“ Strigătele acestea ieşeau din apartamentul patronului. Oamenii se reped şi-i dau ajutor. Burduhănosul acela, cu minţile rătăcite, aproape leşinat şi fără să mai vadă nimic, cum se întâmplă în asemenea clipe, îi dădea zor înainte, se ridica în mâini şi lăsa să-i cadă peste părţile moi, cât putea mai de sus, o greutate de două sau de trei sute de livre, animat de toată iuţeala pe care o dă furia plăcerii. Abia au putut să-l scoată de sub ea. Ce plăcere o fi putând să găsească un ciocănaş când se vâră sub o nicovală cât toate zilele?

EU: Mare ştrengar mai eşti! Dar să vorbim despre altceva. De când tot flecărim împreună, îmi stă pe limbă o întrebare.

EL: De ce nu i-ai dat drumul atâta vreme?

EU: Fiindcă mă tem să nu fie indiscretă.

EL: După cele ce ţi-am destăinuit, nu ştiu ce taină aş mai putea avea faţă de dumneata.

EU: Bănuieşti cum te judec eu?

EL: Nici vorbă: în ochii dumitale sunt o fiinţă pe de-a-ntregul mârşavă şi cu totul de dispreţuit; la fel mă văd şi eu uneori, dar nu prea des; de cele mai multe ori mă felicit, în loc să mă dojenesc pentru viciile mele; dumneata, cu dispreţul pe care îl

ai, eşti mai statornic!

EU: Aşa e; dar de ce îmi arăţi toată mârşăvia dumitale?

EL: Mai întâi pentru că o cunoşti, în bună măsură; şi apoi fiindcă vedeam că am mai mult de câştigat decât de pierdut, dacă îţi mărturisesc restul.

EU: Şi cum asta, mă rog?

EL: Dâcă are vreo importanţă să fii măreţ în vreun domeniu oarecare, apoi în rău e neapărată nevoie de măreţie. Peste un pungaş oarecare scuip, dar pentru un mare criminal nu se poate să n-ai un fel de respect: curajul lui te uimeşte, cruzimea lui te înfioară. În orice lucru trebuie să preţuim unitatea caracterului.

EU: Numai că dumneata n-ai încă această unitate a caracterului, vrednică de stimă; te văd din când în când şovăind în faţa propriilor dumitale principii; şi apoi nu prea e sigur dacă răutatea o ai de la natură sau ţi-ai căpătat-o prin studiu, şi nici dacă datorită studiului ai a- juns atât de departe cât poate să ajungă un om.

EL: Asta aşa e; dar am făcut tot ce-am putut. N-am avut oare modestia să recunosc că există fiinţe mai perfecte decât mine? Nu ţi-am vorbit cu cea mai adâncă admiraţie despre Bouret? Pentru mine. Bouret e omul cel mai de seamă din întreaga lume.

IÂU: Şi îndată după Bouret vii dumneata, nu?

EL: Da’ de unde!

EU: Atunci Palissot?

EL: Da, Palissot, dar nu singur.

EU: Cine mai e oare demn să-şi împartă cu el al doilea rang?

EL: Renegatul din Avignon.

EU: N-am auzit încă vorbindu-se despre renegatul din Avignon, dar trebuie să fie un om grozav.

EL: Aşa şi este.

EU: Istoria marilor personaje m-a interesat întotdeauna.

EL: Cred şi eu. Cel despre care e vorba trăia la unul dintre bunii şi cinstiţii urmaşi ai lui Abraham, făgăduiţi tatălui credincioşilor în număr egal cu numărul stelelor.

EU: La un evreu?

EL: Da, la un evreu. Dobândise mai întâi mila, apoi bunăvoinţa şi, în cele din urmă, încrederea cea mai deplină a evreului; fiindcă aşa se întâmplă întotdeauna: ne bizuim atâta pe binefacerile noastre, încât rareori ne mai ascundem tainele faţă de cei pe care i-am copleşit cu bunătăţi; şi atunci cum să nu

existe ingraţi, când chiar noi îi îndemnăm pe oameni să fie aşa, nepedepsiţi? Iată o cugetare adevărată, pe care evreul nostru nu s-a priceput s-o facă. El îi mărturisi, deci, renegatului că nu-şi simte cugetul curat, când gustă carne de porc. Ai să vezi câte foloase a ştiut să tragă din mărturisirea asta o minte isteaţă. Se mai scurseseră câteva luni, în timpul cărora renegatul nostru îşi spori dovezile de fidelitate; când crezu că evreul e cu totul mişcat, robit, convins pe de-a-ntregul t— prin silinţa pe care şi-o dădea el – că n-are alt prieten mai bun în toate triburile. Lui Israel... Admiră, te rog, grija deosebită a renegatului! Nu se grăbeşte de loc; lasă para sa se coacă bine, înainte de a scutura creanga; prea mult zel ar fi putut să-i ducă de râpă planul. De obicei, măreţia caracterului rezultă din cumpănirea firească a mai multor însuşiri potrivnice.

EU: Ei, lasă cugetările şi spune-mi mai departe povestea.

EL: Nu se poate, fiindcă există zile când sunt nevoit să cuget. E o boală care trebuie lăsată să-şi urmeze cursul ei. Unde ajunsesem?

EU: La prietenia statornicită de-a binelea între evreu şi renegat.

EL: Atunci para se copsese... Dar dumneata nu mă asculţi de loc; la ce te gândeşti?

EU: Mă gândeam la cât de inegal îţi este tonul: când sus, când jos.

EL: Oare tonul omului vicios poate fi mereu acelaşi?.. Aşadar, într-0 seară renegatul vine la prietenul său. Părea înspăimântat, abia vorbea, avea faţa pală ca moartea şi tremura din toate încheieturile.

— Ce ţi s-a întâmplat? îl întrebă evreul.

— Suntem pierduţi.

— Pierduţi? Cum se poate?

— Îţi fepun că suntem pierduţi, fără putinţă de scăpare.

— Vorbeşte lămurit.

— O clipă, să-mi mai treacă spaima.

— Hai, vino-ţi în fire, îi spuse evreul. În loc să-i fi zis: „Mare pungaş mai eşti; habar n-am ce veste mi-aduci, dar eşti un mare pungaş şi te prefaci că eşti îngrozit”.

EU: De ce-ar fi trebuit să-i vorbească aşa?

EL: Fiindcă renegatul se prefăcea şi întrecuse măsura; pentru mine e limpede, şi nu mă mai tot întrerupe. „Suntem pierduţi...

pierduţi… fără putinţă de scăpare!“ Oare nu simţi prefăcătoria acestui *pierduţi* care se repetă?… „Un trădător ne-a denunţat sfintei Inchi- ziţii, pe dumneata ca evreu, iar pe mine ca renegat, ca

- renegat ticălos…“ Iată cum trădătorul nu se sfieşte să folosească cuvintele cele mai cumplite. Îţi trebuie mult mai mult auraj decât crezi ca să-ţi poţi spune pe nume; nici n-ai idee cât te costă să ajungi până acolo!

EU: Sigur că n-am idee. Şi renegatul acela nemernic?

EL: E prefăcut, dar are o prefăcătorie foarte dibace. Evreul se sperie, îşi smulge barba, se tăvăleşte pe jos, îi şi vede pe zbiri la uşă, se şi vede gătit cu *san benito* îşi vede autoclafe-ul – pregătit.

— Prietene, dragul şi singurul meu prieten, ce-i de făcut?

— Ce-i de făcut? Să ieşim în lume, să ne prefacem că suntem cum nu se poate mai liniştiţi, să ne purtăm ca şi cum nu s-ar fi întâmpat nimic. Cercetarea Inchiziţiei e tainică, dar înceată; trebuie să folosim răgazul pe care ni-l dă şi să vindem tot. Am să închiriez eu sau am

. Să pun pe altcineva să ne închirieze o corabie, da, am să pun pe altcineva, e mai bine aşa; o să ducem pe corabie toată averea dumitale! fiindcă mai ales cu averea dumitale au ei ce au; şi-o să plecăm amândoi, să căutăm sub alt cer libertatea de a-l sluji pe Dumnezeu şi de-a urma în linişte legea lui Abraham şi a cugetului nostru. În împrejurările primejdioase prin care trecem, cel mai de seamă lucru e să nu ne dăm de gol.

Zis şi făcut. Plătesc corabia şi urcă pe ea merinde şi marinari; averea evreului e dusă pe bord; a doua zi, în zori, vor ridica pânzele, vor putea prinzi veseli şi vor putea dormi fără grijă; mâine vor scăpa de prigonitori. În timpul nopţii, renegatul se scoală, jefuieşte portofoliul, punga şi giuvaerurile evreului, se urcă pe bord. Şi p-aci ţi-e drumul… Dar crezi că asta e totul? Aş! N-ai ghicit. Când mi s-a povestit mie întâmplarea, eu am ghicit ceea ce dumitale nu ţi-am spus, ca să-ţi încerc agerimea minţii. Bine ai făcut că ai rămas om cumsecade, căci n-ai fi fost în stare decât de găinării mărunte. Nu-i vorbă, până aici nici renegatul n-a fost decât un biet pungaş, căruia nimeni n-ar fi dorit să-i semene. Măreţia răutăţii lui stă în faptul că l-a denunţat el însuşi pe bunul său prieten israelit, care fu înhăţat ’chiar a doua zi de sfânta Inchiziţie, iar peste vreo câteva zile fu ars pe un ruguleţ

de mai mare dragul. Şi astfel renegatul stăpâni în tihnă averea urmaşului blestemat al celor ce l-au sacrificat pe Mântuitor.

EU: Nu ştiu ce mă îngrozeşte mai mult: mârşăvia renegatului dumitale sau tonul cu care povesteşti asemenea fapt?

EL: Păi tocmai asta îmi spuneam şi eu: cruzimea acţiunii te face să treci dincolo de dispreţ, iată de ce am fost sincer. Am vrut să-ţi dai seama cât de neîntrecut sunt în arta mea, să-ţi şmulg mărturisirea că sunt cel puţin original în josnicie, să iau loc în mintea dumitale printre marile secături şi apoi să-mi strig: *Vivat Masca- rillus, jourbum imperator*[73]*!* Haide, fii vesel, domnule filosof, ţine-mi isonul: *Vivat Mascarillus, fourbum imperator!*

Şi. Spunând aceasta, începu să cânte o fugă cu totul ciudată; melodia era când gravă şi plină de măreţie, când uşoară şi zburdalnică; uneori Rameau imita partea basului, alteori imita vocile de sus; îmi făcea semn cu braţele, indicându-mi prin alungirea gâtului părţile de *tenuto,* şi îşi cânta, îşi compunea lui însuşi, un cânt triumfal din care se vădea că e mult mai priceput în muzică bună decât în bunele moravuri.

Nu mai ştiam dacă trebuie să rămân locului sau să fug, dacă trebuie să râd sau să mă înfurii; stăteam acolo cu gândul de-a abate discuţia spre vreun subiect în stare să alunge groaza care-mi umpluse sufletul. Abia mai puteam îndura prezenţa unui om care cerceta o faptă oribilă. O ticăloşie îngrozitoare, aşa cum un cunoscător în ale picturii sau poeziei ar examina frumuseţile unei lucrări de ■ artă, sau aşa cum un moralist ori un istoric ar da la iveală şi ar desluşi împrejurările în care s-a petrecut o faptă eroică. Mă posomorisem, fără să vreau; el observă şi-mi spuse:

EL: Ce ai? Nu cumva ţi-e rău?

EU: Nu mă simt tocmai bine; dar o să-mi treacă.

EL: Ai aerul îngrijorat al unui om bântuit de idei negre.

EU: Aşa e...

După ce am tăcut amândoi câteva clipe, în care timp el s-a plimbat fluierând şi cântând, m-am gândit să aduc din nou vorba despre talentul lui. De aceea, l-am întrebat:

EU: Şi acum ce faci?

EL: Nimic.

---

73 Frază folosită de Moliere *(L'Etourdi,* II, B) şi insemnlnd : Trăiască Mascarillus, împăratul şmecherilor.

EU: Asta e foarte obositor.

EL: Eram şi aşa destul de prost, dar m-am mai dus să ascult muzica lui Duni[74] şi a celorlalţi autori tineri de pe la noi, şi ea m-a dat gata.

EU: Vasăzică, nu eşti împotriva genului acestuia de muzică?

EL: Fără îndoială că nu.

EU: Şi găseşti frumuseţe în noile cânturi?

EL: Mai e vorbă! Pe cinstea mea, poţi să fii sigur că găsesc. Ce frumos se declamă! Cât adevăr şi câtă expresie au!

EU: Orice artă de imitaţie îşi are modelul ei în natură. Care e modelul muzicianului, atunci când compune un cânt?

EL: De ce n-am lua lucrurile ceva mai de sus? Ce este melodia?

EU: Ca să-ţi spun drept, întrebarea asta mă depăşeşte. Aşa suntem toţi: ţinem minte numai cuvintele, pe care credem că le înţelegem, din pricină că le întrebuinţăm adesea şi le folosim exact; iar în cap n-avem decât noţiuni nedesluşite. Să nu-ţi închipui că atunci când pronunţ cuvântul cânt eu am o noţiune mai clară decât ai dumneata sau majoritatea semenilor dumitale când spun: faimă, *defăimare, onoare, viciu, virtute, modestie, cuviinţă, ruşine, ridicol.*

EL Cântul e o imitare, prin sunete, a unei scări inventate de artă sau inspirate de natură, cum vrei s-o iei; sau o imitare, fie prin voce, fie prin instrument, a zgomotelor fizice şi a accentelor pasiunii.. Vezi că, schimbând ceea ce se poate schimba înăuntrul ei, definiţia se va potrivi întocmai picturii, oratoriei, sculpturii şi poeziei. A- ’cum. Să ne întoarcem la întrebarea dumitale: care este modelul muzicianului sau al cântului? E declamaţia, dacă avem de-a face cu un model viu şi înzestrat cu gândire; e zgomotul, dacă avem de-a face cu un model neînsufleţit. Trebuie să privim declamaţia ca pe o linie, iar cântul ca pe o altă linie, care ar şerpui peste cea dintâi. Cu cât declamaţia aceasta, tip al cântului, va fi mai puternică şi mai reală, cu atât cântul care i se potriveşte o va întâlni în mai multe puncte, cu atât va fi mai adevărat şi mai frumos; iată ce au simţit foarte bine tinerii noştri muzicieni. Când auzi: Sunt *un biet*

74 Kgidio Rotnoaldo Duni (1709—1775) compozitor italian, a scris opere cu subiecte istorice şi mitologice printre care *Neron, Artaxerxe* etc. Incepind de pe la 1733, trăieşte la Paris, avînd un rol foarte important in afirmarea şi dezvoltarea operei-comice franceze. în operele lui apar ca eroi pozitivi oameni din popor <târani. meseriaşi etc.) şi se dezvoltă elemente de dramatism cu ■caracter realist. S-a bucurat de preţuirea multor literaţi, printre care şi Diderot.

om *, ţi se pare că recunoşti plângerea unui avar; dacă avarul nu cântă, fără îndoială că pe tonurile acestea vorbeşte el pământului, când îi încredinţează aurul său şi-i spune: O, *pământ, primeşte-mi comoara*[75]. Iar fetiţa care simte că-i bate inima şi se roşeşte, fetiţa care se tulbură şi-l roagă pe monsenior, s-o lase să plece, oare s-ar exprima ea altfel? Există tot felul de caractere în lucrările despre care-ţi vorbesc, există în ele o nesfârşită varietate a declamaţiei; asta e ceva măreţ, ţi-o spun eu. Hai, ascultă bucata în care tânărul, simţindu-şi moartea apropiată, strigă: *Sufletu-mi piere!* Ascultă melodia, ascultă muzica, şi ai să-mi spui după aceea dacă vocea unui muribund se deosebeşte de întorsăturile cântului; vei vedea dacă linia melodiei nu coincide în întregime cu linia declamaţiei. Nu-ţi spun nimic despre măsură, oare e şi ea una dintre condiţiile cântului, îţi vorbesc numai despre expresie, şi nimic nu-i mai limpede decât următoarele cuvinte citite de mine, undeva: *Musices seminarium* ac- *centus,* accentul este răsadniţa melodiei. Dă-ţi acum seama cât e de greu şi ce însemnătate are să ştii să fad cum trebuie recitativul[76]. Nu există arie frumoasă din care să nu se poată face un recitativ frumos, şi nu există recitativ frumos din care un om iscusit să nu poată face o arie frumoasă. Nu vreau să spun neapărat că un om care recită bine va şi cânta bine; dar m-aş mira dacă unul care cântă bine nu va şti să recite în acelaşi fel. Şi te rog să cirezi tot ce ţi-am spus, fiindcă e adevărul curat.

EU: Mi-ar place grozav să te cred, dar vezi că mă împiedică ceva.

EL,: Ce te împiedică?

EU: Iată: dacă muzica asta e sublimă, atunci muzica divinului Lulli, a lui Campra ^ a lui Destouches2, a lui Mouret3 şi chiar, între noi fie vorba, muzica scumpului dumitale unchi înseamnă că e cam searbădă.

EL: (apropiindu-se de urechea mea, îmi răspunnse); N-aş vrea să mă audă nimeni, fiindcă sunt pe-aici o mulţime de oameni care mă cunosc; dar chiar că e searbădă. Şi asta o spun încet, nu fiindcă m-aş sinchisi de scumpul meu unchi. *Scump,* vorba vine. E nesimţitor ca un pietroi şi nu mi-ar da un pahar cu apă,

---

75 comedie in doufi acte, cu muzică de Duni.

76 Idem.

* Un mod de a cînta.

măcar de m-ar vedea scoţând limba de-un cot; dar degeaba a compus el: *Hon, hon, hin, htn, tu, tu, tu, turlututu*, în septimă, în octavă, cu un tărăboi drăcesc; cei care încep să se priceapă, şi nu mai iau de loc tărăboiul drept muzică, nu se vor împăca niciodată cu asta. Ar trebui ca printr-o ordonanţă poliţienească să se interzică tuturor, oricât de sus- puşi sau de umili ar fi, să mai cânte *Stabat-ul* lui Pergo- lese Iată un *Stabat* care ar trebui ars de mâna călăului.

Pe legea mea, ne-au dat destule picioare în spate bufonii ăştia cu a lor *Slujnică stăpină* sau cu *Tracallo*. Pe vremuri un *Tancred,* un *Issâ, o Europă galantă, Indiile, Castor, Talentele lirice* se jucau câte patru-cinci luni; era greu de prevăzut cât vor ţine reprezentaţiile Armidei[77]; acum toate cad, unele peste • altele, ca un castel din cărţi de joc. Din pricina asta Rebel şi Francoeur[78] sunt foc şi pară. Îi auzi spunând că totul e pierdut, că sunt ruinaţi şi că de li s-o mai îngădui multă vreme să'cânte pâridtilor ăstora, buni de bâlci, se duce dracului muzica naţională, iar Academiei regale din fundătură[79] nu-i rămâne decât să-şi tragă o- bloanele. În spusele lor e un pic de adevăr. Bătrânele peruci care vin acolo de vreo treizeci-patruzeci de ani, în fiecare vineri, în loc să se distreze ca altădată, se plictisesc şi cască fără să prea ştie de ce, se tot întreabă şi nu prea ştiu să-şi răspundă. De ce nu mă întreabă pe mine! Precizarea lui Duni se va împlini, şi, aşa dim merg lucrurile, să mor dacă peste patru sau cinci ani, socotind de la *Pictorul îndrăgostit de modelul său, o* să se mai audă vreun miorlăit măcar în faimoasa fundătură. Sărmanii de ei! Şi-au lăsat baltă simfoniile proprii, ca să cânte simfonii italiene. Au crezut că-şi vor deprinde urechile cu ele, fără să-şi schimbe cât de cât muzica vocală, ca şi cum simfonia (neuitând o oarecare destrăbălare inspirată de mărimea instrumentelor şi de mobilitatea degetelor) n-ar fi pentru cânt

---

77 Andre Destouches (1672—1749) — după o călătorie ca misionar, in Siam, devine muşchetar, apoi. în 1696, părăseşte armata. Campra introduce in opera sa *Europa galantă* citeva arii de Destouches şi-l ajută pe acesta să scrie *Isse,* operă foarte a- preciată la vremea ei. Destouches a compus şi alte opere, printre care citäm: *Carnavalul şi nebunia* (1704), *Telemac* (1714), *Semi'aviida* (1718) etc.

78 Jean-Joseph Mouret (1682—1738) — a scris opere, balete etc., într-un stil care, ca formă, se depărta de stilul tradiţional al lui Lulli.

79 E vorba de *Stabat-mater,* poem religios, scris In ritm de cîntare plană şi analogic imnului, care se cintă în bisericile catolice in vinerea Paştilor. Compozitorul italian Giovanni Battista Pergolese (1710—1736), a scris, în afara muzicii de operă, importantă pentru începuturile operei-comice franceze, şi un *Sta*bot-

ceea ce cântul este pentru declamaţia reală; • ca şi cum vioara n-ar fi maimuţa cântăreţului, care la rân- dul lui va deveni maimuţa viorii-, într-o bună zi. Când dificitul va înlocui frumosul. Cel care l-a cântat primul pe Locatelli a fost apostolul muzicii noi. S-o spună altora; au crezut că ne vor obişnui cu imitarea accentelor pasiunii sau a fenomenelor naturii prin cânt, voce şi instrument, fiindcă asta e toată desfăşurarea şi obiectul muzicii, şi că noi ne vom păstra mai departe gustul pentru zboruri, lănci, glorii, triumfuri, victorii? Vezi, Ioane, dacă vin! Şi-au închipuit că vor plânge sau că vor râde la scena de tragedie sau de comedie muzicală, că vor putea asculta sunetele mâniei, ale geloziei, plângerile adevărate ale iubirii, ironiile, glumele teatrului italian sau franţuzesc şi că în acelaşi timp vor rămâne admiratori, ai Ra. *Gondei*[80] sau ai *Plateei*[81]*.* Mofturi, toate, nici vorbă. Să simtă la tot pasul cu câtă uşurinţă, cu câtă mlădiere şi dulceaţă se potriveşte armonia, prozodia, elipsele şi inversiunile limbii italiene cu arta, cu mişcarea, cu expresia, cu întorsăturile cântului şi du valoarea măsurată a sunetelor şi să n-aibă habar cât de aspră, înăbuşită, greoaie, apăsătoare, dăscălească şi monotonă e propria lor limbă! Ei, da, da; şi-au vârât în cap că după ce-şi, vor amesteca lacrimile cu plânsetele unei mame deznădăjduite de moartea fiului ei, după ce se vor cutremura ascultând cum un tiran porunceşte să se săvârşească o crimă, după toate astea nu ee vor plictisi de propriile lor feerii, de mitologia lor searbădă, de micile lor madrigaluri duloege, care dovedesc în acelaşi timp şi prostul gust al poetului, şi mizeria artei care li se potriveşte. Bieţi naivi! Ceea ce îşi închipuie ei nu există, şi nici nu poate exista; adevărul, bunul, frumosul îşi au drepturile lor, care pot fi tăgăduite, dar în cele din urmă sfârşesc prin a fi admirate; ceea ce e lipsit de ele (poate fi admirat un timp, dar până la urmă te face să căşti. Căscaţi deci, domnilor, căscaţi în voie, nu vă sfiiţi. Domnia naturii şi a trinităţii mele, veşnic nebiruită de porţile iadului: adevărul-tată. Zămislind bunul care îi este fiu, din care purcede frumosul ca un fel de duh-sfânt; domnia naturii şi a trinităţii acesteia se statorniceşte încetul cu încetul. Zeul străin se aşază smerit pe altar, lângă

---

80 *Iubirile Rogondei* — comedie lirică in trei acte, cuvinte do Tîestouches, muzica de Mouret (1742).

81 *Plateea sau Junona geloasă* — balet de Rameau, reprezentat pentru prima oară în 1749.

idolul ţării; încet-încet el prinde puteri; într-o bună zi îşi împinge camaradul cu cotul, şi, bâldâbâc.

iată idolul prăbuşit. Tot aşa se zice că au sădit iezuiţii creştinismul în China şi în Indii; şi degeaba îi auzi pe jansenişti spunând: cea mai bună metodă politică pare a fi aceea care merge spre scop, fără zgomot, fără vărsare de sânge, fără martiri, fără să clintească un fir de păr măcar.

EU: Ai judecat cum trebuie aproape tot ce mi-ai spus.

EL: Am judecat? Cu atât mai bine. Să mă ia naiba dacă am făcut-o cu dinadinsul. Mi-a venit aşa, pe negân- dite. Fac la fel cum au făcut muzicanţii din fundătură, când s-a ivit unchiul meu: dacă am nimerit-o, să fiu sănătos! Un ucenic de cărbunar o să vorbească totdeauna despre meseria lui mai cu pricepere decât toată Academia şi decât toţi Duhamelii[82] din lume.

Apoi începu să se plimbe pe neaşteptate, mormăind în gâtlej câteva din ariile *Insulei Nebunilor,* din *Pictorul îndrăgostit de modelul său,* din *Potcovarul,* din *Pricinaşa,* începu să-şi înalţe mâinile şi ochii spre cer. Strigând din când în când: „Şi se mai întreabă unii dacă muzica asta e frumoasă! Pe toţi dracii! Auzi vorbă: dacă e frumoasă! Cum poate cineva să aibă două urechi şi să mai pună o asemenea întrebare?“ începu să se înflăcăreze şi să dnte încetişor, să-şi ridice glasul pe măsură ce se înflăcăra mai tare, să facă tot felul de gesturi, să-şi schimonosească obrazul şi trupul; şi mi-am zis: „Aha, iată-l cum îşi pierde minţile, iată cum se pregăteşte o nouă scenă!“

Într-adevăr, îşi dădu drumul vocii: Sunt *un biet ne fericit... Monseniore, monseniore, lasă-mă să plec... O, pământ,* primeşte-mi *aurul, păstrează-mi bine comoara, sufletul meu, sufletul meu. Viaţa mea! O, pământ!...* Ictd-Z, *micul meu prieten, iată-l, micul meu prieten! Aspettare e non venire!... A Zerbina penserete... Sempre în contrasti* con *te* şi sta îngrămădea şi amesteca laolaltă treizeci de opere italiene, franceze, tragice comice, de toate felurile. Când cobora până în infern, cu o voce de bas-prim, când îmi spărgea urechile, ţipând până nu mai putea şi în- cercind să ia un falset; imita mersul, ţinuta, gesturile diferitelor personaje pe care le interpreta; era rând pe rând furios, potolit, trufaş, rânjit. Când imita o fată care

82 Duhamel du Monceau (1709—1782) — botanist, membru al Academiei de ştiinţe, autor a numeroase manuale, printre care şi *Meseria cărbunarului* (1760), colaborator al Enciclopediei. A lăsat un număr imens de lucrări -din cele mai variate domenii.

plângea, şi făcea asta cu toată graţia afectată, când devenea preot, rege, tiran, ameninţa, poruncea, se mânia, era sclav, se supunea, se potolea, deznădăjduia, jelea, rî- dea; păstrând totdeauna tonul, măsura, sensul cuvintelor şi caracterul ariei.

Şahiştii îşi lăsară jocurile şi se strânseră în jurul lui; trecătorii, atraşi de zarvă, se îngrămădeau la ferestrele cafenelei. Râdeau toţi, de se cutremurau pereţii. El nu-şi dădea seama de nimic şi cânta mai departe, cuprins de un delir, de un avânt atât de nebunesc, încât mă temeam că n-o să-şi mai vină în fire, că ar trebui zvârlit într-un cupeu şi dus de-a dreptul la ospiciu, aşa, cântând o frântură din *Lamentaţiile* lui Jomelli[83]. Repeta cu precizie, cu un realism şi cu o căldură de necrezut cele mai frumoase părţi ale fiecărei bucăţi: frumosul recitativ obligat[84], în care profetul deplingea jalea Ierusalimului, îl stropi cu un torent de lacrimi care muie ochii ascultătorilor. Punea în el de toate: delicateţea cântului, forţa expresiei, durerea. Insista mai ales asupra părţilor în care compozitorul dovedise îndeosebi o mare măiestrie. Iar dacă părăsea partea vocii, o făcea numai ca să redea partea instrumentală, pe care, la rândul ei, o părăsea pe neaşteptate. Ca să revină la voce, înlănţuindu-le una de alta în aşa fel, încât să păstreze legătura şi unitatea întregului; punând stăpânire pe sufletele noastre şi ţinându-le în starea cea mai ciudtă pe care am simţit-o vreodată. Îi admi ram felul în care cânta? Da, fără îndoială. Mă cuprinsese mila? Da, mă cuprinsese. Dar în simţămintele a- cestea se amesteca o umbră de ridicol care le denatura.

Sunt sigur că aţi fi izbucnit în hohote de râs văzându-l şi ascultându-l cum imita feluritele instrumente: cu obrajii rotunjiţi şi umflaţi şi cu un sunet răguşit şi mo- horât reda cornul şi fagotul; pentru oboi lua un ton răsunător şi nazal; ca să imite instrumentele cu coarde, ale căror sunete căuta să le redea cât mai bine, îşi repezea glasul cu o iuţeală de necrezut, fluiera ca să imite picola, gângurea ca să imite flautele, striga, cânta, se zvircolea ca un turbat, reprezentând, el singur, dansatorii, dansatoarele, cintăreţii, cântăreţele, o orchestră întreagă, o întreagă operă, împărţindu-se în douăzeci de roluri diferite,

---

83 Nicola Jomelli (1714—1774) — compozitor din şcoala napolitană. De cel mai mare succes s-au bucurat operele sale *Armida* (1770), *Demafoonte* (1710) şi *Ifigenia in Taurida* (1771); a scris şi un *Mtserere* renumit.

84 Termen tehnic.muzical.

alergând, oprindu-se ca un apucat, fulgerând cu privirea şi făcând spume la gură.

Se făcuse o căldură îngrozitoare, şi din pricina asta sudoarea care aluneca pe cutele frunţii şi de-a lungul obrajilor lui Rameau se amesteca în pudra căzută de pe păr, îi şiroia şi-i brăzda partea de sus a veşmintelor. Ce nu l-am văzut făcând? Plărigea, râdea, suspina, privea, fie înduioşat, fie liniştit, fie mânios. Era când o femeie înnebunită de durere, când un nefericit cuprins de-o groaznici deznădejde; ne înfăţişa fie un templu care se înalţă, fie păsările care tac în amurg; fie apele care murmură într-un loc singuratic şi răcoros sau se prăvălesc în torente din vârfurile munţilor; era o vijelie, o furtună; era jalea celor sortiţi pieirii, învălmăşită cu şuierăturile vântului, cu bubuitul tunetului. Era noaptea cu beznele ei, sau timbra şi tăcerea, fiindcă tăcerea însăşi poate fi redată prin sunete. Îşi pierduse pe de-a-ntregul minţile.

Apoi, zdrobit de oboseală, asemenea unui om care-şi revine după un somn adânc sau după o buimăceală îndelungată, rămase nemişcat, încremenit, năuc; privea în jurul lui ca un om rătăcit, care încearcă să-şi dea seama unde se găseşte, aştepta să-şi recapete puterile şi minţile; îşi ştergea obrajii în neştire. Asemeni celui care, trezindu-se, ar da cu ochii de mulţimea strinsă în jurul patului său şi n-ar mai ţine minte de loc, n-ar mai şti ab- solut nimic din ce a făcut, el strigă îndată: „Ia ascultaţi, domnilor, ce s-a întâmplat? De ce râdeţi şi vă miraţi? Ce s-a întâmplat?...” Apoi adăugă: „Iată ce-ar merita să se cheme muzică şi muzician! Totuşi, domnilor, unele arii de Lulli nu trebuiesc dispreţuite. Desfid pe oricine să facă mai bine scena din *Ah! voi aştepta...* fără ca să schimbe cuvintele. Nu trebuiesc dispreţuite unele părţi din bucăţile lui Campra, nici ariile pentru vioară ale unchiului meu, gavotele lui, sau intrările soldaţilor, ale preoţilor şi ale jertfitorilor. *Făclii palide, noapte mai groaznică decât tenebrele... Zeu al Tartarului, Zeu al. Uitării*[85]...“ Spunând acestea îşi întărea glasul, prelungea sunetele; vecinii ieşeau la ferestre, iar noi ne vâram degetele în urechi. El adăugă: „Asta fiindcă aici e nevoie de plă- mâni zdraveni, de o voce puternică, de respiraţie; dar mai e puţin până la *Adormirea Fecioarei, Postul* şi *Magii s-au dus.* Habar n-au încă despre ce trebuie pus în muzică, şi prin urmare nu ştiu nici ce i se potriveşte

85 Arie din *Castor şi Polux* de Rameau.

muzicianului. Poezia lirică nu s-a născut încă; dar vor ajunge la ea, tot ascultându-l pe Pergolese, pe Sason'[86], pe Terradeglias[87], Traetta[88] şi pe toţi ceilalţi; vor trebui să ajungă la ea, tot citindu-l pe Metastasio [89]".

EU: Cum adică? Oare Quinault[90], La Motte[91], Fon- tenelle n-au înţeles nimic din toate astea?

EL: Nimic, când e vorba de noul stil. În toate poe-. Mele lor încântătoare n-ai să găseşti nici măcar şase ver- suri la rând care să poată fi puse pe muzică. Au fost cugetări ingenioase, madrigaluri uşoare, duioase şi delicate.

Dar ca să-ţi dai seama că ele nu fac doi bani pentru arta noastră, cea mai nestăvilită dintre toate artele, mai nestăvilită chiar decât arta lui Demostene, pune să ţi se recite poeziile lor şi vei vedea cât de reci, de neînsufleţite şi de monotone ţi se vor părea. Nu-i nimic în ele care să-i poată sluji drept model cântului; mai mult mi-ar place să pun pe muzică maximele lui la Rochefoucauld sau cugetările lui Pascal. Linia care ni se potriveşte trebuie să fie dictată de strigătul animalic al pasiunii; simţămintele trebuie să se îmbulzească unele în altele; fraza trebuie să fie scurtă, sensul tăiat, suspendat; trebuie ca muzicianul să poată dispune de întreg şi de toate părţile lui, să scoată sau să repete un cuvânt, să-i adauge un altul care lipseşte, să-l sucească încoace şi încolo ca pe un polip, fără să-l distrugă; de-asta poezia lirică franceză e mult mai anevoiasă decât a limbilor care admit inversiunea şi au în ele însele toate aceste posibilităţi... *Sălbati- cule, crudule*. *Împlântă-ţi pumnalul în pieptul meu; sunt gata să primesc lovitura mortală; loveşte, îndrăzneşte... Ah*? *îmi pierd firea, mor... Un tainic foc mi se aprinde-n* simţuri... *Iubire crudă, ce-ai cu mine*?... *Lasă-mi blinda pace care-mi plăcea atât... Redă-mi judecata...* Pasiunile trebuie

86 E vorba d" Hans Hasse (1699—1783), supranumit de italieni *II Sassone* (Pietroiul).

87 Domenico-Micfcele-Barnaba Terradeglias — renumit compozitor din şcoala napolitană ; născut la Barcelona (1711), mort la Roma (1751) ; moartea pretimpurie pare că a fost urmarea insuccesului operei sale Sestoris.

88 Tommaso Traetta (1727—1779) — a compus 46 de opere cit şi lucrări de muzică religioasă. In 1774 i-a luat locul lui Galuppi, devenind compozitorul curţii Ecaterinei a H-a a Rusiei.

89 E vorba de poetul italian Pietro-Bonaventura Trapassi, supranumit Metastasio (1698—1782), care a fost şi un libretist fecund.

90 Philippe Quinault (1635—1688) — poet francez, ca şi *Fonte- rtelle* şi *La Motte* a scris cea mai mare parte a versurilor pentru operele lui Lulli, Campra, Destouches etc.

91 Houdar La Motte (1678—1731) — poet şi fabulist francez.

să fie puternice; sensibilitatea muzicianului şi a poetului liric trebuie să fie nemărginită... Aria e aproape întotdeauna peroraţia scenei. Ne trebuiesc exclamări, interjecţii, opriri, întreruperi, afirmări, negaţii; chemăm, invocăm, strigăm, gemem, plângem, râdem din toată inima. N-avem nevoie de glume, de epigrame, de idei ingenioase; ele n-au nimic a face cu firea simplă, şi să nu credeţi că jocul actorilor de teatru şi declamaţia lor ne pot servi drept modele. De loc! Pentru noi ar trebui să fie mai energice, mai puţin meşteşugite, mai reale; vorbirea simplă, felul cum se exprimă în mod obişnuit pasiunea ne sunt cu atât mai necesare, cu cât limba va fi mai monotonă şi mai puţin accentuată; strigătul animalic sau al omului pasionat le va da acest aer de adevăr.

Pe când îmi vorbea astfel, mulţimea care ne înconjurase până atunci se retrăsese, fie din pricină că nu înţelegea nimic, fie din pricină că nu dădea atenţie spuselor lui, fiindcă, în general, copilului, asemeni omului, şi omului, asemeni copilului, îi place mai mult să se distreze decât să înveţe ceva; fiecare se aşezase la locul lui, iar noi rămăsesem singuri în ungherul nostru. Stând pe o laviţă, cu capul sprijinit de zid, cu braţele atârnând în jes, cu ochii pe jumătate închişi, el îmi spuse:

EL: Nu ştiu ce am; când am venit aici mă simţeam odihnit, bine dispus, şi acum iată-mă frânt, dărâmat, ca şi cum aş fi mers zece leghe pe jos; m-a apucat aşa, dintr-o dată.

EU: N-ai vrea să bei ceva?

EL: Cu plăcere. Sunt cam răguşit, nu mai am putere şi mă doare puţin pieptul. Aşa mă apucă în fiecare zi, din senin, fără să ştiu de ce.

EU: Ce vrei să bei?

EL: Mi-e totuna; nu sunt mofturos; nevoia m-a învăţat să mă deprind cu toate.

Ni se aduce bere şi limonadă; el umple un pahar mare din care bea de două sau de trei ori la rând; apoi, ca ţi cum i-ar fi revenit puterile, tuşeşte tare, se scutură şi reîncepe:

EL: Oare după părerea dumitale, mărite filosof, nu e cu totul ciudat că un străin, un italian, un Duni, vine şi ne învaţă să ne punem în valoare muzica şi să ne supunem cântul la toate mişcările, la toate măsurile, la toate intervalele, la toate declamările, fără să stricăm prozodia? Doar nu era cine ştie ce mare lucru s-o facem noi singuri. Oricine a ascultat un pârlit

cerând de pomană pe drum, un om cuprins de mânie, o femeie geloasă şi furioasă, un amant deznădăjduit, un linguşitor îndulcindu-şi glasul, tărăgănindu-şi cu o voce mieroasă silabele, într-un cuvânt oricine a ascultat glasul unei pasiuni omeneşti, oricare ar fi ea, dar capabilă prin forţă să fie luată drept model de un muzician, ar trebui să observe două lucruri: mai întâi că silabele lungi sau scurte n-au de loc o durată fixă şi nici măcar nu există un raport determinat între duratele lor; că pasiunea dispune aproape cum vrea ea de prozodie; că ea face intervalele cele mai mari şi că acela care strigă în culmea durerii: „Ah! Cât sunt de nefericit!“ ridică silaba exclamării la tonul cel mai înalt şi mai ascuţit, şi le coboară pe celelalte la tonul cel mai grav şi mai jos, luând octava sau chiar un interval mai mare şi dând fiecărui sunet cantitatea care se potriveşte întorsăturii melodiei, fără ca să supere urechea, fără ca nici silabele lungi şi nici cele scurte să fi păstrat lungimea sau scurtimea vorbirii liniştite. Sunt departe timpurile când citam ca pe nişte minuni ale declamaţiei muzicale paranteza *Armidei: Învingătorul lui Renaud (dacă-l poate învinge cineva)* sau *Să ne supunem, fără cârtire* din *Indiile galante.* În clipa de faţă, minunile astea mă fac să ridic din umeri, cu milă. Nu ştiu unde va a- junge arta, aşa cum a pornit-o. În aşteptare, să mai bem o înghiţitură…

Bău două-trei înghiţituri, fără să ştie ce face. S-ar fi înecat, tot aşa cum se sfârşise de oboseală, fără să-şi dea seama, dacă nu i-aş fi luat din faţă sticla pe care o căuta, cu gândul la cine ştie ce. Apoi i-am spus:

EU: Cum se face ică, deşi ai un simţ atât de fin, o sensibilitate atât de mare pentru frumuseţile artei muzicale, eşti atât de orb faţă de frumuseţile morale şi atât de nesimţitor la farmecele virtuţii?

EL: S-ar părea că unii au un simţ care mie îmi lipseşte, o coardă care nu mi-a fost dată, o coardă moale, pe care, oricât ai câupi-o, vibrează; sau poate e de vină faptul că am trăit întotdeauna printre muzicieni buni şi oameni răi, de la care m-am ales cu o ureche foarte fină, în timp ce inima mi-a asurzit. Şi-apoi mai e şi ceva moştenit: sângele tatei şi sângele unchiului meu e acelaşi: sângele meu e acelaşi cu al tatei; molecula paternă era dură şi mărginită, şi blestemata asta de moleculă primă şi-a asimilat tot restul.

EU: îţi iubeşti copilul?

EL: Ce întrebare! Sălbăticuţul! Sunt nebun după el.

EU: Şi nu cauţi, cu toată seriozitatea, să opreşti urmările pe care le-ar putea avea asupra lui blestemata de moleculă paternă?

EL: Cred că m-aş osteni degeaba. Dacă îi e hărăzit să devină om de treabă, osteneala mea nu i-ar dăuna; dar dacă molecula vrea să facă din el o haimana ca taică-su, osteneala pe care mi-aş da-o ca să-l fac om cumsecade i-ar fi foarte dăunătoare. Dacă educaţia s-ar pune fără încetare de-a curmezişul înclinării moleculei, copilul s-ar simţi ca tras de două forţe potrivnice şi ar merge cu totul pieziş pe drumul vieţii, aşa cum văd că merg nenumăraţi alţii, la fel de stângaci şi în bine, ca şi în rău. Unui asemenea om noi îi dăm cea mai cumplită poreclă din câte există: spunem că este *un specimen,* porecla asta însemnind şi mediocritate şi ultimul hal de dispreţ pe care personajul îl merită. O mare secătură e o mare secătură, dar nu e un *specimen.* Va trece timp îndelungat, copilul îşi va pierde cei mai frumoşi ani, până să fie stăpânit de molecula paternă şi mânat de ea la josnicia deplină în care mă găsesc eu; deocamdată îl las în pace, îl las să se dezvolte în voie. Îl cercetez: e de pe acum mâncăcios. Pişicher, pungaş, leneş, mincinos; mă tem că aşchia n-o să sară departe de trunchi.

EU: Şi-o să-l faci muzician, ca să nu-şi piardă nimic din asemănare?

EL: Muzician! Muzician! Mă uit uneori la el, scrâşnesc din dinţi şi-i spun: dac-ai să înveţi măcar o singură notă în viaţa ta. Cred c-am să-ţi sucesc gitul.

EU: Şi de ce, mă rog?

EL: Fiindcă muzica nu te duce la'nimic.

EU: Ba dimpotrivă, te duce la toate.

EL: Da, te duce atunci când eşti desăvârşit; dar cine poa. Te fi sigur că fiul lui va fi desăvârşit? Eu aş putea pune rămăşag, pe zece mii contra unu, că al meu nu va fi decât un nenorocit de lăutar prost, ca mine. Ştii oare că mai lesne s-ar putea găsi un copil în stare să conducă un regat, să fie un mare rege decât un mare violonist?

EU: Mi se pare că talentele plăcute, chiar dacă sunt mediocre, îl duc repede pe om la bogăţie, când trăieşte în mijlocul unui popor lipsit de moravuri, căzut în destrăbălare şi în lux.

Eu, unul, am auzit o discuţie între un fel de protector şi un îel de protejat. Acesta din urmă fusese îndrumat spre protector ca spre un om de bine, care l-ar fi putut ajuta:

— La ce te pricepi, domnule? îl întrebă protectorul.

— Ştiu puţină matematică.

— N-ai decât să predai matematicile; după ce-ai să baţi zece sau doisprezece ani toate noroaiele Parisului, ai să ai un venit de trei-patru sute de livre.

— Am studiat legile şi mă pricep în chestiuni de ’ drept.

— Dacă Puffendorf şi Grotius ar învia, ar crăpa a- mândoi de foame, la marginea drumului.’

— Cunosc foarte bine istoria şi geografia.

— Dacă ar exista părinţi dornici să dea o creştere aleasă copiilor lor, ai scăpa de griji; dar asemenea părinţi nu există.

— Sunt muzician destul de bun.

— Eh, de ce n-ai spus aşa de la început? Şi ca să dovedesc ce-ţi poate aduce talentul ăsta, iată: am o fiică, vino zilnic între orele şapte jumătate seara şi nouă; ai să-i dai lecţii, iar eu îţi voi plăti douăzeci şi cinci de ludovici pe an; vei lua, împreună cu noi, şi micul dejun, şi prânzulj şi gustarea, şi cifia; restul zilei va fi al dumitale, şi îl vei folosi după plac.

EL: Şi ce-a devenit omul acela?

EU: Dacă s-ar fi purtat cum trebuie, pesemne că s-ar fi îmbogăţit; e singurul lucru care te interesează, nu-i aşa?

EL: Aur, aur, fără îndoială; aurul e totul; iar restul fără aur nu-i nimic. De aceea, în loc să-i îmbuib capul copilului cu maxime înţelepte, pe care va trebui să le uite ca să nu rămână un biet pârlit, de câte ori mi se-ntâmplă să am un ludovic, şi asta nu mi se-ntâmplă prea des, mă aşez în faţa lui, scot ludovicul din buzunar, i-l arăt plin de admiraţie, ridic ochii spre cer, aplec ludovicul spre băiat şi. Ca să-l fac să înţeleagă şi mai bine încă importanţa piesei sfinţite, îi îngân, îi arăt cu degetul toate câte se pot dobândi cu bani: o cămăşuţă frumoasă, o scufiţă ca lumea, un biscuit gustos; apoi îmi pun ludovicul în buzunar, mă plimb mândru, îmi salt pulpanele vestei, mă bat cu palma peste buzunăraşe; şi aşa îl fac să priceapă că din ludovicul de acolo se naşte încrederea pe care mi-o vede.

EU: Nici că s-ar putea mai bine; dar dacă se întâm- plă ca într-o bună zi, pătruns de valoarea ludovicului…

EL: Te înţeleg. Atunci n-o să am încotro, va trebui să închid

ochii; nu există principiu moral care să nu-şi aibă neajunsurile lui. La urma urmei, m-aş necăji un sfert de oră, şi gata.

EU: Chiar după ce ţi-am ascultat părerile atât de curajoase şi de înţelepte, rămân la convingerea că ar trebui să-l faci muzician. Nu cunosc alt mijloc mai rapid de a-i câştiga pe cei mari, de-a le sluji viciile şi de a-ţi putea folosi viciile proprii.

EL: E adevărat; dar mă gândesc la un succes mai grabnic şi mai sigur. Ah! dacă aş fi avut o fată! Dar, fiindcă nu fad ce vrei, eşti nevoit să primeşti ce^ţi vine şi să tragi cât mai multe foloase cu putinţă; pentru asta trebuie să nu dai, prosteşte, unui copil care va trăi la Paris, o educaţie de lacedemonian, aşa cum fac numeroşi părinţi, care, chiar dacă ar dori să-şi nenorocească odraslele, şi tot n-ar găsi ceva mai rău. Dacă educaţia nu-i bună, nu sunt eu de vină, ci moravurile naţiunii mele. Răspundă cine poate; eu vreau ca fiul meu să fie fericit, adică să fie onorat, bogat şi puternic, ceea ce e cam acelaşi lucru. Cunosc întrucâtva căile cele mai uşoare pentru a merge într-acolo. Şi i le voi arăta de timpuriu. Dacă voi, înţelepţii, mă veţi ţine de rău pentru atâta lucru, mulţimea şi succesele mă vor spăla de păcate. Copilul va avea aur, ţi-o spun eu, şi, dacă va avea mult, nu-i va lipsi nimic, nici chiar stima şi respectul dumitale.

EU: S-ai1 putea să te înşeli.

EL: Sau o să se lipsească de ele, ca atâţia alţii.

Cuvintele lui cuprindeau multe din lucrurile acelea pe care oamenii le gândesc, după care ei se conduc’chiar, dar nu le spun niciodată cu glas tare. Într-adevăr, iată deosebirea cea mai de seamă dintre omul meu şi marea parte a semenilor noştri. El îşi mărturisea viciile proprii, vicii pe care le au şi alţii, fără a fi de fel ipocrit. Nu era nici mai mult, nici mai puţin mârşav decât ei, ci doar mai sincer, mai statornic şi uneori spunea lucruri mai adânci, în depravarea lui. Mă cutremuram gândindu-mă la soarta copilului cu un astfel de profesor. Nici vorbă că, fiind crescut în idei despre lume luate aidoma după moravurile noastre, va trebui să ajungă departe, dacă nu va fi cumva oprit de timpuriu din drum.

EL: Oh! nu te teme; lucrul cel mai important şi mai greu, în privinţa căruia un tată trebuie să se străduiască îndeosebi, nu e să-i dea copilului năravuri care-l îmbogăţesc, şi nici caraghioslâcuri preţuite de cei mari; asta o face toată lumea, dacă nu ca mine, din sistem, cel puţin prin pildă şi lecţie. Lucrul

cel mai important este să-l deprinzi qu măsura justă, să-l înveţi arta de a se feri de ruină, de dezordine şi de legi. Armonia socială are unele disonanţe pe care trebuie să ştii cum să le mânui, unde să le aşezi, ca să iasă bine. Nu există nimic mai plictisitor decât o suită de acorduri perfecte; e nevoie de ceva care să aţâţe, să desfacă mănunchiul şi să împrăştie razele.

EU: Foarte bine; prin comparaţia asta, m-ai readus de la moravuri la muzica de care mă depărtasem fără să vreau; îţi mulţumesc, fiindcă, la drept vorbind, îmi placi mai mult ca muzician decât ca moralist.

EL: Totuşi, sunt mult inferior în muzică, şi mult superior în morală.

EU: Mă îndoiesc; dar chiar dacă ar fi aşa, tine seama că eu sunt un om corect şi că nu-ţi împărtăşesc principiile.

EL: Nu te fericesc de loc. Ah! dacă aş fi avut eu talentele dumitale!

EU: Să lăsăţn în pace talentele mele şi să ne întoarcem la ale dumitale.

EL: Dacă aş fi ştiut să mă exprim ca dumneata! Dar eu abia dacă am un biet ciripit caraghios, pe jumătate de om bine crescut şi de literart, pe jumătate de tejghetar.

EU:. Eu nu vorbesc frumos; nu mă pricep decât să spun adevărul, şi asta, după cum ştii, nu merge, întotdeauna.

EL: Dar nu pentru a spune adevărul, ci dimpotrivă, pentru a minţi cum trebuie îţi râvnesc talentul. Ah! de-aş şti să scriu, să cârpăcesc o carte, să tom o epistolă cu dedicaţie, să ameţesc vreun neghiob lăudându-i meritele, să mă vâr pe sub pielea femeilor!

EU: Toate astea le ştii de o mie de ori mai bine decât mine; n-aş fi demn nici măcar să-ţi fiu învăţăcel.

EL: Câte mari însuşiri pierdute, câte însuşiri de-al căror preţ habar n-ai!

EU: Culeg tot ce semăn.

EL: Dacă ar fi aşa, n-ai purta o haină atât de grosolană, n-ai purta o vestă de etamină, şi nici ciorapi de lână, n-ai’ purta pantofi atât de greoi, şi nici peruca asta antică.

EU: Sunt de aceeaşi părere cu dumneata; trebuie să fii tare nepriceput când nu eşti bogat, deşi ai făcut orice ca să te îmbogăţeşti; există însă oameni. De felul meu, care nu privesc bogăţia ca pe lucrul cel mai preţios din lume; oameni ciudaţi.

EL: Chiar foarte ciudaţi; cu o asemenea fire nu te poţi naşte; ea se capătă, fiindcă nu există în natură.

EU: în natura omului?

EL: în a omului; tot ce trăieşte, şi omul însuşi, caută să trăiască bine pe socoteala cui va aparţine; sunt sigur că dacă l-aş lăsa în pace pe sălbăticuţul meu, fără să-i spun nimic, ar dori să aibă veşminte bogate, să fie hrănit cum nu se poate mai bine, să fie drag bărbaţilor şi iubit de femei şi să-i adune toate bucuriile vieţii.

EU: Dacă mielul sălbatic ar fi lăsat de capul lui, dacă şi-ar păstra toată tâmpenia şi dacă ar adăuga la puţina lui minte de prunc violenţa pasiunilor unui om de treizeci de ani, atunci fii sigur că i-ar suci gâtul lui taică-său şi s-ar culca cu maică-sa.

EL: Spusele dumitale dovedesc necesitatea unei e- ducaţii bune; dar cine a contestat-o oare? Şi ce înseamnă o educaţie bună, dacă nu aoeea care duce la tot felul de plăceri neprimejdioase şi fără neajunsuri?

EU: Suntem aproape de aceeaşi părere; dar e mai bine să nu ne explicăm.

EL: De ce?

EU: Mă tem că nu suntem de acord decât în aparenţă şi că. Odată intraţi în discuţia despre primejdiile şi neajunsurile care trebuiesc ocolite, n-o să ne mai înţelegem de loc.

EL: Şi ce-i dacă o să fie aşa?

EU: îţi spun că e mai bine să vorbim despre altceva; ce ştiu eu despre toate. Astea ştii şi dumneata, la fel de bine; mai lesne poţi să-mi arăţi din muzică ce nu cunosc eu şi ştii dumneata. Dragă Rameau, hai să vorbim despre muzică, şi să-mi spui cum se face că, deşi ai atâta uşurinţă de a simţi, de a reţine şi de a reda cele mai frumoase bucăţi ale marilor maeştri, cu tot avântul pe care ele ţi le insuflă, şi reuşeşti să-l transmiţi şi altora, n-ai compus încă nimic de preţ...

În loc să-mi răspundă, el începu să-şi clatine capul şi, ridicând un deget spre cer, strigă: „Şi steaua! Steaua! Când natura i-a zămislit pe Leo[92]. Vinci, Pergo- lese, Duni, ea a surâs. Şi-a luat un aer falnic şi grav al- cătuindu-l pe scumpul unchi Rameau, care încă vreo zece ani va mai fi numit marelie Rameau şi apoi va fi uitat cu totul. Iar când l-a cârpăcit pe nepotul său, ea s-a strâmbat, şi s-a mai strâmbat o dată, şi încă o dată“. Şi,

92 Leo (1694—1715) — compozitor italian din şcoala napolitană.

spunând acestea, îşi schimonosea obrazul în toate felurile: arăta când silă, când dispreţ, când batjocură, părea că frământă între degete o pastă şi că surâde formelor ridicule pe care i le dădea; după ce făcu asta, a- runcă departe de el ciudata figurină, şi spuse: „Aşa m-a făcut şi m-a azvârlit lângă alte figurine, unele cu pântece mari şi zbârcite, cu gâturi scurte, cu ochi holbaţi, damblagii, altele cu gâturi strâmbe; printre ele erau u- nele uscate, cu ochiul pătrunzător, cu nasul cârligat; toate au început să plesnească de râs văzându-mă, iar eu mi-am pus mâinile în şolduri şi am început să crăp de râs privindu-le, fiindcă neghiobii şi nebunii îşi rid unii de alţii, se caută şi se atrag. Dacă atunci când am ajuns acolo n-am găsit gata făcut proverbul care spune că *banii proştilor sunt bogăţia deştepţilor,* în orice caz trebuia făcut pentru mine. Am simţit că natura pusese bunul meu în pungile figurinelor şi am născocit mii de mijloace ca să-l recapăt".

EU: Cunosc mijloacele astea; mi-ai vorbit despre ele. Şi le-am admirat foarte mult; dar printre atâtea posibilităţi cum de nu te-a atras să faci şi ceva frumos?

EL: Cam acelaşi lucru l-a întrebat un nobil pe abatele Le Blanc. Abatele spunea: „Marchiza de Pompa- dour mă ia de mină, mă duce în pragul Academiei şi acolo îşi retrage mâna, iar eu cad şi-mi frâng amândouă picioarele*[93]. Nobilul zice: „Zău, abate, trebuia să te ridici şi să spargi uşa cu capul „. La care abatele îi răspunse: j, Chiar asta am şi încercat; şi ştii cu ce m-am ales? Cu un cucui în frunte..."

După ce isprăvi povestioara, omul meu începu să se plimbe cu capul plecat, cu un aer gânditor şi abătut; suspina, plângea» se căina, îşi înălţa braţele şi ochii, îşi trăgea pumni în cap cu atâta putere, încât mă temeam să nu-şi spargă fruntea, şi adăuga: „Cu toate astea, mi ' se pare că e ceva, aici, înăuntru: dar bat degeaba, zgâlţâi degeaba, nu iese nimic..."; şi iar începea să-şi clatine capul, să-şi lovească fruntea cât putea de tare şi să spună: „Sau nu e nimeni înăuntru, sau nu vrea să-mi răspundă..."

Peste o clipă, îşi lua un aer falnic, îşi ridica frunte?, îşi punea mâna dreaptă pe inimă, umbla de colo-colo şi spunea: „Simt, da, simt... li

Imita un' om furios, indignat, înduioşat, poruncitor, rugător, şi

93 Piesă de Goldoni, jucată mai intii în Italia şi apoi, în 1761, în Franţa.

rostea pe neaşteptate vorbele de mânie, de ură, de dragoste; schiţa pasiunile cu o fineţe şi cu un realism uimitor; apoi adăuga: „Asta aşa e, nu? Acum să ţi-o arăt pe cealaltă; iată ce înseamnă să nimereşti un mamoş care ştie să pricinuiască, să grăbească durerile şi să scoată pruncul. Singur, îmi iau pana, vreau să scriu; îmi rod unghiile, îmi tocesc fruntea; bună seara, slugă, zeul e absent; îmi băgasem în cap că am geniu; iar după ce scriu un rând văd în el că sunt un neghiob, un neghiob, un neghiob. Dar cum ai putea să simţi, să te înalţi, să gândeşti, să zugrăveşti cu vână, atunci când ai a face cu oameni cărora trebuie să le calci pragul ca să poţi mânca? Cum ai putea, printre cuvintele pe care le spui, pe care le auzi, în mijlocul atâtor trăncăneli: „Astăzi bulevardul era fermecător. Aţi auzit-o pe ţărăncuţa aia din Savoia? Joacă minunat. Domnul cutare avea cei mai frumoşi cai vineţi-rotaţi care se pot imagina. Frumoasa doamnă cutare a început să se ofilească; oare la patruzeci şi cinci de ani se mai poate purta o asemenea coafură? Tânără cutare e plină de diamante care n-o costă nimic…

— Vrei să spui: care o costă… scump?

— Ba de loc.

— Unde-ai văzut-o?

— La *Copilul Arlechinului pierdut şi regăsit* *.

— Scena desperării a fost jucată ca niciodată. Paiaţa din bâlci o fi având ea voce, nu zic, dar n-are pic de fineţe;, nu *pune pic de suflet. Doamna cutare a născut doi copii odată; fiecare tată îşi avea copilul lui…“ Şi crezi că vorbele astea, spuse, repetate şi auzite întruna, înflăcărează şi duc la lucruri mari?

EU: Nu; e mai bine să te închizi în podul dumitale, să bei apă, să mănânci pâine uscată şi să te cauţi pe tine însuţi.

EL: Se prea poate; numai că n-am curaj. Şi, la urma urmei, de ce să-mi jertfesc fericirea pentru un succes îndoielnic? Şi numele pe care îl port? Rameau!… e supărător să te cheme Rameau. Cu talentul e altfel decât cu nobleţea, oare se moşteneşte şi a cărei glorie creşte trecând de la bunic la tată, de la tată la fiu, şi de la fiu la nepot, fără ca strămoşul să-i ceară urmaşului său vreun merit; buturuga bătrână dă lăstari noi, un şir nesfârşit de proşti, dar ce-are a face? Cu talentul. Însă, nu e acelaşi lucru. Numai ca să ajungi la faima tatălui, eşti nevoit să fii mai priceput decât el; trebuie să fi moştenit din plămada lui… Eu n-am avut parte de ea, dar încheietura mâinii mi s-a

dezmorţit, arcuşul merge, Şi-mi scot mincarea: dacă n-am parte de glorie, măcar îmi scot o bucată de pâine.

EU: În locul dumitale, nu m-aş mulţumi numai s-o spun, aş pune-o la încercare.

EL: Şi crezi că n-am încercat? N-aveam nici cincisprezece ani, când mi-am spus pentru prima oară: Ce-i cu tine, Rameau? visezi; şi la ce visezi? Ce mult ai vrea să faci ceva care să stâmească admiraţia întregii lumi... Ei bine, n-ai decât să fluieri şi să-ţi mişti degetele, n-ai decât să-ţi tai o crenguţă şi gata flautul! Mai târziu am repetat cuvintele spuse în copilărie, astăzi le mai repet o dată, şi rămân în preajma statuii lui Memnon *.

EU: Ce Vrei să spui cu statuia lui Memnon?

EL: Mi se pare că nu-i greu de înţeles. În jurul statuii lui Memnon se mai găseau nenumărate alte statui, şi soarele bătea în toate; dar statuia lui Memnon era singura care răsuna la atingerea razelor lui. Voltaire e un poet; şi al doilea? Voltaire; şi al treilea? Voltaire; şi al patrulea? Voltaire. Un muzician e Rinaldo de Capua; şi mai e Hasse, şi mai e Pergolese, şi Alberti, şi Tartini, şi Locatelli, şi Terradeglias, şi unchiul-meu, şi micuţul Duni, pe care nu dai două parale când îl vezi, dar a cărui muzică, pe legea mea, e plină de sentiment, de armonie şi de expresie. Ceilalţi, pe lângă puţinii Mem- noni pe care ţi i-am numit, n. U sunt decât nişte perechi de urechi înfipte la capătul unui ciomag; şi suntem atât de prăpădiţi, atât de prăpădiţi, încât lucrul ăsta e o adevărată binecuvintare. Ah, domnule filosof, mizeria e ceva groaznic. O văd ghemuită pe vine, cu gura larg căscată, ca să prindă câteva picături din apa îngheţată care scapă din butoiul Danaidelor[94]. Habar n-am dacă ea ascute mintea filosofului, dar ştiu că răceşte al naibii capul poetului; sub un asemenea butoi nu se poate cânta bine. Dar e prea fericit cel care poate măcar să stea acolo. Am stat şi eu, dar n-am putut rezista. Mai făcusem o dată

Prostia asta. Am călătorit în Boemia, în Germania, Elveţia, Olanda, Flanidra, la mama dracului.

EU: Sub butoiul ciuruit?

EL: Da, sub butoiul ciuruit. Unui evreu bogat şi risipitor îi plăcea muzica şi nebuniile mele. Cântam cum dădea Dumnezeu, făceam pe nebunul şi aveam de toate. Evreul despre care îţi

---

94 pe jumătate dârinnată, avea însuşirea ca, la răsăritul soarelui, să emită un sunet tremurător, datorită trecerii aerului prin crăpă

vorbesc cunoştea opreliştile religiei lui şi le păzea cu sfinţenie, uneori chiar fată de prieteni şi totdeauna faţă de străini. Odată a avut o păţanie Pe care trebuie să ţi-o povestesc, fiindcă e hazlie.

La Utrecht, trăia o curtezană încântătoare. Omul nostru se simţi ademenit de farmecele creştinei şi trimise un mijlocitor cu o poliţa destul de ispititoare. Dar fiinţa aceea neobişnuită îi respinse oferta. Evreul se simţi deznădăjduit. Mijlocitorul îi spuse: „De ce te mâhneşti atâta? Vrei să te culci cu o femeie frumoasă? Nimic mai lesne; poţi să te culci chiar cu una şi mai frumoasă decât aceea după care te ţii; ţi-o cedez, la acelaşi preţ, pe nevastă-mea". Zis şi făcut. Mijlocitorul păstră poliţa, iar evreul meu se culcă cu nevasta acestuia. Sosi apoi ziua de scadenţă; evreul. Lăsă poliţa să fie protestată şi o declară falsă. Proces. Evreul îşi zicea: „Omul n-o să îndrăznească niciodată să spună cu ce preţ a căpătat poliţa, şi în felul ăsta eu nu voi plăti". La interogatoriu, îl întrebă pe soţ:

— De la cine ai poliţa?

— De la dumneata.

— Ţi-am dat-o cumva pentru mărfuri trimise?

— Nu.

— Atunci poate că ţi-am dat-o pentru unele servidi Pe care mi le-ai adus?

— Nu; dar nici nu-i vorba despre asta-; poliţa e a mea, ai semnat-o şi o vei plăti.

— N-am semnat-o eu.

— Cu alte cuvinte, sunt un falsificator?

— Nu ştiu, dumneata, ori altul, al cărui agent eşti.

— Eu sunt laş, dar dumneata eşti o secătură; cre- de-mă, nu mă scoate din sărite, că spun tot; am să mă fac de râs, dar te voi distruge...

Evreul nu luă în seamă ameninţarea, iar mijlocitorul

- dădu pe faţă, în şedinţa următoare. Întreaga afacere. Amândoi au fost aspru dojeniţi; evreul fu condamnat să plătească poliţa, iar suma obţinută fu destinată ajutorării săracilor. Atunci m-am despărţit de el şi m-am întors aici.

Ce era de făcut*1* Fiindcă mă vedeam silit ori să pitr din pricina mizeriei, ori să fac ceva. Mi-au trecut prin minte tot felul de planuri. Uneori mă gândeam să pornesc razna chiar de-a doua zi cu vreo trupă din pro- vir. Cie, la fel de bună sau de proastă, şi-n privinţa teatrului, şi-n privinţa orchestrei. A doua zi. Însă, îmi

trăsnea prin cap să picte2 vreun tablou din cele ce se agată pe prăjini la răspântii să mă aşez.sub el şi să strig cât m-a ţine gura: „Priviţi, aici e pictat oraşul în care s-^a niscut; priviţi-l dincolo, luându-şi rămas bun de la taică- său, spiţerul; iată-l sosind în capitală, căutând locuinţa unchiului său... Scena de aici ni-l arată îngenuncheat dinaintea unchiului care îl alungă... Iată-l cu un evreu... etc.“ După o zi, mă trezeam pe deplin hotărât să mă întovărăşesc cu cântăreţii ambulanţi. Mi-ar fi plăcut: am fi mers împreună să concertăm sub ferestrele scumpului unchi, care ar fi plesnit de furie. Dar mi-am ales altă cale...

Aici se opri. Şi trecu, pe rând, de la poziţia unuia care ţine o vioară, strângându-i coardele cu putere, la poziţia unui biet om zdrobit de oboseală, lipsit de puteri, abia ţinindu-se pe picioare, gata să-şi dea sufletul, dacă nu i se azvârle o bucată de pâine; arătă cât de îngrozitor îi era foame, îndreptându-şi un deget spre gura întredeschisă; apoi adăugă:

„Gestul se înţelege uşor. Ni se arunca bucata şi ne băteam pentru ea trei sau patru flămânzi, care ne găseam laolaltă... Şi mai gândeşte-te, dacă poţi, la lucruri măreţe, mai fă lucruri frumoase când treci prin asemenea chin.“

EU: E greu.

EL: Din treaptă în treaptă, ajunsesem aici. Mă simţeam ca în vată. M-au dat afară. De-acum înainte va trebui să scârţâi din nou la vioară şi să fac din nou gestul cu degetul îndreptat spre gura căscată. În lumea asta nimic nu-i statornic: astăzi eşti pe culme, mâine în no- roi. Ne mână împrejurări blestemate, şi ne mină al dracului de prost.

Apoi, dând pe gât înghiţitura care mai rămăsese în fundul sticlei, se adresă vecinului său:

„Domnule, fie-vă milă şi daţi-mi puţin tabac. Văd că aveţi o cutie frumoasă. Sunteţi cumva muzician?“

„Nu.“

„Cu atât mai bine, fiindcă muzicienii sunt nişte bieţi pârliţi, să le plângi de milă, nu alta. Soarta a vrut ca Şi eu să fiu muzician, pe când la Montmartre poate, într-o moară, există un morar, sau o slugă de morar, care nu va auzi niciodată altceva decât zgomotul aripilor morii Şi va găsi în ele cele mai frumoase melodii. Rameau! La moară, la moară, acolo ţi-e locul. “

EU: Cu orice s-ar îndeletnici omul, tot de natură e menit.

EL: Natura face nişte boroboaţe destul de ciudate. Eu, unul, nu privesc de la înălţimea de unde pare că • totul se scufundă: şi omul care curăţă cti foarfecele un pom, şi omida care roade frunzele; nu privesc de la înălţimea de unde nu se văd decât două gângănii diferite, fiecare cu munca ei. Cocoaţă-te dumneata pe epiciclul lui Mercur şi de-acolo, dacă îţi convine, imită-l pe Reau- mur[95], pe el, şi împarte clasa muştelor în muşte cusătorese, muşte hotarnice şi muşte secerătoare; împărţiţi-vă pe voi, specia omenească, în oameni tâmplari, dulgheri, trepăduşi, dansatori sau cântăreţi, treaba voastră; eu nu mă amestec. Sunt în lumea asta, şi aici rămân. Dar dacă e în firea lucrurilor să ţi se facă foame, fiindcă la foame revin mereu, la senzaţia asta pe care o simt totdeauna, găsesc că nu e firesc să n-ai totdeauna ce mânca. A naibii economie! Unii sătui până în gât de toate bunătăţile, pe când alţii, cu un stomac sâcâitor ca şi ei, cu o foame nestinsă şi mereu vie. Da şi ei, n-au nici ce să pună în gură. Şi cel mai afurisit lucru e ţinuta pe care nevoia ne sileşte s-o avem. Omul nevoiaş nu merge ca oricare altul, ci sare, se caţără, se încolăceşte, se târăşte, îşi dace viaţa luând şi executând poziţii.

EU: Ce înţelegi prin poziţii?

EL: Du-te şi-l întreabă pe Noverre[96]. Lumea arată mult mai multe decât poate să imite arta lui.

EU: Aşadar, iată-te *cocoţat* pe *epiciclul lui Mercur*, ca să folosesc expresia dumitale sau a lui Montaigne, iată-te privind diferitele pantomirr. E ale speciei umane.

EL: Nu, îţi spun că nu, sunt prea greoi ca să mă pot ridica atât de sus. Mai bine las per. Tru cocori sălaşul ce- ţurilor; eu calc cu picioarele pe pământ. Mă uit în iu- rul meu, îmi iau poziţiile mele sau mă distrez privind poziţiile pe care le iau alţii; după câte ţi-ai putut da seama, sunt un pantomim cum nu se poate mai bun.

Spunând acestea, începe să zâmbească. Să imite, rând pe rând, un om care admiră, unul care se roagă, unul binevoitor; îşi întinde înainte piciorul drept, şi-l trage înapoi pe cel stâng; îşi încovoaie spinarea, ridică fruntea, priveşte ca şi cum s-ar uita tintă în ochii cuiva; cască gura şi întinde braţul spre ceva,

---

95 Ren6-Antoine Ferchault de Reaumur (1683—1757) — naturalist, matematician şi fizician francez, remarcabil experimentator şi observator al fenomenelor, a adunat un număr important de date ştiinţifice, fără a ajunge însă la teoretizarea lor.

96 Jean-George Moverre (1727—1810) — faimos coregraf, r«formator al dansului, autor al *Scrisorilor despre dans şi balet,* apărute la Lyon în 1763.

ascultă o poruncă; o primeşte, porneşte ca o săgeată, se în toarce, a îndeplinit porunca, dă socoteală; e atent la toate; adună ce pică; pune o pernă sau un taburet sub picioare; ţine o farfurioară; aduce un scaun; deschide o uşă; închide o fereastră, trage perdelele; se uită la stăpân şi stăpâna; stă nemişcat, cj braţele atârnându-i, cu picioarele ţepene; asetiltă, caută să citească pe ieţe şi adaugă: „Iată pantomima mea, nu se deosebeşte a- proape de loc de pantomima linguşitorilor, a curtezanilor, a slugilor şi a puşlamalelor.“

Nebuniile omului ăstuia, povestirile abatelui Galiani[97] Şi ciudăţeniile lui Rabelais mi-au dat uneori adine de gândit. Îi asemăn cu trei prăvălii de la care mi-am făcut rost de măşti ridicole; iar măştile le pun peste feţele personajelor celor mai grave; cu ajutorul lor îl văd pe Pantalone într-un preot, văd un satir într-un preşedinte, văd un purcel într-un chinovit, un struţ într-un ministru Şi o găscă în primul său funcţionar.

EU: După socoteala pe care o faci, îi spusei lui Ra- tneau, sunt nenumărate puşlamale în lumea asta; nu cunosc niciun om care să nu ştie câţiva paşi din dansul dumitale.

EL: Ai dreptate. În tot regatul nu umblă decât un singur om: suveranul; toţi ceilalţi iau poziţii.

EU: Suveranul? Şi despre el ar fi câte ceva de spus: Oare crezi că regele nu găseşte, din când în când, prin preajmă, câte un picioruş, câte un coculeţ sau câte un năsuc care să-l pună să facă puţină pantomimă? Oricine, când are nevoie de altul, se află la strâmtoare şi ia o poziţie. Regele ia poziţie în faţa amantei sale şi în faţa lui Dumnezeu; îşi joacă şi el pantomima lui. Ministrul: ace pasul curtezanului, al linguşitorului, al slugii sau al puşlamalei, în faţa regelui. Ceata ambiţioşilor dansează pantomima într-o sută de feluri, care de care mai josnice, în faţa ministrului. Preotul cel elegant joacă cel puţin o dată pe săptămină, îmbrăcat în patrafir şi în sutană lungă, în faţa păstrătorului catastifului cu parohii vacante. Pe legea mea, ceea ce dumneata numeşti panto- rnima puşlamalelor este marele dans al pământului; fiecare îşi are micuţa lui Hus sau Bertinul său, în faţa căruia joacă.

EL: Asta mă consolează.

Şi, în timp ce-i vorbeam, el începu să imite atât de bine

97 Abatele Ferdinand Galiani (1728—1787) — scriitor şi economist italian, prieten cu Diderot.

poziţiile persoanelor pe care le pomeneam, încât îmi venea să mor de râs. De pildă, ca să înfăţişeze un preoţel, îşi ţinea pălăria sub braţ şi ceaslovul în mâna stângă; cu dreapta îşi sălta coada sutanei; înainta cu capul puţin plecat spre umăr, cu ochii în jos, imitindu-l atât de bine pe ipocrit. Încât mi se părea că-l văd cu ochii mei pe autorul *Combaterilor* în faţa episcopului de Orleans. Când îi imita pe linguşitori şi pe ambiţioşi, se culca în ţărână şi-ai fi putut jura că e Bouret, în faţa vistiernicului Franţei.

EU: I-ai imitat cum nu se poate mai bine, îi spusei eu; dar să ştii că tot există un om scutit de pantomimă, E filosoful care nu are şi nu cere nimic.

EL: Şi unde trăieşte o asemenea creatură? Dacă n-are nimic, suferă; dacă nu cere nimic, n-o să capete nimic... şi va suferi mereu.

EU: Nu; Diogene îşi bătea joc de nevoi.

EL: Bine. Bine, dai de îmbrăcat trebuia să se îmbrace.

EU: Nu, el umbla în pielea goală.

EL: Câteodată era frig la Atena.

EU: Mai puţin frig decât aici.

EL: De mâncat, trebuia să mănânce.

EU: Fără îndoială.

EL: Pe cheltuiala cui?

EU: Pe cheltuiala naturii. Sălbaticul cui îi cere? Pământului, animalelor, peştilor, arborilor, ierburilor, rădăcinilor, pâraielor.

EL: Proastă masă.

EU: În schimb e mare.

EL: Dar prost servită.

EU: Cu toate astea, e golită ca să le umple pe-ale noastre.

EL: Dar trebuie să recunoşti că dibăcia bucătarilor, a plăcintarilor, a cârnăţarilor, a birtaşilor, a cofetarilor mai adaugă şi ea ceva. Diogene al dumitale se mulţumea cu puţin.

EU: Te înşeli; pe vremuri veşmântul cinicului avea aceleaşi virtuţi pe care le are astăzi veşmântul nostru călugăresc. Cinicii erau carmeliţid şi cordelierii1 Atenei.

EL: Te-ai dat de gol. Vasăzică, şi Diogene a dansat pantomima, dacă nu în faţa lui Pericle. Măcar în faţa Laâsei sau a Frineii.

EU: Iar te înşeli; ceilalţi plăteau scump curtezana care cinicului i se dădea din plăcere.

EL: Dar dacă, cine ştie cfum, curtezana era ocupată, iar

cinicul grăbit…

EU: Reintra în butoiul lui şi se lipsea de ea.

EL: Şi mă sfătuieşti să-l imit?

EU: Să mor dacă n-ar fi de o mie de ori mai bine decât să te târăşti, să te înjoseşti şi să te prostituezi.

EL: Dar tot aşa avea nevolie de-un pat ca lumea, de-o masă bună, de-o haină călduroasă iarna, de-un costum răcoros vara, de odihnă, de bani şi de multe alte lucruri pe care îmi place mai mult să le datorez bunăvoinţei altora decât să le câştig prin muncă.

EU: Asta fiindcă eşti un trântor, un mâncău, un mişel, o inimă de cârpă.

EL: Mi se pare că ţi-am mai spus-o şi eu.

EU: Fără îndoială că plăcerile vieţii trebuiesc preţuite, dar nu-ţi dai de loc seama cu ce sacrificiu le obţii. Ai jucat, joci şi vei mai juca încă josnica pantomima.

EL: E adevărat, însă nici nu m-a costat, şi nici n-o să mă coste cine ştie cât; de asta aş face rău dacă mi-aş lua cine ştie ce altă înfăţişare, care nu numai că m-ar necăji, dar mi-ar fi cu neputinţă s-o păstrez: după câte-mi spui. Văd că biata mea nevestică era şi ea un fel de filosof; avea un curaj de leoaică: câteodată rămî- neam fără o para şi fără nicio bucăţică de pâine; ne vânduserăm aproape toate zdrenţele. Eu mă trânteam pe pat, bătându-mi capul să găsesc vreun om care să-mi împrumute ceva gologani fără să-i mai dau înapod. Ea, veselă ca un cintezoi, se aşeza la clavecin, cânta şi se a- compania; avea un glas de privighetoare; îmi pare rău că nu l-ai auzit. Când aveam vreun concert, o luam cu mine; pe drum îi spuneam: „Hai, doamnă, fă-te admirată, desfăşoară-ţi talentul şi farmecele, înflăcărează, scoate din minţi…” Ajungeam; şi ea cânta, înflăcărată, scotea din minţi. Vai, mititica, am pierdut-o! Şi, în afară de talent, avea o guriţă că de-abia îmi intra degetul cel mic în ea; dinţii – un şirag de perle; şi nişte odii, ei nişte picioare, şi o piele, şi nişte obraji, şi nişte sâni! A- vea gambe de căprioară, iar coapsele şi fesele îi erau ca de statuie. Mai curând sau mai târziu l-ar fi dat gata cel puţin pe ministrul de finanţe. Avea un mers, şi nişte şolduri, ah! Doamne, ce mai şolduri!“

Şi iată-l începând să imite mersul nevestei sale. Mergea cu paşi mărunţi, cu capul ridicat, îşi flutura evantaiul, se căznea să meargă legănându-şi şoldurile! Făcea treaba cea mai hazlie şi

mai ridicolă a mondenelor noastre.

Apoi, reluindu-şi cuvântarea, adăugă:

„O plimbam pretutindeni, la Tuileries, la Palais-Rs- yal, pe bulevarde. Era cu neputinţă s-o păstrez. Când trecea strada, fără pălărie şi îmbrăcată într-o hăinuţă scurtă, de casă, te-ai fi oprit s-o priveşti şi-ai fi avut chef s-o ciupeşti uşurel, fără să strângi degetele. Cei ce se luau după ea o priveau cun tropăie din picioruşe, îi măsurau din ochi şoldurile pline, cărora fastele subţiri le desenau formele, şi grăbeau paşii; ea îi lăsa s-o ajungă din urmă, apei întorcea repede spre ei doi ochi mari. Nesri şi strălucitori, care îi ţintuiau; fiindcă faţa medaliei nu era cu nimic mai prejos decât dosul. Dar, vai! Am pierdu t-o, şi nădejdile mele de bogăţie s-au spulberat o dată cu pierderea ei. Nu o luasem decât pentru asta, îi împărtăşisem planurile mele, şi ea era prea ageră la minte ca să nu priceapă că sunt sigure, şi avea prea multă judecată ca să nu le aprobe.”

Şi iată-l suspinând, plângând şi spunându-mi:

„Nu, nu, voi rămâne în vec: nemângâiat. De atunci mi-am pus, ca popii, guleraşul şi tichia.”

SU: De durere?

EL: Dacă vrei... De fapt, ca să-mi am blidul pe cap. Dar ia vezi cât e ceasul, fiindcă trebuie să mă duc la Operă.

EU: Ce se joacă?

EL: Ceva de Dauvergne[98]. Are destule lucruri fru- moaşe în muzică, păcat numai că le-au mai spus şi alţii înaintea lui. Printre morţii ăştia sunt totdeauna vreo câţiva care îi mâhnesc pe cei vii. Ce vrei? *Quisque suos (non)* p*atimiir manee*[99]. Ei. Dar s-a făcut ora cinci şi jumătate; aud clopotul sunând vecerniile abatelui de Canaye şi ale mele. Adio, domnule filosof. Aşa-i că sunt mereu acelaşi?

EU: Vai, din nenorocire, da.

EL: Să mă ţină nenorocirea asta numai vreo patruzeci de ani; şi-o să râdă mai bine cine-o să râdă la urmă.

JACQUES FATALISTUL

STĂPÂNUL SĂU

um se întâlniseră? Din întâmplare, ca toată lumea. Cum se

---

98 **Antoine Dauvergne (1713—1797) — de patru ori director al Operei din Paris, avea In reprezentaţie pe atunci *Hercule nurind* (1761) sau *Pelixenia* (1763).**

99 **Pătimim cu toţii de pe urma morţilor noştri (Vergiliu, E- neida, cartea a IV-a, v. 743).**

numeau? Ce-ţi pasă? De unde veneau? De undeva, de-aproape. Unde se duceau? Parcă poţi să ştii încotro te duci? Ce spuneau? Stăpânul nu spunea nimic; iar Jacques spunea că-i spusese căpitanul său că tot ce ni se întâmplă, fie bine, fie rău, stă scris în ceruri..

STĂPlNUL: Asta-i o vorbă mare.

JACQUES: Ba căpitanul meu mai şi adăuga că fiecare glonte pornit dintr-o puşcă îşi are destinaţia lui.

STĂPÂNUL: Şi avea dreptate…

După o clipă de răgaz, Jacques exclamă: „Să-l ia naiba de crâşmar, cu crâşma lui cu tot“.

STÂPÂNUL: De ce să-ţi trimiţi aproapele la naiba? Nu-i creştineşte.

JACQUES: Păi fiindcă în timp ce mă îmbătăm cu îinul lui păcătos am uitat să duc caii la adăpat. Tata vede şi se face foc. Eu dau din cap, nemulţumit; el ia un ciomag şi-mi freacă spinarea cu el, cam tărişor. Tocmai trecea pe-acolo un regiment mergând spre câmpul de bătălie de la Fontenoy; de ciudă, m-am înrolat. Ajun- ţem; se dă lupta…

STĂPÂNUL: Şi primeşti un glonte trimis pe adresa ta.

JACQUES: Ai ghicit: o împuşcătură în genunchi. Şi numai Dumnezeu ştie câte întâmplări şi bune şi rele, ni s-au tras de la împuşdătura asta. Ele se leagă una de alta întocmai ca verigile într-o strună de cal. Fără împuşcătura asta, de pildă, cred că în viaţa mea n-aş fi fost îndrăgostit, şi nici şchiop.

STĂPÂNUL: Vasăzică ai fost îndrăgostit?

JACQUES: Ba bine că nu.

STĂPÂNUL: Şi ţi s-a tras de la o împuşcătură?

JACQUES: De la o împuşcătură.

STAPÂNUL: Mie nu mi-ai povestit niciodată nimic.

JACQUES: Cred şi eu.

STAPÂNUL: De ce?

JACQUES: Fiindcă un asemenea lucru nu poate fi spus nici prea devreme, nici prea târziu.

STAPÂNUL: Şi acum a venit timpul să-ţi aflu dragostea?

JACQUES: Cine ştie?

STAPÂNUL: Fie ce-o fi, dă-i drumul…

Jacques începu să-şi povestească dragostea. Era după-amiază; şi un zăduf! Stăpânul adormi. Îi prinse noaptea în mijlocul câmpului; iată-i rătăciţi. Iată-l pe stăpân, mâr. Ios

nevoie mare, tăbărând cu lovituri de bici asupra slugii, iată-l pe bietul om răcnind la fiecare lovitură: „După dte se pare, şi asta mi-era scris...”

Îţi dai seama, cititorule, că sunt pe calea cea bună, şi că n-ar depinde decât de mine să ţe "fac să aştepţi un an, doi sau chiar trei povestea dragostei lui Jacques, despărţindu-l de stâpânu-său şi făcând ca fiecare dintre ei să treacă prin tot felul de aventuri după bunul meu plac. Ce m-ar împiedica, la o adică, să-l însor pe stăpân şi să-l fac încornorat? Ce m-ar împiedica să-l îmbarc pe Jacques şi să-l trimit în insule, să-şi însoţească stăpânul acolo? Ce m-ar împiedica să-i aduc pe amândoi înapoi, în Franţa, pe aceeaşi corabie? Ce uşor e să scorneşti poveşti! Dar şi unul şi celălalt vor scăpa doar cu o noapte afurisită, iar dumneata numai cu zăbava asta.

Se iviră zorile. Iată-i cocoţaţi pe dobitoacele lor şi urmându-şi calea.

— Dar încotro?

— Iată că-mi pui întrebarea «sta pentru a doua oară, şi pentru a doua oară îţi răspund: Ce-ţi pasă? Dacă m-apuc să-ţi povestesc călătoria lor, atunci poţi să-ţi iei rămas bun de la dragostea lui Jacques... Câtva timp merseră tăcuţi. Iar când fiecare îşi mai reveni câte puţin din mâhnirea lui, stăpânul îi spuse slugii: „Ia ascultă, Jacques, unde rămăsesem cu dragostea ta?“

JACQUES: Mi se pare c’ la punerea pe goană & armiei duşmane. Unii fug, alţii îi urmăresc, fiecare se gândeşte la sine. Eu, unul, am rămas pe câmpul de luptă, îngropat sub un maldăr nemaipomenit de morţi şi de răniţi. Şi a doua zi m-au zvârlit, împreună cu încă vreo zece, într-o droagă, ca să mă ducă la spital. Ah! domnule, nu-mi pot închipui că ar exista rană mai cumplită ca aceea de la genunchi.

STAPÂNL’L: Ei, lasă Jacques, pesemne glumeşti. JACQUES: Ba nu, domnule, al naibii să fiu dacă glumesc! În genunchi sunt nu ştiu câte oase, tendoane şi altele, numite nu mai ştiu cum...

Un soi de ţăran dare se ţinea după ei, având o fată alături, pe crupa calului, şi care-i ascultase, luă cuvântul şi zise: „Domnul are dreptate...”

Nu se ştie cui îi era adresat acest *domnul,* dar el nu fu nici pe placul lui Jacques, şi nici pe al stăpânului său; iar Jacques îi spuse celui ce se amestecase în vorbă: „Tu ce te bagi?“

— Păi mă bag fiindcă asta mi-e meseria: sunt felcer, nu vă fie cu supărare, şi vreau să vă dovedesc...

Femeia care călărea alături, pe crupa calului, îi spuse: „Domnule doctor, să ne vedem de drumul nostru şi să-i lăsăm în pace pe domnii ăştia cărora nu le place să li se dovedească".

— Nu, îi răspunse felcerul, vreau să le dovedesc, şi le voi dovedi...

Şi tot sucindu-se ca să dovedească, îşi împinge tovarăşa, o face să-şi piardă echilibrul şi-o trânteşte la pământ, cu un picior prins în pulpana hainei lui şi cu fustele date peste cap. Jacques descalecă, desprinde piciorul sărmanei fiinţe şi-i lăsă fustele în jos. Nu ştiu dacă a început cu lăsarea fustelor sau cu desprinderea piciorului; dar, judecind starea femeii după strigătele pe care le scotea, se vede scă era grav rănită. Iar stăpânul lui Jacques îi spuse felcerului: „Iată ce înseamnă să dovedeşti".

Şi felcerul de colo • : „Iată ce înseamnă să nu viei să ţi se dovedească".

Iar Jacques, către femeia căzută sau culeasă de pe jos: „Lasă, dragă, nu-i nici vina ta, nici vina domnului doctor, nici vina mea şi nici a stăpânului meu: stătea scris ca astăzi, pe drumul ăsta, la ora asta, domnul doctor să fie un flecar, stăpânu-meu şi eu să fim doi ursuzi, dumneata să ai o vânătaie la cap şi să ţi se vadă curul..."

Ce n-ar deveni întâmplarea asta în mâinile mele, dacă m-ar apuca cheful să vă scot din răbdări! I-aş da importantă femeii; aş face din ea nepoata unui popă din satul învecinat; aş asmuţi ţăranii din sat; m-aş pregăti de lupte şi de dragoste; fiindcă, orice s-ar spune, ţi- ranca arăta bine pe sub fuste. Jacques şi stăpânu-său băgaseră de seamă lucrul acesta; dragostea n-a aşteptat nicicând un prilej mai ademenitor. De ce atunci nu s-ar îndrăgosti Jacques pentru a doua oară? De ce n-ar fi pentru a doua oară rivalul, şi încă rivalul preferat, al stăpânului său?

— Nu cumva i s-a mai întâmplat vreodată ceva asemănător?

— Iar mă Întrebi! Nu vrei, cfeci, ca Jacques să povestească mai departe despre dragostea lui? Lămureşte-mă. Odată pentru totdeauna: ţi-ar place sau nu ţi-ar place să-ţi povestească? Dacă ţi-ar plao», să ridicăm ţăranca pe crupa calului^ dinapoia felcerului, să-i lăsăm să plece împreună şi să ne întoarcem la călătorii noştri. De data asta, Jacques fu cel care luă cu- vântul

şi-i spuse stăpânului său:

— Iac-aşa e lumea; dumneata, care n-ai fost rănit niciodată şi nu ştii ce înseamnă o împuşcătură în ge_ nuneii, îmi susţii mie, care am genunchiul făcut zoi ţi şchiopătez de douăzeci de ani...

SlAPÂNUL: S-ar putea să ai dreptate. Dar numai felcerul ăsta neobrăzat e de vină că încă te mai găseşti într-o droagă, alături de camarazii tăi, departe de spital, departe de lecuire şi departe de-a te îndrăgosti.

JACQUES: Oricum ai gândi, durerea de la genunchi era de nesuportat; o mai sporeau încă şi tăria căruţei şi gropile drumului, iar la fiecare zdruncinătură ţipam, cât puteam.

STAPlNUL: Ţipai oare fiindcă aşa stătea scris?

JACQUES: Negreşit că da! Mi-aş fi pierdut tot âr. — gele şi aş fi dat ortul popii, dacă droaga noastră, ultima din convoi, nu s-ar fi oprit dinaintea unei cocioabe. A- colo am cerut' să fiu dat jos; m-au întins pe pământ. O femeie tânără, care stătea în picioare la uşa cocioabei intră înăuntru şi ieşi îndată cu un pahar şi o sticlă de • vin. Am dat pe gât o duşcă sau două. Droagele care veniserl înaintea noastră o luară din loc. Tocmai se pregăteau al mă arunce iar printre camarazi, cdnd eu, apucându-mă cu tărie de veşmintele femeii aceleia şi de tot ce se găsea prin preajmă, am spus hotărât că nu mă mai urc nici în ruptul capului şi că, dacă mi-era dat să mor, 05 fi preferat să mi se întâmple asta acolo unde mă găseam decât cu două leghe mai departe. Terminând de rostit a- ceste ultime cuvinte, am leşinat. Iar când m-am trezit, m-am pomenit dezbrăcat şi culcat într-un pat care oicupa unul din ungherele cocioabei; în jurul meu se găseau un ţăran, stăpânul casei, nevastă-sa, aceeaşi care mă a- jutase, şi câţiva copilaşi. Femeia îşi muiase colţul şortului în oţet şi-mi freca nasul şi tâmplele cu el.

STAPÂNUL: Ah! nefericitule! pungaşule!.. Văd unde vrei să ajungi, nemernicule.

JACQUES: Stăpine, cred că nu vezi nimic.

STAPÂNUL: Adică vrei să spui că n-ai să te îndrăgosteşti de femeia asta?

JACQUES: Şi ce-ar fi de zis dacă m-aş îndrăgosti de ea? Parcă eşti stăpân pe tine când e vorba să te îndrăgosteşti sau să nu te îndrăgosteşti? Şi, când eşti îndrăgostit, parcă poţi să te porţi ca şi cum n-ai fi? Dacă aşa a fost scris, orice te-ai pregăti acum să-mi spui, mi-aş fi spus şi eu; m-aş fi pălmuit, mi-aş fi izbit că-

pâţâna de pereţi: ; mi-aş fi smuls părul: toate s-ar fi petrecut aidoma cum îţi spun, iar binefăcătorul meu ar fi fost încornorat.

STAPÂNUL: Păi, dacă judeci ca tine, nu există crimă care să nu fie săvârşită fără remuşcări.

JACQUES: Dojenile auzite acum mi-au trecut prin cap de mai multe ori; şi cu toate astea, în ciuda lor, mă-ntorc mereu la vorba căpitanului meu: Tot răul şi tot binele care ni se întâmplă pe lumea asta stă scris sus. În ceruri. Nu cumva ştii dumneata, domnule, vreun mijloc ca să ştergi scrisul ăsta? Oare aş putea eu să nu fiu eu? Şi, fiind eu, aş putea să fac altfel decât mine? Aş putea fi şi eu şi un altul? Şi, de când mă aflu pe lume, a existat măcar o singură clipă când asta n-a fost adevărat? Dăscăleşte-mă cât îţi place, poate că ideile dumitale or fi bune; dar dacă stă scris în mine sau în ceruri să le găsesc rele, ce vrei să fac?

STĂPÂNUL; Mă gândesc la un lucru: dacă binefăcătorul tău ar fi fost încornorat fiindcă aşa stătea scris în ceiuri, sau stătea scris aşa în cieruri fiindcă tu i-ai fi pus coîrne binefăcătorului tău?

JACQUES: Stăteau scrise amândouă, una lângă alta. Totul a fost scris în acelaşi timp. În ceruri e un fel. De sul mare, care se desfăşoară încetul cu încetul…

Dă-ţi seama, cititorule, până unde aş putea duce convorbirea asta, asupra unui lucru despre care s-au vorbit şi s-au scris atâtea, de două mii de ani încoace, fără să se facă măcar un pas înainte. Dacă îmi eşti cât de cât recunoscător pentru ce ţi-am spus, apăi poţi să-mi fii şi mai recunoscător pentru ce nu ţi-am spus.

Pe când cei doi teologi ai noştri discutau fără să se înţeleagă, aşa cum se poate întâmpla în teologie, se lăsă noaptea. Străbăteau un ţinut primejdios din totdeauna, dai mai cu seamă acum, când reaua administraţie şi sărăcia înmulţiseră la nesfârşit numărul tâlharilor. Traseră airundoi la hanul cel mai năpăstuit. Li se aşternură două paturi de campanie într-o odaae cu pereţi subţiri şi crăpaţi peste tot. Cer ură de mâncare. Li se aduse apă stătuta, pâine neagră şi vin oţetit. Hangiul, hangiţa, copiii şi argaţii aveau cu toţii nişte mutre înfiorătoare. Cei doi drumeţi auzeau din odaia de alături râsete necumpătate şi voioşia gălăgioasă a vreo doisprezece tâlhari care sosiseră înaintea lor şi puseseră mâna pe toate merindele. Jacques era

destul de liniştit; dar nu acelaşi lucru s-ar fi putut spune despre stăpânul său, care se plimba îngrijorat de colo-colo, în timp ce sluga mistuia câteva coltuce de pâine neagră şi înghiţea, strâmbându-se, câteva stacane de vin prost. Cam aşa stăteau lucrurile, când auziră nişte bătăi în uşă: era un argat pe care neobrăzaţii şi primejdioşii vecini îl siliseră să le aducă celor doi călători, pe un taler de-al lor, oscioarele unei păsări din cele înfulecate de ei. Mânios, Jacques apucă pistoalele stăpânului.

— Unde te duci?

— Las' pe mine.

— Te întreb unde te duci!

— Să-i învăţ minte pe ticăloşii ăştia.

— Dar ştii că sunt vreo doisprezece?

— Pot să fie şi o sută, numărul nu înseamnă nimic, dacă în ceruri stă scris că nu sunt destui.

— Să te ia naiba, cu zicala ta idioată cu tot!... Jacques scăpă din mâinile stăpânului şi dădu buzna în odaia ttiharilor, cu câte un pistol încărcat în fiecare mână. „La culcare, repede, le strigă el; dacă mişcă vreunul, îi zbor creierii...11 înfăţişarea şi glasul lui Jacques erau atât de crunte, încât haimanalele acelea, care îşi preţuiau viaţa tot aiât cât şi-o preţuiesc şi oamenii cumsecade, se ridicară de la masă fără să sufle o vorbă, se dezbrăcară şi se culcară. Stăpânul, neştiind sigur cum se Va sfârşi a- ventura, îl aştepta tremurând. Jacques se întoarse încărcat cu veşmintele de care-i despuiase pe fârtaţi; pusese mâna pe ele ca nu cumva să le dea 'prin gând să se scoale; stinse lumina şi răsuci de două ori cheia pe care o ţinea atârnată de unul din pistoale. „Acum, domnule, îi spuse el stăpânului, nu mai avem altceva de făcut decât să ne baricadăm proptindu-ne paturile în uşă şi să dormim liniştiţi...1* Şi se apucă să împingă paturile, povestindu-i stăpânului, cu sânge rece şi pe scurt, amănuntele expediţiei.

STĂPÂNUL: Jacques, ce dihanie de om mai eşti şi tu! Vasăzică, tu crezi...

JACQUES: Nici nu cred, nici nu tăgăduiesc.

STÂPÂNUL: Şi dacă nu voiau să se culce?

JACQUES: Ar fi fost cu neputinţă.

STĂPÂNUL: De ce?

JACQUES: Fiindcă s-au culcat.

STĂPÂNUL: Dar dacă se-mbăţoşau?

JACQUES: Cu atât mai rău ori cu atât mai bine.

STAPÂNUL: Dacă... dacă... dacă... şi...

JACQUES: Dacă, dac-ar fierbe marea, s-ar găsi, după cum se zice, o sumedenie de peşti fierţi. Ce dracu, domnule, adineauri credeai că mă paşte o primejdie grozavă şi te înşelai amarnic; acum te crezi pe dumneata în măre primejdie şi poate că iar te înşeli amarnic. Toţi câţi ne găsim în casa asta ne temem unii de alţii; ceea ce dovedeşte că nu suntem, toţi, decât nişte nătărăi...

Şi, tot flecărind aşa, iată-l dezbrăcat, culcat şi adormit. Iar stăpânul, înfulecând la rândul lui o bucată de pâine neagră şi bând o înghiţitură de vin prost, ciulea urechile, asculta cum sforăie Jacques şi spunea: „Al naibii om rr.ai e şi ăsta!“... Urmând pilda slugii, stăpânul se lungi în culcuşul păcătos pe care-l avea, dar nu fu chip să doarmă ca el. Când mijeau zorii, Jacques simţi o mână împingându-l; era mâna stăpânului. Iar stăpânul îl striga încetişor: „Jacques! Jacques!“

JACQUES: Ce-i?

STĂPÂN TJL: Se luminează de ziuă.

JACQUES: Se poate.

STĂPÂNUL: Păi, atunci, scoală-te.

JACQUES: De ce?

STAPlNL'L: Ca s-o ştergem cât mai repede de-aici. JACQUES: De. Ce?

STĂPÂNUL: Fiindcă nu prea stăm bine.

JACQUES: Cine ştie? Crezi că în altă parte o să ne fie mai bine?

STĂPÂNUL: Jacques!

JACQUES: Ei. Jacques! Jacques! Ce dihanie de om mai eşti şi tu?

STĂPÂNL'L: Ce dihanie de om mai eşti şi tu?! Jacques, prietene, te rog.

b-

Jacques îşi frecă ochii, căscă de mai multe ori, se întinse, se sculă, se îmbrăcă fără grabă, împinse paturile, ieşi din odaie, coborî, merse la grajd, puse şeile şi căpestrele la cai, îl trezi pe hangiul care mai dormea încă; plăti ce era de plată, păstră cheile celor două odăi şi iată-l pornind la drum împreună cu stăpânu-său.

Stăpânul voia să se depărteze la trap întins; Jacques voia să meargă la pas, tinând-o mereu pe-a lui. Când a- j unseră la o depărtare destul de mare de amărâtul lor culcuş, stăpânul,

auzind cum zăngăne ceva în buzunarul lui Jacques, îl întrebă ce are acolo. Jacques îi răspunse că are cheile celor două odăi.

STĂPÂNUL: Şi de ce nu le-ai dat înapoi?

JACQUES: Fiindcă vor trebui să spargă două uşi: a vecinilor ca să-i scoată din închisoare, a noastră ca să li se dea hainele; şi fiindcă aşa o să câştigăm timp.

STĂPÂNUL: Foarte bine, Jacques! Dar de ce să câştigăm timp?

JACQUES: De ce? Pe cinstea mea că habar n-am.

STAPÂNUL: Şi dacă ai de gând să câştigi timp, de ce ţii morţiş să mergi la pas?

JACQUES: Asta din pricină că, neştiind ce-i scris în ceruri, nu ştii nici ce vrei, nici ce faci, şi te iei după vreo toană căreia i se spune judecată, sau după judecata care nu e adeseori decât o toană primejdioasă, şi te duce când la bine, când la rău.

STĂPÂNUL: Ai putea să-mi spui şi mie ce-i un nebun şi ce-i un înţelept?

JACQUES: De ce nu?... un nebun... stai puţin... e un om nefericit; şi, prin urmare, un om fericit e înţelept.

STĂPlNUL: Dar ce e un om fericit sau nefericit?

JACQUES: La asta e lesne să-ţi răspund. Un om fe-

— Ricit e acela a cărui fericire stă scrisă în ceruri; şi, prin urmare, unul a cărui nefericire stă scrisă în ceruri va fi nefericit.

STAPÂNUL: Şi cine a scris în ceruri fericirea sau nefericirea?

JACQUES: Şi cine a făcut câtamai zapisul pe care sunt scrise toate? Am cunoscut un căpitan, prieten de-al căpitanului meu, care ar fi dat cu dragă inimă un pol ca să afle; dar căpitanul meu n-ar fi dat nicio lăscaie, şi nici, eu; fiindcă, la ce mi-ar folosi dacă aş şti? M-ar ajuta cumva să mă feresc de groapa în care oricum va trebui să-mi frâng gâtul?

STAPÂNUL: Cred că da.

JACQUES: Eu cred că nu; fiindcă asta ar însemna că există un rând neadevărat pe marele zapis care cuprinde adevărul, care nu cuprinde decât adevărul şi care cuprinde tot adevărul. Adică să stea scris în marele zapis: „în cutare zi, Jacques îşi va frânge gâtul”, iar Jacques să nu-şi frângă gâtul? îţi închipui că se poate una ca asta, oricine ar fi autorul marelui zapis?

STĂPÂNUL: De, aici ar fi mai multe de spus...

JACQUES: Căpitanul meu credea că prevederea e o presupunere, făcută atunci când experienţa ne îngăduie să privim împrejurările în care ne aflăm ca pe nişte cauze ale unor

urmări de nădăjduit sau de temut pentru viitor.

STAPlNUL: Şi tu înţelegeai ceva din toate astea?

JACQTJES: Păi sigur, încetul cu încetul începusem să-i pricep limba. Dar, spunea el, cine s-ar putea lăuda că are i destulă experienţă? Cel care se crede cum nu se pdate mai bine înzestrat n-a fost oare înşelat niciodată? Şi, apoi, există vreun om în stare să-şi dea seama, fără greş, de împrejurările în care se află? Socoteala făcută în capetele noastre şi cea hotărâtă pe catastiful de sus sunt două socoteli cu totul deosebite. Ne mînăm noi soarta, sau soarta re mână pe noi? Qte planuri, chibzuite cu înţelepciune, n-au dat greş, şi câte încă nu vor mai da! Câte planuri nesăbuite n-au fost duse la capăt, şi câte încă nu vor mai fi duse! Asta îmi spunea în- ti-una căpitanul meu, după luarea Bergop-zoom-ului şi a Fort-Mahon-ului; şi adăuga apoi că prevederea nu ne asigură un sfârşit bun, ci numai ne mângâie când sfârşim rău un lucru; de aceea, în ajunul vreunei bătăK, el dormea în cort cum ar fi dormit acasă şi se ducea la luptă ca la bal. Despre el, nici vorbă c-ai fi strigat: „Al naibii om!“

Pe când vorbeau astfel, auziră ceva mai în urma lor zjomote şi strigăte; se uitară înapoi şi văzură o ceată da oameni înarmaţi cu prăjini şi cu furci, care înaintau în goană spre ei. O să credeţi că erau hangiii, argaţii lor şi tâlharii mai sus-Tomeniţi. O să credeţi că dimineaţa spărseseră uşile, din lipsă de chei, şi tâlharii îşi închi- puiseră că drumeţii noştri o şterseseră cu ţoalele lor. Jacques aşa crezu, şi. —şi şopti printre dinţi: „Blestemate fie cheile şi toana săi judecata care m-a făcut să le iau ca mine. Blestamată. Fde prudenţa! etc., etc.“ O să credeţi el armata asta mici tăbărî pe Jacques şi pe stăpânul sau, că s-a petrecut o faptă sângeroasă, că a plouat cu c. Omege şi că s-au tras focuri de pistol; şi, într-adevâr, ar fi de ajuns să vreau eu, ca toate astea chiar să se întâmple; dar atunci s-a zis cu adevărul povestirii, s-a zis cu istorisirea dragostei lui Jacques. Nu, drumeţii noştri nu erau urmăriţi; habar n-am ce s-a mai petrecut li han după plecarea lor. Ei îşi urmară drumul, mergând tot fără să ştie încotro, deşi cam aveau idee pe unde ar fi vrut să meargă; îşi urmară deci drumul, înşelându-şi urâtul şi osteneala prin tăcere şi flecăreală, aşa cum fac cei ce umblă şi uneori chiar cei ce stau locului, pe vreun scaun.

Se vede cât de colo că nu fac un roman, fiindcă nu ţin seama

îndeajuns tocmai de ceea ce un romancier ar folosi din plin. Iar cel care îmi ia scrisele drept adevăr curat greşeşte poate mai puţin decât cel care mi le-ar lua drept basme.

De data asta, stăpânul deschise vorba şi începu cu refrenul lui obişnuit: „Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale?“

JACQUES: Nu mai ştiu unde am rămas. Am fost întrerupt de-atâtea ori, încât ar fi tot aşa de bine dacă aş lua-o de la capăt.

STAPÂNUL: Nu, nu. Să ne întoarcem la leşinul tău din uşa cocioabei. Te găseai în pat, cu gazdele la căpătâi.

JACQUES: Foarte bine! Mai întâi de toate trebuia chemat un felcer, şi nu se găsea niciunul pe-acolo, cale de-o poştă. Gazda îşi sui unul din copii pe cal şi-l trimise la felcerul cel mai apropiat. Între timp, nevasta încălzise nişte poşircă de vin, rupsese în fâşii o zdreanţă de cămaşă de-a bărbatului ei şi mă pomenii cu genunchiul dezinfectat, acoperit cu prişniţe şi oblojit în cârpe. O parte din vinul care-mi folosise pentru leac fu îndulcit cu vreo câteva fărâmiţe de zahăr, şi eu îl dădui pe gât; apoi gazdele mă îndemnară să am răbdare. Se făcuse târziu; oamenii se aşezară la masă şi cinară. Iată şi cina sfir- şită. Dar copilul nu mai venea şi nici pomeneală de felcer. Tatăl se înciudă. Era un om supărăcios din fire; îşi bombănea nevasta şi nimeni nu-i intra în voie. Tşi trimise ceilalţi copii la culcare, răstindu-se la ei. Nevasta se aşezase pe o laviţă şi începuse să toarcă. Bărbatul umbla de colo-colo şi, tot umblând, îi căuta nod în papură: „Dacă te-ai fi dus la moară, cum ţi-am spus eu…“ şi-şi sfârşea vorbele arătând cu capul spre patul meu.

— O să mă duc mâine.

— Astăzi trebuia să te duci, cum ţi-am spus eu… Şi ce mai aştepţi caisă stringi paiele care au mai rămas pe şură?

— O să le strâng mâine.

— Păi, vezi că nu mai avem multe; şi tare-ai fi făcut bine să le strângi astăzi, cum ţi-am spus eu… Şi maldărul de orz, care se strică în hambar, mă prind că nici nu te-ai gândit să-l clinteşti măcar.

— L-au întors copiii.

— Trebuia să-l întorci tu. Dacă ai fi fost în hambar, nu te-ai fi aflat la poartă…

. Şi numai ce soseşte un felcer, apoi încă urul, şi în; ă unul, aduşi de băieţaşul gazdei.

STĂPÂNUL: Iată-te bogat în felceri, ca sfintul Roeh în pălăriiJ.

JACQUES: Primul nu fusese acasă când îl căutase băieţaşul; dar nevastă-sa îl vestise pe cel de-al doilea; iar cel de-al treilea îl întovărăşise pe băieţaş., Ei! noroc, cumetrilor; aţi venit?“ îi întrebă primul sosit pe ceilalţi doi... Aceştia veniseră în mare grabă, erau înfierbântaţi, arătau rău. Şi iată-i, stând laolaltă în jurul mesei încă nestrânse. Nevasta coborî în beci şi urcă aducând o sticlă. Bărbatul bombănea printre dinţi: „Ei, ce naiba căuta la poartă?“ Se bea, se vorbeşte despre bolile din ţinut; începe fiecare să-şi înşire cazurile. Eu mă vaiet; mi se spune: „Peste o clipi o să vedem de dumneata*. După prima sticlă, au mai cerut una, tot pe socoteala lecuirii mele, apoi încă una, şi încă una, toate pe socoteala lecuirii; şi la fiecare sticlă soţul îşi spunea i£r vorba lui „Ei, ce naiba căuta la poartă?“

Ce-ar mai fi putut face un altul cu felcerii ăştia trei, cu discuţia lor când au ajuns la a patra sticlă, cu toptanul lor de lecuiri miraculoase, cu nerăbdarea lui Jacques, cu necazul gazdei, cu vorbele Esculapilor[100] noştri de ţară despre genunchiul lui Jacques, cu părerile loi felurit*, unul susţinind morţiş că Jacques va da ortul popii daci nu se grăbesc să-i taie pidorul, altul că trebuie scos glontele şi bucăţica de veşmint care pătrunsese o dată cu el, şi cruţat piciorul bietului om! Şi, în răstimp, l-am fi văzut pe Jacques stând în pit, privindu-şi cu jale piciorul, luându-şi adio pentru totdeauna de la el, aşa cum l-am văzut pe unul dintre generalii noştri între Dufouart şi Louis 4. Al treilea felcer ar fi bătut apa în piuă până când s-ar fi iscat cearta, iar ocările ar fi adus după ele încăierarea cuvenită.

O să vă scutesc de toate lucrurile astea, pe care le veţi găsi în romane, în comedia veche şi în lume. Când l-am auzit pe bărbat strigând despre nevastă-sa: „Ce naiba căuta la poartă?“, mi l-am amintit pe Harpagonul lui Moliere, spunându-i fiului său: *Ce-o să facă* pe *galera asta*[101]? Am priceput atunci că nu-i de ajuns numai să spui adevărul, ci mai e nevoie să fii şi glumeţ; şi că, de aceea, se va spune în vecii vecilor Ce-o *să facă pe galera aste,* iar vorba ţăranului meu *Ce căuta ea la poartă?* n-o să ajungă niciodată proverb.

Dar Jacques nu se purta cu stăpânul său la fel de grijuliu cum mă port eu cu dumneata; nu lăsa la o parte nici cel mai mic

---

100 Esculap sau Asclepios, personaj mitologic; zeu al me- dicinei.

101 De fapt. replica aceasta nu e a lui Harpagon, ci a lui Ge- ronte din *Vicleniile lui Scapin.*

amănunt, chiar de-ar fi fost să-l mai adoarmă o dată. Iar dacă la căpătâiul rănitului n-a rămas cel mai dibaci dintre felceri, în schimb a rămas cel mai vânjos.

Acum, o Bă mă întrebi; nu cumva ai de gând să scoţi bisturie în faţa mea, să tai cărnuri, să verşi sânge şi să-mi înfăţişezi o operaţie chirurgicală? După a ta părere, asta n-ar fi tocmai o dovadă de bun-gust... Ei, hai să trecem peste operaţie, dar cred că o să-i dai voie măcar lui Jacques să-i spună stăpânului său, aşa cum de altfel i-a şi spus: „Vai! domnule, dumplit mai e să ţi se pună la loc un genunchi sfărâmat!...“ Iar stăpânul său să răspundă aşa cum mai răspunsese o dată: „Fugi de-aici, Jacques, pesemne glumeşti.. Dar ceea ce nici tot aurul din lume n-o să mă oprească să-ţi spun e că stăpânul lui Jacques abia dăduse răspunsul acesta potrivit, când calul i se poticni şi căzu, iar el îşi lovi genunchiul de-o pia tră ascuţită şi începu să ţipe cât îl ţinea gura: „M-am. Dus pe copcă! Mi-am fărimat genunchiul!...“

Deşi Jacques avea cea mai caldă inimă omenească din câte se pot închipui şi ţinea mult la stăpânul său, zău c-aş vrea să ştiu ce s-a petrecut în fundul inimii lui, dacă nu în prima clipă, măcar atunci când a fost sigur că din căderea aceea n-o să iasă nimic grav; şi aş mai vrea să ştiu dacă a putut să nu se bucure cât de cât, în taină, de-o întâmplare din care stăpânul său avea şi ir. _ veţe ce înseamnă o rană la genunchi.

Şi tare aş mai ţine să-mi spui tu, cititorule, dacă stâ- pânului nu i-ar fi plăcut cumva să fie rănit, chiar mai grav, oriunde, numai la genunchi nu, şi dacă nu l-a năpădit mai mult ruşinea decât durerea.

Când stăpânul îşi mai veni puţin în fire de pe urma căderii şi din tullmrare, încăleca iar şi dădu vreo cinci sau şase lovituri de pinteni calului, care porni ca fulgerul; şi tot aşa făcu şi bidiviul lui Jacques, căci între cele două animale exista aceeaşi prietenie strinsă care îi lega pe călăreţii lor; laolaltă formau două perechi d? prieteni.

Când cei doi cai, care gâfiiau de-ţi rupeau inima, îţi reluară mersul obişnuit, Jacques îi spuse stăpânului: „E., ce părere ai, domnule?“

STAPlNUL: Despre ce anume?

JACQUES: Despre rana la genunchi.

STĂPÂNUL: Cred, ca şi tine, că e una dintre cele mai cumplite.

JACQUES: Cea de la genunchiul dumitale?

STĂPÂNUL: Nu, nu; de la al meu, de la al tău, de la toţi genunchii din lume.

JACQUES: Stăpâne, stăpâne, n-ai înţeles cum trebuie; crede-mă că niciodată nu ne căim decât de durerile noastre.

STĂPÂNUL: Baţi câmpii!

JACQUES: Ah! Dacă aş şti să vorbesc aşa cum ştiu să gândesc! Dar stătea scris în Ceruri să am lucrurile în cap şi să nu găsesc cuvintele.

Spunând acestea, Jacques se încutcă într-o metafizică foarte subtilă şi poate foarte adevărată. Încerca să-şi faci stăpânul să priceapă că vorba durere e lipsită de sens şi că nu începe să aibă un înţeles oarecare decât în clipa când ne aduce în minte un simţământ pe care l-am mai încercat cândva. Stăpânul său îl întrebă dacă a născut vreodată.

— Nu, îi răspunse Jacques.

— Dar crezi că atunci când naşti ai dureri groaznice, nu-i aşa?

— Păi sigur!

— Şi ţi-e milă de femeile care sunt în durerile facerii?

— Grozav.

— Vasăzică, îi căinezi câteodată şi pe alţii, nu numai pe tine.

— Îi căinez pe aceia sau pe acelea care îşi frâng mâinile, care îşi smulg părul, care strigă, fiindcă ştiu din experienţă că nu faci astfel de lucruri decât atunci când suferi; cât priveşte însă durerile facerii, hărăzite numai femeilor, nu le căinez de loc; nu le-am încercat, slavă Domnului! Dar să ne întoarcem la o durere cunoscută de amândoi, la povestea genunchiului meu, care a devenit al dumitale, după ce ai căzut.

STÂPÂNUL: Nu, Jacques; să ne întoarcem la povestea dragostei tale, care a devenit a mea, după mâhni- rile îndurate.

JACQUES: Iată-mă oblojit şi ceva mai uşurat. Felcerul pleacă, gazdele se retrag şi se culcă. Odaia lor nu era despărţită de a mea decât printr-un perete de şipci peste care fusese lipită hârtie albastră, iar pe hârtia asta se aflau nişte poze colorate. Cum nu dormeam, am au- zit-o pe femeie spunându-i omului ei: „Dă-mi pace, n-am chef de joacă. Un biet nenorocit îşi dă sufletul la uşa noastră, şi tu…“

— Măi femeie, o să-mi spui toate astea, după…

— Nu, n-am să te las. Dacă nu sfârşeşti odată, să ştii că mă dau jos din pat. Crezi că mi-ar face vreo plăcere, acum, când mi-

e inima grea?

— Oho, dacă-ţi place să mă rog atâta de tine, tot tu îi să păgubeşti…

— Păi nu vreau isă mă rogi, dar câteodată eşti atât de rău!… fiindcă… fiindcă…

După un răgaz atât de scurt, bărbatul luă din nou cu- vântul şi spvse: „Acum, femele, dă-ti şi tu seama că dintr-o milostenie nelalocul e. Ne-ai vârât într-o încurcătură din care e cu neputinţă să scăpăm. Recolta e proastă; abia dacă putem face faţă nevoilor noastre şi ale copiilor. Grânele sunt scumpe foc! Vinul s-a dus! Măcar dacă am putea găsi de lucru; dar bogătanii ver să cheltuiască tot mai puţin; calicii stau cu mâinile în sân; pentru o zi tie muncă pierd alte patru zile; creditorii se poartă câineşte; şi tocmai acum te-ai găsit să aduci Sn casă un necunoscut, un străin care o să rămână aici cât o vreai Dumnezeu şi cât o vrea felcerul ăsta, nezorit de loc, să-l lecuiască; fiindcă felcerii lungesc bolile cât pot mai mult. Ai cules un străin fără o lăscaie, şi o să ne dubleze, o să ne întreiască cheltuielile, la spune-mi, nevastă, cum o să scapi de omul ăsta? Vorbeşte, femeie, judecă şi tu şi spune-mi ceva…

— Parcă se poate vorbi cu tine?

— Zici că sunt ursuz, că te bdmbănesc; ei! Care n-ar fi aşa, în locul meu? Care n-ar bombăni? Mai aveam şi noi, acolo, un strop de vin în beci. Dumnezeu ştie cum o să-i meargă! Felcerii au dat pe gât într-o seară mai mult decât am fi băut noi şi copiii într-o săptâmână. Iar felcerului, care îţi închipui şi tu că nu vine de pomană, cine o să-i plătească?

— Păi da. Aşa e, cum spui; şi tocmai fiindcă trăim în lipsuri îmi mai torni câte-un copil, ca şi cum n-am avea destui.

— Da’ de unde!

— Ba da; sunt sigură c-o să-mi ajungă iar burta la gură.

— Aşa spui tu de fiecare dată.

— Şi s-a întâmplat aşa de dte ori m-a mincat urechea, după aia… Iar acum mă mănâncă mai rău ca oricând.

— Urechea ta nu ştie ce spune.

— la mâna de pe mine! Lasă-mi urechea în pace! Lasă-mă dracului, omule; ce, eşti nebun? Iar o să-ţi fie rău pe urmă…

— Aşa! N-am mai făcut asta de-atunci, din seara sfântului Ioan.

— Faci tu ce fad, şi p-ormă, peste o lună, iar o să mârâi, ca şi

cum ar fi vina mea.

— Nu, nu.

— Iar peste nouă luni o să fie şi mai rău.

— Nu, nu.

— Vasăzică tu ai vrut.

— Da, da.

— N-o să uiţi? N-ai să-mi spui cum mi-ai mai spus de fiecare dată?

— Nu, nu...

Şi-apoi, iată cum, din nu în nu şi din da în da, omul ăsta înverşunat împotriva nevesti-si, fiindcă se lăsase cuprinsă de-un simţământ omenesc...

STAPÂNUL: Tocmai la asta mă gândeam şi eu. JACQUES: Bineînţeles că soţul nu prea-şi ţinea fă- găduiala; dar era tânăr şi avea nevastă frumoasă. Niciodată nu se nasc atâţia copii ca în vremurile de sărăcie.

STĂPÂNUL: Nimic nu-i întrece pe calici când e vorba să se înmulţească.

JACQUES: Păi un copil mai mult nu înseamnă nimic pentru ei; îi hrăneşte mila altora. Şi-apoi e singura plăcere care nu costă bani; se mângâie şi ei noaptea, pe gratis, de năpastele îndurate ziua... Totuşi, trebuie să recunoaştem că gazda avea dreptate. Şi pe când tocmai îmi spuneam asta în gând, m-a apucat o durere cumplită la genunchi şi-am început să strig: „Ah, genunchiul!“ Şi bărbatul striga: „Oh, femeie!...“ Iar femeia striga: „Ah! bărbate!. Păi... păi... omul de dincolo!“

— Ei, ce-i cu el?

— Ne-o fi auzit!

— N-are decât să ne-audă.

— Mâine o să-mi fie ruşine să-l privesc în ochi.

— Păi de ce? Nu eşti tu nevastă-mea? Şi r. U nu sunt bărbatu-tău? Oare un bărbat are o nevastă, şi o nevastă are un bărbat, aşa, de florile mărului?

— Ah! Ah!

— Ei, ce ţi s-a mai întâmplat?

— Urechea!...

— Ce-i cu urechea?

— Mă doare mai rău ca oricând.

— Dormi, şi o să-ţi treacă..

— Nu pot. Ah, urechea! Ah, urechea!

— Urechea, urechea, uşor de zis…

N-am să spun ce s-a mal petrecut între ei; dar femeia, după ce repetă de mai multe ori cu voce înceată şi repezită: „urechea, urechea”, sfârşi piin a bâlbâi în si- lalte întrerupte „u… re… chea…” şi după această „u… re… che…“ a mai bâlbâit nu ştiu ce, care, împreună cu tăcerea ce urmă, mă făcu să-mi închipui ci tnâncărimea urechii i se potolise într-un fel sau altul, n-are a face; şi asta mie mi-a făcut plăcere. Dar şi ei!

STĂPÂNUL: Jacques, pune-ti mâna pe inima şi jură-mi că nu de femeia asta te vei îndrăgosti.

JACQUES: Jur.

STÂPÂNUL: Cu atât mai rău pentru tine.

JACQUES: Cu atât mai rău, sau cu atât mai bine. Nu cumva crezi că femeile cu asemenea urechi te ascultă bucuroase!

STÂPÂNUL: Cred că aşa stă scris în ceruri.

JACQUES: Eu cred că mai departe slă scris ca ele să nu asculte multă vreme de unul şi acelaşi bărbat, şi că sunt întrucâtva pornite să-şi plece urechea şi la ce spune un altul.

STÂPÂNUL: Aşa o fi.

Şi iată-i încurcaţi într-o gâlceavă nesfârşită cu privire la femei; unul susţinea că femeile sunt bune, celă- lall că sunt rele: şi aveau amândoi dreptate; unul că sunt toante, altul că sunt deştepte: şi aveau amândoi drep- ’ tate; unul că sunt mincinoase, altul că nu mint: şi aveau amândoi dreptate; unul că sunt zgârcite, altul că BÂnt darnice: şi aveau amândoi dreptate; unul ca sunt frumoase, altul că sunt slute; şi aveau amândoi dreptate; unul că sunt guralive, altul că au măsură la vorbă, unul că sunt sincere, altul că sunt prefăcute; urni că n-au habar de nimic, altul că sunt atotştiutoare; unul că sunt cuminţi, altul că sunt desfrmate; unul ţicnite, altul chibzuite; unul mari, altul mici: şi aveau amândoi dreptate.

Tot ţinând-o întruna cu sfada asta, caie le-ar îi ajuns şi dacă ar fi avut de gând să facă înconjurul pământului fără să tacă nicio clipă şi fără să cadă la învoială, îi întâmpină o furtună şi-i sili să se îndreţte spre… — încotro? — încotro? Ei, cititorule, tare mă supără curiozitatea ta! Ce dracu îţi pasă? Dacă am să-ţi spun că se îndreptau spre Pontoise sau spre Saint-Germain, spre Notre Dame de Lorette sau spre Saint-Jacques de Com- postelle, ce-ai să câştigi cu asta? Dacă stărui, îţi voi spune că se îndreptau spre… da; de ce nu?… spre un castel uriaş, pe frontispiciul

căruia stătea scris: „Nu sunt al nimănui şi aparţin tuturor. Eraţi aici înainte de a intra şi veţi mai fi încă şi după ce veţi ieşi.“ – Au intrat în castel?

— Nu, fiindcă sau era inscripţia falsă, sau fuseseră înăuntru înainte de a intra.

— Dar cel puţin au ieşit de acolo?

— Nu, fiindcă sau inscripţia era falsă, sau tot au mai rămas şi după ce au ieşit.

— Şi ce-au făcut acolo?

— Jacques spunea ce era scris pe frontispiciu; stăpânul spunea ce poftea; şi aveau amândoi dreptate.

— Ce fel de oameni au întâlnit acolo?

— Şi buni şi răi.

— Şi ce spuneau?

— Câteva adevăruri şi o grămadă de minciuni.

— Oameni deştepţi erau?

— Păi se putea să nu dai de ei? Şi să nu dai de afurisiţii care îţi pun mereu întrebări? De ăştia fuge lumea ca de ciumă. Ceea ce i-a micat mai mult, pe Jacques şi pe stăpânu-său, a fost faptul că au dat peste vreo douăzeci de îndrăzneţi care puseseră mâna pe locuinţele cele mai grozave şi se mai plângeau că n-au loc destul; îndrăzneţii ăştia susţineau, împotriva dreptului comun şi împotriva adevăratului sens al inscripţiei, că moşteniseră, ca stăpânitori deplini, castelul; îndrăzneţii ăştia, împreună cu vreo câţiva derbedei plătiţi de ei, convinseseră despre dreptatea lor numeroşi alţi derbedei, plătiţi tot de ei şi gata oricând să spânzure sau să ucidă pentru un gologan pe oricine ar fi cutezat să-i contrazică: căci. Pe vremea lui Jacques şi a stăpânului său, se mai întâmpla uneori ca unii să cuteze asemenea lucru.

— Şi scăpau nepedep- siţi?

— Depinde.

O să zici că mă joc şi că, neştiind ce să fac cu drumeţii mei, mă vâr în alegorie, scăparea obişnuită a minţilor sterpe. Ţi-aş jertfi alegoria şi toate bogăţiile pe care le-aş putea scoate din ea; aş recunoaşte tot ce-ai pofti, dar cu o condiţie: să nu mai îmi baţi capul cu ultimul culcuş al lui Jacques şi al stăpânului său: să zicem că au ajuns într-un oraş mare şi că s-au culcat la nişte fetişcane; sau că şi-au petrecut noaptea la un vechi prie ten, care i-a primit cât a putut mai bine; Bau că au cerut adăpost la călugării cerşetori, unde au fost prost găzduiţi şi prost hrăniţi,

din dragoste pentru Dumnezeu; că au fost primiţi în casa vreunui om de seamă ţi au dus lipsă de tot ce ie era trebuitor, în timp ce în preajma lor se găseau nenumărate lucruri de prisos; că au plecat în zori dintr-un han mare, unde au fost nevoiţi să plătească foarte scump o cină proastă, servită pe talere de argint, şi o noapte petrecută între perdele de damasc şi cearşafuri umede şi boţite; că i-a găzduit un popă de ţară neîndestulat, care s-a grăbit să folosească păsările enoriaşilor săi ca să facă rost de nişte jurnări şi o tocană de pui; sau că şi-au înecat minţile în vinuri din cele mai bune, s-au îndopat cu mâncăruri alese? i au căpătat o indigestie straşnică în vreo mănăstire bogată de-a Bernardinilor; căci, deşi toate acestea ţi s-ar fi putut părea cu neputinţă, Jacques era de altă părere. N-ar fi fost intr-adevăr cu putinţă decât ceea ce stătea scris în ceruri. Adevărul e că, oriîncotro ţi-ar place să-i porneşti, ei n-ar fi apucat să facă nici douăzeci de paşi, căci stăpânul, după ce-şi luă mai întâi, ca de obicei, priza de tabac, îl şi întrebă pe Jacques:,. Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale?“

În loc să-i răspundă, Jacques strigă: „La naiba cu povestea dragostei mele! Parcă n-ai vedea că am. Uitat…”

STÂPÂNUL: Ce-ai uitat?

în loc să-i răspundă, Jacques îşi întorcea buzunarele pe dos şi se scotocea, de pomană, pretutindeni. Îşi uitase sacul de drum la căpătâiul patului şi de-abia apucă să-i mărturisească asta stăpânului său, că el şi strigă: „La naiba cu povestea dragostei tale! Parcă n-ai vedea că mi-a rămas ceasornicul agăţat de vatră!“

Jacques nu se lăsă rugat; o luă la goană de îndată, şi, fiindcă nu se grăbea niciodată, ajunse încetişor la…

— La castelul uriaş?

— Nu, nu. Alege dintre culcuşurile posibile pe care le-am înşirat mai sus pe cel mai potrivit în împrejurarea de faţă.

între timp, stăpânu-său ţinea mereu calea înainte; dar iată-i, stăpân şi slugă, despărţiţi, şi nu ştiu pe care să-l aleg. Dacă vrei să-l urmezi pe Jacques, bagă bine de seamă: căutarea pungii şi a ceasului poate deveni atât de îndelungată şi de încurcată, încât el nu-şi va mai întâlni multă vreme stăpânul, singurul căruia îi povesteşte dragostea, şi atunci s-a zis cu dragostea lui Jacques. Iar dacă lăsându-l singur în căutarea sacului şi a

ceasornicului, te-ai hotărî să-i însoţeşti stăpânul, atunci ai fi politicos, dar te-ai plictisi foarte; nu cunoşti încă soiul ăsta de oameni. Are idei puţine în căpăţână şi, dacă se întâmplă să spună şi el un lucru mai ca lumea, atunci îl scoate din ce n-a uitat încă de tot sau din inspiraţie. Are şi el ochi, ca dumneata sau ca mine; dar nu se ştie dacă, de obicei, priveşte cu ei. Nici nu doarme, nici nu e treaz; îşi duce viaţa: asta e funcţia lui obişnuită. Automatul ăsta merge drept înainte, întorcându-se din când în când să vadă dacă nu se zărea Jacques; descăleca şi mergea pe jos; îşi încăleca iar gloaba, mai făcea un sfert de leghe; descăleca din nou şi se aşeza jos, cu frâul trecut pe după braţ şi cu capul sprijinit în palme. Când se sătura să tot stea aşa, se ridica şi privea depărtările, ca să vadă de nu se zăreşte cumva Jacques. Dar nu se vedea nici urmă de Jacques. Atunci îşi ieşea din sările şiT fără să-şi dea seama dacă vorbeşte sau nu, spunea: „Călăul! câinele! ticălosul! unde-o fi? ce-o fi făcând? Oare îi trebuia atâta vreme ca să ia înapoi o pungă şi un ceasornic? Am să-l stâlcesc în bătaie; o! asta e sigur; am să-l stâlcesc în bătaie.1’ Apoi îşi căuta ceasornicul în bu- zunăraşul de la cingătoare, unde bine-înţeles că nu-l găsea, şi se prăpădea de mâhnire, fiindcă nu ştia ce să se facă fără ceasornic, fără tabacheră şi fără Jacques: astea îi erau cele trei pivoturi ale vieţii, petrecută prizând tabac, uitându-se cât e ceasul, punându-i întrebări lui Jacques şi combinându-le în toate felurile cu putinţă. Lipsit de ceasornic, nu-i mai rămânea, aşadar, decât tabacherea, pe care o deschidea şi o închidea la fiecare minut, aşa cum fac şi eu când mă plictisesc. Tabacul care-mi mai rămâne seara în tabacheră e în raport direct cu distracţia, sau în raport invers cu plictiseala din cursul zilei. Te rog să te obişnuieşti, cititorule, cu felul acesta de-a vorbi luat din geometrie, fiindcă îl găsesc scurt şi cuprinzător şi de aceea mă voi folosi adesea de el.

Ce zici, te-ai săturat de stăpân? Şi fiindcă sluga nu mai vine odată, vrei să ne ducem noi la ea? Bietul Jacques! chiar în clipa când îi pomeneam numele, el striga îndurerat: „Stătea scris, vasăzică, în. Ceruri, să fiu înhăţat în aceeaşi zi ca tâlhar de drumul mare, gata să fiu dus la temniţă şi învinuit că aş fi ademenit o fată!“

Pe când se apropia agale de castel, adică nu... de locul unde dormiseră în ajun, trece pe lângă el unul din neguţătorii

ambulanţi cărora li se zice boccegii şi-i strigă: „Domnule cavaler, ia jartiere, cingătoare, şnururi de ceas, tabachere la modă. Jabackuri[102] veritabile, inele, brelocuri de ceas. Ia un ceasornic, domnule, un ceasornic frumos, de aur, dăltuit cu capac dublu, aproape nou…“ Jacques îi răspunde: „Păi şi eu caut unul, dar nu pe al tău…“ şi-şi vede mai departe de drum, mereu la pas. Şi tot mergând aşa i se năzare că stă scris, în ceruri, că tocmai ceasornicul pe care voise să i-l vândă omul acela era ceasornicul stăpânului său. Jacques se întoarce şi-i zice boccegiului: „Prietene, ia arată ceasul ăla cu capac de aur; parcă mi-ar spune ceva c-ar putea să-mi fie pe plac“.

— Pe cinstea mea că nu m-ar mira de loc să fie chiar aşa, zise boccegiul; ceasul e frumos, cum nu se poate mai frumos, ieşit din mâinile lui Julien Le Roi2. Abia am făcut rost de el, mai adineauri; l-am căpătat pe-un codru de pâine şi-o să-l dau ieftin. Îmi plac câştigurile mici şi dese; dar pe vremurile astea îmi merge al naibii de prost; nici peste trei luni nu mai. Dau eu peste un chilipir ca ăsta. Îmi pari om de treabă şi mi-ar place să te bucuri dumneata de el şi nu altul…

Tot vorbind, marchitanul îşi pusese bocceaua jos, o deschisese şi scoase ceasornicul pe care Jacques îl recunoscu îndată, fără să se mire de loc; Căci nu se grăbea niciodată şi nu se mira decât arareori. Se uită bine la ceas: Da, îşi spuse în sinea lui, ăsta e… Apoi, către boc- cegiu: „Bine zici, e frumos, cum nu se poate mai frumos, şi eu ştiu că e şi bun…“ Apoi, punându-l în buzu- năraş, îi zise boccegiului: „Mulţumesc frumos, prietene!“

— Cum, mulţumesc frumos?

— Păi da, e ceasornicul stăpânului meu.

— Habar n-am cine ţi-e stăpân; eu una ştiu: că e ceasornicul meu şi că l-am cumpărat şi l-am plătit…

Şi, apucându-l pe Jacques de guler, se strădui să-şi ia ceasornicul înapoi. Jacques se trage lângă cal, apucă unul din pistoale şi, sprijinindu-l în pieptul boccegiului: „Dă-te înapoi, îi zice, sau te ucid“. Înspăimântat, boc- cegiul îi dă drumul. Jacques încalecă şi porneşte agale la drum, spre oraş, zicându-şi în sine: „Iată ceasornicul re- dobândit, acum să vedem ce-i cu punga.. Boccegiul se grăbeşte să-şi închidă lădiţa, şi-o pune pe umăr şi se ia după Jacques, strigând: „Hoţii! Hoţii! Ucigaşii!

102 Faimos ceasornicar (1686—1759).

Ajutor! Săriţi! Ajutor!…“ Era pe vremea secerişului: lanurile gemeau de ţărani. Îşi lăsară toţi secerile şi se strânseră gloată în jurul omului aceluia, întrebându-l unde e hoţul, unde e ucigaşul.

— Uite-L, uite-l colo.

— Cum! Ala care se îndreaptă fără grabă spre poarta oraşului?

— Ala.

— Fugi de-aici că eşti nebun nu seamănă de loc a hoţ.

— E un hoţ, e un tâlhar, v-o spun eu; mi-a luat cu japca un ceasornic de aur…

Oamenii nu mai ştiau în ce să se încreadă: în ţipetele boccegiului sau în umbletul liniştit al lui Jacques. „Măi copii, adăugă boccegiul, zău că sunt ruinat dacă nu-mi daţi o mână de ajutor; ceasornicul face treizeci de ludovici, cu cuchii închişi. Ajutaţi-mă, se cară cu ceasornicul meu şi, dacă apucă să dea pinteni calului, se duce de râpă ceasornicul…“

Dacă Jacques se afla olecuţă cam depărtişor ca să poată auzi strigătele, putea să vadă, totuşi, destul de lesne gloata, dar tot încet mergea. Făgăduind ţăranilor o răsplată, boccegiul îi hotărî să alerge după Jacques. Şi iată o mulţime de bărbaţi, de femei şi de copii alergând şi strigând: „Puneţi mâna pe hoţ! Prindeţi ucigaşul!“, iar pe urma lor boccegiul, ţinându-se cât de aproape îi îngăduia povara din spate şi strigând: „Puneţi mâna pe hot! Prindeţi ucigaşul!…“

Au intrat în oraş, fiindcă într-un oraş poposiseră Jacques şi stăpânu-său în ajun; abia acum mi-am adus aminte. Localnicii ies din case, se alătură ţăranilor şi boccegiului, încep să strige toţi într-un glas: „Hoţul! Hoţul! Ucigaşul!… îl ajung pe Jacques, toţi odată. Boccegiul se repede la el, Jacques îi arde o lovitură de cizmă, trântindu-l la pământ. Dar boccegiul strigă îrtr-una: „Ticăloşiile, pungaşule, ucigaşule, dă-mi înapoi ceasornicul;

o să rri-l dai tu, şi-or să te. Spânzure…"

Jacques, păstrându-şi cumpătul, vorbeşte mulţimii, care creşte clipă de clipă, şi zice: „Aveţi un magistrat; să fiu dus în faţa lui; acolo am să arăt că nu sunt de loc ticălos şi că s-ar putea ca tocmai omul ăsta să fie aşa. E drept că i-am luat ceasornicul, dar ceasornicul e al stăpânului meu. Nu sunt de loc necunoscut în oraş; alaltăieri seara am sosit aici, împreună cu stăpânu-meu, şi am poposit la domnul locotenent-general, vechiul lui prieten.” Dacă nu v-am spus încă până acum că

Jacques şi stăpânu-său trecuseră prin Conches şi că fuseseră găzduiţi la locotenentul-general din părţile acelea, e pentru că nu mi-am amintit mai din vreme. „Să fiu dus înaintea locote nentului-general’1, spunea Jacques, care între timp descălecase. Iată-l în mijlocul alaiului, pe el, împreună cu calul şi cu boccegiul. Merg, ajung la poara locotenen- tului-general. Jacques, calul şi boccegiul intră. Jacques şi boccegiul nu slăbesc de fel. Mulţimea râmâne afară.

Dar ce făcea tocmai atunci stăpânul lui Jacques? Aţipise pe marginea drumului mare. Cu dârlogii trecuţi peste braţ, iar calul păştea iarba în jurul lui, • atâta cât îl lăsa lungimea dârlogilor.

De cum îl zări pe Jacques, locotenentul-general strigă:

— Ei, tu eşti, dragă Jacques *1* Ce vânt te-aduce, singur, pe-aici?

— Ceasornicul stăpânului meu. Îl lăsase agăţat de colţul vetrei, şi l-am găsit în bocceaua omului ăstuia; apoi m-a mai adus punga, pe care am uitat-o sub pernă şi care se va găsi şi ea, dacă veţi porunci.

— Şi dacă’va fi fost scris în ceruri… adăugă magistratul.

Apoi îşi chemă de îndată slugile: şi, numaidecât, boccegiul, arătând spre un vlăjgan cu mutră de tâlhar, adus de curând în casă, zice: „Iată cine mi-a vândut ceasornicul”.

Magistratul ia o înfăţişare aspră şi zice boccegiului şi slugii: „Aţi merita amândoi să fiţi trimişi la galere: tu fiindcă ai vândut ceasornicul, iar tu fiindcă l-ai cumpărat…” Slugii sale: „Dă-i omului banii şi scoate-ţi livreaua numaidecât…” Boccegiului: „Grăbeşte-te s-o ştergi din locurile astea, dacă nu vrei să rămâi agăţat aici pentru totdeauna. Amândoi vă îndeletniciţi cu o meserie care aduce ghinion… Şi-acum, Jacques, să vedem ce-i cu punga ta.” Cea care şi-o însuşise ieşi la iveală singură: ero o fetişcană bine făcută. „Punga e la mine, domnule, îi spuse ea stăpânului, dar n-am furat-o; mi-a dăruit-o el.“

— Ţi-am dăruit eu punga?

— Da.

— Se poate, dar să mă ia naiba dacă mi-aduc aminte…

Magistratul îi zise lui Jacques: „Haide, Jacques. Mai bine s-o lăsăm încurcată”.

— Domnule…

— E drăguţă şi binevoitoare, după câte văd.

— Domnule, vă jur…

— Cât aveai în pungă?

— Vreo nouă sute şaptesprezece livre.

— Ah! Javette! nouă sute şaptesprezece livre pentru o noapte e mult prea mult pentru tine, cât şi pentru el. Dă punga încoace.

Fetişcana dădu punga stăpânului ei, care scoase un scud de şase franci: „Ţine, îi spuse el aruncându-i scudul; iată preţul serviciilor tale; preţuiesc ele mai mult, nu-i vorbă, dar nu pentru Jacques. Îţi doresc de două ori pe-atât, în fiecare zi, dar nu în casa mea, auzi? Iar tu, Jacques, grăbeşte-te să încaleci şi întoarce-te la stă- pinu-tău."

Jacques îl salută pe magistrat şi plecă fără să răspundă, dar îşi zicea în gând: „Neruşinata! Ticăloasa!

Vasăzică stătea scris în ceruri să se culce cu altul şi să-i plătească Jacques!... Haide, Jacques, mângâie-ţi inima; nu eşti îndeajuns de fericit că ai recăpătat şi purga şi ceasornicul stăpânului tău?"

Jacques încălecă şi despică gloata strânsă la poarta casei magistratului; dar, fiindcă îi venea greu ca atâta mulţime de oameni să-l ia drept o secătură, se prefăcu că-şi scoate ceasornicul din buzunar ca să vadă cât a- rată: apoi dădu pinteni calului, care, nefiind obişnuit cu asemenea lucruri; porni şi mai repede. De obicei, îl lăsa să meargă în voie; căci îi venea la fel de greu t şi să-l oprească din galop, şi să-l îmboldească atunci când mergea cu-ncetul. Noi credem că ne mânăm soarta; dar, de fapt, ea ne mână întotdeauna; şi soarta, pentru Jacques, era tot ce-l atingea sau îi ieşea înainte: calul, stăoânul, un călugăr, un câine, o femeie, un catâr, o cioară. Calul îl ducea, deci, în goană spre stăpânul său, care aţipise la marginea drumului, cu dârlogii petrecuţi peste brat, după cum am spus. Pe atunci, calul întindea de dn-logi; dar când sosi Jacques, dârlogii rămăseseră locului, iar calul ia-l de unde nu-i. Un pungaş, după cât se pare, se apropiase de cel adormit, tăiase binişor căpăstrul şi luase dobitocul. La tropotul calului lui Jacques, stăpânul se deşteptă, şi primele cuvinte pe care le rosti fură: „Te-ai întors, te-ai întors marţafoiule! Am să te..." Zicând asta, începu să caşte de-i trosneau fălcile.

— Cască, domnule, cască oricât vrei, îi zise Jacques, dar unde ţi-e calul?

— Calul meu?

— Da, calul dumitale...

Stăpânul, dându-şi seama pe dată că i se furase calul, era cât pe-aci să se repeadă la Jacques şi să-i ardă vreo câteva cu dârlogii, când Jacques îi spuse: „încetişor, domnule. Astăzi nu prea am chef să mă las cotonogit; am să primesc cea dintâi lovitură, dar la a doua jur că dau pinteni calului şi că te las aici…“

Ameninţarea asta a lui Jacques muie pe loc furia stă- pânului, care îi spuse cu glas potolit: „Şi ceasornicul meu?“

— Iată-l.

— Şi punga ta?

— Iat-o.

— Mult ai mai zăbovit!

— Nu prea mult. Pentru câte am făcut. Ascultă aici. M-am dus, m-am bătut, s-au ţinut după mine toţi ţăranii de pe câmp, s-au ţinut după mine toţi locuitorii oraşului, am fost luat drept tâlhar de drumul mare, am fost dus înaintea judelui, mi s-au luat două interogatorii, aproape că am făcut să fie duşi la spânzurătoare doi oameni; am făcut să fie dat afară un servitor, am făcut să fie alungată o slujnică, mi s-a dovedit că m-am culcat cu o femeie pe care n-o văzusem în viaţa mea şi căreia totuşi i-am plătit; şi m-am şi întors.

— Iar eu, aşteptându-te…

— Aşteptându-mă. Stătea scris sus, în ceruri, să ţi se fure calul. Ştii ce, domnule? Să nu ne mai gândim la el!

E un cal pierdut, şi poate că stă scris să-l regăsim.

— Calul meu! Bietul meu cal!

— Chiar dacă o să-l jeleşti până mâine, tot n-o să iasă nimic…

— Ce ne facem?

— Ori te iau pe crupă, ori, dacă îţi place mai mult, ne descălţăm amândoi, ne legăm cizmele de şaua calului meu şi pornim mai departe pe jos.

— Calul meu! Bietul meu cal!

Se hotărâră să pornească pe jos, stăpânul strigând din când în când: „Calul meu, bietul meu cal“, iar Jacques făcându-i, totuşi destul de pe larg, rezumatul aventurilor sale. Când ajunse la învinovăţirea că s-a culcat cu o femeie, stăpânul îi zise;

— E-adevărat, Jacques, că nu te-ai culcat cu ea? JACQUES: Nu, nu m-am culcat, stăpâne.

STĂPÂNUL: Şi i-ai plătit?

JACQUES: Negreşit!

STĂPÂNUL: Eu am păţit-o odată şi mai rău decât tine.

JACQUES: Ai plătit după ce te-ai culcat?

STĂPÂNUL: Ai ghicit.

JACQUES: Şi n-o să-mi povesteşti şi mie cum s-a întâmplat?

STĂPÂNUL: Mai înainte de-a începe povestea dragostei mele, trebuie s-o sfârşim pe-a dragostei tale. Ia as- cultă, Jacques, n-ai de gând şi continui povestea aceea, pe care aş lua-o drept prima şi singura dragoste din viaţa ta, în ciuda aventurii ca slujnica locotenentului- general din Conches? Căci, chiar de 1e-ai fi culcat cu ea, nu te-ai fi îndrăgostit pentru atâta lucru. Că doar oamenii se culcă zilnic cu femei pe care nu le iubesc şi nu se culcă cu femei care le sunt dragi. Dar…

JACQUES: Ei! Dar!… ce mai e?

STĂPÂNTJL: Calul meu!… Jacques dragă, nu te supăra; pune-te şi tu în locul calului meu, închipuie-ti că te-am pierdut şi spune-mi de nu m-ai preţui mai mult dacă m-ai auzi strigând: Jacques al meu! Bietul meu Jacques!

Jacques zâmbi şi zise: „Mi se pare că rămăsesem la discuţia ţăranului care mă găzduise cu nevastă-sa, în timpul nopţii de după primul meu pansament. M-am odihnit un pic. Gazda şi nevastă-sa se sculară mai târ— ziu decât de obicei.“

STĂPÂNUL: Cred şi eu.

JACQUES: La deşteptare, dau uşurel perdelele la o parte şi-l văd pe ţăran discutând în mare taină, lângă uşă, cu nevastă-sa şi cu felcerul. După cele auzite în timpul nopţii, nu mi-a fost greu să ghicesc despre ce discutau acolo. Am tuşit. Felcerul îi spuse soţului: „S-a trezit: cumetre, coboară-te în beci; o să trag mai întâi o duşcă, să nu-mi tremure mâna; pe urmă o să-i scot bandajul, şi-apoi o să ne mai gândim la ce mai e de făcut”.

După ce sosi * sticla şi o goli, căci pentru cei din breasla asta a trage o duşcă înseamnă a goli cel puţin o sticlă, felcerul se apropie de patul meu şi-mi zise:

— Cum te-ai simţit azi-noapte?

— Binişor.

— Ia dă braţul… Bun, bun, pulsul nu-i rău de loc, a- proape că nu mai ai călduri. Acum să vedem genunchiul… Haide, cumătră, îi spuse el nevestei care stătea în picioare, lângă pat, dinapoia perdelelor, ajută-mă… Nevasta chemă unul dintre copii… N-a\ em nevoie aici de copii, ci de dumneata; o mişcare greşită ne-ar da de lucru încă pe-o lună. Vino-ncoace. Nevasta se apropie, cu

ochii plecaţi... Ţine-i piciorul ăsta, pe cel sănătos, că de celălalt am eu grijă. Încetişor, încetişor... Mai spre mine un pic mai spre mine... Prietene, întoarce-te numai Puţintel spre dreapta... Spre dreapta ţi-am spus: ei, acum e Rata...

Stringeam salteaua cu amindouă mâinile, scrâşnind din dinţi; năduşeala îmi curgea şiroaie pe faţă.

— Nu-i prea plăout, prietene.

— Vă şi eu.

— Acu eşti gata. Cumătră, lasă piciorul, ia perna, apropie scaunul şi pune perna deasupra. Prea aproape... Ceva mai încolo... Ia dă-mi mâna, prietene, strânge-mă tare. Cumătră, treci lângă perete şi ţine omul de subsuori. Minunat... Cumetre, n-a mai rămas nimic din sticlă?

— Nu.

— Treci de ia locul nevestei, ca să coboare ea, să ne mai aducă una... Bun, bun. Toarnă până sus... Femeie, lasă-ţi bârbatul unde e şi vino lângă mine... Nevasta mai chemă încă o dată un copil. Ei, fir-ar să fie, ţi-am mai spus o dată că n-avem nevoie de copii. Aşază-te în genunchi şi trece-i mâna pe sub pulpă... Ce tremuri, cumătră, de parc-ai fi făcut vreun păcat? Hai, curaj... Strânge în josul coapselor, acolo, deasupra bandajului... Foarte bine!...

Iată cusătura tăiată, fesele desfăcute, bandajul ridicat şi rana mea descoperită. Felcerul pipăie pe deasupra. Pe dedesubt, pe margini, şi de câte ori mă atinge zice:

— Nepriceputu! Măgaru! Vita! Şi se mai crede chirurg! Cum adică, piciorul ăsta e de tăiat? O să tină tot atâta cât şi celălalt: vă garantez eu.

— Am să mă vindec?

— Am mai vindecat eu şi pe alţii.

— Şi am să pot umbla?

— Ai să umbli.

— Fără să şchiopătez?

— Asta e altă chestie; ia-o mai binişor, dragul meu, ce naiba! Nu-ţi ajunge că ţi-am salvat piciorul? Altminteri, dacă o să şchiopătezi, parcă-i mare lucru? îţi place să joci?

— Grozav îmi place...

— Dacă o să mergi ceva mai rău, în schimb o să ţopăi mai bine... Cumătră, dă nişte vin cald... Nu. Mai întâi dă-l pe ălălalt. Iacă un păhărel, şi pansamentul o să iasă mai bine.

Felcerul bea; se aduce vin cald, mi se clăteşte rana, mi se pune oblojeala la loc, mă întind în pat, sunt îndemnat să dorm daică pot, se trag perdelele, se sfârşeşte sticla începută, se mai aduce una şi se începe din nou discuţia dintre felcer, gazdă şi nevastă-sa.

GAZDA: Cumetre, o să ţină mult?

FELCERUL: Foarte mult... Hai noroc, cumetre. GAZDA: Cam cât? O lună?

FELCERUL: Care o lună: Vreo două, trei, patru, cine ştie? Rotula e atinsă, femurul, tibia... Hai noroc, cumetre.

GAZDA: Patru luni! Vai de capul nostru! De ce l-am primit aici? Ce nsiba o fi căutat nevasta la poartă?

FELCERUL: în sănătatea mea; fiindcă am lucrat bine.

NEVASTA GAZDEI: Iar începi, bărbate! Şi doar mi-ai făgăduit azi-noapte. Dar lasă, te mai prind eu o dată...

GAZDA: Păi, spune-mi ce-i de făcut cu omul ăsta? Măcar dacă am fi avut o recoltă mai bună.

NEVASTA GAZDEI: Dacă ai vrea, m-aş duce la popi.

GAZDA: Numai să te prind că pui piciorul pe-acolo şi te snopesc în bătaie.

FELCERUL: De ce. Cumetre? Pe-a mea o las să se ducă.

GAZDA: Te priveşte.

FELCERUL: în sănătatea finei! Cum o mai duce? NEVASTA GAZDEI: Cât se poate de bine.

FELCERUL: Hai, cumetre, în sănătatea nevesti-ti şi a aevesti-mi; sunt două femei cumsecade.

GAZDA: A dumitale e mai dibace; ea n-ar fi făcut prostia...

NEVASTA GAZDEI: Păi, cumetre, mai sunt şi maicile...

FELCERUL: Vai, cumătră: Un bărbat, un bărbat la maici! Şi mai e o. Stavilă, niţeluş cam mare... Să bem în sănătatea maicilor, că sunt fete cumsecade!

NEVASTA GAZDEI: Ce stavilă?

FELCERUL: Bărbatu-tău nu vrea să te duci la popă,

Şi nevastă-mea nu vrea să mă duc la maici... Dar hai să mai tragem o duşcă, poate că ne vine vreo idee. L-aţi – întrebat pe omul ăsta? Poate că nu-i calic de tot.

GAZDA: Ce poate să aibă un soldat!

FELCERUL: Un soldat are tată, mamă, fraţi, surori, neamuri, prieteni, nu-i singur pe lume... Să mai tragem o duşcă, şi duceţi-vă de-aici; lăsaţi-l în grija mea.

Cam asta a fost, vorbă cu vorbă, discuţia dintre felcer, gazdă şi nevastă; dar cum aş mai fi putut s-o zugrăvesc de frumos, vârând un ticălos printre oamenii aceştia de treabă! Jacques s-ar fi văzut, sau l-ai fi văzut dumneata, gata-gata să fie tras din pat, zvârlit în drum sau în vreo băltoacă.

— Şi de ce nu ucis? — Ucis nu. M-aş fi priceput eu să chem pe cineva în iajutorul lui; iar cineva ăsta ar fi fost un soldat, din aceeaşi companie cu el; dar atunci toată povestea ar fi puţit a Cle- veland[103] cale de-o poştă. Adevărul, mai întâi de. Toate adevărul!

— Adevărul, o să zici, e adeseori rece, obişnuit şi plictisitor; de pildă, tărăşenia asta din urmă cu spălatul rănii lui Jacques e adevărată, dar ce-i interesant în ea? Nimic. — Sunt de-aceeeaşi părere. — Dacă e vorba să spui adevărul „apăi atunci trebuie s-o faci la fel ca Moliere, Regnard, [104]Richardson, [105]Sedaine; [106]adevărul îşi are ascuţişurile lui, pe care le prinzi când ai geniu.

— Da, când ai geniu; dar dacă n-ai?

— Dacă n-ai, nu trebuie să scrii.

— Şi dacă din nefericire te a- semeni cu un oarecare poet pe care l-am trimis în Pon- dichery?

— Cine mai e şi poetul ăsta?

— Poetul ăsta... Dar dacă mă tot întrerupi, cititorule, şi dacă mă întrerup şi eu la tot pasul, ce-o să se alegă din dragostea lui Jac. Ques? Crede-măj să-l dăm încolo de poet... Gazda şi nevastă-sa se depărtară...

— Nu, nu, zi ce-i cu poetul din Pondichery.

— Felcerul vend lângă patul lui Jacques...

— Zi ce-i cu poetul din Pondichery, zi ce-i cu poetul din Pondichery. — î/itr-o bună zi a venit la mine u® poet tânăr, aşa cum vine în fiecare zi... Dar ia ascultă, cititorule, ce legătură are asta cu Jacques Fatalistul, cu stăpinu-său şi cu călătoria lor?...

— Spune ce-i cu poetul din Pondichery.

— După ce mi-a spus obişnuitele laude despre inteligenţa,

---

103 Adică ar fi semănat cu lucrarea abatelui Prevost ***Povestea*** Iui ***Cleveland, copilul din flori al lui Cromwell,*** apărută In 1732.

104 Jean Franţois Regnard (1655—1709) — poet comic francez, autor a numeroase piese de teatru, dintre care cea mai cunoscută e ***Le legataire universel,*** şi a unor poezii mediocre.

105 Samuel Richardson (1689—1761) — scriitor englez, socotit ca întemeietorul romanului englez modern.

106 Michel-Jean Sedaine (1719—1797) — autor dramatic francez, a cărui lucrare mai însemnată este ***Le pfiilosophe sans le savoir*** (1795).

despre geniul, despre gustul şi despre inima mea bună, cât şi alte cuvinte din care nu cred o iotă, deşi mi se spun întruna de peste douăzeci de ani, şi poate cu bună-credinţă, tânărul poet scoate o hârtie din buzunar: Sunt versuri, zice el.

— Versuri?!

— Da, domniile, versuri, despre care cred că veţi bine» voi să vă daţi părerea.

— Îţi place adevărul?

— Da, dom. Nule, şi vi-l cer.

— O să-l afli.

— Cum, eşti atât de do- bitoc, îndt îţi' închipui că un poet poate veni să afle adevărul de la tine?

— Da.

— Şi o să i-l spui?

— Nici vorbă!

— Fără ocolişuri?

— Cred şi eu: ocolişurile cel mai bine ticluite n-ar fi altceva decât insulte grosolane; înţelese aşa cum trebuie, el ar vădi că eşti un poet prost; şi cum nu te cred destul de călit ca să poţi asculta adevărul, nu eşti decât tot un nătărău.

— Şi ai scos-o totdeauna la capăt cu sinceritatea?

— Aproape totdeauna... Citesc versurile tânărului poet, şi-i spun: Nu numai că versurile dumitale sunt proaste, dar ele m-au lămurit p* deplin că n-o să faci niciodată altele mai bune.

— Vasăzică, o să trebuiască să fac versuri proaste; fiindcă de făcut n-o să mă pot opri să le fac.

— Asta-i o adevărată nenorocire! îţi dai seama, domnule, în ce hal eşti? Nici zeii, nici oamenii şi nici columnele n-au iertat mediocritatea poeţilor: asta a spus-o Horatiu.

— Ştiu.

— Ai avere?

— N-am.

— Eşti sărac?

— Foarte, – Şi o mai adaugi la sărăcie ocara poetului prost; ai să-ţi prăpădeşti viaţa de pomană, ai să îmbătrâneşti. Bătrân, sărac şi poet prost. Ah! domnule, ce soartă! — îmi dau seama, dar mă trage aţa, fără voia mea... (Aici Jacques ar fi spus: dar aşa stă scris.) – Ai părinţi?

— Am.

— Cu ce se ocupă?

— Sunt giuvaergii.

— Ar fi în stare să facă ceva pentru dumneata?

— Poate. — Ei bine., caută-ti părinţii şi spune-le să-ţi dea câteva giuvaeruri false. Îm- bracă-te şi porneşte spre Pondichery; pe drum ai să faci versuri proaste, dar, ajuns acolo, ai să te îmbogăţeşti. Odată îmbogăţit, poţi să te întorci aici şi să faci câte versuri pofteşti, numai să ai grijă să nu le tipăreşti, fiindcă nu trebuie să ruinezi pe nimeni...

Trecuseră vreo doisprezece ani de când îi dădusem sfatul ăsta tânărului, când mă întâlnesc iar cu el; nu-l mai recunoşteam.

— Eu pânt, domnule, îmi spuse el, a- cela pe care l-aţi trimis în Pondichery.. Am fost acolo şi am agonisit vreo sută de mii de franci. Apoi m-am întors; am început iar să fac versuri, şi iată că vi' le-am adus... Tot proaste sunt?

— Tot proaste; dar acum, când ţi-ai asigurat traiul, n-am nimic împotrivă să faci mai departe versuri proaste.

— Aşa gândesc.. Şi. Eu...

\

Când felcerul se apropie de pat, Jacques nu-i dădu răgaz ■ să deschidă gura. „Au auzit totul", îi spuse... Apoi, adresându-se stăpânului său, adăugă... Ar fi adăugat el ceva, dar stăpânu-său îl opri. I se făcuse lehamite de atâta umblet; se aşează pe marginea drumului, întorcând capul spre un călător; care venea spre ei* pe jos, ducând după el un cal şi ţinând dârlogii în mână.

Calul ăsta o să crezi, cititorule, că e tocmai calul care ı se furase stăpânului lui Jacques; şi ai să te înşeli. Cam aşa s-ar întâmpla într-un roman, ceva mai devreme sau mai târziu; aşa sau altfel; dar acesta nu e un roman, ţi-am mai spus, cred, şi ţi-o repet. Stăpânul îi spuse lui Jacques: îl vezi pe omul care vine spre noi?

JACQUES: îl văd.

STÂPÂNUL: Calul lui mi se pare bun.

JACQUES: Am slujit la infanterie şi nu mă pricep.

STÂPÂNUL: Eu am comandat la cavalerie şi mă pricep.

JACQUES: Ei şi?

STÂPÂNUL: Ei şi! Aş vrea să te duci şi să-i propui să ne lase nouă calul, pe bani, se-nţelege.

JACQUES: E o ţicneală curată, dar mă duc. Până la cât dai?

STĂPÂNUL: Până la o sută de scuzi...

După ce-şi sfătuieşte stăpânul să nu adoarmă, Jacques iese în

întâmpinarea călătorului, îi propune cumpărarea calului, plăteşte şi-l aduce. „Ascultă, Jacques, zice stăpânul, dacă tu ai presimţirile tale, apăi vezi că şi eu le am pe ale mele. Calul ăsta e frumos; negustorul ţi-o fi jurat că n-are niciun beteşug; dar când e vorba de cai, toţi oamenii sunt geambaşi.“

JACQUES: Parcă numai când e vorba de cai sunt ei geambaşi?

STĂPÂNUL: Ai să-l încaleci tu şi-ai să mi-l dai mie pe-al tău.

JACQUES: N-am nimic împotrivă.

Şi iată-i pe amândoi călare, iar pe Jacques urmându-şi vorba

— Când am plecat din casa părintească, tata, mama, naşul meu mi-au dat toţi câte ceva, după cât a avut fie- care; şi aveam şi eu puşi deoparte cinci ludovici pe care Jean, frate-meu mai mare, mi-i dăruise când a plecat în nenorocita lui de călătorie spre Lisabona… (Aici Jacques se porni pe plâns, iar stăpânu-său îi arătă că aşa fusese scris.) Aşa e, domnule, mi-am spus-o şi eu de-o sută de ori; şi cu toate astea n-aş putea să nu plâng…

Şi numai ce începe Jacques să suspine şi să plângă din ce în ce mai amarnic, iar stăpânu-său trage o priză de tabac şi se uită cât e ceasul. După ce ia dârlogii între dinţi şi-şi şterge ochii cu amândouă mâinile, Jacques spune mai departe:

— Din cei cinci ludovici de la Jean, din ce luasem pentru înrolarea în armată şi din darurile rudelor şi ale prietenilor, îmi garnisisem o pungă din care nu scosesem încă nicio lăscaie. Mi-am adus aminte de comoara asta tocmai la tanc; ce părere ai, stăpâne?

STĂPÂNUL: Nu se putea să mai rămâi multă vreme în cocioaba aia.

JACQUES: Nici chiar plătind.

STĂPÂNUL: Dar ce căutase frate-tău la Lisabona?

JACQUES: Mi se pare că-ti dai toată osteneala să mă abaţi din drum. Cu întrebările dumitale, o să facem ocolul pământului şi tot n-o să ajung la sfârşitul dragostei mele.

STÂPÂNUL: Ce-are a face, din moment ce tu vorbeşti, iar eu ascult? Nu sunt astea cele două lucruri care te interesează mai mult decât orice? Şi mai şi bombăni, când ar trebui să-mi mulţumeşti.

JACQUES: Frate-meu plecase la Lisabona să caute odihnă. Jean, frate-meu, era un băiat deştept; asta l-a nenorocit; mai bine ar fi fost un nătărău ca mine; dar aşa stătea scris în ceruri.

Stătea scris ca un călugăr car- melit care venea în satul nostru la cerşit ouă, lină, cî- nepă, fructe şi vin, în fiecare anotimp, să tragă la tata şi să-l scoată din minţi pe Jean, frate-meu, ca să îmbrace veşmântul călugăresc.

STĂPÂNUL: Frate-tău, Jean, a fost carmelit?

JACQUES: Da, domnule, şi încă a fost carmelit din ăi desculţi[107]. Era sârguitor, deştept şi priceput la chichiţe; era avocatul sfătuitor al satului, ştia să citească şi să scrie şi, încă din tinereţe, îşi bătuse capul cu desluşitul şi copiatul pergamentelor vechi. La mănăstire a făcut de toate: a fost, pe rând, portar, chelar, grădinar, paracliser, ajutor de iconom şi arhondar; aşa cum o pornise, ne-ar fi pricopsit pe toţi. Le-a măritat, şi încă bine, pe două dintre surorile noastre şi pe încă vreo câteva fete din sat. Nu se întâmpla să treacă pe drum fără ca taţii, mamele şi copiii să nu-i iasă fuga înainte şi să nu-i strige: „Bună ziua, frate Jean; cum o mai duci, frate Jean?“ Iar când intra în vreo casă, binecuvântarea cerului intra o dată cu el; şi dacă se afla vreo fată pe-acolo, la două luni după vizita lui o şi vedeai măritată. Săracu fratele Jean! Ambiţia l-a dus de râpă. Iconomul mănăstirii, căruia îi fusese dat ca ajutor, era bătrân. Călugării au zis că-şi băgase în cap să-i ia locul, după moarte, că din pricina asta scotocise toate hrisoavele, că arsese registrele vechi şi că întocmise altele noi, în aşa fel ca la moartea bătrânului iconom nici dracu să nu mai poată descurca hârţoagele tagmei. Dacă aveau trebuinţă de-o hârtie, trebuiau să piardă o lună căutând-o; şi cel mai adesea nu dădeau de ea. Cuvioşii dibuiră şiretlicul fratelui Jean şi rostul lui; ei luară lucrurile în serios şi fratele Jean, în loc să ajungă iconom, după cum îşi închipuise, fu pus la canon de pâine şi apă şi biciuit bine, până ce-i destănui altuia cum să se descurce în registre. Călugării sunt neînduplecaţi. Când scoaseră de la fratele Jean toate desluşirile de care aveau nevoie, îl puseră să care cărbuni pentru laboratorul unde se distilează *apa Carmeliţilor*[108]. Fratele Jean, care fusese arhondar al mănăstirii şi ajutor al iconomului, ajuns cărbunar! Fratele Jean era simţitor; el nu putea să îndure înjosirea asta a rangului şi a măreţiei şi pândi prilejul să scape de umilinţă.

---

107 Desculţi li se spunea unor călugări carmeliţi care acceptaseră reforma austeră instituită de sfînta Teresa şi de sfintul Juan de la Cruz.

108 Băutură alcoolică.

Tocmai atunci sosi în mănăstire un părinte tânăr, socotit la tribunal şi în amvon drept minunea tagmei; îl chema părintele Ange. Avea ochi frumoşi, chip minunat, braţe şi palme să le zugrăveşti, nu alta! Iată-l pre- dicând şi iar predicând, spovedind şi iar spovedind; iată-i pe bătrânii duhovnici lăsaţi în plata Domnului de preacucernicele lor enoriaşe; iată-le pe preacucerni- cele enoriaşe legate de părintele Ange; iată că în ajunul duminicilor şi al marilor sărbători la dugheana părintelui Ange e îngrămădeală de păcătoşi şi de păcătoase, şi că bătrânii părinţi fluieră a pagubă în dughenele lor pustii: şi asta îi mâhnea nespus... Dar ia ascultă, domnule, dacă am să las baltă povestea fratelui Jean şi am să mă întorc iar la aceea a dragostei mele, poate că o să fie ceva mai vesel.

STAPlNUL: Nu, nu; să luăm o priză de tabac, să ne uităm cst e ceasul şi să-i zici mai departe.

JACQUES: Fie, dacă aşa vrei...

Daj- calul lui Jacques fu de altă părere; numai ce-şi ia odată vânt şi se repede într-o surpătură. Degeaba îl strânge Jacques cu genunchii şi-i struneşte dârlogii. Din josul surpăturii, dobitocul încăpăţânat se repede înainte şi începe să se cocoaţe pe-un dâmb, unde se opreşte brusc şi unde Jacques, uitându-se de jur împrejur, se pomeneşte între nişte stâlpi de spânzurători.

Un altul în locul meu, cititorule, nu s-ar da înapoi să agaţe de spânzurătorile astea o pradă vrednică de ele, dindu-i astfel lui Jacques prilejul să cerceteze o tristă privelişte. Dacă aş face-o, m-ai crede poate, fiindcă se întâmpla câteodată lucruri şi mai ciudate, dar spusele mele n-ar mai fi adevărate; spânzurătorile erau goale.

Jacques îşi lăsă calul să răsufle; dobitocul coborî apoi de pe dâmb fără să fie nevoie să i se dea ghes, urcă iar surpătura şi-l aduse pe Jacques lângă stăpânul său, care îi zise: „Ah, prietene, cât m-ai speriat! Credeam că ai murit... Dar văd că ai căzut pe gânduri; la ce te fiân- deşti?“

JACQUES: La ce-am găsit sus, pe dâmb.

STĂPÂNUL: Şi ce-ai găsit acolo?

JACQUES: Nişte spânzurători, cu laţul pregătit. STÂPÂNUL: Drace! E semn rău; dar aminteşte-ţi vorba ta de totdeauna: dară aşa stă scris, orice-ai face, tot spânzurat vei fi, prietene dragă; iar dacă nu e scris, atunci calul a minţit. Şi dacă dobitocul nu e inspirat, atunci înseamnă că are năravuri; trebuie să fii cu luare-

aminte…

După o clipă de tăcere, Jacques îşi frecă fruntea şi-şi scuturǎ urechile, aşa cum faci când încerci să alungi un gând supărător. Apoi spuse pe neaşteptate:

— Bătrânii călugări se sfătuiră între ei şi hotărâră, cu orice preţ şi pe orice cale, să scape de ageamiul care-i umilea. Şi ştii ce-au făcut?… Stăpâne, văd că nu mă asculţi.

STĂPÂNUL: Te ascult, te ascult: zi mai departe. JACQUES: îl atraseră de partea lor pe portar, care era o secătură ca şi ei. Seoătura asta bătrină îl învinovăţi pe tânărul părinte că' şi-ar fi făcut mendrele cu o credincioasă, în vorbitor, şi întări, prin jurământ, că îl văzuse cu ochii lui. Poate spunea adevărul, dar poate minţea: cine ştie? Mai nostim e că, a doua zi după învinovăţirea asta, stareţul mănăstirii primi plângerea unui felcer, care oerea să i se plătească leacurile folosite şi îngrijirile date ticălosului de portar pentru o boală lumească… Stăpâne, văd că nu mă asculţi şi ştiu la ce te gândeşti; pun rămăşag că la spânzurători.

STÂPÂNUL: N-aş putea să tăgăduiesc.

JACQUES: Văd că nu-ţi mai iei ochii de pe chipul meu; nu cumva găseşti că semăn a cobe?

STÂPÂNUL; Nu, nu.

JACQUES: Adică da, da. Ştii ce? Dacă te înfricoşez, n-avem decât să ne despărţim.

STĂPÂNUL: Ce naiba, Jacques, ai început să-ţi pierzi minţile; te îndoieşti de tine însuţi?

JACQUES: Nu, domnule; dar parcă cine e sisur de sine?

STĂPÂNUL: Orice om de treabă. Oare Jacques, cinstitul Jacques, nu se îngrozeşte în faţa crimei Haide, Jacques, să isprăvim sfada şi să povesteşti mai departe..

JACQUES: În urma defăimării sau a clevetirii portarului, călugării se crezură îndreptăţiţi să-i facă mii de şotii şi de răutăţi bietului părinte Ange, iar el păru că începe să dea semne de ţicneală. Atunci fu chemat un medic, pe care îl cumpăraseră ca să depună mărturie că sărmanul călugăr e capiu şi că are nevoie să respire aerul meleagurilor natale. Dacă n-ar fi fost vorba decât să-l îndepărteze sau să-l închidă pe părintele Ange, treaba s-ar fi isprăvit repede; dar printre preacucernicele al căror odor era, se găseau câteva doamne din lumea mare, şi ele trebuiau luate cu binişorul. Acestora li se vorbea despre duhovnicul lor cu

făţarnică milă: „Vai! bietul părinte Ange, păcat de el! era fala mănăstirii noastre”. „Dar ce i s-a întâmplat?“ La această întrebare nu răspundeau decât gemând din adâncul inimii şi înălţând ochii spre cer; dacă doamnele stăruiau, atunci plecau frunţile şi tăceau. La maimuţăreala asta, se mai adăuga câteodată: „O, Doamne! vai de capul nostru!... Mai are din când în când sclipiri uimitoare... licăriri de geniu... Poate că o să-şi revină, dar slabă nădejde... Ce pierdere pentru biserică!...“ În vremea asta, sporeau canoanele; nu se dădură în lături de la nimic ca să-l aducă pe părintele Ange în starea unde se spunea că este; şi ar fi izbutit, dacă nu i se făcea fratelui Jean milă de el... Ce să-ţi jnai spun? Intr-o seară, pe când dormeau cu toţii, am auzit bătăi în poartă; ne-am sculat şi am deschis uşa fratelui meu şi părintelui Ange, deghizaţi. A doua zi şi-o petrecură în casă, iar ziuă următoare o luară din loc, de cum se iviră zorile. Plecară amândoi cu mâinile pline; căci Jean, îmbrăţişându-mă, îmi spuse: „Ţi-am măritat surioarele; dacă aş fi rămas ce eram în mănăstire, măcar încă doi ani, tu ai fi fost unul dintre fermierii cei mai înstăriţi din partea locului; dar acum s-au schimbat toate, şi asta-i tot ce mai pot să fac pentru tine. Rămâi cu bine, Jacques; dacă părintele şi cu mine o să dăm de noroc, atunci o să-l simţi şi tu, dar...“ Apoi îmi turnă în palme cei cinci ludovici despre care ţi-am vorbit şi încă cinci pentru ultima fată din sat pe care o măritase şi care tocmai născuse un plod zdravăn, aidoma la chip cu fratele Jean.

STAPÂNUL (cu tabachera deschisă şi cu ceasul pus la loc): Şi ce aveau de gând să facă la Lisabona?

JACQUES: Să caute un cutremur de pământ care nu se putea isca fără ei[109]; să fie striviţi, înghiţiţi, arşi; precum stătea scris în ceruri.

STAPÂNUL: Ah! Călugării! Călugării!

JACQUES: Cel mai bun dintre ei nu face nici două parale.

STAPÂNUL: Asta o ştiu şi eu, chiar mai bine decât tine.

JÂCQUES: Şi dumneata le-ai trecut prin mâini?

STĂPÂNUL: Am să-ţi povestesc altădată.

JACQUES: Dar de ce or fi oare atât de răi?

STĂPÂNUL Poate fiindcă sunt călugări... Dar hai să ne întoarcem la dragostea ta.

JACQUES: Ba nu, domnule, să nu ne mai întoarcem la ea.

---

109 **In 1755 a avut loc la Lisabona un mare cutremur.**

STĂPÂNUL: Adică nu mai vrei s-o aflu.

JACQUES: Ba eu tot mai vreau: numai că soarta nu vrea de loc. Nu vezi că de îndată ce deschid gura îşi vâră dracu coada şi se întâmplă ceva care-mi taie vorba? N-am să isprăvesc în vecii vecilor, îţi spun eu, fiindcă aşa stă scris în ceruri.

STĂPÂNUL: încearcă, dragul meu.

JACQUES: Dacă o să începi dumneata să mi-o povesteşti pe a dumitale, poate că s-o rupe vraja şi are să meargă mai bine şi cu a mea. Mi-a intrat în cap că aşa trebuie să fie; zău, domnule, câteodată mi se pare că aud glasul ursitei vorbindu-mi.

STAPÂNUL: Şi-ţi merge bine totdeauna când îl asculţi?

'JACQUES: Păi sigur, dovadă ziua când mi-a spus c| ceasornicul dumitale se afla pe spinarea boccegiului.

Stăpânul începu să caşte; şi tot căscând bătea cu plina în tabacheră, şi tot bătând în tabachetă se uita în zare, şi tot uitându-se în zare îi spuse lui Jacques: „Nu vezi oare ceva venind dinspre stânga ta?“

JACQUES: Ba văd, şi pun rămăşag că e ceva care n-o să binevoiască să ne lase nici pe mine să-mi spun povestea mai departe, şi nici pe dumneata s-o începi pe-a dumitale...

Jacques avea dreptate. Şi c\im lucrul pe care-l vedeau venea spre ei, şi ei se îndreptau spre el, mersurile astea în sens contrar scurtară depărtarea; şi curând zăriră un car învelit în pânze negre, tras de patru cai negri, acoperiţi cu valtrapuri negre, care le înfăşurau capetele şi se coborau până la copite; în urmă veneau doi servitori înveşmântaţi în negru; iar după ei, alţi doi, tot în negru, călărind fiecare pe câte un cal negru, învelit în negru; pe capră stătea un vizitiu negru, cu pălăria pleoştită şi legată cu un zăbranic lung, care-i atârna de-a lungul umărului stâng; vizitiul îşi ţinea capul plecat, lăsase în voie hăţurile, astfel încât mai muB îl mânau caii pe el decât îi mâna el pe ei. Iată-i pe cei doi călători ai noştri ajunşi lângă dricul acela. Deodată, Jacques scoase un ţipăt şi într-o clipă se află jos, de nu ştiai bine dacă a căzut sau a descălecat; îşi smulge părul, se zvârcoleşte în ţarină şi strigă: „Căpitanul, bietul meu căpitan! El e, sunt sigur de asta, uite-i armele...“ Şi, într-adevăr, în dric se găsea un coşciug cât toate zilele, sub giulgiu, iar pe giulgiu o spadă cu centura ei, şi lângă coşciug un popă, ţinându-şi cărticica de rugăciuni în mână şi psalmo- diind. Dricul mergea tot înainte. Jacques se ţinea după el bocind, stăpânul se ţinea după Jacques

înjurând, iar servitorii îi adevereau lui Jacques că alaiul e al căpitanului său, mort în oraşul din apropiere, de unde îl duceau la mormântul strămoşilor. De când militarul acesta fusese lipsit, prin moartea unui alt militar, prieten cu el şi căpitan în acelaşi regiment, de plăcerea de a se bate în duel măcar o dată pe săptămână, căzuse într-o stenahorie care îi luase zilele în câteva luni. După ce-i aduse căpitanului său prinosul de laude, păreri de rău şi lacrimi pe care i-l datora, Jacques îi ceru iertare stăpânului, încalecă şi porniră amândoi tăcuţi mai departe.

Dar pentru numele lui Dumnezeu, o să mă întrebi, unde se duceau, autorule?... Dar pentru numele lui Dumnezeu, am să-ţi răspund eu, parcă poţi să ştii unde te duci, cititorule? Tu încotro mergi? E nevoie să-ţi amintesc oare păţania lui Esop? Stăpânu-său, Xantip, îi spuse într-o seară de vară sau des iarnă, fiindcă grecii fac baie în toate anotimpurile: „Esop, ia du-te tu până la baie; dacă nu e multă lume, o să ne scăldăm...“ Esop porni. Pe drum, întâlneşte patrula din Atena. „Unde te duci?

— Unde mă duc? răspunde Esop. Habar n-am.

— Habar n-ai? Atunci marş la închisoare.

— Păi vezi! le vorbi Esop, nu spuneam eu bine că habar n-am unde mă duc? Voiam să merg la baie, şi iată că mă duc la închisoare...1’ -acques îşi urma stăpânul, aşa cum vi-l urmaţi şi voi Pe-al vostru; stăpânul şi-l urma pe-al lui, aşa cum îi urma Jacques pe el.

— Car cine era stăpânul stâpînului lui Jacques?

— Ei, parcă-i lipsă de stăpâni pe lumea asta? Stăpânul lui Jacques avea, ca şi voi toţi, o sută şi mai bkie. Dar printre atâţia stăpâni ai stăpânului lui Jacques, mai mult ca sigur că nu se găsea niciunul cumsecade; fiindcă şi-i schimba de la o zi la alta.

— Era un om adevărat.

— Om înflăcărat ca şi tine, cititorule; om curios ca şi tine, cititorule; om plictisitor ca şi tine, cititorule; om întrebăreţ ca şi tine, cititorule.

— Şi de ce tot întreba?

— Frumoasă întrebare! întreba ca să afle şi să zică apoi mai departe, ca şi tine, cititorule...

Stăpânul îi zice lui Jacques: „Mi se pare că nu prea ai chef să-mi povesteşti urmarea dragostei tale.”

JACQUES: Sărmanul meu căpitan! Se duce acolo unde o să mergem cu toţii şi unde e foarte de mirare că n-a ajuns mai

devreme. Ihî!... Ihî!...

STAPÂNUL: Ia ascultă, Jacques, nu cumva plângi?... „Lasă-ţi lacrimile să curgă în voie, fiindcă poţi plânge fără să roşeşti; moartea lui te scapă de buna-cuviinţă scrupuloasă care te stingherea pe când era în viaţă. A- cuma nu mai ai, ca să-ţi ascunzi chinurile inimii, aceleaşi motive pe care le aveai ca să-ţi ascunzi fericirea; nimănui n-o să-i dea prin gând să scoată din lacrimile tale ceea ce ar fi scos din bucuria ta.. Nenorocirii i se iartă. Şi-apoi, în clipa asta trebuie să te arăţi fie simţitor, fie nerecunoscător şi, dacă stăm să cumpănim omeneşte, e mai bine să-ţi dai pe faţă o slăbiciune decât să te laşi bănuit de o patimă. Vreau să plângi în voie, ca să poţi îndura mai lesne durerea; jalea ta va dăinui mai puţin, dacă va izbucni mai cu putere. Adu-ţi aminte cum era el, ba chiar sporeşte-i virtuţile: adu-ţi aminte pătrunderea lui în cercetarea lucrurilor celor mai adinei; ascuţimea lui în discutarea problemelor celor mai anevoioase; gustul trainic care-l lega de lucrurile cele mai însemnate; rodnicia pe care o aducea în cele, mai sterpe; cu cât talent îi apăra pe cei învinovăţiţi; bunătatea lui îngăduitoare îi dădea de o mie de ori mai mult spirit decât i-£r fi putut da celui vinovat interesul sau amorul propriu; el nu era aspru decât cu sine însuşi. Departe de a încerca să găsească sduze măruntelor greşeli care-i scăpau, el căuta, dimpotrivă, cu toată răutatea unui vrăjmaş, să şi le exagereze şi, mai mult chiar, stăpânit parcă de simţămintele unui gelos, făcea tot ce putea ca să-şi scadă preţul virtuţilor printr-o cercetare severă a motivelor care l-ar fi putut împinge spre ele, fără voia lui. Nu pune alt soroc părerilor tale de rău decât pe acela pe care ţi-l va pune timpul. Să ne supunem ordinii universale atunci când ne pierdejn prietenii, tot aşa cum ne vom supune atunci când ea va hotărî că ne-a venit şi nouă rândul; să primim hotărârea ursitei care îi osândeşte, fără deznădejde, aşa cum o vom primi, fără împotrivire, atunci când ea se va rosti împotrivă-ne. Îndatoririle mor- mântului nu sunt ultimele îndatoriri ale sufletelor noastre. Ţărână scormonită în clipa de faţă se va întări pe mormântul iubitului tău; dar sufletul tău să nu se împietrească."

JACQUES: Stăpâne, cea ce-mi citeşti e foarte frumos; dar la ce naiba foloseşte? Mi-am pierdut căpitanul, sunt necăjit foc; iar dumneata îmi repeţi, ca un papagal, o părticică din consolarea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie care şi-a

pierdut iubitul.

STÂPÂNUL: Cred că e a unei femei.

JACQUES: Eu cred că e a unui bărbat. Dar fie că e a unui bărbat, fie că e a unei femei, te întreb încă o dată la ce naiba foloseşte? Nu cumva mă iei drept amanta căpitanului meu? Căpitanul, domnule, era un om de treabă; iar eu am fost totdeauna un băiat cinstit. STĂPÂNUL: Dar, Jacques, cine spune altfel? JACQUES: La ce naiba foloseşte deci consolarea dumitale din partea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie. Tot întrebându-te mereu, poate că până la urmă ai să-mi spui.

STĂPÂNUL: Nu, Jacques; asta trebuie s-o ghiceşti singur.

JACQUES: Dacă m-aş gândi toată viaţa, şi tot n-a$ ghici; şi nici până la judecata de apoi n-aş mai sfârşi!

STĂPÂNUL: Jacques, mi se pare că ascultai cu atenţie în timp ce eu citeam.

JACQUES: Parcă poţi asculta altfel caraghioslâcurile? STĂPÂNUL: Foarte frumos, Jacques!

JACQUES-: Puţin mi-a lipsit să nu-mi ies din fire când citeai despre bună-cuviinţa scrupuloasă care mă stingherea în timpul vieţii dăpitanului şi de care am fost slobozit prin moartea lui.

STĂPÂNUL: Foarte frumos, Jacques! Vasăzică, am reuşit să fac ce aveam de gând. Spune-mi dacă ar fi fost cu putinţă să fac ceva mai bun ca să te consolez. Tu plân- geai; dacă ţi-aş fi vorbit despre motivul mâhnirii tale, ce s-ar fi întâmplat? Ai fi plâns şi mai cu foc, căci eu ţi-aş fi sporit deznădejdea. Te-am tras şi eu pe sfoară atât prin caraghioslâcul cuvântării mele funebre, cât şi prin mica ceartă care a urmat după ea. Recunoaşte acum că amintirea căpitanului tău ţi-a fost tot atât de străină cât şi dricul ce-l duce la lăcaşul de pe urmă. Deci, socot că poţi începe iar să povesteşti despre dragostea ta.

JACQUES: Aşa soaot şi eu. „Doctore, îi spun felcerului, locuieşti departe de-aici?“ „La cel puţin un sfert de leghe.” „Şi ai o căsuţă ceva mai acătării?” „Stau destul de bine.” „Ai putea avea un pat liber?“ „Nu.” „Cum! Chiar dacă ţi se plăteşte, dacă ţi se plăteşte bine?“ „O, dacă mi se plăteşte, şi mi se plăteşte bine, atunci se schimbă lucrurile. Dar tu, dragul meu, nu prea semeni a om care să aibă cu ce plăti, iar a om care să plătească bine semeni şi mai puţin.“ „Treaba mea. Şi aş găsi puţintică îngrijire la tine?“ „Cum să nu? Şi încă ce îngrijire! O am şi pe nevastă-mea, care toată viaţa ei a în- grijit bolnavi; şi o mai am

şi pe fiică-mea cea mare, care bărbiereşte orice muşteriu şi care se pricepe să facă un bandaj la fel de bine ca şi mine.” „Cât mi-ai lua pentru locuinţă, hrană şi îngrijire?“ Scărpinându-şi urechea, felcerul răspunse: „Pentru locuinţă… hrană… îngrijire… Da’ cine garantează pentru plată?“ „Am să-ţi plătesc în fiecare zi.“ „Ei, aşa mai putem sta de vorbă…” Dar mi se pare că nu mă asculţi, domnule.

STAPÂNUL: Nu, Jacques; stătea scris, ca tu să vorbeşti de data asta, care poate nu va fi şi ultima, fără să te asculte nimeni.

JACQUES: Când nu-l asculţi pe cel ce vorbeşte, atunci sau nu te gândeşti la nimic, sau te gândeşti la altceva decât la trăncănelile lui; pe care din două o făceai?

STĂPÂNUL: Pe cea din urmă. Mă gindeam la ce-ţi spunea unul dintre servitorii în negru care mergeau după dric. Zicea că vrednidul tău căpitan fusese lipsit, prin moartea prietenului său, de plăcerea de a se bate măcar o dată pe săptămână. Ai înţeles ceva din vorbele astea?

JACQUES: Sigur că da.

STAPÂNUL: Pentru mine ele sunt o enigmă, pe care ţi-aş rămâne îndatorat să mi-o dezlegi.

JACQUES: Şi la ce naiba o să-ţi folosească?

STĂPÂNUL: La nimica toată; dar când ai să vorbeşti, mi se pare că ai să vrei să fii ascultat.

JACQUES: Se-nţelege de la sine.

STAPÂNUL: Ei bine, pe cinstea mea că n-am să mai fiu în stare s-o fac atâta timp cât vorbele astea de neînţeles nu-mi vor da pace. Scapă-mă, te rog.

JACQUES: S-a făcut! Dar cel puţin jură-mi că n-ai să mă mai întrerupi.

STAPÂNUL: Fie ce-o fi, îţi jur.

JACQUES: Află că bietul meu căpitan, om cumsecade, om de onoare, plin de merite, unul dintre cei mai buni ofiţeri ai armatei, dar puţin cam într-o ureche, se întâlnise şi legase prietenie cu un alt ofiţer, din acelaşi corp, la fel de cumsecade, om de onoare, la fel de merituos, la fel de bun ofiţer, dar la fel de alături cu drumul ca şi el…

Jacques tocmai începuse povestea căpitanului său, când auziră venind din urmă o ceată numeroasă de oameni şi de cai. Era acelaşi car funebru, care acum se întorcea. Şi era înconjurat de… De gărzile fiscale? Nu.

De jandarmi călări? Poate. Oricum, înaintea alaiului mergeau popa în sutană şi în stihar, cu mâinile legate la spate, vizitiul cernit, şi el cu mâinile legate la spate, şi doi argaţi cerniţi, tot cu mâinile legate la spate. Cine se miră cel mai tare? Jacques, care strigă: „Căpitanul, bietul meu căpitan, n-a murit! Domnul fie lăudat!“ A- poi acelaşi Jacques porni în goană, dădu pinteni calului, ieşi cât putu mai repede în întâmpinarea aşa-zisului convoi. N-ajunsese însă nici la treizeci de paşi, când paznicii fiscului sau jandarmii călări, ce-or fi fost ei, îl ochiră şi-i strigară: „Stai pe loc! Intoarce-te său eşti nsort...“ Jacques se opri deodată şi-şi întrebă în minte ursita; iar ursita i se păru că-i spune: întoarce-te. Şi chiar aşa şi făcu. Stăpânul îi zise: „Ei, Jacques, ce s-a întâmplat?“

JACQUES: Habar n-am, pe cinstea mea.

STÂPÂNUL: Şi de ce?

JACQUES: Nici asta nu ştiu.

STĂPÂNUL: Ai să vezi că sunt niscai contrabandişti, care au umplut coşciugul cu mărfuri oprite şi-au fost Vinduţi gărzilor fiscale chiar de către pungaşii de la care le-au cumpărat.

JACQUES: Dar ce rost o fi având careta asta, cu armele căpitanului meu pe ea?

STĂPÂNUL: Sau poate că e vreo răpire. Cine ştie, or fi ascuns în sicriu vreo femeie, vreo fată, vreo călugăriţă; doar nu giulgiul îl face pe mort.

JACQUES: Dar ce rost o fi având careta asta cu armele căpitanului meu?

STĂPÂNUL: Sau or fi ce vrei tu; dar termină-mi odată povestea căpitanului.

JACQUES: Tot mai vrei s-o asculţi? Dar poate căpitanul meu e încă în viaţă.

STÂPÂNUL: Ce-are a face?

JACQUES: Nu-mi place să vorbesc de cei vii, fiindcă din când în când te vezi nevoit să roşeşti pentru binele sau răul pe care l-ai spus despre ei, pentru binele pe care îl terfelesc, pentru răul pe care îl îndreaptă.

STÂPlNUL: Nu fi nici panegirisl nerod, nici critic înverşunat; spune lucrurile aşa cum sunt.

JACQUES: Păi nu-i tocmai lesne. Nu îţi ai oare firea ta, interesul, gustul, patimile tale, potrivit cărora exagerezi sau o laşi mai moale? Spune lucrurile aşa cum sunt!... Asta poate că

nu se întâmpla nici măcar de două ori pe zi într-un oraş întreg. Şi cel care ’ascultă e oare mai breaz deicât cel ce vorbeşte? Nu. Din pricina asta, chiar şi într-un oraş mare, lucrurile sunt înţelese abia de două ori pe zi aşa cum sunt spuse.

STÂPlNUL: Ce naiba, Jacques, zicalele tale sunt în stare să desfiinţeze folosirea limbii şi a urechilor, să te sileascâ să taci, să nu asculţi şi să nu crezi nimic! Vorbeşte, totuşi, în felul tău; eu am să te-ascult în felul meu şi am să te cred cum oi putea.

JACQUES: Stăpâne dragă, viaţa e plină de încurcături din astea. În care un lucru e luat drept altul. Există asemenea încurcături în dragoste, în prietenie, în politică, în finanţe, în treburile bisericeşti, în magistratură, în negoţ, încurcături cu nevestele, încurcături cu soţii...

STÂPÂNUL: Ei, lasă-le-ncolo de încurcături şi încearcă să-ţi dai seama că urzeşti una cum nu se poate mai grosolană, dacă te vâri într-o lecţie de morală când e vorba de un fapt istoric. Spui povestea căpitanului tău?

JACQUES: Dacă nu se spune aproape nicio vorbă pe lumea asta care să fie înţeleasă aşa cum e spusă, apoi e şi mai rău că nu se face aproape nimic care să fie judecat aşa cum e făcut.

STÂPÂNUL: Cred că nu există sub bolta cerului cap care să cuprindă mai multe paradoxuri decât al tău.

JACQUES: Şi ce-i rău în asta? Un paradox nu-i totdeauna un neadevăr.

STÂPÂNUL: Adevărat.

JACQUES: Căpitanul meu şi cu mine ne aflam la Orleans. Pe atunci nu se vorbea în tot oraşul decât despre o întâmplare petrecută de curând: un cetăţean numit domnul Le Pelletier, om pătruns de o milostenie adâncă pentru năpăstuiţi, după ce cheltuise prin pomeni peste măsură de mari o avere însemnată şi nu-i mai rămăsese âecât atât cât să nu moară de foame, umbla din poartă în poartă ca să caute în pungile altora pomenile pe care nu mai era în stare să le facă din punga lui.

STĂPÂNUL: Şi crezi că existau două păreri despre purtarea omului acestuia?

JACQUES: Printre cei săraci nu; dar aproape toţi bogătaşii, fără excepţie, îl priveau ca pe un ţicnit; şi era cât pe-aci ca rudele să-l pună sub interdicţie, învino- ’ăţindu-l că e mână spartă. Pe când noi ne răcoream la crişmă, o mulţime de trântori se strânseseră în jurul unui soi de orator, bărbierul străzii, şi-i

spuneau:

— Tu ai fost acolo; povesteşte-ne şi nouă cum s-au Petrecut lucrurile.

— Cu mare plăcere, răspunse oratorul de doi bani, care nici că dorea altceva decât să trăncănească. Domnul A.ubertot, unul dintre muşteriii mei, a cărui locuinţă se află în faţa bisericii Capucinilor, stătea la poartă. Domnul Le Pelletier vine la el şi-i zice: „Domnule Aubertot, nu-mi dai oare nimic pentru prietenii mei?“, fiindcă, după oum ştiţi, aşa le spune el săracilor. „Astăzi nu-ţi dau nimic, domnule Le Pelletier.” Domnul Le Pelletier stăruie. „Dacă ai şti pentru cine îţi cer milostenie! O biată femeie care abia a născut şi n-are măcar o zdren- ţişoară ca să-şi înfaşe pruncul.” „Nu pot să-ţi dau.” „Mai «o fată frumoasă şi tânără, care n-are nici de lucru şi r-ici pâine, şi pe care mila dumitale o va scăpa, poate, de destrăbălare.”,. Nu pot să-ţi dau." „Şi mai e un salahor care n-are altceva decât braţele ca să-şi ţină zilele? i acum şi-a frânt un picior, căzând de. Pe schelă." „Ţi-am spus că nu pot să-ţi dau." „Haide, domnule Aubertot, Ue-ţi milă, şi crede-mă că niciodată nu vei avea prilejul şi faci o faptă mai bună." „Nu pot, nu pot.“ „Bunule, Riilostivule domn Aubertot!…“ „Domnule Le Pelletier, lisă-mă în pace; când am chef să dau, nu mă las rugat…" Şi spunând acestea domnul Aubertot îi întoarse spatele, trecând din uşă în prăvălie, unde domnul Le Pelletier îl urmă; se ţinu după el prin prăvălie până în odaia din dos, iar de-acolo în casă; aici domnul Aubertot, scos din sărite de stăruinţele domnului Le Pelletier, îi arse o palmă…

Atunci căpitanul meu sare în picioare şi-l întreabă pe orator:

— Şi nu l-a ucis?

— Nu, domnule; parcă se ucide aşa, cu una cu două?

— O palmă, pe toţi dracii! O palmă! Şi ce-a făcut atunci?

— Ce-a făcut după ce a căpătat palma? A luat o mutră voioasă, apoi’ i-a spus domnului Aubertot: „Asta a fost pentru mine; dar pentru săracii mei, ce dai

La vorbele astea, toţi cei de faţă scoaseră strigăte de admiraţie, în afară de căpitanul meu, care le zicea:

— Domnule Le Pelletier al vostru, domnilor, e un golan, un nenorocit, un laş, un ticălos, căruia, totuşi, spada asta i-ar fă făcut dreptate, dacă m-aş fi nimerit eu pe-acolo; iar Aubertot al vostru s-ar fi putut socoti fericit, dacă toată chestia nu l-ar fi

costat decât nasul şi urechile.

Oratorul îi răspunse:

— După cât văd, domnule, nu i-ai fi dat răgaz neobrăzatului să-şi recunoască vina, să se arunce la picioarele domnului Le Pelletier şi să-i întindă punga.

— Sigur că nu.

— Păi asta din pricină că dumneata eşti militar, iar domnul Le Pelletier e creştin; n-aveţi amândoi aceleaşi păreri despre palme.

— Obrajii tuturor oamenilor de onoare sunt la fel.

— Evanghelia nu e tocmai de părerea asta.

— Evanghelia e în inima şi în teaca mea, iar alta nu cunosc…

Evanghelia dumitale, stăpâne, nu ştiu pe unde o fi; a mea e scrisă în ceruri; fiecare preţuieşte ocara şi binefacerea în felul său; şi poate că nu judecăm la fel nici măcar în două clipe ale vieţii noastre.

STĂPlNUL: Spune mai departe ce s-a mai întâmplat, flecar afurisit…

Când stăpânul lui Jacques îşi ieşea din sărite, Jacques tăcea, cădea pe gânduri şi, adeseori, rupea într-un târziu tăcerea aruncând doar câte o vorbă, care în mintea lui avea desigur legătură cu cele spuse mai înainte, dar care pentru ceilalţi era la fel de lipsită de legătură cu discu ţia ca şi lectura unei cărţi căreia i-ai fi sărit câteva file. Aşa făcu şi acum, când zise: „Stăpâne dragă…“

STĂPÂNUL: Aha În sfârşit. Ţi-a revenit glasul. Îmi pare bine ’pentru amândoi, fiindcă eu începusem să mă plictisesc nemaiauzindu-te, iar tu începuseşi să te plictiseşti tăcând. Dă-i drumu…

Jacques se pregătea să reînceapă povestea căpitanului, când, pentru a doua oară, calul său, sărind pe neaşteptate în afara drumului mare, spre dreapta, îl duse de-a lungul unei câmpii întinse, tocmai la un sfert de leghe de-acolo, şi se opri deodată sub nişte spânzurători… Sub nişte spânzurători! Ciudată purtare pentru un cal:

îşi tot ducea călăreţul la spânzurătoare! Ce-o fi în- semnând asta? se întrebă Jacques. O fi un semn al ursitei?“

STÂPÂNUL: Sigur că da, prietene. Calul tău e inspirat, şi e tare supărător că toate prevederile, inspiraţiile, semnele de sus, prin vise. Prin năluciri, nu folosesc la nimic; nu scapi de ce trebuie să

ţi se înlâmple. Dragă prietene, te sfătuiesc să-ţi pui la punct conştiinţa, să-ţi duci la capăt miidile tale afaceri şi să-i dai zor, pe cât poţi, cu povestea căpitanului şi cu aceea a dragostei tale, îiinacă mi-ar părea rău să te pierd fără să te fi ascultat. Şi dacă o să te îngrijorezi mai tare decât acum, la ce-o să folosească? La nimic. Hotărârea ursitei, de două ori rostită de calul tău, se va împlini. Ia, gândeşte-te: n-ai ceva de înapoiat vreunui om? Incredinţează-mi mie ultimele tale dorinţe şi fii sigur că vor fi îndeplinite întocmai. Dacă mi-ai luat vreun lucru, ţi-l dăruiesc; numai cere-i lui Dumnezeu iertare pentru asta, şi, în răgazul mai mult sau mai puţin scurt pe care îl mai avem încă de trăit împreună, nu mă mai fura.

JACQUES: Degeaba mă uit în trecut, că nu văd nimic care ar trebui descurcat de către justiţia omenească. Nici n-am ucis, nici n-am furat, nici n-am violat.

STÂPÂNUL: Cu atât mai rău; la urma urmei, mi-ar fi plăcut mai mult. Şi nu degeaba, ca păcatul să fi fost săvârşit, în loc să rămână a fi săvârşit.

JACQUES: Dar poate că n-am să fiu spânzurat pentru faptele mele, domnule, ci pentru faptele altuia.

STĂPÂNUL: Se poate.

JACQUES: Şi poate că nu voi fi spânzurat decât după moartea mea.

STAPÂNUL: Şi asta se poate.

JACQUES: Ba poate chiar că nu voi îi de loc spin- zurăt

STĂPÂNUL: Mă îndoiesc.

JACQUES: Poate că în ceruri stă scris numai să fiu de fată la spânzurarea altuia; şi altul ăsta, cine ştie cine o fi? O fi lângă mine? O fi departe?

STĂPÂNUL: Ascultă, Jacques, fii spânzurat cât pofteşti, fiindcă aşa vrea ursita şi aşa spune calul tău; dar nu fi neobrăzat; sfârşeşte cu presupunerile nelalocul lor şi sdune-mi la repezeală povestea căpitanului.

JACQUES: Nu te supăra, domnule, au fost spânzurati câteodată şi oameni cumsecade: iată una din încurcăturile despre care vorbeam; de data asta e făcută de justiţie.

STĂPÂNUL: Soiul ăsta de încurcături e supărător; să vorbim despre altceva.

Jacques, ceva mai liniştit după tălmăcirile diferite pe care le găsise pentru prevestirile calului, zise: „Când am venit la

regiment, se aflau acolo doi ofiţeri aproape de aceeaşi virstă, având aceeaşi obârşie, grad şi merite. Unul dintre ei era căpitanul meu. Singura deosebire era că unul avea avere, iar celălalt era sărac. Cel cu avere era căpitanul meu. Asemenea povestire trebuia să işte sau prietenia, sau sila cea mai puternică; le-a iscat şi pe una şi pe alta.“

Aici Jacques se opri, şi lucrul acesta i se întâmplă de mai multe ori în decursul povestirii, de fiecare dată când calul îşi bălăbănea capul spre dreapta sau spre stânga. Şi atunci, ca să poată povesti mai departe, spunea încă o dată ultima frază, ca şi cum ar fi sughiţat, „... le-a iscat şi pe una şi pe alta. În unele zile erau cei mai buni prieteni din lume, iar. În altele se duşmăneau de moarte. În zilele de prietenie se căutau, se prăznuiau, se îmbrăţişau, îşi împărtăşeau necazurile, plăcerile, nevoile; se sfătuiau asupra treburilor celor mai tainice, asupra chestiunilor familiale, asupra nădejdilor, temerilor, planurilor de avansare. Se întâlneau cumva a doua zi? Atunci treceau unul pe lângă altul fără să se privească, sau se priveau cu trufie, se adresau unul altuia cu domnule, îşi spuneau vorbe tari, puneau mina pe spadă şi se băteau. Dacă se întâmpla fia unul din ei să se fi rănit, celălalt se prăbuşea peste camaradul său, p lingea, cădea în prada deznădejdii, îl însoţea acasă; i rămânea la căpătiiul lui până la lecuire. Peste opt, peste cincisprezece zile, peste o lună, o luau de la capăt, şi vedeai, dintr-o clipă în alta. Doi oameni de treabă... doi prieteni sinceri în primejdia de a pieri unul de mâna altuia, şi fără îndoială că nu mortul ar fi fost cel mai de plâns dintre amândoi. Li se vorbise de multe ori despre ciudăţenia purtării lor; eu însumi, căruia căpitanul meu îmi îngăduise să vorbesc, îi spuneam: „Domnule, dar dacă se întâmplă să-l ucizi?“ La vorbele astea el izbucnea în plâns şi îşi acoperea ochii cu palmele; apoi alerga prin casă ca un nebun. Iar peste două ore, fie că îl aducea acasă rănit camaradul lui, fie că el îi făcea camaradului acelaşi serviciu. Nici mustrările mele... Nici mustrările mele, nici ale altora nu foloseau la nimic: nu le-au găsit alt leac decât să-i despartă. Ministrul de război află despre stăruinţa asta atât de ciudată în izbucniri potrivnice şi-l numi pe căpitanul meu comandantul unui fort, dându-i totodată şi porunca specială de a se duce de îndată la post, şi ordinul de a nu picca de-acolo; un alt ordin îl stabili pe camaradul său la regiment... Cred că afurisitul ăsta de cal o să mă scoată din

minţi!... Abia sosiseră ordinele ministrului, când căpitanul meu, sub cuvânt că se duce să mulţumească pentru hatârul ce i se făcuse, plecă la curte, arătă că el era bogat, iar camaradul său, care era sărac, avea aceleaşi drepturi să se bucure de bunăvoinţa regelui; că postul care i se dăduse putea fi o justă răsplată a serviciilor aduse de prietenul său, adăugind ceva la puţina lui a- vere, şi că atunci el ar fi în culmea bucuriei. Cum ministrul nu dorea altceva decât să-i despartă pe aceşti doi oameni ciudaţi şi cum purtările generoase mişcă totdeauna inimile, dădu ordin... Dobitoc afurisit, ai să ţii odată capul drept? ... Dădu ordin să rămână căpitanul meu la regiment, iar camaradul său să plece să ia comanda fortului.

Abia se despărţi, că şi simţiră nevoia pe, care o aveau unul de altul; căzură amândoi într-o adâncă melancolie.

Căpitanul meu ceru un concediu de şase luni, ca să meargă acasă; dar la două leghe de garnizoană îşi vinde calul, se deghizează în ţăran şi-o porneşte spre fortul comandat de prietenul său. Se pare că ar fi existat >o înţelegere între ei în privinţa asta. Iată-l sosit... Du-te unde vrei! Mai e şi acolo vreo spânzurătoare pe care ai chef s-o vizitezi?... Râzi, domnule; adevărat, ai şi de ce râde... Iată-l sosit; dar stătea scris în ceruri ca, oricâte măsuri de prevedere vor lua ascunzându-şi plăcerea revederii şi nevorbindu-şi decât sub masca supunerii unui ţăran faţă de un comandant de fort, riţiva soldaţi şi câţiva ofiţeri, care se întâmplase să-i vadă când se intâl- niseră şi care aflaseră despre aventura lor, să cadă la bănuieli şi să meargă să-i dea de veste maiorului, comandantul garnizoanei.

Acesta, om prevăzător, zâmbi când află vestea, dar îi dădu toată însemnătatea pe care o merita. Puse spioni în preajma comandantului fortului. Primul raport al spionilor arătă că, în timp ce comandantul abia dacă ieşea din casă, ţăranul nu ieşea de loc. Dar să trăiască laolaltă amândoi timp de opt zile la rând, fără să-i apuce ciudata lor manie, ar fi fost cu neputinţă; şi chiar aşa s-a întâmplat.

Vezi, cititorule, cât sunt de binevoitor; n-aş fi avut decât să dau bice cailor care trăgeau dricul cu valtrapuri negre, să-i adun la uşa celui mai apropiat han pe Jacques, pe stăpânul său, gărzile fiscale sau jandarmii călări împreună cu restul alaiului, să întrerup povestea căpitanului lui Jacques şi să te necăjesc în voie; dar ar fi însemnat să mint, şi mie nu-mi place minciuna, cel

puţin când nu e folositoare şi silită. Vorba e, însă, că Jacques şi stă- pânu^său nu mai văzură careta cernită şi că Jacques, mereu cu neliniştea în suflet din pricina calului, îşi continuă povestirea:

— Într-o bună zi, spionii îi raportară maiorului că avusese loc o ceartă foarte aprinsă între comandantul fortului şi ţăran, că apoi ieşiseră, ţăranul mergând înainte, iar comandantul urmându-l cu părere de rău, şi că intraseră la un bancher din oraş, unde încă se mai găseau. Se află mai apoi că, pierzându-şi nădejdea de a se mai revedea vreodată, ei hotărâseră să se bată cu -toată înverşunarea, şi că simţind imboldul celei mai duioase Prietenii, chiar în clipele celei mai cumplite ferocităţi, căpitanul meu, care era bogat, după cum spuneam... căpitanul meu care era bogat îi ceruse camaradului său să Primească o poliţă de douăzeci şi patru de mii de livre, care să-i asigure traiul în străinătate în cazul când l-ar fi Ucis, spunându-i că nu se bate dacă nu primeşte condiţia asta, iar celălalt îi răspunsese: „Oare îţi închipui, prietene, că, 'dacă te ucid, eu am să mai pot trăi după aceea?“... Nădăjduiesc, domnule, că n-ai să mă osândeşti să merg până la capătul călătoriei noastre. Călare pe animalul ăsta ciudat... Ieşeau de la bancher şi se îndreptau amândoi spre porţile oraşului, când se pomeniră înconjuraţi de maior şi de câţiva ofiţeri. Deşi întâlnirea părea cu totul întâmplătoare, cei doi prieteni sau cei doi duşmani, cum îţi place să-i numeşti, nu se lăsară înşelaţi. Ţăranul dădu pe faţă adevărata lui stare. Se duseră să-şi petreacă noaptea într-o casă depărtată. Iar a doua zi, când se iveau zorile, după ce-şi îmbrăţişa de mai multe ori camaradul, se despărţi de el pentru totdeauna. Abia se întoarse în ţinutul natal, că îşi dădu sufletul.

STÂPÂNUL: Dar cine ţi-a spus că a murit?

JACQUES: Dar cosciugul? Dar dricul cu armele lui? Bietul meu căpitan a murit, sunt sigur.

STÂPÂNUL: Dar popa cu mâinile legate la spate; dar oamenii cu mâinile legate la spate; şi cei din garda îi scală sau jandarmii călări; şi întoarcerea convoiului spre oraş? Căpitanul tău e în viaţă, sunt sigur; dar despre camaradul lui nu mai ştii nimic?

JACQUES: Povestea camaradului său e un rând, frumos ticluit, din marele hrisov, adică din ce stă scris sus, în ceruri.

STÂPÂNUL: Nădăjduiesc...

Calul lui Jacques nu-i dădu însă răgaz stăpânului să-şi

sfârşească vorba şi porni ca fulgerul de-a lungul drumului mare, fără să se abată nici la dreapta, nici la stingă. Jacques pieri; iar stăpânu-său, încredinţat că drumul Qucea spre niscai spânzurători, râdea de-l dureau coastele şi, fiindcă Jacques şi stăpânul său n-au haz decât împreună, iar despărţiţi nu preţuiesc doi bani, ca şi don Quijote fără Sancho şi Richardet fără Ferragus, lucru pe care nici continuatorul lui Cervantes, nici imitatorul lui Ariosto, monseniorul Forti-Querra 4, nu l-au priceput îndeajuns, hai, cititorule, să stmă de vorbă, împreună, până ce s-or întâlni iar.

O să iei povestea căpitanului lui Jacques drept o născocire, dar o să te înşeli. Te asigur că aşa cum i-a povestit-o el stăpânului său a fost şi povestirea pe care am auzit-o la Invalizi, în numai ştiu ce an, de ziua sfântului Ludovic, la masa unui domn de Saint-Etienne, ma- ior-invalid; iar povestitorul, care vorbea dinaintea multor alţi ofiţeri de-ai casei, cunoscători ai faptelor, era un om serios şi n-avea de loc aerul unui glumeţ. Îţi mai spun deci o dată, şi pentru clipa de acum, şi pentru cele ce vor urma: fii cu luare-aminte, dacă nu vrei să iei adevărul drept neadevăr şi neadevărul drept adevăr în discuţia asta dintre Jacques şi stăpânu-său. Acum, dacă te-am avertizat, îmi spăl mâinile.

— Păi ăştia sunt doi oameni nemaipomeniţi! o să-mi spui.

— Şi atâta lucru te face neîncrezător? în primul rând, natura e atât de felurită, mai cu seamă în privinţa instinctelor şi a caracterelor, încât nu există lucru, oricât de ciudat, plăsmuit de imaginaţia vreunui poet, al cărui model experienţa şi observaţia să nu-l găsească în natură. Eu, care îţi vorbesc, am întâlnit semenul *Doctorului fără voie,* pe care îl privisem până atunci ca pe cea mai nebunească şi mai hazlie dintre născociri.

— Cum? Ai întâlnit semenul soţului căruia nevasta îi spune: „Am trei copii în braţe“; şi care îi răspunde: „Pune-i jos…“ „îmi cer pâine.“ „Dă-le o mamă de bătaie!“ – Exact. Şi iată discuţia lui cu nevastă-mea:

— Dumneata eşti, domnule Gousse?

— Da, doamnă, nu sunt altul.

— De unde vii?

— De unde m-am dus.

— Ce-ai făcut acolo?

— Am reparat o moară care mergea prost.

— A cui era moara?

— Habar n-am, că nu m-am dus să-l repar pe morar.

— Te-ai îmbrăcat foarte îngrijit, cum nu te îmbraci *ie* obicei; dar de ce sub haina asta foarte curată ţi-ai Pus o cămaşă murdară?

— Fiindcă n-am decât una.

— Şi de ce n-ai decât una?

— Fiindcă n-am decât un singur trup, de fiecare iată.

— Bărbatul meu nu-i acasă, dar asta n-o să te împiedice să iei masa aici.

— Nu, fiindcă nu i-am încredinţat nici stomacul, şi nici pofta mea de mâncare.

— Cum o mai duce nevasta dumitale?

— Cum îi place; treaba ei.

— Dar copiii?

— Minunat.

— Şi acela cu ochi atât de frumoşi, dolofanul cu pie- • ea rumenă?

— O duce mult mai bine decât ceilalţi; a murit.

— Îi înveţi ceva?

— Nu, doamnă.

— Cum aşa! Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul?

— Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul.

— Şi. De ce, mă rog?

— Fiindcă nici pe mine nu m-au învăţat, şi nu sunt 5iai neştiutor din pricina asta. Dacă sunt deştepţi, au îâ facă aşa cum am făcut şi eu; dacă sunt nerozi, ce-o ţi-i învăţ o să-i facă şi mai nerozi.

Dacă dai vreodată peste originalul ăsta, nu-i nevoie să-l cunoşti ca să-i poţi vorbi. Du-l într-o cârciumă, spune-i ce doreşti, propune-i să te urmeze de la o distanţă de douăzeci de leghe, şi te va urma; după ce faci cu el tot ce vrei, dă-i drumul, fără să-i plăteşti un gologan; şi o să se întoarcă mulţumit.

Ai auzit vorbindu-se despre un oarecare Premontval, car3 dădea la Paris lecţii publice de matematici? Era prietenul lui... Dar poate că Jacques şi stăpânu-său s-or fi întâlnit; vrei să mergem la ei sau să rămâi cu mine?... Gousse şi Premontval aveau împreună o şcoală. Printre numeroşii lor elevi se găsea şi o fată, domnişoara Pi- geon[110], fiica iscusitului artist care a

110 Domnişoara Pigeon, mai apoi soţia lui Premontval, a scris

construit cele două frumoase planisfere transportate din Grădina Regelui în sălile Academiei de Ştiinţe. Domnişoara Pigeon venea la şcoală în fiecare dimineaţă ţinându-şi geanta la subsuoară şi cutia cu compasuri în manşon. Unul din profesori, Premontval, se îndrăgosti de elevă şi, printre atâtea e- cuaţii ale volumelor înscrise în sferă, se zămisli şi un copilaş. Pigeon-tatăl nu era omul care să asculte cu răbdare adevărul acestui corolar. Situaţia amanţilor deveni supărătoare; atunci chibzuiră ce e de făcut; neavând însă nicio para chioară, dar absolut niciuna, care putea fi rezultatul chibzuinţei lor? îl chemară în ajutor pe amicul Gousse. Acesta, fără să spună o vorbă, vinde tot ce are: rufărie, haine, scule, mobile, cărţi; adună o sumă, îi zvârle pe cei doi îndrăgostiţi într-o diligenţă, îi însoţeşte în goană până la Alpi; acolo îşi goleşte punga de puţinii, gologani care îi mai rămăseseră, le dă îndrăgostiţilor banii, îi sărută, le urează călătorie bună şi se. Reîntoarce pe jos, cerşind, până la Lyon, unde, pictând biserica unei mănăstiri de călugări, face rost de banii care îi trebuiau ca să ajungă la Paris fără să mai cerşească, – Foarte frumos din partea lui.

— Păi sigur! Judecind după fapta asta eroică, ai putea să crezi că Gousse era moral până în măduva oaselor. Da de unde! Nu te amăgi de pomană; n-avea nici măcar atâta moralitate câtă se găseşte în căpăţâna unei ştiuci.

— Nu se poate!

— Ba aşa e. I-am dat şi eu ceva de lucru. I-am dat un mandat de optzeci de livre, pe care trebuia să le ridice de la păstrătorii banilor mei; suma era scrisă în cifre;. Ce crezi c-a făcut? A mai adăugat un zero şi a încasat opt sute de livre.

— Ah, dar e îngrozitor!

— Necinstea lui în clipa când mă fură nu-i depăşeşte cinstea în clipa când se despoaie pentru vreun prieten; e un original, fără principii. Cele optzeci de livre nu-i ajung, şi cu o trăsătură de condei îşi face rost de opt sute de livre, câte îi trebuiesc. Şi cărţile preţioase pe care mi le dăruia?

— Despre ce cărţi e vorba?...

— Dar ce facem cu Jacques şi cu stăpânu-său? Dar cum rămâne cu dragostea lui Jacques? Ah! cititorule, răbdarea cu care mă asculţi îmi dovedeşte că nu prea te interesează cele două personaje ale mele, şi mă simt ispitit să le las acolo unde

o lucrare despre tatăl ei, tehnicianul filozof Jean Pigeon, constructorul planisferelor pomenite In text.

sunt... Aveam nevoie de-o carte rară, el mi-o aduce; peste câtăva vreme am avut nevoie de-o altă carte rară, el mi-o aduce şi pe asta; vreau să-i plătesc, nu vrea să primească banii. Am nevoie de-o a treia carte rară. „Asta n-o s-o mai ai, zice el; mi-o ceri prea târziu; doctorul tneu de la Sorbona a murit.”

— Păi ce-are a face moartea doctorului dumitale de la Sorbona cu cartea pe care o vreau? Nu cumva pe celelalte două le-ai luat din biblioteca lui?

— Sigur că de-acolo!

— Fără să-i ceri voie?

— Ei, ce nevoie aveam să-i cer, ca să fac o împărţeală după dreptate? N-am făcut altceva decât să mut cărţile cât mai bine, ducându-le dintr-un loc unde erau nefolositoare într-un altul unde sunt de folos... Ei, după asta să te aud rostindu-te asupra purtării oamenilor! Dar mai cu seamă povestea lui Gousse cu nevastă-sa e grozavă... Te înţeleg; te-ai săturat şi ai fi de, părere să ne întâlnim iar cu cei doi călători. Cititorule, te porţi cu mine de parcă aş fi un automat, şi zău că asta nu-i de loc cuviincios: povesteşte dragostea lui Jacques; nu povesti dragostea lui Jacques... Vreau să-mi spui povestea lui Gousse; m-am. Săturat de ea... Nici vorbă că uneori trebuie să ţin seama de toanele tal$, dar trebuie să mă mai ţin câteodată şi după fantezia mea, fără să mai pun la socoteală că oricdne îmi îngăduie să încep o povestire se angajează totodată să-i asculte şi sfirşitul.

Ţi-am spus: în primul rând; şi a zice în primul rând înseamnă a anunţa cel puţin un al doilea rând. În al doilea rând, deci... Mă asculţi, nu mă asculţi, eu tot am să vorbesc... Căpitanul lui Jacques şi camaradul său erau pesemne roşi de-o invidie puternică & tainică: ăsta e un simţământ pe care prietenia nu-l stinge totdeauna. Nimic nu-i mai greu de iertat decât meritul altuia. Nu se aşteptau oare la un hatâr, care i-ar fi jignit deopetrivă pe amândoi? Fără să-şi dea seama, căutau, fiecare dintre ei, să scape dinainte de-un concurent primejdios şi se încercau în vederea prilejului care avea să vină. Dar cum să-ţi închipui un asemenea lucru despre acela care şi-a cedat cu atâta mărinimie comandamentul în folosul prietenului sărac? L-a cedat, e drept; dar, dacă i-ar fi fost luat, poate că l-ar fi cerut înapoi cu tăişul spadei. Între militari, un hatâr, dacă nu-l onorează pe cel căruia

i se face, îi necinsteşte rivalul. Dar să vorbim despre altceva şi să spunem că ăsta era gărgăunele lor. Parcă nu şi-l are fiecare pe-al lui? Gărgăunele celor doi ofiţeri ai noştri a fost, timp de secole, gărgăunele întregii Europe;
i se spunea cavalerism. Toată mulţimea asta strălucitoare, înarmată până-n dinţi, împodobită cu felurile embleme ale dragostei, jurându-şi pe loc bidiviii de paradă, cu lancea în mână, cu viziera ridicată sau coborâtă, privindu-se cu trufie, măsurându-se din ochi, ameninţându-se, răsturnându-se în praf, acoperind întinderea unei uriaşe arene cu fărâmele armelor frânte, nu erau altceva decât o mulţime de prieteni geloşi pentru faimă. În clipa când se aflau câte unul la fiecare capăt al arenei, cu lăncile gata să împungă, şi când îşi apăsau vârfurile pintenilor în coapsele bidiviilor, prietenii aceştia deveneau cei mai înspăi- mântători duşmani; se năpusteau unul asupra altuia cu aceeaşi turbare care i-ar fi cuprins pe câmpul de luptă. Ce să mai lungim vorba! cei doi ofiţeri nu erau decât nişte cavaleri de modă veche, născuţi în zilele noastre, dar cu apucături de pe vremuri. Fiecare virtute şi fiecare viciu îşi are timpul său, apoi nu mai e la modă. Puterea trupească şi-a avut vremea ei, iar dibăcia în lupta cu armele de asemenea. Îndrăzneala, când e, când nu e luată în seamă; cu cât e mai obişnuită, cu atât e mai puţin trufaşă şi mai puţin luădată. Uită-te cu luare-aminte la patimile oamenilor şi vei băga de seama că unii par a fi venit prea târziu pe lume; sunt din alte veacuri. Şi ce ne împiedică oare să credem că şi cei doi militari ai noştri se încurcaseră în bătăliile lor zilnice şi primejdioase numai ca să găsească partea slabă a rivalului şi să ajungă mai cineva decât el? Duelurile de toate soiurile se ţin lanţ în societate, între popi, între magistraţi, între scriitori, între filosofi; fiecare meserie îşi are lancea şi cavalerii ei, iar adunările noastre cele mai respectabile, cele mai plăcute, nu sunt decât nişte mici întreceri între cavaleri, unde câteodată se poartă emblemele dragostei în inimă, dacă nu cumva se poartă pe spinare. Şi cu cât sunt mai mulţi oameni de faţă, cu atât lupta e mai aprigă. Prezenţa femeilor aţâţă înflăcărarea şi îndăriirea fără margini, iar ruşinea de-a fi doborât în faţa lor nu poate fi niciodată uitată.

Şi Jacques?... Jacques trecuse de porţile oraşului, străbătuse străzile în uralele copiilor şi ajunsese la capătul mahalalei din partea cealaltă a târgului, unde, năpustindu-i-se calul printr-o

portiţă joasă, între pragul de sus al portiţei aceleia şi căpăţâna lui Jacques avu loc o ciocnire grozavă, în urma căreia sau grinda ar fi trebuit să se mute din loc, sau Jacques să cadă pe spate; şi, cum e lesne de închipuit, se petrecu tocmai ce-am spus mai pe urmă. Jacques se prăbuşi, cu ţeasta spartă şi fără cunoştinţă. A fost cules de pe jos şi readus la viaţă cu felurite rachiuri: ba chiar cred că stăpânul casei i-a luat Şi sânge. Vasăzică, omul acela era felcer? Nu. Între timp soseşte şi stăpânul lui Jacques cerând veşti de la toţi cei întâlniti în cale:

— N-aţi văzut cumva un lungan slăbănog, călare Pe-un cal bălţat?

— A trecut mai adineauri; gonea de parcă ar fi intrat dracu în el; trebuie să fi ajuns acum la stăpânu-său.

— Cine e stăpânu-său?

— Călăul.

— Călăul?

— Da, fiindcă al lui e calul.

— Unde stă călăul?

— Destul de departe, dar nu te osteni până acolo, fiindcă uite-i argaţii aducându-l, după cât se pare, pe slăbănogul despre care întrebai şi care nu poate fi decât vreo slugă de-a lui…

Dar cine vorbea astfel cu stăpânul lui Jacques? Omul la poarta căruia se oprise, un hangiu, fără îndoială:

scurt şi gros ca o butie, cu mânecile cămăşii suflecate până-n coate, cu o scufă de bumbac pe cap, încins peste şale cu un şorţ de bucătărie şi cu citămai cuţitul la şold.

— Repede, repede, un pat pentru nefericitul ăsta, u spuse stăpânul, cheamă un felcer, un medic, un spiţer…

între timp, i-l puseseră pe Jacques la picioare, ca fruntea acoperită de-o prişniţă udă, groasă şi mare, şi cu ochii închişi.

— Jacques! Jacques!

— Dumneata eşti, stăpâne?

— Da, eu sunt; hai, uită-te la mine.

— Nu pot.

— Dar ce-ai păţit?

— Ah. Calul! Afurisitul de cal! Dacă nu crăp la noapte, îţi povestesc eu mâine tot.

în timp ce-l duceau şi-l urcau în odaia lui, stăpânul conducea alaiul, strigând: „Băgaţi de seamă, duceţi-l încetişor, ce naiba, o să-l vătămaţi. Tu, care îl ţii de picioare, întoarce-te la dreapta;

tu, care-i ţii capul, fă-o la stânga. Iar Jacques şoptea cu glasul stins: „Vasăzică, stătea scris în ceruri...!“

De-abia îl culcară pe Jacques, că el şi adormi tun. Stăpânul îşi petrecu noaptea la căpătâiul lui, pipăindu-i pulsul şi udându-i neîncetat prişniţă cu apă de leac. La deşteptare, Jacques dădu cu ochii de el tocmai când se îndeletnicea cu treburile astea şi-i zise: „Ce faci aici?“

STĂPÂNUL: Veghez la căpătiiul tău. Tu eşti sluga mea fie că sunt bolnav, fie că sunt sănătos; dar eu sunt sluga ta când ţie nu ţi-e bine.

JACQUES: îmi face plăcere să văd că eşti omenos; însuşirea asta nu prea o au stăpânii faţă de slugile lor.

STĂPÂNUL: Cum se mai simte capul?

JACQUES: La fel de bine ca şi grinda împotriva căruia a luptat.

STĂPÂNUL: Ia cearşaful ăsta între dinţi şi scutură-l tare... Ce-ai simţit?

JACQUES: Nimic; urciorul nu mi se pare crăpat.

STÂPÂNUL: Cu atât mai bine. Nu cumva ai de gând să te scoli?

JACQUES: Păi ce vrei să fac aici?

STĂPÂNUL: Să te odihneşti.

JACQUES: Ba eu, unul, aş fi de părere să mâncăm şi s-o luăm din loc.

STÂPlNUL: Şi calul?

JACQUES: L-am lăsat la stăpânu-său, un om cinstit, un om de treabă, care l-a luat înapoi cu cât ni-l vânduse.

STÂPlNUL: Şi omul ăsta cinstit, omul ăsta de treabă, ştii cine e?

JACQUES: Nu.

STÂPÂNUL: Am să-ţi spun când om fi pe drum. JACQUES: De ce nu acum? Ce tainâ se mai ascunde şi aici?

STÂPÂNUL: Tainâ sau nu, ce nevoie e să afli acum şi nu altădată?

JACQUES: Niciuna.

STÂPÂNUL: Dar un cal îţi trebuie, oricum.

JACQUES: Poate că stăpânul hanului acestuia abia aşteaptă să ne lase unul din caii lui.

STÂPÂNUL: Mai dormi o clipă, şi-am să mă duc să vorbesc cu el.

Stăpânul lui Jaqcues coboară, porunceşte să li se ser- veascii masa, cumpără un cal; apoi urcă iarăşi sus şi-l găseşte pe

Jacques îmbrăcat. Au mâncat şi iată-i pornind; Jacques tot dând zor că nu-i frumos să plece fără să-i facă o vizită de politeţe cetăţeanului la a cărui poartă aproape că dăduse ortul popii şi care-l ajutase cu atâta bunăvoinţă, iar stăpânul liniştindu-l asupra bu- ne-i cuviinţe, prin încredinţarea că-i răsplătise bine pe ciracii lui care-l căraseră la han; Jacques susţinând sus şi tare că banii daţi slugilor nu-l achitau faţă de stă- pinul lor; că o asemenea purtare îi face pe oameni să regrete şi să le fie silă de faptele bune pe care le-au săvârşit, şi că în felul ăsta el însuşi ar părea nerecunoscător. „Stăpâne, îmi dau seama de tot ce ar putea să spună omul ăsta despre mine, gândindu-mă la ce-aş spune eu despre el, dacă el ar fi în locul meu şi eu într-al lui…“ Tocmai ieşeau din oraş, când întâlniră un bărbat înalt şi zdravăn, cu o pălărie galonată pe cap şi cu veşmântul de asemenea plin de galoane pe la toate încheieturile. Bărbatul acela mergea singur, dacă nu ţinem seama de doi dini care alergau înaintea lui. Jacques de-abia îl zări, că descalecă într-o clipită şi, strivind: „El e!“, îi sări de gât. Bărbatul cu cei doi câini păru foarte stinjenit de îmbrăţişările lui Jacques, îl împinse înapoi binişor şi-i zise.

— Domnule, îmi faci o prea mare cinste.

— Da’ de unde! Îţi datorez viaţa şi nu ştiu cum să-ţi mulţumesc mai mult.

— Văd că nu ştii cine sunt.

— Nu eşti dumneata cetăţeanul îndatoritor care mi-a sărit în ajutor, mi-a luat sânge, m-a oblojit, atunci când calul meu…?

— Da, eu.

— Nu eşti dumneata cinstitul cetăţean care şi-a luat înapoi oalul pentru acelaşi preţ cu care mi-l vânduse?

— Eu sunt.

Şi Jacques dă-i şi pupă-l pe amândoi obrajii, iar stăpânul zâmbeşte, şi cei doi câini stau în două labe, cu nasul în vânt, fermecaţi parcă de priveliştea asta, pe caro *o* vedeau pentru prima dată. După ce adăugă la dovezile lui de mulţumire numeroase plecăciuni, pe care însă binefăcătorul nu i le înapoie, şi numeroase urări, care fură primite cu răceală, Jacques încălecă pe calul său şi-i spuse stăpânului: „Am cel mai adânc respect pentru omul ăsta, pe care ar fi trebuit să mi-l prezinţi”.

STAPÂNUL: Şi de ce, Jacques, se bucură el de-atâta respect în ochii tăi? ’

JACQUES: Fiindcă, nedând nicio însemnătate binelui pe care îl face, trebuie să fie prin firea lui îndatoritor şi deprins de multă vreme cu binefacerile.

STAPÂNUL: Ce te îndeamnă să crezi asta?

JACQUES: Aerul nepăsător şi rece cu care mi-a primit mulţumirile; nu mă salută, nu-mi spune o vorbă, pare că nici nu mă cunoaşte măcar, şi poate ca acum îşi zice în sine, cu un simţământ de dispreţ: „Probabil că binefacerea îi este cu totul străină călătorului ăstuia, şi tare nedeprins trebuie să mai fie el cu dreptatea, dacă fapta mea l-a mişcat atâta.. Ce ţi se pare nesăbuit în vorbele mele, de râzi cu atâta poftă?... Oricine-ar fi. Spune-mi numele omului ăstuia, ca să mi-l scriu în carneţel.

STAPÂNUL: Cu multă plăcere; scrie.

JACQUES: Spune.

STÂPlNUL: Scrie: Omul căruia îi port cel mai adine respect...

JACQUES: Cel mai adânc respect...

STĂPÂNUL: Este...

JACQUES: Este...

STĂPÂNUL: Călăul din...

JACQUES: Călăul? ’.

STĂPÂNUL: Da, da, călăul.

JACQUES: Ai putea să-mi spui care e hazul glumei âsteia?

STÂPlNUL: Nu glumesc de loc. Ia aminteşte-ţi din tir în păr întâmplările tale. Mai întâi ai nevoie de un cal; Ursita te trimite la un trecător, şi trecătorul e un călău. Apoi calul te mână de două ori între furci de spânzu- râtoare; a treia oară te lasă la un călău; acolo te prăbuşeşti în nesimţire; de-acolo te aduce, unde? la un han, la un culcuş la un adăpost comun. Jacques, ştii povestea morţii lui Socrate?

JACQUES: Nu.

STÂPÂNUL: Socrate era un înţelept din Atena. Printre nebuni, rolul de înţelept e primejdios încă de multă vreme. Concetăţenii lui îl condamnară să bea cucută. Ei bine! Socrate a făcut întocmai cum ai făcut tu; s-a purtat faţă de călăul care i-a adus cucuta la fel de cuviincios cum te-ai purtat tu. Recunoaşte, Jacques, că eşti un fel de filosof. Ştiu bine că filosofii sunt un soi de oameni odioşi celor mari, dinaintea cărora nu-şi pleacă genunchii; magistraţilor, care prin însăşi meseria lor apără prejudecăţile împotriva cărora luptă filosofii; popilor, care-i văd rareori la picioarele altarelor; poeţilor, oameni fără principii şi

care privesc din prostie filosofia ca pe pierzania artelor, fără să ţină socoteală că până şi aceia dintre ei care au folosit genul odios al satirei n-au fost decât nişte linguşitori; popoarelor, sclave de totdeauna ale tiranilor care le asupresc, ale pungaşilor care le înşală, ale caraghioşilor care le distrează. Aşa că, după cum îţi dai seama, cunosc toată primejdia meseriei tale şi toată însemnătatea mărturisirii pe care ţi-o cer; dar n-am să abuzez de taina ta. Jacques, prietene, eşti un filosof şi-mi pare rău de tine; iar dacă ne e îngăduit să citim în lucrurile de faţă pe cele ce vor trebui să se intâmple într-o bună zi şi dacă din cele scrise în ceruri câte unele se mai vădesc oamenilor cu mult înainte de-a se îndeplini, atunci îmi închipui că moartea ta va li o moarte filosofică şi că vei primi ştreangul la fel de binevoitor cum a primit Socrate paharul cu otravă.

JACQUES: Stăpâne, niciun profet n-ar vorbi mai bine; noroc însă că...

STĂPÂNUL: Nu prea crezi în toate astea; aşa îmi întăreşti şi mai mult presimţirea.

JACQUES: Dar dumneata, stăpâne, crezi în ele?

STĂPÂNUL ■ Eu cred; dar, chiar dacă n-aş crede, asta n-ar avea importanţă.

JACQUES De ce?

STĂPÂNUL Fiindcă numai cei ce vorbesc sunt în primejdie, iar eu tac.

JACQUES • Dar în presimţiri crezi?

STĂPÂNUL: Râd de ele. Însă îţi mărturisesc că rid înfiorându-mă. Unele sunt atât de izbitoare! Ni s-au îm- puiat urechile de la o vârstă prea fragedă cu teate basmele astea! Dacă ţi s-ar împlini visele de cinci sau de şase ori, când s-ar întâmpla să visezi că ţi-a murit un prieten, ai da fuga dimineaţa să vezi ce-i cu el. Dar presimţirile de care e cu neputinţă să scapi sunt mai ales cele iscate în clipa când lucrurile se petrec departe de noi, cele care au un aer simbolic.

JACQUES: Câteodată eşti atât de profund şi de sublim, încât nu te mai înţeleg de loc. N-ai putea să mă luminezi prin vreo pildă?

STĂPÂNUL: Nimic mai lesne. O femeie trăia la ţară împreună cu soţul ei, octogenar şi bolnav de piatră la rinichi. Soţul îşi lasă nevasta şi vine la oraş să se opereze. În ajunul operaţiei, el îi scrie nevestei: „La ora când vei primi scrisoarea, eu voi fi sub

bisturiul fratelui Cosma…“ Cunoşti verighetele care se desfac în două şi au săpat pe fiecare parte numele soţului şi al soţiei. Ei bine, femeia despre care-ţi vorbesc avea o verighetă de astea în deget când a deschis scrisoarea soţului. Şi, cât ai clipi, cele două jumătăţi ale verighetei se despart; cea cu numele ei îi rămâne pe deget; iar cealaltă, cu numele soţului, cade, spartă, peste scrisoarea primită… Ia spune, Jacques, îţi închipui cumva că există o minte atât de chibzuită, un suflet atât de puternic, încât nidi măcar să nu-l zguduie o astfel de întâmplare, într-o asemenea împrejurare? Biata femeie simţi că i-a venit sfârşitul. Spaimele ei ţinură până în ziua poştei următoare, când soţul îi scrise că operaţia s-a sfârşit cu bine, că el e în afară de orice primejdie şi că nădăjduia s-o îmbrăţişeze înainte de sfârşitul lunii.

JACQUES: Şi chiar a îmbrăţişat-o?

STĂPÂNUL: Da.

JACQUES: Ţi-am pus întrebarea asta, fiindcă am băgat de seamă de mai multe ori că ursita e vicleană. Îţi spui în prima clipă că te-a minţit şi, când colo, te pomeneşti că ţi-a spus adevărul. Aşadar, domnule dumneata crezi că am o presimţire simbolică; şi, fără voia dumitale, mă vezi ameninţat de moartea filosofului?

STĂPÂNUL: N-aş putea să-ţi ascund; dar ca să îndepărtăm gândul ăsta, trist, n-ai vrea…?

JACQUES: Să spun mai departe povestea dragostei mele…?

JACQUES începu să spună mai departe povestea dragostei lui. Mi se pare că l-am lăsat vorbind cu felcerul.

FELCERUL: Mă tem că genunchiul dumitale o să-mi dea cam multişor de lucru.

JACQUES: Ce-are a face? O să fie tocmai cât stă scris să fie.

FELCERUL: Atâta pe zi pentru locuinţă, hrană şi îngrijire o să facă o sumă frumuşică.

J ACQUES: Doctore, nu-i vorba despre suma pentru tot timpul, ci despre cât îmi ceri pe zi.

FELCERUL: Douăzeci şi cinci de gologani. Ţi se pare mult?

JACQUES: Prea mult; vezi dumneata, doctore, eu sunt om sărac; hai să scădem preţul la jumătate, şi mută-mă cât poţi mai curând la dumneata acasă.

FELCERUL: Cu doisprezece gologani şi jumătate nu merge; dai treisprezece?

JACQUES: Doisprezece gologani şi jumătate, treisprezece... Bate laba!

FELCERUL: Şi-o să plăteşti zilnic?

JACQUES: Aşa ne-am învoit.

FELCERUL: Te-ntreb fiindcă, vezi, am o muiere afurisită, care nu ştie de glumă.

JACQUES: Zău, doctore, pune să mă ducă mai repede lângă muierea dumitale afurisită.

FELCERUL: Tresprezeee gologani pe zi fac nouăsprezece livre şi zece gologani pe lună. Dai douăzeci de franci?

JACQUES: Fie şi douăzeci de franci.

FELCERUL: Vrei să fii bine hrănit, bine îngrijit şi vindecat repede. Şi-n afară de hrană, locuinţă şi îngrijiri. Au să mai fie poate medicamente, o să mai fie rufe, o să mai fie...

JACQUES: Ei şi?

FELCERUL: Pe cinstea mea, o să se ridice toate cam la douăzeci şi patru de franci.

JACQUES: Fie şi două zeci şi patru de franci; dar fără codiţă.

FELCERUL: Prin urmare, douăzeci şi patru de franci pe lună; în două luni fac patruzeci şi opt de livre; iar în trei luni fac şaptezeci şi doi. Ah! ce mulţumită ar fi doctoreasa, dacă ai putea să-i plăteşti dinainte, cum intri în casă, jumătate din cele şaptezeci şi două de livre. JACQUES: Mă învaiesc.

FELCERUL: Ar fi şi mai mulţumită dacă...

JACQUES: Dacă aş plăti pe-un trimestru? Am să-i plătesc.

Apoi Jacques urmă: „Felcerul plecă să-mi caute gazdele, le vesti despre învoiala noastră şi, peste un minut bărbatul; femeia şi copiii se strânseră înseninaţi în jurul patului meu; începură nesfârşite întrebări despre sănătatea şi genunchiul meu, laude la adresa cumătr'Ului lor, felcerul, şi a nevestei sale, urări cu nemiluita, cea mai grozavă bunăvoinţă, şi o grijă! o grabă să mă servească! Şi totuşi, felcerul nu le spusese că aveam ceva parale, dar ei ştiau cu cine au de-a face; mă lua la el, şi ei îl ştiau cum este. Le-am plătit oamenilor ce le datoram; le-am dat copiilor câţiva gologani pe care tatăl şi mama nu-i lăsară multă vreme în mâinile lor. Se făcu ziuă. Bărbatul plecă la câmp, femeia îşi luă paporniţa pş ymerj, şi

P°-ni şi ea; copiii, mâhniţi şi nemulţumiţi că fuseseră) ejuiţi, dispărură; iar când veni vremea să mă scoată din Păcătosul de pat, să mă îmbrace şi să mă încarce pe targă, doctorul se

pomeni singur şi degeaba strigă cât îl ţinu Sura, fiindcă nu-l auzi nimeni."

STAPÂNUL: Iar Jacques, căruia îi place să-şi vorbească lui însuşi, se dojenea: „Dacă vrei să fii bine servit, nu plăti înainte".

JACQUES: Nu, stăpâne; nu era momentul să faci H^oralã, ci să-ţi ieşi din răbdări şi să ocărăşti. Mi-am ieşit din răbdări, am ocărit şi abia apoi am făcut morală;

pe când eu făceam morală, doctorul, care mă lăsase sin- SUr, se întoarse cu doi ţărani tocmiţi să mă transporte pe chetuiala mea, lucru pe care mi-l şi aduse îndată la cunoştinţă. Oamenii ăştia îmi dădură toate îngrijirile care trebuiau date înainte de-a mă pune pe targa făcută dintr-o saltea întinsă pe nişte prăjini.

STAPÂNUL: Slavă Domnului! Iată-te în casa felcerului, îndrăgostit de nevasta sau de fiica lui.

JACQUES: Mi se pare că te înşeli, stăpâne.

STĂPÂNUL: Şi-ţi închipui cumva că am să petrec trei luni în casa doctorului până ce-o s-aud prima vorbă despre dragostea ta? Asta, Jacques, nu se poate. Scuteşte -mă, te rog, şi nu-mi mai descrie nici casa, nici firea doctorului; nici cum se simţea doctoreasa, şi nici cum te-ai lecuit; sări, sări peste toate astea. La subiect! Să Ajungem la subiect! Iată-ţi genunchiul aproape lecuit, Jată-te destul de binişor cu sănătatea, şi iubeşti.

JACQUES: Păi, dacă eşti aşa de grăbit, hai să iubesc.

STĂPÂNUL: Pe cine iubeşti?

JACQUES: Iubesc o fată oacheşă şi înaltă, de vreo °ptsprezece ani, făcută cum nu se poate mai bine, cu Ochii m&ri, negri, cu guriţa rumenă, cu braţe frumoase şi cu nişte mâini... Ah, stăpâne, ce mai mâini! Mâinile astea...

STĂPÂNUL: Ţi se pare că le mai ţii şi acum într-ale tale.

JACQUES: Păi le-ai luat şi dumneata şi le-ai ţinut de mai multe ori, pe furiş; n-a depins decât de ele că nu le-ai putut folosi cum ţi-ar fi plăcut.

STĂPÂNUL: Pe cinstea mea, Jacques, la una ca asta nu m-aş fi aşteptat de loc.

JACQUES: Eu nici pe-atât.

STÂPÂNUL: Degeaba, mă tot gândesc, nu-mi aduc aminte de vreo oacheşă înaltă, nici de mâini frumoase: ia fii maL lămurit!

JACQUES: Primesc; dar cu o condiţie: să ne întoarcem înapoi şi ap intrăm iar în casa felcerului.

STÂPÂNUL: Crezi că aşa stă scris în ceruri?

JACQUES: Asta am s-o aflu de la dumneata; dar stă scris aici, jos: chi *va piano va sano*[111].

STÂPÂNUL: Şi *chi va sano va lontano*; iar eu zău că aş vrea să ajung.

JACQUES: Atunci ce-âi hotărât?

STÂPÂNUL: Ce-i vrea tu.

JACQUES: în cazul ăsta. Iată-ne din nou la felcer; şi stătea scris în ceruri să ne întoarcem acolo. Doctorul, nevastă-sa şi copiii lor se înţeleseră atât de bine să-mi golească punga prin toate soiurile de furtişaguri, încât n-a lipsit mult să-şi atingă ţelul. Lecuirea genunchiului meu părea, fără să fie, destul de înaintată, rana aproape că se închisese, puteam să ies la aer sprijinindu-mă într-o cârjă, şi îmi mai rămăseseră vreo optsprezece franci. Nu există pe lume oameni cărora să le placă să vorbească mai mult decât le place bâlbâitilor, şi să le placă să umble mai mult decât le place şchiopilor. Într-o frumoasă după-amiază de toamnă mi-am pus în gând să fac un drum destul de lung; din satul unde locuiam şi până în satul vecin erau vreo două leghe.

STÂPÂNUL: Şi cum se numea satul ăsta?

JACQUES: Dacă ţi-aş spune numele, ai şti tot. Ajuns acolo, am intrat într-o cârciumă, m-am odihnit, m-am răcorit. Se lăsa amurgul şi tocmai mă găteam să pornesc înapoi, spre culcuşul meu, când. De la masa unde mă aflam, auzii o femeie ţipând de-ţi lua auzul. Am ieşit îndată. Lumea se şi îngrămădise în jurul ei. Ea se trântise în ţărână, îşi smulgea părul şi spunea, arătând cioburile unui urcior mare: „S-au dus bănişorii mei, s-au dus bânişorii mei pe-o lună de zile; şi cine o să-mi hrănească lsţii copilaşi în vremea asta? Intendenţul, cu inima lui ^i tare decât un bolovan, n-o să-mi ierte niciun bă- Vai, nefericita de mine! S-au dus bănişorii mei!

. ~au dus bănişorii mei!...“ O plingeau toţi, n-auzeam în ^t-ul ei decât: „Biata femeie!“, dar nu-şi băga nimeni în buzunar. M-am apropiat repede de ea şi am ^trebat-o: „Ce ţi s-a întâmplat, leliţă? „Ce mi s-a in- tl: Hplat? Parcă nu vezi. M-au trimis să cumpăr un urcior ^ ulei; am călcat strâmb, am căzut, urciorul s-a spart, şi u. Eiul dinăuntru uite-l pe jos...“ În clipa aceea veniră şi tâticii femeii; erau aproape goi, iar veşmintele hărtânite mamei vădeau întreaga sărăcie a familiei; şi ţincii, mama se

111 în Limba italiană : *Cine merge incet merge bene.*

porniră pe bocit. Aşa cum sunt eu făcut, ar fi fost de -ajuns de zece ori mai puţin ca să-mi moaie inima; ^ s-au mişcat măruntaiele de milă, şi lacrimile mi-au Năpădit ochii. Abia putând să vorbesc, am întrebat-o pe ^ttieie câte parale făcea tot uleiul pe care îl avusese în 1Jrcior. „Câte parale? îmi răspunse ea. Înălţându-şi braţele s? re cer. Nouă franci; mai mult decât aş putea eu să ^Ştig într-o lună întreagă.. Şi pe loc, dezlegându-mi bă- ^rile pungii şi aruncându-i doi scuzi mari, i-am spus:" tine, leliţă, iată doisprezece franci...'1 şi, fără să mai astept să-mi mulţumească, am pornit-o la drum, spre sat. STĂPÂNUL: Ai făcut o faptă bună, Jacques. JACQUES: Ba am făcut o prostie, nu-ţi fie cu supărare. Şi când m-am depărtat la nicio sută de paşi de s*t, mi-am şi spus-o; când am ajuns la jumătatea drugului, mi-am spus-o şi mai hotărât; iar când am ajuns k felcerul meu, cu buzunăraşul gol, am simţit-o pe ^eplin.

STĂPÂNUL: S-ar putea să ai dreptate, şi lauda mea *■* fie la fel de nelalocul ei ca şi mila ta... Nu, nu. Jac- ^Ues, rămân tot la prima mea părere; mai ales uitarea Propriilor nevoi îi dau faptei tale meritul ei deplin. Acum văd cum au să se desfăşoare lucrurile; ai să ai parte de Neomenia felcerului şi a neveţste-si; au să te aluntţe din casă; dar chiar dacă ar fi să mori la uşa lor, pe-o grămadă de bălegar, pe grămada asta de bălegar ni să-ţi simţi inima împăcată.

JACQXJES: Stăpâne, nu sunt chiar atât de grozav. Umblam târâş-grăpiş; şi, ca să-ţi spun tot adevărul, îmi părea rău după cei doi scuzi ai mei, care tot dăruiţi rămî- neau, şi-mi stricam fapta bună prin regretele care mi năpădeau. Ajunsesem tocmai la mijlocul distanţei dintre cele două sate, şi se înnoptase de-a binelea, când se năpustiră asupra mea trei tâlhari ieşiţi din mărăcinişul de pe marginea drumului; mă trântiră la pământ, mă scotociră şi se mirară că aveam atât de puţini bani la mine. Se bizuiseră pe-o pradă mai bogată; fuseseră martori ai pomenii făcute în sat şi îşi închipuiseră că unul care poate să se lepede cu atâta uşurinţă de-o jumătate de ludovic, trebuie să mai aibă încă vreo douăzeci. Furioşi că îşi vedeau nădejdile înşelate şi că înfruntaseră primejdia de-a se pomeni cu oasele zdrobite de călău pentru o mină de mărunţiş, dacă aveam să-i denunţ şi dacă aveau să fie prinşi cumva, iar eu i-aş fi recunoscut, şovăiră o clipă, cu gând să mă ucidă. Norocul meu însă că se 'auziră nişte zgomote; tâlharii o luară la goană, iar eu mă alesei doar cu

câteva vânătăi, fie făcute când căzusem, fie primite când mă scotociseră. După ce tâlharii s-au depărtat, am pornit şi eu; m-am târât cum am putut până în sat; am ajuns pe la două noaptea, palid, desfigurat, cu o durere groaznică la genunchiul bolnav, şi suferind, în diferite locuri, de loviturile pe care le încasasem. Doctorul... Dar ce ai, stăpâne? Strângi din dinţi şi te frământi de p;: reă ai fi în faţa unui duşman.

STAPÂNUL: Păi chiar sunt; am spada în mână; mă năpustesc asupra tâlharilor tăi şi te răzbun. Dar ia spune-mi, cum naiba de-a putut cel ce-a scris marele hrisov să treacă acolo că o faptă mărinimoasă va avea parte de o asemenea răsplată? De ce eu, care nu sunt decât un nemernic, plin de păcate, îţi iau apărarea, pe când el s-a uitat liniştit cum te atacau, cum te doborau în ţărână, cum te schingiuiau, cum te călcau în picioare, tocmai el, despre care se spune că este întru totul desăvârşit!...

JACQUES: Taci, taci, stăpâne; vorbele tale miros al naibii a erezie.

STAPÂNUL: La ce te uiţi?

JACQUES: Mă uit dacă nu e cineva prin preajmă, care să te fi auzit... Doctorul îmi pipăi pulsul şi găsi că

0m călduri. M-am culcat fără să suflu o vorbă despre petrecute, gândindu-mă, în culcuşul meu păcătos, voi avea de furcă şi cu două suflete... şi, Doamne, ce Biai suflete! Nemaiavând niciun gologan şi fiind sigur a doua zi, la deşteptare, au să-mi ceară plata pe care fte invoisem să le-o dau zilnic.

La vorbele acestea' stăpânul se aruncă de gâtul slugii, $>igind: „Bietul meu Jacques. Ce-ai să te faci? Ce-o ţi se întâmple? Situaţia ta mă înspăimântă." JACQUES: Linişte-te, stăpâne, sunt aici.

STÂPÂNUL: Uitasem- asta; mă aflam a doua zi ungă tine, la doctor, în clipa deşteptării, când au venit să-ţi ceară banii.

JACQUES: Stăpâne, în viaţă nu poţi şti nici de ce să 'e bucuri, nici de el să te mâhneşti. Binele aduce rău, răul aduce binele. Orbecăim în beznă, sub cele scrise în ceruri,

'a fel de nesăbuiţi şi în dorinţe, şi în bucurie, şi în mâh- nire. Când plâng, îmi dau adeseori seama că sunt un nerod. STÂPÂNUL: Dar când râzi?

JACQUES: Şi atunci găsesc că sunt un nerod; totuşi, tu mă pot împiedica nici să plâng, nici să râd; şi asta ttlă face să turbez.

Am încercat de o sută de ori… N-ara închis ochii toată noaptea…

STÂPlNUL: Haide, haide, spune-mi ce ai încercat. JACQUES: Am încercat să-mi râd de toate. Ah! dacă aş fi izbutit!

STÂPÂNUL: La ce ţi-ar fi folosit?

JACQUES: Să scap de grijă, să nu mai am nevoie de nimic, să mă stăpânesc pe deplin, să mă simt la fel de bine cu capul pe-o piatră la colţul străzii, cum m-aş simţi pe-o pernă moale. Câteodată aşa- şi sunt; dar porcăria e că nu ţine mult, şi că, deşi sunt tare şi neclintit ca o stâncă atunci când e vorba de încercări serioase, se ititâmplă adesea ca o contrazicere cât de mică, o nimica toată, să mă scoată din tâţâni; şi îmi vine să mă păl- tauiesc, nu alta. Aşa că m-am lăsat păgubaş; m-am ho- târât să fiu aşa cum mi-e felul; şi, chibzuind un pic, Hii-am dat seamă că e totuna şi-am adăugat: Ce-are a face cum eşti? E şi asta un fel de resemnare mai, Uşoară şi mai plăcută.

STAPÂNUL: Că-i mai plăcută, e sigur.

JACQUES: în zori, felcerul trase perdelele şi-mi zise: „Ia să-ţi văd genunchiul, prietene; fiindcă trebuie să plec la un drum lung.“

— Doctore, zic eu cu un glas îndurerat, mi-e somn.

— Cu-atât mai bine! E semn bun.

— Lasă-mă să dorm, n-am chef de pansamente.

— Nu-i nicio pagubă, dormi…

După ce spune asta, trage perdelele la loc; dar eu nu dorm. Peste un ceas, doctoreasa trage şi ea perdelele şi-mi zice:

— Hai, dragul meu, ia-ţi cornuleţul cu zahăr.

— Cucoană doctoreasă, îi răspund eu cu glas îndurerat. N-am de loc poftă de mâncare.

— Mănâncă, mănâncă; tot atâta o să plăteşti.

— Nu vreu să mănânc.

— Cu atât mai bine; o să rămână pentru copii şi pentru mine.

Acestea zise, femeia trage perdelele la loc, îşi cheamă plozii, şi iată-i că se apucă să dea gata cornuleţul meu cu zahăr.

Cititorule, dacă aş face aici o pauză şi aş începe iar povestea omului care n-avea decât o singură cămaşă, fiindcă n-avea decât un trup, tare aş vrea să ştiu ce-ai gândi despre asta? Că m-am vârât într-un *impas*, cum îi zice Voltaire, sau, mai popular, într-o fundătură, de unde nu mai ştiu cum să ies, şi că mă arunc într-un basm născocit. Ca să câştig timp şi să caut vreun mijloc de ieşire din basmul pe care l-am început? Ei bine, cititorule, te

înşeli pe de-a-ntregul. Eu ştiu cum a scăpat Jacques de la ananghie, iar ceea ce îţi voi spune despre Gousse, oiţul care purta o singură cămaşă, fiindcă n-avea decât un trup, nu e de loc basm.

Era în ziua de Rusalii, dimineaţa, când am primit de la Gousse un răvaş prin care mă ruga să vin să-l văd într-o închisoare, unde fusese surghiunit. Pe când mă îmbrăcam, mă gândeam la ce i s-o fi întâmplat; şi-mi ziceam că pesemne croitorul „sau brutarul, sau cârciumarul, sau proprietarul căpătaseră un mandat de arestare împotriva lui şi-l duseseră la îndeplinire. Ajung şi-l găsesc în temniţă laolaltă cu alţi râţiva, toţi cu nişte mutre de piază- rea. Îl întreb cine erau oamenii aceia.

— Bătrânul pe care-l vezi ţinându-şi ochelarii pe nas e un om iscusit: ştie grozav de bine să socotească şi caută să-şi potrivească registrele pe care le copiază cu socotelile lui. E o muncă afurisit de grea; am discutat amândoi despre ea, dar nu mă îndoiesc că are s-o scoată la capăt.

— Şi celălalt?

— E un nătărău.

— Şi mai ce încă?

— Un nătăru care a născocit o maşină de fabricat bani, o maşină proastă, o maşină păcătoasă, greşită în vreo douăzeci de locuri.

— Dar cel de-al treilea, cel înveşmântat în livrea şi care cântă la tubă?

— E în treacăt pe-aici; poate chiar diseară sau mline dimineaţă o să fie mutat la Bicâtre, fiindcă învinuirea care i se aduce e o nimica toată.

— Dar dumneata?

— Eu? învinuirea mea e şi mai neînsemnată.

După vorbele astea, se ridică, îşi pune scufa pe pat, şi intr-o clipită cei trei camarazi de temniţă dispar. Când intrasem, îl găsisem pe Gousse în halat, stând la o măsuţă, desenând figuri geometrice şi lucrând, la fel de liniştit ca şi cum ar fi fost la el acasă. Iată-ne singuri.

— Şi dumneata, ce faci aici?

— După cum vezi, lucrez.

— Dar cine te-a vârit în temniţă?

— Eu.

— Cum, dumneata?

— Da, eu, domnule.

— Şi cum ai făcut?

— Aşa cum aş fi făcut pentru altuL Mi-am făout un proces mie însumi; l-am câştigat, şi, ca urmare a hotă- râii obţinute împotriva mea şi a decretului dat după aceea, am fost înhăţat şi adus aici.

— Eşti nebun?

— Nu, domnule, îţi povestesc lucrurile aşa cum s-au Petrecut.

— Nu poţi să mai faci încă un proces împotriva dumitale, să-l câştigi, şi, ca urmare a unei alte hotărâri şi a unui alt decret, să te liberezi?

— Nu, domnule.

Gousse avusese o slujnicută frumuşică şi o folosise drept jumătate mai adeseori decât pe jumătatea lui. Împărţeala asta neegală tulburase liniştea casnică. Deşi nimic n-ar fi fost mai greu decât să-l tulburi pe omul a- cejsta, căruia puţin îi păsa de gura lumii, el se hotărî să-şi lase nevasta şi să-şi ducă traiul mai departe, cu slujnica. Dar toată averea lui era formată din mobile, maşinării, desene, scule şi alte lucruri casnice; şi i-ar fi plăcui mai mult să-şi lase nevasta despuiată decât să plece cu mâinile goale; prin urmare, iată ce plan îşi făuri: să scrie poliţe către slujnicuţă, care va urmări plata lor şi va căpăta învoirea de a-i ridica şi de a-i vinde lucrurile, iar acestea vor fi duse de-a dreptul de la podul Saint-Michel[112] în locuinţa linde avea de gând să se mute cu ea. Încântat de plan, face poliţe, se dă în judecată, tocmeşte doi a- vocaţi. Iată-l alergând de la unul la altul, urmărindu-se singur cu toată străşnicia, învinuindu-se bine, apărându-se prost; iată-l osândit să plătească sub ameninţarea legii; iată-l punând stăpânire, în gând, pe tot ce se găsea în casă: dar n-a fost să fie tocmai aşa. Avea de-a face cu o pungăşoaică foarte şireată, care, în loc să ceară plata prin mobile, se năpusti asupra lui, făcu să fie arestat şi vârât în temniţă; aşa că, oricât de ciudate ar fi părut răspunsurile greu de tălmăcit pe care Gousse mi le dăduse, ele nu erau, totuşi, mai puţin adevărate.

Pe când eu îţi alcătuiam istorisirea asta, pe care o iei drept un basm…

— Dar povestea omului în livrea, care zgâria urechile cu tuba lui?

---

112 Podul Saint-Michel era locul unde, pe atunci, se vindeau la licitaţie lucrurile datornicilor.

— Cititorule, ţi-o făgăduiesc; pe cinstea mea că n-ai s-o pierzi; dar îngă- duie-mi să mă reîntorc la Jacques şi'la stăpânu-său. Jacques şi stăpânu-său tocmai ajunseseră la culcuşul unde aveau să-şi petreacă noaptea. Era târziu; poarta oraşului fusese închisă, şi din pricina asta se văzură i siliţi să ră- mână în mahalalele de dincolo de ziduri. Acolo, am auzit un tărăboi...

— Al auzit dumneata?! Doar nu te aflai la fata locului; nici pomeneală de dumneata pe-acolo.

— A- devărat. Ei bine, atunci Jacques... Stăpânu-său... Se aude un tărăboi înfricoşător. Văd doi oameni...

— Ba nu vezi nimic; nu-i vorba de dumneata, că doar nu erai a- colo.

— Adevărat. Doi bărbaţi stăteau la masă, discutând destul de potoliţi dinaintea uşii de la odaia pe care o ocupau; o femeie, cu amândoi pumnii înfipţi în şolduri, vărsa asupră-le un potop de ocări, iar Jacques încerca s-o îmbuneze, dar ea nu-i asculta dojenile paşnice, după cum nici bărbaţii către care striga nu luau de loc în seamă ocările ei. „Haide, cumătră, îi zicea Jacques, ai răbdare, revino-ţi în fire; ia să vedem, despre ce-i vorba? Domnii aceştia îmi par oameni cumsecade. “

— Ei, cumsecade? Sunt nişte brute, fără pic de milă, fără omenie, fără niciun simţământ în inimă. De! Ce rău le-a făcut biata Nicole ca s-o schingiuiască aşa? S-ar

— Putea să rămină schiloadâ pe viaţă.

— Poate că răul nu-i chiar atât de mare pe cât îţi închipui.

— Îţi spun eu că i-au dat o lovitură groaznică; o să rămină schiloadă.

— Trebuie să vedem; să trimitem după un felcer.

— Sau dus să-l cheme.

— S-o culcăm în pat.

— E în pat şi ţipă de-ţi frânge inima. Biata mea Nicole!...

în mijlocul acestor bocete, câte unul striga: „Hei, han- giţo! adu nişte vin...“ Ea răspundea: „îndată”. Un altul, din altă parte, striga: „Hei, hangiţo! Adu rufărie de pat“. Ea răspundea: „îndată!

— Gata, fripturile şi raţa? — îndată.

— O cană cu apă şi un ţucal! — îndată, îndată. “ Iar din alt ungher al hanului un glas furios striga: „Flecar afurisit! Flecar înrăit! Ce-ţi bagi * nasul unde nu-ţi fierbe oala? Ai de gând să mă laşi să te aştept până mâine? Jacques! Jacques N-auzi?“

Hangiţa, mai potolindu-şi puţin durerea sufletului şi mânia, îi spuse lui Jacques: Eşti prea bun, domnule, dar lasă-mă!

— Jacques! Jacques!

— Dă fuga. Zău! Dacă ai cunoaşte toate suferinţele fiinţei ăsteia nefericite!…

— Jacques! Jacques!

— Zău, du-te; mi se pare că te cheamă stăpânul dumitale.

— Jacques! Jacques!

Era într-adevăr stăpânul lui Jacques, care se dezbră- case singur şi crăpa de foame şi de ciudă că nu e servit. Jacques urcă la el, iar după o clipă veni şi hangiţa, care părea cu adevărat mâhnită. „Vă cer de-o mie de ori iertare, domnule, glăsui ea către stăpânul lui Jacques; dar, ştiţi, se-ntâmplă câteodată în viaţă lucruri peste care nu se poate trece uşor. Ce doriţi? Am pui, porumbei, o spinare de iepure grozavă, iepuri de casă; aici e ţinutul iepurilor gustoşi. Sau v-ar place mai mult o pasăre de baltă?“ Jacques porunci, după obicei, cina stăpânului său, ca şi cum ar fi fost cina lui. Li se aduseră cele cerute şi, înfulecând de zor, stăpânul îl întrebă pe Jacques: „Ia spune, ce dracu făceai tu, acolo jos?“

JACQUES: Poate că făceam bine, poate că făceam rău; cine ştie?

STAPlNUL: Şi ce bine sau ce rău făceai tu acolo?

JACQUES: O împiedicam pe femeia asta să se lase cotonogită de dod inşi care sunt acolo şi care i-au frânt cel puţin un braţ slujnicei.

STAPÂNUL: Şi te pomeneşti că pentru ea ar fi fost un bine să fie cotonogită!

JACQUES: Sigur, din zece motive, care de care mai bun. Una dintre cele mai mari fericiri care mi s-au întâmplat vreodată în viaţă mie, ăstuia care vorbesc…

STÂPlNUL: E că ai fost cotonogit?… Dă-mi să beau.

JACQUES: Da, domnule, cotonogit, stâlcit în bătaie, la drumul mare, noaptea; atunci când mă întorceam în sat, cum vă spuneam, după ce făcusem prostia, după părerea mea, sau fapta bună, după a dumitale, de a-mi dărui gologanii.

STAPlNUL: Mi-aduc aminte… Mai toarnă-mi… Şi cum s-a iscat cearta pe care ai potolit-o? Şi de ce se purtau atât de rău cu fiica sau slujnica hangiţei?

JACQUES: Pe cinstea mea că habar n-am.

STÂPlNUL: Habar n-ai despre ce e vorba şi te mai ţi amesteci! Jacques, asta nu-i de loc prevăzător şi nu-i nici după dreptate, nici după principiile... Hai, toarnă-mi de băut...

JACQUES: Nu ştiu ce-s alea principii, dacă n-or fi cumva niscai reguli pe care le prescrii altora să le păstreze faţă de tine. Eu gândesc într-un anumit fel, dar nu m-aş putea împiedica să nu fac altfel decât gândesc. Toate predicile se aseamănă cu precuvântările edictelor regale; toţi predicatorii ar vrea să li se pună în aplicare lecţiile, fiindcă ne-ar fi mai bine, poate, atunci; dar clnd e vorba de ei, sigur... virtutea...

STÂPlNUL: Virtutea, Jacques, e un lucru bun; şi cei răi şi cei buni o vorbesc de bine... Toarnă-mi de băut...

JACQUES: Fiindcă şi unii şi alţii câştigă ceva de pe urma ei.

STÂPlNUL: Şi cum de ţi s-a părut o fericire atât de mare să fii cotonogit?

JACQUES: E târziu, dumneata ai mâncat din belşug, şi eu la fel; suntem obosiţi amândoi; crede-mă, hai să ne culcăm.

STÂPÂNUL: Asta nu se poate, iar hangiţa ne mai datorează încă ceva. Până vine, spune mai departe povestea dragostei tale.

JACQUES: Unde rămăsesem? Te rog, stăpâne, şi a- cum şi altă dată, să-mi reaminteşti.

STÂPÂNUL: Primesc, dar ca să-mi încep slujba de su- fleur, iată: erai în pat, fără o lescaie, şi nu te simţeai de ioc în largul tău, în timp ce: doctoreasa şi copiii ei îţi îmbucau cornuleţul cu zahăr.

JACQUES: Atunci se auzi o caretă oprindu-se dinaintea porţii. Un argat intră şi întrebă: „Nu-i aşa că aici locuieşte un biet om, un soldat care umblă în cârji şi care s-a întors ieri seară din satul celălalt?“

— Da, îi răspunse doctoreasa; ce-i cu el?

— Vreau să-l iau în caretă şi să-l duc la noi.

— E în patul ăsta; trage perdelele şi stai de vorbă cu el.

Aici ajunsese Jacques, când hangiţa intră şi îi întrebă:

— Ce doriţi să vă dau ca desert?

STÂPlNUL: Ce ai.

Hangiţa, fără să-şi dea osteneală să coboare, strigă din odaie:

— Nanon, adu fructe, pesmeti, dulciuri...

La cuvântul Nanon, Jacques zise, ca pentru sine: „Ah! pe fiică-sa au schingiuit-o; îţi poţi ieşi din sărite şi pentru mai puţin...”

Iar stăpânul îi zise hangiţei:

— Te-ai necăjit rău mai adineauri?

HANGIŢA: Parcă cine nu s-ar necăji? Biata fiinţă nu le făcuse niciun rău; abia intrase în odaie clnd o aud ţipând, dar ţipând nu glumă… Mulţumesc lui Dumnezeu, acum m-am mai linişti; felcerul zice că n-o să se întâmple nimic; şi totuşi are două vânătăi cât toate zilele, una la cap şi alta la umăr.

STÂPÂNUL: O ai de multă vreme?

HANGIŢA: De vreo două săptămâni, cel mult. Fusese părăsită la staţia de poştă din apropiere.

STĂPÂNUL: Cum, părăsită?

HANGIŢA: Ei, Doamne, da! Fiindcă există oameni cu inima mai tare ca piatra. Credeam că o, să se înece, când a trecut gârla care curge pe-alături; a ajuns aici ca prin minune, şi am primit-o din milă.

STÂPÂNUL: Câţi ani are?

HANGIŢA: Cred că mai mult de un an şi jumătate…

La vorba asta, Jacques izbucni într-un hohot de râs şi strigă:

— E o căţea!

HANGIŢA: Şi încă cea mai drăguţă căţea din lume; n-aş da-o pe Nicole a mea nici pentru zece ludovici. Biata mea Nicole!

STÂPÂNUL: Ai inimă bună.

HANGIŢA: Aşa e, ţin la dobitoacele şi la oamenii mei.

STÂPlNUL: Foarte bine faci. Şi cine a schingiuit-o în halul ăsta pe Nicole a dumitale?

HANGIŢA: Doi cetăţeni din oraşul vecin. Îşi şuşotesc într-una la ureche, amândoi; şi-or fi închipuit că nu se ştie ce-şi spun şi că nu le cunoaşte nimeni păţania. Au sosit aici abia de trei ceasuri, şi le ştiu toată povestea, de la un capăt la altul. E hazlie; şi dacă nu v-aţi grăbi mai mult decât mine să vă culcaţi, v-aş povesti-o aşa cum a povestit-o servitorul lor slujnicei mele, care s-a nimerit să fia dintr-un sat cu el şi care şi ea a povestit-o soţului meu, care mi-a povestit-o mie. Soacra celui mai tânăr dintre ei doi a trecut şi ea pe-aici, nu sunt nici trei luni de-atunci; se ducea, cam fără voia ei, într-o mănăstire de provincie, unde n-a făcut mulţi purici; a murit repede acolo; de-asta cei doi tineri sunt în doliu… Ei, dar uite că, fără să-mi dau seama, vă-nşir povestea lor. Bună seara, domnilor, şi noapte bună; cum vi s-a părut vinul?

STĂPÂNUL: Foarte bun.

HANGIŢA: Aţi fost mulţumiţi de cină?

STĂPÂNUL: Foarte mulţumiţi. Numai că spanacul a fost cam sărat.

HANGIŢA: Câteodată o mai scrântesc şi eu. Dar aveţi paturi bune şi cearşafuri curate; nu le aştern niciodată de două ori.

Acestea zise, hangiţa plecă, iar Jacquesc şi stăpânu- său se urcară în pat râzând de neînţelegerea care îi făcuse să ia o căţea drept fiica sau slujnica hangiţei şi de patima acesteia din urmă pentru o căţea rătăcită, pe care o avea de cincisprezece zile. Legându-şi scufa de noapte cu o panglică, Jacques îi spuse stăpânului său:

— Aş pune rămăşag că, dintre toate vietăţile trăitoare în han, femeia asta n-o iubeşte decât pe Nicole a ei.

Iar stăpânu-său îi răspunse:

— Tot ce se poate, Jacques, dar hai să dormim.

Cât timp Jacques şi stăpânu-său se odihnesc, vreau să-mi ţin făgăduiala dată în legătură cu povestea omului din temniţă, care împuia urechile celorlalţi suflând din tubă, sau mai degrabă în legătură cu povestea camaradului său, domnul Gousse.

— Cel de-al treilea, îmi spuse el, e intendentul unei case mari. Se îndrăgostise de o plăcintăreasă de pe strada Universităţii. Plăcintarul era un om de treabă, care îşi vedea mai mult de cuptorul lui decât de felul cum i se purta nevasta. Şi dacă pe cei doi ibovnici nu-i stânjenea gelozia plăcintarului, îi sâcâia în schimb veşnica lui prezenţă. Ce credeţi c-au făcut ca să înlăture piedica asta? Intendentul îi aduse stăpânului său o jalbă în care plăcin- . Tarul era înfăţişat ca un om cu purtări neruşinate, ca un beţiv care nu mai ieşea din cârciumă, ca o brută care-şi bătea nevasta, ea fiind cea mai cinstită şi mai nefericită dintre femei. Pe temeiul jalbei aceleia căpătă un ordin de arestare, iar ordinul de arestare, care-i răpea libertatea soţului, îl dădu în mâinile unui poliţai, ca să-l ducă. Fără zăbavă, la îndeplinire. S-a întâmplat însă că poliţaiul acela să fie prieten cu plăcintarul: se ducea din când în când amândoi la cârciumă; plăcintarul aducea brânzoaice, poliţaiul plătea băutura. Acesta, având ordinul de arestare la el, trece pe dinaintea uşii plăcintarului şi-i face semnul cunoscut. Iată-i pe amândoi mâncind şi udând din plin brânzoaicele; şi iată că poliţaiul îşi întreabă prietenul cum îi mai mergeau treburile? Foarte bine. Nu-i mergea nimic rău? Nimic. Dar nu cumva avea duşmani? Nu-şi cunoştea niciunul. Cum o

ducea cu neamurile, cu vecinii, cu nevasta? în prietenie şi în pace.

— Atunci, întrebă mirat poliţaiul, de la cine să fi pornit ordinul pe care îl am de-a te aresta? Dacă ar fi să-mi fac datoria, ţi-aş înfige mâna în guler s-ar găsi o trăsură la îndemână, şi te-aş duce la locul arătat de ordinul ăsta. Iată, citeşte-l…

Plăcintarul citi şi păli. Atunci poliţaiul îi zise: f

— Vino-ţi în fire, omule, şi să chibzuim împreună care-i cel mai bun lucru de făcut pentru siguranţa ta şi a mea. Cine vine pe la tine mai des?

— Nimeni.

— Nu uita că nevastă-ta e cochetă şi drăguţă.

— O las în voia ei.

— Nu şi-a pus nimeni ochii pe ea?

— Nimeni, pe cinstea mea, în afară doar de-un intendent, care-i strânge mâinile câteodată şi-i toarnă la braşoave; dar asta în dugheana mea, de faţă cu mine, de faţă cu ucenicii, şi cred că nu se petrece nimic necurat sau necinstit într ei.

— Eşti un mare nătăfleţ.

— Tot ce se poate; dar cel mai bun lucru e să-ţi crezi nevasta cinstită, şi eu asta fac.

— Şi-al cui e intendentul ăsta?

— Al domnului de Saint-Florentin *.

— Şi de unde crezi tu că vine ordinul de arestare?

— Nu cumva din birourile domnului de Saint-Florentin?

— Ba chiar de-acolo.

— O! Să-mi mănânce plăcintele, să se culce cu ne- vastă-mea şi să vrea să mă vâre şi în temniţă ar fi prea de tot şi nu-mi vine să cred.

— Mare naiv mai eşti! Cum ţi se pare nevastă-ta de vreo câteva zile încoace?

— Mai mult tristă decât veselă.

— Şi intendentul, e mult de când nu l-ai mai văzut?

— Cred că de ieri; da, ieri l-am văzut.

— Şi n-ai băgat de seamă nimic?

— Nu prea mă pricep să bag de seamă; dar mi s-a părut că la plecare îşi făcea nişte semne din cap cu ne- vastă-mea, ca, şi cum unul ar fi zis da, iar celălalt nu.

— Al cui cap zicea da?

— Al intendentului.

— Ori sunt nevinovaţi, ori sunt complici. Ascultă, prietene, nu te întoarce acasă; ascunde-te pe undeva, în vreyn loc sigur la Temple, în Abbaye2, unde vrei tu. Şi lasă-mă să duc eu treaba la capăt. Dar mai cu seamă nu uita…

— Să nu mă arăt şi să tac.

— Întocmai.

îndată după aceea, casa plăcintarului e înconjurată de spionii poliţiei. Copoii, înveşmintaţi în fel şi chip, intră în vorbă cu plăcintăreasa şi o întreabă despre bărbatu-său: ea îi răspunde unuia că e bolnav, altuia că a plecat la un chef, altuia că s-a dus la o nuntă. Când o să se întoarcă? Habar n-are.

A treia zi, cam pe la ceasurile două din noapte, i se aduse poliţaiului vestea că a foşt văzut un om, cu faţa ascunsă în gulerul hainei, deschizând binişor uşa de la drum şi strecurându-se încetişor în casa plăcintarului. Poliţaiul, însoţit de un comisar, de un lăcătuş, de un bir jar şi de câţiva arcaşi, pornqsc la fata locului. Lăcătuşul descuie uşa, iar poliţaiul şi comisarul intră fără să facă zgomot. Bat la uşa odăii plăcintarului: niciun răspuns; mai bat o dată: niciun răspuns; a treia oară, un glas dinăuntru întrebă:

— Cine e?

— Deschideţi!

— Cine e?

— În numele regelui, deschideţi!

— Bun! îi spune intendentul plăcintăresei, cu care se afla în pat; nu-i nicio primejdie: e poliţaiul care vine să-şi îndeplinească ordinul. Deschide-i: am să-i spun cine sunt; o să plece, şi gata.

Plăcintăreasa, în cămaşă, deschide, apoi dă fuga în pat.

POLIŢAIUL: Unde-ţi e bărbatul?

PLĂCINTĂREASA: Nu-i aici.

POLIŢAIUL (dând la o parte perdelele): Atunci cine e aici?

INTENDENTUL: Sunt eu; intendentul domnului de Sainl-Florentin.

POLIŢAIUL: Minţi, eşti plăcintarul, fiindcă el se culcă cu plăcintăreasa. Scoală-te, îmbracă-te şi ur- mează-mă.

Intendentul a trebuit să se supună; l-au adus aici. Mân iotrul, încunoştinţat de ticăloşia intedentului său, a aprobat purtarea poliţaiului, care trebuie să vină astă-seară, când o amurgi, să-l ia din temniţa asta şi să-l mute la Bicetre unde, mulţumită economiilor administratorilor, o să-şi îmbuce sfertul lui de pâine

proastă, dramul lui de carne şi o să împuie urechile celorlalţi cu tuba lui, de dimineaţă până seara... Iar dacă până la deşteptarea lui Jacques şi a stăpânului său mi-aş pune şi eu capul pe o pernă, ce-ai zice?

A doua zi, Jacques se trezi tare devreme, se uită pe geam ca să vadă cum e vremea, văzu că e cum nu se poate mai păcătoasă, se culcă iar şi ne lăsă în pace să dormim cât am vrut, pe stăpânu-său şi pe mine.

Jacques, stăpânu-său şi ceilalţi călători care înnoptaseră sub aceeaşi streaşină crezură pe la prânz că Cerul se însenineză; dar n-a fost să fie aşa; iar ploaia adusă de furtună umflând într-atât pârâiaşul care despăxţea mahalaua de oraş, încât era primejdios să-l treci, toţi cei care aveau drum într-acolo hotărâră să piardă o zi şi să aştepte. Unii se puseră la taifas; alţii începură să umble de cclo-colo, să-şi scoată nasul pe uşă, să se uite la cer Şi să se întoarcă ocărind şi bătând din picior; mai mulţi începură să facă politică şi să bea; alţi râţiva se aşezară la joc, ceilalţi fumară, dormiră sau nu făcură nimic. Stăpânul îi zise lui Jacques: „Trag nădejde că vei relua Povestea dragostei tale, iar cerul, care vrea ca eu să am Uiulţumirea de-a auzi sfârşitul, ne va opri aici prin vreo furtună1'.

JA.CQUES: Cerul care vrea! Nu se ştie niciodată ce vrea sau ce nu vrea cerul, ba poate că nici el însuşi habar n-are de nimic. Bietul meu căpitan, care acum nu nai este, mi-a spus-o de-o sută de ori; şi cu cât am trăit mai mult, cu atât mi-am dat seama mai bine câtă dreptate avea... În sănătatea dumitale, stăpâne!

STĂPÂNUL: Aştept. Rămăseseşi la caretă şi la valetul cruia doctoreasa i-a spus să ridice perdeaua şi să-ţi Vorbească.

JACQUES: Valetul ăsta se apropie de patul meu şi-mi zice:

— Hai, prietene, scoală-te, îmbracă-te, şi să mergem.

I-am răspuns dintre perdele şi de sub pătura cu care îmi înfăşurasem capul, fără să-l văd şi fără să mă vadă:

— Prietene, lasă-mă să dorm şi şterge-o.

Valetul îmi răspunse că are poruncă de la stăpânu- său şi că trebuie s-o ducă la îndeplinire.

— Stăpânu-tău, ăsta, care porunceşte unui om pe care tiu-l cunoaşte, n-a poruncit cumva şi să-mi plăteşti ce datorez aici?

— S-a şi făcut. Dă-i zor, te aşteaptă toată lumea la castel, unde îţi garantez că ai s-o duci mai bine decât aici, dacă au să fie la fel de mulţumiţi văzându-te pe cât sunt de curioşi să te

vadă.

Mă las înduplecat; mă scol, mă îmbrac, sunt dus de subsuori. Îmi luasem rămas-bun de la doctoreasă şi eram gata să mă urc în trăsură, când ea, apropiindu-se de mine, mă trage de mână, mă roagă să trec într-un colţ al camerei, zicând că are să-mi spună o vorbuliţă.

— Ia ascultă, dragă, cred că n-ai de ce să te plin fii de noi; doctorul ţi-a salvat un picior, eu te-am îngrijit pe cinste, şi nădăjduiesc că n-o să ne uiţi, la castel.

— Ce-aş putea să fac pentru voi *1*

— Cere să vină tot bărbatu-meu să te panseze; e o mulţime de lume acolo. Sunt cei mai buni muşterii din partea locului; seniorul e om darnic şi plăteşte gras; norocul nostru e acum în mâna dumitale. Bărbatu-meu a încercat de mai multe ori să se vâre pe-acolo, dar degeaba.

— Păi, doamnă doctoreasă, nu există un felcer al castelului?

— Ba sigur că există.

— Şi dacă celălalt ar fi bărbatul dumitale, ţi-ar place să-i facă cineva rău şi să-l dea afară?

— Felcerul castelului e un om căruia nu-i datorezi nimic, pe câtă vreme bărbatului meu mi se pare că-i datorezi ceva; dacă umbli iar în două picioare, e numai datorită ostenelii lui.

— Şi cum adică, fiindcă soţul dumitale mi-a făcut bine, trebuie ca eu să-i fac altuia rău? Măcar de-ar fi liber locul de felcer…

Jacques ar fi povestit mai departe, dacă n-ar fi intrat hangiţa ducând-o în braţe pe Nicole îmbrobodită, pupând-o, bocind-o, alintând-o, vorbindu-i ca şi cum ar fi fost copilul ei: „Biata mea Nicole, numai într-un ţipăt a dus-o toată noaptea. Dar dumneavoastră, domnilor, aţi dormit bine?“

STAPlNUL: Foarte bine.

HANGIŢA: Vremea s-a zbârlit de tot.

JACQUES: Suntem destul de necăjiţi din pricina ei.

HANGIŢA: Domnii merg departe?

JACQUES: Habar n-am.

HANGIŢA: Domnii urmăresc pe cineva?

JACQUES: Nu urmărim pe nimeni.

HANGIŢA: Domnii merg sau se opresc după treburile pe care le au în drum?

JACQUES: Păi n-aveam nicio treabă.

HANGIŢA: Domnii călătoresc de plăcere?

JACQUES: Sau de neplăcere.

HANGIŢA: V-aş dori s-aveţi parte de cea dintâi.

JACQUES: Dorinţa dumitale nu face nici cât o ceapă degerată, o s-avem parte de ce-o fi stând scris în ceruri. HANGIŢA: O! E vorba de-o nuntă?

JACQUES: Poate că da, poate că nu.

HANGIŢA: Domnilor, băgaţi de seamă. Omul de jos, care s-a purtat atât de urit cu biata mea Nicole, a făcut una, halal să-i fie... Hai, bietul meu animal, vino să te pup; îţi făgăduiesc că n-o să ţi se mai întimple niciodată. Ia uitaţi-vă cum mai tremură din toate mădularele!

STÂPÂNUL: Şi de ce e atât de neobişnuită căsătoria omului aceluia?

La întrebarea asta a stăpânului lui Jacques, hangiţa zise: „Aud gălăgie jos, mă duc să dau nişte porunci şi mă întorc îndată, să vă povestesc...“ Hangiul, plictisit să tot strige: „Nevastă, nevastă”, se urcă sus, şi în urma lui vine şi cumătru-său, pe care el nu-l vede. Hangiul îi zise nevestei: „Ce dracu tot faci aici?...“ Apoi, întorcându-se şi zărindu-şi cumătrul: „Mi-ai adus gologanii?“

CUMÂTRUL: Nu, cumetre, doar ştii bine că n-am de unde.

HANGIUL: N-ai de unde? Eu aş şti să fac rost de ei, cu boii, carul, caii şi aşternul tău. Cum, ticălosule!...

CUMATRUL: Ba nu sunt ticălos.

HANGIUL: Păi ce eşti atunci? N-ai după ce bea apă, nici nu ştii măcar de unde-ai să iei sămânţă pentru ogor; proprietarul, sătul să-ţi tot dea mereu, nu mai vrea să-ţi împrumute nimic. Atunci vii la mine; nevastă-mea pune o vorbă bună; gură-spartă asta, din pricina căreia am făcut toate neghiobiile de când sunt pe lume, mă înduplecă să-ţi dau cu împrumut; şi-ţi dau; iar tu făgăduieşti să-mi plăteşti şi-mi tragi de zece ori chiulul. Dar îţi făgăduiesc că n-am să te las aşa, cu una, cu două. Ieşi afară...

Jacques şi stăpânul său erau gata-gata să pună şi ei o vorbă bună pentru bietul om; dar hangiţa, ducându-şi un deget la buze, le făcu semn să tacă.

HANGIUL: Ieşi afară!

CUMATRUL: Cumetre, tot ce-ai spus e adevărat; şi tot aşa de adevărat e că portăreii sunt la mine acasă, şi că peste o clipă o să ajungem cerşetori şi fiică-mea,

şi fiu-nneu, şi eu.

HANGIUL: Asta-i soarta pe care o meriţi. Ce-ai făcut azi-dimineaţă aici? îmi las baltă trasul vinului, ies afară din pivniţă şi, când colo, nu mai dau de tine. Ieşi afară, când îţi zic.

CUMATRUL: Cumetre, venisem; mă temeam însă de felul cum ai să mă primeşti; acum m-am întors: şi mă duc.

HANGIUL: Bine faci!

CUMATRUL: Şi iată că biata mea Marguerite, care e atât de cuminte şi de drăguţă, o să plece să intre slugă la Paris!

HANGIUL: Slugă la Paris! Vasăzică, vrei s-o nenoroceşti?

CUMATRUL: Nu eu vreau, ci omul lipsit de inimă căruia îi vorbesc.

HANGIUL: Eu, lipsit de inimă! Nu sunt de loc aşa; şi ştii foarte bine că nici n-am fost vreodată.

CUMATRUL: Mie nu-mi dă mâna să-mi hrănesc nici fata, nici băiatul; fata o să slugărească, băiatul o să se facă soldat.

HANGIUL: Şi asta din pricina mea! Nu. Asta n-o să se întâmple. Crud mai eşti: o să mă chinuieşti ctt oi trăi. Hai, spune, certi trebuie?

CUMATRUL: N-am nevoie de nimic. Mă doare-n suflet că-ţi sunt dator, şi n-o să mai împrumut în viaţa mea de la tine. Cu ocările tale faci mai mult rău decât binele pe care-l faci când ajuţi pe cineva. Daci aş avea parale, ţi le-aş azvârli în obraz; dar n-am nici de leac. Eiică-mea n-are decât să ajungă ce-o vrea Dumnezeu; băiatul n-are decât să moară, dacă aşa trebuie; eu o să cerşesc, dar nu la uşa ta. Nu, nu mai vreau să-i fiu dator unui om rău, ca tine. Umple-ţi buzunarele cu banii luaţi pe boi, pe cai şi pe uneltele mele: halal să-ţi fie! Eşti ursit să zămisleşti nerecunoscători, iar eu nu vreau să fiu aşa. Ramâi cu bine.

HANGIUL: Nevastă, uite-l că pleacă: opreşte-l!

HANGIŢA: Hai, cumetre, să chibzuim cum te-am putea ajuta.

CUMÂTRUL: N-am nevoie de ajutorul vostru, prea costă scump.

Hangiul îi şopteşte într-una neveste-şi: „Nu-l lăsa să plece, opreşter-1. Fiică-sa la Paris, băiatul în armată, el la uşa bisericii! Asta nu pot s-o îndur.“

Degeaba se căznea însă nevastă-sa; ţăranul, dârz, nu voia să primească nimic, şi abia dacă-l puteau ţine locului. Hangiul, cu lacrimi în ochi, se ruga de Jacques şi de stăpânu-său, zicindu-le: „Domnilor, încercaţi să-l înduplecaţi...” Jacques şi stăpânul său se amestecară şi ei; îl rugau pe ţărani, toţi într-un glas. Dacă am

văzut vreodată…

— Dacă ai văzut vreodată?! Păi nu erai de faţă.

Zi: dacă s-a văzut vreodată.

— Ei bine, fie! Dacă s-a văzut vreodată un om mort de ruşine la gândul că ar putea fi refuzat, fericit că altul binevoieşte să-i primească banii, apoi să ştii că ăsta era hangiul: îşi pupa nevasta, îşi pupa cumătrul, îl pupa pe Jacques şi pe stăpână-său, şi striga:

— Să dea cineva fuga acasă la cumătru şi să-i ia la goană pe scârboşii de portărei!

CUMATRUL: Recunoaşte că…

HANGIUL: Recunosc că stric tot; dar ce 6ă-i faci, cumetre? Cum mă vezi, aşa sunt. Natura m-a făcut să fiu omul cel mai aspru şi cel mai bun la inimă; nu ştiu nici să dăruiesc, nici să refuz.

CUMATRUL: N-ai putea să fii şi tu mai altfel?

HANGIUL: La vârsta mea nu se mai îndreaptă nimeni; dar dacă primii care ar fi avut de-a face cu mine m-ar fi muştruluit aşa, ca tine. Poate că m-aş fi făcut mai bun. Cumetre, îţi mulţumesc pentru lecţia dată, poate că o să-mi fie de folos… Nevastă, dă fuga, coboară şi dă-i ce-i trebuie. Ce dracu, mişcă-te odată, mişcă-te, n-auzi?… Nevastă, rogu-te, dă-i zor un pic şi nu-l face să aştepte; o să te întorci pe urmă la domnii ăştia, care mi se pare că-ţi sunt pe plac…

Hangiţa şi cumătrul coborâră; hangiul mai rămase puţin, iar când se duse şi el, Jacques îi spuse stăpânului său:

— Uite ce om ciudat! Ce-o mai fi vrând acum cerul care ne-a trimis vremea asta urită, ca să ne oprească aici? Vrea oare să-mi asculţi dumneata povestea dragostei?

Stăpânul. Toionindu-se În fotoliu, căscă, bătu în tabacheră şi îi răspunse:

— Jacques, mai avem multe zile de trăit împreună, dacă nu cumva…

JACQUES: Adică, pentru ziua de astăzi cerul vrea ca eu să tac, sau să vorbească hangiţa; e o guralivă care atât aşteaptă; n-are decât să vorbească.

STÂPÂNUL: îţi pare rău?

JACQUES: Păi doar şi mie îmi place să vorbesc.

STÂPÂNUL: O să-ţi vină şi ţie rândul.

JACQUES: Sau n-o să-mi vină de loc.

Parcă te-aud, cititorule: Iată, zici, adevăratul dez- nodământ al *Ursuzului binefăcător**. La el mă gândesc. În piesa' asta, dacă eu i-aş fi fost autorul, aş fi introdus un personaj despre care să se creadă că este episodic, şi care, de fapt, să nu fie aşa. Personajul s-ar fi ivit din când îri când, iar prezenţa lui ar fi fost motivată. Prima oară ar fi venit să ceară iertare, dar de teama unei proaste primiri ar fi plecat înainte de sosirea lui Geronte. Îmboldit de năvala portăreilor în casă, a doua oară ar fi avut curajul să-l aştepte pe Geronte, dar acesta nu l-ar fi primit. În sfârşit, l-aş mai fi adus o dată la deznodământ, când ar fi jucat exact rolul ţăranului faţă de hangiu; ar fi avut, ca şi ţăranul, o fiică pe care ar fi fost gata-gata s-o ducă să lucreze la o modistă, un băiat pe care l-ar fi retras de la şcoală ca să-l trimită slugă; iar el, unul, s-ar fi hotărât să cerşească până ce i s-ar fi făcut lehamite de viaţă. L-am fi putut vedea pe Ursuzul binefăcător la picioarele omului acestuia, l-am fi auzit pe Ursuzul binefăcător dojenit după cum i se cuvenea; ar fi fost nevoit să se adreseze întregii familii, care s-ar fi adunat în jurul lui, pentru a-l îndupleca pe cel ce-i era dator şi a-l sili să primească noi ajutoare. Ursuzul binefăcător ar:'i fost pedepsit; el ar fi făgăduit să se îndrepte; dar în e- ceeaşi clipă, revenindu-şi la vechile lui apucături şi ne_ căjindu-se pe cei din preajmă, care s-ar fi poftit de

2or, politicoşi, să intre În casă, ar fi izbucnit deodată:» Dracii *să le ia de* sluj..." Dar s-ar fi oprit pe neaşteptate la mijlocul cuvântului şi, cu glasul îndulcit, le-ar fi spus nepoatelor lui: „Haideţi, nepoţelelor; daţi-mi mâna Şi să trecem". Iar pentru ca personajul acesta să fie legat de cuprins, ai fi făcut din el un ocrotit al nepotului lui Geronte?

— Desigur! Bine gândit!

— Iar unchiul şi-ar fi împrumutat banii la rugămintea nepotului său?

— Minunat!

— Şi împrumutul ăsta ar fi fost o pagubă adusă de unchi, nepotului? — întocmai.

— Şi deznodământul piesei n-ar fi fost o repetiţie generală, cu toată familia în păr, a ceea ce el a făcut până atunci cu fiecare dintre ei în parte?

— Ai dreptate.

— Iar dacă îl întâlnesc vreodată pe domnul Goldoni, îi voi

povesti ’^cena de la han.

— Foarte bine ai să faci; e destul de isteţ ca să ştie să-şi tragă spuza pe turta lui.

Hangiţa urcă iar, ţinând-o mereu pe Nicole în braţe,

Şi zise:

— Mi se pare că o să aveţi o masă pe cinste; toceai a sosit braconierul; şi n-o să treacă mult ţi-o să Pice şi paznicul…

Şi tot vorbind aşa, luă un scaun. Iat-o stând jos şi începându-şi istorisirea.

HANGIŢA: Nu trebuie să te încrezi în slugi; stăpânii n-au duşmani mai răi pe lume decât…

JACQUES: Nu ştii ce vorbeşti, doamnă; sunt şi slugi tune şi slugi rele, ba poate că sunt mai multe slugi bune decât stăpâni buni.

STĂPÂNUL: Jacques, nu prea te gândeşti la ce spui; Şi faci aceeaşi greşeală care te-a jignit pe tine.

JACQUES-/Păi stăpânii…

STĂPÂNUL: Păi slugile…

EL bine, cititorule, ce mă ţine să nu isc o ceartă frumoasă între aceste trei personaje? De ce să nu fie hangiţa luată de umeri şi zvârlită pe uşă. Afară, de către ^acques; de ce să nu iie Jacques luat de umeri şi alungat de stăpânu-său; de ce să n-o pornească unul hăis şi altul cea, iar dumneata să nu mai auzi nici istorisirea hangiţei, nici sfârşitul dragostei lui Jacques? Linişteşte-te. N-o să fac aşa. Deci, hangiţa începu:

— Trebuie să recunoaştem că, dacă există bărbaţi al dracului de răi, apoi există şi femei al dracului de rele.

JACQUES: Şi că nu e nevoie să umbli cine ştie cât, ca să dai de ele.

HANGIŢA: Ce te amesteci? Eu sunt femeie şi pot să spun ce poftesc despre femei. N-am nevoie de aprobarea dumitale.

JACQUES: Aprobarea mea preţuieşte şi ea cât oricare alta.

HANGIŢA: Aveţi o slugă, domnule, care face pe grozavul şi nu e cuviincios. Ara şi eu slugi, dar aş vrea numai să-i văd că îndrăznesc!…

STĂPÂNUL: Jacques, tacă-ţi gura şi las-o pe doamna să vorbească.

Hangiţa, încurajată de cuvintele stăpânului, se ridică, îl ia la zor pe Jacques, îşi pune mâinile în şolduri, uită că o are pe Nicole în braţe, o scapă, şi iat-o pe Nicole jos, zbătându-se în

scutecul ei, lătrând cât o ţine gura, iat-o pe hangiţă amestecându-şi ţipetele cu lătrăturile lui Nicole, pe Jacques amestecându-şi hohotele de râs cu lătrăturile lui Nicole. Şi cu ţipetele hangiţei, şi pe stăpânul lui Jacques deschizându-şi tabechera, trăgând pe nas o priză de tabac şi neputându-şi stăpâni risul. Şi iată întregul han cuprins de zarvă.

— Nanon, Nanon, repede, repede, adu o sticlă de rachiu... Biata mea Nicole a murit... Scoate-i scutecele... Nepricepută mai eşti!

— Îmi dau toată silinţa.

— Cum mai ţipă! Şterge-o de-aici, lasă-mă pe mine... A murit! ... Râzi cât poţi, prostălăule! Chiar că ai de ce râde... Biata mea Nicole a murit!...

— Nu, cucoană, nu; cred că o să-şi vină în fire. Uite-o că mişcă.

Nanon freacă nasul căţelei cu rachiu şi-i dă să bea; stăpâna boceşte şi se înfurie pe slugile neobrăzate; iar Nanon zice:

— Uite-o, cucoană, c-a deschis ochii; uite-o că te priveşte.

— Bietul animal, parcă-ar vorbi! Cui nu i-ar rupe inima de milă?

— Mângâi-o, cucoană, un pic; răspunde-i ceva.

— Hai, biata mea Nicole; strigă, copilaşule, strigă, dacă asta te uşurează. Şi animalele au o soartă, ca şi oamenii; ea trimite fericirea unor trântori negri în cerul gurii, gălăgioşi şi lacomi, iar nenorocirea pe capul celei mai bune fiinţe din lume.

— Cucoana spune adevărul curat; nu există dreptate în lumea asta.

— Lasă gura, înfaş-o iar, du-o pe perna mea şi gândeşte-te că la cel mai mic ţipăt pe care-l va scoate, o să ai de-a face cu mine. Vino, biet animal, să te mai pup o dată, înainte de-a te duce. Apropi-o, n-auzi? toantă ce eşti... Câinii, şi mai ales ea, sunt atât de buni; preţuiesc mai mult decât...

JACQUES: Decât tata, mama, fraţii, surorile, copiii, argaţii, soţul...

HANGIŢA: Păi da, degeaba râzi, ea e nevinovată, e credincioasă, nu face niciodată rău, pe când ceilalţi...

JACQUES: Trăiască javrele! Nu există pe lume nimic mai desăvârşit decât eie.

HANGIŢA: Şi chiar dacă ar exista ceva mai desăvârşit, în niciun caz n-ar fi omul. Tare aş vrea să-l cunoaşteţi pe câinele

morarului, amorezul Nicolei mele; nu există niciunul printre voi, oricât aţi fi de mulţi, pe care să nu-l dea de ruşine. Îl vezi venind de cum se crapă de ziuă, de la o distanţă de peste o leghe; se aşază sub fereastră şi suspină, suspină de ţi se face milă. Oricum ar fi vremea, el rămâne acolo; ploaia îl bate pe spinare; trupul i se înfundă în nisip; abia dacă i se mai zăresc urechile şi vârful botului. Dumneata tot aşa ai face pentru feneja pe care ai iubi-o mai mult decât orice pe lume?

STÂPÂNUL: Frumos din partea lui.

JACQUES: Păi unde mai găseşti o femeie vrednică de toate atenţiile astea, ca Nicole a dumitale?

Şi totuşi nu patima pentru animale era cea mai de seamă dintre patimile hangiţei, după cum s-ar putea crede, ci patima de-a vorbi. Cu cât avea cineva mai multă răbdare şi-i făcea plăcerea s-o asculte, cu atât era el mai merituos; de aceea, nu se lăsă rugată de două ori ca să-i dea drumul istorisirii despre căsătoria neobişnuită; puse doar o condiţie: să tacă Jacques. Stăpânul îi făgădui tăcere din partea lui Jacques. Jacques se tolăni alene într-un ungher, cu ochii închişi, cu scufa îndesată peste urechi şi cu spatele pe jumătate întors spre hangiţă. Stăpânul tuşi, scuipă, îşi suflă nasul, îşi scoase ceasul şi se uită cât arată, îşi scoase apoi tabachera, ciocăni uşurel în capac, trase o priză de tabac, iar hangiţa se pregăti să guste plăcerea nespusă de a-şi asculta glasul.

Şi era cât pe-aci să înceapă, când îşi auzi căţeaua ţipând.

— Nanon, vezi ce are bietul animal… îmi face rău, nu mai ştiu unde am rămas.

JACQUES: Până acum n-ai spus încă nimic. HANGIŢA: Cei doi bărbaţi cu care mă certam pentru biata mea Nicole, atunci când aţi sosit, domnule… JACQUES: Spune: domnilor.

HANGIŢA: De ce?

JACQUES: Fiindcă până acum aşa ni s-a spus şi m-am obişnuit aşa. Stăpânu-meu îmi spune Jacques, ceilalţi – domnule.

HANGIŢA: Eu nu-ţi zic nici Jacques şi nici domnule Jacques; ba nici nu-ţi vorbesc măcar… (— *Cucoană!*

— Ce e?

— *Lista de la numărul cinci l – Caut-o* pe *colţul vetrei.)* Cei doi bărbaţi sunt de neam mare; vin amândoi de la Paris şi se duc la moşia celui mai vârstnic dintre ei.

JACQUES: Cine ştie asta?

HANGIŢA: Ăi care-o spun.

JACQUES: Şi ăsta-i un motiv să-i crezi?

Stăpânul îi făcu hangiţei un semn, din care ea înţelese că Jacques nu e în toate minţile. La semnul stăpânului, hangiţa răspunse printr-o mişcare compătimitoare din umeri şi adăugă:

— La vârsta lui! E tare neplăcut.

JACQUES: E tare neplăcut să nu ştii niciodată încotro mergi.

HANGIŢA: Cel mai vârstnic dintre ei se numeşte marchizul des Arcis. A fost un om al plăcerilor, foarte curtenitor şi neîncrezător în virtutea femeilor.

JACQUES: Avea dreptate.

HANGIŢA: Domnule Jacques, mă întrerupi.

JACQUES: Doamnă hangiţă de la *Cerbul Mare,* nici au-ţi vorbesc măcar.

HANGIŢA: Domnul marchiz dădu totuşi peste una destul de fistichie ca să nu se lase înduplecată. O chema doamna de La Pommeraye. Era o văduvă cuminte, de familie bună, cu avere şi cu titlu nobil. Domnul des Ar- cis rupse toate legăturile de până atunci şi se tinu scai numai după doamna de La Pommeraye, făcându-i curte cu cea mai mare stăruinţă, încercind prin toate jertfele cu putinţă să-i dovedească dragostea lui, ba cerând-o chiar de nevastă; dar femeia aceasta fusese atât de nefericită cu primul ei bărbat, încât... (— *Cucoană!*

— Ce e? — *Cheia de la lada cu ovăz!*

— *Caut-o în cui şi, dacă nu-i acolo, vezi în broasca lăzii.)* încât ar fi preferat să îndure orice soi de nenorocire decât să mai dea piept cu primejdia unei a doua căsătorii.

JACQUES: De! Dacă aşa ar fi stat scris în ceruri!

HANGIŢA: Femeia asta trăia foarte retrasă. Marchizul era un fost prieten de-al soţului ei; ea îl primise în casă şi continua să-l primească. Dacă i se ierta gustul muieratic pentru curtenie, atunci se putea spune că era ceea ce se numeşte un om de onoare. Curtea stăruitoare a marchizului, ajutată de însuşirile lui personale, de tinereţea, de înfăţişarea lui, de aparenţele unei patimi dintre cele mai adevărate, de singurătate, de înclinarea lui spre duioşie, intr-un cuvânt de tot ce ne dă pradă ademenirii bărbaţilor... (— *Cucoană!*

— *Ce el – Curierul!*

— *Dă-i camera verde şi serveşte-l ca de obicei*.) îşi făcu efectul, şi doamna de La Pommeraye, după ce luptă timp de mai

multe luni împotriva marchizului, împotriva ei înseşi, după ce îi ceru. După obicei, jurămintele cele mai solemne, îl făcu fericit pe marchiz, şi el s-ar fi putut bucura de cea mai dulce viaţă, dacă ar fi ştiut să-i păstreze ibovnicei sentimentele pe care i le jurase şi pe care ea le avea faţă de el. Vezi, domnule, numai femeile ştiu să iubească: bărbaţii nu se pricep de loc... (— *Cucoană!*

— *Ce e?*

— *Un călugăr cerşetor.*

— *Dă-i doisprezece gologani din partea domnilor de- aici, şase din partea mea, şi să se ducă prin celelalte odăi.)* După ce se scurseră câţiva ani, marchizului începu să i se pară că viaţa doamnei de La Pommeraye e prea liniştită. El îi propuse să iasă în lume; şi ea îi primi propunerea; să primească în casă vreo câteva femei şi vreo câţiva bărbaţi; şi ea consimţi; să primească oaspeţi la cină, o dată pe săptămână, într-o anumită zi; şi ea primi, încetul cu încetul, el petrecu o zi, apoi două, fără s-o vadă; încetul cu înctul, începu să lipsească de la serile cu oaspeţi pe care singur le pusese la cale; încetul cu încetul, îşi scurtă vizitele; începu să aibă afaceri care îl chemau în alte părţi; de cum sosea, abia dacă arunca o vorbă, se tolănea într-un fotoliu, răsfoia o carte, o a- runca cât colo, stătea de vorbă cu câinele sau moţăia. Pe înserate, sănătatea lui, oare se cam şubrezise, îi cerea să plece devreme la culcare: aşa îi spusese Tronchin *. „Mare om e Tronchin ăsta! Pe cinstea mea! Sunt sigur că o s-o scoată din bucluc pe prietena noastră, despre care ceilalţi spun că nu mai e nicio nădejde.“ Şi tot vorbind aşa, îşi lua bastonul şi pălăria şi pleca, uitând uneori s-o sărute. Doamna de La Pommeraye... *(— Cucoană!*

— *Ce e*? *Dogarul.*

— *Să meargă în pivniţă* şi *să vadă cele două butii.)* doamna de La Pommeraye presimţea că el n-o mai iubeşte; dar trebuia să fie sigură, şi iată ce a făcut... *(— Cucoană!*

— *Vin acuşi, vin acuşi.)*

Hangiţa, plictisită de atâtea întreruperi, coborî, şi, după câte se pare, luă măsuri ca să le pună capăt.

HANGIŢA: într-o bună zi, după ce luaseră masa, ea îi spuse marchizului:

— Dragul meu, te văd căzut pe gâânduri.

— Şi tu pari bătută de gânduri, draga mea.

— E adevărat, şi chiar de gânduri destul de triste.

— Ce ai?

— Nimic.

— Nu-i adevărat. Haide, marchiză, spuse el căscind, povesteşte-mi şi mie; aşa o să ne treacă de urât la amândoi.

— Oare te plictiseşti?

— Nu; dar, vezi, sunt unele zile…

— Plictisitoare.

— Te înşeli, draga mea; îţi jur că te înşeli; într-adevăr sunt unele zile… Nu se ştie din ce pricină.

— Dragul meu, de multă vreme mă simt ispitită să-ţi destăinuiesc ceva; dar mă tem să nu te mâhnesc.

— Cum îţi închipui că ai putea să mă mâhneşti, tocmai tu?

— Poate; dar cerul e martor al nevinovăţiei mele…

— Cucoană*! Cucoană!*

— *Ţi-am spus că n-ai voie să mă* mai *chemi, oricine*? i *oricare ar fi; cheamă-l pe bărbatu-meu.*

— *Nu-i aici.)* Vă cer iertare, domnilor. Mă întorc într-o clipă.

Iată că hangiţa a coborât, a venit înapoi şi îşi continuă povestirea:

—… S-a întâmplat fără consimţământul meu, fără voia mea, printr-un blestem căruia, după câte se pare, îi e supus tot neamul omenesc, fiindcă eu, eu însămi n-am putut scăpa de el.

— Ah! ţi s-a întâmplat dumitale… Şi ţi-e teamă!… Despre ce-i vorba?

— Marchize, e vorba de… Sunt deznădăjduită; am să te mâhnesc, şi, dacă mă gândesc mai adânc, îmi dau seama că ar fi mai bine să tac.

— Nu, draga mea, vorbeşte; îmi tăinuieşti ceva în fundul sufletului tău? Nu ne-am înţeles noi oare ca mai întâi de toate să ne deschidem pe deplin sufletele, unul faţă de altul?

— E adevărat, şi tocmai asta mă roade; remuşcarea mea pune vârf unui lucru şi mai important, care şi aşa îmi umple inima. Oare nu ţi-ai dat seama că nu mai am voioşia de mai înainte? Mi-am pierdut pofta de toate; nu mai beau şi nu mai mănânc decât fiindcă îmi spun că trebuie s-o fac; nu mai pot să dorm. Prietenii cei mai apropiaţi mă plictisesc. Noaptea, stau şi mă întreb: „Oare e el mai puţin drăguţ? Nu. Îl bănuieşti că are vreo legătură amoroasă? Nu. Se poartă mai puţin drăgăstos? Nu. De ce atunci, dacă iubitul ţi-a rămas acelaşi, ţi s-a schimbat

inima? Fiindcă ţi s-a schimbat! Nu poţi să n-o reaunoşti. Nu-l mai aştepţi cu aceeaşi nerăbdare; nu te bucuri la fel de mult când îl vezi; neliniştea din clipele când întârzia, dukea emoţie care te cupriadea când auzeai huruitul roţilor trăsurii, sau când ţi se anunţa sosirea lui, sau când se ivea, nu te mai încearcă acuma.

— Cum, doamnă!

Atunci marchiza de La Pommeraye îşi acoperi cchii cu palmele, îşi plecă fruntea şi tăcu o clipă, după care urmă:

— Marchize, mă aşteptam la uimirea dumitale, mă aşteptam la toate cuvintele amare pe care ai să mi le spui. Marchize, cruţă-mă... Ba nu, nu mă cruţa, spu~ ne-mi-le; le voi asculta resemnată, fiindcă le merit, Da, dragă marchize, e adevărat... Da, sunt... Dar nu-i oare o nenorocire destul de mare că s-a întâmplat aşa, ca să nu mai adaug şi ruşinea, sila de-a fi prefăcută, de a-ţi ascunde adevărul? Tu eşti acelaşi, dar prietena ta s-a schimbat; ea te cinsteşte, te stimează mai mult decât oricând; dar... dar o femeie ca ea, obişnuită să cerceteze îndeaproape tot ce se petrece în cutele cele mai tainice ale sufletului ei şi să nu se înşele cu una, cu două, nu poate să-şi ascundă că i-a pierit dragostea. Descoperirea e groaznică, dar e totuşi reală. Eu, eu, marchiza de La Pomaneraye, nestatornică! Uşuratică!... Mî- nie-te, marchize, găseşte-mi numele cele mai îngrozitoare; eu mi le-am dat dinainte; dă-mi-le şi tu: sunt gata să le primesc pe toate... pe toate în afară de acela de femeie falsă, pe care nădăjduiesc că nu mi-l vei spune, fiindcă, intr-adevăr, nu sunt aşa... (— *Nevastă!*

— Ce el – Nimic.

— N-are omul pic de linişte în casa asta, chiar în zilele în care aproape că nu sunt muşterii şi când s-ar crede că nu-i nicio treabă de făcut. Of, e de plâns o femeie în situaţia mea, mai ales când are un nerod de bărbat!) Acestea zise, doamna de La Pommeraye se trânti într-un fotoliu şi începu să plângă. Marchizul îi căzu la picioare şi-i spuse:

— Eşti o femeie îndntătoare, o femeie adorabilă, o femeie cum nu mai e alta pe lume. Sinceritatea şi cinstea ta mă uluiesc şi ar trebui să mă facă să mor de ruşine. Ah! cât te înalţă clipa aceasta deasupra mea! Cât de mare te văd pe tine şi cât de mărunt mă găsesc pe mine! Tu ai vorbit prima, iar eu am păcătuit cel dintâi. Draga mea, sinceritatea ta îmi dezleagă inima, aş fi un monstru dacă nu mi-ar dez! ega-o, şi-ţi voi

mărturisi că povestea inimii tale este, vorbă cu vorbă, povestea inimii mele. Tot ce mi-ai spus mi-am spus şi eu; dar eu tăceam, sufeream şi nu ştiu când aş fi avut curajul să-ţi vorbesc.

— Adevărat, prietene?

— Nimic mai adevărat; şi nu ne rămâne altceva de făcut decât să ne felicităm amândoi că am scăpat în a- celaşi timp de simtământul firav şi înşelător care ne unea.

— Într-adovăr, ce nenorocire ar fi fost dacă dragostea mea ar îi durat şi după ce ar fi pierit dragostea ta!

— Sau dacă dragostea ta se stingea mai întâi!

— Simt că ai dreptate.

— Niciodată nu mi-ai părut atât de bună, atât de frumoasă, ca în clipa asta; şi dacă experienţa trecutului nu m-ar fi făcut prevăzător, aş crede că te iubesc mai mult ca oricând.

Şi vorbindu-i astfel, îi luă mâinile şi i le sărută...

— *Nevastă!*

— *Ce e?*

— *A venit ăla care vinde paie.*

— *Vezi în catastif.*

— *Dar unde-i catastiful?... Stai, stai că-i la mine.)* Doamna de La Pommeraye, stăpânindu-şi ciuda aprigă care o sfâşia, vorbi din nou şi-i spuse marchizului:

— Şi ce-o să ne facem de-acum, marchize?

— Nu ne-am înşelat unul pe altul; ai dreptul la toată stima mea; şi nici eu nu cred că mi-am pierdut cu totul dreptul pe care-l aveam la stima ta: o să ne vedem şi de-acum înainte, o să fim legaţi prin încrederea celei mai duioase prietenii. Nu vom mai avea de îndurat toate plictiselile, toate micile perfidii, toate mustrările, toată sila care; însoţesc de obicei patimile ce se sting; vom fi unici în felul nostru. Îţi vei redobindi întreaga libertate şi mi-o vei reda pe a mea; vom călători prin lume; îmi vei destăinui cuceririle tale; eu nu-ţi voi tăinui nimic din ale mele, dacă am să fac vreuna, lucru de care mă cam îndoiesc, fiindcă m-ai deprins să fiu năzuros. Va fi cum nu se poate mai plăcut! Ai să m-ajuţi cu sfaturile tale, şi nici eu nu mă voi da înapoi să te sfătuiesc când te vei găsi în primejdie sau când vei crede că ai nevoie de mine. Cine ştie ce se mai poate întâmpla?

JACQUES: Nimeni.

HANGIŢA: S-ar putea foarte bine să câştigi. Când te vei compara cu altele, pe măsură ce voi merge mai departe, şi să

mă reîntorc la tine mai pătimaş, mai duios, mai convins ca niciodată că doamna de La Pommeraye era singura femeie făcută să mă fericească; iar după reîntoarcerea asta aş putea pune rămăşag pe orice că voi rămâne al tău până la capătul vieţii.

— Dar dacă se va întâmpla ca la reîntoarcere să nu mă mai găseşti? Căci, la urma urmelor, marchize, nu poţi fi totdeauna dreaptă; şi n-ar fi cu neputinţă să mă leg din vreo toană, din vreo plăcere, sau chiar din patimă de un altul, care n-ar preţui cât preţuieşti tu.

— Atunci sigur că aş fi deznădăjduit; dar n-aş avea de ce să mă plâng; aş face răspunzătoare doar soarta care ne-a despărţit când mai eram încă uniţi, şi care ne-a apropiat când nu mai puteam fi…

După discuţia asta, începură amândoi să scoată învăţăminte morale din nestatornicia inimii omeneşti, din deşertăciunea jurămintelor, din legăturile căsătoriei…

— *Cucoană!*

— Ce e? *A sosit diligenţa.)* Domnilor, spuse hangiţa, sunt nevoită să vă părăsesc. Mai târziu, când îmi voi termina toate treburile, am să mă întorc şi vă voi povesti sfârşitul aventurii, dacă sunteţi curioşi să-l aflaţi… (— *Cucoană!*

— *Nevastă!*

— *Hangiţă!*

— Iaca *vin,* iaca *vin.)*

Hangiţa plecă, iar stăpânul îi spuse slugii sale:

— Jacques, ai băgat de seamă un lucru?

JACQUES: Care anume?

STAPlNUL: Că femeia asta povesteşte mult mai bine decât s-ar cuveni s-o facă o hangiţă.

JACQUES: Aşa e. Dar întreruperile ălor de jos m-au scos de câteva ori din sărite.

STĂPÂNUL: Şi pe mine la fel.

Şi pe tine, cititorule, mărturiseşte, fără să te prefaci; vezi doar că suntem porniţi de-a binelea pe calea sinceităţii; vrei s-o lăsăm aici pe eleganta şi mult prea guraliva hangiţă şi să reluăm povestea dragostei lui Jacques? Mie mi-e indiferent. Când hangiţa se va urca din nou la ei, Jacques guralivul nici nu-şi va dori altceva decât să-şi reia rolul şi să-i închidă uşa în nas; şi o să se mulţumească doar să-i spună prin gaura cheii: „Noapte

bună, cucoană; stăpânul meu doarme, iar eu mă culc acuşica; lasă restul pentru când om mai trece pe-aici“.

„Cel dintâi jurământ pe care şi l-au făcut vreodată două fiinţe omeneşti s-a săvârşit la poalele unei stânci ce se prăbuşea; şi-au luat drept martori ai statorniciei lor cerul, care nu-i măcar o clipă acelaşi; totul trecea, şi în ei, şi în preajma lor, dar ei credeau că inimile le vor rămâne pururi neschimbate. O, copii! veşnic copii!...“ Nu ştiu dacă gândurile acestea sunt ale lui Jacques, ale stăpinului său sau ale mele; sigur însă că sunt ale unuia dintre noi trei. Şi că au fost precedate şi urmate de multe altele, care ne-ar fi dus, pe Jacques, pe stăpânu-său şi pe mine, până la cină, până la reîntoarcerea hangiţei, dacă Jacques nu i-ar fi spus stăpânului său: „Ştii, domnule, toate vorbele mari pe care le-ai rostit într-o doară nu preţuiesc cât o fabulă veche, auzită la o clacă, în satul meu.“

STÂPlNUL: Şi ce fabulă e aia?

JACQUES: E fabula Tecii şi a Cuţitaşului. Intr-o bună zi, Teaca şi Cuţitaşul s-au luat la ceartă; Cuţi- taşul îi spuse Tecii: „Teacă, draga mea, eşti o dezmăţată, fiindcă primeşti în fiecare zi alte cuţitaşe...“ Teacă îi răspunse cuţitaşului: „Dragul meu Cuţitaş, tu eşti o secătură, fiindcă îţi schimbi teaca în fiecare zi...“ „Teacă, alta ţi-a fost făgăduiala...“ „Cuţitaşule, tu m-ai înşelat cel dintâi...“ Discuţia asta începuse la masă, iar acela care şedea între Cuţitaş şi Teacă luă cuvântul şi le grăi lor: „Tu, Teacă, şi tu, Cuţitaş, bine faceţi că schimbaţi, fiindcă schimbarea plăcută vă este; dar greşit-aţi făgă- duindu-vă să nu schimbaţi. Au nu vezi, Cuţitaşule, că Domnul te-a făcut să umbli la mai multe teci; iar pe tine, Teacă, nu vezi oare că te-a făcut ca să primeşti mai multe cuţitaşe? Smintite vi se par acele cuţitaşe care se leagă prin jurăminte să se lipsească pe nedrept de teci, şi la fel de smintite vi se par acele teci care se leagă cu jurământ să se închidă dinaintea oricărui cuţi- taş; şi nu vă daţi seama că şi voi eraţi aproape la fel de smintiţi când v-aţi jurat tu, Teacă, să fii doar a unui singur cuţitaş, iar tu, Cuţitaşule, să fii al unei singure teci.“

La acestea, stăpânul îi răspunse lui Jacques:

— Fabula ta nu prea e morală; dar în schimb e veselă. Habar n-ai ce idee năstruşnică îmi trece prin minte.

Te însor cu hangiţa noastră; şi vreau să văd cum o s-o scoată la capăt un sot căruia îi place să vorbească şi are o nevastă

căreia îi turuie gura cât e ziulica de lungă.

JACQUES: Aşa cum am scos-o la capăt în primii doisprezece ani ai vieţii mele, petrecuţi lângă bunicul şi bunica.

STÂPÂNUL: Cum îi chema? Şi ce meserie aveau?

JACQUES: Erau negustori de vechituri. Bunicul mej, Jason, a avut mai mulţi copii. Toţi din familia noastră erau serioşi; se sculau, se îmbrăcau, plecau la treburi, se întorceau, mâncau, plecau iar, fără să scoată o vorbă. Seara, se aruncau pe scaune; mama şi fiicele torceau, • coseau, împleteau, tot fără să scoată o vorbă; băieţii sţ odihneau; tatăl citea Vechiul Testament.

STAPÂNUL: Şi tu ce făceai?

JACQUES: Eu alergam prin odaie, cu un căluş în gură.

STAPlNUL: Cu un căluş?

JACQUES: Da, cu un căluş; şi numai blestematului aceluia de căluş îi datorez furia mea de-a vorbi. Uneori se scurgea o săptămână întreagă fără să deschidă cineva gura în casa Jasonilor. Toată viaţa ei, care a fost destul de lungă, bunica n-a spus altceva decât: *pălărie de vân- zare;* iar bunicul, pe care-l vedeai printre listele de mărfuri, ţeapăn, cu mâinile sub surtuc, n-a spus decât. *Un gologan.* Existau zile în care era ispitit să nu creadă în Biblie.

STĂPÂNUL: De ce?

JACQUES: Din pricina repetărilor de prisos, pe care le privea ca pe nişte flecăreli nevrednice de Sfântul Duh. Spunea că numai nerozii se repetă întruna şi-i socotesc nerozi pe cei care îi ascultă.

STĂPÂNUL: Jacques, dacă pentru a te despăgubi de lunga tăcere păstrată vreme de doisprezece ani, cât ai purtat căluş la bunicul tău, şi în timpul cât a vorbit hangiţa...

JACQUES: Mi-aş spune mai departe povestea dra- festei mele?

STÂPÂNUL: Nu; ci o alta, pe care nu mi-ai sfârşit-o:

Pe a camaradului căpitanului tău.

JACQUES: Zău, stăpâne, cumplită tinere de minte nai ai!

STÂPÂNUL: Jacqueş, dragul meu Jacques...

JACQUES: De ce râzi?

STÂPÂNUL: De ceva care o să mă mai facă să rid S altă dată; râd fiindcă te văd copil, la bunicu-tău, cu «ăluşul în gură.

JACQUES: Când nu mai era nimeni pe-acasâ, bu- tica mi-l scotea; şi când băga bunicul de seamă, se făcea foc; atunci îi spunea: „Fă mereu aşa, şi copilul ăsta o să ajungă cel mai

neînfrânat flecar din câţi au trăit deodată pe lume“. Precizarea lui s-a adeverit.

STÂPÂNUL: Haide, Jacques, dragul meu Jacques, dă-i drumul poveştii camaradului căpitanului tău.

JACQUES: N-aş zice ba, dar n-ai să-i dai crezare.

STÂPlMUL: Oare atât de năstruşnică să fie?

JACQUES: Nu, fiindcă i s-a mai întâmplat şi altuia, ’inui militar francez, pe care mi se pare că-i chema domnul de Guerchy

STÂPÂNUL: Atunci am să spun şi eu ce i-a spus un? oet francez, care făcuse o epigramă destul de bună, iltuia care, de faţă cu el, se dădea drept autorul epigramei: „De ce n-ai fi făcut-o şi dumneata? Eu cum am îicut-o?…“ De ce atunci povestea pe care vrei s-o spui nu i s-ar fi întâmplat şi camaradului căpitanului tău, lacă i s-a întâmplat şi militarului francez de Guerchy? ’ar povestindu-mi-o ai omorî două muşte dintr-o lovi- . Ură, mi-ai spune aventura intâmplată amândurora, fiindcă eu habar n-am de ea.

JACQUES: Cu atât mai bine! Dar jură-mi!

STÂPÂNUL: Îţi jur.

Tare m-aş simţi ispitit, cititorule, să-ţi cer şi eu a- celaşi jurământ; dar o să te rog numai să bagi de seamă i Claude-Louis de Regnier Guerchy, ofiţer la curtea lui Ludovic al XV-lea, cunoscut prin certurile sale cu cavalerul d’Eon. A. Murit în 1768.

că în firea lui Jacques exista o ciudăţenie care, după câte s-ar părea, i se trăgea de la bunicu-său, Jason, tela- lul cel tăcut; vreau să spun că, deşi îi plăcea grozav să trăncănească, Jacques nu putea suferi să repete a- celeaşi lucruri, osebindu-se astfel de flecarii de rând.

De aceea îi spunea uneori stăpânului său:

— Îmi pregăteşti cel mai trist viitor; ce-o să mă fac atunci când n-oi mai avea nimic de spus?

— Ai s-o iei de la capăt.

— Jacques s-o ia de la capăt! În ceruri stă scris tocmai dimpotrivă; iar de mi s-ar întâmpla să repet cele spuse, nu m-aş putea împiedica să strig: Ah! dacă te-ar auzi bunicul-tău!… Şi mi-ar părea rău după căluş.

JACQUES: Pe vremea când se jucau jocuri de noroc la bâlciurile din Saint-Germain şi Saint-Laurent…

STÂPÂNUL: Păi astea sunt la Paris, iar camaradul căpitanului era comandantul unui post de pe graniţă.

JACQUES: Pentru numele lui Dumnezeu, domnule, lasă-mă să vorbesc... Mai mulţi ofiţeri intrară într-o du, gheană şi dădură acolo peste un alt ofiţer, care stătea la taifas cu stăpâna dughenei. Unul dintre ei îi propuse a- cestuia să joace zaruri; căci trebuie să ştiţi că după moartea căpitanului meu, camaradul său, îmbogăţindu-se, devenise jucător. Aşadar el, sau domnul de Guerchy, primi. Soarta puse zarurile în mâna adversarului său, care dă, dă, dă şi nu mai sfârşeşte. Jocul se încălzise, şi jucaseră a treia partidă, după revanşă, a patra partidă, o luaseră de la capăt cu miza pe jumătate, încă o dată şi încă o dată, scăzând sau dublând mizele după regulă, când unul dintre cei de faţă se apucă să-i spună domnului de Guerchy, sau camaradului căpitanului meu, că ar face bine dacă s-ar opri şi ar înceta jocul, fiindcă ştiu ei ce ştiu. La vorbele astea, care nu erau decât o glumă, camaradul căpitanului meu, sau domnul de Guerchy, crezând că are de-a face cu un măsluitor, îşi vârî de îndată mâna în buzunar, scoase un cuţit bine ascuţit, iar când adversarul său duse mâna spre zaruri, ca să le pună în cornet, îi înfipse cuţitul în palmă şi i-o ţintui pe masă, zicându-i: „Dacă zarurile sunt măsluite, eşti un pungaş; dacă sunt bune, înseamnă că am greşit...” Zarurile s-au găsit a fi bune, iar domnul de Guerchy a zis:,. Lmi pare foarte rău şi-ţi dau ca despăgubire tot ce vrei...“ Dar nu tot aşa spuse camaradul căpitanului meu; cuvintele lui fură: „Mi-am pierdut banii; am găurit palma unui om de treabă; în schimb, însă, mi-am recăpătat plăcerea de a mă bate cât oi pofti..." Ofiţerul ţintuit pleacă şi îşi îngrijeşte rana. Când se lecuieşte, vine la ofiţerul ţintuitor şi-i cere socoteală; acesta, a- dică domnul de Guerchy, găseşte cererea întemeiată. Celălalt, sau camaradul căpitanului meu, i se aruncă de gât şi îi spune: „Te aşteptam cu-o nerăbdare de nespus..." Ies amândoi în câmp; ţintuitorul, domnul de Guerchy, sau camaradul căpitanului meu, primeşte o lovitură zdravănă de spadă, care îi spintecă trupul; ţintuitul îl ridică, îl duce acasă şi-i zice: „Domnule, o să ne mai vedem noi..." Domnul de Guerchy nu răspunde nimic; camaradul căpitanului meu îi răspunde: „Aşa nădăjduiesc şi eu, domnule". Se mai bat încă o dată, de două ori, de opt sau de zece ori, şi totdeauna ţintuito- rul e doborât la pământ. Amândoi erau ofiţeri de soi, a- mândoi erau oameni merituoşi; aventura lor stârni mare vâlvă; ministrul găsi cu cale să se amestece. Unul fu oprit

la Paris, iar celălalt obligat să rămână la postul său. Domnul de Guerchy se supuse ordinelor Curţii; camaradul căpitanului meu fu peste măsură de mâhnit; într-atât de mare e deosebirea între doi oameni viteji din fire, dintre care însă unul e înţelept, iar celălalt e cam într-o ureche.

Până aici aventurile domnului de Guerchy şi ale camaradului căpitanului meu se asemănau întocmai; erau la fel. Iată de ce i-am pomenit pe amândoi; înţelegi, stăpâne? De-aci încolo am să-i despart şi n-am să-ţi mai vorbesc decât despre camaradul căpitanului meu, fiindcă restul nu-i aparţine decât lui. Zău, domnule, acum ai să vezi cât de puţin suntem stăpâni pe soarta noastră şi câte ciudăţenii sunt scrise în marele hrisov din ceruri.

Camaradul căpitanului meu, sau ţintuitorul, cere învoire să dea o raită prin provincia lui: şi i se dă. Drumul trece prin Paris. Îşi ia un loc în diligenţa publică. La ceasurile trei dimineaţa, diligenta trece pe dinaintea Operei; oamenii ieşeau de la un bal. Vreo trei sau patru tineri bezmetici, costumaţi şi mascaţi, plănuiesc să ia masa împreună cu drumeţii; în zori ajung să se aşeze la masă. Se privesc unii pe alţii. Şi cine rămâne uimit? Ţintuitul, recunoscându-şi ţintuitorul. Acesta din urmă îi întinde mâna, îl îmbrăţişează şi-i mărturiseşte câtă plăcere îi face o întâlnire atât de fericită; şi trec de îndată amândoi dinapoia unei şuri. Îşi iau spadele în mâini, aşa cum se găseau, unul în redingotă, celălalt în domino; ţintuitorul, sau camaradul căpitanului meu, e lungit pe lespezi. Adversarul trimite după ajutor, apoi se aşază la masă cu prietenii lui şi cu restul celor din diligentă, bea şi mănâncă voios. Unii se găteau să-şi urmeze drumul, ceilalţi să se întoarcă în capitală, aşa, mascaţi cum erau şi călare pe caii de poştă, când hangiţa reapăru şi puse capăt povestirii lui Jacques.

Iat-o din nou sus şi te previn, cititorule, că n-am puterea s-o alung.

— De ce nu?

— Fiindcă vine cu două sticle cu vin de Champagne, câte una în fiecare mână, şi fiindcă stă scris în ceruri ca orice orator care i se va adresa lui Jacques cu o asemenea introducere să fie ascultat.

Ea intră, pune sticlele pe masă şi zice: „Hai să ne împăcăm, domnule Jacques...“ Hangiţa nu era tocmai tânără; înaltă şi dolofană, sprinteioară, plăcută la chip, plină de nuri, cu o guriţă

cam mărişoară, dar cu dinţi frumoşi, cu obrajii lătăreţi, cu ochii bulbucaţi, cu fruntea pătrată, cu pielea catifelată, cu înfăţişare deschisă, vioaie şi voioasă, cu braţele puţin cam prea groase, avea nişte mâini superbe, nişte mâini de pictat sau de modelat. Jacques o prinse de după mijloc şi o strânse cu putere; ciuda lui nu rezistase niciodată în faţa unui vin bun şi a unei femei frumoase; aşa stătea scris în ceruri despre el, despre tine, cititorule, despre mine şi despre mulţi alţii. „Domnule, îi spuse ea stăpânului, aveţi de gând oare să ne lăsaţi numai pe noi singuri? Iacă, dacă aţi mai avea încă o sută de leghe de călătorit, n-o să beţi vin mai bun ca ăsta cât o ţine drumuL” Astfel vorbind, ea îşi pusese una din cele două sticle între genunchi şi îi scotea dopul; şi dovedi o pricepere neobişnuită în felul cum acoperi gâtul sticlei cu degetul mare, nelăsând să scape nicio picătură de vin. „Haide, îi spuse ea lui

Jacques; dă paharul, repede, repede." Jacques îşi apropie paharul; hangiţa, dându-şi niţel la o parte degetul mare, lăsă puţin liber gâtul sticlei, şi iată obrajii lui Jacques umpluţi cu totul de spumă. Jacques primi cu voie bună gluma asta, şi hangiţa rise, iar Jacques şi stăpânu- său râseră şi ei. Băură pe nerăsuflate câteva pahare pline ochi, ca să domolească sticla, pe urmă hangiţa zise: „Mulţumesc lui Dumnezeu! s-au culcat toţi, n-o să mă mai întrerupă de loc şi pot să vă istorisesc mai departe". Privind-o cu nişte ochi cărora vinul de Cham- pagne le sporise vioiciunea obişnuită, Jacques îi spuse ei sau lui stăpânu-său: „Hangiţa noastră trebuie să fi fost frumoasă ca un îngeraş la vremea ei; ce părere ai, domnule?“

STAPlNUL: De ce „trebuie să fi fost”?! Pe naiba,

J acques, mai este încă!

JACQUES: Ai dreptate, domnule; dar vezi că eu n-o asemăn cu altă femeie, ci cu ea însăşi când era tânără.

HANGIŢA: Acuma nu-d cine ştie ce de capul mau; dar să mă fi văzut când m-aţi fi putut cuprinde între primele degete de la fiecare mână! Făceau oamenii un ocol de patru leghe ca să poposească aici. Dar să lăsăm încolo capetele bune sau rele pe care le-am sucit eu şi să ne întoarcem la doamna de La Pommeraye.

JACQUES: Ce-ar fi dacă am bea mai Sntli pentru capetele rele pe care le-ai sucit, sau în sănătatea mea?

HANGIŢA: Cu plăcere; erau unele care meritau atâta lucru,

socotindu-l sau nesocotindu-l şi pe al dumitale printre ele. Ştiţi oare că eu, vreme de zece ani, am fost providenţa militarilor? Şi vă rog să nu-mi răstălmăciţi cuvintele... I-am îndatorat pe mulţi, care cu greu Şi-ar fi putut face campaniile fără mine. Erau flăcăi de treabă, nu pot să mă plâng de niciunul. Şi nici ei de mine. Nu ceream niciodată chitanţă; câteodată m-au făcut să aştept; dar peste doi, trei sau patru ani mi-au trimis banii înapoi...

Şi iat-o începând să înşire ofiţerii care i-au făcut cinstea să-i golească punga, şi domnul cutare, colonel din regimentul ***, şi domnul cutare, căpitan din regimentul ***, şi iată-l pe Jacques că începe să strige „Căpitanul meu! Bietul meu căpitan! L-ai cunoscut?“

HANGIŢA: Cum să nu-l cunosc? Un bărbat înalt, bine făcut, cam uscăţiv, cu înfăţişare nobilă şi severă, cu picioare zdravene, cu două aluniţe roşii pe tâmpla dreaptă. Vasăzică, şi dumneata ai fost în armată?

JACQUES: Păi cum să nu fiu?

HANGIŢA: Să ştii că-mi placi şi mai mult pentru asta; pesemne că mai ai încă unele însuşiri bune, rămase din prima meserie. Să bem în sănătatea căpitanului dumitale.

JACQUES: Dacă o mai fi trăind.

HANGIŢA: Mort sau viu, ce-are a face? Parcă militarul e făcut pentru altceva decât ca să fie ucis? Trebuie să-i fie tare ciudă când, după zece asedii şi cinci sau şase bătălii, e silit să moară înconjurat de toţi cioclii şi de popimea asta păcătoasă!... Dar să ne întoarcem la povestea noastră şi să mai tragem o duşcă.

STĂPÂNUL: Pe cinstea mea, hangiţo, ai dreptate.

HANGIŢA: îmi face plăcere că gândiţi aşa.

STĂPÂNUL: Fiindcă ai un vin cum nu se poate mai bun.

HANGIŢA: Ah! despre vinul meu e vorba? Păi şi în cazul ăsta aveţi dreptate. Mai ţineţi minte unde rămăsesem?

STĂPÂNUL: Da, la concluzia celei mai perfide mărturisiri.

HANGIŢA: Domnul marchiz des Arcis şi doamna de la Pommeraye se îmbrăţişară, încântaţi unul de altul, şi se despărţiră. Pe cât se abţinuse doamna faţă de el, pe atât de cumplită i-a fost durerea după ce a plecat. „Vasăzică, e pe deplin adevărat, strigă ea; el nu mă mai iubeşte!...“ N-o să vă spun cu de-amănuntul ce nebunii facem noi când suntem părăsite, fiindcă v-aţi lua nasul la purtare. V-am spus că femeia asta avea mândrie în ea; dar era şi tare răzbunătoare. Când i se

potoliră primele furii şi când se bucură în toată tihna de mânia ei, se gândi să se răzbune, dar să se răzbune cumplit, într-un fel care să-i bage în sperieţi pe toţi cei care, pe viitor, se vor simţi ispitiţi să sucească minţile şi să înşele o femeie cinstită. Şi s-a răzbunat, s-a răzbunat crunt; răzbunarea ei s-a dezlănţuit, dar n-a îndreptat pe nimeni; de-atunci încoace am fost la fel de josnic seduse şi înşelate.

JACQUES: Altele, hai, mai treacă, meargă; dar dumneata!…

HANGIŢA: Vai de mine! Eu înaintea tuturor celorlalte. O, ce neroade suntem! Şi măcar dacă bărbaţii ăştia josnici ar câştiga ceva în schimb! Dar să lăsăm asta. Ce va face? Ea nu ştie încă; se va gândi, şi se gândeşte.

JACQUES: Ce-ar fi dacă, în timp ce ea se gândeşte…

HANGIŢA: Bine zici. Dar uite că ni s-au golit amândouă sticlele… (— Jean.

— Da, *cucoană.*

— *Adă două sticle, din cele care-s în fund de tot, cu vinul cel mai bun.*

— *Am înţeles.)* Şi tot gândindu-se, iată ce idee îi vine: Doamna de La Pommeraye cunoscuse pe vremuri o femeie din provincie pe care un proces o adusese la Paris, împreună cu fiică-sa, tânără, frumoasă şi binecrescută. Mai aflase că femeia, ruinată prin pierderea procesului, ajunsese să ţină o speluncă. La ea se adunau bărbaţii, jucau, chefuiau, şi de obicei unul sau doi dintre oaspeţii rămaşi îşi petrecea noaptea cu doamna sau cu domnişoara, după alegere. Doamna de La Pommeraye trimise un servitor să le caute. Omul le găsi şi le, pofti să-i facă o vizită doamnei de La Pommeraye, despre care ele abia dacă-şi mai aminteau. Femeile, care-şi ziceau doamna şi domnişoara d’Aisnon, nu se lăsară aşteptate; chiar a doua zi, mama se duse la doamna de La Pommeraye. După ce se salutară, doamna de La Pommeraye o întrebă pe doamna d’Aisnon cum o duce şi ce mai făcuse de la pierderea procesului.

— Ca să vă spun sincer, îi răspunse doamna d’Aisnon, fie o treabă primejdioasă, murdară, puţin bănoasă şi care-mi face silă, dar la ananghie n-ai de ales. Eram aproape hotărâtă să-mi dau fiica la Operă, dar avea voce slabă, de cameră, şi- n-a fost niciodată cine ştie ce dansatoare bună. Am plimbat-o, în timpul procesului îşi după aceea, pe la magistraţi, pe la mărimi, pe la feţe bisericeşti, oe la bancheri, cărora le-a fost o vreme pe plac,

după care au lăsat-o baltă. Şi asta nu că n-ar fi frumoasă ca un înger, că n-ar fi graţioasă şi isteaţă; dar nu simte niciun fel de imbold spre viaţa uşuratică, n-are niciunul din darurile menite să stârnească poftele bărbaţilor plictisiţi de prea multe plăceri. Şi ce ne-a făcut mai rău a fost faptul că şi-a pierdut minţile după un preoţel nobil, nelegiuit, neîncrezător, dezmăţat, făţarnic, antifilozof, al cărui nume n-am să vi-l spun; este ultimul dintre cei care, spre a ajunge la episcopat, a apucat pe calea cea mai sigură şi mai lesnicioasă, întrucât cere cele mai puţine însuşiri. Nu ştiu ce-i tot îndruga fetei mele, în fiecare dimineaţă când venea să-i citească pamfletele, scrise ca să-şi câştige prânzul sau cina, mă rog, pagini din ghiveciul lui literar. O să ajungă episcop? N-o să ajungă? Din fericire, s-au certat. Fiică-mea, întrebându-l într-o zi dacă-i cunoaşte pe cei împotriva cărora scria, iar abatele răspunzându-i că nu, fiică-mea în- trebându-l dacă are cumva şi alte simţăminte în afara celor de care-şi bătea joc, iar abatele răzpunzându-i că nu, ea nu s-a mai putut stăpâni şi i-a spus în faţă că, după faptele lui, îl socoteşte cel mai rău şi mai prefăcut dintre oameni.

Doamna de La Pommeraye o întrebă dacă erau foarte cunoscute.

— Din nefericire, mult prea cunoscute.

— După câte văd, nu prea ţii la situaţia dumitale?

— De loc, iar fiică-mea spune sus şi tare în fiecare zi că i-ar place să aibă cea mai nefericită situaţie în locul celei de-acum; şi e de-o tristeţe care până la urmă îi alungă pe oameni din preajma ei...

— Vasăzică, dacă mi-aş pune în gând să vă făuresc şi uneia şi alteia cea mai strălucită soartă cu putinţă, n-aţi avea nimic împotrivă?

— V-am fi recunoscătoare şi pentru mai puţin.

— Dar mai întâi e vorba să ştiu dacă mi-aţi putea făgădui să vă supuneţi întocmai îndrumărilor pe care vi le-aş da.

— Puteţi fi sigură, oricare ar fi ele.

— Şi-o să fiţi la poruncile mele, oricând mi-ar plăcea?

— Le-am aştepta cu nerăbdare.

— Mi-e de-ajuns atâta; întoarce-te acasă; poruncile le ved primi curând. Până atunci, scapă-te de mobile, vinde tot, nu opri nici măcar rochiile, dacă le aveţi prea bătătoare la ochi; asta nu s-ar potrivi vederilor mele.

Jacques, începind să fie atras de povestire, îi spuse hangiţei:

— Ce-ar fi să bem în sănătatea doamnei de La Pom- meraye?

HANGIŢA r Cu plăcere.

JACQUES: Şi în sănătatea doamnei d’Aisnon.

HANGIŢA: Fie!

JACQUES: Şi cred că n-o să ai nimic împotrivă să bem şi în sănătatea domnişoarei d’Aisnon, care are o voce de cameră frumuşică, puţin talent la dans şi o melancolie ce-o împinge la trista nevoie de-a primi un nou ibovnic în fiecare seară.

HANGIŢA: Nu râde, fiindcă asta e cel mai cumplit lucru. Dacă ai şti ce chin e când nu iubeşti!…

JACQUES: în sănătatea domnişoarei d’Aisnon, care s-a chinuit atât.

HANGIŢA: Haide!

JACQUES: Dragă hangiţă. Îţi iubeşti bărbatul?

HANGIŢA: Nu prea…

JACQUES: Atunci eşti cu totul de plâns; fiindcă mi se pare sănătos tun.

HANGIŢA: Nu tot ce luceşte e aur.

JACQUES: În sănătatea hangiului nostru!

HANGIŢA: Beţi singuri.

STÂPÂNUL: Jacques, Jacques, dragul meu, prea te pripeşti.

HANGIŢA: Nu vă temeţi, domnule, e sincer; mâine o să-i treacă.

JACQUES: Fiindcă mâine o să-mi treacă şi fiindcă astă-seară nu pun mare temei pe judecata mea, frumoasă hangiţă, hai să mai bem în sănătatea cuiva, în sănătatea, unuia care mi-e tare drag, în sănătatea abatelui domnişoarei d’Aisnon!

HANGIŢA: Fugi de-aici, domnule Jacques! Un făţarnic, un ambiţios, un nepriceput, un bârfitor, un intolerant; căci aşa sunt numiţi, mi se pare, cei ce sugrumă bucuroşi pe oricine nu gândeşte la fel ca ei.

STĂPÂNUL: Ce nu ştii dumneata, hangiţă dragă, e că Jacques al nostru e un soi de filosof şi că pune preţ nemaipomenit pe dobitocii ăştia care se necinstesc singuri şi necinstesc şi cauza apărată de ei atât de prost.

El spune despre căpitanul său că-i numea contraotrava Hueţilor, a Nicolilor, a Bossueţilor[113]. Vezi că nu înţelegea nimic

---

113 Huet (1630—1721), Nicole (1625 sau 1628—1695) şi Bossuct (1627—1704) — prelaţi şi apologeţi de seamă ai catolicismului.

din toate astea, aşa cum nici dumneata nu înţelegi… Ţi s-o fi culcat bărbatul?

HANGIŢA: Păi e şi timpul.

STÂPINUL: Şi te lasă aşa, la taifas?

HANGIŢA: Soţii noştri sunt deprinşi… Doamna de La Pommeraye se urcă în caleaşca, dă fuga în cartierul cel mai depărtat de locuinţa doamnei d'Aisnon, închiriază un mic apartament într-o casă cumsecade, pe lângă locuinţa parohului, o mobilează numai cu strictul necesar. Le pofteşte pe doamna d'Aisnon şi pe fiică-sa la masă şi le mută, chiar în ziua aceea, sau peste câteva zils, lâsându-le o listă cu regulile de purtare pe care trebuiau să le respecte.

JACQUES: Hangiţă dragă, am uitat să bem în sănătatea doamnei de La Pommeraye şi a marchizului des Arcis; zău! asta nu-i cinstit din partea noastră.

HANGIŢA: Haide, haide, domnule Jacques, doar nu s-a golit pivniţa… Iată regulile de purtare sau ce mai ţin eu minte din ele:

„Veţi ocoli locurile pe unde se plimbă lumea, căci nu trebuie să fiţi recunoscute.

Nu veţi primi vizita nimănui, nici chiar pe a vecinilor şi a vecinelor voastre, trebuind să daţi impresia că trăiţi cât mai retrase de lume.

De mâine încolo vă veţi lua înfăţişarea unor femei cucernice, fiindcă aşa trebuie să se creadă că sunteţi.

Nu veţi ţine în casă decât cărţi pioase, fiindcă nu trebuie să aveţi pe lângă voi niciun lucru care să vă poată trăda.

Vă veţi duce cu cel mai mare sârg la slujbele bisericeşti, şi în zilele de sărbătoare, şi în zilele de lucru.

Vă veţi da toată silinţa să intraţi în vorbitorul vreunei mănăstiri de maici; flecăreala femeilor ăstora care trăiesc închise o să ne fie folositoare.

Veţi lega o cât mai strânsă prietenie cu parohul şi cu preoţii din parohie, fiindcă s-ar putea să am nevoie de mărturia lor.

Acasă, însă, nu veţi primi pe niciunul din ei.

Vă veţi duce la spovedanie şi vă veţi împărtăşi cel puţin de două ori pe lună.

Vă veţi relua numele de familie, fiindcă e cinstit, şi fiindcă mai curând sau mai târziu se vor căuta informaţii despre voi în provincie, unde aţi locuit.

Din când în când veţi face mici pomeni, dar nu veţi primi

niciuna, sub orice pretext ar veni. Trebuie să se creadă că nu sunteţi nici sărace, nici bogate.

Veţi toarce, veţi coase, veţi tricota, veţi broda şi vă veţi da lucrurile spre vânzare celor ce se ocupă cu milostenia.

Veţi trăi în cea mai deplină cumpătare; două porţii de la han şi atât.

Fiica dumitale nu va ieşi niciodată fără să o însoţeşti, şi nici dumneata fără ca ea să te însoţească. Pentru a vă arăta pioşenia, veţi folosi în acest scop toate căile uşor de urmat.

Mai ales, vă repet, nu primiţi niciodată în casă nici popi, nici călugări, nici mironosiţe.

Pe străzi veţi umbla cu ochii plecaţi; la biserică nu-l veţi vedea decât pe Dumnezeu.

O asemenea viaţă e aspră, recunosc, dar n-o să ţină mult, şi vă făgăduiesc pentru ea cea mai însemnată răsplată. Staţi şi cumpăniţi bine: dacă asprimea unui astfel de trai vi se pare mai presus de puterile voastre, spuneţi-mi deschis; n-am să mă simt nici jignită, nici mirată. Uitasem să vă spun că ar fi bine să vă alcătuiţi o poliloghie mistică şi că va trebui să învăţaţi bine povestea Vechiului şi a Noului Testament, ca să nu puteţi fi luate drept nişte cucernice de azi, de ieri. Făceţi-vă janseniste sau moliniste. Cum v-o plăcea; cel mai bine însă ar fi să aveţi aceleaşi păreri cu popa din parohia voastră. Nu uitaţi niciodată să tunaţi şi să fulgeraţi, orbeşte, la orice prilej, împotriva filosofilor; strigaţi că Voltaire e Anticrist, învăţaţi pe dinafară lucrarea micuţului vostru a- bate şi, dacă e nevoie, răspândiţi-o…“

La care doamna de La Pommeraye adăugă: „Eu n-am să vă vizitez acasă; nu sunt vrednică de prietenia unor femei atât de sfinte; dar să n-aveţi nicio grijă; o să veniţi aici câteodată, pe ascuns, şi o să ne despăgubim, între noi, de traiul vostru pocăit. Băgaţi de seamă, însă, tot făcând pe cuvioasele, să nu vă prindeţi în joc şi să nu deveniţi cumva într-adevăr cuvioase. Cheltuielile gospodăriei voastre mă privesc pe mine. Dacă îmi izbuteşte planul, n-o să mai aveţi de loc nevoie de ajutorul meu; dacă dă greş, şi nu din vina voastră, sunt destul de bogată ca să vă asigur o viaţă mai cinstită şi mai bună decât aceea pe care aţi jertfit-o pentru mine. Şi mai cu seamă vă cer supunere, supunere oarbă, nemărginită faţă de voinţa mea; fără asta nu răspund de nimic pentru clipa de faţă şi nu mă oblig la nimic

pentru viitor.”

STĂPÂNUL (ciocănindu-şi tabachera cu degetele şi uitându-se cât e ceasul): Afurist cap de femeie! Ferească Dumnezeu să întâlnesc unul asemănător.

HANGIŢA: Răbdare, răbdare, încă nu-l cunoaşteţi.

JACQUES: Până atunci, draga şi frumoasa mea hangiţă, ce-ar fi dacă i-am mai spune un cuvinţel sticlei?

HANGIŢA: Domnule Jacques, vinul meu de Cham- pagne mă înfrumuseţează în ochii dumitale.

STÂPÂNUL: îmi dă ghes de-atâta vreme o întrebare, poate nelalocul ei, pe care vreau să ţi-o pun, încât n-aş mai putea să mă abţin.

HANGIŢA: Puneţi-o.

STÂPlNUL: Sunt sigur că dumneata nu eşti născută într-un han.

HANGIŢA: Aşa e.

STĂPÂNUL: Că ai ajuns aici datorită uncr întâm- plări neobişnuite, şi că te-ai bucurat altădată de-o situaţie mult mai bună.

HANGIŢA: Recunosc.

STĂPÂNUL: Şi dacă am întrerupe un pic povestea doamnei de La Pommeraye...

HANGIŢA: Asta nu se poate. Povestesc bucuroasă întâmplările altora, dar nu pe ale mele. Aflaţi doar că am fost crescută la Saint-Cyr*, unde am putut citi prea puţin din Evanghelie, însă am citit o mulţime de romane. De la stăreţia regală şi până la hanul meu e cale lungă.

STÂPÂNUL: îmi e de-ajuns; închipuie-ţi că nu te-am întrebat nimic.

HANGIŢA: Pe când cele două mironosiţe îşi dovedeau pioşenia, şi pe când începuse să se răspândească în preajmă mireasma smereniei şi a cucerniciei lor, doamna de La Pommeraye îi dădea marchizului dovezi de stimă, prietenie şi încredere cât se poate mai depline. Marchizul era totdeauna binevenit, nu-l bombănea, nu-i făcea mutre, chiar după ce lipsea vreme îndelungată; el îi povestea toate cuceririle lui, şi ea părea că se distrează din toată inima. Ba îi şi dădea sfaturi pentru cazurile mai anevoioase; aducea uneori vorba despre căsătorie, dar o făcea cu un ton atât de dezinteresat, încât nu putea fi bănuită că vorbeşte pentru ea. Iar dacă marchizul îi spunea

vreuna din vorbele acelea duioase şi măgulitoare de care nu te poţi lipsi niciodată faţă de femeile cu care te-ai iubit, ea ori zâmbea, ori se prefăcea că n-aude. Dacă ar fi fost să te iei după ea, inima i se potolise; şi, lucru pe care nu şi l-ar fi închipuit niciodată, îşi dădea seama că un prieten ca el îi era de-ajuns ca s-o facă fericită pe tot restul vieţii; şi-apoi nu mai era în prima tinereţe, nu mai avea înflăcărarea de odinioară.

— Cum! N-ai să-mi destăinuieşti nimic?

— Nu.

— Dar contele acela tinerel, draga mea, care îţi tot dădea târcoale pe vremea când eu eram domn şi stăpân?

— I-am închis uşa şi nu-l mai văd.

— Asta nu-i firesc! De ce l-ai alungat?

— Fiindcă nu-mi place.

— Ah, draga mea, mi se pare că te ghicesc: tot mă mai iubeşti.

— Se poate.

— Te bizui că am să te iubesc iar?

— De ce nu?

— Şi-ţi asiguri toate avantajele pe care le-ar putea aduce o purtare neprihănită?

— Aşa cred.

— Iar dacă aş avea norocul sau nenorocul să ne reîncepem dragostea, vei crede de datoria dumitale să treci sub tăcere greşelile mele.

— Prea mă crezi delicată şi mărinimoasă.

— După cele ce-ai făcut, draga mea, nu există niciun fel de eroism de care să nu fii în stare.

— Nu-mi pare rău că gândeşti aşa.

— Pe cinstea mea, sunt sigur că mă pândeşte cea mai mare primejdie din partea ta.

JACQUES: Şi eu sunt sigur.

HANGIŢA: Trecuseră vreo trei luni de când se găseau cam în aceeaşi situaţie, şi doamna de La Pomme- raye socoti că a sosit clipa să pună totul în joc. Intr-o zi senină de vară, pe când îl aştepta pe marchiz la masă, îi trimise vorbă doamnei d’Aisnon şi fetei ei să vină în *Jar din du Roi.* Marchizul sosi, prânziră devreme; şi prân- ziră cu voioşie. După masă, doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului că ar vrea să iasă la plimbare împreună, dacă n-are altceva mai bun de făcut. În ziua aceea nu

erau spectacole nici la operă, nici la teatru; marchizul făcu observaţia asta; şi ca să se despăgubească de-un spectacol plăcut printr-un spectacol folositor, întâmplarea vru ca tot el s-o invite pe marchiză să meargă să vadă *Cabinetul Regelui.* După cum vă închipuiţi, ea n-a spus nu. Iată caii înhămaţi; iată-i porniţi; iată-i ajunşi la *Jardin du Roi;* şi iată-i amestecaţi în mulţime, uitându-se la toate şi nevăzând nimic, ca şi ceilalţi.

Cititorule, uitasem să-ţi zugrăvesc poziţia celor trei personaje despre care e vorba aici: a lui Jacques, a lui stăpânu-său şi a hangiţei; dacă n-aş fi băgat de seamă, i-ai fi auzit mai departe vorbind, dar nu i-ai fi văzut de loc; mai bine mai târziu decât niciodată. Stăpânul, la stânga, cu scufa de noapte pe cap, cu halatul pe el, se tolănise în voie într-un uriaş fotoliu tapisat, cu batista zvârlită pe braţul fotoliului şi cu tabachera în mină. Hangiţa, mai spre fund, în faţa uşii, aproape de masă, cu paharul dinainte. Jacques, în capul gol, la dreapta ei, cu amândouă coatele sprijinite de masă şi cu nasul vârit între două sticle; alte două sticle zăceau pe jos, lângă el.

După ce ieşiră din *Cabinet,* marchizul şi buna lui prietenă se plimbară prin grădină. O luară amândoi pe prima alee la dreapta, aproape de intrare, pe lângă pepinieră, când doamna de la Pommeraye scoase un strigăt de uimire, spunând:

— Nu mă înşel, cred că ele sunt; da, sunt chiar ele.

Şi. Părăsindu-l de îndată pe marchiz, se repezi în întâmpinarea celor două cuvioase. D'Aisnon-fiica era minunată în veşmântul ei simplu, care, neatrăgând de loc privirile, aţintea întreaga atenţie asupra ei.

— A, dumneata eşti?

— Da, eu sunt.

— Şi cum o mai duci, ce-ai mai făcut, de-o veşnicie de când nu ne-am văzut?

— Ne cunoaşteţi nenorocirile, a trebuit să ne resemnăm şi să trăim retrase, după cum se cuvine când nu eşti prea bogată; e mai bine să te retragi din lumea mare, când nu mai poţi să te arăţi aşa cum trebuie.

— Dar să mă părăsiţi pe mine, pe mine care nu sunt din lumea mare şi care am avut totdeauna bunul-simţ s-o consider atât de plicticoasă pe cât este!

— Unul dintre neajunsurile nenorocirii e neîncrederea pe care ţi-o sădeşte în suflet; săracii se tem să nu pară nepoftiţi.

— Voi, nepoftite în casa mea?! Bănuiala asta e o adevărată ocară.

— Doamnă, eu n-am. Nicio vină, de zece ori i-am amintit mamei de dumneavoastră, dar ea îmi spunea: Doamna de la Pommeraye... Nimeni nu se mai gândeşte la noi, fiica mea.

— Ce nedreptate! Ia să stăm puţin jos şi să vorbim. Iată-l pe domnul marchiz des Arcis; e prietenul meu; şi prezenţa lui n-o să ne stânjenească de loc. Cât a crescut domnişoara! Şi ce frumoasă s-a făcut de când nu ne-am mai văzut!

— Situaţia noastră are măcar o parte bună: ne lipseşte de tot ceea ce poate dăuna sănătăţii; priviţi-i o- brajii, priviţi-i braţele; iată la ce te duce o viaţă cum- pătată şi ordonată, somnul, lucrul, conştiinţa împăcată; şi asta nu-i puţin...“

Se aşezară şi stătură de vorbă prieteneşte. D’Aisnon- mama vorbi cum trebuie, d’Aisnon-fiica vorbi puţin. Şi una şi alta folosiră tonul cucerniciei, dar firesc şi fără să facă pe mironosiţele. Cu mult înainte de-a se însera, cele două cuvioase se ridicară. Li se arătă că e încă devreme; d’Aisnon-mama spuse destul de tare, la urechea doamnei de La Pommeraye, că mai aveau încă o îndatorire pioasă de săvârşit şi că le era cu neputinţă să mai rămână. Mama şi fiica ajunseseră destul de departe, când doamna de La Pommeraye se mustră că nu le-a întrebat unde locuiesc şi că nu le-a dat adresa ei: „E o greşeală, adăugă ea, pe care altădată n-aş fi făcut-o. “ Marchizul dădu fuga s-o îndrepte; ele primiră adresa doamnei de La Pommeraye dar, oricât stărui marchizul, nu putu s-o afle pe-a lor; nu îndrăzni să le dea trăsura lui, dar îi mărturisi doamnei de La Pommeraye că fusese ispitit s-o facă.

Marchizul nu uită s-o întrebe pe doamna de La Pommeraye cine erau cele două femei.

— Sunt două fiinţe mai fericite decât noi... Ai văzut cât sunt de sănătoase! Ce senin le e chipul! Ce nevinovăţie, ce bună-cuviinţă au în vorbire! în lumea noastră nu se văd şi nu se aud asemenea lucruri. Noi îi deplângein pe cuvioşi; cuvioşii ne plâng pe noi; şi, dacă stau să mă gândesc, înclin să cred că ei au dreptate.

— Nu cumva, marchiză, te simţi şi dumneata ispitită să devii cuvioasă?

— De ce nu?

— Ia seama, n-aş vrea ca despărţirea noastră, dacă e într-

adevăr despărţire, să te împingă până acolo.

— Ţi-ar place mai mult să-i redeschid uşa tânărului conte?

— Mult mai mult.

— Şi mă sfătuieşti s-o fac?

— Fără pic de şovăire…

Doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului ce ştia despre numele, despre locul de baştină şi despre starea de mai-nainte a celor două cuvioase, punând tot interesul şi toată simţirea cu putinţă, apoi adăugă:

— Sunt două femei de o cuminţenie rară, mai cu seamă fiica. Îţi dai seama că o fată cu un chip ca al ei n-ar duce lipsă de nimic, dacă ar vrea să-l folosească pentru asta; dar ele preferă un trai sărac şi cinstit unui belşug care să te facă să roşeşti; le-a mai rămas atât de puţină avere, încât, într-adevăr, nu ştiu cum or fi putând să-şi ţină zilele. Un astfel de lucru te frământă zi şi noapte. Să înduri sărăcia, când te-ai născut calic, o mulţime de oameni se pricep s-o facă; dar să treci de la îm- belşugare la strictul necesar, să te mulţumeşti cu el. Să găseşti fericirea în el, nu pot să înţeleg. Iată la ce foloseşte religia. Orice-ar zice filosofii noştri, religia e un lucru bun.

— Mai ales pentru nefericiţi.

— Cine nu e oare mai mult sau mai puţin nefericit?

— Pe cinstea mea că ai să devii cuvioasă.

— Mare nenorocire! Viaţa asta e o nimica toată, când o compari cu veşnicia ce va să vină!

— Ai şi început să vorbeşti ca o misionară.

— Vorbesc ca o femeie convinsă. Ascultă, marchize, răspunde-mi cinstit: toate bogăţiile noastre nu ni s-ar părea oare nişte biete zdrenţe, dacă am cugeta mai adânc la răsplata sau la caznele care ne aşteaptă în viaţa de apoi? Să corupi o fată tânără sau o femeie care-şi iubeşte bărbatul, cu ideea că ai putea să mori în braţele ei şi să cazi dintr-o dată în chinuri fără sfârşit, recunoaşte că asta ar fi nebunia cea mai de necrezut.

— Şi totuşi, aşa se întâmplă zilnic.

— Fiindcă nu există credinţă, fiindcă oamenii trăiesc ca nişte bezmetici.

— Ba fiindcă părerile religioase n-au cine ştie ce influenţă asupra moravurilor. Dar îţi jur, draga mea, că ai pornit-o de-a binelea spre schimnicie.

— Nici n-aş putea face altceva mai bun.

— Haide, eşti nebună; mai ai înainte încă vreo douăzeci de ani de săvârşit păcate plăcute: nu te lipsi de ele; la urmă ai să te pocăieşti şi ai să te duci să te lauzi cu asta la picioarele preotului, dacă ai să vrei... Ei, dar serios mai discutăm! Imaginaţia ţi se întunecă peste măsură, din pricina ticăloasei de singurătăţi în care te-ai adâncit. Crede-mă, cheamă-l cât mai repede pe tânărul conte, n-o să-l mai vezi nici pe diavol şi nici iadul, şi-ai să fii încântătoare, ca mai înainte. Ţi-e teamă că am să te dojenesc atunci când ne vom împăca? Dar, mai întâi de toate, s-ar putea să nu ne mai împăcăm niciodată; iar pentru o temere, întemeiată sau nu, te lipseşti de cea mai dulce plăcere; şi, zău, cinstea de a preţui mai mult decât mine nu merită o asemenea jertfă.

— Ai întru totul dreptate; de aceea, nu asta mă opreşte...

Şi îşi mai spuseră unul altuia încă o mulţime de lucruri pe care nu mi le amintesc.

JACQUES: Hangiţo dragă, hai să mai tragem o duşcă; asta împrospătează memoria.

HANGIŢA: Să mai bem un pahar... După ce se plimbară puţin, doamna de La Pommeraye şi marchizul se urcară în trăsură. Doamna de La Pommeraye zise:

— Cum mă mai îmbătrâneşte! Când a venit la Paris nu era mai înaltă de-o şchioapă.

— Vorbeşti de fiica doamnei pe care am întâlnit-o la plimbare?

— Da. E ca într-o grădină unde trandafirii ofiliţi lasă locul celor proaspăt îmbobociţi. Te-ai uitat la ea?

— Cred şi eu.

— Cum o găseşti?

— Are capul unei fecioare de Rafael, pe corpul *Ga- lateei*; şi are o dulceaţă în glas!

— Şi o modestie în privire!

— O bună-cuviinţă în ţinută!

— O cuminţenie în cuvinte câre nu m-a izbit la nicio altă fată cât m-a izbit la ea. Iată ce aduce creşterea aleasă.

— Când sămânţa cade pe un pământ bun.

Marchizul o lăsă pe doamna de La Pommeraye la poartă; şi doamna de La Pommeraye nu găsi nimic mai grabnic de făcut decât să le arate celor două cuvioase că era mulţumită de felul cum îşi jucaseră rolurile.

JACQUES: Dacă au s-o ţină şi mai departe cum au • neeput,

atunci, domnule marchiz des Arcis, chiar dacă ai fi dracu, şi tot n-o să scapi.

STAPÂNUL: Tare aş vrea să ştiu ce plan au.

JACQUES: Ba mie nu mi-ar place să-l aflu; asta ar strica tot.

HANGIŢA: Din ziua aceea marchizul începu să vină tot mai des pe la doamna de La Pommeraye, care băgă ie seamă, dar nu-l întrebă din ce pricină. Ea nu aducea vorba niciodată prima despre cele două cuvioase; aştepta să înceapă el: şi marchizul o făcea totdeauna, cu o nerăbdare prost ascunsă şi cu o prefăcută nepăsare. MARCHIZUL: Ţi-ai mai întâlnit prietenele?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nu.

MARCHIZUL: Ştii că nu-i prea frumos ce faci? Eşti bogată; ele sunt strâmtorate; şi nu le chemi măcar la masă, aşa, din când în când?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Credeam că domnul marchiz mă cunoaşte ceva mai bine. Pe vremuri, dragostea ce-mi purta făcea să-i par plină de calităţi; astăzi, prietenia mă arată plină de lipsuri. Le-am invitat de zece ori, fără să le înduplec să vină vreodată. Nu vor să vină la mine din pricina unor idei ciudate; şi când mă duc eu la ele, trebuie să-mi las caleaşca la colţul străzii şi să fiu negătită, fără fard şi fără diamante. Nu trebuie să te mire prudenţa lor; ar fi de ajuns câteva vorbe rele, aruncate fără niciun temei, ca să întunece mintea câtorva persoane milostive şi să le lipsească de ajutorul lor. Marchize, după cât se pare, e greu să faci un bine.

MARCHIZUL: Mai ales cuvioşilor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Fiindcă cel mai neînsemnat motiv îi poate lipsi de el. Dacă s-ar afla că eu le port de grijă, s-ar spune de-ndată: „Doamna de La Pommeraye le ocroteşte; nu mai au nevoie de nimic…” Şi iată milosteniile secătuite.

MARCHIZUL:: Milosteniile!

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Da, domnule, milosteniile.

MARCHIZUL: Dumneata le cunoşti, şi ele mai au nevoie de milostenii?!

DOAMNA DE LA POMMERAYE: încă o dată, marchize, văd bine că nu mă mai iubeşti şi că o parte din stima dumitale s-a dus odată cu dragostea. Cine ţi-a spus oare că, dacă femeile astea primesc milosteniile parohiei, e vina mea?

MARCHIZUL: Îţi cer de, o mie de ori iertare, doamnă; am greşit. Dar de ce nu primesc ajutorul unei prietene?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Vai, marchize, mult ne mai trebuie, nouă ăstora, oamenilor de lume, ca să ne dăm seama de câte scrupule sunt frământate sufletele celor ce trăiesc cu frica de Dumnezeu. Fiindcă a- cestea nu cred că se cade să primească ajutoare de la oricine.

MARCHIZUL: Asta înseamnă că ne răpesc cel mai bun mijloc de-a ispăşi pentru cheltuielile noastre nebuneşti.

DOAMNA DE LA POMMERAYE; Ba de loc. Să ne închipuim, de pildă, că pe domnul marchiz des Arcis l-ar înduioşa soarta lor; de ce n-ar face ca ajutorul lui să treacă prin mâini mai vrednice?

MARCHIZUL: Şi mai puţin sigure.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Tot ce se poate. MARCHIZUL: Ia spune-mi, dacă le-aş trimite vreo douăzeci de ludovici, crezi că nu i-ar primi?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Sunt sigură că te-ar refuza; şi refuzul n-ar trebui să ţi se pară de loc nelalocul lui din partea unei mame care are o copilă încântătoare.

MARCHIZUL: Ştii că m-am simţit ispitit să mă duc să le văd?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Te cred, Marchize. Marchize, ia seama; imboldul acesta de milă e prea neaşteptat şi dă de bănuit.

MARCHIZUL: Oricum ar fi. Crezi că m-ar fi primit?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Sunt sigură că nu. Luxul trăsurii dumitale, al veşmintelor pe care le porţi, slugile pe care le ai şi farmecul tinereţii dumitale ar fi prea de-ajuns ca să dea prilej de bârfit vecinilor şi să ducă de râpă bunul nume al bietelor femei.

. MARCHIZUL: Mă mâhneşti; căci, fii sigură, nu ăsta îmi e scopul. Aşadar, trebuie să renunţ la gândul de-a ajuta şi de-a le vedea?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Cred şi eu.

MARCHIZUL: Dar dacă le-aş trimite ajutoare prin dumneata?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nu cred că ajutoarele ar fi destul de curate ca să le duc eu.

MARCHIZUL: Crudă mai eşti!

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Da, crudă; bine ai zis.

MARCHIZUL: Ce nălucire! Marchiză, îţi rizi de mine.

O fată pe care n-am văzut-o decât o dată în viaţă…

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Dar făcând parte dintre puţinele fete pe care nu le mai uiţi, când le-ai văzut o dată.

MARCHIZUL: Adevărat, chipuri ca al ei nu se uită uşor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Marchize, ia seama, îţi pregăteşti singur chinurile, şi aş fi mai dispusă să te feresc de ele decât să ţi le alin. Nu confunda fata asta cu cele pe care le-ai cunoscut: nu e de loc asemenea lor; nu le poţi ispiti, nu le poţi suci minţile, nu te poţi apropia de ele, fiindcă nu-ţi dau ascultare şi n-ai s-o scoţi la capăt.

După discuţia asta, marchizul îşi aminti pe neaşteptate că are nişte treburi urgente. Se ridică brusc şi plecă îngrijorat.

Şi, mult timp după aceea, nu trecu zi în care marchizul să nu se abată pe la doamna de La Pommeraye; dar cum venea, se aşeza şi tăcea; vorbea numai doamna de La Pommeraye; după ce trecea un sfert de oră, marchizul se ridica şi pleca.

Lipsi apoi cu desăvârşire timp de aproape o lună, după care reapăru; dar era trist, melancolic, infrânt. Văzându-l astfel, marchiza îi spuse:

— În ce hal eşti! De unde ai ieşit? Oare ţi-ai petrecut toată vremea în case de întâlniri?

MARCHIZUL: Pe cinstea mea, aproape că da. Din deznădejde m-am aruncat într-o desfrânare groaznică.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Cum! Din deznădejde?

MARCHIZUL: Da, din deznădejde…

După ce rosti vorbele acestea, el începu să se plimbe în lung şi în larg, fără să spună o vorbă; se ducea la ferestre, privea cerul, se oprea dinaintea doamnei de La Pommeraye; se ducea la uşă, îşi chema slugile cărora n-avea să le spună nimic; le trimitea înapoi; se reîn- torcea; revenea la doamna de La Pommeraye, care lucra fără să-l ia în seamă, voia să vorbească, nu îndrăznea; în sfârşit. Doamnei de La Pommeraye i se făcu milă de el şi-i zise: 4

— Ce ai? E o lună de când nu te-am mai văzut; te-ai întors cu o înfăţişare de parcă ai fi’ ieşit din mor- mint şi te zvârcoleşti ca, un suflet chinuit.

MARCHIZUL: Nu mai pot să îndur, trebuie să-ţi spun totul. M-a tulburat adânc fata prietenei dumitale; am încercat tot, absolut tot, ca s-o uit; şi cu cât am încercat mai mult, cu atât mi-am amintit-o mai tare. Fiinţa asta îngerească nu-mi iese o clipă din minte; fă-mi un serviciu important.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Care?

MARCHIZUL: Trebuie neapărat s-o revăd şi am să-ţi rămân îndatorat pentru asta. Mi-am. Trimis oamenii de încredere să le

urmărească. Toate venirile şi toate plecările lor sunt de acasă la biserică şi de la biserică acasă. De zece ori le-am ieşit în cale, pe jos; nici nu m-au zărit măcar; am aşteptat. Ore întregi zadarnic la poarta lor. La început m-au făcut să fiu desfrânat, ca un maimuţoi4, apoi pios ca un înger; îri ultimele cincisprezece zile n-am scăpat o liturghie măcar. Ah! prietenă, ce chip are! Cât e de frumoasă!…

Doamna de La Pommeraye ştia toate acestea.

— Adică, îi răspunse ea marchizului, după ce ai încercat totul ca să te lecuieşti, n-ai lăsat nimic la o parte ca să înnebuneşti, şi asta ai izbutit.

— În text: *comme un sapajou.* Sapajou – un soi de maimuţă mică din America de Sud.

MARCHIZUL: Nici nu ţi-aş putea spune cât de bine am izbutit. N-o să ai oare milă de mine, şi n-am să-ţi datorez fericirea de a o revedea?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nu-i de loc uşor; am să încerc, dar cu o condiţie; să le laşi în pace pe bietele nefericite şi să nu le mai tulburi. N-am să-ţi ascund că mi-au scris cu amărăciune despre felul cum le-ai urmărit pas cu pas, şi iată scrisoarea…

Scrisoarea pe care i-o dădu marchizului s-o citească fusese întocmită în urma înţelegerii dintre Eie. D'Aisrym- fiica părea că o scrisese din porunca mamei sale; pusese în ea atâta cinste, cuvinte atât de duioase şi ele mişcătoare, atâta eleganţă şi iscusinţă. Încât nu mai era nevoie de altceva ca să-i sucească minţile marchizului. De aceea, el însoţi fiecare cuvânt cu o exclamaţie; nu lăsă ■ nicio frază necitită de mai multe ori; plânse de bucurie; şi îi spuse doamnei de La Pommeraye:

— Recunoaşte, doamnă, că mai frumos decât aşa nu se poate scrie.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Recunosc.

MARCHIZUL: Şi că la fiecare rând te simţi pătruns de admiraţie şi de respect pentru femei cu asemenea caractere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nici nu se poate altfel.

MARCHIZUL: îmi voi ţine făgăduiala; dar, te' rog, gândeşte-te şi n-o uita pe-a dumitale.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Intr-adevăr, marchize', sunt la fel de nebună ca şi dumneata. Pesemne că mai ai încă o grozavă putere asupra mea; asta mă în- spăimântă.

MARCHIZUL: Când le vei revedea?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nu ştiu încă. Mai întâi trebuie să am grijă să potrivesc lucrurile în aşa fel, încât să înlătur orice bănuială. Ele nu se poate să nu ştie ce urmăreşti; dă-ţi seama cum li s-ar părea bunăvoinţa mea, dacă şi-ar închipui că suntem înţeleşi amândoi... Dar, la urma urmei, marchize, ce nevoie am eu de toată încurcătura asta? Ce-mi pasă mie că iubeşti, că nu iubeşti, sau că vorbeşti alandala? Descurcă-ţi singur iţele ţncâlcite. Vrei să mă faci să joc un rol din cale afară de neobişnuit.

MARCHIZUL: Prietenă, dacă mă părăseşti, sunt pierdut. Nu-ţi voi vorbi despre mine, fiindcă te-aş jigni; dar te-aş ruga fierbinte, pentru fiinţele acestea demne, care îţi sunt atât de dragi; mă cunoşti; apără-le de toate nebuniile pe care aş fi în stare să le fac. Am să mă duc la ele, da, am să mă duc, ţi-o spun dinainte; am să le sparg uşa, am să intru cu de-a sila, am să mă aşez pe un scaun; nu ştiu încă ce-am să le spun şi ce-am să fac; nu ţi-e teamă oare de ce-ar putea să mi se întâmple în halul în care mă găsesc?...

Băgaţi de seamă, domnilor, urmă hangiţa, că de la începutul întâmplării acesteia şi până în clipa de faţă marchizul des Arcis n-a rostit niciun cuvânt car^_să nu fie un pumnal ’ânfipt în inima doamnei de La Pommeraye. Ea se înăbuşea de indignare şi de furie; de aceea, îi răspunse marchizului cu o voce tremurătoare şi întretăiată:

— Ai dreptate. Ah! dacă aş fi fost eu iubită astfel, poate că... Dar să lăsăm asta... Dacă voi face ceva, nu de batirul dumitale am s-o fac, şi îngăduie-mi să cred măcar, domnule marchiz, că-mi vei lăsa timp.

MARCHIZUL: Cât mai puţin, cât mai puţin voi putea.

JACQUES: Ah. Dragă hangiţă, ce diavol de femeie! Nici iadul n-o întrece. Mă bagă în sperieţi; şi trebuie să mai dau o duşcă pe gât, ca să mă mai liniştesc... O să mă laşi să beau de unul singur?

HANGIŢA: Mie nu mi-e teamă... Doamna de La Pommeraye zicea: „Sufăr, dar nu sufăr numai eu. Bărbat fără inimă! Nu ştiu cât va ţine chinul meu, dar pe al tău îl voi. Face să dureze veşnic...” Şi îl ţinu pe marchiz aproape o lună încheiată pe jeratic în aşteptarea întrevederii făgăduite, adică îl lăsă tot timpul să pătimească, să se năucească de tot, şi, sub cuvântul că-i îndulceşte lungimea răgazului, îi îngădui să vorbească

despre dragostea lui. Înflăcărată.

STĂPÂNUL: Şi s-o întărească, vorbindu-i despre ea.

JACQUES; Ce mai femeie! Ce diavol de femiee! Hangiţo, mi-a sporit teama de două ori pe cât era.

HANGIŢA: Aşadar, marchizul venea în fiecare zi să stea de vorbă cu doamna de La Pommeraye, care îl aţâţa, îl întărea în hotărirea lui' şi-l ducea la pierzanie prin cuvintele cele mai prefăcute. El o întreba despre locul naşterii, despre neamurile, despre educaţia, despre averea şi despre nenorocirea femeilor acestora; revenea într-una la ele şi tot i se părea că nu ştie destul şi că nu-i de ajuns de mişcat. Marchiza îl făcea să-şi dea seaţna cum îi sporeşte dragostea, obişnuindu-l cu deznodământul ei. Sub cuvânt că ar înspăimânta-o. „Marchize, îi spunea ea,. Bagă de seamă, toate. Astea au să te ducă departe; s-ar putea ca într-o bună zi prietenia mea, de care abuzezi în mod ciudat, să nu mă mai dezvinovăţească nici în ochii mei şi nici în ai dumitale. Marile nebunii nu se fac în fiecare zi. Marchize, tare mă tem că n-o s-o ai pe fata asta decât cu unele condiţii, care, până acum, nu ţi-au fost de loc pe plac."

Când doamna de La Pommeraye socoti că marchizul era bine pregătit pentru succesul planului ei, se înţelese cu cele două femei să vină la ea, la masă; iar cu marchizul să vină pe neaşteptate, îmbrăcat ca şi cum atunci ar fi sosit de la ţară, ca să le poată înşela; zis şi făcut.

Tocmai li se adusese la masă felul al doilea, când. Fu anunţat marchizul. Acesta, cât şi doamna de La Pommeraye şi cele două d'Aisnon se prefăcură grozav de bine că sunt în încurcătură. „Doamnăv îi spuse el doamnei de La Pommeraye, sosesc de la moşie; e prea târziu să mă mai duc acasă unde nu sunt aşteptat decât diseară, şi m-am gândit că n-o să mă alungaţi de la masă..." Şi tot vorbind aşa, îşi luase un scaun şi se aşezase la masă. Ta- câmul fu astfel pus, încât des Arcis se găsi alături de mama şi în faţa fetei, lucru pentru care îi mulţumi cu un semn din ochi doamnei de La Pommeraye pentru delicata ei atenţie. După tulburarea primei clipe, cuvioasele noastre se liniştiră. Vorbiră _ şi chiar se înveseliră. Marchizul îi dădu cea mai mare atenţie mamei şi se purtă cât se poate mai rezervat cu fata. Strădania lui de a nu spune nimic, de a nu-şi îngădui niciun lucru care le-ar fi putut jigni, prilejui celor trei femei o distracţie tainică, dar dintre cele mai plăcute. Ele avură neomenia de a-l

face să vorbească despre lucruri pioase timp de trei ceasuri în şir, iar doamna de La Pommeraye chiar îi spuse:

— Cuvintele pe care le rosteşti sunt o adevărată laudă pentru părinţii dumitale; ce-ai învăţat în copilărie nu uiţi niciodată. Înţelegi toate subtilităţile dragostei divine, ca şi cum n-ai fi avut altă hrană în afară de a sfântului Francisc de Sales. Nu cumva ai fest puţin quie- tist1?

— Am uitat…

N-are niciun rost să mai spun că amândouă cuvioasele puseră în convorbire toate graţiile, toată deşteptăciunea, toată puterea de ademenire şi fineţea pe care le aveau. Atinseră în treacăt capitolul pasiunilor, iar domnişoara Duquenoi (acesta îi era numele de familie) susţinu că numai una dintre ele e primeidioasă. Marchizul fu de aceeaşi părere. Între orele şase şi şapte cele două femei se retraseră, şi fu cu neoutinţă să le mai oprească, doamna de La Pommeraye susţinând împreună cu doamna Duquenoi că trebuie să dai întâietâle îndatoririlor, fără de care aproape că n-ar exista zi a cărei bucurie să nu fie stricată de remuşcări. Iată-le plecate, spre marea, părere de rău a marchizului, şi iată-l pe marchiz între patru ochi cu doamna de La Pommeraye.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Ei, ce zici, marchize, aşa-i că sunt cum nu se poate mai bună? Mai găseşte-mi în Paris încă o femeie care să facă ce-am făcut eu.

MARCHIZUL (căzindu-i la picioare): Recunosc, nu mai există alta’să ţi se asemene. Bunătatea dumitale mă uluieşte; eşti singura prietenă adevărată din lume.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Eşti sigur că vei aprecia mereu aşa felul cum m-am purtat?

MARCHIZUL: Aş fi un monstru, dacă n-aş recunoaşte că e de nepreţuit.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Să vorbim despre altceva. Cuin stai cu dragostea?

— Sfintul Franţois de Sales, episcop genovez, a trăit între anii 1567—1622. Quietiştii sunt adepţii unei septe catolice, foarte la modă în secolul al XVIII-lea.

MARCHIZUL: Ca să-ţi vorbesc deschis, trebuie s-o am neapărat pe fata asta; altfel îmi dau sufletul.

DOAMNA DE LA POMMERAYE. Ai s-o ai, nici vorbă, dar trebuie să ştii cum.

MARCHIZUL: O să vedem noi.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Marchize, marchize, te cunosc eu şi le cunosc şi pe ele: pentru mine n-aveţi taine.

Trecură vreo două luni fără ca marchizul să mai dea ochi cu doamna de La Pommeraye; şi iată ce făcu m răgazul acesta: mai întâi legă cunoştinţă cu duhovnicul mamei şi al fetei. Duhovnicul era un prieten de-al tânărului preot despre care v-am vorbit. După ce se împotrivi cu toată făţărnicia unei intrigi atât de mârşa, ve şi după ce-i vându cât putu mai scump sfinţenia menirii sale, el deveni o unealtă oarbă a marchizului.

Prima ticăloşie a omului lui Dumnezeu fu să înstrăineze bunăvoirtţa parohului, convingându-l că cele două ocrotite ale doamnei# de La Pommeraye primeau din partea parohiei o pomană de care îi lipseau pe săracii mai de plâns decât ele. Scopul lui era să le aducă unde voia, prin sărăcie.

Apoi folosi jilţul duhovnicesc ca să vâre zâzanie între fiică şi mamă. Când o auzea pe mamă plângându-se de fată, întărea pe cât. Putea vinile acesteia şi aţâţa astfel supărarea celeilalte. Dacă se plângea fiica de mamă, îi dădea să înţeleagă, cu dibăcie, că puterea taţilor şi a mamelor asupra copiilor e mărginită şi că dacă persecuţia mamei avea să ajungă până la un anumit punct, poate că n-ar fi cu neputinţă s-o scape de sub stăpânirea ei tiranică. Apoi, drept canon, îi spunea să vină iar la spovedanie.

Altă dată duhovnicul îi vorbea despre farmecele ei, dar cu multă îndemânare: îi spunea că ele sunt cele mai primejdioase daruri pe care Dumnezeu i le poate hărăzi unei femei; şi-i povestea despre puternica impresie pe care o încercase • din pricina farmecelor ei un bărbat, pe care nu-l numea, dar era uşor de ghicit cine e. Apoi duhovnicul trecea la îndurarea nemărginită a cerului şi la îngăduinţa lui faţă de greşelile în care unele împrejurări te fac să cafi, vorbea despre slăbiciunea firii omeneşti, pentru care fiece muritor îşi găseşte scuza în sine însuşi, vorbea despre puterea şi generalitatea unor imbolduri care nu-i cruţaseră nici pe oamenii cei mai cucernici. Pe jirmă o întreba dacă ea riu are cumva dorinţe, dacă nevoile firii nu-i vorbesc în vise, dacă prezenţa bărbaţilor nu o tulburâ. Mai apoi punea întrebarea dacă o femeie trebuie să cedeze sau să reziste unui bărbat pătimaş, dacă trebuie să-l lase să moară şi să-l trimită în ujd pe acela pentru care fusese vărsat sângele lui Isus

Cristos, dar nu cuteza s-o îndemne deschis. După aceea, gemea din adâncul inimii, îşi înălţa ochii spre cer, se ruga pentru liniştea sufletelor tulburate... Tânăra îl lăsa în voie. Maică-sa şi doamna de La Pommeraye, cărora ea le repeta întocmai vorbele duhovnicului, o învăţau să facă unele mărturisiri menite să-l încurajeze.

JACQUES: Doamna de La Pommeraye a dumitale e o femeie rea.

STAPÂNUL: Jacques, vorbeşti pripit. De unde i se trage răutatea? De la marchizul des Arcis. Să se fi purtat el aşa cum jurase şi cum trebuia să se poarte, şi atunci să te văd dacă-i mai găseai vreo lipsă doamnei de La Pommeraye. Când vom porni la drum, tu ai s-o învinovăţeşti, iar eu am s-o apăr. Iar pe preotul josnic şi a- demenitor ţi-l las ţie, de tot.

JACQUES: E un om atât de ticălos. Încât cred că de-acum înainte n-am să mai calc pe la spovedanie. Dar dumneata, hangiţă dragă?

HANGIŢA: Eu, una, o să mă duc mereu la bătrânul meu preot, care nu-i curios de loc şi n-aude decât ce i se spune.

JACQUES: Ce-ar fi să bem în sănătatea preotului dumitale.

HANGIŢA: De data asta nu mă dau în lături; căci e un om de treabă, care, duminicile şi în zilele de sărbătoare, lasă fetele şi băieţii să danseze şi le dă voie bărbaţilor şi femeilor să vină la mine, spunându-le doar să nu plece beţi. În sănătatea preotului meu!

JACQUES: în sănătatea preotului dumitale!

HANGIŢA: Femeile noastre nu se îndoiră nicio clipă că în curând emul lui Dumnezeu se va încumeta £ă-i dea o scrisoare pocăitei lui; şi el chiar aşa făcu; dar cu câtă precauţie! Zicea că habar n-are de la cine este dar că trebuie s-o fi trimis vreun om cu inimă bună şi milostivă, care le descoperise mizeria şi vroi^ să le ajute: lui i se întâmpla adeseori să înmâneze asemenea scrisori. „La urma urmei, dumneata eşti cuminte, iar mama dumitale e o persoană prudentă, şi-ţi cer să n-o deschizi decât în faţa ei.“ Domnişoara Duquenoi primi scrisoarea şi o duse mamei sale, care o trimise de îndată doamnei de La Pommeraye. Aceasta, înarmată cu scrisoarea, chemă preotul, îl copleşi cu mustrări după cum se cuvenea şi-l ameninţă că-l va da pe mâna mai-marilor săi, dacă avea să mai audă vorbindu-se despre el.

în scrisoare, marchizul nu mai contenea, lăudându-se atât pe

sine. Cât şi pe domnişoara Duquenoi; îşi zugrăvea patima cu toată violenţa ei, şi propunea soluţii tari, la nevoie chiar o răpire.

După ce-l luă bine la rost pe preot, doamna de La Pommeraye îl chemă pe marchiz la ea; îi arătă cât de puţin vrednică de un cavaler îi era purtarea; în ce măsură putea s-o facă de ocară; îi arătă scrisoarea şi-i spuse că, oricât de caldă ar fi prietenia care îi lega, ea o va înmâna negreşit curţii judecătoreşti sau o va trimite doamnei Duquenoi, dacă se va întâmpla vreun scandal cu fiică-sa.

— Ah! marchize, îi spuse ea. Dragostea te strică; ai inima unui om de rând, de vreme ce făcătorul tuturor lucrurilor nu te îmboldeşte decât la josnicii! Ce ţi-au făcut bietele femei ca să le mai faci şi de ocară, după ce trag atâta sărăcie? Trebuie oare, pentru că fata e frumoasă şi pentru că vrea să-şi păstreze cinstea nepătată, s-o prigoneşti? Îţi e sortit dumitale s-o faci să-i fie siiâ de unul dintre qele mai frumoase haruri ale cerului? Şi prin ce am meritat eu să-ţi fiu complice? Haide, marchize, aruncă-te la picioarele mele, cere-mi iertare şi jură-mi că ai să le dai pace prietenelor mele, care şi aşa sunt destul de amărâte.

Marchizul îi făgădui să nu facă nimic fără încuviinţarea ei; dar îi mai spuse că fata trebuia cu orice preţ să fie a lui.

Marchizul nu-şi ţinu cuvântul dat. Mama ştia totul; el nu şovăi să i se adreseze. Îi mărturisi planul său criminal: îi oferi o sumă foarte mare de bini şi o făcu să nutrească nădejdi care cu timpul s-ar fi putut îndeplini; scrisoarea lui fu însoţită de-o cutiuţă cu giuvaeruri scumpe.

— Cele trei femei ţinură sfat. Mama şi fiica ar fi vrut să primească; dar doamna de La Pommeraye avea alte socoteli. Ea le reaminti cuvântul dat; le ameninţă că va da totul în vileag; şi, spre marea părere de rău a celor două cuvioase, dintre care cea mai tânără trebuie să-şi scoată de la urechi nişte cercei care o prindeau minunat, cutiuţa şi scrisşarea fură trimise înapoi cu un răspuns plin de mândrie şi de indignare.

Doamna de La Pommeraye i se plânse marchizului a- rătându-i cât de puţin temei se putea pune pe făgăduielile lui. Marchizul se scuză spunându-i că nu putuse să-i propună tocmai ei să-l ajute într-o treabă atât de necuviincioasă. „Marchize, marchize, îi spuse doamna de La Pommeraye, te-am prevenit o dată, şi-ţi repet şi acum: nu eşti pe calea cea bună; dar n-are niciun rost să-ţi ţin o predică; mi-aş risipi vorbele în vânt: nu văd ce s-ar

mai putea face.“

Marchizul mărturisi că şi el crede la iei şi-i ceru îngăduinţa de-a face o ultimă încercare; voia să le asigure celor două femei nişte venituri foarte însemnate, să-şi împartă averea cu ele şi să le dea în stăpânire, pe viaţa, una dintre casele lui de la oraş şi o casă la ţară. „Te ’ priveşte, îi spuse marchiza; eu nu te opresc decât dacă ai de gând să foloseşti forţa; dar crede-mă, prietene, că onoarea şi virtutea, atunci când sunt adevărate, sunt nepreţuite în ochii celor ce au fericirea să le aibă. Noile dumitale oferte au să fie primite întocmai ca şi cele vechi; le cunosc pe femeile astea şi aş paria că am dreptate.“ Noile propuneri* fură făcute. Altă consfătuire a celor trei femei. Mama şi fiica aşteptau tăcute hotărârea doamnei de La Pommeraye. Aceasta se plimbă câteva clipe fără să scoată o vorbă. „Nu, nu, spunea ea, inimii mele rănite nu-i e de ajuns numai atât.“ Şi rosti de îndată refuzul; şi de îndată cele două femei izbucniră în lacrimi,

ı se aruncară la picioare şi-i arătară cât de groaznic era pentru ele să dea cu piciorul unei averi atât de uriaşe, pe care ar fi putut-o primi fără urmări supărătoare. Doamna de La Pommeraye le răspunse scurt şi cu asprime: „Vă închipuiţi oare că pentru voi fac ceea ce fac? Cine sunteţi voi? Şi cu ce vă sunt datoare? Aş putea foarte bine să vă trimit pe amândouă înapoi în spelunca din care aţi plecat. Dacă ceea ce vi se oferă e prea mult pentru voi, în schimb e prea puţin pentru mine. Scrie, doamnă, răspunsul pe care ţi-l voi dicta eu şi trimite-l de îndată.“ Cele două femei plecară acasă mult mai înfricoşate decât mâhnite.

JACQUES: Femeia asta are pe dracu în ea: ce tot vrea? Cum! Cineva care n-o mai iubeşte nu-i îndeajuns de pedepsit dacă pierde jumătate dintr-o mare avere?

STÂPlNUL: Jacques, tu n-ai fost niciodată femeie, cu atât mai puţin femeie cinstită, şi judeci după firea ta. Care nu se potriveşte cu a doamnei de La Pommeraye! Vrei să-ţi spun tot ce cred? Tare mă tem să nu fie scrisă în ceruri căsătoria marchizului des Arcis cu o târfă.

JACQUES: Dacă stă scrisă în ceruri, se va face.

HANGIŢA: Peste puţină vreme marchizul se ivi din nou la doamna de La Pommeraye. „Ia spune, îl întrebă ea, ce se aude cu noile propuneri?“

MARCHIZUL: Le-am făcut şi au fost respinse. Sunt

deznădăjduit. Aş vrea să-mi smulg din inimă patima asta nenorocită şi nu pot. Marchiză, uită-te la mine: nu găseşti oare că semăn puţin cu fata aceea?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nu ţi-am spus-o până acum, dar băgasem şi eu de seamă. Insă nu despre asta e vorba. Ce ai de gând să faci?

MARCHIZUL: Nu mă pot hotărî la nimic. Îmi vine să mă arunc într-o diligenţă şi să alerg unde oi vedea cu ochii; dar după o clipă mă părăsesc puterile; mă simt prăpădit, mi se îngreunează capul: mă tâmţ>esc şi nu ştiu ce să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Nu te sfătuiesc să călătoreşti; n-are niciun fost să te duci până la Ville- juif numai ca să te reîntorci.

A doua zi, marchizul îi scrise marchizei că pleacă la moşie; ci va rămâne atât cât va putea şi că o roagă din tot sufletul să-l ajute pe lângă prietenele ei, dacă i se va ivi prilejul; lipsa lui fu însă de scurtă durată; reveni cu hotărârea de a se însura.

JACQUES: Bietul marchiz, mi-e milă de eh STĂPÂNUL: Mie nu prea.

HANGIŢA: Marchizul opri trăsura la poarta doamnei de La Pommeraye. Ea era plecată. Când se întoarse acasă, îl găsi tolănit într-un fotoliu, cu ochii închişi, pierdut în cea mai adâncă visare.

— Ah! marchize, te-ai şi reîntors? Se pare că mo, şia n-a avut cine ştie ce farmec pentru dumneata.

— Nu, îi răspunse el; nu mă simt bine nicăieri şi am venit hotărât să fac cea mai mare neghiobie pe care un bărbat la vârsta mea, cu situaţia şi cu firea mea, o poate face. Dar e mai bine să te însori decât să te chi- iiuieşti. De aceea mă însor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Marchize, căsătoria e un pas serios şi cere chibzuinţă.

MARCHIZUL: N-am chibzuit, decât o dată, dar adânc; şi mi-am spus că mai nefericit decât sunt acum n-aş putea să fiu.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: S-ar putea să te înşeli.

JACQUES: Ce perfidă!

MARCHIZUL: Iată, în sfârşit, dragă prietenă, o solie pe care cred c-o poţi îndeplini cu inima curată. Du-te la mamă şi la fiică, cercetează sufletul fetei şi spune-le ce am de gând să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE -. Binişor, marchize. Credeam că le cunosc destul de bine pentru ceea ce am de făcut; dar acum,

când e vorba de fericirea prietenului meu, dă-mi voie să le privesc mai îndeaproape. Am să mă informez în orăşelul de unde au venit şi-ţi făgă- duiesc să le urmăresc pas cu pas tot timpul cât vor că, mine la Paris.

MARCHIZUL: Toate acestea mi se par de prisos. Nişte femei care trăiesc în mizerie şi rezistă capcanelor întinse de mine, nu pot fi d£cât fiinţele cele mai alese.

Cu propunerile mele aş fi venit de hac şi unei ducese. De altfel, nu mi-ai spus chiar dumneata…

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Da, ţi-am spus tot ce vrei, dar, cu toate astea, dă-mi voie să fac ce cred de cuviinţă.

JACQUES: Căţeaua! Ticăloasa! Turbata! De ce să se lege atâta de-o asemenea femeie?

STÂPlNUL: Păi de ce s-o seducă şi apoi să se lepede de ea?

HANGIŢA: De ce să n-o mai iubească, aşa, din senin?

JACQUES (arătând cu degetul cerul): Ah. —stăpâne!

MARCHIZUL: De ce nu te măriţi şi dumneata, marchiză?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Cu cine, mă rog?

MARCHIZUL: Cu tânărul conte; e deştept, e de familie bună, are avere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Şi cine-mi garantează că-mi va fi credincios? Poate dumneata!

MARCHIZUL: Eu nu; dar cred că de fidelitatea unui soţ te poţi lipsi uşor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Şi eu cred la fel; dar poate că sunt destul de ciudată ca să mă simt jignită; şi sunt răzbunătoare.

MARCHIZUL: Ei bine, ai să te răzbuni, asta se-nţe- lege de la sine. O să luăm o locuinţă comună şi o să formăm toţi patru cea mai plăcută societate.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Toate astea sunt foarte frumoase; atâta doar că eu nu mă mărit. Singurul om pe care poate că aş fi fost ispitită să-l iau…

MARCHIZUL: Sunt eu…

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Da. Acum pot mărturisi, fără să mă tem de urmări.

MARCHIZUL: De ce nu mi-ai spus-o?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Cu totul întâmplă- tor, şi văd că n-am făcut rău de loc. Aceea pe care o vei avea ţi se potriveşte în toate privinţele mai bine decât mine.

HANGIŢA: Doamna de La Pommeraye culese informaţiile cu toată grija şi cu toată graba cuvenită. Îi aduse marchizului dovezile cele mai măgulitoare; printre ele erau informaţii şi din Paris, şi din provincie. Îi ceru încă un răgaz de cincisprezece zile, ca el să le poată cerceta din nou. Cele cincisprezece zile i se părură marchizului că nu se mai sfârşesc în vecii vecilor; în fine, marchiza fu silită să cedeze în faţa nerăbdării şi, a rugăminţilor lui. Prima vedere avu loc în casa prietenelor ei; se înţeleseră în toate, fură publicate strigările; se încheie contractul'; marchizul îi dărui doamnei de La Pomme-' raye un diamant neasemuit de frumos şi nunta se făcu.

J ACQUES: Ce complot şi ce răzbunare!

STĂPÂNUL: E de neînţeles.

JACQUES: Dacă mă scapi de grija pentru noaptea nunţii, eu până acum nu văd cine ştie ce nenorocire.

STĂPÂNUL: Taci din gură, nătângule.

HANGIŢA: Noaptea nunţii trecu foarte bine.

JACQUES: Credeam că...

HANGIŢA: Crede ce ţi-a spus stăpânul dumitale...

Şi, tot vorbind aşa, hangiţa zâmbea şi, tot zâmbind. Îşi trecea palma peste obrajii lui Jacques şi-l strângea de nas...

HANGIŢA: Dar abia a doua zi...

JACQUES: A doua zi n-a mai fost la fel. A doua zi doamna de La Pommeraye îi scrise marchizului un bilet prin care îl poftea să vină la ea cât de curând, pentru o chestiune foarte importantă. Marchizul nu 'se lăsă aşteptat.

Doamna de La Pommeraye îl primi cu o înfăţişare pe care indigrftrea se zugrăvea din plin; îi ţinu un mic discurs; iată-l: „Marchize, îi spuse ea, învaţă să mă cunoşti. Dacă celelalte femei s-ar preţui îndeajuns ca să simtă ura mea, n-ar mai exista atâţia oameni de teapa dumitale. Căpătaseşi o femeie cinstită, pe care nu te-ai priceput s-o păstrezi; femeia aceea sunt eu; ea s-a răzbunat făcându-te să te însori cu una vrednică de dumneata. Pleacă de-aici şi du-te pe strada Traversiere, la hotelul Hamburg, unde o să ţi se spună cu ce meserie murdară ţi s-au îndeletnicit soţia şi soacra, timp de zece ani, sub numele de d'Aisnon."

Nu pot să spun cât de uimit şi de încremenit a rămas bietul marchiz. Nu ştia ce să mai creadă; dar îndoielile n-au ţinut decât atâta cât i-a trebuit ca să străbată oraşul de la un capăt la altul.

N-a mai dat pe-acasă toată ziua; a rătăcit pe străzi. Soacra şi soţia bănuiră întrucâtva ce se petrecuse. Iar la prima bătaie în uşă, soacra fugi în apartamentul ei şi se încuie cu cheia; îl aşteptă numai soţia, singură. Când soţul se apropie, ea îi citi pe chip furia care-l stăpânea. Femeia i se aruncă la picioare, cu faţa lipită de duşumea, fără să rostească o vorbă.

— Pleacă de-aici, ticăloaso! îi spuse el; pleacă departe de mine.

Ea vru să se ridice; dar se prăbuşi din nou, cu obrazul pe duşumea, cu braţele întinse, la picioarele marchizului.

— Calcă-mă în picioare şi striveşte-mă, îi spuse ea, căci o merit; fă din mine ce vrei, dar cruţ-o pe mama…

— Pleacă, îi spuse din nou marchizul; pleacă! Destul m-ai tirât în noroi; nu mă împinge şi la crimă acum…

Biata fiinţă rămase aşa cam se afla, fără să-i răspundă nimic. Marchizul se prăbuşise într-un fotoliu, cu faţa în palme, cu trupul pe jumătate plecat spre picioarele patului şi din când în când striga fără s-o privească: „Du-te!“… Mirat de tăcerea şi neclintirea bietei nenorocite, îi strigă şi mai tare:,. Du-te odată; n-auzi ce-ţi spun?…“ Apoi se plecă, o îmbrânci fără milă, dar,dându-şi seama că ea zăcea fără simţire şi aproape moartă,

0 luă de mijloc, o culcă pe caaapea şi o privi o clipă, cu nişte ochi în care se zugrăvea, rând pe rând, mila şi furia. După aceea sună: veniră servitorii; fură chemate slujnicele, cărora marchizul le spuse: „Stăpânei voastre îi e rău; luaţi-o şi duceţi-o în apartamentul ei şi aveţi grijă de ea…“ Peste câteva clipe trimise în taină după veşti. I se spuse că ea îşi revenise din primul leşin, dar că îşi pierdea cunoştinţa atât de des, atât de repede şi de îndelung, încât se putea aştepta la orice. Peste o oră sau două, trimise din nou, în taină, să afle cum se mai simte.

1 se spuse că biata femeie se înăbuşea şi că o apucase un fel de sughiţ care se auzea până în curte. A treia oară, spre dimineaţă, i se aduse vestea că plânsese multă vreme, că sughiţul i se potolise şi că părea aţipită.

A doua zi. Marchizul porunci să i se înhame caii la caleaşcă şi dispăru timp de două săptămâni, fără să se poată afla ce se întâmplase cu el. Totuşi. Înainte de-a porni la drum, avusese grijă să lase tot ce le-ar fi trebuit mamei şi fiicei, dând porunci tuturor să i se dea ascultare doamnei aşa cum i s-ar fi dat lui

însuşi.

În lipsa lui, cele două ffemei rămaseră una lângă alta, aproape fără să-şi vorbească, fiica suspinând, ţipând uneori, smulgându-şi părul din cap, frângându-şi mâinile, fără ca mama să îndrăznească să se apropie de ea şi să-i aline durerea. Una înfăţişa chipul deznădejdii, cealaltă pe al împietririi. De douăzeci de ori fiica îi spuse mamei: „Să plecăm de-aici, mamă, să fugim“. Şi tot de-atâtea ori mama se împotrivea, răspunzându-i: „Nu, fata mea, trebuie să rămânem; trebuie să vedem ce-o să se întâmple; omul ăsta nu ne va ucide...“ „De-ar fi dat Domnul s-c fi făcut...“ spunea fiica. Iar maică-sa: „Ai face mai bine să taci decât să vorbeşti ca o neroadă“.

Când se întoarse, marchizul se închise în odaia lui de lucru şi scrise două scrisori, una către soţie, alta către soacră. Aceasta din urmă plecă în aceeaşi zi şi se duse la mănăstirea Carmelitelor, unde a răposat acum câteva zile. Fiica se îmbrăcă şi se târî în apartamentul soţului, unde se pare că el o poftise să vină. De cum intră pe uşă, i se aruncă la picioare. „Ridică-te“, îi spuse marchizul...

în loc să se ridice, ea înaintă spre el în genunchi; tremura toată; era despletită; stătea puţin încovoiată, cu braţele întinse în lături, cu fruntea ridicată, cu privirea aţintită în ochii lui, cu obrajii plini de lacrimi. „Mi se pare, îi spuse ea – şi suspinele îi întretăiau fiecare cuvânt – mi se pare că inima dumitale, mâniată pe drept, s-a îmblânzit, şi că poate, cu timpul, voi căpăta îndurare. Te rog, domnule, nu te grăbi să mă ierţi. Atâtea fete cinstite au devenit soţii necinstite, încât cu mine poate se va întâmpla tocmai dimpotrivă... Dar nu sunt încă vrednică să te apropii de mine; aşteaptă şi lasă-mi numai nădejdea iertării. Ţine-mă departe de dumneata; ai să-mi vezi purtarea; ai s-o poţi judeca; voi fi prea fericită, de-o mie de ori prea fericită, dacă vei binevoi să mă chemi vreodată! Arată-mi ungherul întunecos al casei dumitale unde îmi îngădui să trăiesc; voi sta acolo fără să crâcnesc. Ah! dac-aş putea să-mi smulg titlul şi numele pe care m-au făcut să-l iau pe nedrept şi după aceea să mor, într-o clipă totul s-ar sfârşi după placul dumitale! Slabă cum sunt, m-am lăsat minată, prin ademe- r. Ire, prin hotărârea altora, prin ameninţări, la o faptă mârşavă; dar nu mă crede ticăloasă: să ştii că nu sunt aşa, altfel aş fi şovăit să vin în faţa dumitale când m-ai chemat şi n-aş fi cutezat acum să te privesc în ochi şi să-ţi

vorbesc. Ah! Dacă mi-ai citi până-n fundul inimii şi dacă ai putea vedea cât de străine îmi sunt păcatele de xnai-nainte; dacă ai putea vedea cât de străine îmi sunt purtările semenelor mele! Destrăbălarea m-a atins cu a- ripa ei, dar nu m-a pătruns. Eu mă cunosc şi nu mă înşel j: înd spun că prin gusturi, prin simţăminte, prin fire mă născusem vrednică de cinstea de a fi a dumitale. Ah! dacă mi-ar fi fost îngăduit să te văd, ar.fi fost de-ajuns un cuvânt şi cred că aş fi avut curajul să-l spun. Domnule, fă ce vrei din mine; cheamă-ţi slugile să mă despoaie şi să mă zvârle în drum; nu mă împotrivesc la nimic. Orice soartă mi-ai pregăti, mă supun ei: fundul unui sat, bezna unei mănăstiri mă pot înlătura pentru totdeauna din faţa ochilor dumitale; spune-mi să mă duc acolo. Fericirea dumitale nu-i pierdută fără scăpare, şi mă mai poţi uita…”

— Ridică-te, îi spuse marchizul cu blândete; te-am iertat; chiar când te-am insultat îmi respectam. În dumneata soţia; nu mi-a scăpat din gură nicio vorbă care s-o înjosească, sau cel puţin mă căiesc şi spun că nu va mai auzi niciun cuvânt înjositor, dacă va ţine minte că nu-ţi poţi face soţul nefericit fără să devii tu însăţi nefericită. Fii cinstită, fii fericită şi fă-mă şi pe mine fericit. Te rog, ridică-te,. Soţie dragă, şi îmbrăţişează-mă; ridică-te, doamnă marchiză, locul dumitale nu-i acolo; doamna des Arcis, ridică-te…

Pe când el îi vorbea astfel, ea rămăsese cu faţa ascunsă în palme şi cu capul sprijinit de genunchii marchizului; dar la cuvintele: soţia mea, la cuvintele: doamnă des Arcis, ea se ridică dintr-o dată, se aruncă în braţele. Marchizului şi îl îmbrăţişa strâns, pe jumătate sufocată de suferinţă şi de bucurie; apoi se desprinse de la pieptul lui, se aruncă la pământ şi îi sărută picioarele.

— Ah! îi spunea marchizul, doar te-am iertat; ţi-am spus-o şi văd că nu mă crezi.

— Trebuia să fie aşa, iar eu să n-o cred niciodată… îi răspuse ea.

Marchizul adăugă:

— Zău, cred *cS* nu-mi pare rău de nimic; şi că Pommeraye asta, în loc să se răzbune, mi-a făcut un mare bine. Soţie dragă, du-te şi te îmbracă, până când ţi se vor pregăti cuferele. Plecăm la moşie şi vom rămâne acolo până când ne vom putea arăta iarăşi aici, fără să ne pese nici mie şi nici ţie…

JACQUES: Aş pune rămăşag că anii ăştia trei s-au scurs ca o zi, că marchizul des Arcis a fost unul dintre cei mai buni soţi şi că a avut una dintre cele mai bune soţii din câte se află pe lume.

STAPÂNUL: Eu aş crede-o numai pe jumătate; şi zău că nu ştiu de ce; dar n-am fost mulţumit de fată în tot timpul uneltirilor doamnei de La Pommeraye şi ale mamei sale. Nicio clipă de teamă, nici cel mai slab semn de şovăială, nicio remuşcare; am văzut-o lăsându-se tî- râtă fără pic de împotrivire în toată ticăloşia asta. N-a pregetat să facă tot ce i s-a cerut; s-a spovedit, s-a împărtăşit, s-a prefăcut cucernică şi şi-a bătut joc de preoţi. Mi s-a părut la fel de făţarnică, la fel de josnică, la fel de ticăloasă ca şi celelalte două... Hangiţă dragă, te pricepi la povestit; dar nu eşti destul de meşteră în arta dramatică. Dacă vrei ca fata asta să ne stârnească interesul, trebuie s-o arăţi sinceră, victimă nevinovată, silită să se poarte astfel de maică-sa şi de La Pommeraye; trebuie să ne arăţi că numai fiindcă a fost supusă la cele mai cumplite chinuri, şi fără voia ei, s-a făcut părtaşă timp de un an întreg la atâtea ticăloşii; aşa trebuia să pregăteşti împăcarea femeii acesteia cu soţul ei. Când introduci un personaj în scenă, trebuie ca rolul lui să fie unitar; şi atunci, te-aş întreba, preafrumoasă hangiţă, dacă fata care unelteşte împreună cu cele două ticăloase e femeia -pe care am văzut-o cerând îndurare la picioarele soţului ei. Ai păcătuit împotriva regulilor lui Aris- totel, Horaţiu, Vida şi Le Bossu *i.*

HANGIŢA: Habar n-am nici de ghebos, nici de ne- ghebos; v-am povestit lucrurile aşa cum s-au întâmplat, iară să scot nimic şi fără să adaug nimic de la mine. Cine poate şti ce se petrecea în fundul inimii fetei ăsteia, ţi dacă nu cumva, atunci când purtarea ei ni ss părea peste măsură de uşuratecă, n-o rodea vreo mâhnire tainică?

JACQUES: Hangiţă vdragă, de data asta n-am încotro şi sunt de aceeaşi părere cu stăpânul meu, care mi-o va ierta, fiindcă mi se întâmplă destul de rar; nici eu n-am habar de ghebosul lui; şi nici de ceilalţi domni, despre care a pomeniţ, nu ştiu mai mult. Dacă însă domnişoara Duquenoi, fostă d'Aisnon, ar fi fost o copilă cuminţică, s-ar fi văzut asta din ce făcea.

HANGIŢA: Dacă a fost o copilă cuminţică sau nu, puţin îmi pasă; ca soţie, însă, e neîntrecută; iar soţul o duce împărăteşte cu ea şi n-ar schimba-o nici în ruptul capului.

STÂPÂNUL: îl felicit: a fost mai mult norocos decât chibzuit.

HANGIŢA: Iar eu vă doresc noapte bună. Acum e târziu şi trebuie să fiu ultima care se culcă şi prima care se scoală dimineaţa. Ce meserie afurisită! Noapte bună, domnilor, noapte bună. Vă făgăduisem, în legătură cu nu mai ştiu ce, povestea unei căsătorii ciudate: cred că mi-am ţinut făgăduiala. Domnule Jacques, îmi închipui că n-o să-ţi fie greu să adormi, fiindcă ţi s-au închis ochii mai mult de jumătate. Noapte bună, domnule Jacques.

STÂPÂNUL: Ascultă, hangiţă dragă, n-am putea cumva să auzim şi aventurile dumitale?

HANGIŢA: Nu.

JACQUES: Te dai în vânt după po. Veşti.

STAPÂNUL: E adevărat; ele mă: învaţă multe -şi mă distrează. Un povestitor bun nu-l găseşti pe toate drumurile.

JACQUES: Iacă de ce nu-mi plac mie poveştile, cel puţin atunci când Au le spun eu.

STĂPÂNUL: Tu eşti de părere că e mai bine să vorbeşti prost decât să taci.

JACQUES: Aşa e.

STĂPÂNUL: Iar mie îmi place mai mult să ascult povestindu-se prost decât să nu ascult nimic.,

JACQUES: Din pricina asta ne simţim minunat împreună.

Nu ştiu pe unde or fi fost minţile hangiţei, ale lui Jacques şi ale stăpânului său, de n-au găsit singurul lucru care trebuia spus în apărarea domnişoarei Duquenoi. Oare a înţeles fata asta ceva din vicleşugurile doamnei de La Pommeraye, înainte de a ajunge la deznodământ? Nu i-ar fi plăcut mai mult să primească propunerile decât mâna marchizului, şi să-l aibă ca amant în loc să-l aibă ca soţ? Nu era ea oare într-una sub ameninţarea şi tirania marchizei? Poate fi defăimată fiindcă a simţit o silă de neînvins faţă de o. Situaţie înjositoare? Şi dacă, dimpotrivă, hotărâm s-o privim cu ochi buni, îi putem cere să fi folosit mijloace mai alese, să fi avut mai multe scrupule în încercarea ei de a scăpa?

Şi crezi cumva, cititorule, că e mai greu să iei apărarea doamnei de La Pommeraye? Poate că ţi-ar fi plăcut mai mult să auzi ce spun despre ea Jacques şi stăpânu- său; dar ei aveau de vorbit amândoi despre alte lucruri, mult mai interesante şi se pare că nu le-a păsat de asta. Îngăduie-mi dedi mie, o clipă, să-

ţi spun câteva cuvinte.

Te apucă ftiriile numai când auzi numele doamnei de La Pommeraye şi-ncepi să strigi: „Ce femeie îngrozitoare! Ce făţarnică! Ce ticăloasălasă strigătele, lasă mânia, lasă părtinirea; să chibzuim. Se săvârşesc zilnic mârşăvii şi mai mari, ticluite fără pic de isteţime. Pe doamna de La Pommeraye o poţi urî, te poţi teme de ea, dar n-o poţi dispretui. Răzbunarea ei e fioroasă; dar n-o murdăreşte nicio urmă de interes. Nu ţi s-a spus că ea îi aruncase în nas marchizului frumosul diamant pe ’ care aqesta i-l dăruise; şi a făcut-o; o ştiu de la oameni de care nu te poţi îndoi. N-a urmărit nici să-şi sporească averea şi nici să capete vreun titlu de cinste. Cum! Dacă femeia aceasta s-ar fi purtat la fel, ca să capete pentru soţul ei răsplata serviciilor aduse; dacă s-ar fi culcat cu vreun ministru sau chiar cu vreun înalt slujbaş, pentru o decoraţie sau pentru o comandă a vreunei companii de frunte; dacă s-ar fi culcat cu administratorul Bunurilor Bisericeşti, pentru vreo stăreţie bogată, atunci totul ţi s-ar fi părut firesc, n-ai fi osindit-o, fiindcă aşa e obiceiul; iar dacă se răzbună împotriva unei trădări, te ridici împotrivă-i; în loc să vezi că ura ei nu te mâniază decât pentru că nu eşti în stare să urăşti la fel de puternic sau pentrti că nu pui niciun preţ pe virtutea femeilor. Te-ai gândit puţin la jertfele pe care doamna de La Pommeraye le făcuse pentru marchiz? N-o să-ţi spun că punga ei fusese oricând deschisă şi că ani de-a rândul el n-avusese altă casă; altă masă decât pe a ei; asta te-ar face să datini din cap; dar ea îi îndurase toate toanele, toate gusturile; ca să-i placă, îşi întorsese viaţa pe dos. Prin purtarea ei nepătată se bucura de un respect deosebit în lume; şi s-a coborât la linia de purtare obişnuită. Despre ea, când a acceptat omagiile marchizului, s-a spus: „În sfârşit, şi minunăţia asta de doamnă de La Pommeraye a devenit asemeni nouă...“ Observase zâmbetele batjocoritoare din jurul ei, auzise glumele şi roşise adeseori, plecindu-şi ochii.; băuse până în fund cupa amărăciunii hărăzită femeilor a căror cuminţenie a făcut prea multă vreme de ocară moravurile ruşinoase ale celor din preajma lor; îndurase tot dispreţul ostentativ prin care lumea se răzbună împotriva falselor mironosiţe, când a- cestea comit vreo imprudenţă. Era trufaşă; şi mai degrabă ar fi acceptat să moară de durere decft să se arate în lume, acum când pe lângă ruşinea de a nu mai fi socotită o femeie virtuoasă, se mai adăuga şi

batjocura de-a fi părăsită. Se apropia de vârsta când o femeie nu-şi mai poate înlocui amantul pierdut. Iar firea ei era aşa fel făcută, încât cele întâmplate însemnau osândirea la urât şi la singurătate. Un om îl înjunghie pe altul pentru un gest; pentru o vorbă de ocară; şi nu-i poate fi oare îngăduit unei femei deznădăjduite, dezonorate, trădate să-l arunce pe trădător în braţele unei postituate? Zău, cititorule, • tare mai eşti uşuratic în laude şi tare mai eşti aspru la dojeni. Dar, o să-mi spui, o dojenesc pe marchiză mai mult pentru felul cum s-a răzbunat decât pentru răzbunarea ei. Nu mă împac cu o ură care ţine atâta; şi nici cu un păienjeniş de viclenii, de minciuni, care durează aproape un an. Nici eu, nici Jacquesc, nici stăpânu- său şi nici hangiţa. Dar tu eşti foarte îngăduitor faţă de prima izbucnire; iar eu am să-ţi spun că dacă prima izbucnire ţine la alţii numai o clipă, ea ţine foarte multă vreme la doamna de La Pommeraye şi la femeile cu o fire ca a ei. Sufletul le rămâne uneori toată viaţa ca în prima clipă a ocării; şi ce neajuns, ce nedreptate găseşti în asta? Nu văd altceva decât trădări mai puţin obişnuite; şi tare mi-ar mai merge la inimă o lege care să-l dea pe mâna prostituatelor pe acel ce ademeneşte şi apoi lasă o femeie cinstită: bărbatul de rând să fie al. Fe- meilor de rând.

în timp ce eu mă întind la vorbă, stăpânul lui Jacques sforăie ca şi cum m-ar fi ascultat; iar Jacques, pe care nu-l mai ţin picioarele, umblă de colo-colo prin odaie, numai în cămaşă şi desculţ, răstoarnă tot ce-i iese în cale şi îşi trezeşte stăpânul, care îi spune printre perdelele patului:

— Jacques, eşti beat!

— Dacă nu sunt încă, nici mult nu-mi mai trebuie.

— La ce oră te-ai hotărât să te culci?

— Chiar acum. Domnule; dar vezi că mai e... vezi că mai e...

— Ce mai e?

— În sticla asta mai e niţel vin, care se strică. Nu pot să sufăr sticlele pe jumătate golite; mi-ar reveni în minte, când m-aş culca; şi nu mi-ar trebui mai mult ca să nu pot închide ochii. Hangiţa asta, pe cinstea mea, e o femeie grozavă, şi vinul ei de Champagne e la fel de grozav; ar fi păcat să-l lăsăm să se strice... Uite că l-am < pus la adăpost... şi acum n-o să se mai strice...

Şi, tot bolborosind, Jacques, desculţ şi numai în cămaşă, dădu pe gât vreo două-trei stacane, fără să pună punct între ele, după

cum spunea, adică direct de la sticlă la pahar şi de la pahar la gură. Există două versiuni despre ceea ce s-a întâmplat după ce a stins lumina. Unii susţin că începuse să orbecăiască de-a lungul pereţilor, fără să-şi poată găsi patul, şi că zicea: „Pe cinstea mea, nu mai e aici, sau, dacă ihai este, atunci stă scris în ceruri să nu mai dau de el; şi într-un caz şi în altul, mai bine mă lipsesc”; şi că s-a hotărât să se lungească pe nişte scaune. Alţii spun că stătea scris în ceruri să-şi încurce picioarele în scaune, să cadă pe duşumele şi să ră- mină acolo. Dintre aceste două versiuni alege-ţi ihâine, sau poimâine, cu mintea limpede, pe aceea care-ţi va” place mai mult.

Culcându-se târziu şi cu mintea puţin încălzită de vin, călătorii noştri dormiră până aproape de amiază; Jacques, lungit pe jos sau pe scaune, după versiunea pe care ai ales-o, iar stăpânu-său, mai ca lumea, în pat. Hangiţa se urcă la ei şi-i vesti că vremea e tot urâtă; chiar de s-ar însenina, spunea ea, şi ar putea să pornească la drum, tot şi-ar primejdui viaţa sau ar fi opriţi de apele revărsate ale râului pe care trebuiau să-l treacă; şi că mai mulţi călăreţi, nevrând să-i dea crezare, fuseseră siliţi să se întoarcă din drum. Stăpânul îi zise lui Jacques:.. Ce facem, Jacques?“ Jacques îi răspunse: „Mai întâi să ne ospătăm împreună cu hangiţa; aşa, o să chibzuim mai bine ce-i de făcut". Hangiţa se jură că vorbise ca un înţelept. Li se aduse de mâncare. Hangiţa nici nu voia altceva decât să fie voioasă; stăpânul lui Jacques nu s-ar fi dat nici el înapoi; dar Jacques începu să se simtă prost; mâncă în silă, abia gustă vinul şi tăcu. Mai ales semnul acesta din urmă dădea de gândit; era urmarea nopţii rele pe care o petrecuse şi a patului prost pe care dormise. Se văietă de dureri în mădulare; după cum vorbea de’ răguşit, era de aşteptat că o să-l doară în gât. Stăpânul îl sfătui să se culce: dar Jacques nici nu vru să audă. Hangiţa îi pomeni de nişte cirobă cu ceapă. El ceru să i se aprindă focul în odaie, fiindcă îl lua cu frig; să i se facă nişte ceai de muşeţel şi să i se aducă o sticlă de vin alb; şi toate dorinţele îi fură îndeplinite pe dată. După ce hangiţa s-a dus, Jacques a rămas între patru ochi cu stăpânu-său. Acesta se îndrepta spre fereastră şi ’ zicea: „Afurisită vreme!“; se uita cât arată ceasul (fiindcă era singurul în care avea încredere), trăgea o priză de tabac şi iar o lua de la început, din oră în oră, strigând de fiecare dată: „Afurisită vreme!“, întorcându-se spre Jacques şi adăugind: „Ar fi un prilej

minunat să spui mai departe şi să sfârşeşti povestea dragostei tale! Dar când eşti bolnav nu poţi vorbi ca lumea nici despre dragoste şi nici despre altele. Hai. Pipă ie-te; dacă poţi să povesteşti mai* departe, povesteşte: dacă nu, bea-ţi muşeţelul şi dormi."

Jacques susţinea că tăcerea nu-i prieşte; că el e un animal trăncănitor; şi că folosul cel mai de seamă al meseriei lui, acela care îl ungea cel mai mult la inimă, era libertatea de-a se despăgubi pentru cei doisprezece ani cât purtase căluşul, petrecuţi în casa bunicului, Dumnezeu să-l ierte»

STÂPlNUL: Atunci vorbeşte, fiindcă ne place la a- mândoi. Ajunseseşi la nu mai ştiu ce propunere necinstită de-a nevestei felcerului; mi se pare că era vorba să-l alunge pe cel care slujea la castel şi să-l aducă acolo pe bărbatu-său.

JACQUES: Mi-aduc aminte; dar stai puţin. Să-mi moi gâtlejul.

Jacques umplu cu ceai de muşeţel o stacană cât toate zilele, turnă în ea un pic de vin alb şi-l dădu pe gât. Era un leac ştiut de la căpitanul său şi pe care Tissot[114]. A- flându-l de la Jacques, l-a recomandat în tratatul despre bolile cela mai răspândite. Vinul alb, spun Jacques şi domnul Tissot, te face să te pişi, e diuretic, înlătură greţoşenia muşeţelului şi menţine tăria stomacului şi a intestinelor. După ce-şi bău stacana cu ceai de muşeţel vorbi mai departe:

— Iată-mă ieşit din casa felcerului, urcat într-o trăsură, ajuns la castel şi înconjurat de toţi cei' ce locuiau acolo.

STĂPÂNUL.: Te cunoşteau cumva?

JACQUES: Sigur că da! Îţi mai aduci aminte de femeia xu urciorul de ulei?

STĂPÂNUL: Cum să nu!

JACQUES: Femeia asta făcea cumpărături pentru intendent şi pentru argaţi. Jeanne proslăvise în tot castelul milostenia pe care o făcusem faţă de ea; fapta mea bună ajunse la urechile stăpânului; ba aflase chiar şi despre picioarele şi pumnii cu care fusesem burduşit, drept răsplată, noaptea, la drumul mare. Atunci poruncise să fiu găsit şi adus la castel. Iată-mă acolo. Toţi se uită la mine, îmi pun întrebări, mă admiră. Jeanne mă îmbrăţişează şi-mi mulţumeşte. „Să i se dea o locuinţă cumsecade, spuse stăpânul către argaţi, şi aveţi grijă să nu ducă lipsă de nimic"; iar către felcerul castelului: „Să-l vizitezi

114 Medic elveţian (1727—1797). Tratatul la care se referă Diderot a apSrut în 1761.

cât mai des...“ Poruncile îi fură îndeplinite punct cu punct. Ei bine, stăpâne, cine poate şti ce stă scris în ceruri? Să mai zică cineva acum că e bine sau rău să-ţi dăruieşti banii; că e o nenorocire să fii snopit în bătaie... Fără întâmplările astea două, domnul Desglands n-ar fi auzit niciodată vorbindu-se despre Jacques...

STĂPÂNUL: Domnul Desglands, senior de Miremont? Vasăzică, la castelul de Miremont ai fost? La vechiul meu prieten, tatăl domnului Desforges, intendentul provinciei?

JACQUES: întocmai. Iar tânără oacheşă, cu mijlocul subţire şi cu ochii negri...

STĂPÂNUL: Să fie Denise, fata Jeannei?

JACQUES: Ea însăşi.

STĂPÂNUL: Ai dreptate, e una dintre cele mai frumoase şi mai cinstite fiinţe din câte se găsesc la douăzeci de leghe jur-împrejur. Şi eu, şi toţi ceilalţi care ne ducem mereu pe la castelul lui Desglands, am făcut pe dracu-n patru şi nici vorbă s-o ademenim; şi nu-i niciunul dintre noi care să nu fi făcut nebunii mari pentru ea, doar o face şi ea o nebunie cât de mică pentru vreunul dintre noi.

Şi cum Jacques, la vorbele astea, încetase de-a mai povesti, stăpânul îl întrebă: „La ce te gândeşti? Ce faci?“

JACQUES: îmi fac rugăciunea.

STĂPÂNUL: Oare te rogi şi tu?

JACQUES: Câteodată.

STĂPÂNUL: Şi ce spui?

JACQUES: Spun: „Tu, oricine ai fi, care ai alcătuit marele hrisov şi a cărui mină a însemnat tot ce e scris acolo sus, Tu ai ştiut dintotdeauna ce-mi trebuie mie; facă-se voia Ta. *Amen.“*

STĂPlNUL: Crezi că n-ai face la fel de bine dacă ai tăcea? t

JACQUES: Poate că da, poate că nu. Mă rog şi eu, la întâmplare; şi orice mi s-ar întâmpla. Nici nu m-aş bucura, nici nu m-aş văita, dacă m-aş putea stăpâni; dar sunt nestatornic şi. Furios, uit şi de principiile mele, şi de pildele căpitanului meu, şi râd şi plâng ca un nerod.

STAPÂNUL: Oare căpitanul ăsta al. Tău nu se văieta şi nu râdea niciodată?

JACQUES: Rar de tot... într-o dimineaţă, Jeanne mi-o aduce pe fiică-sa; şi vorbindu-mi mai întâi mie, îmi spuse: „Domnule, iată-te într-un castel frumos, unde o să te simţi ceva mai bine decât,

la felcerul dumitale. La început mai ales, nici vorbă că vei fi îngrijit dumnezeieşte; dar eu ştiu cum sunt argaţii, că doar nu degeaba slujesc de câţiva anişori; încetul cu încetul o să le scadă n'vna. Stăpânii n-au să se mai gândească la dumneata; şi dacă boala o să ţină mult, ai să fii dat uitării, şi încă înir-atâta, încât, dacă o să-ţi vină chef să crăpi de foame, ai să izbuteşti s-o faci..." Apoi, întorcându-se spre fiică-sa: „Ascultă, Denise, îi spuse ea, vreau să vii să-l vizitezi pe domnul acesta. De patru ori pe zi: dimineaţa, la prânz, pe la cinci şi pe la ora când se dă masa de seară. Să nu zici că nu ţi-am spus şi să nu-mi ieşi din vorbă." STĂPÂNUL: Ştii ce-a păţit bietul Desglands! JACQU.ES: Nu, domnule; dar dacă urările de fericire pe care i le-am făcut eu nu s-au îndeplinit, nu înseamnă că n-au fost făcute din toată inima. El m-a dat comandorului de La Boulaye, care a pierit trecând la Malta; iar comandorul de La Boulaye m-a dat fratelui său mai mare, căpitanul, care s-ar putea să fi murit de mult,

. Din pricina fistulei pe care o avea; iar căpitanul m-a dat fratelui său mai mic. Procurorul genera) din Toulouse, care a înnebunit şi pe care l-a închis familia; iar domnul Pascal, procurorul general din Toulouse, m-a dat contelui de Tourville, care s-a hotărât să-şi lase barbă şi să îmbrace veşmânt călugăresc; numai ca să ny fie nevoit să-şi primejduiască viaţa; contele de Tourville m-a dat marchi7ei du Belloy. Care a fugit la Londra cu un venetic; iar marchiza de Bellop m-a dat unuia dintre verii, ei, care şi-a prăpădit averea cu muierile şi-a plecat în insule; vărul acela m-a recomandat unui oarecare domn Heris- sant, de meserie cămătar, care-i mânuia banii domnului de R.usai, doctor de la Sorbona, care mi-a găsit loc la domnişoara Isselin, pe care dumneata o întreţineai, şi care m-a trecut dumitale, căruia îi voi datora o bucăţică de; pâine la bătrâneţe, căci aşa mi-ai făgăduit dacă voi rămâne la dumneata; şi mi se pare. Cu neputinţă ca noi doi să ne despărţim. Jacques a fost făcut pentru dumneata, iar" dumneata ai fost făcut pentru Jacques.

STĂPÂNUL: Măi. Jacques, dar prin multe case ai mai trecut, şi într-un răstimp destul de scurt.

JACQUES: E-adevărat; câteodată m-au dat afară.

STĂPÂNUL: De ce?

JACQUES: Fiindcă sunt flecar din născare şi toţi oamenii ăştia voiau să tac. Nu erşu ca dumneata, care m-ai da chiar miine

afară; dacă aş tăcea. Aveam tocmai cusurul care îţi place dumitale. Dar ce i s-a întâmplat domnului Desglands? Spune-mi şi mie, până ce-mi pregătesc o ceaşcă de muşeţel.

STÂPÂNUL: Ai stat la castel şi n-ai auzit vorbindu-se despre plasturele lui?

JACQUES: Nu.

STĂPÂNUL: întâmplarea asta am să ţi-o povestesc pe drum; cealaltă e scurtă. Câştigase o avere la joc. S-a îndrăgostit de o femeie pe care trebuie s-o fi văzut prin castel: deşteaptă, dar serioasă, tăcută, originală şi aspră. Femeia asta îi spuse într-o zi. „Sau îţi plac eu mai mult decât jocul de cărţi, şi-atunci dă-mi cuvântul de o- noare că n-ai să mai joci niciodată, sau îţi place jocul de cărţi mai mult decât îţi plac eu, şi-atunci nu-mi mai vorbi de dragoste şi joacă până n-oi mai putea…“ Desglands îşi dădu cuvântul că n-o să mai joace de loc

JACQUES: Ei zău, de loc, de loc?

STĂPÂNUL: De loc, de loc. Trăiau de vreo ’zece ani împreună în castelul pe care-l ştii, când Desglands, pornit la oraş după treburi, avu ghinionul să se întâlnească la notar cu unul dintre vechii lui prieteni de foiţe, care-l

pofti să ia masa într-un tripou, unde îşi pierdu dinţr-o dată tot ce avea. Amanta lui rămase neînduplecată; era’ bogată; îi făcu lui Desglands o pensioară şi se despărţi pentru totdeauna de el!

JACQUES: îmi pare rău, era un om cu purtări alese.

STĂPÂNUL: Cum merge gâtul?

JACQUES: Rău.

STĂPÂNUL: Fiindcă vorbeşti prea mult şi nu bei destul.

JACQUES: Fiindcă nu-mi place muşeţelul şi-mi place să vorbesc.

STĂPÂNUL: Aşadar, Jacques, iată-te la Desglands, lângă Denise, şi iat-o pe Denise având încuviinţarea maică-si să vină de cel puţin patru ori pe zi la tine. Ştrengăriţa! Să-i placă mai mult Jacques decât alţi bărbaţi!

JACQUES: De ce nu? Jacques, domnule, e şi el un bărbat ca oricare altul.

STĂPÂNUL: Te-nşeli, Jacques. Jacques nu-i un bărbat ca oricare altul;

JACQUES: Ba chiar mai mult, câteodată.

STĂPÂNUL: Jacques, nu mai ştii ce vorbeşti. Mai bine spune povestea dragostei tale şi nu uita că nu eşti şi că nu vei fi

niciodată altceva decât un simplu Jacques.

JACQUES: Dacă în dugheana unde am dat peste pungaşi, Jacques n-ar fi preţuit ceva mai mult decât stă- pânu-său…

STĂPÂNUL: Jacques, eşti un neobrăzat; profiţi de bunătatea mea. Dacă am făcut neghiobia să-ţi dau voie să nu mai fii la locul tău, am să întorc foaia. Jacques,. la-ii sticla şi ibricul şi dă-te jos.

JACQUES: îţi dă mâna să spui asta, domnule; dar eu mă simt bine aici şi nici prin gând nu-mi trece să mă dau jos.

STÂPÂNUL: îţi spun să te dai jos.

JACQUES: Sunt sigur că glumeşti. Cum, domnule, după ce vreme de zece ani m-ai deprins să trăim ca nişte fârtaţi…

STĂPÂNUL: Acum nu mai vreau. *

JACQUES: După ce mi-ai îndurat toate obrăzniciile…

STĂPÂNUL: Acum nu mai vreau să le indur.

JACQUES: După ce m-ai aşezat la masă cu dumneata şi m-ai numit prieten…

STĂPÂNUL: Habar n-ai ce înseamnă cuvântul prieten dat de un mai-mare subalternului său.

JACQUES: Când se ştie că toate poruncile dumitale nu fac două parale, dacă n-au primit aprobarea lui Jacques; după ce ţi-ai legat numele atât de strâns de numele meu, încât unul nu merge de loc fără celălalt, şi toată lumea zice Jacques şi stăpânu-său, dintr-o dată ai chef să le desparţi! Nu, domnule, asta n-o să se întâmple. Stă scris în ceruri că atâta timp cât va trăi Jacques, atâta. Timp cât va trăi stăpânu-său, ba chiar după ce vor fi răposat amândoi, se va spune Jacques şi stăpânu-său.

STĂPÂNUL: Iar eu spun. Jacques, că ai să te dai jos, şi încă degrabă, fiindcă aşa îţi poruncesc.

JACQUES: Porunceşte-mi orice altceva, domnule, dacă vrei să te ascult.

La vorbele astea, stăpânul lui Ja. Cqueş se ridică, îl a- pucă de guler şi-i spuse grav:

— Dă-te jos.

Jacques îi răspunse cu nepăsare:

— Ba nu mă dau de loc.

Stăpânul, scuturându-l zdravăn, îi spuse:’

— Dă-te jos, marţafoiule! Ascultă-mi porunca.

Jacques îi răspunse cu şi mai multă nepăsare:

— Zi-mi marţafoi cât pofteşti; dar marţafoiul nu se dă jos. Ştii,

domnule, unde nu-i cap vai de picioare, cum se spune, dar vezi că eu am cap. Degeaba te înfurii, Jacques o să rămână unde e şi n-o să se dea jos de loc.

Apoi Jacques şi stăpânu-său, care până atunci se stăpâniseră, îşi dădură drumul amândoi odată şi începură să zbiere cât îi ţinea gura:

— Ai să te dai jos!

— Ba n-am să mă dau!

— Ai să te dai jos!

— Ba n-am să mă dau!

Auzind gălăgie, hangiţa dădu fuga să-i întrebe ce s-a întâmplat; dar trebui să zăbovească puţin până i se răspunse, fiindcă ei zbierau de zor: „Ai să te dai jos!“

— „Ba n-am să mă. Dau deloc!“ în sfârşit, stăpânul, gro- zav de mâhnit, plimbându-se de colo-colo prin odaie, mormăi: „Cine a mai pomenit una ca asta?“ Iar hangiţa, înmărmurită, şi rămasă în picioare: „Ia spune, domnule, despre ce-i vorba?“

Jacques, ţinându-şi firea, către hangiţă: „Nu ştiu ce l-a apucat ps stăpânu-meu; e nebun!“.

STĂPÂNUL: Adică nărod vrei să zici.

J ACQUES: Cum vrei.

STĂPÂNUL (către hangiţă): L-ai auzit?

HANGIŢA: Se înşală; dar potoliţi-vă, potoliţi-vă o- dată; vorbiţi sau unul sau altul, ca să pot pricepe despre ce-i vorba.

STĂPÂNUL (către Jacques): Vorbeşte, marţafoiule.

JACQUES (către stăpânu-său): Ba vorbeşte dumneata.

HANGIŢA (către Jacques): Hai, domnule Jacques, vorbeşte, îţi porunceşte stăpânul dumitale; la urma urmei, stăpânul e. Stăpân...

Jacques îi spuse hangiţei cum stăteau lucrurile; după ce-l ascultă, hangiţa grăi: „Domnilor, vreţi să mă pri- rriţi ca jude?“

JACQUES ŞI STĂPÂNU-SĂU (amândoi odată): Cu plăcere, cu plăcere, hangiţă dragă.

HANGIŢA: Şi vă legaţi pe cuvânt de onoare să vă supuneţi hotărârir mele?

JACQUES ŞI STĂPÂNU-SĂU: Pe cuvânt de onoare, pe cuvânt de onoare...

Atunci hangiţa, aşezându-se ■pe masă şi luând tonul şi ţinuta unui jude serios, glasui:

— Ascultând declaraţia domnului. Jacques, şi ţinând

seama^de faptele care stau mărturie că stăpânu-său e un bun, foarte bun, un prea bun stăpân şi că Jacques nu-i o slugă rea, deşi e cam înclinat să confunde stăpânirea deplină şi inamovibilă cu unele concesii trecătoare şi fără urmări, anulez pentru o bucată de vreme egalitatea care s-a statornicit între ei şi o înfiinţez iar. Pe loc. Jacques se va da jos, iar după ce se va da ios se va urca din nou: el va reintra în toate drepturile de care s-a bucurat până astăzi. Stăpânu-său îi va întinde mân?. Şi-i va spune prieteneşte: „Bună ziua, Jacquss, îmi pare bine că te revăd...” Jacques îi va răspunde: „Iar eu, domnule, sunt încântat că te regăsesc...“ Şi le interzic să mai pomenească vreodată despre cele întâmplate, sau să mai işte pe viitor zâzanie cu privire la întâietatea stăpânului sau a dreptului slugii. Dorim ca unul să poruncească şi celălalt să se supună, fiecare cât s-o pricepe mai bine, şi să fie lăsată, între ceea ce unul poate, iar celălalt datorează, aceeaşi nelirnpezime ca şi mai înainte."

Terminând de rostit ho. Tărârea aceasta, pe care o şterpelise din v. Reo lucrare a timpului, publicată cu prilejul vreunei certe asemănătoare şi în care se auzise, de la un capăt la altul al regatului, glasul stăpânului zbierând către slugă: „Ai să te dai jos!“ şi glasul slugii răcnind la rândul ei: „Ba n-am să mă dau de loc“, hangiţa îi zise ea lui Jacques:.. Haide, dă-mi braţul şi să nu mai lungim vorba...“

Jacques spuse îndurerat: „Aşadar, stătea scris că mă voi da jos...“

HANGIŢA (către Jacques): Stătea scris ca în clipa când cineva îşi ia stăpân. Să coboare, să urce, să păşească înainte, să dea înapoi, sau să rămână pe loc, şi asta fără. Să îngăduie vreodată picioarelor neascultare faţă de poruncile capului. Să mi se dea braţul şi să mi se îndeplinească porunca...

Jacques îi dădu hangiţei braţul; dar abia păşiră peste pragul odăii, că stăpânul se şi repezi la Jacques şi-l îmbrăţişa; apoi îl lăsă pe Jacques s-o îmbrăţişeze pe hangiţă, şi tot îmbrăţişându-i când pe. Unul când pe altul, zicea: „Stătea scris că nu^nă voi descotorosi de zăpăcitul ăsta şi că toată viaţa el o să-mi fie stăpân, iar eu slugă...” Hangiţa adăugă: „Şi că, de-aţi răscoli toată ţara, ’ n-aţi nimeri-o mai bine amândoi...“

După ce potoli cearta, pe care o credea cea dintâi, şi care făcea parte dintre sutele de acelaşi fel, şi după ce-l ajută pe Jacques să se urce în patul lui, hangiţa plecă la treburile ei. Iar

stăpânul îi zise lui Jacques: „Acum, când ne-am potolit şi când putem chibzui cu mintea întreagă, ai să recunoşti?“

JACQUES: Am să recunosc că dacă ţi-ai dat cuvântul de onoare trebuie să-l ţii; şi fiindcă am făgăduit judelui nostru, pe cuvânt de onoare, să nu mai pomenim de chestia asta, trebuie să nu mai vorbim despre ea.

STÂPÂNUL: Ai dreptate.

JACQUES: Dar fără să mai pomenim de ea, n-ani putea oare să ne scutim dinainte de altele o sută asemănătoare, cumpănind lucrurile şi căzând la învoială?

STÂPÂNUL: N-am nimic împotrivă.

JACQUES: Să aşternem clauzele pe hârtie: 1. Dat fiind că stă scris în ceruri să-ţi fiu neapărat trebuincios, şi pentru că simt şi ştiu că nu te poţi lipsi de mine, am să trag din asta câte foloase voi piitea, de câte ori şi oricui d mi se va ivi prilejul.

STĂPÂNUL: Ia ascultă, Jacques, asemenea clauze n-au mai fost statornicite niciodată.

JACQUES: Au fost, n-au fost, aşa s-a făcut de când lumea, aşa se face astăzi şi aşa se va face până în ziua de apoi. Crezi oare că n-au căutat şi ceilalţi, ca şi dumneata, să scape de hotărârea asta şi că eşti mai şmecher decât ei? Mută-ti gândul şi supune-te unei legi de care nu-ţi stă în putere să scapi.

Să aşternem clauzele pe hârtie: 2. Dat fiind că-i e cu neputinţă lui Jacques să nu-şi cunoască autoritatea morală şi puterea pe care o are asupra stăpânului său şi dat fiind că îi este cu neputinţă stăpânului său să nu-şi recunoască slăbiciunea şi să se dezbare de îngăduinţa lui, trebuie ca Jacques să fie neobrăzat; iar ca să domnească pacea, trebuie ca stăpânul să nu-i ia în seamă neobrăzarea. Toate astea au fost rânduite fără ştirea noastră şi-au fost pecetluite în ceruri, din clipa când natura i-a zămislit pe Jacques şi pe stăpânul său. A fost hotărât ca dumneata să ai zapisul, iar eu – bunul despre care e vorba în el. Dacă vei voi să te împotriveşti voinţei naturii, n-o să faci nicio scofală.»

STÂPÂNUL: Păi, cu socoteala asta, partea ta ar preţui mai mult decât a mea.

JACQUES: Cine vrea să ţi-o ia?

STÂPÂNUL: Păi, cu socoteala asta, n-am decât să iau eu locul tău şi să te pun pe tine în locul meu.

JACQUES: Ştii ce s-ar întâmpla atunci? Dumneata ţi-ai pierde

zapisul şi n-ai căpăta nici bunul despre care e scris în el. Să rămânem aşa cum suntem, fiindcă ne e foarte bine la amândoi; iar ce ne-a mai rămas din viaţă să fie folosit pentru întocmirea unui proverb.

STĂPÂNUL: Jacques îşi conduce stăpânul. Noi vom fi primii despre care se va spune aşa; dar proyerbul va fi repetat în legătură cu alte câteva mii de oameni care preţuiesc mai mult decât dumneata şi decât mine.

STAPÂNUL: Mi se pare greu, foarte greu.

JACQUES-, Stăpâne, dragă stăpâne, te împotriveşti Unui ghimpe care din pricina asta te va înţepa şi mai tare. Aşadar, ne-am înţeles.

STAPÂNUL: La ce-i bun consimţământul nostru faţă de o lege necruţătoare?

JACQUES: La multe. Crezi oare că-i nimica toată să ştii o dată pentru totdeauna, desluşit, limpede, la ce te poţi aştepta? Toate certurile noastre de până acum nu s-au iscat decât din pricină că nu ne-am spus o dată lămurit, dumneata că te vei numi stăpânul meu, iar eu că voi fi al dumitale. Dar acum ne-am înţeles: şi nu ne ră- mâne decât să ne purtăm aşa cum ne-am învoit.

STĂPÂNUL: De unde dracu le-ai. Mai învăţat şi pe astea?

JACQUES: Din cartea cea mare. Zău. Stăpâne, degeaba ai să chibzuieşti, să gândeşti, să studiezi toate cărţile lumii; dacă n-ai citit în cartea cea mare, rămâi toată viaţa un biet învăţăcel...

După-amiază vremea se limpezi. Câţiva drumeţi spuseră că râul se putea trece prin vad. Jacques coborî; stăpânu-său îi plăti cu dărnicie hangiţei. Şi iată în uşa hanului, pregătindu-se de drum, un număr destul de mare de muşterii, pe care îi ţinuse în loc vremea păcătoasă; iar printre drumeţii ăştia iată-i pe Jacques şi pe stăpânu- său, pe omul care avusese parte de-o însurătoare neobişnuită şi pe însoţitorul lui. Cei ce călătoreau pe jos şi-au luat toiagele şi desagii; alţii se rânduiesc în harabalele sau în trăsurile lor; călăreţii încalecă pe cai şi sorb vinul de rămas-bun. Hangiţa, binevoitoare, ţine un clondir în -Tnână, întinde pahare şi le umple, fără să-l uite pe-al ei; i se spun vorbe binevoitoare; ea răspunde cuviincioasă şi veselă. Călăreţii dau pinteni cailor, salută şi pornesc la drum.'

S-a întâmplat ca Jacques şi stăpânu-său, marchizul des Arcis şi însoţitorul lui să aibă de făcut acelaşi drum.

Dintre toţi patru numai pe cel din urmă nu-l cunoşti. E] abia dacă împlinea douăzeci şi doi sau douăzeci şi trei de ani. Şi era tare sfios, iar sfiala i se putea citi pe obraz; îşi ţinea capul niţel aplecat spre umărul stâng; era tăcut şi nu ştia mai de loc cum să se poarte în lume,

Dacă făcea o plecăciune, îşi înclina partea de sus a trupului fără să-şi mişte picioarele; când stătea jos, avea obi- ceiul să-şi apuce pulpanele veşmântului şi să şi le strângă în jurul şalelor, să-şi vâre mâinile sub haină şi să-i asculte pe cei ce vorbeau, cu ochii aproape închişi. Lui Jacques îi fu de-ajuns să-i vadă felul ciudat de a se purta, ca să-şi dea seama cu cine are de-a face; şi apro- piindu-se de urechea stăpânului său, îi şopti:

— Pun rămăşag că tânărul ăsta a purtat veşminte călugăreşti.

— De ce crezi asta, Jacques?

— Ai să vezi îndată.

Cei patru călători păşeau alături, vorbind despre ploaie, despre vreme bună, despre, hangiţă, despre hangiu, despre cearta marchizului des Arcis din pricina lui Nicole Căţeau asta flămândă şi spurcată venea mereu să se frece de ciorapii marchizului; după ce o alungase degeaba de mai multe ori cu un ştergar, îşi pierduse răbdarea şi-i arsese un picior destul de zdravăn... Şi iată cum, pe dată, discuţia se întoarse la ciudata dragoste pe cart femeile o poartă animalelor. Fiecare îşi spuse părerea.

Iar stăpânul, adresindu-i-se lui Jacques, îl întrebă: „Tu ce părere ai, Jacques?”

Jacques îşi întrebă stăpânul dacă nu băgase de seamă că, oricât de mare ar fi sărăcia calicilor, chiar dacă n-au pâine nici pentru ei, au toţi câini; dacă nu băgase de seamă că aceşti câini, fiind învăţaţi să facă giumbuşlucuri, să meargă în două labe, să joace, să aducă înapoi lucrurile zvârlite, să facă o tumbă pentru rege, pentru regină, să facă pe mortul, ajunseseră, din pricina învăţă- • turii acesteia, cele mai nefericite dobitoace din lume. Şi de aici trase concluzia că orice om vrea să-i poruncească altuia; şi că dobitocul, găsindu-se în societate imediat sub clasa celor mai de jos cetăţeni, cărora le poruncesc toate celelalte clase, cei mai de jos cetăţeni îşi iau şi ei câte un dobitoc, ca să aibă cui porunci. „Zău, adăugă Jac.

ques, fiecare îşi are câinele lui. Ministrul e câinele regelui, slujbaşul cel mai înalt în grad e câinele ministrului, levasta e

câinele bărbatului, sau bărbatul e câinele nevestei; pe câinele doamnei de colo îl cheamă Favori, iar Thibaud e câinele cutăruia de pe stradă. Când stăpânu- meu mă face să vorbesc tocmai în clipa în care eu aş vrea să tac ceea ce, vorbind cinstit, mi se întâmplă arareori, dnd mă face să tac tocmai în clipa în care aş vrea să vorbesc, ceea ce nu-i de loc uşor, când îmi cere să-i spun povestea dragostei mele tocmai în clipa în care mi-ar Place mai mult să vorbesc despre altceva, când mi-am început povestea dragostei şi el mă întrerupe, ce altceva sunt oare atunci decât câinele lui? Oamenii slabi sunt câinii oamenilor dârzi.“

STÂPÂNUL: Păi să vezi, Jacques, dragostea asta pentru dobitoace n-o găseşti numai la calicime; cunosc doamne de neam mare înconjurate de haite de câini, ca să nu mai pun la socoteală mitele, papagalii, păsările.

JACQUES: Asta e spre ocara lor şi a celor ce le înconjoară. Ele nu iubesc pe nimeni; nimeni nu le iubeşte pe ele; şi atunci aruncă la câini un simţământ cu care tiu ştiu ce să facă.

MARCHIZUL DES ARCIS: A iubi animalele e totuna cu a-ţi arunca inima la câini? Ciudat fel de-a privi lucrurile.

STĂPÂNUL: Păi ceea ce li se dă animalelor ăstora ar fi de-ajuns pentru hrana a doi-trei nefericiţi-

JACQUES: Acum ţi se mai pare asta un lucru de mirare?

STĂPÂNUL: Nu.

Marchizul des Arcis îşi întoarse privirile spre Jacques şi zâmbi auzindu-i părerile; apoi, adresându-se stăpânului, îi spuse: Aveţi o slugă cum rar se găseşte.

STÂPÂNUL: Slugă? Sunteţi prea bun, zău aşa: eu sunt sluga lui; şi puţin a lipsit azi-dimineaţă, nu mai demult, să mi-o dovedească din plin.

Tot tăifăsuind aşa, ajunseră la locul de popas şi luară o odaie pentru toţi patru. Stăpânul lui Jacques şi marchizul des Arcis cinară împreună. Jacques şi tânărul mâncară deoparte. Stăpânul îi schiţă marchizului, în câteva cuvinte, povestea lui Jacques şi sminteala lui fatalistă. Marchizul vorbi despre tânărul său însoţitor, care fusese călugăr. Ieşise din mănăstire printr-o întâmplare ciudată; i-l recomandaseră nişte prieteni; şi-l făcuse, până una- alta, secretarul său. Stăpânul lui Jacques zise: „Are haz“.

MARCHIZUL DES ARCIS: Nu înţeleg ce ar putea avea haz.

STAPlNUL:: Vorbesc de Jacques. Abia am intrat în casa pe care am părăsit-o, că Jacques mi-a şoptit: „Domnule, uită-te bine la tânărul ăla; aş paria c-a fost călugăr”.

MARCHIZUL DES ARCIS: Nu ştiu după ce, dar a ghicit bine. Vă culcaţi devreme?

STĂPÂNUL: De obicei, nu; iar în seara asta mă grăbesc cu atât mai puţin să mă culc, cu cât n-am călătorit decât o jumătate de zi.

MARCHIZUL DES ARCIS: Dacă n-aveţi nimic mai plăcut sau mai folositor ca să vă petreceţi timpul, v-aş spune povestea secretarului meu; nu-i-de loc o poveste obişnuită.

STĂPÂNUL: O voi asculta cu plăcere.

. Te aud, cititorule. Îmi spui: Şi dragostea lui Jacques?... Crezi că eu nu sunt la fel de curios ca şi tine? Ai auitat oare că lui Jacques îi plăcea să vorbească, şi mai cu seamă să vorbească despre el; boală generală a celor de teapa lui; boală care îi face să-şi uite nimicnicia, îi urcă la tribună şi îi schimbă dintr-o dată în personaje interesante? Care e, după părerea ta, pricina ce atrage norodul la execuţiile publice? Neomenia? Te înşeli; poporul nu e neomenos; dacă ar putea, l-ar smulge din mâinile justiţiei pe nefericitul lângă al cărui eşafod se strânge grămadă. El se duce în Piaţa Greve ca să afle

o întâmplare pe care s-o poată povesti la întoarcerea în mahala; asta sau alta, puţin îi pasă, numai să aibă un rol în ea, să-şi aduqe vecinii şi să se facă ascultat. Dă o serbare frumoasă mulţimii ce forfoteşte pe bulevard şi-ai să vezi că piaţa de execuţie rămâne pustie. Poporul e nesăţios de spectacole şi dă fuga să le vadă, fiindcă îi place să se bucure de ele şi îi mai place încă să şi povestească atunci când se întoarce acasă. Poporul e cumplit la mî- nie; dar ea nu ţine mult. Propria lui mizerie l-a făcut milos; el îşi întoarce privirile de la spectacolul groaznic pe care s-a dus să-l caute; se înduioşează şi vine acasă plângând... Tot ce-ţi înşir aici, cititorule, mărturisesc că ştiu de la Jacques, fiindcă nu-mi place să mă laud cu deşteptăciunea altuia. Jacques nu ştia nici ce e năravul râu. Nici ce e virtutea; el o ţinea una şi bună că omul e nenorocit sau fericit" din născare. Când auzea rostindu-se cuvintele răsplată sau osândă, înălţa din umeri. După el, răsplata era imboldul celor buni; iar osânda • spaima celor răi. Ce altceva ar putea fi, spunea el, dacă nu există nici pic de libertate şi dacă ursita ne e scrisă în ceruri? El

credea că un om se îndreaptă tot atât de neabătut spre slavă sau spre hulă, pe cât alunecă pe po- vâmişul unui munte un bulgăre care ar avea conştiinţa de sine; şi că, dacă înlănţuirea cauzelor şi a efectelor, care formează viaţa unui om de la prima clipă a naşterii lui şi până la ultimul suspin, ne-ar fi cunoscută, am rămâne cu părerea neclintită că el n-a făcut decât ceea ce trebuia neapărat să facă. L-am contrazis eu, de mai multe ori, dar fără niciun folos. Intr-adevăr, ce-i poţi răspunde cuiva care îţi zice: „Oricât de multe ar fi elementele din care sunt zămislit, eu sunt unul; o cauză nu are decât un efect; iar eu am fost totdeauna o singură cauză; aşa că n-am putut produce decât un singur efect; durata mea nu e, prin urmare, decât o înşiruire de efecte necesare11. Aşa judeca Jacques. După pilda căpitanului său. Deosebirea dintre o lume fizică şi o lume morală i se părea vorbă goală. Căpitanul îi băgase în cap toate ideile astea, scoase de el din Spinoza, pe care-l ştia pe de rost. Judecind după o asemenea teorie, cineva şi-ar putea închipui că Jacques nici nu se veselea, nici nu se mâhnea de nimic; şi totuşi nu-i adevărat. Se purta aproape la fel cum mă port eu sau dumne, ata. Îi mulţumea binefăcătorului, ca să-i mai facă şi alt bine. Se mânia împotriva omului nedrept; şi dacă i se spunea atunci că e asemenea ciinelui care muşcă piatra care l-a lovit: „Da* de unde răspundea el, piatra muşcată de câine nu se îndreaptă; dar ciomagul îl poate îndrepta pe cel nedrept”. Adeseori era nestatornic, ca dumneata şi ca mine, şi înclinat să-şi uite principiile, în afară de unele împrejurări când filosofia lui îl stăpânea vădit; şi atunci zicea: „Aşa a trebuit să fie, fiindcă aşa stă scris în ceruri încerca să ocolească răul; era prevăzător, având cel mai mare dispreţ pentru prevedere. Când i se întâmpla nenorocirea, se întorcea la refrenul lui; şi se consola. Altminteri era bun, cu sufletul deschis, cinstit, vrednic, apropiat, credincios, foarte încăpăţânat, dar mai ales flecar, şi mâhnit, ca dumneata şi ca minek că îşi începuse povestea dragostei fără nicio nădejde s-o sfârşeaşcă. De acee te sfătuiesc, cititorule, să te resemnezi; şi în lipsa dragostei lui Jacques să te mulţumeşti cu aventurile secretarului marchizului des Arcis. De altfel, îl şi văd pe bietul Jacques, cu gâtul înfăşurat într-o cătămai basma; plosca lui până acum plină ochi cu vin de soi nu mai are în ea decât ceai de muşeţel; îl văd tuşind, ocărând-o pe hangiţa de la care au plecat şi vinul ei de Champagne, ceea ce n-ar face dacă

şi-ar aminti că totul, până şi guturaiul lui, stătea scris în ceruri.

Şi apoi, cititorule, mereu numai poveşti de dragoste; ţi-am spus până acum una, două, trei, patru poveşti de dragoste; şi te mai aşteaptă încă vreo trei-patru poveşti de dragoste; sunt multe poveşti de dragoste. Pe de altă parte e adevărat că. Dacă scriu pentru dumneata, trebuie sau să mă lipsesc de laudele dumitale, sau să-ţi îndeplinesc gusturile, iar gusturile dumitale sunt, fără urmă de îndoială, înclinate către povestirile de dragoste. Toate nuvelele voastre, în versuri sau în proză, sunt povestiri de dragoste; aproape toate poemele, elegiile, eglogele, idilele. Cântecele; epistolele, comediile, tragediile sunt poveşti de' dragoste. Aproape toate picturile şi sculpturile voastre nu sunt altceva decât povestiri de dragoste. Vă hrăniţi numai cu poveşti de dragoste, de când aţi venit pe lume, şi nu vă mai săturaţi. Sunteţi ţinuţi la regimul ăsta şi veţi mai fi ţinuţi încă multă vreme, bărbaţi şi femei, mari şi mici. Fără să vă săturaţi, şi asta e într-adevăr minunat. Aş dori ca povestea secretarului marchizului des Arcis să fie tot o poveste de dragoste; dar mă tem că nu va fi aşa şi că te va plictisi. Cu atât mai rău pentru marchizul des Arcis, pentru stăpânul lui Jacques, pentru dumneata cititorule şi pentru mine.

„Bate uneori o clipă în care toate fetele tinere şi toţi flăcăii cad pradă melancoliei; atunci sunt frământaţi de o neliniştе nedesluşită care învăluie totul, dar nu găseşte nimic în stare s-o potolească. Iar ei caută singurătatea; plâng; tăcerea sihăstriilor le mişcă inima; imaginea păcii care pare că domneşte în mănăstiri îi ademeneşte. Şi ei iau primele manifestări ale unui temperament ce se dezvoltă drept vocea lui Dumnezeu care îi cheamă la el; şi tocmai în clipa când natura îi cheamă cu stăruinţă, ei îmbrăţişează un soi de viaţă potrivnic dorinţelor naturii. Rătăcirea nu ţine însă mult; cerinţa naturii se face tot mai limpede; e recunoscută; iar cel ce trăieşte în sihăstrie cade pradă părerilor de rău, tânjelii, gărgăunilor, nebuniei sau deznădejdii[115]... Astfel îşi începe marchizul des Arcis povestirea. „Dezgustat de lume la numai şaptesprezece ani, Richard (aşa se numeşte secretarul meu) fugi din casa părintească şi îmbrăcă veşmântul de premontrant[116].“

STÂPÂNUL: De premontrant? îmi place alegerea lui. Călugării

---

115 de sfîntul Norbert. Premontranţii purtau veşmlnt **de** lină albă, îmbrăcat direct pe piele.

116 Adept al unei tagme de călugări catolici, înfiinţată în 1120

ăştia sunt albi ca lebedele, şi sfântul Norbert, care le-a întemeiat tagma, n-a uitat decât un lucru în opreliştile lui…

MARCHIZUL DES ARCIS: Să pună câte o lebădă lângă fiecare credincios.

STÂPÂNUL: Dacă amoraşii n-ar avea obiceiul să umble despuiaţi, s-ar deghiza cu toţii în premontranţi. “în tagma asta domnesc nişte reguli ciudate. Îţi e îngăduit să ai a face cu o ducesă, cu o marchiză, cu o contesă, cu soţia preşedintelui sau a consilierului, ba- chiar şi cu a bancherului, dar nu-ţi e îngăduit să ai legături cu nicio femeie din lumea burgheză; oricât ar fi de frumuşică ne- gustoreasa, rareori ai să întâlneşti un premontrant într-o Prăvălie.

MARCHIZUL DES ARCIS: La fel mi-a spus şi Richard. El şi-ar fi făcut legământul după doi ani de noviciat, dacă părinţii lui nu s-ar fi împotrivit. Tatăl său i-a cerut să se întoarcă acasă, şi acolo să-i fie îngăduit să-şi încerce chemarea, ţinând toate opreliştile vieţii mănăstireşti timp de un an; şi înţelegerea dintre ei fu îndeplinită întocmai, şi de către unul, şi de către celălalt. După ce. Se scurse anul de încercare sub ochii familiei, Richard ceru îngăduinţa de-a se călugări. Tatăl îi răspunse: „Ţi-am dat un an de zile ca să iei o ultimă hotărâre şi nădăjduiesc că şi tu ai să-mi acorzi un an pentru acelaşi lucru; numai că n-am nimic împotrivă ca anul ăsta să te duci şi să ţi-l petreci unde-ţi va place”. Aşteptând trecerea celui de al doilea răgaz, stareţul, mai-marele ordinului, îl luă pe lângă sine pe Richard. În răstimpul ăsta fu amestecat într-una din acele aventuri care nu se petrec decât în mănăstiri. În fruntea uneia dintre mănăstirile tagmei se afla pe atunci un om cu o fire nemaipomenită, numit părintele Hudson. Părintele Hudson avea un chip deosebit de interesant: o frunte înaltă, o faţă ovală, un nas ca de vultur, ochi mari, albaştri, obrajii rumeni şi largi, o gură frumoasă, dinţi frumoşi, un zâmbet foarte fin, un cap acoperit de-o claie de păr alb, care adăuga demnitate chipului său atrăgător; era inteligent, cult, vesel, a- vea înfăţişare de om cumsecade şi folosea întotdeauna cuvintele cele mai cuviincioase cu putinţă, avea dragoste de tagmă şi de muncă; dar totodată şi patimile cele mai aprige, gustul cel mai neînfrânat pentru plăceri şi pentru femei, ca şi geniul intrigii ajuns la culme, purtările cele mai dezmăţate şi tirania cea mai deplină în mănăstirea lui. Când i s-a încredinţat conducerea, mănăstirea era infectată de ideile

unor jansenişti ignoranţi; se studia prost, treburile lumeşti se aflau în neorânduială, îndatoririle religioase nu mai interesau pe nimeni, slujbele divine se ţineau fără pic de bună-cuviinţă, locuinţele de prisos erau ocupate de către pensionari desfrânaţi. Părintele Hudson converti parte din jansenişti, iar pe ceilalţi îi alungă, conduse el însuşi studiile, puse ordine în treburile lumeşti, făcu să fie respectate rânduielile mănăstirii, izgoni pensionarii din cale-afară de nesăbuiţi, introduse rânduială şi bună-cuviinţă în ţinerea slujbelor şi făcu din lăcaşul său unul dintre cele mai vrednice de pildă. Dar de asprimea la care îi supunea pe ceilalţi nu ţinea seama şi pen- . Tru el; nu era atât de neghiob, încât să-şi pună pe după gât jugul de fier sub care îi ţinea pe cei aflaţi sub ordinele lui; de aceea, călugării simţeau împotriva părintelui Hudson o furie înăbuşită şi cu atât mai aprigă şi mai primejdioasă. Fiecare dintre ei îi era duşman şi-l spiona; fiecare se străduia, în taină, să înlăture întunericul care acoperea viaţa stareţului; fiecare ţinea o socoteală aparte a desfrânărilor lui ascunse; fiecare îi hotărâse pieirea; stareţul nu făcea un pas măcar fără să fie urmărit; uneltirile lui, de-abia le punea la cale, că erau de îndată cunoscute.

Stareţul avea o casă lângă mănăstire. Casa aceasta avea două uşi, una dând spre stradă, iar cealaltă în mănăstire: Hudson îi stricase zăvoarele; stăreţia devenise colţişorul petrecerilor nocturne, iar patul abatelui – patul plăcerilor. Târziu, în noapte, prin uşa dinspre stradă, Hudson dădea el însuşi drumul, în apartamentele stareţului, femeilor de toate soiurile: acolo se făceau ospeţe alese. Hudson era duhovnic şi le ticăloşise pe toate femeile atrăgătoare care veneau la spovedanie. Printre a- cestea se afla şi o tânără nevastă a unui cofetar, care făcuse vâlvă în cartier prin cochetăria şi farmecul ei; Hudson, neputând să se ducă la ea, şi-o închisese în serai. O astfel de răpire dădu de bănuit părinţilor şi soţului femeii, care veniră să-l vadă. Hudson îi primi părând Peste măsură de mâhnit. Şi tocmai când oamenii aceia de treabă erau gata să-i împărtăşească necazul lor, sună clopotul; erau ceasurile şase seara: Hudson le porunci să tacă, îşi scoase pălăria, se ridică, făcu o cruce cât toate zilele şi spuse cu glas duios şi pătruns: *Angelus Domini fiuntiavit Mariae*[117]... Şi iată-i, pe tatăl cofetăriţei şi pe fraţii ei, ruşinaţi de bănuiala lor, spunându-i soţului, pe

117 In limba latină : *îngerul Domnului a vestit Măriei.*

când coborau scara: „Fiule, eşti un neghiob... Frăţioare, nu-ţi crapă obrazul de ruşine? Un om care spune *Angelus,* un sfânt 1“

într-o seară de iarnă, pe când Hudson se. Întorcea la mănăstirea lui, fu oprit în drum de una dintre fiinţele a- celea care opresc trecătorii; i se păru frumuşică; o Urmă; şi abia intrase, când pică peste ei straja de noapte. Aventura l-ar fi pierdut pe un altul; dar Hudson era om cu cap, şi întâmplarea asta îl făcu să capete bunăvoinţa şi ocrotirea magistratului poliţienesc. Dus în faţa lui, iată cum îi vorbi: „Mă cheamă Hudson şi sunt stareţul mănăstirii mele. Când am intrat în ea, domnea acolo cea mai mare harababură: nu găseai nici ştiinţă, nici rânduială, nici purtări bune; grija de cele sufleteşti mai că nu exista; iar în treburile lumeşti se dăduse într-atita iama, încât mănăstirea se ducea de râpă. Am pus ordine în toate, dar sunt om şi, eu, şi am crezut că fac mai bine să mă adresez unei femei stricate, decât uneia cinstite. Acum puteţi face cu mine ce vreţi...” Magistratul îl sfătui să fie mai prevăzător de-acum înainte, îi făgădui să păstreze taina asupra celor petrecute şi-i mărturisi dorinţa de-a-l cunoaşte mai îndeaproape.

în acest timp, însă, duşmanii pe care îi avea în preajmă trimiseră, fiecare în parte, memorii către superiorul ordinului, înfăţişând în ele cele ştiute despre nevrednica purtare a lui Hudson. Confruntarea memoriilor le spori şi mai mult puterea. Superiorul era jansenist şi, prin urmare, s-ar fi răzbunat cu dragă inimă pe Hudson din pricina prigoanei duse de acesta împotriva părtaşilor părerilor lui. Ar fi fost încântat să extindă asupra întregii secte învinuirea privind purtările dezmăţate ale

— Unui singur apărător al bulei[118]*.* Prin urmare, dădu memoriile primite despre faptele şi gesturile lui Hudson în mâinile a doi comisari pe care îi trimise în taină, cu porunca de a le verifica şi de a le constata temeinicia din punct de vedere juridic; şi mai cu seamă; îi pofti cu tot dinadinsul să pună cât mai multă luare-aminte în cercetările lor, acesta fiind singurul mijloc de a-l prinde fără de veste pe vinovat şi de a-l scoate de sub ocrotirea curţii şi a lui Mirepoix[119], în ochii căruia jansenismul era cel mai mare dintre păcate, iar supunerea faţă de bula Uni- genitus – prima dintre virtuţi. Richard, secretarul

---

118 E vorba tot de Bula papală numită *Unigenitus.*

119 Boyer, episcop de Mirepoix, fost preceptor al fiului lui Ludovic al XV-lea şi duşman înverşunat al janseniştilor.

meu, fu unul dintre cei doi comisari.

Iată-i pe cei doi oameni ieşiţi din nqviciat, sălăşluind în lăcaşul lui Hudson şi luând pe ascuns informaţii. AL cătuirâ în scurtă vreme o listă cuprinzând mai multe, ticăloşii decât ar fi fost nevoie ca să vâre cincizeci de călugări în*în pace.* Deşi poposiră acolo vreme îndelungată, lucrară cu alăta dibăcie, incit nu se află nimic. Hudson, cât era el de iscusit, se apropia de clipa pierzaniei, fără să aibă o cât de mică bănuială. Totuşi, puţina strădanie pe care şi-o dăduseră noii-veniţi ca să se pună bine cu el, taina care învăluia venirea lor acolo, ieşirile lor când împreună, când despărţiţi, desele lor convorbiri cu ceilalţi călugări, soiul de oameni care veneau pe la ei şi la care se duceau îl neliniştiseră întrucâtva. Hudson îi spionă şi puse să fie spionaţi; în curând îşi dădu limpede seama ce căutau ei acolo. Dar nu-şi pierdu cumpătul: chibzui adânc asupra mijloacelor nu de a scăpa de furtuna ce-l ameninţa, ci de-a o abate asupra capetelor celor doi comisari; şi iată hotărârea nemaipomenită la care se opri.

Ademenise o tinerică’ pe care o ţinea ascunsă într-o căsuţă din mahalaua Saint-Medard. Dădu fuga la ea şi-i. Vorbi precum urmează: „Copila mea, totul e descoperit, suntem pierduţi; până în opt zile tu vei fi închisă, iar cu mine nu ştiu ce vor face. Nu deznădăjdui şi nu te văita; revină-ţi în fire. Ascultă-mă, fă ce-ţi voi spune, nu ieşi din cuvântul meu, şi de rest am eu grijă. Mâine plec la ţară. În lipsa mea, du-te şi caută-i pe cei doi călugări ale căror nume ţi le voi spune acum. (Şi îi spuse numele celor doi comisari.) Cere-le să le vorbeşti în taină. Când ai să rămâi singură cu ei, aruncă-te la picioarele lor, cere-le din toată inima ajutorul, cere-le să-ţi facă dreptate, roa- gă-i să-ţi fie mijlocitori pe lângă superiorul ordinului, a- supra căruia ştii că ei pot multe; plângi, suspină, smul- ge-ţi părul: şi plângând, suspinând, smulgându-ţi părul din cap, povesteşte-le tot ce s-a petrecut între noi, dar povesteşte în aşa fel, încât să le trezeşti compătimire faţă de tine şi silă groaznică faţă de mine.

— Cum părinte, să le spun...

— Da, să le spui cine eşti, a cui eşti, că te-am ademenit cu prilejul spovedaniei, te-am răpit din braţele părinţilor tăi şi te-am părăsit în casa unde "te afli. Spune că după ce te-am necinstit şi te-am împins la ticăloşie, te-am lăsat în mizerie; spune că nu ştii ce-ai să ajungi.

— Dar, părinte…

— Sau îndeplineşti întocmai ce ţi-am poruncit şi ce-mi mai rămâne să-ţi poruncesc, sau aduci pieirea ta şi a mea.

Călugării ăştia doi fără îndoială că au să te căineze, au să te asigure de sprijinul lor şi-au să-ţi ceară încă o în.» tâlnire, pe care le-o vei da. Au să se intereseze despre tine şi despre părinţii tăi şi, fiindcă nu le-ai spus niciun neadevăr, nu vor avea de ce să te bănuiască. După cea dintâi şi cea de a doua întâlnire, îţi voi spune ce vei avea de făcut pentru a treia. Gândeşte-te numai să-ţi joci bine ’ rolul."

Totul se petrecu după cum îşi închipuise Hudson. El mai făcu încă o călătorie. Cei doi comisari o vestiră pe tânără fată; ea reveni în casa lor. Comisarii îi cerură din nou să-şi spună nefericita poveste. Pe când ea îi povestea unuia, celălalt lua note în carneţel. Gemură amândoi de mila soartei ei vitrege, o înştiinţară despre deznădejdea părinţilor, care era pe deplin adevărată, şi îi făgăduiră s-o scape şi s-o răzbune curând împotriva ademenitorului; însă cu o condiţie: să iscălească o declaraţie. Propunerea aceasta păru mai întâi s-o revolte; ei stârniră, şi, în cele din urmă, ea consimţi. Nu mai rămânea 1 de stabilit decât ziua, ora şi locul unde avea să fie întocmit actul acela, care cerea răgaz şi tihnă… „Aici unde ne aflăm nu e cu putinţă; dacă se întoarce stareţul şi da cu ochii de mine?… La mine acasă, n-aş îndrăzni să v| propun…” Fata şi comisarii se despărţiră, lăsându-şi răgazul să chibzuiască la felul cel mai potrivit de a înlătura greutăţile ivite.

Chiar în ziua aceea, Hudson fu informat despre cele petrecute. Iată-l în culmea bucuriei; izbânda i se apropie; în curând o să-i înveţe pe cei doi papă-lapte cu cine au de-a face. „Ia pana, îi spune el fetei, şi dă-le întâlnire unde am să-ţi spun eu. Intâlnirea o să le fie pe plac, sunt sigur. Casa e onorabilă, iar femeia care locuieşte în ea se bucură de cea mai bună faimă printre vecini şi printre ceilalţi locatari.”

Femeia aceea era, totuşi, una dintre intrigantele care lucrează în umbră şi care, prefecându-se că sunt cucernice, se insinuează în casele celor mai de seamă familii, una dintre cele care vorbesc blând, drăgăstos, măgulitor şi înşală încrederea mamelor şi a fiicelor, ca să le târască spre desfrânare. Pentru asta o folosea Hudson; era co- loaşa lui. Nu ştiu, însă, dacă intrigantei i-a mărturisit ’■au nu taina.

Şi, într-adevăr, cei doi trimişi ai superiorului ordinu- ui primiră să se întâlnească cu fata. Iată-i împreună cu îa. Intriganta pleacă. Tocmai începuseră să întocmească leclaraţia, când se auzi o mare gălăgie în casă.

— Pe cine căutaţi, domnilor?

— O căutăm pe doamna Simion. (Aşa se numea intriganta.) – Vă aflaţi la uşa ei.

Răsunară bătăi puternice în uşă.

— Domnilor, îi întrebă fata ’pe cei doi călugări, să ’âspund?

— Răspunde.

— Să deschid?

— Deschide...

Cel ce vorbea astfel era un comisar, bun prieten de-al lui Hudson, căci pe cine nu cunoştea el! Îi arătase pericolul care îl pândea şi-i dictase rolul. „Ia te uită! spuse comisarul intrând; doi călugări, singuri-singurei cu o fată! Da’ ştii că-i drăguţă!“ Făta se îmbrăcase atât de necuviincios, încât era cu neputinţă să te înşeli în privinţa ei şi a ceea ce ar fi putut avea de lămurit cu doi călugări dintre care cel mai vârstnic n-avea încă treizeci de ani. Aceştia îşi susţinură nevinovăţia. Comisarul rânjea mângâind pe sub bărbie fata, care i se aruncase la picioare şi-i cerea iertare:

— Ne aflăm într-o casă cinstită, spuneau călugării.

— Da, da, într-o casă cinstită, spunea şi comisarul. Veniseră pentru o afacere importantă, susţineau.

— Afacerea importantă care vă aduce aici o cunoaştem noi. Vorbeşte, domnişoară.

— Domnule comisar, dumnealor spun adevărul curat. Între timp, comisarul începuse şi el să întocmească procesul-verbal, şi fiindcă nu scrisese decât faptele, aşa cum se petrecuseră, cei doi călugări fură nevoiţi să semneze. Când coborâră dădură peste toţi locatarii strânşi dinaintea uşilor apartamentelor; la poarta casei se afla o mulţime de lume, o trăsură şi doi arcaşi, care îi urcară în trăsura aceea, în zarva nedesluşită a ocărilor şi a huiduielilor. Amândoi călugării îşi acoperiseră faţa cu poalele sutanelor şi erau în culmea deznădejdii. Făţarnicul comisar strigă: „Ce caută sfinţiile-voastre prin case de-astea şi cu fete de soiul ăsteia? Şi totuşi n-o să păţiţi nimic; am crdin de la poliţie să vă depun în mâinile stareţului vostru, care e un om de treabă. Îngăduitor şi n-o să dea faptului mai multă însemnătate decât merită. În lăcaşurile voastre cred că nu sunt obiceiuri ca la

capucini[120]. Dacă. Aţi avea de-a face cu capucinii, pe cinstea mea că v-aş plânge de milă.“

Pe când comisarul le vorbea, birja pornise spre mănăstire; mulţimea privitorilor se îngroşa mereu, înconjura birja, i-o lua înainte şi o urma în goană. Ici se auzea: „Ce’ s-a întâmplat?...“ Dincolo: „Ia, nişte călugări...” „Ce-au făcut?“ „Au fost prinşi cu fete...“ „Premontranţi la fete?!“ „Ei da: calcă şi ei. Pe urmele carmeliţilor şi ale cordilierilor...“ Iată-i ajunşi. Comisarul coboară, bate la poartă, mai bate o dată, bate pentru a treia oară; în sfârşit, poarta se deschide. E anunţat stareţul Hudson, care se lasă aşteptat cel puţin o jumătate de ceas, ca să dea timp scandalului să se desfăşoare în voie. În sfârşit, iată-l că se iveşte. Comisarul îi şopteşte ceva la ureche: pare că mijloceşte ceva; Hudson îi respinge cu asprime rugămintea; în sfârşit ia o înfăţişare severă şi cu un glas hotărât îi spune: „Eu n-am călugări desfrânaţi în lăcaşul meu; oamenii aceştia sunt doi străini pe care nu-i cunosc, poate doi pungaşi deghizaţi, şi n-aveţi decât să faceţi ce poftiţi cu ei“.

După ce Hudson vorbeşte astfel, poarta se închide; comisarul se urcă iar în birjă şi le spune celor doi, care erau mai mult morţi decât vii, bieţii de ei: „Am făcut ce-am putut; nu l-aş fi crezut însă atât de aspru pe părintele Hudson, zău aşa. Dar şi voi n-aveţi altă treabă decât să vă duceţi la fete?

— Chiar dacă fata cu care ne-ai. Găsit nu e o fată cinstită, să ştii că nu desfrânarea ne-a mânat la ea.

— Zău, cinstite feţe; şi-i spuneţi asta unui comisar bătrân ca mine?! Cine sunteţi?

— Sântein călugări; şi veşmântul pe care îl purtăm e al nostru.

Gândiţi-vă că mâine va trebui să limpezim afacerea voastră; spuneţi adevărul; poate că vă pot ajuta cu ceva.

— Am spus adevărul... Dar încotro mergem?

— La Petit Châtelet.

— La Petit Châtelet?! La închisoare!

Într-adevăr, acolo fură cfuşi Richard şi celălalt; dar

Hudson n-avea de gând să-i lase aşa. Se urcă într-o diligentă şi sosi la Versailles; prezentându-se ministrului, stareţul îi vorbi şi îi înfăţişă întâmplarea cum îi venea lui mai bine la socoteală. „Iată, monseniore, ce te aşteaptă când introduci buna rânduială într-un lăcaş desfrî- nat şi când îi alungi pe eretici. O clipă dacă

120 Călugflri catolici aparţinlnd- ordinului capucinilor, cunoscut prin asprimea sa.

mai întârziam, aş fi fost pierdut, aş fi fost dezonorat. Prigoana n-o să se oprească aici; veţi auzi toate mârşăviile cu care sunt în stare să ponegrească un om de treabă; dar după câte nădăjduiesc, monseniore, vă veţi aminti că superiorul ordinului nostru...

— Ştiu, ştiu, şi te plâng. Serviciile pe care le-ai adus bisericii şi tagmei dumitale nu vor fi uitate. Aleşii Domnului au fost în toate timpurile expuşi urgiei; dar au ştiut să o îndure; trebuie să ştii să le imiţi curajul. Bizuieşte-te pe binefacerile şi pe ocrotirea regelui. Călugării! Călugării! Am fost şi eu călugăr şi ştiu din experienţă de ce sunt în stare!

— Dacă aş şti că, spre binele Bisericii şi al Statului, Eminenţa Voastră îmi va supravieţui, aş merge înainte fără să şovăi.

— Am să te scot eu curând de-acolo. Acum du-te!

— Nu, monseniore, nu, n-am să plec de-aici fără un ordin special ca să-i eliberez pe cei doi călugări păcătoşi...

— Văd că ţii atâta la onoarea religiei şi a veşmântului dumitale. Încât uiţi ocările ce ţi s-au adus; e o faptă pe deplin creştinească şi sunt pătruns de ea. Nu mă mir că vine din partea unui om ca dumneata. Mă voi îngriji ca întâmplarea cu cei doi călugări să nu facă vâlvă.

— Ah! monseniore, îmi umpleţi inima de bucurie! În clipa de faţă, ăsta era singurul lucru de care mă temeam.

— Voi avea eu grijă.

în aceeaşi seară, Hudson căpătă ordinul de punere în libertate, iar a doua zi, în zori, Richard şi însoţitorul său se găseau la douăzeci de leghe de Paris, călăuziţi de un ofiţer de poliţie care îi lăsă la mănăstire. Şi ducea cu el o scrisoare prin care i se cerea superiorului ordinului să înceteze asemenea uneltiri şi să dea o pedeapsă canonică celor doi călugări.

întâmplarea asta semănă deznădejdea printre duşmanii lui Hudson: nu mai exista călugăr în comunitatea lui care să nu tremure când îi întâlnea privirea. Peste câteva luni, Hudson fu înzestrat cu o stăreţie bogată. Superiorul ordinului prinse o ciudă de moarte din pricina asta. Era bătrân şi avea de ce să se teamă ca Hudson să nu-i ia locul. Şi cum îl iubea cu duioşie pe • Richard, îi spuse într-o bună zi: „Bietul meu prieten, ce-ai să te faci dacă ai să ajungi sub porunca lui Hudson? Gândul acesta mă îngrozeşte. Tu nu ţi-ai depus încă jurământul; dacă ai crede ce-ţi spun, ai lăsa călugăria...” Richard îi urmă sfatul şi se

întoarse în casa părinţilor săi, care nu era departe de stăreţia lui Hudson.

Hudson şi Richard vizitau aceleaşi familii; ar fi fost cu neputinţă să nu se întâlnească; şi într-adevâr se în- tâlniră. Intr-o zi, Richard se afla la stăpâna unui castel situat între Châlons şi Saint-Dizier, dar mai aproape de Saint-Dizier decât de Châlons, la o bătaie de puşcă de stăreţia lui "Hudson. Gazda îi spuse:

— Se află printre noi şi fostul dumitale stareţ: face impresie bună. Dar, de fapt, ce fel de om e?

— E cel mai bun dintre prieteni şi cel mai primejdios dintre duşmani.

— Nu te-ai simţi ispitit să-l vezi?

— De loc…

Abia dăduse răspunsul acesta, când se auzi huruitul unei trăsurici care pătrundea pe alei şi-l văzu pe Hudson coborându-se împreună cu una din ceie mai frumoase femei din împrejurimi. „îl vei vedea chiar dacă nu vrei, îi spuse lui Richard stăpâna castelului, căci iată-l. “

Şi dădu fuga în întâmpinarea doamnei din trăsurică şi a abatelui Hudson. Doamnele se îmbrăţişară; Hudson, apropiindu-se de Richard şi recunoscându-l, îi spuse:.

— Ia te uită! Dumneata erai, dragă Richard? Mi-ai voit pieirea, dar te iertiartă-mi şi dumneata plimbarea făcută la Petit Châtelet şi să uităm toate.

— Recunoaşte, părinte, că ai fost o mare secătură.

— Se poate.

— Recunoaşte că, dacă s-ar fi făcut dreptate, plimbarea la Châtelet n-aş fi făcut-o eu, ci dumneata.

— Se poate… Cred că de la primejdia prin care am trecut atunci mi se trag noile mele purtări. Nici nu-ţi închipui, dragă Richard, cât mi-a dat de gândit şi cât m-am schimbat!

— Femeia cu care ai venit împreună e încântătoare.

— Nu mai am ochi pentru asemenea ispite.

— Ce talie are!

— Mă lasă rece.

— Cât e de nurlie!

— Mai curând sau mai târziu nu te mai atrage o plăcere pe care n-o poţi lua decât pe muchia unui acoperiş, cu riscul de-aţi frânge gâtul la fiece mişcare.

— N-am văzut mâini mai frumoase ca ale ei 1

— Mi-am luat gândul de la asemenea lucruri. Un «m Înţelept se reîntoarce la traiul potrivit stării lui, la singura fericire adevărată.

— Şi ochii ăştia care te privesc într-una pe furiş; recunoaşte şi dumneata, ca un adevărat cunoscător ce eşti, că n-ai avut niciodată alături nişte ochi mai strălucitori şi mai duioşi. Ce graţie, ce uşurinţă şi ce nobleţe în mers, în ţinută!

— Nu-mi mai stă gândul la deşertăciunile astea; citesc Scriptura, cuget la sfinţii părinţi...

— Şi din când în când' la frumuseţile femeii acesteia. Locuieşte oare departe de Moncetz? Bărbatu-său e tânăr?

Hudson, scos din sărite de întrebările lui şi încredinţat că Richard nu-l lua drept un sfânt, îi spuse pe neaşteptate:,. Dragă Richard, mă f... al naibii, şi ai dreptate s-o faci".

Iubite cititorule, iartă-mi înţelesul firesc al acestei expresii; şi recunoaşte că aici ca şi în nenumărate alte povestiri bune, ca de pildă aceea a convorbirii dintre Piron şi răposatul abate- Vatri, cuvântul cuviincios ar fi stricat totul.

— Ce convorbire e asta dintre Piron şi abatele Vatri?

— Du-te de-l întreabă pe editorul operelor lui, care n-a cutezat s-o publice, dar n-o să se lase prea mult rugat să ţi-o spună.

Cele patru personaje ale noastre se adunară la castel; se ospătară birie, se ospătară voioşi, iar spre seară se despărţiră, făgăduindu-şi că se vor mai revedea... Dar pe când marchizul des Arcis tăifăsuia cu stăpânul lui Jacques, nici Jacques, la rândul lui nu stătea mut lângă domnul secretar Richard, iar acesta îl găsea cu adevărat original, ceea ce s-ar întâmpla mult mai des printre oameni, dacă mai întâi educaţia şi apoi marea şcoală a lumii nu i-ar toci ca pe monezile de argint care, tot cir- culând mereu, îşi pierd pecetea. Se făcuse târziu; pendula le arătă stăpânilor şi slugilor că e ora de odihnă, şi ei îi urmară sfatul.

Dezbrăcându-şi stăpânul, Jacques îi zise: „Domnule, îli plac tablourile?"

STÂPÂNUL: Da, dar în povestiri; căci la. Cele în culori şi pe pânz'ă, deşi le judec la fel de convins ca orics amator, îţi mărturisesc că nu mă pricep de loc; că mi-ar fi tare anevoie să deosebesc o şcoală de alta; că mi s-ar putea da un Boucher drept un Rubens sau drept; un Re» fael; că aş lua o copie proastă drept un original neîntre- cut; că aş preţui la o mie de taleri o mâzgălitură de şas» franci; şi la şase franci o bucată de

o mie de taleri: şi că nu m-am îngrijit să le iau decât de pe podul Notre-Dam?, de la un oarecare Tremblin care. Pe vremea mea, pricinuia mizeria sau desfrânarea, şi ruina talentul tinerilor elevi ai lui Van Loc.

JACQUES: Cum asta?

STÂPÂNUL: Ce-ţi pasă? Descrie-mi tabloul tău şi vorbeşte mai pe scurt, căci pic de somn.

JACQUES: Aşază-te în faţa fântânei Inocenţilor saj lângă poarta Saint-Denis; sunt. Două motive care vor îmbogăţi compoziţia.

STÂPÂNUL: Iată-mă acolo.

JACQUES: Vezi în mijlocul străzii o birjă, cu arcurile rupte şi prăvălită pe-o parte.

STÂPÂNUL: O văd.

JACQUES: Un călugăr şi două fete au coborât din ea,

- Călugărul fuge cât îl ţin picioarele. Birjarul se grăbeş* să coboare de pe capră. O javră cu părul creţ a sărit jos din birjă, aleargă în urmărirea călugărului şi îl apucă de pulpană; călugărul face toate sforţările ca să scape de câine. Una dintre fete, o dezmăţată cu sinii goi, se ţirie de coaste de-atâta râs. Cealaltă, care şi-a făcut un cucui în frunte, stă sprijinită de uşiţa birjei şi îşi apasă capul cu amândouă mâinile. Între timp s-a strâns lumea, haimanalele vin fuga şi strigă, negustorii şi negustoresele s-au înşirat pe pragurile dughenelor, iar alţi privitori s-au ivit pe la geamuri.

STAPÂNUL: Pe cinstea mea, Jacques, compoziţia ta e bine întocmită, bogată, hazlie, variată şi plină de mişcare. Când vom ajunge la Paris, să-i duci subiectul ăsta lui Fragonard; şi-ai să vezi ce-o să scoată din el!

JACQUES: După cele ce mi-ai destăinuit cu privire la priceperea dumitale în ale picturii; pot să-ţi primesc lauda fără să-mi plec ochii.

STĂPÂNUL: Pun rămăşag că mi-ai înfăţişat una din aventurile abatelui Hudson!

JACQUES: Aşa e.

Pe când oamenii ăştia cumsecade dorm, aş avea, cititorule. Să-ţi pun o mică întrebare, ca să te gândeşti la ea cât stai cu capul pe pernă; ce ar fi ajuns copilul născut din abatele Hudson ţi din doamna de La Pommeraye? „Poate că ar fi ajuns un om* de treabă.” „Poate un pungaş nemaipomenit.“ O să-mi spui

mâine dimineaţă.

Uite că a venit şi dimineaţa, iar călătorii noştri. S-au despărţit; căci marchizul des Arcis nu avea acelaşi drum cu Jacques şi cu stăpânu-său. „Vasăzică, o să reluăm povestea dragostei lui Jacques?“ Aşa nădăjduiesc şi eu; dar sigur e că stăpânul ştie cât e ceasul, că şi-a luat priza de tabac şi i-a spus’lui Jacques:

— Ce se mai aude cu dragostea ta, Jacques?

în loc să răspundă la întrebare, Jacques zice:

— A dracului treabă! îi auzi din zori şi până-n noapte, ocărind viaţa, dar de îndurat nu se îndură s-o părăsească! Oare din pricină ca viaţa de-acum nu este. La urma urmei, chiar atât de rea, sau fiindcă se tem de una şi mai afurisită, care va să vină?

STAPÂNUL: Şi dintr-o pricină şi dintr-alta. Ia ascultă, Jacques, tu crezi în viaţa de apoi?

JACQUES Nici nu cred, nici n-o tăgăduiesc; nu mă gândesc de loc la ea. Mă bucur pe cât pot de cea care ne-a fost dăruită dinainte, ca parte din moştenire.

STĂPÂNUL Eu, unul, mă socotesc ca şi cum aş fi într-o crisalidă; şi-mi place să cred că fluturele, sau sufletul meu, spărgându-şi găoacea, îşi va lua zborul spre judecata divină.

JACQUES: Imaginea dumitale e tare frumoasă.

STĂPÂNUL: Nu e de mine: mi se pare că am citit-o într-un poet italian numit Dante, care a făcut o lucrare cu titlul: *Comedia Infernului, a Purgatoriului şi a Paradisului*

JACQUES: Ciudat subiect de comedie!

STĂPÂNUL Are lucruri frumoase în ea, pe cinstea mea, mai ales acolo unde e vorba de iad. Pe căpeteniile ereticilor le închide într-un mormânt de foc, a cărui vâl- vătaie se întinde până hăt departe şi pustieşte totul; pe nerecunoscători îi închide în firide, unde varsă lacrimi care le îngheaţă pe obraji; iar pe leneşi îi închide în alte firide; şi despre aceştia din urmă zice că sângele li se varsă din vine şi că îl culeg viermii dispreţuitori... Dar de unde până unde ai ajuns la izbucnirea asta împotriva dispreţului nostru faţă de-o viaţă pe care ne temem să n-o pierdem?

JACQUES: Pornind de la ce mi-a povestit secretarul marchizului des Arcis despre soţul frumoasei doamne din trăsurică.

STĂPÂNUL: E văduvă!

JACQUES: Şi-a pierdut soţul într-o călătorie pe care a făcut-o la

Paris; şi afurisitul de bărbat nici nu voia să audă vorbindu-se despre Sfintele Taine. De împăcarea lui cu scufa s-a ocupat stăpâna castelului în care Richard l-a întâlnit pe abatele Hudson.

STĂPÂNUL: Ce înţelegi prin scufă?

JACQUES: Scufa este găteala care se pune pe capul pruncilor nou-născuţi!

STAPlNUL: Te înţeleg. Şi cum a făcut ea ca să-l îmbrobodească?

JACQUES: S-au strâns roată în jurul focului. Doctorul, după ce a pipăit pulsul bolnavului, pe care l-a găsit încetinit de tot, s-a aşezat lângă ceilalţi. Doamna despre care e vorba s-a apropiat de pat şi i-a pus doctorului mai multe întrebări; însă fără să ridice glasul mai mult de- . Cât era nevoie pentru ca omul să nu scape nicio vorbă din ce i se spunea; apoi s-a încins o discuţie între doamnă, doctor şi câţiva dintre cei de faţă, după cum am să-ţi arăt.

DOAMNA: Ia zi, doctore, ce mai e nou cu doamna de Parme?

DOCTORUL: Vin dintr-o casă unde mi s-a spus că îi e atât de rău, încât toţi o cred pe ducă.

DOAMNA: Prinţesa asta a dat mereu dovezi de cucernicie. De cum s-a simţit în primejdie, a cerut să fie spovedită şi să i se dea împărtăşania.

DOCTORUL: Preotul din Saint-Roche îi duce astăzi nişte moaşte, la Versailles; dar o să ajungă prea târziu.

DOAMNA: Doamna Infantă nu e singura care dă a- semenea pilde. Domnul duce de Chevreuse a fost bolnav rău şi n-a aşteptat să i se propună împărtăşania, ci a cerut-o singur; şi asta a făcut mare plăcere familiei.

DOCTORUL: Acum se simte mult mai bine.

UNUL DINTRE CEI DE FAŢĂ: E sigur că Sfintele Taine nu aduc moartea; dimpotrivă.

DOAMNA: Zău, îndatoririle astea ar trebui îndeplinite de cum se iveşte primejdia. Bolnavii, după câte se pare, nu pricep cât de greu le vine celor din preajmă şi cât e de necesar, totuşi, să le facă propunerea asta!

DOCTORUL: Tocmai vin de la un bolnav care acum două zile mi-a spus:

— Doctore, cum mă mai găseşti?.

— Domnule, febra e mare şi frigurile se înteţesc.

— Crezi c-o să mă apuce din nou curând?

— Nu; mă tem însă c-au să te scuture diseară.

— Dacă-i aşa, am să dau de veste unui anumit om cu care am o mică treabă, ca – s-o ducem la capăt cât mi-e mintea încă limpede… Şi s-a spovedit, şi-a primit împărtăşania. Seara, când mă întorc, jiici urmă de friguri.

Ieri s-a simţit mai bine; astăzi a scăpat de orice primejdie. De când îmi fac meseria, am putut vedea o mulţime de asemenea urmări ale împrătăşaniei.

BOLNAVUL (către servitorul său): Adu-mi mâncarea de pui.'

JACQUES: I se aduce puiul, şi el vrea să-l taie, dar n-are putere; i se taie bucăţele o aripă, el cere pâine, se înfige la ea, se căzneşte să mestece un dumicat pe care nu-l poate înghiţi şi-l scuipă în şervet; apoi cere vin curat; îşi moaie vârful buzelor în el şi zice: „Mă simt bine…" Da, dar peste o jumătate de ceas dădu ortul popii.

STÂPÂNUL: Doamna se purtase, totuşi, cu cap… Dar dragostea ta? ^.

JACQUES: Păi cum rămâne cu învoiala noastră?

. STÂPÂNUL: Pricep… Eşti instalat la castelul lui Desglands. Iar bătrâna slujnică Jeanne i-a poruncit fiică-si, Denise, să te viziteze de patru ori pe zi şi să te îngrijească. Zău, spune-mi, până nu mergem mai departe, De- nise îşi păstrase fecioria?

JACQUES (tuşind): Aşa cred.

STÂPÂNUL:: Dar tu?

JACQUES: A mea îşi luase de mult valea.

STÂPÂNUL: Vasăzică, tu nu erai la prima dragoste?

JACQUES: De ce, adică?

STÂPÂNUL: Păi fiindcă o iubeşti pe aceea căreia i-o dai, după cum eşti iubit de aceea căreia i-o răpeşti.

JACQUES: Câteodată da, câteodată nu.

STÂPÂNUL: Dar tu cum ţi-ai pierdut-o?

JACQUES: Eu n-am pierdut-o de loc; am schimbat-o, pur şi simplu.

STÂPÂNUL: Ia spune-mi şi mie o vorbuliţă despre schimbul ăsta.

JACQUES: Ar fi ca primul capitol din evanghelistul Luca, un pomelnic nesfirşit de *genuit*[121] de la cea dintâi şi până la Denise, cea de pe urmă.

STÂPÂNUL: Care a crezut că o are şi n-a avut-c.

---

121 în limba latină : *a* născut.

JACQUES: Iar înaintea Denisei, cele două vecine care locuiau lângă cocioaba noastră.

STAPÂNUL: Care au crezut că o au şi n-au avut-o.

JACQUES: Nu.

STĂPÂNUL: Să lipseşti două de-o feciorie, nu-i prea frumos.

JACQUES: Zău, stăpâne, ghicesc după cum ti se ridică colţul buzei drepte şi după cum ti se stârceşte nara stingă, că-i mai bine s-o fac de bunăvoie decât să mă las rugat; mai cu seamă fiindcă simt că mă apucă iar durerea de gât, că urmarea dragostei mele va fi lungă şi că n-am curai decât pentru o povestioară sau două.

STĂPÂNUL: Dacă Jacques ar vrea să-mi facă o mare plăcere...

JACQUES: Cum ar începe?

STĂPÂNUL: Ar începe cu pierderea fecioriei lui. Vrei să-ţi spun adevărul? Mi-a plăcut totdeauna la nebunie să ascult pqvestindu-se acest mare eveniment.

JACQUES: Şi de ce, mă rog?

STĂPÂNUL: Fiindcă, dintre toate de acelaşi soi, ea e singura pipărată; celelalte nu sunt decât nişte repetări serbede şi obişnuite. Sunt sigur că, din toate păcatele unei femei frumoase care se spovedeşte, duhovnicul nu ia a- minte decât la ăsta.

JACQUES: Stăpâne, stăpâne, văd că-ţi stă mintea numai la rele şi că, atunci când va fi să-ţi dai duhul, diavolul va putea să ţi se arate sub aceeaşi formă de paranteză ca şi lui Ferragus *.

STĂPÂNUL: Tot ce se poate. Dar pun rămăşag că tie ţi-a rupt aţa vreo babă neruşinată din sat...

JACQUES: Nu pune rămăşag, că pierzi.

STĂPÂNUL: Atunci slujnica popii?

JACQUES: Nu pune rămăşag, că pierzi şi de data asta.

STĂPÂNUL: Atunci nepoată-sa?

JACQUEIS: Nepoată-sa plesnea de acreală şi de pioşenie, două însuşiri care merg foarte bine una cu alta, dar mie nu-mi plac.

STĂPÂNUL: De data asta, cred c-am nimerit-o...

JACQUES: Eu nu cred nimic...

STÂPÂNUL: Intr-o zi de bâlci sau de târg...

JACQUES: N-a fost nici zi de bâlci, şi nici zi de târg. STÂPÂNUL: Te-ai dus la oraş.

JACQUES: Nu m-am dus de loc la oraş.

STĂPÂNUL: Şi stătea scris în ceruri că vei întâlni într-o crâşmă vreuna din fiinţele acelea bune la inimă; că te vei îmbăta...

JACQUES: Ba nu pusesem niciun strop în gură; iar în ceruri stătea scris că la ora asta ţlumneata o vei lua razna cu presupuneri neadevărate şi că vei căpăta un cusur de care pe mine m-ai lecuit; patima ghicitului totdeauna anapoda. Aşa cum mă vezi, domnule, am fost şi eu botezat.

STĂPÂNUL: Dacă ai de gând să-ţi începi pierderea fecioriei de la ieşirea din cristelniţă, n-o să ajungem curând la capăt.

JACQUES: Am avut, vasăzică, un naş şi o naşă. Meşterul Bigre, cel mai vestit rotar din sat, avea un fiu. Bigre-tatăl mi-a fost naş, iar Bigre-fiul, prieten. La vârsta de optsprezece-nouăsprezece ani ne-am îndrăgostit amândoi o dată de-o fetişcană, o cusătorească, pe nume Jus- tine. Nu trecea ea drept prea crudă la inimă; dar a crezut nimerit să se laude că există unul care să nu-i placă, şi m-a ales pe mine pentru treaba asta.

STĂPÂNUL: Iată una din ciudăţeniile de neînţeles ale femeilor.

JACQUES: Toată locuinţa meşterului rotar Bigre, naşu-meu, era făcută dintr-o dugheană şi o. Chiţimie. Patul lui se afla în fundul dughenei. Bigre-fiul, prietenul meu, se culca în chiţimie, unde trebuia să te caţări pe o scăricică, pusă la depărtare egală de patul tatălui şi de uşa dughenei.

Când naşu-meu Bigre adormea buştean, prietenul meu Bigre deschidea binişor uşa, şi Justine se urca în chiţi- mie, pe scăricică. A doua zi, în revărsatul zorilor mai înainte ca Bigre-tatăl să se deştepte, Bigre-fiul se cobora din chiţimie, deschidea uşa, iar Justine o ştergea aşa cum intrase.

STĂPÂNUL: Ca să meargă să mai viziteze vreo chi- ţimie, pe-a ei sau alta.

JACQUES-: De ce nu? Legătura dintre Bigre şi Justine mergea destul de lin; dar a trebuit să fie tulburată: aşa stătea scris în ceruri; şi deci a fost.

STÂPlNUL: De către tată?

JACQUES: Nu.

STĂPÂNUL: De către mamă?

JACQUES: Nu, ea murise.

STĂPÂNUL: De către un rival?

JÂCQUES: Ei! Nu, nu, pe toţi dracii! Nu! Stăpâne, stă în scris în ceruri că ai păţit-o pentru toată viaţa; cât vei trăi ai să ghiceşti, îţi mai spun o dată, şi-ai să ghiceşti mereu anapoda.

Într-o dimineaţă, pe când prietenul meu Bigre, mai ostenit decât de obicei, fie din pricina muncii din ajun, fie din pricina

plăcerilor nopţii, se odihnea liniştit în bra- teie Justinei, iată că se auzi o voce grozavă la capătul scării:

— Bigre! Bigre! Leneş afurisit! A bătut toaca la biserică, e aproape cinci jumătate, şi tu tot în pod! Ai de gând să rămâi acolo până la amiază? Trebuie să mă urc eu şi să te dau jos mai repede decât ţi-ar plăcea? Bigre! Bigre!

— Ce-i, tată?

— Păi ai uitat de osia pe care o aşteaptă morocănosul de arendaş? Vrei să vină iar aici şi să înceapă cu gura?

— I-am terminat osia şi pină-ntr-un sfert de ceas o s-o aibă...

— Cred că-ţi dai seama ce spaimă au tras Justine şi bietul meu prieten, Bigre-fiul.

STĂPÂNUL: Sunt sigur că Justine s-a legat să nu mai calc? în chiţimie şi că s-a întors acolo. Chiar în aceeaşi seară. Dar cum a ieşit atunci, dimineaţa?

JACQUES: Dacă te apuci iar să ghiceşti, tac... Între timp, Bigre-fiul sare din pat, descuţ, cu nădragii în mână şi cu vesta pe braţ. Pe când el se îmbracă, Bigre-tatăl bombăne printre dinţi: „De când l-a zăpăcit – haimanaua aia mică, toate merg pe do's. Trebuie să se sfârşească odată; nu mai poate să ţină aşa; a început să-mi fie lehamite. Măcar dacă ar fi o fată să merite osteneala;

dar una ca asta! Dumnezeu ştie cum e! Ah! Dacă i-ar fi văzut biata răposata, care era cinstită până-n vârful unghiilor, pe el l-ar fi ciomăgit de mult şi ei i-ar fi scos ochii în tinda bisericii, la ieşirea de la slujbă, în văzul întregii lumi; că nimic n-o stăvilea: dar dacă eu am fost prea cumsecade până acum, iar ei îşi închipuie că am să fiu tot aşa şi de-acum încolo, se înşală."

STAPÂNUL: Şi Justine auzea vorbele astea?

JACQUES: Nici vorbă că le auzea. Între timp, Bigre- fiul o pornise la arendaş, cu osia pe umăr, iar Bigre-tatăl îşi începuse munca. După ce trage el de câteva ori cu oblu,

i se face de-o priză de tabac; îşi caută tabacherea prin buzunare, la căpătâiul patului; dar n-o găseşte. „Mi-o fi luat-o pungaşul de băiat, ca de obicei: ia să văd dacă n-o fi lăsat-o sus, la el..." Şi iată-l urcându-se în chiţi- mie. Mai apoi observă că-i lipseşte pipa şi cuţitul; şi hai, iarăşi sus...

STAPÂNUL: Dar Justine?

' J ACQUES: îşi strinsese în grabă veşmintele şi se strecurase sub pat, unde stătea întinsă pe burtă, mai mult moartă decât

vie.

STAPÂNUL: Şi prietenul tău, Bigre-fiul?

JACQUES: După ce a dus osia, a pus-o la locul ei şi a luat banii, apoi a dat fuga la mine şi mi-a povestit cumplita încurcătură în care se afla. După ce m-am distrat puţin, i-am spus lui Bigre: „Ia ascultă, tu du-te de te plimbă prin sat, unde vrei, că te scap eu. Nu-ţi cer decât un lucru, şi anume să-mi laşi timp…" Zâmbeşti, domnule? Ce s-a întâmplat?

STĂPÂNUL: Nimic.

JACQUES: Prietenul Bigre pleacă. Eu mă îmbrac, fiindcă nu mă sculasem încă din pat. Apoi mă duc la taică-său, care nici n-apucă să dea bine ochii cu mine că-mi şi strigă plin de mirare şi de bucurie:

— Ei, finule, iată-te! De unde-ai ieşit şi ce învârteşti pe-aici, cu noaptea-n cap?…

Naşu-meu Bigre ţinea cu adevărat la mine; de-asta i-am răspuns cinstit:

— Nu-i vorba să afli de unde-am ieşit, ci cum am să mă întorc acasă.

— Ehei, finule, aL început să te strici; tare mi-e teamă că te iei de mână cu Bigre al meu. Zi, ţi-ai petrecut noaptea prin vecini?

— Şi tata nu ştie de glumă când e vorba de asemenea lucruri.

— Titcă-tău are dreptate, finule, să nu ştie de glumă în chestii de-astea. Dar mai întâi să îmbucăm ceva; clondirul o să ne sfătuiască ce-i de făcut.

STÂPÂNUL: Jacques, omul ăsta judeca sănătos.

JACQUES: I-am răspuns că n-aveam nici nevoie, nici poftă să beau sau să mănânc, şi că picam de osteneală şi de somn. Bătrânul Bigre, care la vremea lui nu fusese nici el mai uşă de biserică, adăugă rânjind:

— Finule, o fi fost fata frumoasă, şi n-ai stat nici tu cu mâinile în sân. Ascultă: Bigre a plecat; urcă-te în chi- miţie şi lungeşte-te pe patul lui… Dar să-ţi spun o vorbă, până nu se întoarce. E prietenul tău; când veţi fi între patru ochi spune-i că sunt nemulţunjit, foarte nemulţumit. E o puştancă, Justine, de bună seamă că o cunoşti, (ce flăcău din sat n-o cunoaşte?), care mi l-a desfrânat. Mi-ai face un mare bine, dacă l-ai scăpa de fiinţa asta. Mai înainte era, cum s-ar zice, un băiat de treabă; dar de când a făcut, cunoştinţa asta nenorocită… Nu m-asculţi; văd că ţi se închid ochii; urcă-te şi te odihneşte.

Mă urc, mă dezbrac, ridic pătura şi cearşafurile, pipăi peste tot; nici urmă de Justine. În acest timp Bigre, naşu-meu, bodogănea: „Copiii! Afurisiţii de copii! N-o fi existând oare niciunul care să nu-şi mâhnească părintele?“ Negăsind-o pe Justine în pat, am bănuit că se află dedesubt. În odăiţă era întuneric beznă. Mă aplec, caut cu mâinile, dau de-un braţ, îl apuc. Îl trag spre mine; ea iese, ţremurând, de sub culcuş. O iau în braţe, o liniştesc, îi fac semn să se culce. Îşi împreună mâinile, mi se aruncă la picioare, îmi strânge genunchii. Poate că n-aş fi putut să mă ţin tare în faţa scenei acesteia mute, dacă aş fi văzut-o la lumina zilei; dar când întunericul nu te face sfios, atunci te face îndrăzneţ. De altfel, mai aveam la inimă, şi dispreţul ei de până atunci. Drept orice răspuns, am împins-o spre scara care ducea în dugheană. Ea ţipă de spaimă. Auzind ţipătul, Bigre zise: „Visează, flăcăul...” Justine leşină; genunchii i se muiară; în delirul ei. Spunea cu glas înăbuşit: „O să vină... vine... îl aud cum urcă... sunt pierdută!“... „Nu, nu, i-am răspuns eu în şoaptă, linişteşte-te, taci şi culcă-te...“ Ea se împotriveşte mereu; dar nici eu nu mă las de loc; în cele din urmă ea se împacă cu gândul; *şi iată-ne unul lângă altul.

STĂPÂNUL: Trădătorule! Ticălosule! Ştii ce crimă ai să săvârşeşti? Ai să violezi fata, dacă nu cu forţa, măcar prin teroare. Iar când te vor urmări legile tribunalului, ai să simţi toată asprimea hărăzită răpitorilor.

JACQUES: Habar n-am dacă am violat-o, dar ştiu bine că nu i-am făcut rău şi că nici ea nu mi-a făcut rău mie. La început, ferindu-şi gura de sărutările mele, mi-a apropiat-o de ureche şi mi^a şoptit încetişor de tot: „Nu, nu, Jacques, nu...“ Când am auzit aşa, m-a făcut că mă dau jos din pat şi că pornesc spre scară. Ea m-a reţinut şi ml-a spus, tot la ureche: „Nu te-aş fi crezut niciodată atât de rău; văd că nu mă pot aştepta la nicio milă din partea ta; dar, măcar făgăduieşte-mi, jură-mi Ce?“

„Că Bigre n-o să afle nimic.”

STĂPÂNUL: I-ai făgăduit,. I-ai jurat, şi totul a mers de minune.

JACQUES: Şi apoi şi mai bine încă.

STĂPÂNUL: Şi-apoi şi mai bine încă?

JACQUES: Vorbeşti de parcă ai fi fost de iaţă. Între timp, prietenul Bigre, nerăbdător, îngrijorat şi sătul să tot dea târcoale în preajma casei fără să mă întâlnească, intră la taică-său, care îl şi ia la rost:

— Ai prăpădit atâta vreme pentru nimica toată…

Bigre-fiul îi răspunde şi mai acru:

— Parcă n-ar fi trebuit să subţiez la amândouă capetele afdrisita aia de osie, care s-a nimerit să fie prea groasă!

— Eu ţi-am spus de la început; dar tu nu vrei să faci niciodată decât după cum te taie capul.

— Păi fiindcă e mai uşor să scoţi decât să bagi la loc.

— la obada asta şi du-te de sfârşeşte-o la poartă.

— De ce la poartă?

— Fiindcă zgomotul uneltei l-ar trezi pe prietenul tău Jacques.

— Jacques!

— Da. Jacques, e colo sus, în chiţimie, şi se odihneşte. Ah! Sunt de plâns bieţii părinţi; cum se termină una, începe alta! Ei, n-ai de gând să te mişti o dată? Cât timp ai să rămâi aici ca un neghiob, cu capul plecat, cu gura căscată, cu braţele atârnate, nu se face treaba…

Bigre, prietenul, se repede furios pe scară; Bigre, naşu-meu, îl opreşte, zicându-i:

— Unde te duci? Lasă-l să doarmă pe bietul băiat, că e istovit. Dacă ai fi tu în locul lui, ţi-ar. Place să-ţi tulbure cineva odihna?

STÂPÂNUL: Şi Justine le auzea şi pe astea?

JACQUES: Cum m-auzi şi dumneata.

STÂPÂNUL: Şi tu ce făceai?

JACQUES: Râdeam.

STÂPÂNUL: Şi Justine?

JACQUES: Ea şi smulsese tulpanul; se trăgea de păr; îşi ridica ochii la cer, aşa bănuiesc cel puţin; îşi frângea mâinile.

STAPâNUL: Jacques, eşti un sălbatic; ai o inimă de Piatră.

JACQUES: Nu, domnule, nu: sunt simţitor; dar îmi păstrez simţirea pentru un prilej mai acătării. Risipitorii bogăţiei acesteia au cheltuit-o într-atâta când trebuiau să fie cumpătaţi, încât nu mai au nici pic atunci când trebuie s-o dăruiască… între timp mă îmbrac şi cobor. Bigre- tatăl îmi zice:

— Aveai nevoie de asta, ţi-a făcut bine; când ai venit parcă erai scos din groapă, iar acum eşti rumen şi proaspăt ca un prunc abia luat de la sân. Somnul e lucru bun ’… Bigre, du-te în pivniţă şi adu o sticlă, să îmbucăm ceva. Acum, fiule, ai să mănânci bucuros?

— Foarte bucuros…

Sticla e adusă şi pusă pe tejgheaua*de lucru; noi stăm în

picioare, de jur-împrejur. Bigre-tatăl umple pa-, harul lui şi pe al meu; Bigre-fiul, dându-l deoparte pe-al lur. Zice cu un glas fioros:

— Mie, unul, nu mi-e sete aşa de dimineaţă.

— Nu vrei să bei?

— Nu.

— Aha! Ştiu din ce pricină: află, fiule, că aici e a- mestecată Justine; o fi trecut pe la ea şi n-o fi găsit-o, sau o fi prins-o cu altul; supărarea asta pe sticlă nu-i firească, ascultă ce-ţi spun eu.

EU: S-ar putea să fi ghicit.

BIGRE-FIUL: Jacques, lasă gluma, potrivită sau nepotrivită, că nu-mi place.

BIGRE-TATĂL: Dacă nu vrea să bea, asta nu trebuie să ne împiedice pe noi. În sănătatea ta, finule!

EU: în sănătatea dumitale, naşule! Bigre, ’ prietene, bea cu noi. *Te necăjeşti degeaba.

BIGRE-FIUL: Ţi-am spus o dată că n-am să beau.

EU: Păi dacă taică-tău a nimerit, ce naiba, ăi s-o revezi, o să vă lămuriţi şi-ai să recunoşti că n-ai dreptate.

BIGRE-TATÂL: Ia|lasă-l îhcolo; nu-i drept oare să-l pedepsească matracuca aia pentru grijile pe care mi le face? Hai, încă o duşcă şi să ne întoarcem la ce te priveşte pe tine. Mă bate gândul că trebuie să mă duc la taică-tău; dar ce vrei să-i spun?

EU: Tot ce pofteşti; tot ce l-ai şuzit spunând de-o sută de ori când ţi l-a adus el I pe băiatul dumitale.

BIGRE-TATĂL: Haidem...

EL pleacă, eu după el, şi ajungem la poarta casei; îl las să intre singur. Curios să aud discuţia dintre Bigre- tatăl şi tata, mă ascund într-un ungher, dinapoia unui perete subţire, de unde hu scap nicio vorbă.

— – Hai, cumetre, trebuie să-l ierţi de data asta.

— Să-l iert? Pentru ce?

— Te faci că nu ştii?

— Nu mă fac, chiar nu ştiu.

— Eşti tu supărat, dar n-ai dreptate să fii.

— Nu sunt supărat.

— Îţi" spun eu că eşti.

— Dacă vrei tu să fiu, nici nu cer altceva; dar vreau să ştiu

mai întâi ce năzbâtie a făcut.

— Eu nu sunt de loc împotrivă când se întâmplă de trei-patru ori; numai să nu fie obicei. Se adună o ceată de flăcăi şi fete; beau, râd. Dansează; vremea trece repede; şi între timp se încuie uşa casei…

Şi, coborând glasul, Bigre adăugă:

— El nu ne aude; dar hai, să vorbim cinstit, am, ; fost oare noi mai cuminţi decât ei, când aveam vârsta lot-? Ştii cine sunt părinţi răi? Cei care şi-au uitat păcatele din ti- nereţe. Ia spune-mi, n-am lipsit noi oare nicio noapte de-acasă?

— Şi tu, cumetre Bigre, ia spune-mi, n-am avut noi niciodată legături care nu erau pe placul părinţilor noştri?

— Păi de-aia mai mult fac gură decât sufăr cu adevărat. Fă şi tu la fel.

— Dar Jacques n-a lipsit de-acasă, sunt sigur, cel puţin în noaptea asta.

— Ei, atunci dacă nu în noaptea asta, în altă noapte, vorba e: nu eşti supărat pe băiat?

— Nu.

— Şi când am să plec eu, n-ai să-l cotonogeşti?

— De loc.

— Îmi dai cuvântul tău?

— Ţi-l’dau.

— Pe cinstea ta?

— Pe cinstea mea!

— Asta voiam să-ţi spun; acum mă duc…

Pe când naşu-meu Bigre se afla în prag, tata îi spuse. Bătându-l uşurel pe umăr:

— Bigre, dragul meu, aici e ceva necurat; băiatul tău Şi-al meu sunt doi şmecheri afurisiţi; şi tare mă tem că ne-au tras pe sfoară astăzi; dar cu timpul o să descoperim noi despre ce e vorba. Noroc, cumetre!

STĂPÂNUL: Şi cum s-a sfârşit aventura dintre prietenul tău Bigre şi Justine?

JACQUES: Aşa cum trebuia să se sfârşească. El s-a îmbufnat, ea s-a îmbufnat şi mai tare; ea a plâns, lui i s-a muiat inima; ea i-a jurat că eu eram cel mai bun Prieten al lui; eu i-am jurat că ea era cea mai cinstită fată din sat. El ne-a crezut, ne-a cerut iertare, ne-a îndrăgit şi ne-a preţuit pe amândoi mai mult ca înainte. Şi iată începutul, mijlocul şi sfârşitul pierderii fecioriei

mele. Acum, domnule, aş vrea să-mi arătaţi şi mie morala povestirii ăsteia deocheate.

STĂPÂNUL: Te învaţă să cunoşti mai bine femeile.

JACQUES: Şi la ce aveai nevoie de lecţia asta?

STĂPÂNUL: Ca să-mi cunosc mai bine prietenii.

JACQUES: Nu cumva ţi-ai închipuit vreodată că există măcar unul care să-ţi ţină de rău nevasta sau fata, dacă ei i-a venit pofta să-şi dea poalele peste cap?

’ STÂPINUL: Te învaţă să cunoşti mai bine părinţii şi copiii.

JACQUES: Nu zău, domnule; de când lumea s-au înşelat unii pe alţii şi-au să se mai înşele cât lumea.

STÂPÂNUL: Vorbele tale sunt adevăruri veşnice, dar nu s-ar putea stărui prea mult asupra lor. Oricare ar fi povestirea făgăduită de tine după asta, fii sigur că nu va fi lipsită de învăţăminte decât pentru un neghiob; şi zi mai departe!

Cititorule, mă cuprindă remuşcarea că i-am făcut lui Jacques sau lui stăpinu-său cinstea de-ai pune să rostească vreo câteva idei care sunt de drept ale tale; dacă e aşa, poţi să ţi le iei înapoi, căci n-au să se supere. Am cam observat că numele de *Bigre* nu prea îţi e pe plac. Aş vrea să ştiu şi eu de ce. E adevăratul nume de familie al rotarului meu; actele de naştere, de moarte şi de căsătorie sunt iscălite Bigre. Urmaşii lui Bigre, care. Stau şi astăzi în aceeaşi dugheană, se numesc tot Bigre. Când copiii lor, care sunt drăguţi, trec pe stradă, lumea spune: „Uite-i pe Bigrişori“. Când dumneata rosteşti numele *Boule* îţi aminteşti de cel mai mare meşter de mobile din abanos pe care l-ai pomenit. Şi nici în ţinutul lui Bigfe nu se rosteşte numele de Bigre fără ca oamenii să se gândească la cel mai mare rotar de care îşi aduc aminte. Bigre, al cărui nume se citeşte la sfârşitul tuturor cărţilor bisericeşti de la începutul veacului nostru, a fost o ruda de-a lor. Dacă vreodată vreun strănepot de-al lui Bigre va ajunge vestit prin vreo faptă măreaţă, numele pe care îl purta Bigre nu va fi mai puţin impunător decât al lui Cezar sau al lui Conde. Fiindcă există Bigre şi Bigre, după cum există Wilhelm şi Wilhelm. Dacă spun numai Wilhelm, simplu, n-o să însemne nici cuceritorul Marii Britanii, nici negustorul de pânzeturi din *Jupân Pa- telin*; numele de Wilhelm, singur nu va fi nici eroic, nici burghez; tot aşa şi cu Bigre. Bigre, simplu, nu e nici faimosul rotar, nici vreunul din neînsemnaţii lui strămoşi sau neînsemnaţii lui urmaşi. La drept vorbind, nu-, mele pe care îl porţi poate oare

să fie de bun-gust sau de prost gust? Uliţele mişună de dulăi care se numesc Pompeius. Leapădă-ţi deci falsa delicateţe, altfel mă voi purta cu dumneata cum s-a purtat lordul Chatham[122] cu membrii parlamentului; el le-a spus: „Zahăr, zahăr, zahăr; ce-i caraghios în asta?…“ Iar eu îţi voi spune: „Bigre, Bigre, Bigre; de ce nu l-ar chema pe cineva Bigre?“ Fiindcă, după cum îi spunea un ofiţer generalului sau, marelui Conde, există un Bigre mândru, ca Bigre» rotarul; există un Bigre cumsecade, ca dumneata şi ca mine; şi mai există nişte Bigre oarecare, cum sunt nenumăraţi alţii.

JACQUES: Era într-o zi de nuntă; fratele Jean o măritase pe fata unui vecin. Eu eram vornicel. Mă puseseră la masă între doi hâtri cunoscuţi în toată parohia; păream un mare neghiob, deşi nu eram chiar atât de neghiob pe cât mă credeau ei. Cei doi hâtri mi-au pus câteva întrebări despre noaptea nuntii; eu am răspuns destul de prosteşte şi iată-i izbucnind în râs, iar pe nevestele şolticilor ăstora întrebând de la capătul celălalt al mesei: „Ce s-a întâmplat? Veseli mai sunteţi voi acolo!“ „E din cale-afară de caraghios, răspunse unul din soţi către nevastă-sa; am să-ţi povestesc diseară.” Cealaltă nevastă, la fel de curioasă, îi puse aceeaşi întrebare omului ei, iar el îi dădu acelaşi răspuns. Ospăţul continuă, cu întrebările şi cu neghiobiile mele, cu hohotele de râs şi cu uimirea nevestelor. După masă, joc; după joc, culcarea soţilor, darul jartierei, eu în patul meu, şi cei doi hâtri în paturile lor, povestindu-îe nevestelor lucrul de neînţeles, de necrezut, că la douăzeci şi doi de ani, fiind vlăjgan zdravăn, destul de chipeş, ager şi isteţ, eram la fel de curat, dar la fel, ca atunci când ieşisem diri pântecele mamei, iar cele două neveste se minunară, întocmai ca soţii lor. Dar, a doua zi, Suzanne îmi făcu semn şi-mi zise:

— Jacques, n-ai nicio treabă de făcut?

— N-am vecină; cu ce. Te pot ajuta?

— Aş vrea… aş vrea… — şi spunând „aş vrea” îmi strângea mâna şi mă privea tare ciudat – aş vrea să iei cosorul şi să vii în crâng să-mi ajuţi să strâng vreo două-trei braţe de vreascuri, fiindcă e o muncă prea grea pentru mine singură.

— Cu plăcere, vecină Suzanne…

Iau cosorul şi pornim. Pe drum, Suzanne îşi lăsa capul să-i cadă pe umărul meu, mă lua de bărbie, mă trăgea de urechi, mă

122 WHliatn Pitt, conte de Chatham (1708—1778).

ciupea de coastei Ajungem. Locul era cam povârnit. Suzanne se culcă pe jos cât era de lungă, în partea cea mai ridicată a locului, cu picioarele depărtate unul de altul şi cu braţele trecute pe deasupra capului. Eu mă aflam lângă ea, mai jos. Făcându-mi de lucru cu cosorul în huceag, şi Suzanne îşi strângea picioarele apro- piindu-şi călcâiele de şezut; genunchii ei ridicaţi îi săltaseră fustele; şi eu îmi făceam de zor de lucru cu cosorul prin huceag, fără să mă uit unde dau şi lovind a- desea pe de lături. Suzanne îmi zice:

— Jacques, ai să isprăveşti oare curând?

— Când vrei tu, vecină.

— Dar nu vezi că eu vreau să sfârşeşti?... îmi spuse' eu cu jumătate glas. Aşa că am sfârşit, am stat să răsuflu şi am sfârşit din nou; iar Suzanne...

STÂPlNUL: Îţi lua fecioria pe care n-o aveai?

JACQUES: întocmai; dar să nu crezi că s-a lăsat păcălită, ba mi-a zâmbit şi mi-a zis:

— I-ai tras clapa lui bărbatu-meu; eşti un drăcos.

— Ce vrei să spui, vecină Suzanne?

— Nimic, nimic; lasă că mă-nţelegi tu. Mai păcă- leşte-mă încă de câteva ori la fel, şi-am să te iert...

I-am legat vreascurile, le-am luat la spinare; şi ne-am întors, ea la casa ei, eu la a mea.

STĂPÂNUL: Fără să poposiţi în drum?

JACQUES; Fără.

STĂPÂNUL: Vasăzică, nu era departe din crâng şi până-n sat.

JACQUES: Cam tot cât era şi din sat până-n crâng.

STĂPÂNUL: Oare numai atâta preţuia Suzanne?

JACQUES: Ba preţuia poate mai mult, pentru un altul, pentru o altă zi; fiecare moment îşi are preţul lui.

Peste câtăva vreme, vecina Marguerite, nevasta celuilalt şoltic, având de măcinat nişte boabe şi neavând timp să meargă la moară, veni să-i ceară tatei un băiat care să se ducă în locul ei. Fiind eu cel mai mare, ea era sigură că tata o să mă aleagă pe mine, şi chiar aşa s-a întâmplat. Vecina Marguerite pleacă; eu o urmez; îmi pun sacul pe măgar şi-l mân singur la moară. Iată grăuntele măcinate, şi ne întoarcem, măgarul şi cu mine, destul de trişti, căci mă gândeam că n-o să mă aleg cu nimic din corvoada asta. Mă înşelam însă. Între sat şi moară trebuia să străbat o pădurice; acolo am găsit-o pe vecina Marguerite stând

la marginea drumului. Începuse să a- murgească.

— Jacques, îmi zice ea, te-ai întors. În sfârşit! Ştii că a trecut mai mult de-o oră, lungă şi plictisitoare, de când te aştept?...

Cititorule, prea eşti şi dumneata cârcotaş. Ai dreptate, orele lungi şi plictisitoare sunt ale doamnelor de la oraş; iar ora întreagă de care-ţi vorbeam e a vecinei Marguerite.

JACQUES: Păi era apa scăzută, moara abia măcina, morarul se îmbătase şi, oricât m-am zorit, n-am putut să mă întorc mai degrabă.

MARGUERITE: Aşază-te aici şi să pălăvrăgim puţin.

JACQUES: Cu dragă inimă, vecină Marguerite...

Iată-mă stând lângă ea ca să pălăvrăgim, însă tăceam amândoi. Atunci îi zic:

— Păi, vecină Marguerite, nu scoţi o vorbuliţă şi văd că nu pălăvrăgim.

MARGUERITE: Tac, fiindcă mă gândesc la ce mi-a spus bărbatu-meu despre tine.

JACQUES: Să nu crezi o iotă din ce ţi-a spus; îi place să-şi râdă de oameni.

MARGUERITE: Mi-a spus că n-ai fost niciodată îndrăgostit.

JACQUES: Da, cu asta n-a minţit.

MARGUERITE: Cum! Niciodată?

JACQUES: Niciodată.

MARGUERITE: Cum La vârsta ta să nu ştii încă ce e o femeie?

JACQUES: Ba să mă ierţi, vecină Marguerite.

MARGUERITE: Atunci ia spune, ce e o femeie?

JACQUES: O femeie?

MARGUERITE: Da, o femeie.

JACQUES: Păi stai... O femeie e un om cu fustă, cu tulpan şi cu ţâţe mari.

STÂPINUL: Mare ticălos mai eşti!

JACQUES: Cealaltă nu se înşelase; şi asta voiam să se înşele. Când mi-a auzit răspunsul, vecina Marguerite a izbucnit în nişte hohote nesfârşite de râs; iar eu, cu totul uluit, am întrebat-o de ce râdea atâta. Vecina Marguerite mi-a spus că râde de naivitatea mea.

— Cum! un vlăjgan ca tine! E adevărat că nu ştii mai mult?

— Nu ştiu, vecină Marguerite.

După vorbele astea, vecina Marguerite tăcu şi eu făcui la fel.

— Zău, vecină Marguerite, i-am zis mai apoi, n£-am aşezat să

pălăvrăgim şi iată că nu spui nimic şi nu pălăvrăgim de loc. Ce ai, vecină Marguerite? Ai căzut pe gânduri.

MARGUERITE: Da, mă gândesc... mă gândesc... mă gândesc...

Şi rostind „mă gândesc" ăsta, pieptul i se umflă, glasul i se muia, mădularele -îi tremurau, ochii i se închiseră, gura i se căscase puţin; gemu din adâncul inimii; leşină şi eu m-am făcut că o cred moartă şi am început să strig cu spaimă în glas:

— Vecină Marguerite! Vecină Marguerite! Spune o vorbă; vecină Marguerite, ţi-e rău?

MARGUERITE: Nu, copilule, lasă-mi o clipă de răgaz... Nu ştiu ce m-a apucat... Mi-a venit aşa, pe neaşteptate.

STÂPlNUL: Minţea.

JACQUES: Da, minţea.

MARGUERITE: Mă gândeam...

JACQUES: Te gândeşti aşa şi noaptea, lângă bărbatul dumitale?

MARGUERITE: Câteodată.

JACQUES: Şi pesemne că-l sperii.

MARGUERITE: S-a obişnuit...

Marguerite îşi revine încetul cu încetul din leşin şi zice:

— Mă gândeam că la nuntă, acum opt zile, bărbatul meu şi cel al Suzannei şi-au râs de tine; şi mi s-a făcut milă, şi nu ştiu ce m-a apucat...

JACQUES: Eşti prea bună.

MARGUERITE: Mi-e nu-mi place să se râdă de oameni. M-am gândit că la cel dintâi prilej au să reînceapă şi mai vârtos, şi-o să mă mâhnească şi mai mult.

JACQUES: Păi numai să vrei dumneata, şi nu s-ar mai întâmpla.

MARGUERITE: Cum?

JACQUES: Invăţându-mă...

MARGUERITE: Ce?

J ACQUES: Ce nu ştiu eu şi-i face să râdă atâta pe bărbatul dumitale şi pe al Suzannei, care altfel n-ar mai râde.

MARGUERITE: O! Nu, nu. Ştiu bine că eşti băiat de treabă şi că n-ai spune nimănui; dar n-aş îndrăzni.

JACQUES: De ce nu?

MARGUERITE: Fiindcă n-aş îndrăzni.

JACQUES: Ah! Vecină Marguerite, învăţă-mă, te rog, şi am să-ţi port cea mai mare recunoştinţă; învaţă-mă...

Şi tot rugând-o aşa, îi strângeam mâinile, iar ea mi le strângea pe ale mele; îi sărutam ochii, iar ea îmi săruta gura. Între timp, se înnoptase de tot. Atunci îi zic:

— Îmi dau seama, vecină Marguerite, că nu-mi vrei binele într-atâta, încât să mă înveţi; tare mai sunt mâh- nit. Hai să ne ridicăm şi să plecăm spre casă…

Vecina Marguerite tăcu; îmi prinse iar o mână şi nu ştiu unde mi-o puse, dar ştiu că am strigat:

— Ia te uită! Uite că n-are! Uite că n-are!

STÂPÂNUL: Ticălosule! Mare ticălos mai eşti!

JACQUES: Adevărul e că ea era tare despuiată şi că eu, de asemenea, mă despuiasem. Şi mai e că-mi ţineam mereu mâna acolo unde ea n-avea nimic, şi ea îşi pusese mâna acolo unde la mine nu era tocmai ca la ea. Adevărul e că eu mă aflam sub ea, şi prin urmare ea peste mine. Adevărul e că, neuşurând-o de nicio osteneală, a trebuit s-o ducă ea singură pe toată. Adevărul e că punea atâta. Inimă să mă înveţe, încât la un moment dat am crezut c-o să-şi dea sufletul. Adevărul e că, fiind la fel de tulburat ca şi ea şi nimeaiştiind ce spun, am oftat: „Ah! vecină Suzanne, ce plăcere îmi faci!“

STAPÂNUL: Vrei să zici „vecină Marguerite”!

JACQUES: Nu, nu. Adevărul e că am luat un nume drept altul şi că, în loc să spun vecină Marguerite, am spus vecină Suzanne. Adevărul e că i-am mărturisit vecinei Marguerite că tot ce ea credea că mă învaţă atunci vecina Suzon mă învăţase, niţel mai altfel, e drept, cu trei sau patru zile înainte. Adevărul e că ea mi-a zis:

— Cum! adică Suzon şi nu eu?…

Adevărul e că i-am răspuns:

— Niciuna şi nici cealaltă.

Adevărul e că tot râzându-şi de ea însăşi, de Suzon, de cei doi soţi, şi că tot ocărându-mă, m-am pomenit peste ea, şi prin urmare ea sub mine, şi că mărturisindu-mi că aşa îi place mai mult, dar nu atât cât îi plăcuse altminteri, ea s-a pomenit iar peste mine, şi prin urmare eu sub ea. Adevărul e că după câteva clipe de odihnă şi de tăcere, ne-am pomenit nici ea dedesubt, nici eu deasupra, nici eu dedesubt, nici ea deasupra; căci ne aflam şi unul şi altul pe-o parte, iar ea ţinea capul plecat înainte şi şezutul lipit de coapsele mele. Adevărul e că, dacă aş fi fost mai puţin savant, buna vecină Marguerite m-ar fi învăţat tot ce

se poate învăţa. Adevărul e că ne-a venit tare greu să mai ajungem în ’sat. Adevărul e că boala mea de gât s-a înrăutăţit şi mi se pare că n-am să mai pot vorbi cincisprezece zile.

STAPÂNUL: Şi nu le-ai mai văzut pe cele două femei?

JACQUES: Ba să am iertare, le-am mai văzut de mai multe ori.

STAPÂNUL: Pe amindouă?

JACQUES: Pe amândouă.

STAPÂNUL: Şi nu s-au luat la hartă?

JACQUES: S-au îndrăgit şi mai mult, fiindcă îşi erau de folos una alteia.

STAPÂNUL: Cele din lumea mea ar fi făcut tot aşa, dar fiecare cu al ei... Râzi?

JACQUES: De fiecare dată când îmi aduc aminte de oiruleţul care tipa, înjura, dădea din cap şi din picioare, din mâini, din tot trupul, şi era gata să se zvârle din podul cu lin, cu riscul de a-şi frânge gâtul, nu mă pot îm- Picdica să rid de el.

STÂPÂNUL: Şi cine e omuleţul ăsta? Soţul vecinei Suzon?

JACQUES: Nu.

STAFiNUL: Soţul vecinei Marguerite?

JACQUES: Nu... Nu te mai schimbi: aşa ai s-o ţii toată viaţa...

STÂPÂNUL: Atunci, cine?

Jacques nu-i răspunse la întrebare, iar stăpânul a- dăugă: Spune-mi numai cine era omuleţul.

JACQUES: într-o bună zi, un ţânc, stând lângă tejgheaua unei lenjerese. Ţipa cât îl ţinea gura. Negustoreasa, plictisită de ţipetele lui, îi zise

— De ce ţipi, dragul meu?

Fiindcă vor să mă facă să spun a.

— Şi de ce nu vrei să spui *a?*

— Fiindcă nici n-o să apuc bine să zic *a,* c-au să 51 Vrea să mă facă să zic b...

Asta înseamnă că n-am s-apuc să spun bine numele omuleţului, că va şi trebui să povestesc restul.

STĂPÂNUL: S-ar putea...

JACQUES: Ba e sigur.

STĂPÂNUL: Haide, dragă Jacques, spune-mi numele PJ^uleţului. Te mănincă pe limbă să-l spui, nu-i aşa? **ai. Dă-i drumul!

JACQUES: Omuleţul ăsta era un soi de pitic, coco- şa*> strâmb, bâlbâit, chior, gelos, curvar, îndrăgostit şi Poate plăcut

de Suzon. Era preotul satului.

Jacques semăna ca două picături de apă cu ţâncul ler>. Îeresei, cu singura deosebire că, de când cu boala lui e gât, era greu să-l urneşti să zică *a* dar, odată urnit, merrea de la sine până la capătul alfabetului.

Mă aflam în şură la Suzon, numai eu şi ea.

STĂPÂNUL: Şi nu stăteai degeaba, aşa-i?

JACQUES: Nu. Când soseşte popa, îl apucă năbădăile, bombăne, îi porunceşte Suzonei să-i spună ce făcea lntre patru ochi cu cel mai desfrânat flăcău din sat, în Ullsherul cel mai dosnic al cocioabei.

STĂPÂNUL: După câte văd, îţi mersese buhul.

JACQUES: Şi pe merit. Popa era supărat foc; la vorbele astea, mai adăugă câteva şi mai puţin binevoitoare. Mă supăr şi eu. Din ocară în ocară, am ajuns la pumni. Eu înşfac o furcă, i-o trec printre picioare şi, hâţa-n sus, hâţa-n jos, îl arunc în podul de fân, nici mai mult nici mai puţin, ca pe un maldăr de paie.

STAPÂNUL: Şi era înalt podul?

JACQUES: De cel puţin zece picioare, iar omuleţul nu s-ar fi putut coborî fără să-şi frângă gâtul.

STĂPÂNUL: Şi pe urmă?

JACQUES: Pe urmă îi dau Suzonei basmaua la o parte, o iau de ţâţe, o giugiulesc; ea abia dacă se împotriveşte. Era pe-aproape un samar de măgar căruia îi cunoşteam moliciunea; o împing pe samar.

STĂPÂNUL: Şi-i ridici poalele?

JACQUES: îi ridic poalele.

STĂPÂNUL: Şi popa vedea asta?

JACQUES: Cum te văd.

STAPÂNUL: Şi tăcea?

JACQUES: Da’ de unde, zău aşa. Nemaiputându-şi stăpâni mânia, începe să strige:

— Să… să… săriţi! Uci… ci… gaşul!… fo… fo… foc… ho… ho… hoţii!…

Şi iată că soţul, pe care îl credeam departe, dă fuga. STĂPÂNUL: Rău îmi pare; nu prea-rxri plac popii… JACQUES: Şi ai fi fost încântat ca sub ochii ăluia… STĂPÂNUL: Recunosc.

JACQUES: Suzon avu vreme să se ridice; eu îmi potrivesc hainele, şi-o iau din loc; Suzon mi-a povestit ce s-a întâmplat pe urmă. Soţul, văzându-l pe popă cocoţat în fân, începu să râdă.

Popa îi zice: „Rî… rî… râzi… pro… pro… prostule ce’eşti…“ Soţul îi dă ascultare, râde şi mai cu poftă şi-l întreabă cine l-a cocoţat acolo. Popa: „Dă., dă… dă-mă jo… jo… jos.“ Soţul râde şi mai tare şi întreabă cum să facă. Popa: „A… a… aşa… cu… cu… cum m-am ur… ur… cat… cu fu… fu… furca…“. „Al dracului să fiu dacă n-ai dreptate; vezi ce-nseamnă să fii cărturar?…“ Soţul ia furca, o întinde popii; ăsta se aşază călare pe furcă, aşa cum îl pusesem eu; soţul face de vreo două ori ocolul şurii cu popa proţăpit în furcă, însoţindu-şi plimbarea cu un fel de cântec bisericesc; iar popa strigă: „Dă… dă… dă-mă jos pu… pu… puşlama, n-a… n-a… n-auzi să mă da… da… dai jos o dată?“ Şi soţul îi zice: „Ce-ar fi părinte, să; te arăt aşa, pe toate uliţele satului? Ar fi un alai cum nu s-a mai văzut de când lumea!..“ Totuşi, popa s-a ales numai cu spaima, şi soţul l-a lăsat jos. Nu mai ştiu ce i-a spus atunci omului, căci Suzon a şters-o; dar am auzit: „Ne… ne… neno- rocitule! Da… da… dai într-un pre… pre… preot! Te af-. Af… afurisesc; ai să… să… ai să fii… ble… ble… blestemat!…“ Omuleţul tot vorbea; iar soţul îl ffonea din urmă cu lovituri de furcă. Am venit şi eu, laolaltă cu mulţi alţii; când dă cu ochii de mine, de departe, soţul, ţinându-şi furca în mână ca o lance, îmi zice: „Apro- Piete, vino-ncoa!“

STĂPÂNUL: Şi Suzon?

JACQUES: S-a descurcat.

STĂPÂNUL: A păţit ceva?

JACQUES: Da de unde; femeile ştiu s-o scoată totdeauna bine la’capăt, când n-au fost prinse asupra faptului… De ce râzi?

STĂPÂNUL: Fiindcă o să-mi vină şi mie să râd, ca Şi ţie, de câte ori o să-mi aduc aminte de popişorul ăla în vârful furcii soţului.

JACQUES: Nu după multă vreme, întâmplarea a a- juns la urechile tatei, care a râs şi el. Apoi m-am dus la armată, precum ţi-am spus…

După câteva clipe. În care Jacques fie că tăcu, fie că tuşi, după cum spun unii, sau după ce-a mai râs, după cum spun alţii, stăpânul, adresindu-se lui Jacques, îi zise:

— Şi povestea dragostei tale?

Jacques plecă fruntea fără să răspundă nimic.

Cum se poate oare ca un om cu bun-simţ, cu purtări cuviincioase, un om care se făleşte cu filosofia să se distreze înşirând povestiri atât de deşănţate?

— Mai întâi, cititorule, aici nu sunt povestiri; *es* o istorie, şi eu nu mă simt mai vinovat, ba poate mă simt mai puţin vinovat chiar, când scriu năzbâtiile lui Jacques, decât Suetonius, când ne transmite desfrânarea lui Tiberiu. Şi totuşi, îl citeşti pe Suetonius şi nu-i aduci nicio mustrare. De ce nu-ţi încrunţi sprâncenele când îi citeşti pe Catul, Marţial,

Horaţiu, Juvenal, Petronius, La Fontaine şi atâţia alţii? De ce nu-i spui stoicului Seneca: Ce nevoie avem de des- frânarea sclavului tău cu oglinzi concave? De ce nu eşti îngăduitor decât cu morţii? Dacă ai sta să te gândeşti un pic la părtinirea asta, ai vedea că ea se naşte din vreun principiu vicios. Dacă eşti ca o floarea, nu mă citi; dacă eşti stricat, mă poţi citi fără teamă de urmări. Şi apoi, dacă ce-ţi spun eu aici nu te mulţumeşti, deschide prefaţa lui Jean-Baptiste Rousseau[123] şi ai să-mi găseşti acolo apologia. Care dintre voi ar cuteza să-l defăimeze pe Voltaire, fiindcă a compus *Fecioara?* Niciunul. Aveţi, aşadar, două cumpene pentru faptele oamenilor? Dar o să spui. *Fecioara* lui Voltaire e o capodoperă.

— Cu atât mai rău, fiindcă astfel va fi şi mai mult citită. — Iar Jacques al dumitale nu e decât un ghiveci de fapte, unele adevărate, altele născocite, scrise fără artă şi împărţite fără rânduială. — Cu atât mai bine; *Jacques* al meu va fi mai puţin citit. Oricum ai întoarce-o, n-ai dreptate. Dacă lucrarea mea e bună, o să-ţi placă; dacă e rea, n-o să-ţi facă niciun rău. Nu există carte mai nevătămatoare decât cartea proastă. Fac haz scriind sub nume de împrumut neghiobiile pe care le săvârşeşti tu neghiobiile tale mă fac să rid: iar scrierea mea te necăjeşte. Cititorule, dacă e să vorbim cinstit, apăi găsesc că dintre noi amândoi nu eu sunt cel mai rău. Cât de mulţumit aş fi dacă m-aş putea pune la adăpost de ponegririle tale pe cât te poţi pune tu la adăpost faţă de plictisul sau faţă de primejdia lucrării mele! Făţarnici josnici, lăsaţi-mă în pace. F... ţi-vă ca nişte măgari leneşi, care au chef să zburde; dar îngăduiţi-mi să spun *a f...;* vă las vouă fapta, lă- saţi-mi mie cuvântul. Voi rostiţi cutezători a ucide, a fura, a trăda, dar celălalt cuvânt n-aţi îndrăzni să-l spuneţi decât printre dinţi! Nu e adevărat oare că cu cât laşi să-ţi scape din gură mai puţine din cuvintele astea deocheate, cu atât îţi rămân mai multe în minte? Oare ce v-a făcut actul genital, atât de firesc, de necesar şi de just, ca să-i înlăturaţi

123 Jean-Baptiste Rousseau (1671—1741) — poet liric francez.

numele din discuţiile voastre şi să vă închipuiţi că v-ar murdări gura, ochii şi urechile? E bine ca spusele cel mai puţin folosite, cel mai puţin scrise, cel xnai puţin rostite, să fie şi cele mai ştiute şi cele mai general cunoscute; şi asta aşa e; iar cuvântul /... nu e mai puţin familiar decât cuvântul pâine; îl cunosc toate vârstele, îl cuprind toate dialectele: are o mie de sinonime în fiecare grai, se imprimă în fiecare fără să fie rostit, fără glas, fără chip, iar sexul care îl săvârşeşte cel mai mult îl ţine sub tăcere cel mai mult. Parcă vă aud cum strigaţi: „Tii, ce mai cinic! Ce mai neruşinat! Ce mai sofist!...“ Curaj, ocăriţi din toată inima un autor respectabil pe care îl aveţi toată ziua în mâini şi căruia eu nu-i sunt aici decât tălmaci. Licenţa stilului său a- proape că-mi e o garanţie pentru curăţenia moravurilor lui; e Montaigne[124]. *Lasciva est nobis pagina, vita proba* Jacques şi stăpânu-său petrecură tot restul zilei fără să-şi descleşteze dinţii. Jacques tuşea, iar stăpânul zicea: «Cumplită tuse!“ Se uita la ceasornic fără să vadă cât e ora, îşi deschidea tabachera fără să ştie şi-şi lua priza de tabac fără să-şi dea seama; asta mi-o dovedeşte faptul că le făcea pe toate de câte trei sau patru ori la rând, în aceeaşi ordine. Peste o clipă, Jacques tuşea din nou, Şi stăpânul zicea; „A dracului tuse! Şi-ai mai şi băut până n-ai mai putut din vinul hangiţei. Şi nici ieri seara, cu secretarul, nu te-ai cruţat mai mult; când te-ai întors, te clătinai şi nu mai ştiai ce vorbeşti; iar astăzi ai făcut zece popasuri, şi pun rămăşag că nu ţi-a mai rămas nici strop de vin în ploscă!...“ Apoi mormăia printre dinţi, se uita la ceas şi-şi desfăta nările.

Am uitat să-ţi spun, cititorule, că Jacques nu pornea niciodată la drum fără o ploscă plină cu cel mai bun vin, atârnată la oblâncul şeii. De fiecare dată când stăpânul îi întrerupea povestirea prin câte o întrebare puţin mai lungă, el desprindea plosca, sorbea o înghiţitură turnată de sus şi o punea la-locul ei doar când stăpânu-său tăcea din gură. Şi am mai uitat să spun că de fiecare dată când avea nevoie să chibzuiască, prima lui mişcare era să-şi întrebe plosca. Dacă trebuia să ia o hotărâre într-o chestiune de morală, să discute un fapt, să aleagă un drum în locul altuia, să înceapă, să urmeze sau să lase baltă o treabă, să cumpănească foloasele sau relele unei acţiuni politice, a unei speculaţii negustoreşti sau de finanţe,

124 Vezi *Eseurile* lui Montaigne, c. III, cap. V, după care este imitat întregul pasaj de mai sus.

înţelepciunea sau nebunia unei legi, soarta unui război, alegerea unui han, şi în han alegerea odăilor de locuit, iai în odăi alegerea unui pat, prima lui vorbă era: „Să întrebăm plosca“. Iar cea din urmă: „Asta e părerea ploştii şi a mea“. Când ursita îi amuţea în cap, se lămurea prin ploscă; plosca era un soi de Pythie portativă, tăcută de îndată ce se golea. La Delfi, Pythia, cu poalele suflecate, stând cu curul gol pe trepiedul ei, primea inspiraţia de jos în sus; Jacques, pe calul lui, cu capul dat pe spate, cu plosca destupată şi aplecată spre gură, primea inspiraţia de sus în jos. Când Pythia şi Jacques îşi rosteau oracolele, amândoi erau beţi. El susţinea că Sfântul Duh se pogorâse asupra apostolilor intr-o ploscă: Rusaliilor le spunea sărbătoarea ploştilor. A lăsat un mic tratat cu toate felurile de a ghici viitorul, tratat foarte serios în care dă întâietate ghicitului lui Bacbuc 1 sau prin ploscă. Declară, cu tot respectul adânc ce i-l poartă, că sunt false spusele parohului din Meudon, care îi punea întrebări divinei Bacbuc prin lovirea pintecului. „Mi-e drag Ra. Belais, spune Jacques, dar adevărul mi-e mai drag decât Rabelais.” El îl numeşte eretic *Engastrimut*[125]; şi dove- deşte prin o sută de argumente, unele mai tari decât al- tele, că adevăratele oracole ale lui Bacbuc sau ale ploştii nu se fac auzite decât prin gâtlejul ei. Îi socoteşte în rândul adepţilor de frunte ai lui Bacbuc. Drept adevăraţi inspiraţi ai ploştii, din aceste ultime secole, pe Rabelais, -La Fare, Chapelle, Chaulieu, La Fontaine, Moliere, Pa- nard, Gallet, Vade[126]. Platon şi Jean-Jacques Rousseau, care au proslăvit vinul bun fără să-l bea, sunt, după părerea lui, falşi fraţi ai ploştii. Plosca a avut pe vremuri câteva altare vestite; La Pomme-de-pin. Le Temple şi la Guinguette, altare a căror istorie o scrie aparte. Jacques zugrăveşte, în felul cel mai măreţ, avântul, căldura, focul de care bacbucienii sau perigordienii[127] erau – şi mai sunt încă şi în zilele noastre – cuprinşi, când, spre sfârşitul ospăţului, stânnd cu coatele rezemate de masă, Bacbuc sau plosca sfântă li se arăta, era pusă în mijlocul lor, şuiera, îşi arunca departe de ea scufiţa

---

125 In limba latină : *Scrierea noastră este lascivă, dar* viaţa *ne este curată.*

126 Cu privire la unii dintre cei enumeraţi mai sus, lăsîndu-i la o parte pe Rabelais, La Fontaine sau Moliere, anumiţi istorici literari ne informează câ, de pildă, Gallet, un fost băcan, devenit autor de cîntece şi beţiv vestit, a murit la Le Temple, închisoare pentru datornicii urmăriţi de creditori. Prietenul său, Panard, ţ pllngea mai ales pentru că a fost îngropat sub „un jgheab de apă“ tocmai el, care nu bea niciodată apă.

127 Adică din P6rigord, vechi ţinut francez, cu vii renumite.

şi-şi umplea a- doratorii cu spumă profetică. Manuscrisul lui e împodobit cu două chipuri, în josul cărora se citeşte: *Anacreon* şi Rab*elais, unul printre cei vechi*, *iar celălalt printre moderni, mari preoţi ai ploştii.*

Adică Jacques a folosit termenul E*ngastrimut* De ce nu, cititorule? Căpitanul lui Jacques era bacbucian; el a putut cunoaşte vorba asta, iar Jacques, care culegea tot ce spunea el, şi-a amintit-o; adevărul e însă că *En- gastrimuî* îmi aparţine şi că în textul original se citeşte: *Ventriloc.*

Toate astea sunt foarte frumoase, ai să spui, dar cum rămâne cu dragostea lui Jacques?

— Dragostea lui Jacques numai Jacques şi-o cunoaşte; şi iată-l chinuit de-o boală de gât care-l reduce pe stăpânu-său la ceasornic şi la tabacheră; strâmtorarea asta îl mâhneşte tot atât cât şi pe dumneata.

— Ce-o să ajungem?

— Pe cinstea mea că habar n-am. Aici ar fi potrivit s-o întrebăm pe sfânta Bacbuc sau plosca sfinţită; dar cultul ei decade, templele îi sunt pustii. La fel au făcut şi- oracolele păgânismului la moartea sfântului nostru Mântuitor; lă moartea lui Gallet, oracolele lui Bacbuc au amuţit; de aceea nu mai există marile poeme, nu mai există bucăţile acelea de-o elocinţă neîntreruptă şi nici lucrările însemnate cu pecetea beţiei şi a geniului; tot e chibzuit, măsurat, a- cademic şi searbăd. O, sfântă Bacbuc! o, ploscă sacră! o, divinitate a lui Jacques! Reîntoarce-te printre noi!... Aş avea chef, cititorule, să-ţi vorbesc despre naşterea sfintei Bacbuc, despre miracolele care au însoţit-o şi au urmat-o, despre minunile din timpul cât a fost puternică şi despre prăpădul care a urmat când a început să fie dată uitării; şi dacă boala de gât a prietenului nostru Jacques mai ţine, dacă stăpânu-său se încăpăţânează să păstreze tăcerea, vei fi nevoit să te mulţumeşti cu episodul ăsta, pe care voi încerca să-l lungesc până ce Jacques se va lecui şi-şi va reîncepe povestea dragostei...

Aici există un gol cu adevărat regretabil în discuţia dintre Jacques şi stăpânu-său. Într-o bună zi vreun urmaş de-al lui Nodot, de-al preşedintelui de Brosses, de-al lui Freinshemius sau de-al părintelui Brottier[128] poate că-l va umple; iar urmaşii lui

128 După anumiţi cercetători, Nodot a fost descoperitorul unor pretinse fragmente de Petronius, de Brosses a încercat să refacă textul lui Salustius, Freinshemius a adăugat

Jacques şi ai stăpânului său, proprietari ai manuscrisului, vor râde cu hohote.

S-ar părea că Jacques, silit să tacă din pricina bolii de gât, şi-a oprit povestea dragostei şi.că stăpânu-său a început povestea propriei lui iubiri. Asta nu e decât o presupunere pe care o vând şi eu cum am cumpărat-o. După câteva rânduri punctate, care arată golul, se citeşte: „Nimic nu-i mai trist în lumea asta decât să fii prost.. Oare Jacques e cel ce rosteşte o zicală atât de aleasă? Sau stăpânu-său? Aici ar fi loc pentru o îndelungată şi spinoasă dizertaţie. Dacă Jacques era atât de neobrăzat, încât să-i spună stăpânului său asemenea vorbe, apăi şi acesta din urmă era destul de cinstit ca să şi le spună el însuşi. Oricum ar fi, e vădit, prea vădit chiar, că mai departe vorbeşte stăpânul.

STAPÂNUL: Era în ajunul zilei ei, şi n-aveam un ban. Cavalerul de Saint-Ouin, prietenul meu intim, nu ducea niciodată lipsă de nimic.

— N-ai bani? îmi zise el.

— N-am!

— Atunci n-ai decât să-i faci.

— Ştii tu oare cum să-i fac?

— Fără îndoială.

Cavalerul se îmbracă, ieşim, şi mă conduce prin mai multe uliţe întortocheate, într-o căsuţă întunecoasă, unde urcăm pe-o scăriţă murdară, până la etajul al treilea; acolo intru într-un apartament destul de; mare şi mobilat într-un fel ciudat. Printre altele, în apartamentul a- cela se aflau trei scrinuri puse la rând, fiecare de altă formă; înapoia scrinului din mijloc era o oglindă cu rama de sus prea înaltă pentru tavan, aşa că o bună parte din ea stătea ascunsă după scrin; pe scrinuri se aflau tot soiul de mărfuri; două jocuri de table; răspindite prin casă, se găseau scaune destul de arătoase, dar niciunul pereche cu altul; la piciorul unui pat fără perdele se vedea o minune de divan; la una din ferestre – o colivie, fără păsări, dar nouă-nouţă; la cealaltă fereastră – un policandru atârnat de-o coadă de mătură, iar coada de mătură sprijinindu-sp cu amândouă capetele de spătarele a două gioarse de scaune din paie; la dreapta şi la stânga

— Tablouri, unele atârnate de pereţi, altele puse vraf.

JACQUES: Asta miroase de la o poştă a afacerist.

---

suplimente la Quin- tus-Curtius, iar Brottier a tradus din Tacit.

STĂPÂNUL: Ai ghicit. Şi iată că domnul cavaler şi domnul Le Brun (aşa îl chemă pe negustorul de vechituri şi pe cămătarul la care ne aflam) se aruncă unul în braţele altuia…

— Of! Dumneavoastră eraţi, domnule cavaler?

— Păi sigur că eu, dragă Le Brun.

— Dar ce vi s-a întâmplat? Nu ne-am mai văzut de-o veşnicie. Triste vremuri, nu-i aşa?

— Foarte triste, dragă Le Brun. Dar nu despre asta-i vorba; ascultă-, aş vrea să-ţi spun ceva…

Eu mă aşez. Cavalerul şi Le Brun se retrag într-un ungher şi vorbesc. Nu pot să-ţi redau din convorbirea lor decât vreo câteva frânturi prinse din zbor…

— E bun?

— Grozav.

— Major?

— Şi încă cum.

— E fiul?

— Fiul.

— Ştii că ultimele noastre două afaceri…?

— Vorbeşte mai încet.

— Şi tatăl?

— Bogat.

— Bătrân?

— C-un picior în groapă.

Le Brun, cu glas tare:

— Ştiţi, domnule cavaler, eu nu mai vreau, să mă a- mestec nici cât negru sub unghie, fiindcă după aia am totdeauna necazuri. E el prietenul dumneavoastră, dar să fie sănătos! Domnul are o înfăţişare pe deplin boierească, dar…

— Dragă Le Brun!

— N-am niciun ban.

— Dar ai cunoştinţe!

— Toţi sunt nişte ticăloşi, nişte puşlamale fără pereche. Tot nu v-aţi săturat, domnule cavaler, să treceţi prin mâinile ăstora?

— Nevoia nu cunoaşte lege.

— Nevoia care vă îmboldeşte e o nevoie plăcută; vreun joc de cărţi, vreo loterie, vreo fetişcană.

— Dragul meu!…

— Aşa sunt eu totdeauna, slab ca un copil; şi-apoi dumneavoastră, nu cred să existe om pe care să nu-l puteţi face

să-şi calce până şi jurământul. Hai, sunaţi, ca să aflu dacă Fourgeot e acasă… Adică nu, nu sunaţi, Four- geot o să vă ducă la Merval.

— De ce să nu ne duci dumneata?

— Eu? Am. Jurat că lepădătura de Merval n-o să mai lucreze cât o trăi nici pentru mine, nici pentru prietenii mei. Va trebui să răspundeţi dumneavoastră pentru domnul, care poate că… vreau să zic care, fără îndoială, e un om cinstit; eu o să răspund pentru dumneavoastră în, faţa lui Fourgeot, iar Fourgeot o să răspundă pentru mine în faţa lui Merval…

Între timp a intrat o slujnică, spunând:

— Dumnealor au venit la domnul Fourgeot?

Le Brun. Către slujnică:

— Nu, n-au venit la nimeni… Domnule cavaler, zău că mi-e cu neputinţă, mi-e cu neputinţă.

Cavalerul îl îmbrăţişează, îl mângâie:

— Dragă Le Brun! Prieten drag!…

Eu mă apropii, îmi unesc stăruinţele cu ale cavalerului:

— Domnule Le Brun! Dragă domnule!…

Le Brun se lasă convins.

Servitoarea, care zâmbeşte la toată maimuţăreala asta, pleacă şi, cât ai clipi, se întoarce cu un omuleţ şontorog, înveşmântat în negru, sprijinit în baston, bâlbâit, cu o- brajii uscaţi, şi scorojiţi, cu privirea ageră. Cavalerul se întoarce spre el şi zice:

— Hai, domnule Mathieu de Fourgeot, n-avem nicio clipă de pierdut, du-ne degrabă…

Fourget. Fără să pară că-l aude, îşi dezlega o punguliţă din piele fină.

Cavalerul, către Fourgeot:

— Nu vă sinchisiţi, asta ne priveşte…

Mă apropii, scot o părăluţă şi i-o strecor cavalerului, care i-o dă servitoarei, mângâind-o pe sub bărbie. Între timp. Le Brun îi spunea lui Fourgeot:

— Nu-ţi dau voie; să nu-i duci acolo pe dumnealor.

FUORGEOT: De ce, domnule Le Brun?

LE BRUN: Fiindcă e un pungaş, o puşlama.

FOURGEOT: Ştiu că domnul Merval… dar pentru orice păcat există îndurare; şi-apoi, nu mai ştiu pe altul care să aibă bani în clipa de faţă.

LE BRUN: Domnule Fourgeot, fă cum vrei; domnilor, eu îmi spăl mâinile.

FOURGEOT (către Le Brun): Domnule Le Brun, nu vii şi dumneata cu noi?

LE BRUN: Eu?! Ferească Dumnezeu! E ian mişel cu care n-am să mai dau ochii câte zile oi avea.

FOURGEOT: Dar fără dumneata n-o s-o scoatem la capăt.

CAVALERUL: Aşa e. Hai, dargă Le Brun, e vorba să mă serveşti, să-ţi câştigi recunoştinţa unui om darnic, aflat la strâmtoare; n-o să mă refuzi; ai să vii.

LE BRUN: Să merg la Merval?! Eu?! Tocmai eu?!

CAVALERUL: Da, dumneata, dumneata ai să mergi, pentru mine...

După atâtea stăruinţe Le Brun se lăsă dus, şi iată-ne, eu, Le Brun, cavalerul şi Mathieu de Fourgeot porniţi, cavalerul luându-l prieteneşte de mână pe Le Brun şi zicându-mi:

— E cel mai cumsecade; cel mai binevoitor om din lume; cea mai bună conştiinţă...

LE BRUN: Cred că domnul cavaler ar fi în stare să mă facă să falsific bani.

Iată-ne la Merval.

JACQUES: Mathieu de Fourgeot ăsta...

STÂPÂNUL: Ei, ce vrei să spui?

JACQUES: Mathieu de Fourgeot... Vreau să spun că domnul cavaler de Saint-Ouin îi cunoaşte pe toţi oamenii ăştia după nume şi pronume şi că e şi el o puşlama în. Teleasă cu toate secăturile astea.

STÂPÂNUL: S-ar putea să ai dreptate... E cu neputinţă să găseşti om mai blajin şi mai binecrescut, mai cinstit, mai politicos, mai omenos, mai simţitor, mai dezin. Teresat decât domnul de Merval. După ce se încredintă că sunt major ca vârstă şi că sunt bun platnic, domnul Merval luă o înfăţişare pe deplin drăgăstoasă şi mâhnită şi ne spuse cu glasul cel mai pocăit cu putinţă că era deznădăjduit; că fusese chiar în dimineaţa aceea silit să-şi a- jutoreze ’un prieten strâmtorat de nevoi dintre cele mai grabnice şi că era cu totul lefter. Apoi, adresându-mi-se mie, adăugă:

— Domnule, să nu vă pară rău că n-aţi venit mai devreme; aş fi fost adânc mâhnit să vă refuz, dar aş fj făcut-o; prietenia e mai presus de orice...

Iată-ne înmărmuriţi de-a binelea; iată-l pe cavaler, pe Le Brun însuşi şi pe Fourgeot la picioarele lui Merval, şi pe domnul Merval spunându-le:

— Domnilor, mă cunoaşteţi cu toţii; îmi place să îndatorez şi încerc să nu stric serviciile pe care le fac. Lăsându-mă rugat; dar, pe onoarea mea de om, n-am nici măcăr patru ludovici în casă…

În mijlocul oamenilor ăstora, eu păream un osândit care tocmai şi-a auzit sentinţa. Îi spuneam cavalerului

— Cavalere, hai să plecăm, dacă domnii nu pot să ne ajute…

Iar cavalerul, luându-mă deoparte:

— Nici să nu te gândeşti, doar e ajunul zilei ei. Te înştiinţez că am prevenit-o şi se aşteaptă la. Un dar din partea ta. Tu o ştii cum e: nu că ar fi interesată, dar e la fel ca toate, celelalte şi nu-i place să-i fie înşelate aşteptările. S-o fi şi lăudat la taică-său, la maică-sa, la mătuşi, la prietene; şi, după toate astea, să n-aibă nimic de arătat, e îngrozitor…

Şi iată-l reîntors la Merval şi stăruind cu şi mai multă aprindere. Merval, după ce se lăsă hărţuit cum se cuvine, zice:

— Am sufletul cel mai neghiob din lume; n-aş putea răbda să văd oameni la strâmtoare. Să mă mai gândesc.

A! mi-a venit o idee.

CAVALERUL: Ce idee?

MERVAL: De ce nu luaţi mărfuri?

CAVALERUL: Ai dumneata?

MERVAL: Nu; dar cunosc o femeie care vă poate face rost; o femeie de treabă, cinstită.

LE BRUN: Da, şi o să ne facă rost de nişte zdrenţe, pe care ni le va vinde la greutatea lor în aur şi dţn care n-o să scoatem nimic.

MERVAL: Ba de loc. Are pânzeturi frumoase, giu- vaeruri din aur şi argint, toate soiurile de mătăsuri, perle, câteva nestemate; n-o să pierdeţi prea mult la astfel Ide mărfuri. Femeia aceea e o fiinţă cumsecade şi se mulţumeşte cu puţin, numai să aibă garanţii; sunt mărfuri căutate şi care se cumpără la preţuri foarte convenabile. La urma urmei, duceţi-vă să le vedeţi, că doar văzutul n-o să vă coste nimic…

I-am arătat lui Merval şi cavalerului că poziţia mea nu-mi îngăduia să fac pe vânzătorul; şi că, chiar de nu mi-ar fi fost silă de-o asemenea învoială, situaţia în care mă aflam nu-mi dădea

răgazul să trag foloase de pe urma ei. Binevoitori, Le Brun şi Mathieu de Fourgeot spuseră amândoi odată:

— N-ai nicio grijă, o să vindem noi pentru dumneata; o să ne pierdem numai o jumătate de zi...

Şi astfel şedinţa fu amânată pentru după-masă la domnul de Merval, care, bătându-mă uşurel pe umăr, îmi spuse cu glas mieros şi convins:

— Domnule, sunt încântat să vă pot servi; dar. Cre- deţi-mă, să. Faceţi cât mai rar asemenea împrumuturi; ele duc totdeauna la ruină. Ar fi o minune, în ţara asta, să mai puteţi trata încă o dată cu oameni atât de cinstiţi ca domnii Le Brun şi Mathieu de Fourgeot!

Le Brun şi Fourgeot de Mathieu, sau Mathieu de Fourgeot, îi mulţumiră înclinându-se şi spunându-i că e prea bun, că încercaseră, doar să-şi facă şi ei micul lor negoţ, după cum le cerea conştiinţa, şi că n-are de ce să-i laude.

MERVAL: Vă înşelaţi, domnilor, căci, la urma urmei, ce este conştiinţa în zilele nosatre? Intrebaţi-l pe domnul cavaler de Saint-Ouin, care trebuie să aibă o idee...

Iată-ne plecaţi de la Mervali care ne întrebă, din ca- pătul de sus al scării, dacă se poate bizui pe noi ca să-i dea de veste negustoresei. Noi îi răspundem că da; şi ne ducem toţi patru să luăm masa într-o crâşmă din apropiere, în aşteptarea orei întâlnirii.

Masa a comandat-o Mathieu de Fourgeot şi s-a priceput s-o facă. La desert, două fetişcane din Savcia s-au apropiat de masa noastră cu diblele lor; Le B-un le-a poftit să ia loc. Le-a dat să bea, a intrat în vorbă cu ele şi le-a cerut să cinte. Pe când cei trei tovarăşi ai mei sa distrau mototolind-o pe una dintre ele, cealaltă, care stătea lângă mine, mi-a şoptit:

— Domnule, te afli printre oameni deocheaţi; printre ei nu e măcar unul care să nu-şi aibă numele trecut în registrul roşu al poliţiei.

Am plecat de la crâşmă la ora făgăduită şi ne-am dus la Merval. Uitam să-ţi spun că masa golise atât punga cavalerului, cât şi pe a mea, şi că pe drum Le Brun i-a spus cavalerului, care mi-a spus apoi mie, că Mathieu de Fourgeot cerea zece ludovici pentru comisionul lui şi că era cea mai mică sumă ce i se putea da; că dacă va {j mulţumit de noi, vom avea mărfurile.la preţul cel mai bun şi că ne vom scoate lesne suma dată, vânzându-le.

Iată-ne la Merval, unde negustoreasa ne-o luase înainte cu mărfurile ei. Domnişoara Bridoie (aşa o chema) ne-a copleşit cu plecăciuni şi politeţi, ne-a întins dinainte stofe, pânzeturi, dantele, inele, diamante, cutiuţe de aur. Am luat de toate. Le Brun, Mathieu de Fourgeot şi cavalerul au făcut preţul mărfurilor, iar Merval ţinea pana. Totalul s-a ridicat la nouăsprezece mii şapte sute şaptezeci şi cinci de livre, pentru care era tocmai să fac chitanţa, când domnişoara Bridoie îmi zise, făcând o plecăciune

(căci nu spunea' nimănui o vorbă până nu făcea o plecăciune):

— Domnule, aveţi de gând să vă plătiţi chitanţele la scadenţă?

— Sigur că da, i-am răspuns eu.

— În cazul ăsta vă e totuna dacă îmi daţi chitanţe sau poliţe.

Cuvântul poliţă mă făcu să pălesc. Cavalerul băgă de seamă şiti spuse domnişoarei Bridoie:'

— Poliţe, domnişoară? Păi poliţele au să umble din mină în nună şi nu se ştie în ce mâini pot să ajungă.

— Pesemne glumiţi, domnule cavaler; ne pricepem şi noi oleacă la felul cum trebuie să ne purtăm cu oamenii de rangul dumneavoastră...

Şi apoi, după o plecăciune:

— Hârtiile astea sunt păstrate în portofelul nostru; nu sunt scoase decât la vremea lor. Poftim, priviţi...

Şi iarăşi o plecăciune, după care negustoreasa îşi scoate portofelul din buzunar; citeşte o sumedenie de nume de toate stările şi condiţiile. Cavalerul se apropiase de mine şi-mi spunea:

— Poliţe! E o chestie a naibii de serioasă! Vezi ce faci. Femeia mi se pare cinstită, şi apoi, înainte de scadenţă, o să aibă unul din noi bani, ori tu, ori eu.

JACQUES: Şi ai semnat poliţele?

STÂPÂNUL: Le-am semnat.

JACQUES • Când copiii pleacă în capitală, taţii au o- biceiul să le tină o mică predică: „Nu te înhăita cu des- frânaţi; caută să placi mai-marilor tăi prin corectitudine în îndeplinirea îndatoririlor; nu-ţi lepăda credinţa în Dumnezeu; fugi de fetele stricate, de escroci şi, mai cu seamă, nu semna niciodată poliţe"

STĂPÂNUL: Ce vrei? Am făcut şi eu cum fac ceilalţi; primul lucru pe care l-am dat uitării a fost lecţia tatii. Iată-mă pricopsit

cu mărfuri, dar nouă ne trebuiau bani. Se găseau acolo, printre altele, câteva perechi de manşete cu dantelă, foarte frumoase; cavalerul le luă la preţul de cost, spunându-mi: „Iată de pe. Acum o parte din târguielile la care n-o să pierzi nimic”. Mathieu de Fourgeot luă un ceas şi două cutiuţe de aur, plecând să-mi aducă fără zăbavă banii pentru ele. Restul îl luă în păstrare Le Brun, la el. Eu am vârât în buzunar o garnitură minunată, cu manşete; era una din florile buchetului pe care-l aveam de dăruit. Mathieu de Fourgeot se reîntoarse cât ai clipi cu şaizeci de ludovici; el îşi opri zece pentru sine, iar eu îi primii pe ceilalţi cincizeci. Şi îmi spuse că nu vânduse nici ceasul şi nici cele două cutii, dar că le pusese amanet.

JACQUES: Amanet?

STAPlNUL: Da.

JACQUES: Ştiu la cine.

STĂPÂNUL: La cine?

JACQUES: La domnişoara cu plecăciunile, la Bridoie.

STĂPÂNUL: Aşa e. Împreună cu perechea de manşete şi cu garnitura ei, am luat un inel drăguţ, o cutie de benghiuri, din duble. Aveam cincizeci de ludovici în pungă; şi eram şi eu şi cavalerul cum nu se poate mai voioşi.

JACQUES: Asta e foarte bine. În tot ce-mi spui un singur lucru mă nelinişteşte: dezinteresul domnului Le Brun; oare ăsta nu s-a înfruptat de loc din pradă?

STĂPÂNUL: Haida de, Jacques, se vede că glumeşti; nu-l cunoşti pe domnul Le Brun. I-am propus să-i dau ceva pentru serviciul făcut; s-a supărat, mi-a răspuns că i se pare că-l iau drept un Mathieu de Fourgeot; că el nu întinsese niciodată mâna.

— Vezi, exclamă cavalerul, dragul de Le Brun e mereu acelaşi; o să roşim mereu că el a fost mai cinstit decât noi…

Şi luă pe dată din mărfuri două duzini de batiste şi o bucată de muselină pe care îl rugă să le primească pentru nevastă-sa şi pentru fiică-sa. Le Brun începu să privească batistele, care i se părură atât de frumoase, muselina, pe care o găsi atât de fină. Şi totul îi fu dăruit cu atâta inimă bună, încât gândindu-se că va avea curând prilejul să-şi ia revanşa faţă de noi prin vânzarea lucrurilor rămase în mâinile lui, se dădu bătut: şi iată-ne plecaţi şi gonind nebuneşte birja spre locuinţa iubitei mele, căreia îi erau hărăzite garnitura, manşetele şi inelul. Darul i se păru

minunat. A fost încântătoare. Şi-a încercat pe loc garnitura şi manşetele; inelul părea făcut pentru degetul ei. Am cinat, veseli, după cum îţi închipui.

JACQUES: Şi te-ai culcat acolo.

STÂPÂNUL: Nu.

JACQUES: Atunci s-a culcat cavalerul.

STÂPÂNUL: Cred că da.

JACQUES: Aşa cum te duceau, cred că n-au ţinut multă vreme cei cincizeci de ludovici.

STÂPÂNUL: Nu. Peste opt zile ne-am dus la Le Brun, ca să vedem ce bani s-au putut scoate pe restul mărfurilor.

JACQUES: Nimic, s-au aproape nimic. Le Brun s-a mâhnit, a tăbărât pe Merval şi pe domnişoara cu plecăciunile; i-a făcut puşlamale, ticăloşi, pungaşi, s-a jurat să nu mai aibă niciodată de-a face cu ei şi ţi-a dat vreo şapte-opt sute de franci.

STÂPÂNUL: Cam atât; opt sute şaptezeci de livre. JACQUES: Aşa că, dacă ştiu să socotesc niţel, opt sute şaptezeci de livre de la Le Brun, cincizeci de ludovici de la Merval sau de la Fourgeot. Garnitura, manşetele şi inelul, hai, încă cincizeci de ludovici, şi iată ce ţi-a înapoiat din cele nouăsprezece mii şapte sute şaptezeci şi cinci de livre, în mărfuri. Drace! cinstită treabă; Merval avea dreptate; n-ai oricând prilejul să dai peste oameni atât de cumsecade.

STÂPlNUL: Uiţi manşetele luate la preţul de cost de către cavaler.

JACQUES: Păi domnul cavaler n-a mai pomenit niciodată de ele.

STÂPÂNUL: Aşa e. Dar cele două cutiuţe de aur şi ceasul pus amanet de către Mathieu, de ce le laşi la o parte?

JACQUES: Fiindcă nu ştiu ce să spun despre ele.

STÂPÂNUL: Totuşi, ziua scadenţei poliţelor veni.

JACQUES: Şi nici dumneata, nici cavalerul nu făcuserăţi rost de bani.

STÂPÂNUL: Am fost silit să mă ascund. Mi-au fost încunoştinţate rudele. Unul din unchii mei veni la Paris şi înaintâ un memoriu la poliţie, împotriva tuturor acestor pungaşi. Memoriul fuse trimis unui funcţionar; funcţionarul ăsta era un ocrotitor plătit de-al lui Merval. S-a răspuns că, afacerea fiind săvârşită legal, poliţia nu putea face nimic. Cel care primise amaneturile de la Mathieu pentru cutiuţe îl dădu în judecată. M-

am amestecat şi eu în proces. Cheltuielile de judecată fură atât de nemaipomenite, încât după vânzarea ceasului şi a cutiuţelor tot ne mai lipseau vreo cinci sau şase sute de franci ca să le putem plăti pe toate.

Asta n-o crezi, cititorule. Şi dacă ţi-aş spune istoria cu limonagiul răposat nu demult în vecinătatea mea, şi care a lăsat doi bieţi orfani, mititei? Comisarul a venit acasă la răposat, a pus sigiliul, s-a făcut un inventar, o vânzare; din vânzare s-au obţinut opt-nouă sute de franci. Din aceşti nouă sute de franci, după scoaterea cheltuielilor justiţiei, au mai rămas doi gologani pentru fiecare orfan; i s-au pus fiecărui copil cei doi gologani în palmă, şi au fost trimişi Iar azil.

STĂPÂNUL: E îngrozitor.

JACQUES: Şi mai sunt şi acum la azil.

STĂPÂNUL: În vremea asta a murit tata. Am achitat poliţele, am ieşit din ascunzătoare, unde, spre cinstea prietenului meu, cavalerul, şi a iubitei mele, trebuie spus că mi-au ţinut tovărăşie destul de statornică.

JACQUES: Şi iată-ne cu călcâiele mai aprinse decât înainte după cavaler şi după frumoasa dumitale; iar frumoasa făcându-te să-i plăteşti mai scump decât oricând favorurile.

STĂPÂNUL: De ce, Jacques?

JACQUES: De ce? Păi fiindcă aşa cum erai, fără nimeni pe cap şi având o avere frumuşică, trebuia să facă din dumneata un neghiob deplin, adică un soţ.

STĂPÂNUL: Pe cinstea mea, cred că aşa aveau de gând, dar n-au izbutit.

JACQUES: Ori eşti dumneata norocos, ori au fost ei nepricepuţi.

STĂPÂNUL: Mi se pare că nu mai eşti răguşit şi că vorbeşti mai binişor.

JACQUES: Ţi se pare, dar nu-i aşa.

STĂPÂNUL: Vasăzică, n-ai fi în stare să spui mai departe povestea dragostei tale?

JACQUES: Nu.

STĂPÂNUL: Şi eşti de părere să continui eu cu a mea?

JACQUES: Părerea mea e să facem o pauză şi să ridic piosca.

STÂPÂNUL: Cum! Cu boala ta de gât, şi tot ţi-ai umplut plosca?

JACQUES: Da; dar, pe toţi dracii, e ceai de muşeţel; de-asta n-

am idei şi mă simt ca un dobitoc; şi atâta vreme cât va fi ceai de muşeţel în ploscă, voi fi dobitoc.

STĂPÂNUL: Ce faci?

JACQUES: Vărs muşeţelul pe jos; mi-e teamă să nu ne poarte ghinion.

STĂPÂNUL: Eşti nebun.

JACQUES: înţelept sau nebun, n-o să rămână nici cât o lacrimă în ploscă.

Pe când Jacques deşartă plosca, stăpânul se uită la ceas. Îşi deschide tabachera şi se pregăteşte să-şi spună mai departe povestea dragostei. Iar eu, cititorule, mă simt ispitit să-i închid gura arătându-i de, departe un militar bătrin, călare, cu spinarea încovoiată şi gonindu-şi calul; sau o ţărăncuţă cu o pălăriuţă de paie, cu fuste roşii, um- blind pe jos sau pe-un măgar. Şi-apoi, de ce militarul cel bătrin n-ar fi chiar căpitanul lui Jacques sau camaradul căpitanului lui Jacques?

— Păi ăsta a murit!

— Crezi?... Şi de ce ţărăncuţa n-ar fi vecina Suzon, sau vecina Marguerite, sau hangiţa de la Cerbul-Mare, sau maica Jeanne, sau fiică-sa Denise? Un scriitor de romane nu s-ar da în lături s-o facă, dar mie nu-mi plac romanele, cel puţin nu-mi plac dacă nu sunt de Richardson. Eu povestesc o istorie, fie că istoria asta va interesa pe cineva, fie că nu va interesa: mie puţin îmi pasă. Am de gând să spun adevărul, şi asta şi fac. De aceea, n-am să-l pun pe fratele Jean să se reîntoarcă de la Lisabona; popa cel gras care vine spre noi într-o brişcă, lângă o femeie tânără şi frumoasă, n-o să fie de loc abatele Hudson.

— Dar abatele Hudson a murit!

— Aşa crezi? Ai fost dumneata la înmormântarea lui?

— Nu.

— L-ai văzut când îl îngropau?

— Nu.

— Vasăzică, e mort sau viu, după cum mi-o place mie. Nu depinde decât de mine să opresc brişcă şi să scot, în legătură cu popa şi cu soaţa lui de călătorie, un şir de întâmplări în urma cărora n-o să mai afli nici dragostea lui Jacques, nici pe cele ale lui stăpânu-său; dar mi-e silă de toate procedeele astea; văd doar că, dacă pui niţică imaginaţie şi un pic de stil, nimic nu-i mai uşor decât să torni un roman. Să rămînem la adevăr, şi până când i-o trece lui Jacques boala de gât, să-l lăsăm pe

stăpânu-său să vorbească.

STÂPlNUL: într-o dimineaţă, cavalerul îmi iese în cale. Tare mâhnit; cu o zi înainte petrecuserăm la tară împreună, cavalerul, iubita lui sau a mea, sau poate, a amândurora, tatăl ei, mama, mătuşile, verii şi eu. Cavalerul mă întrebă dacă n-am scăpat cumva vreo vorbă care să-i fi lămurit pe părinţii fetei despre patima mea. Apoi îmi aduce la cunoştinţă că tatăl şi mama, îngrijoraţi de-stăruinţele mele, îşi întrebaseră fiica; aşa încât, dacă aveam gânduri cinstite, nu era nimic mai lesne decât să le mărturisesc; că în condiţiile astea ar fi o cinste pentru ei să mă primească; dar că de nu voi limpezi lucrurile până în două săptămâni, mă vor ruga să-mi încetez vizitele care băteau la ochi, despre care se vorbea şi care făceau ’rău fetei lor, îndepărtând partidele bune ce s-ar fi putut ivi, dacă n-ar fi existat teama de refuz,

JACQUES: Ehei, stăpâne, aşa-i că i-a mirosit Jacques?

STÂPÂNUL: Cavalerul adăugă: „Două săptămâni! răgazul e destul de scurt. Iubeşti şi eşti iubit; spune, ce ai de gând să faci?“ I-am răspuns limpede cavalerului că mă voi retrage.

— Să te retragi? Aşadar, n-o iubeşti?

— Ba o iubesc, şi încă mult de tot; dar am rude, am un nume, o situaţie, pretenţii şi n-o să mă hotărăsc niciodată să îngrop toate avantajele astea în prăvălia unei mic-burgheze.

— Şi vrei să le-o spun?

— Cum doreşti. Dar mă miră, cavalere, neaşteptata şi scrupuloasa gingăşie a oamenilor ăstora. I-au îngăduit fetei să-mi primească darurile; m-au lăsat de zeci de ori între patru ochi cu ea; fata cutreieră balurile, petrecerile, spectacolele, face plimbări la ţară sau prin oraş cu primul venit care-i pune la îndemână o trăsură frumoasă; ei dorm buştean în timp ce la ea se face muzică sau se discută; tu te duci pe-acolo când ai chef; şi, fie vorba între noi, cavalere, dacă eşti tu primit în casă, ar mai putea fi primit şi un altul. Fata lor e rău văzută? Nici n-am să dau crezare, nici n-am să neg tot ce se spune despre ea; recunoaşte însă şi tu că părinţii ar fi trebuit să se gândească mai de multişor să-şi păzească fata ca să rămână cinstită. Vrei să-ţi vorbesc deschis? M-au luat drept un soi de nătăfleaţă pe care şi-au pus în gând să-l ducă de nas la picioarele popii din parohie. Dar s-au înşelat. Găsesc că domnişoara Agathe e fermecătoare; mi-a sucit capul; şi asta cred că se vede după cheltuielile

nemaipomenite pe care le-am făcut pentru ea. Nu mă dau înapoi să le fac şi de-acum încolo, dar trebuie să fiu sigur că pe viitor o să fie ceva mai puţin neînduplecată.

Am de gând să nu-mi pierd veşnic la picioarele ei averea, timpul şi suspinele pe care le-aş putea dărui mai cu folos în altă parte. Să-i spui vorbele astea din urmă domnişoarei Agathe, şi pe cele de mai înainte părinţilor... Trebuie fie ca legătura noastră să înceteze, fie ca eu să fiu primit altfel, iar domnişoara Agathe să facă pentru mine ceva mai mult decât a făcut până acum. Recunoaşte, cavalere, că atunci când m-ai dus prima dată la ea m-ai făcut să nădăjduiesc unele îngăduinţe pe care nu le-am aflat. Cavalere, m-ai cam înşelat.

CAVALERUL: Pe cinstea mea, m-am cam înşelat mai întâi pe mine însumi. Cui naiba i-ar fi trăsnit vreodată prin minte că sub înfăţişarea uşuratecă, sub tonul liber şi voios al nebunei ăsteia mici s-ar ascunde un balaur al virtuţii?

JACQUES: Cum dracu, domnule! E prea de tot; vasăzică, ai fost şi dumneata curajos o dată în viaţă?

STĂPÂNUL: Se mai întâmplă. Aveam la inimă păţania cu cămătarii, fuga mea la Saint-Jean de Latran, din faţa domnişoarei Bridoie, şi, mai presus de toate, mofturile domnişoarei Agathe. Mă cam plictisisem să tot fiu amî- nat cu fleacuri.

JACQUES: Şi după discursul ăsta curajos către scumpul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin, ce-ai făcut?

STÂPÂNUL: Mi-am ţinut cuvântul; am încetat vizitele.

JACQUES: *Bravo! Bravo! mio caro maestro!*

STĂPÂNUL: Au trecut două săptămâni fără să mai primesc nicio veste, în afară de cele ale cavalerului, care mă informa întocmai despre urmările lipsei mele din familie şi mă încuraja să mă tin tare. Îmi spunea:

— Au început să se mire, se privesc neliniştiţi, vorbesc; se întreabă cu ce te-ar fi putut nemulţumi. Fetiţa se preface că e demnă; spune, cu nepăsare silită, prin care se vede lesne că-i e ciudă: „Dumnealui nu se mai arată; după cât se pare, nu mai vrea să fie văzut; să-i fie de bine; treaba lui...“ Şi-apoi face o piruetă, începe să îngâne un cântec, se duce la fereastră, se întoarce, dat cu ochii înroşiţi; toată lumea îşi dă seama că a plâns.

— Că a plâns?

— Apoi se aşază; îşi ia lucrul; vrea să, lucreze, dar nu lucrează. Ceilalţi vorbesc, ea tace; ceilalţi încearcă s-o înveselească, ea se supără; i se propune un joc, o plimbare, un spectacol; ea primeşte şi, când totul e gata. O apucă altă toană, care peste o clipă nu-i mai e pe plac... O, dar te văd tulburat! N-am să-ţi mai spun o vorbă.

— Cavalere, crezi aşadar că dacă aş reapare...

— Cred că ai fi un prost. Trebuie să te ţii tare, să ai curaj. Dacă te-ai întoarce la ea fără să fii chemat, ai fi pierdut. Trebuie să-i înveţi minte pe oamenii aceştia mă» runţi.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi?

— Au să te cheme.

— Dar dacă or să zăbovească prea mult până atunci*]*

— Au să te cheme ei, curând. Ce naiba! Un om ca tine nu poate fi înlocuit cu una, cu două. Dacă te întorci singur, domnişoara o să-ţi facă mutre, o să te facă să-ţi plăteşti scump pozna, o să-ţi impună tot ce i-o trăsni e; prin cap; şi va trebui să i te supui: va trebui să-i cazi în genunchi. Vrei să fii stăpân sau să fii rob şi încă robu! cel mai chinuit? Alege. Cinstit vorbind, te-ai purtat cam uşuratic; n-ar putea cineva să te creadă îndrăgostit de-a binelea; dar ce-ai făcut e bun făcut; şi dacă e cu putinU să te alegi cu ceva, nu trebuie să dai înapoi.

Şi spui că ea a plâns?

— Auzi vorbă. Sigur că a plâns. Dar mai bine să plângj ea decât să plângi tu.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi?

— Îţi spun că o să te cheme. Când ajung acolo, nu pomenesc o vorbă despre tine, ca şi când n-ai exista. Ea mă tot suceşte când pe-o parte, când pe alta. Şi eu mă las în voia ei; în sfârşit, mă întreabă dacă te-am văzut; eu răspund cu nepăsare*, câteodată da, câteodată nu; apoi se vorbeşte despre altceva; dar nu trece mult şi iar se revine la dispariţia ta; se-ntâmplă să aducă vorba despre asta fie tata, fie mama, fie mătuşa, fie Agathe, spunând: „Şi câte n-am făcut noi pentru el! Cât ne-am frământat pentru necazurile lui! Şi dovezile de prietenie arătate de nepoată-mea 1 Eu nu ştiam cum să mă port mai bine cu el! Şi el, câte jurăminte de prietenie nu ne-a făcut! Să te mai încrezi în bărbaţi!... Acum pas de mai deschide uşa celor care vin L. Şi să mai crezi în prieteni 4“

— Dar Agathe?

— I-a cuprins deznădejdea, te asigur eu.

— Dar Agathe?

— Agathe mă trage deoparte şi zice: „Cavalere, înţelegi ceva din purtarea prietenului dumitale? M-ai încredinţat de-atâtea ori că sunt iubită; îl credeai, nici vorbă, şi de ce nu l-ai fi *'crezut*? Şi eu îl credeam…" Apoi se întrerupe, glasul i se tulbură, ochii i se umezesc… Ei, dar bag de seamă că şi tu faci la fel! N-am să-ţi mai spun nimic, hotărât lucru. Văd ce vrei, dar n-am să te las, nici în ruptul capului. Dacă ai făcut prostia să te retragi fără nicio noimă, nu vreau să mai faci încă una ducându-te şi aruncându-te de gâtul lor. Trebuie să foloseşti prilejul ăsta ca să faci un pas înainte în relaţiile tale cu domnişoara Agathe; trebuie ca ea să vadă că nu te ţine atât de bine, încât să nu te poată pierde, cel puţin dacă nu-şi dă silinţa să te păstreze. După câte ai făcut, să mai rămâi la pupatul mâinii?! Hai, cavalere, spune-mi drept, pe conştiinţa ta, că doar suntem prieteni şi poţi să-mi spui fără nicio grijă c-ai vorbi prea multe: e adevărat că n-ai avut nimic de la ea?

— . Nu, nimic.

— Fugi de-aici că minţi; vrei să faci pe delicatul.

— Poate c-aş face, dac-aş avea de ce; dar îţi jur că n-am fericirea să mint.

— E de necrezut, fiindcă, orice s-ar zice, eşti destul de isteţ. Cum se poate? N-a avut nici măcar o clipă de slăbiciune?

— Nu.

— O fi avut ea, dar n-ai băgat tu de seamă şi ţi-o fi scăpat. Tare mă tem să nu fi fost un pic nătăfleaţă; bărbaţii cinstiţi, delicaţi şi duioşi ca tine se întimplă să fie aşa.

— Dar tu, cavalere, ce învârteşti pe-acolo?

— Nimic.

— N-ai avut nicio pretenţie?

— Ba să mă ierţi, am avut, şi încă i-am făcut curte destul de multă vreme; dar tu ai venit, ai văzut şi ai învins. Mi-am dat seama că te privea într-una, iar la mine nu se mai-uita de loc; şi am înţeles. Am rămas prieteni buni; îmi încredinţează micile ei gânduri, câteodată îmi urmează sfaturile; şi, din lipsă de ceva mai bun, am primit rolul de subaltern la care m-ai silit.

JACQUES: Dă-mi voie să-ţi spun două lucruri, domnule: primul că eu unul n-am izbutit niciodată să-mi spun povestea fără ca un diavol sau* altul să mă întrerupă, pe când a dumitale merge ca

la moară. Aşa-i viaţa; unul aleargă printre mărăcini fără să se înţepe; altul poate să se uite cât o vrea unde calcă, că tot dă peste mărăcini când îi e lumea mai dragă şi se întoarce acasă jupuit de viu.

STÂPÂNUL: Nu cumva ţi-ai uitat cântecul: sulul cel mare şi ce stă scris în ceruri?

JACQUES: Celălalt lucru pe care voiam să ţi-l spun e că nu-mi iese din cap că domnul cavaler de Saint-Ouin era un mare pungaş; şi că după ce a împărţit banii dumitale cu cămătarii Le Brun, Merval, Mathieu de Fourgeot, sau Fourgeot de Mathieu, şi Bridoie, caută să te lege la gard cu ţiitoarea lui, cu binişorul şi în toată legea, bineînţeles, în faţa notarului şi-a popii, ca să-şi mai aibă partea şi la nevasta dumitale... Aoleu.! gâtul!...

STÂPlNUL: Ştii ce-ai făcut acum? Un lucru tare obişnuit şi tare nelalocul lui.

JACQUES: Sunt în stare de aşa ceva.

STĂPÂNUL: Te plângi că eşti întrerupt mereu şi în- trerupi şi tu.

JACQUES: Asta e urmarea pildei proaste pe care mi-ai dat-o. O mamă vrea să-şi facă de cap, dar îi cere fiică-si să fie cuminte; un tată vrea să fie risipitor, dar îi cere lui fiu-său să fie econom; un stăpân vrea...

STĂPÂNUL: Să-şi întrerupă sluga, să-l întrerupă când are chef şi să nu fie întrerupt.

Oare nu ţi-e teamă, cititorule, că ai să vezi din nou aici scena de la han, când unul striga: „Ai să cobori*1, iar celălalt: „Ba n-am să cobor!“ Ce mă opreşte să nu te fac s-o auzi: „Am să întrerup". „Ba n-ai să întrerupi"? N-aş avea decât să-l aţâţ puţin pe Jacques sau pe stăpânu-său, şi cearta-i gata; iar o dată începută, cine ştie cum se va isprăvi? Adevărul e însă că Jacques i-a răspuns cu modestie stăpânului său: „Domnule, n-am să te mai întrerup; vorbesc şi eu cu dumneata, după cum mi-ai îngăduit."

STÂPÂNUL: Treacă de la mine; dar asta nu-i tot. JACQUES: Ce altă necuviinţă am mai putut săvârşi? STÂPÂNUL: O iei înaintea povestitorului şi-i răpeşti plăcerea pe care nădăjduieşte s-o tragă din mirarea ta; aşa că, fălindu-te cu o agerime nelalocul ei, ghicind ce voia să spună, lui nu-i mai rămânea decât să tacă, şi eu taC JACQUES: Ah! stăpâne!

STÂPÂNUL: Blestemaţi să fie oamenii deştepţi”! JACQUES: N-

am nimic împotrivă; dar n-o să fii atât de crud…

STĂPÂNUL: Recunoaşte cel puţin că aşa ai merita. JACQUES: Aşa e; dar, cu toate astea, o să te uiţi cât e ceasul, o să-ţi iei priza de tabac, o să-ţi treacă supărarea şi-o să-mi spui povestea mai departe.

STĂPÂNUL: Păcătosul ăsta face din mine ce vrea…

La câteva zile după discuţia cu Saint-Ouin, iată-l că se iveşte iar pe la mine; părea triumfător. „Ei, prietene, îmi zice, altă dată o să crezi în profeţiile mele? Ţi-am spus eu că noi suntem cei mai tari, şi iată o scrisoare de la mititica: da, o scrisoare, o scrisoare de la ea…“

Scrisoarea era foarte drăgăstoasă; dojeni, plângeri *et caetera;* şi iată-mă din nou poftit la ea acasă.

Cititorule, aici te-ai oprit din citit; ce s-a întâmplat? A! Cred că-nţeleg, ai vrea să vezi scrisoarea. Negreşit că doamna Riccoboni[129] ţi-ar fi arătat-o. Şi sunt sigur că-ti pare rău că n-ai văzut scrisoarea pe care doamna de La Pommeraye a dictat-o celor două mironosiţe. Deşi mi-ar fi fost cu mult mai greu s-o fac decât pe a Agathei, şi nu-mi. Închipui că aim talent cu carul, cred că aş fi scos-o la capăt, dar n-ar fi fost originală; ar fi semănat cu una din sublimele cuvântări scrise cu toptanul de Tit Liviu în *Istoria Romei,* sau de cardinalul Bentivoglio în *Războaiele Flandrei.* Asemenea lucruri citeşti cu plăcere, dar îţi destramă iluziile. Un istoric, când pune pe seama personajelor lui cuvântări pe care ele nu le-au ţinut, poate să pună pe seama lor şi fapte pe care nu le-au înfăptuit. Te rog, deci, să uiţi scrisorile astea două şi să citeşti mai departe.

STĂPÂNUL: M-au întrebat din ce pricină am lipsit atâta, şi le-am răspuns ce mi-a trecut atunci prin cap; s-au mulţumit cu spusele mele, şi toate şi-au reluat mersul obişnuit.

JACQUES: Adică dumneata ţi-ai cheltuit banii mai departe, iar treburile amoroase n-au înaintat nici cu un pas măcar.

STĂPÂNUL: Cavalerul îmi cerea noutăţi şi părea îngrijorat.

JACQUES: Poate că era cu adevărat.

STĂPÂNUL: De ce crezi?

JACQUES: De ce? Fiindcă el…

STĂPÂNUL: Hai, spune tot.

JACQUES: Nici nu mă gândesc; trebuie să-i laşi

---

129 Scrisoare pentru care Diderot are multe cuvinte de laudă, dar nu şl pentru actriţă, care era slabă.

povestitorului…

STAPÂNUL: îmi pare bine că lecţiile mele îţi sunt de folos… într-o bună zi cavalerul m-a poftit să facem o plimbare numai noi doi, singuri. Ne-am dus să ne petrecem ziua la ţară. Am piecat de cu zori. Am prânzit şi am cinat la han; vinul era grozav, şi am băut pe rupte, vorbind despre stăpânire, despre biserică şi despre aventuri amoroase. Niciodată nu-mi arătase cavalerul atâta încredere, atâta prietenie; mi-a povestit toate întâmplările vieţii lui, cu o sinceritate de necrezut, neascultându-mi nici binele, nici răul. El bea, mă pupa, plângea de atâta dragoste; beam îl pupam şi plângeam şi eu, la rândul meu. Dintre toate faptele lui din trecut nu se căia decât de una singură şi zicea c-o să aibă remuşcări până la mormânt.

— Cavalere, i-am spus, destăinuieşte-te unui prieten; aşa o să-ţi uşurezi inima. Hai, spune, despre ce-i vorba? Vreun păcat de nimic, căruia delicateţea ta îi sporeşte greutatea?

— Nu, nu, oftă cavalerul plecându-şi capul pe braţe şi acoperindu-şi obrajii de ruşine; e o mârşăvie de neiertat. Mă crezi? Eu, cavalerul de Saint-Ouin, mi-am înşelat odată, da, mi-am înşelat prietenul!

— Cum s-au petrecut lucrurile?

— Vai! Mergeam amândoi în aceeaşi casă, aşa cum faci tu şi eu. Acolo era o fată ca domnişoara Agathe; el era îndrăgostit, iar eu eram iubit; el se ruina cheltuind pentru ea, iar eu mă bucuram de favorurile ei. Şi n-am avut niciodată curajul să i-o mărturisesc; dar dacă am să-l mai întâlnesc vreodată, am să-i spun totul. Taina asta îngrozitoare pe care o port în fundul sufletului mă copleşeşte, e o povară de care trebuie neapărat să scap.

— N-ar fi rău, cavalere.

— Mă sfătuieşti şi tu s-o fac?

— Sigur că te sfătuiesc.

— Şi cum crezi c-o să ia prietenul meu lucrurile?

— Dacă ţi-e prieten, dacă e om drept, îţi va găsi iertarea în el însuşi: va fi mişcat de sinceritatea şi de căinţa ta; te va lua în braţe; ar face ce-aş face şi eu în locul lui.

— Aşa crezi?

— Aşa cred.

— Şi aşa te-ai purta?

— Fără îndoială…

Atunci cavalerul se ridică deodată, păşeşte spre mine, cu ochii în lacrimi, cu braţele deschise, şi zice:

— Prietene, îmbrăţişează-mă.

— Cum, cavalere! zic eu, adică dumneata...? Eu? Ticăloasa de Agathe?

— Da, prietene; îţi dau cuvântul înapoi, eşti stăpân să faci cu mine ce vrei. Dacă gândeşti, cum gândesc şi eu.

că ocara adusă e de neiertat, nu mă ierta: ridică-te, părăseşte-mă, iar dac-ai să mă mai vezi vreodată nu te mai uita la mine decât cu silă şi lasă-mă cu durerea şi ruşinea mea. Ah, prietene, dacă ai şti cum îmi stăpineşte inima ticăloasa aia mică. M-am născut om de treabă; dă-ţi seama cât m-a făcut să sufăr rolul ruşinos la care m-am coborât. De câte ori nu mi-am întors ochii de la ea, ca să mă uit la tine, gemând din pricina trădădii ei şi a mea. E uluitor că n-ai biţgat niciodată de seamă...

Între timp, ascultând spusele cavalerului, eu stăteam nemişcat ca un Terme pietrificat. Am exclamat:

— Ah! nemernica! Ah. Cavalere, tu, tocmai tu, prietenul meu!

— Da, am fost, şi mai sunt încă:, fiindcă folosesc, ca să te scot din ghearele creaturii ăsteia, o taină care e mai mult a ei decât a mea. Sunt deznădăjduit că n-ai căpătat nimic care să te despăgubească de tot ce-ai făcut pentru ea. (Aici Jacques începu să râdă şi să fluiere.)

Păi ăsta e *Adevărul în vin,* de Colle[130], vei spune. Nu ştii ce vorbeşti, cititorule; tot căutând să faci pe deşteptul, nu eşti decât un dobitoc. Intâlneşti atât de puţin adevărul în vin. Încât se poate spune, dimpotrivă: falsitatea e în vin. Ţi-am spus o grosolănie; îmi pare rău şi-ţi cer iertare.

STÂPÂNUL: încetul cu încetul, mânia mi s-a potolit. L-am îmbrăţişat pe cavaler; el s-a aşezat iar pe scaun, cu coatele rezemate de masă, acoperindu-şi ochii cu palmele; nu cuteza să mă privească.

JACQUES: Cât de mâhnit trebuie să fi fost! Şi ai avut măcar bunătatea să-l mângâi?... (Şi Jacques începu iar să fluiere.)

STÂPÂNUL: Mi s-a părut cel mai nimerit să mă fac că iau lucrurile în glumă. La fiecare vorbă veselă, cavalerul îmi spunea uimit:

— Nu mai există om ca tine; n-ai pereche; preţuieşti de-o sută de ori cât mine. Eu nu cred să fi avut tăria sau mărinimia să-ţi

130 Charles Colle (1709—1783) — autor dramatic francez.

iert asemenea ocară, şi tu glumeşti; e nemaipomenit! Prietene, ce-aş putea face ca să-ndrept răul?... Ah! Nu, nu, asta nu se poate îndrepta. Niciodată, niciodată n-am să uit nici crima mea şi nici bunătatea ta; au săpat două urme adânci, pe care le port aici. Pe una am să mi-o amintesc ca să mă dispreţuiesc, pe cealaltă ca să te admir, ca să-mi sporesc prietenia faţă de tine.

— Hai, cavalere, nu te mai gândi la asta; faci prea mult caz şi de fapta ta, şi de a mea. Să bem mai bine în sănătatea ta. Sau, cavalere, hai să bem în sănătatea mea, dacă nu vrei în a ta...

încetul cu încetul, cavalerul prinse curaj. Îmi povesti toate amănuntele trădării lui, acoperindu-se singur cu o- cările cele mai aspre; îi făcu harcea-parcea şi pe fată, şi pe mamă, şi pe tată, şi pe mătuşă, şi întreaga familie, pe care mi-o înfăţişă ca pe o haită de ticăloşi nedemni de mine, dar cu totul demni de el; astea sunt chiar vorbele lui.

JACQUES: Iată de ce le sfătuiesc eu pe femei să nu se culce cu oameni care se îmbată. Nu-l dispreţuiesc mai puţin pe cavalerul dumitale pentru trăncăneala lui în dragoste decât pentru făţărnicia lui în prietenie. Ce naiba! N-avea decât să fie om cinstit... şi să vorbească de la început... Dar să ştii, domnule, eu stărui să cred că e un golan, o puşlama fără pereche. Nu ştiu cum o să se sfârşească întâmplarea; dar tare mă tem că iar te înşală, chiar în clipa în care, chipurile, îţi deschide ochii. Scoate-mă şi pe mine, şi ieşi şi dumneata, cât mai repede, din hanul ăsta şi din tovărăşia unui astfel de om...

După ce vorbi aşa, Jacques îşi duse plosca la gură, uitând că nu mai avea în ea nici ceai de muşeţel, nici vin. Stăpânul începu să râdă. Jacques tuşi un sfert de ceas fără întrerupere. Stăpânul îşi scoase ceasul şi tabachera şi îşi continuă povestirea pe care aş întrerupe-o, dacă n-ai nimic împotrivă, măcar ca să-l fac pe Jacques să turbeze, dovedindu-i că nu stătea scris în ceruri, după cum credea, că el va fi mereu întrerupt, iar stăpânu-său nu va fi niciodată.

STAPlNUL (către cavaler): – După toate câte mi-ai spus, nădăjduiesc că n-ăi să-i mai vezi de-acum înainte.

— Eu să-i revăd?... Mi se frânge inima doar că plec fără să mă răzbun. Au trădat, au tras pe sfoară, au batjocorit, au despuiat un om cumsecade; s-au folosit de patima şi de slăbiciunea unui alt om cumsecade, căci îndrăznesc încă să mă socotesc astfel, ca să-l mâne într-un şir întreg de grozăvii; au îmboldit doi

prieteni să se urască şi poate chiar să se strângă de gât unul pe altul, căci la urma urmei, dragul meu, recunoaşte că de mi-ai fi descoperit uneltirile ticăloase, brav cum eşti, te-ar fi apucat o asemenea furie…

— Nu, n-aş fi mers până acolo. De ce-aş fi făcut-o?

Şi pentru cine? Pentru un păcat pe care oricine l-ar fi putut săvârşi? Mi-e nevastă? Şi chiar dacă mi-ar fi? Mi-e fiică? Nu; e o mică destrăbălată; şi-ţi închipui că pentru una ca ea… Hai, prietene, dă-o-ncolo şi să bem. Agathe e tânără, zglobie, albă, dolofană, durdulie; stă carnea pe ea, piatră, nu-i aşa? Şi are pielea neasemuit de dulce. Trebuie să fie grozav s-o ai, şi-mi închipui că ai fost destul de fericit în braţele ei. Ca să-ţi uiţi de prieteni.

— Te asigur că dacă nurii cuiva şi plăcerea ar putea uşura un păcat, nimeni pe lume n-ar fi mai puţin vinovat decât, mine.

— Ia stai, cavalere, că dau înapoi; îmi retrag iertarea şi vreau să pun o condiţie, ca să-ţi uit trădarea.

— Vorbeşte, prietene, porunceşte, spune: să mă arunc pe fereastră, să mă spânzur, să mă înec, să-mi înfig un cuţit în piept?…

Şi cât ai clipi, cavalerul ia un cuţit de pe masă, îşi desface gulerul, îşi deschide cămaşa şi, cu privirile rătăcite, îşi repede cu mâna dreaptă cuţitul la încheietura u- mărului sting, părând că nu aşteaptă decât porunca mea ca să-şi ia viaţa, aşa cum făceau cei vechi.

— Nu de asta e vorba, cavalere, lasă-ncolo rabla de cuţit.

— Nu-l las, fiindcă merit; un semn de la tine, şi…

— Îţi spun să lepezi rabla de cuţit; nu-ţi cer atâta, ca să te iert…

Cu toate astea, vârful cuţitului se afla tot deasupra claviculei stângi; îi prind mâna, smulg cuţitul şi i-l arunc cât colo, apoi, apropiindu-i sticla de pahar şi umplându-i-l, îi zic:

— Hai să bem mai întâi; şi-o să afli pe urmă ce cumplită condiţie pun ca să te iert. Vasăzică, Agathe e plină de nuri şi voluptuoasă?

— Ah! prietene, de ce n-o cunoşti şi tu cum o cunosc eu?

— Aşteaptă să ni se aducă o sticlă de şampanie şi-apoi o să-mi povesteşti una din nopţile tale. Trădătorule drag. Numai după aceea am să te iert. H^i, începe; nu m-auzi?

— Ba te-aud.

— Ţi se pare prea aspră condiţia mea?
— Nu.
— Ai căzut pe gânduri?
— Mă gândesc!
— Ce ţi-am cerut?
— Povestea uneia din nopţile mele petrecute cu Agathe.
— Aşa e.

Între timp, cavalerul mă tot măsura din cap până-n picioare şi-şi spunea sieşi: „Are aceeaşi statură şi-i a- proape de aceeaşi vârstă cu mine; şi chiar dacă ar fi vreo deosebire oarecare, pe întuneric, închipuindu-şi că aş fi eu, ea n-ar bănui nimic…”

— La ce te gândeşti, cavalere? Doar paharul ţi-e plin; de ce nu începi?

— Mă mai gândesc, prietene; m-am gândit, gata: îmbrăţişează-mă, o să fim răzbunaţi, da, o să fim. E o mâr- şăvie din partea mea; şi dacă mie nu-mi face nicio cinste, apoi pungăşoaica aia mică o merită din plin. Îmi ceri să-ţi povestesc una din nopţile petrecute cu ea?

— Da; îţi cer oare prea mult?

— Nu; dar dacă în locul unei poveşti, ţi-aş da chiar o noapte?

— Ar fi ceva mai bine.

(Jacques începe să fluiere.)

Cavalerul scoate îndată două chei din buzunar, una mică şi alta mare.

— Cea mică, zice el, e de la uşa din stradă, cea mare e de la anticamera Agathei; iată-le, sunt amândouă în slujba ta. Să-ţi spun cum am făcut eu zilnic, de vreo şase luni încoace; să faci şi tu întocmai. După cum ştii, ferestrele ei dau spre drum. Cât timp le văd luminate, mă plimb pe afară. Un ghiveci cu busuioc pus la vedere e semnalul nostru de înţelegere; atunci mă apropii de intrare, deschid uşa, intru, încui la loc, urc treptele cât pot mai încet, ocolesc prin coridorul cel mic din dreapta; prima uşă la stânga în coridorul ăsta e uşa ei, după cum ştii. Deschid uşa cu cheia cea mare, trec în odăiţa din stânga, unde găsesc o mică lampă de noapte, la lumina căreia mă dezbrac în voie. Agathe lasă uşa camerei întredeschisă; trec şi mă duc s-o întâlnesc în pat. Înţelegi?

— ’ Foarte bine!

— Fiindcă ceilalţi dorm în odăile din preajmă, noi tăcem.

— Şi-apoi cred că aveţi de făcut ceva mai plăcut decât să staţi

la taifas.

— La caz de nevoie, pot să sar din pat şi să mă încui în odăiţă, dar asta nu mi s-a întâmplat încă niciodată. De obicei, ne despărţim cam pe la patru dimineaţa. Dacă plăcerea_ sau odihna ne face să întârziem, ne sculăm amândoi odată; ea coboară, eu rămân în odăiţă, mă îmbrac, citesc, mă odihnesc, aştept să se facă ora de vizită. Apoi cobor, salut, o îmbrăţişez, ca şi cum. Abia atunci aş fi sosit.

— La noapte eşti aşteptat?

— Sunt aşteptat în fiecare noapte.

— Şi-mi laşi mie locul?

— Din toată inima. Nu-mi pare rău că alegi noaptea în locul povestirii; dar aş vrea tare mult să…

— Hai, spune; sunt puţine lucrurile pe care m-aş da înapoi să le fac pentru a te îndatora.

— Aş vrea să rămâi în braţele ei până la ziuă; atunci am să vin eu să vă prind asupra faptului.

— A, nu, cavalere, ar fi o răutate prea mare.

— Răutate prea mare? Nu sunt eu chiar atât de rău pe cât mă crezi. Mai întâi am să mă dezbrac în odăiţă.

— Zău, cavalere, năzdrăvan mai eşti! Şi apoi nu se poate: dacă-mi dai cheile mie, tu n-o să le mai ai.

— Ce prost eşti!

— Ba mi se pare că nu prea.

— De ce n-am intra amândoi odată? Tu o să te duci la Agathe; eu ani să rămân în odăiţă până ce-o să-mi dai un semnal, asupra căruia ne vom înţelege.

— Pe cinstea mea, mi se pare atât de hazliu, atât de trăsnit, că abia mă abţin să nu primesc. Dar dacă stau să socotesc bine, mi-ar place mai mult să las farsa asta pentru una din nopţile următoare.

— A, înţeleg, ai de gând să ne răzbunăm de mai multe ori.

— Dacă n-ai nimic împotrivă.

— S-a făcut.

JACQUES: Cavalerul dumitale mă face să nu mai înţeleg nimic. Îmi închipuiam că…

STAPÂNUL: îţi închipuiai?

JACQUES: Nu, domnule, poţi continua.

STAPÂNUL: Am băut, am spus o sută de năzbâtii, şi despre noaptea care se apropia, şi despre cele ce aveau să urmeze, şi

despre aceea când Agathe se va găsi între cavaler şi mine. Cavalerul redevenise încântător de vesel, şi convorbirea noastră nu era de loc tristă. Mi-a dat şi nişte poveţe pentru purtarea în timpul nopţii, care nu erau toate la fel de uşor de urmat; dar după un lung şir de nopţi bine folosite eram în stare, chiar din prima noapte, să nu-l fac de râs pe cavaler, oricât de neasemuit s-ar fi pretins el, -şi de-aici începură amănuntele nesfâr- şite despre talentele, desăvârşirile şi priceperea Agathei într-ale dragostei. Cavalerul adăugă, cu o artă de necrezut, beţia patimii la beţia vinului. Clipa aventurii sau a răzbunării mi se părea că ’se lasă prea mult aşteptată; ne-am ridicat, totuşi, de la masă. Cavalerul plăti; era pentru prima dată când se întâmpla asta. Ne-am urcat în trăsură; eram beţi amândoi; vizitul şi valeţii noştri erau şi mai beţi decât noi.

Ce m-ar împiedica, cititorule, să trântesc vizitiul, caii, trăsura, stăpânii şi valeţii într-o râpă 7 Dacă te sperie râpa, atunci ce m-ar împiedica să-i duc vii şi nevătămaţi în oraş, unde aş face trăsura lor Bă se lovească de o altă trăsură, în care aş pune alţi tineri beţi? Ar fi rost de ocări, de o ceartă, de săbii trase din teacă, de o încăierare în toată regula. Şi ce m-ar împiedica, dacă nu-ţi plac încăierările, să pună în locul acestor tineri pe domnişoara

Agathe şi pe una din mătuşile ei? Dar nu s-a întâmplat nimic din toate astea. Cavalerul şi stăpânul lui Jacques ajung la Paris. Stăpânul îmbracă veşmintele cavalerului.

E miezul nopţii; se găsesc sub ferestrele Agathei; lumina se stinge; ghiveciul cu busuioc e la locul lui. Cei doi mai dau o raită de la un capăt la altul al străzii, cavalerul reamintindu-i prietenului său lecţia. Apoi se apropie de poartă; cavalerul deschide, îl vâră pe stăpânul lui Jacques, păstrează cheia de la uşa de-afară, pleacă, şi a- cum, după amănuntele acestea date pe scurt, să-l lăsăm pe stăpânul lui Jacques să ia din nou cuvântul:

— Casa îmi era cunoscută; urc în vârful picioarelor, descui uşa de la coridor, o încui la loc, intru în odăiţă, unde găsesc mica lampă de noapte;.mă dezbrac; uşa camerei era întredeschisă; trec; mă îndrept înspre alcovul unde Agathe nu adormise încă. Dau perdelele la o parte şi pe dată simt două braţe goale cuprinzându-mă şi trăgându-mă spre pat; mă las în voia lor, mă culc, sunt copleşit de mingâieri, le înapoiez şi eu. Iată-mă cel

mai fericit muritor din lume; şi mai sunt şi acum, când...

...când stăpânul lui Jacques observă că Jacques dormea sau se prefăcea că doarme:

— Dormi! strigă el. Dormi,» marţafoiule, în momentul cel mai interesant al povestirii mele!...

Şi tocmai la momentul ăsta îl pândea Jacques să a- jungă.

— Ai să te trezeşti?

— Nu cred.

— De ce?

— Păi, dacă mă trezesc eu, s-ar putea să mi se trezească şi boala de gât, şi cred că-i mai' bine să ne odihnim amândoi...

Şi iată-l pe Jacques lăsându-şi capul să-i pice în piept.

— O să-ţi frângi gâtul.

— Nici vorbă că da, dacă aşa stă scris; dumneata nu feşti în braţele domnişoarei Agathe?

— Ba da.

— Şi te simţi bine acolo?

— Foarte bine.

— Atunci rămâi unde eşti.

— Îţi convine să-mi spui să r&mân.

— Rămâi măcar până aflu povestea plasturelui lui Desglands.

STAPÂNUL: Te răzbuni, trădătorule.

JACQUES: Şi chiar dac-ar fi aşa, stăpâne, după ce mi-ai tăiat povestea dragostei mele prin o mie de întrebări şi prin tot atâtea toane, fără să auzi măcar un murmur din partea mea, n-aş putea să te rog şi eu s-o în- trerupi pe-a dumitale, ca să-mi spui povestea plasturelui bunului Desglands, faţă de care sunt atât de îndatorat, fiindcă m-a scos de la felcer în clipa când, nemaiavând bani, nu ştiam ce să mă fac, şi la el am cunoscut-o pe Denise. Denise fără de care nu ţi-aş fi spus o vorbă în tot timpul călătoriei noastre? Stăpâne, dragă stăpâne, spune-mi te rog povestea plasturelui lui Desglands; poţi s-o spui în cât de puţine cuvinte ţi-o plăcea, că aţipeala care m-a cuprins tot o să se-mprăştie, şi poţi fi sigur că voi asculta cu toată luarea-aminte.

STAPÂNUL (înălţând din umeri): în vecinătatea lui Desglands trăia o văduvă încântătoare, care se asemăna în multe privinţe cu o curtezană vestită din secolul trecut. Cuminte din chibzuinţă, desfrinată din fire, părându-i rău a doua zi de prostia făcută în ajun, şi-a petrecut toată viaţa trecând de la plăceri la

remuşcări şi de la remuşcări la plăceri, fără ca deprinderea plăcerii să-i înăbuşe remuşcările, fără ca obişnuinţa remuşcărilor să-i înăbuşe pofta de plăceri. Eu am cunoscut-a în ultimele ei clipe; spunea că scapă, în sfârşit, de doi mari vrăjmaşi.. Soţul ei, îngăduitor faţă de singurul păcat pentru care ar fi putut-o mustra, a compătimit-o cât timp a trăit şi a regretat-o multă vreme după ce a murit. Susţinea că ar fi fost la fel de caraghios să-şi împiedice nevasta să iubească, pe cât ar fi fost dacă ar fi împiedicat-o să bea. Îi ierta sumedenia de cuceriri, pentru gustul delicat de care ea dădea dovadă în alegerea curtezanilor. Femeia asta n-ar fi primit nici în ruptul capului curtea unui neghiob sau a unui ticălos: favorurile ei au fost întotdeauna răsplata talentului sau a cinstei. A spune despre un bărbat că era sau că fusese ibovnicul ei însemna să depui mărturie asupra marilor lui merite. Fiindcă se ştia uşuratică, ea nu se lega să fie credincioasă. „În viaţa mea n-am făcut decât un singur jurământ fals, spunea ea: cel făcut prima dată.“ îi rămâneai prieten şi dacă pierdeai simţământul avut faţă de ea, şi dacă-şi pierdea ea sinu ţământul pe care i-l inspiraseşi. Nicicând n-a existat pildă mai grăitoare a contrastului dintre un suflet cinstit şi nişte moravuri desfrânate. Nu s-ar fi putut spune că femeia asta a avut moravuri; şi trebuia să mărturiseşti, totuşi că greu s-ar fi putut găsi o fiinţă mai cinstită. Duhovnicul ei o vedea rareori la picioarele altarului; dar îi găsea oricând punga deschisă pentru săraci. Despre religie şi despre legi spunea, în glumă, că sunt o pereche de cârji care nu trebuiesc răpite celor cu picioarele slabe. Femeile, care se temeau s-o aibă prietenă din pricina soţilor, o doreau pentru copiii lor.

JACQUES *(după ce spuse printre dinţi): O* să-mi plăteşti tu portretul ăsta blestemat, *(adăugă*): Ai fost îndrăgostit de femeia asta?

STÂPÂNUL: Aş fi fost, fără îndoiala, dacă nu s-ar fi grăbit Desglands să mi-o ia înainte. Desglands îşi pierdu minţile…

JACQUES: Domnule, oare povestea plasturelui şi a- ceea a dragostei lui Desglands sunt atât de legate una de alta, încât nu pot fi despărţite?

STĂPÂNUL: Ba pot fi despărţite; plasturele este doar un incident, pe când povestea cuprinde tot ce s-a petrecut în vremea când se iubeau.

JACQUES: Şi s-au petrecut multe lucruri?

STĂPÂNUL: Multe.

JACQUES: În cazul ăsta, dacă o să-l lungeşti pe fiecare aşa cum ai lungit portretul eroinei, n-o să mai terminăm nici până la paştile cailor, şi s-a zis cu povestea dragostei mele şi a dumitale.

STĂPÂNUL: Ascultă, Jacques, de ce mă zăpăceşti? N-ai văzut la Desglands un copilaş?

JACQUES: Unul răutăcios, neobrăzat şi bolnăvicios? Ba da, l-am văzut.

STĂPÂNUL: E copilul din flori al lui Desglands şi al frumoasei văduve.

JACQUES: Ţâncul ăsta o să-i dea multă bătaie de cap. Şi cum e singurul lui copil, sunt motive serioase să nu iasă din el decât o secătură; ştie că va fi bogat, deci încă un motiv serios să nu ajungă decât o secătură.

STĂPlNUL: Şi, cum e bolnăvicios, nu-l învaţă nimic; nu-l struneşte, nu i se împotriveşte la nimic; iată al treilea motiv serios ca să nu ajungă decât o secătură.

JACQUES: într-o noapte, dracul de copil a început să zbiere ca din gură de şarpe. Se sperie toţi ai casei; dau fuga. El vrea să se trezească taică-său.

— Tăticu doarme.

— N-are a face; vreau eu să se scoale, aşa vreau, aşa vreau...

— E bolnav.

— N-are a face, trebuie să se scoale, aşa vreau, aşa vreau...

Desglands e trezit; îşi pune halatul pe umeri, soseşte.

— Iată-mă că am venit, micutule. Ce vrei?

— Vreau să fie aduşi aici.

— Cine?

— Toţi câţi sunt în castel.

Sunt aduşi toţi; stăpâni, slugi, străini, cei care mâncau acolo; Jeanne, Denise, eu cu genunchiul meu bolnav, toţi, în afară de-o bătrână portăreasă neputincioasă, căreia i se dăduse un adăpost într-o cocioabă cam la un sfert de leghe de castel. Ţâncul vrea să se ducă cineva după ea.

— Copile, e miezul nopţii.

— Aşa vreau, aşa vreau.

— Ştii doar că locuieşte departe.

— Aşa vreau, aşa vreau.

— Ştii doar că e bătrână şi că n-ar putea umbla.

— Aşa vreau, aşa vreau.

Trebuia ca biata portăreasă să vină; mai bine zis fu adusă, căci decât să facă drumul singură, mai bine ar fi mâncat ţărână. După ce ne-am adunat cu toţii, puştiul vru să fie dat jos din pat şi îmbrăcat. Iată-l dat jos şi îml>răcat. Apoi vru să trecem toţi în salonul cel mare, iar el să fie pus în jilţul cel mare al lui tăticu. S-a făcut şi asta. Are chef să jucăm hora în jurul lui. Şi noi începem să jucăm hora. Dar cu adevărat de necrezut e ce s-a întâmplat după asta…

STĂPÂNUL: Cred că de rest o să mă scuteşti.

JACQUES: Nu, nu, domnule, o să auzi şi restul…

Doar nu-ţi închipui că poate cineva să-mi facă un portret al mamei lung cât o zi de post şi să scape nepedepsit…

STAPÂNUL: Jacques, te fac praf.

JACQUES: Cu atât mai rău pentru dumneata.

STĂPÂNUL: Ţi-a rămas la inimă lungul şi plictisitorul portret al văduvei; dar cred că mi l-ai răsplătit îndeajuns cu lunga şi plictisitoarea povestire a toanei copilului.

JACQUES: Dacă aşa crezi, spune mai departe povestea tatălui; dar fără portrete, stăpâne; urăsc de moarte portretele.

STĂPÂNUL: De ce le urăşti?

JACQUES: Fiindcă sunt atât de puţin fidele, încât, dacă din întâmplare te întâlneşti cu originalele, nu le recunoşti de loc. Povesteşte-mi faptele, repetă-mi vorbă cu vorbă spusele, şi-am să-mi dau curând seama cu ce fel de om am de-a face. O vorbă sau un gest mi-au dezvăluit uneori mai mult decât trăncăneala unui oraş întreg.

STĂPÂNUL: într-o zi, Desglands…

JACQUES: Când dumneata lipseşti de acasă, intru câteodată în bibliotecă şi iau vreo carte; de obicei aleg o carte de istorie.

STĂPlNUL’: într-o zi, Desglands…

JACQUES: O răsfoiesc sărind peste toate portretele.

STĂPÂNUL: într-o zi, Desglands…

JACQUES: Iartă-mă, stăpâne, îmi dădusem drumul şi trebuia să merg până la capăt

STĂPÂNUL: Şi-ai ajuns?

JACQUES: Am ajuns.

STĂPÂNUL: Într-o zi, Desglands o pofti la masă pe frumoasa văduvă. Împreună cu alţi boieraşi de prin împrejurimi. Domnia lui Desglands se apropie de sfârşit; şi printre oaspeţi se afla unul

către care începuse să încline nestatornicia ei. Erau cu toţii la masă. Desglands şi rivalul lui stând unul lângă altul, în faţa frumoasei văduve. Desglands îşi folosi toată isteţimea ca să însufleţească discuţiile; îi spunea văduvei vorbele cele mai curtenitoare; dar ea, cu gândul în altă parte, n-auzea nimic şi-şi ţinea privirea aţintită asupra rivalului. Desglands avea în mână un ou proaspăt; un tremur pricinuit de gelozie îl face să încleşteze pumnul, iar oul, ţâşnind din coajă.

se împrăştie pe obrajii vecinului. Acesta ridică mâna. Des-Slands îi prinde pumnul, îl opreşte şi-i şopteşte la ureche: „Domnule, socotesc că l-am primit…“ Se lăsă o tăcere a- dâncă; frumoasei văduve i se face rău. Ospăţul a fost scurt şi trist. Când s-au ridicat de la masă, ea i-a chemat pe Desglands şi pe rivalul lui într-o încăpere separată; şi a făcut tot ce cuviinţa îngăduie unei femei să facă pentru a-i împăca; i-a rugat, a plâns, a leşinat, dar serios; îi strângea mâinile lui Desglands, îşi întorcea ochii muiaţi în lacrimi spre celălalt. Unuia îi zicea: „Spui că mă iubeşti!…“. Celuilalt: „Spui că m-ai iubit iar a- mândurora: „Şi îmi vreţi pieirea, vreţi să mă faceţi de râs, să mă faceţi urâtă şi dispreţuită în tot ţinutul! Oricare dintre voi îi va lua viaţa rivalului, să ştie că eu n-am să-l mai revăd niciodată; n-o să-mi mai poată fi nici prieten, nici iubit; îi făgăduiesc o ură care nu mi se va stinge decât o dată cu moartea…" Apoi iar o apuca leşinul, şi leşinând spunea: „Bărbaţi fără inimă, scoateţi-vă spadele şi împlântaţi-le în sânul meu; dacă în clipa morţii v-aş vedea îmbrăţişându-vă, mi-aş da sufletul fără părere de rău…“ Desglands şi rivalul său stăteau neclintiţi sau îi dădeau ajutor când o apuca leşinul şi câteva lacrimi le picurau din ochi. În cele din urmă, aii trebuit să se despartă. Frumoasa văduvă a fost dusă acasă mai mult moartă decât vie.

JACQUES: Ia spune, domnule, ce nevoie aveam eu de portretul femeii ăsteia? N-aş fi ştiut acum la fel de bine ce mi-ai spus?

STÂPÂNUL: A doua zi, Desglands se duse în vizită la frumoasa lui necredincioasă; acolo îşi întâlni rivalul. Şi care n-a fost mirarea rivalului şi a văduvei văzându-l pe Desglands cu obrazul drept acoperit cu un cerc mare de mătase neagră.

— Ce-i asta? întrebă văduva.

DESGLANDS: Nu-i nimic.

RIVALUL SAU: O mică inflamaţie?

DESGLANDS: O să-mi treacă.

După ce mai stătură puţin de vorbă. Desglands plecă, şi, ieşind, îi făcu un semn rivalului, care îl înţelese pe deplin. Acesta coborî şi, ajunşi în stradă, apucară unul într-o parte, celălalt în cealaltă parte; se reîntâlniră în dosul grădinilor frumoasei văduve, se bătură, şi rivalul lui Desglands rămase la pământ, rănit grav, dar nu mortal, în timp ce rănitul e dus acasă, Desglands se întoarce la văduva lui, se aşază şi mai stă puţin de vorbă despre întâmplarea din ajun. Ea îl întrebă ce înseamnă ben- ghiul uriaş şi caraghios care îi acoperă obrazul. El se ridică, se uită în oglindă. „într-adevăr, îi răspunde, îl găsesc şi eu cam prea mare...“ Desglands ia foarfecele doamnei, îşi desprinde peticul de mătase, îl îngustează cu un deget sau două. Îl pune la loc şi o întreabă pe văduvă:

— Cum îţi par acum?

— Cu un deget sau două mai puţin caraghios decât înainte.

— Tot e ceva.

Rivalul lui Desglands se vindecă. Urmează al doilea duel, din care tot Desglands iese învingător; şi aşa, de vreo cinci sau şase ori la rând; şi de fiecare dată Desglands îşi îngustează peticul de mătase, câte un pic, pu- nându-şi-l apoi la loc, pe obraz.

JACQUES: Şi cum s-a terminat aventura? Când m-au dus la castelul lui Desglands, mi se pare că el nu mai purta peticul negru.

STÂPÂNUL: Nu-l mai purta. Sfârşitul aventurii a fost moartea frumoasei văduve. Faptul că s-a chinuit atâta i-a distrus până la urmă sănătatea, şi aşa destul de şubredă.

JACQUES: Dar Desglands?

STÂPÂNUL: într-o zi, pe când ne plimbam împreună, el a primit un bilet, l-a desfăcut şi a spus: „Era o fiinţă foarte de treabă, dar n-aş putea fi mâhnit că a >murit...“ Şi, pe loc, şi-a smuls de pe obraz ce-i mai rămăsese din peticul negru, ajuns după atâtea ajustări aproape de mărimea unui benghi obişnuit. Iată povestea lui Desglands. Eşti mulţumit, Jacques? Şi pot nădăjdui că vei asculta povestea dragostei mele sau măcar vei spune mai departe povestea dragostei tale?

JACQUES: Niciuna. Nici alta.

STÂPÂNUL: Pentru care motiv?

JACQUES: Păi fiindcă e prea cald, eu sunt ostenit, locşorul ăsta e foarte plăcut, sub copacii de colo vom avea umbră şi,

răcorindu-ne pe malul gârlei, ne-om odihni.

STAPlNUL: N-am nimic împotrivă; dar guturaiul

JACQUES: Mi se trage de la căldură; şi, cum spun medicii, cui pe cui se scoate.

STĂPÂNUL: Ceea ce e adevărat pentru lucrurile sufleteşti, ca şi pentru cele trupeşti. Am băgat de seamă ceva destul de ciudat: că nu există nicio maximă morală din care să nu se facă un aforism pentru medicină; şi că, tot aşa, puţine sunt aforismele medicinei din care să nu se poate face o maximă morală.

JACQUES: Aşa trebuie să fie.

Amândoi descalecă şi se tolănesc pe iarbă; Jacques îi zice stăpânului său:

— Veghezi sau dormi? Dacă veghezi, dorm eu; dacă dormi dumneata, veghez eu.

Stăpânul îi zice:

— Dormi, dormi liniştit.

— Vasăzică, mă pot bizui că vei veghea? Fiindcă de data asta am putea pierde doi cai.

Stăpânul îşi scoate ceasul şi tabachera. Jacques se porneşte pe somn; dar se trezeşte mereu, tresărind şi plesnindu-şi palmele una de alta, în vânt. Stăpânu-său îi zice:

— Cu cine naiba te lupţi?

JACQUES: Cu muştele şi cu ţânţarii. Tare-aş vrea să aflu la ce-or fi folosind lighioanele astea supărătoare.

STĂPÂNUL: Şi, fiindcă nu ştii, îţi închipui că nu sunt de niciun folos? Natura n-a făcut nimic nefolositor şi de prisos.

JACQUES: Cred şi eu; o dată ce un lucru este, înseamnă că trebuie să fie.

STĂPÂNUL: Când ai prea mult sânge sau ai sânge stricat, ce faci? 11 chemi pe felcer şi el îţi scoate două sau trei lighenaşe. Ei bine, ţânţarii ăştia de care te plângi sunt un stol de felceri înaripaţi care vin să te înţepe cu lanţetele lor şi să-ţi ia sânge, picătură cu picătură.

JACQUES: Da, numai că mi-l ia anapoda, fără să ştie dacă am prea mult sau prea puţin. la cheamă un ofticos aici şi-ai să vezi dacă micuţii felceri înaripaţi n-au să-l pişte şi pe el. Nu se gândesc decât la ei, şi totul în natură se gândeşte la sine şi numai la sine. Ce-are a face că le dăunează altora, dacă ţie ţi-e bine?...

Apoi plesnea iar aerul cu palmele şi zicea;

— Lua-i-ar dracu de felceri înaripaţi şi mititei!

STĂPÂNUL: Jacques, cunoşti fabula cu Garo1?

JACQUES: Da. (

STĂPÂNUL: Cum o găseşti?

JACQUES: Proastă.

STĂPÂNUL: Uşor de zis.

JACQUES: Şi uşor de dovedit. Dacă în locul ghindelor, în stejar ar fi crescut dovleci, crezi că bietul Garo s-ar mai fi culcat, sub un stejar? Şi de vreme ce nu s-ar fi culcat sub un stejar, i-ar mai fi păsat lui, pentru salvarea nasului, dacă din stejar cad dovleci sau ghinde? Fabule din astea să citeşti copiilor dumitale.

STĂPÂNUL: Nu-mi dă voie un filosof cu un nume ca al tău 2.

JACQUES: Păi fiecare îşi are părerile lui, iar Jean- Jacques nu e Jacques.

STĂPÂNUL: Cu atât mai rău pentru Jacques.

JACQUES: Cine, poate şti de-i mai rău ori mai bine, până nu ajunge la ultimul cuvânt al ultimului rând de pe fila pe care o ocupă în marele hrisov?

STĂPÂNUL: La ce te gândeşti?

JACQUES: Mă gândesc că. În timp ce dumneata îmi vorbeai, iar eu îţi răspundeam, dumneata îmi vorbeai fără să vrei, iar eu îţi răspundeam tot fără să vreau.

STĂPÂNUL: Şi apoi?

JACQUES: Apoi? Că eram amândoi nişte maşini vii, care gândesc.

STĂPÂNUL: Şi acum ce vrei?

JACQUES: Pe cinstea mea; acum e tot la fel. Şi în amândouă maşinile se mişcă o rotiţă în plus.

STĂPÂNUL: Şi rotiţa asta…?

JACQUES: Să mă ia naiba dacă pot să cred că se mişcă fără să aibă o cauză. Căpitanul meu zicea: „Găseşte o cauză şi o să urmeze îndată un efect; dintr-o cauză slabă – un efect slab; dintr-o cauză vremelnică

— Un efect vremelnic; dintr-o cauză care se întrerupe şi reîncepe – un efect aşijderea; dintr-o cauză stăvilită

— Un efect domolit; dintr-o cauză oprită – un efect nul“.

STÂPÂNUL: Eu însă parcă simt inlăuntrul meu că sunt liber, aşa cum simt că gândesc.

JACQUES: Căpitanul meu zicea: „Asta simţi acum, când nu

vrei nimic; dar dacă ai vrea să te arunci din şa, în goana calului?“

STÂPÂNUL: Află că m-aş arunca.

JACQUES: Şi ai face-o cu dragă inimă, fără să stai de loc pe gânduri, cu aceeaşi plăcere cu care ai descăleca la uşa unui han?

STAPÂNUL: Nu tocmai aşa; dar ce-are a face, din moment ce mă arunc şi dovedesc că sunt liber.

JACQUES: Căpitanul meu zicea: „Cum! nu-ţi dai seama că, dacă nu te contraziceam eu. Nu ţi-ar fi trăsnit niciodată prin minte să-ţi frângi gâtul? Deci eu sunt acela care te apuc de picioare şi te arunc jos din şa. Iar prin căderea dumitale, dacă dovedeşti ceva, apoi nu dovedeşti că eşti liber, ci că eşti ţicnit.” Şi mai zicea căpitanul meu că cine foloseşte, libertatea fără rost nu dovedeşte altceva decât că e un adevărat maniac.

STAPÂNUL: Asta e prea tare pentru mine; dar, în ciuda căpitanului tău şi în ciuda ta, eu tot am să cred că vreau când vreau.

JACQUES: Păi dacă eşti şi ai fost totdeauna stăpân pe voinţa ta, de ce n-ai chef acum să iubeşti o maimu- ţică? Şi de ce n-ai încetat s-o mai iubeşti pe Agathe de câte ori ai vrut? Trei sferturi din viaţă, stăpâne, ni le petrecem voind, dar nesăvârşind.

STĂPÂNUL: Ai dreptate.

JACQUES: Şi săvirşind fără să vrem.

STĂPÂNUL: Poţi să mi-o dovedeşti?

JACQUES: Dacă mi-o ceri.

STĂPÂNUL: Ţi-o cer.

JACQUES: Atunci am s-o fac şi hai să vorbim despre altceva…

După rostirea balivernelor ăstora şi a altora cam de acelaşi soi, tăcură şi unul Şi celălalt; Jacques, săltându-şi uriaşa lui pălărie, adevărată umbrelă pentru vreme ploioasă, umbrar pe timp de arşiţă, obroc pe orice fel de vreme, altar întunecos sub care unul dintre cele mai mi. Nunate minţi din câte au existat vreodată consulta destinul atunci când se ivea prilejuri cu totul deosebite;…dacă marginile. Pălăriei acesteia erau ridicate, mutra lui Jacques părea până cam pe la mijlocul trupului; când erau pleoştite, abia-l lăsau să vadă la câţiva paşi înaintea lui; şi de-aici căpătase deprinderea de-a umbla cu nasul în vânt; şi de-aceea se putea spune despre pălăria lui:

Os *illi sublime dedit, coelumque tueri Jussit, et erectos ad*

sidera tollere vultus.1

Ovidiu, *Metarn.,* lib. I, v. 85.

Săltându-şi deci uriaşa pălărie şi plimbându-şi privirile în zare, Jacques zări un plugar care îşi stâlcea în bătaie, de pomană, unul din cei doi cai înhămaţi la plug. Calul tânăr şi viguros, se trântise pe brazdă, iar plugarul îl scutura degeaba de hăţuri, îl ruga, îl amenința, ŞI în- jura. Îl lovea; dobitocul rămânea neclintit, refuzând cu încăpăţânare să se scoale.

După ce se gândi puţin la priveliştea asta, Jacques îi spuse stăpânului său, care privise de asemenea cu luare- aminte:

— Ştii ce se petrece acolo, domnule?

STÂPÂNUL: Ce altceva vrei să se petreacă decât cţ văd?

JACQUES: Nu bănuieşti nimic?

STÂPÂNUL: Nu. Dar tu ce bănuieşti?

JACQUES: Bănuiesc că netotul, trufaşul, trândavul dobitoc e un orăşean, care, mândru că mai înainte a fost cal de şa, dispreţuieşte plugul; şi ca să spun tot, într-un cuvânt, bănuiesc că e calul dumitale, simbolul lui Jacques aici de faţă, şi a altor laşe, secături de teapa lui, care au plecat de la ţară ca să vină să poarte veşminte de slugă în Capitală şi cărora le-ar place mai mult să-şj

* Omului chip înălţat dărui ca să cate spre ceruri.

Faţa în sus îndreptând, să-şi ridice privirea la aştri.

(Ovidiu, *Metamorfoze,* în româneşte de Maria Valeria Pe. Trescu, E.S.P.L.A., 1957).

cerşească pâinea pe străzi, sau să crape de foame, decât să se întoarcă la plugărie, cea mai folositoare şi mai vrednică de cinstire dintre meserii.

Stăpânul începu să râdă; iar Jacques, adresându-se plugarului care nu-l auzea, zise:

— Biet om, dă-i, dă-i până n-oi mai putea; s-a nărăvit, şi multe şfichiuri ai să-ţi mai rupi la bici până ce-o să-l deprinzi pe ticălosul ăsta cu adevărata demnitate a muncii şi cu un pic de poftă pentru trudă…!

Stăpânul râdea mereu. Jacques, mai din milă, mai din silă, înaintă spre plugar, dar nu făcu nici două sute de paşi când, întorcându-se către stăpânu-său, începu să strige:

— Domnule, vino repede încoa; e calul dumitale, e calul dumitale!

Şi chiar era, într-adevăr. Abia îl recunoscu animalul pe

Jacques şi pe stăpânul lui. Că se şi ridică deodată, îşi scutură coama, necheză, se săltă în două picioare şi îşi apropie cu duioşie botul de al tovarăşului său. În acest timp, Jacques, mâniat mormăia printre dinţi:

— Nemernicule, derbedeule, trândavule. Ce dracu m-o fi oprind să nu-ţi trag vreo câteva cotonoage?...

Stăpânu-său, dimpotrivă, îl pupa, îl mângâia cu o mână pe spate, iar cu cealaltă îl bătea uşurel pe crupă şi, a- proape plângând de bucurie, spunea:

— Căluţul meu, bietul meu căluţ, iată că te-am regăsit!

Plugarul nu ştia ce să mai creadă.

— După câte văd, boierule, calul ăsta a fost al dum- nevoastră; dar după lege e şi al meu; l-am cumpărat la ultimul târg care s-a ţinut pe aici. Dacă vreţi să-l luaţi înapoi pentru două treimi din cât m-a costat, mi-aţi face un mare bine, fiindcă nu-mi foloseşte la nimic. Când e vorba să-l scoţi din grajd îl apucă năbădăile; iar când trebuie să-l înhami e şi mai şi; dacă ajunge pe câmp, se culcă şi mai bine s-ar lăsa ucis decât să dea o mână de ajutor sau să rabde un sac pe spinare. Boierilor, fiţi vă rog atât de milostivi şi scăpaţi-mă de dobitocul ăsta afurisit. E el frumos, dar nu-i bun decât să tropăie sub călăreţ, şi asta mie nu-mi vine de loc la socoteală... Jac- ques şi stâpinu-său îi propuseră un schimb cu oricare din. Caii lor care i-ar fi fost mai pe plac; plugarul primi, şi călătorii noştri se întoarseră la pas spre locşorul unde se odihniseră, de unde văzură mulţumiţi cum calul cedat plugarului îşi începea fără silă noua lui muncă.

JACQUES: Ei, ce mai ai de zis, domnule?

STÂPlNUL: Ce să mai zic? Fără îndoială că eşti inspirat; de te-o fi inspirat Dumnezeu sau Diavolul, habar n-am. Jacques, dragul meu, tare mă tem să nu-l ai pe dracu în tine.

JACQUES: De ce pe dracu?

STĂPÂNUL: Fiindcă faci minuni, iar dogmele tale sunt foarte suspecte.

JACQUES: Şi ce-au a face dogmele pe care le mărturiseşti cu minunile pe care le faci?

STĂPÂNUL: Văd că nu l-ai citit pe Dom la Taste

JACQUES: Şi ce spune Dom la Taste ăsta, pe care nu l-am citit?

STĂPÂNUL: Spune că şi Diavolul face minuni, la fel ca şi Dumnezeu.

JACQUES: Şi atunci cum deosebeşte el minunile Diavolului de minunile lui Dumnezeu?

STĂPÂNUL: După dogmă. Dacă dogma e bună, minunile sunt ale lui Dumnezeu; dacă e rea, minunile sunt ale Diavolului.

JACQUES *(aici Jacques mai întâi începe să fluieret apoi spune*): Şi cine o să mă înveţe pe mine, un biet neştiutor, dacă dogma unui făcător de minuni e bună sau rea? Hai, domnule, să încălecăm pe dobitoacele noastre. Ce-ţi pasă dacă ţi-ai regăsit calul cu ajutorul lui Dumnezeu sau cu al lui Belzebut? Crezi că n-o să meargă la fel de bine?

STĂPÂNUL: Nu. Totuşi, Jacques, dacă ai fi bântuit de Diavol...

JACQUES: Ce leac s-ar găsi?

STĂPÂNUL: Leacul? Până la slujba de alungare a Diavolului, leacul ar fi să nu mai bei decât agheasmă.

JACQUES: Eu, domnule, să fiu silit să beau apă J Jacques silit să bea agheasmă! Prefer să-mi fie trupul bân- tuit de o mie de legiuni diavoleşti decât să, beau un singur strop de apă, sfinţită sau nu. N-ai băgat de seamă până acum că sunt hidrofob?...

Cum! *hidrofob?* A zis Jacques hidrofob?... Nu, cititorule, nu; mărturisesc că vorba nu e a lui. Îmi aparţine. Dar te poftesc să citeşti cu aceeaşi asprime critică o scenă de comedie sau de tragedie, un singur dialog, ori- cât de bine făcut ar fi şi mă îndoiesc că n-ai să găseşti vorbe de-ale autorului puse în gura personajelor sale. Jacques o fi zis: „N-ai băgat încă de seamă, domnule, că la vederea apei mă apucă năbădăile?...“ Ei şi? Spunând altfel decât el, eu am vorbit mai puţin adevărat, dar mai pe scurt.

încălecară pe cai; şi Jacques îi zise stăpânului său:

— Ajunseseşi cu amorurile dumitale la clipa când, după ce-ai fost de două ori fericit, te pregăteai pesemne să mai fii şi a treia oară.

STAPÂNUL: Când, deodată, uşa coridorului se deschide. Şi camera se umple de o gloată de oameni care încep să umble de colo-colo, gălăgioşi; zăresc luminile, aud glasurile bărbaţilor şi ale femeilor care vorbesc toţi odată. Perdelele patului sunt trase cu putere în lături şi-i zăresc pe tată, mamă, mătuşi, veri, verişoare, şi un comisar care începe să vorbească cu gravitate:

— Domnilor şi doamnelor, lăsaţi gălăgia; e prins a- supra faptului; domnul e un om de onoare: n-are decât o singură cale ca să îndrepte răul; şi sunt sigur c-o să prefere s-o urmeze de

bunăvoie decât să se vadă silit de legi…

La fiecare vorbă rostită, comisarul era întrerupt de tată şi de mamă, care mă copleşeau cu mustrări; de mătuşă şi verişoare, care-i dădeau Agathei cele mai necruţătoare denumiri. Agathe îşi trăsese velinţele peste cap. Eu rămăsesem înmărmurit şi nu mai ştiam ce să zic. Comisarul îmi spuse batjocoritor: „Domnule, văd că vă simţiţi foarte bine, totuşi trebuie să ne faceţi plăcerea de-a vă scula şi de-a vă îmbrăca…” Ceea ce am şi făcut, dar cu hainele mele, puse pe ascuns în locul veşmintelor cavalerului. Fu adusă o masă; comisarul începu să întocmească procesul-verbal. În acest timp, mama abia putea fi oprită să nu-şi stâlcească fiica în bătaie, iar tatăl îi spunea: „Binişor, nevastă, binişor; dacă o să-ţi omori fata în bătaie, n-o să fie nici mai bine, nici mai rău. O să se facă totul cum e mai bine…“ Ceilalţi se aşezaseră pe scaune şi pe feţele lor se citea fie îndurare, fie indignare, fie mânie. Tatăl, dojenindu-şi din când în când nevasta, îi spunea: „Uite ce înseamnă să nu, veghezi la purtarea fiică-ti…“ Iar ea îi răspundea: „Cu înfăţişarea lui atât de cuminte şi cinstită, cine ar fi crezut…“ Ceilalţi păstrau tăcere. După ce procesul-verbal fu întocmit, mi-l citiră; şi cum nu cuprindea decât adevărul, l-am semnat şi am plecat împreună cu comisarul, care m-a rugat, foarte binevoitor, să mă urc într-o trăsură aflată la poartă, de unde m-a condus, cu un alai destul de numeros, de-a dreptul la For-l’Eveque…

JACQUES: La For-l’Eveque! în puşcărie!

STÂPÂNUL: în puşcărie; şi pe urmă să te ţii ce mai proces dezgustător! Mi se cerea nici mai mult nici mai puţin decât să mă însor £U domnişoara Agathe; părinţii ei nici nu voiau să audă despre o altfel de împăcare. De cu zori, cavalerul se ivi în celula mea. Ştia tot. Agathe era deznădăjduită; părinţii ei turbaseră; el îndurase cele mai cumplite mustrări pentru făţarnicul prieten adus în casă; în primul rând el era vinovat de nenorocirea lor şi de necinstirea fetei; bieţii oameni îţi făceau milă. Cavalerul ceruse să-i vorbească Agathei între patru ochi; şi abia dacă i se îngăduise s-o facă. Agathe voise să-i scoată ochii, îi spusese cele mai groaznice cuvinte. El se aşteptase la toate astea; o lăsase să-şi potolească mânia, după care încercase s-o împingă la ceva mai chibzuit.

— Dar fata, adăugă cavalerul, spunea un lucru la care nu ştiam ce să, răspund: „Tata şi mama m-au prins cu prietenul

tău; să le spun că, culcându-mă cu el, credeam că mă culc cu tine?...

El i-a răspuns:

— Cinstit vorbind, îţi închipui că prietenul meu s-ar putea însura cu tine?...

— Nu, răspunse ea, ci tu, mârşavule, tu, ticălosule, ar trebui să primeşti osânda asta.

— Dar ştii că n-ar depinde decât de dumneata ca să mă scapi, i-am spus eu cavalerului.

— Cum?

— Cum? Arătând cum s-au petrecut lucrurile; spunând adevărul.

— Am amenintat-o pe Agathe să-l spun; dar nici vorbă că n-am să fac una ca asta. E o cale care nu sunt sigur dacă ne-ar folosi la ceva, dar sunt sigur că ne-ar acoperi de ruşine. Şi apoi e vina dumitale.

— Vina mea?

— Da, vina dumitale. Dacă nu te-ai fi împotrivit năzbâtiei propuse de mine. Agathe ar fi fost prinsă între doi bărbaţi, şi totul s-ar fi sfârşit printr-o ocară. Dar n-a fost aşa, şi trebuie să scăpăm din încurcătură.

— Dar ia ascultă, cavalere, ai putea să-mi lămureşti ceva? Hainele mele au fost puse, iar ale dumitale au fost luate din odăiţă; zău, degeaba m-am tot gândit: e un mister care mă uluieşte. Din pricina asta, Agathe mi se pare cam suspectă; mi-a dat prin minte că a prins şiretlicul şi că a existat o înţelegere între ea şi părinţi.

— Poate că te-au văzut când urcai; e sigur însă că de-abia te dezbrăcaseşi cdnd mi-a şi trimis hainele şi mi le-a cerut pe ale dumitale.

— Cu timpul au să se lămurească toate...

Tocmai eram pe cale, cavalerul şi cu mine. Să ne mâhnim, să ne consolăm şi să ne învinovăţim, să ne ocă- râm şi să ne cerem iertare, când intră comisarul; cavalerul păli şi ieşi pe neaşteptate. Comisarul era un om de treabă, cum se mai nimereşte câte. Unul; recitind acasă procesul-verbal, îşi adusese aminte că pe vremuri învăţase la şcoală cu unul care purta numele meu; îi dădu prin gând că puteam să fiu vreo rudă sau chiar fiul fostului său coleg; şi chiar aşa era. Mai întâi de toate, mă întrebă cine era omul care o ştersese când intrase el.

— N-a şters-o, zic eu, a ieşit; e prietenul meu bun, cavalerul de Saint-Ouin!

— Prietenul dumitale? Pesemne glumeşti. Ştii, domnule, că el a venit să mă anunţe? Era însoţit de tatăl fetei şi de încă o rudă.

— El?

Chiar el.

— Sunteţi sigur de ce spuneţi?

— Foarte sigur; dar cum ai spus că-l cheamă?

— Cavalerul de Saint-Ouin.

— O! Cavalerul de Saint-Ouin, aşa e. Şi ştii ce e prietenul dumitale, bunul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin? Un escroc, un om cunoscut de poliţie pentru nenumărate pungăşii. Poliţia nu-i bagă la gros pe derbedeii ăştia doar fiindcă îi mai sunt de folos câteodată. Sunt pungaşi şi denunţători de pungaşi; se pare că sunt socotiţi mai folositori prin răul pe care-l previn sau îl destăinuiesc, decât sunt dăunători prin răul pe care-l fac…

I-am povestit comisarului trista mea aventură, întocmai cum se întâmplase. El însă n-o privi mai cu îngăduinţă, căci tot ce-ar fi putut să mă scape nu se putea nici cita şi nici înfăţişa în faţa judecăţii. Totuşi, îmi făgădui să-i cheme pe tată şi pe mamă, s-o strângă cu uşa pe fată, să-l lămurească pe magistrat şi să nu uite nimic din ce mi-ar fi de ajutor; dar mă preveni totodată că, dacă oamenii aceştia erau bine sfătuiţi, autorităţile nu puteau face mare lucru.

— Cum, domnule comisar, să fiu silit să mă însor ca ea?

— Să te însori? Ar fi cam albastru, aşa că nu la asta mă gândeam; vor trebui însă plătite despăgubiri, şi în astfel de cazuri sunt grozav de mari…

Dar mi se pare că vrei să spui ceva, Jacques.

JACQUES: Da; vreau să spun că dumneata ai fost cu adevărat mai nefericit decât mine» care am plătit şi nu m-am culcat. Altminteri, dacă Agathe ar fi fost însărcinată, as fi înţeles mai lesne povestea dumitale.

STÂPlNUL: Nu înlătura presupunerea asta; peste câtăva vreme de când mă aflam închis, comisarul îmi a- duse vestea că Agathe venise la el să-şi facă declaraţia de sarcină.

JACQUES: Şi iată-te tatăl unui copil…

STÂPlNUL: Căruia nu i-am dăunat cu nimic.

JACQUES: Dar pe care nici nu l-ai făcut.

STÂPÂNUL: Nici protecţia magistratului, nici toate demersurile

comisarului n-au putut împiedica afacerea să urmeze calea justiţiei; dar fiindcă fata şi părinţii aveau faimă proastă, nu m-au însurat cu de-a sila. M-au osân- dit doar la o amendă cât toate zilele, la plata cheltuielilor de lăuzie şi la hrănirea şi creşterea unui copil, rod al faptelor prietenului meu, cavalerul de Saint-Ouin, al cărui chip în miniatură este. A fost un prunc dolofan, pe care domnişoara Agathe l-a născut, cu bine, între luna a şaptea şi a opta, şi căruia i s-a dat o doică bună; doica am plătit-o până în ziua de azi.

JACQUES: Cam ce vârstă are domnişorul dumitale?

STÂPÂNUL: în curând o să împlinească zece ani. L-am lăsat tot timpul la ţară, unde un dascăl l-a deprins cu cititul, cu scrisul şi cu socotitul. Nu e departe de locul unde mergem; şi-am să folosesc prilejul ăsta ca să plătesc oamenilor ce li se cuvine, să-l iau şi să-l dau la meserie.

Jacques şi stăpânu-său mai dormiră încă o noapte pe drum. Se găseau prea aproape de capătul călătoriei pentru ca Jacques să înceapă să spună mai departea povestea dragostei lui; de altfel, mai avea mult până să i se lecuiască boala de gât. A doua zi ajunseră…

— Unde?

— Pe cinstea mea că habar n-am.

— Şi ce treabă aveau acolo unde se duceau?

— Orice treabă doreşti. Parcă stăpânul lui Jacques spunea la toată lumea ce treburi are? Oricum, însă, ele nu-i cereau mai mult de două săptă- mini.

— S-au sfârşit cu bine, s-au sfârşit cu rău?

— Nici asta nu ştiu. Boala de gât a lui Jacques s-a vindecat prin două leacuri care îi erau nesuferite; dieta şi odihna.

Într-o dimineaţă, stăpânul îi zise slugii:

— Jacques, pune friiele şi şeile pe cai şi umple-ţi plosca; trebuie să mergem ştii tu unde.

Zis şi făcut. Iată-i porniţi la drum spre locul unde de zece ani era hrănit, pe socoteala stăpânului lui Jacques, copilul cavalerului de Saint-Ouin. La o depărtare oarecare de hanul unde trăseseră peste noapte, stăpânul îi spuse lui Jacques următoarele cuvinte:

— Jacques, ce părere ai despre dragostele mele?

JACQUES: Că sus, în ceruri, stau scrise lucruri ciudate. Te văzuşi cu un copil. Dumnezeu ştie cum! Cine poate şti ce rol va

juca ţâncul ăsta în lume? Cine ştie dacă nu e născut pentru fericirea sau pentru năruirea vreunui imperiu?

STAPÂNUL: îţi garantez eu că nu. Am să fac din el un strungar în lemn sau un ceasornicar de ispravă. O să se însoare şi-o să aibă copii care vor strunii la nesfârşit, pe lumea asta, picioare de scaune.

JACQUES: Da, dacă aşa stă scris în ceruri. Dar de ce n-ar ieşi un Cromwell[131] din dugheana unui strungar > Cel care i-a tăiat capul regelui său n-a ieşit oare din dugheana unui berar, şi nu se spune astăzi că...

STĂPÂNUL: Să lăsăm asta. Acum eşti sănătos, cunoşti povestea dragostei mele; poţi deci să reiei cu sufletul împăcat povestea dragostei tale.

JACQUES: Toate îmi stau împotrivă. Mai întâi, puţi. Nul drum pe care îl mai avem de făcut; în al doilea rând, uitarea locului unde am rămas; în al treilea rând, o afurisită de presimţire pe care o am aici... îmi spune că povestea nu trebuie să se sfârşească; îmi spune că ea ne va aduce ghinion şi că, de-abia reluată, va fi întreruptă îndată de o catastrofă fericită sau nefericită.

STAPÂNUL: Dacă e fericită, cu atât mai bine!

JACQUES: Aşa gândesc şi eu; dar presimt... că va fi nefericită.

STĂPÂNUL: Nefericită! fie; parcă nu tot o să se întâmple, fie că vorbeşti, fie că taci?

JACQUES: Cine poate şti?

STAPÂNUL: Te-ai născut cu două sau trei veacuri prea târziu.

JACQUES: Da' de unde. Domnule. M-am născut la timp, ca toată lumea.

STÂPlNUL: Ai fi fost un mare prevestitor.

JACQUES: Nu prea ştiu bine ce e aia un prevestitor, dar nici nu mă sinchisesc să ştiu.

STĂPÂNUL: E unul dintre capitolele importante din tratul tău despre ghicitorie.

JACQUES: Adevărat; dar e atâta vreme de când e scris, încât nu-mi mai amintesc nicio iotă din el. Zău, domnule, iată cine ştie mai mult decât toţi prevestitorii, decât toate gâştele prorocite şi găinile sfinţie ale republicii: plosca. Să întrebăm, deci, plosca,

---

131 *Olivier Cromwell* (1599—1658), om de stat, mai întîi conducător al revoluţiei burgheze din Anglia, apoi „lord-protector" al republicii create cu acest prilej. In timpul revoluţiei conduse de Cromwell, a fost decapitat regele Carol 1 al Angliei.

Jacques îşi ia plosca şi se sfătuieşte îndelung cu ea. Stăpânu-său îşi scoate ceasul şi tabachera, se uită cât e ora, îşi ia priza de tabac, şi Jacques zice:

— Acum mi se pare că văd ursita mai puţin neagră. Spune-mi unde rămăsesem.

STĂPÂNUL: La castelul lui Desglands, cu genunchiul ceva mai bine şi cu Denise pusă de maică-sa să te îngrijească.

JACQUES: Denise. Fu ascultătoare. Rana de la genunchi aproape că mi se închisese; ba chiar putusem să joc hora din noaptea aceea, când cu copilul; totuşi, din când în când, înduram dureri nemaipomenite. Felcerului! castelului îi trăsni prin cap să ştie mai mult decât confratele lui, şi anume că suferinţele astea, a căror reîntoarcere era atât de înverşunată, nu puteau să aibă altă pricină decât rămânerea vreunui corp străin în carne, după scoaterea glontelui. Prin urmare, veni în odaia mea cu noaptea în cap; trase o măsuţă lângă pat; şi când perdelele fură date la o parte, văzui o masă încărcată cu unelte tăioase; o văzui pe Denise stând la căpătâiul meu şi plângând cu lacrimi fierbinţi; pe maică-sa, în picioare, cu braţele puse cruciş şi destul de tristă; pe felcer fără surtuc, cu mânecile vestei suflecate şi cu un bisturiu în mâna dreaptă.

STĂPÂNUL: Mă îngrozeşti.

JACQUES: Şi eu m-am îngrozit. „Prietene, îmi zice felcerul, te-ai săturat să tot suferi?

— Până peste cap.

— Vrei să se sfârşeascl odată şi să-ţi păstrezi piciorul?

— Sigur.

— Atunci scoate-l din pat, ca să pot lucra în voie.“

îi întind piciorul. Felcerul ia minerul bisturiului între dinţi, îmi trece piciorul sub braţul stâng şi-l ţine zdravăn acolo, îşi ia din nou bisturiul, îi vâră vârful în gura rănii mele şi-mi face o tăietură largă şi adâncă. Eu nici nu clipeam măcar, dar Jeanne întoarse capul. Denise scăpă un ţipăt şi simţi că-i vine rău…

Aici Jacques îşi opri povestirea şi dădu un nou asalt ploştii. Asalturile erau cu atât mai dese, cu cât distanţele erau mai scurte, sau, cum spun geometrii, erau invers proporţionale cu distanţele. Jacques se pricepea să măsoare cu atâta dibăcie, încât plosca, plină la plecare, era golită exact la sosire. Domnii de la poduri şi şosele ar fi putut face din el un odometrugrozav, şi fiecare asalt îşi avea îndeobşte motivul lui. Cel de-acum avea

drept scop s-o trezească pe Denise din leşin şi să-l facă pe Jacques însuşi să-şi vină în fire după durerea tăieturii, făcute de felcer la genunchi. Denise trezită, el re- găsindu-şi cumpătul, Jacques continuă.

JACQUES: Tăietura uriaşă dădu la iveală fundul rănii, de unde felcerul scoase, cu cleştişorii lui, o bucăţică mică de tot din nădragii mei, care rămăsese acolo şi a cărei şedere îmi pricinuia durerile şi împiedica lecuirea deplină a rănii. După operaţia asta, starea mea se îmbunătăţi din ce în ce, datorită îngrijirilor Denisei; nici tu fierbinţeli, nici tu dureri; aveam poftă de mâncare, somn, puteri. Denise mă pansa cu pricepere şi cu o delicateţe nemărginită. Făcea să vezi cu câtă grijă şi cu ce mână uşoară îmi scotea bandajul, teama de a nu-mi pri- cinui nici cea mai mică durere, felul cum îmi spăla rana. Eu stăteam pe marginea patului; ea ţinea un genunchi în pământ şi-mi proptea piciorul rănit pe coapsa ei, iar eu, câteodată, mai şi apăsam un pic; îi ţineam o mână pe umăr; şi o priveam lucrând, cu o duioşie pe care cred că mi-o împărtăşea şi ea. Când îmi termina pansamentul, îi luam amândouă mâinile. Îi mulţumeam, nu ştiam ce să-i mai spun, nu ştiam cum să-i mai mărturisesc recunoştinţa mea; ea stătea în picioare, cu privirea plecată şi mă asculta fără să scoată o vorbă. Nu se întâmpla să treacă pe la castel niciun boccegiu fără să-i cumpăr şi ei câte ceva: o dată o băsmăluţă, altă dată câţiva coţi de indian sau de muselină, o cruciuliţă de aur, ciorapi de bumbac, un ineL, un şirag de mărgele. După ce-mi făceam mica târ- guială, eu mă simţeam stânjenit să i-o dăruiesc, ea s-o primească. Mai întâi îi arătam ce cumpărasem; dacă-i plăcea, îi spuneam: „Denise, pentru tine, l-am cumpărat...” Dacă îl primea, îmi tremura mâna întinzându-i-l, şi ei îi tremura mina primindu-l. Într-o? i, nemaiştiind ce să-i mal dăruiesc, am cumpărat nişte jartiere; erau făcute din mătase, înzorzonate cu alb, roşu şi albastru şi cu un pompon. Dimineaţa, înainte de venirea Denisei, le-am. Pus pe spătarul scaunului de lângă pat. De cum le-a zărit, Denise a şi zis:

— Vai! ce jartiere frumoase!

— Sunt pentru drăguţa mea, îi răspund, eu.

— Vasăzică, ai o drăguţă, domnule Jacques?

— Sigur că da; oare nu ţi-am spus până acum?

— Nu; fără îndoială că e frumuşică, nu-i aşa?

— Ba e chiar frumoasă.

— Şi o iubeşti mult?
— Din toată inima.
— Şi ea te iubeşte la fel?
— Nu ştiu. Jartierele sunt pentru ea, şi ea mi-a făgăduit o favoare, pe care, dacă mi-ar face-o, cred că m-ar înnebuni.
— Ce favoare?
— Mi-a făgăduit să mă lase să-i prind eu, cu mâna mea, una din jartierele astea două…
Denise se roşi, se înşelă asupra înţelesului vorbelor mele, crezu că jartierele erau pentru alta, se întristă, făcu o stângăcie după alta, căută peste tot cele trebuitoare ca să mă panseze, deşi se aflau sub ochii ei, şi nu le găsi; vărsă vinul pe care îl încălzise, se apropie de pat ca să mă panseze, îmi prinse piciorul cu o mână tremurătoare, îmi dezlegă feşele pe dos şi, când trebui să-mi spele, uşurel, rana, uitase tot ce-i trebuie; se porni să caute, mă pansă, şi pe când mă pansa, am văzut-o că plânge.
— Denise, mi se pare că plângi; ce ai?
— N-am nimic.
— Te-a necăjit cineva?
— Da.
— Cine e răutăciosul care te-a putut necăji?
— Dumneata.
— Eu?
— Da.
— Cum am putut să fac una ca asta?…
în loc să-mi răspundă, ea întoarse privirea spre jartiere.
— Nu zău. Făcui eu, astea te-au făcut să plângi?
— Da.
— Hai, Denise, nu mai plânge, ’că pentru tine le-am cumpărat.
— Nu mă minţi, domnule Jacques?
— Dimpotrivă, e-atât de adevărat, încât poftim.
Şi în aceeaşi clipă i le-am întins pe amândouă, dar am oprit una; dt ai clipi i-a înflorit un zâmbet printre lacrimi. Am luat-o de mână, am apropiat-o de pat, i-am apucat un picior şi i l-am pus pe margine; i-am ridicat fustele până la genunchi, unde ea le ţinea strânse cu amândouă mâinile; i-am sărutat piciorul, i-am prins jartiera pe care o oprisem; şi de-abia i-o prinsesem, că a şi intrat Jeanne, maică-sa.
STÂPÂNUL: Supărător oaspete.

JACQUES: Poate că da, poate că nu. În loc 6ă-şi dea seama de tulburarea noastră, ea nu văzu decât jartiera din mâna fiică-si.

— Frumoasă jartieră, zise ea, dar unde e cealaltă?

— La piciorul meu, îi răspunse Denise. Mi-a spus că le-a cumpărat pentru drăguţa lui, şi m-am gânddt atunci că erau pentru mine. Nu-i aşa, mamă, că, dacă mi-am pus una, trebuie s-o păstrez şi pe cealaltă?

— Ah! domnule Jacques, Denise are dreptate; o jartieră fără cealaltă nu merge, şi doar cred că nu vrei să-i iei înapoi ce are.

— De ce nu?

— Fiindcă nici Denise n-ar vrea, şi nici eu.

— Atunci să facem altceva, ; am să i-o pun şi pe cealaltă, de faţă cu dumneata.

— Nu, nu, asta nu se poate.

— Atunci să mi le dea înapoi pe amindouă.

— Nici asta nu se poate.

Dar iată că Jacques şi stăpânu-său au ajuns la intrarea în satul unde mergeau să vadă copilul şi pe gazdele copilului cavalerului de Saint-Ouin. Jacques tăcu; stăpânu-său zise:

— Să descălecăm şi să poposim aici.

— De ce?

— Fiindcă, după câte se pare, ai să ajungi la încheierea dragostei tale.

— Nu prea.

— Când ai ajuns la genunchi, nu mai ai mult.

— Stăpâne, Denise avea coapsa mai lungă decât celelalte.

— Să descălecăm, totuşi.

Şi descălecară. Mai întâi Jacques. Grăbindu-se spre cizma stăpânului său; dar acesta nu apucă să-şi proptească bine piciorul în scară, că se şi desfăcură chingile, iar călăreţul meu, răsturnat pe spate, era cât pe-aci să se prăvălească la pământ, dacă nu l-ar fi primit sluga în braţe.

STAPÂNUL:’ Aşa, Jacques, noroc că ai tu grijă de nune! N-ar fi lipsit mult ca să-mi frâng o coastă, să-mi rup o mină, să-mi sparg capul, sau poate să fiu ucis.

JACQUES: Mare pagubă!

STĂPÂNUL: Ce-ai spus, marţafoiule? Ia stai, că te-nvăţ eu să vorbeşti…

Şi stăpânul, după ce-şi învârti de două ori şfichiul biciului peste pumn, dădu fuga după Jacques, iar Jacques porni să dea

roată, în goană, pe după cal. Pufnind în râs; stăpânul se porni să înjure, să blesteme, să facă spume la gură de mânie şi să dea şi el ocol calului, revărsând. Spre

Jacques un potop de ocări; şi goana asta ţinu până ce amândoi, lac de sudoare şi istoviţi de oboseală, se opriră unul de-o parte a calului, celălalt de partea cealaltă, Jacques răsuflând din greu şi râzându-i într-una, stăpânu-său răsuflând şi el din greu şi zvârlindu-i priviri furioase. Tocmai începuseră să-şi recapate răsuflarea, când Jacques îi zise stăpânului:

— Domnul stăpân o să recunoască acum?

STĂPÂNUL: Ce vrei să recunosc, pungaşule, câine, ticălosule, dacă nu că eşti cel mai ticălos dintre toate slugile şi eu cel mai nefericit dintre toţi stăpânii?

JACQUES: Nu s-a vădit limpede că facem lucrurile fără să vrem, cea mai mare parte a timpului? Hai, spune cu mâna pe inimă: ai vrut ceva din tot ce-ai spus sau ai făcut de-o jumătate de ceas încoace? N-ai fost un păpuşoi tras pe sfori şi n-ai fi fost m^i departe, timp de o lună, o paiaţă, dacă mi-aş fi pus eu de gând?

STĂPÂNUL: Cum! Era o joacă?

JACQUES: O joacă.

STÂPÂNUL: Şi te-aşteptai să se rupă chingile?

JACQUES: Păi eu le pregătisem.

STÂPÂNUL: Şi asta era sârma pe care o prinseseşi deasupra capului meu, ca să mă faci să dau din mâini şi din picioare, după cum ai fi avut tu chef?

JACQUES: Întocmai!

STÂPÂNUL: Şi răspunsul tău neobrăzat era gândit dinainte?

JACQUES: Gândit dinainte.

STÂPÂNUL: Eşti o secătură primejdioasă.

JACQUES: Numai datorită căpitanului meu, care s-a distrat la fel, într-o bună zi, pe seama mea, am putut căpăta o minte atât de ageră.

STÂPÂNUL: Dar dacă mă răneam?

JACQUES: Stătea scris în ceruri şi în prevederea mea că n-o să se întâmple una ca asta.

STÂPÂNUL: Atunci hai să stăm jos; avem nevoie de odihnă.

Şi după ce se aşezară, Jacques zise:

— Să-l ia ciuma de neghiob!

STĂPÂNUL: Mi se pare că vorbeşti de tine.

JACQUES: Da, de mine, care n-am mai păstrat măcar o înghiţitură în ploscă.

STĂPÂNUL: Să nu-ţi pară rău; aş Ei băut-o eu, căci mor de sete.

JACQUES: Atunci să-l ia ciuma şi pe neghiobul care n-a oprit două.

Stăpânul îl roagă să-şi spună mai departe povestea, ca să-şi înşele osteneala şi setea, Jacques nu vrea nici în ruptul capului; stăpânul bombăne, Jacques se lasă bombănit; în sfârşit, Jacques, după ce pomeneşte de nenorocirea care i-ar ajunge dacă şi-ar spune mai departe povestea dragostei, zice:

— Într-o zi de sărbătoare, pe când stăpânul castelului era plecat la vânătoare…

După ce rosteşte vorbele astea,. Se opreşte deodată şi zice:

— Nu pot; mi-e cu neputinţă să fac un singur pas mai departe; mi se pare că am iarăşi mâna ursitei în beregată şi că o simt cum mă strânge; pentru Dumnezeu, domnule, îngăduie-mi să tac.

— Atunci taci şi du-te de întreabă la prima colibă despre locuinţa doicii…

Locuinţa doicii era o poartă mai devale; ajung acolo, fiecare dintre ei ţinindu-şi calul de dârlogi. Cât ai clipi, uşa de la casa doicii se deschise, şi în prag se iveşte un bărbat; stăpânul lui Jacques scoate un strigăt şi-şi duce mâna la sabie; bărbatul celălalt face la fel. Caii se sperie de zăngănitul săbiilor, cel al lui Jacques îşi rupe hăţul şi scapă; în aceeaşi clipă cavalerul cu care se bate stăpânul se prăbuşeşte mort în ţărână. Sătenii dau fuga. Stăpânul lui Jacques încalecă degrabă şi se depărtează în goană. Oamenii îl înhaţă pe Jacques, îl leagă cu mâinile la spate şi-l duc în faţa judelui din partea locului, care îl trimite la puşcărie. Bărbatul ucis era cavalerul de Saint-Ouin, pe care întâmplarea îl adusese, împreună cu Agathe, în aceeaşi zi la doica fiului lor. Agathe îşi smulge părul, lungită peste cadavrul ibovnicului ei. Dar stăpânul lui Jacques e atât de departe, încât nici nu se mai vede. Jac- ques, pe când era dus de la casa judecătorului spre temniţă, zicea:

— Trebuia să se întâmple aşa: stătea scris în ceruri…

Iar eu mă opresc, fiindcă am spus tot ce ştiam despre aceste două personaje.

— Şi dragostea lui Jacques?

— Jacques singur a spus de-o sută de ori că stătea scris în ceruri să nu-şi termine povestea, şi văd că avea dreptate. Şi mai văd, cititorule, că asta te supără; ei bine, ia povestea de unde a lăsat-o şi du-o singur mai departe, sau. Mai bine fă-i o vizită domnişoarei Agathe, află numele satului unde e întemniţat Jacques şi întreabă-l pe el; n-o să se lase rugat ca să te mulţumească; asta o să facă să-i mai treacă de urât. Luându-mă după nişte memorii pe care am motive serioase să le socotesc suspecte, aş putea să înlocuiesc ce lipseşte aici; dar la ce bun? Numai ce e socotit drept adevăr poate interesa. Totuşi, fiindcă ar fi o îndrăzneală să te rosteşti, fără adâncâ chibzuinţă, asupra convorbirilor dintre Jacques Fatalistul şi stăpânul său, opera cea mai importantă din câte au a- părut de la *Pantagruel* al maestrului Frangois Rabelais şi de la viaţa şi aventurile *Cumătrului Matei* *, am să recitesc memoriile astea cu toată silinţa şi cu toată nepărti- nirea de care sunt în stare; şi până în opt zile am să-ţi spun părerea mea definitivă,: fără să dau înapoi dacă vreunul mai deştept decât mine va dovedi că m-am înşelat.

Editorul adaugă: Cele opt zile au trecut. Am citit memoriile în chestiune; din cele trei paragrafe pe care le-am găsit în plus faţă de manuscrisul al cărui posesor sunt, primul şi ultimul mi se par originale, iar cel de la mijloc vădit pus de-o mână străină. Iată-l pe cel dintâi, care presupune o lacună în convorbirea dintre Jacques şi stăpânu-său.

într-o zi de sărbătoare, pe când stăpânul castelului era plecat la vânătoare, iar ceilalţi ai casei se duseseră să asculte slujba la biserica aflată cam hăt la o leghe depăr-

1 Lucrare atribuită multă vreme lui Voltaire şi lui Diderot, În realitate însă datorată abatelui Delaurens, născut în 1719 şi mort în temniţă în anul 1797.

tare, Jacques se sculase. Denise stătea lângă el. Tăceau amândoi, părând că-şi fac mutre, şi chiar îşi făceau. Jacques folosise toate mijloacele ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit, iar Denise se ţinuse tare. După o tăcere îndelungată, Jacques, plângând cu lacrimi fierbinţi, îi zise cu glas aspru şi amar:

— Păi vezi că nu mă iubeşti…

Denise, plină de obidă, se ridică, îl ia de braţ, îl duce pe neaşteptate spre marginea patului, se aşază acolo şi zice:

— Ei, bine, domnule Jacques, spui că nu te iubesc? Hai, fă din biata Denise tot ce pofteşti…

Şi rostind cuvintele astea, iat-o izbucnind în lacrimi şi înăbuşindu-se în suspine.

Ia spune-mi, cititorule, ce-ai fi făcut în locul lui Jacques? Nimic. Tocmai asta a făcut şi el. A dus-o înapoi pe Denise la scaunul ei, i s-a aruncat la picioare, i-a şters lacrimile care îi curgeau şiroaie din ochi, i-a sărutat mâinile, a mângâiat-o, a liniştit-o, a crezut că era iubit din inimă şi a lăsat la voia dragostei ei clipa când i-o plăcea să i-o răsplătească pe-a lui. Purtarea aceasta o mişcă adânc pe Denise.

Poate o să mi se spună că Jacques, fiind la picioarele Denisei, nu-i putea şterge lacrimile… cel puţin dacă scaunul nu era foarte jos. Manuscrisul nu dă lămuriri, dar se poate bănui că aşa era.

Iată al doilea paragraf, copiat din viaţa lui T*ristram Shandy,* dacă nu cumva convorbirea dintre Jacques Fatalistul şi stăpânu-său nu e mai veche decât lucrarea aceasta şi dacă preotul Steme n-a fost plagiator, ceea ce nu cred, şi asta numai dintr-un respect cu totul deosebit faţă de domnul Steme, pe care îl socotesc altfel decât pe cei mai mulţi dintre literaţii din ţara lui, obişnuiţi să ne fure şi să ne ocărască atât de des.

Altă dată, într-o dimineaţă, Denise vine să-l panseze pe Jacques. La castel toată lumea doarme încă; Denise se apropie, tremurând. Ajunsă la uşa lui Jacques, ea se opreşte, şovăind dacă să intre sau nu. Apoi intră, tremurând; rămâne vreme îndelungată lângă patul lui Jacques, fără a îndrăzni să ridice perdelele. După aceea, le dă în lături încetişor, îi spune, tremurând, bună ziua lui Jacques; îl întreabă, tot tremurând, cum şi-a petrecut noaptea şi cum o duce cu sănătatea. Jacques îi răspunde că n-a putut închide ochii, că a suferit şi că mai suferă încă de o mâncărime grozavă Ia genunchi. Denise se oferă să-i aline mâncărimea; ia un peticei de flaneluţă; Jacques îşi scoate piciorul din pat, şi Denise începe să i-l frece cu flaneluţa pe deasupra rănii, mai întâi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mâna. Jacques se uită la ea şi, se îmbată de dragoste. Apoi Denise începu să-l frece cu flaneluţa chiar pe rană, a cărei cicatrice mai era încă roşie, mai întâi, cu un deget, pe urmă cu două, cu trei, cu patru, cu toată mâna. Dar n-a fost de-ajuns să-i aline mâncărimea sub genunchi şi pe

genunchi, a trebuit s-o mai potolească şi deasupra, unde se simţea şi mai tare. Denise îi puse flaneluţa deasupra genunchiului şi începu să frece acolo destul de tărişor, mai întâi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mâna. Patima lui Jacques, fiindcă el n-o slăbea din ochi, crescu, până-ntr-atâta, încât; nemaiputând să se abţină, se repezi la mâna Denisei… şi o avu.

Dar ce nu lasă într-adevăr nicio urmă de îndoială a- supra plagiatului sunt cele ce urmează. Căci plagiatorul adaugă: „Dacă nu te mulţumeşti, cititorule, cu cele ce ţi-am destăinuit din dragostea lui Jacques, fă tu mai bine, n-am nimic împotrivă. Oricum ai pomi-o, sunt sigur că vei sfârşi la fel ca mine.

— Te înşeli, bârfitor fără pereche, n-am să sfârşesc ca tine. Denise a fost cuminte.

— Păi cine te contrazice? Jacques se repezi la mâna ei şi îi avu mâna. Numai firea ta stricată te face să auzi ce nu ţi s-a spus.

— Cum! Numai mâna?

— Sigur: Jacques avea prea mult bun-simţ ca să abuzeze de aceea pe care voia s-o ia de nevastă şi să-şi pregătească astfel o neîncredere care i-ar fi otrăvit tot restul zilelor.

— Dar în paragraful de mai înainte se spune că Jacques făcuse totul ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit.

— Asta fiindcă, după câte se pare, pe-atunci nu voia încă s-o ia de nevastă."

Al treilea paragraf ni-l arată pe Jacques, pe bietul nostru Fatalist, cu fiare la mâini şi la picioare, culcat pe paie, în fundul unei temniţe întunecoase, reamintindu-şi tot ce mai păstrase din principiile de filosofie ale căpitanului său şi nemaiavând mult până să creadă că într-o bună zi îi va părea rău, poate, după locuinţa asta jilavă, împuţită, înecată în bezne, unde era hrănit cu pâine şi apă şi-şi folosea picioarele şi mâinile ca să se apere împotriva atacurilor şobolanilor şi şoarecilor. Mai aflăm că, pe când sta adâncit în gânduri, porţile temniţei şi ale celulei lui sunt sfărâmate; că el este pus în libertate împreună cu o duzină de tâlhari şi că se înhăitează cu banda lui Mandrin *. Între timp jandarmii îi urmăriseră stăpânul, îl prinseseră şi-l închiseseră în altă temniţă. Stăpânul ieşise de acolo numai datorită ajutorului dat de comisarul care-i fusese de atâta folos în prima lui aventură. De vreo două-trei luni trăia retras, în castelul lui Desglands, când întâmplarea îi înapoie sluga aproape la fel de

esenţială pentru fericirea lui ca şi ceasornicul şi tabachera. Căci nu trăgea o priză de tabac măcar, nu se uita o dată cât e ceasul, fără să spună oftând: „Pe unde-oi fi fiind, bietul meu Jacques…?“ într-o noapte, castelul lui Desglands e atacat de oamenii lui Mandrin; Jacques recunoaşte locuinţa binefăcătorului şi a iubitei; face pe mijlocitorul şi scapă casteluli de jaf. Se poate citi apoi amănuntul mişcător al întâlnirii cu totul negândite dintre Jacques, stăpânu-său, Desglandes, Denise şi Jeanne.

— – Tu eşti, dragul meu?!

— Dumneata eşti, dragă stăpâne?!

— Cum de-ai ajuns printre oamenii ăştia?

— Şi dumneata, cum se face că te întâlnesc aici?

— Tu eşti, Denise?

— Dumneata eşti, dragă Jacques? Cât m-ai făcut să plâng…

între timp, Desglands strigă:

— Să se aducă pahare şi vin; repede, repede; el ne-a salvat viaţa la toţi…

[1] Tâlhar faimos, ale cărui isprăvi se situează între 1750 şi 1755, în Franţa.

Peste câteva zile, bătrânul portar al castelului îşi dădu sufletul; Jacques ocupă locul rămas liber şi se însura cu Denise, lucrând împreună cu’ea întru naşterea discipolilor lui Zenon şi ai lui Spinoza, iubit de Desglands, îndrăgit de stăpinu-său şi adorat de nevastă-sa; căci aşa stătea scris în ceruri.

Au vrut unii să mă convingă că stăpânul şi Desglands se îndrăgostiseră de nevastă-sa. Nu ştiu dac-a fost aşa, dar sunt sigur că seara el îşi spunea sie însuşi: „Dacă stă scris în ceruri să fii încornorat, ’Jacques, orice-ai face, tot vei fi; dacă, dimpotrivă, stă scris să nu fii, orice-ar face ei, nu vei fi; dormi deci, dragul meu…“

Cuprinsul

Pag.

CĂLUGĂRITĂ. 5

NEPOTUL LUI RAMEAU 197

JACQUES FATALISTUL Şi STAPlNUL SAU. 295

1 E vorba de *exhortarea* (îndemnul, încurajarea) obişnuită la asemenea ceremonii.

1 Renumit maestru de dans.

1 Membrii congregaţiei catolice *Sfintui Sulpiciu,* fondată în secolul al XVIII-lea de către Orlier. Congregaţia se ocupa îndeosebi cu organizarea şi conducerea seminariilor catolice. În timpul revoluţiei franceze, sulpicienii s-au opus cu îndirjire supunerii preoţilor faţă de legile laice. Au avut o deosebită influenţă mistică asupra învăţământului Jn Franţa.

* Sectă catolicA întemeiată pe baza lucrărilor lui Jansenius, episcop de Ypres (1585—1638). Janseniştii credeau în predestinare şi erau critici înfocaţi ai moralei făţarnice a iezuiţilor.

1 E vorba de spitalul Salpâtriere.

1 Marchizul de Croismare avea un vâr, Jacques-Ren6 de Croismare, guvernator al Şcolii militare regale. „Greşeala" de ortografie a fost făcută dinadins, pe baza faptului cS locul de ordine al familiei Croismare era Croixmare, lângă Rouen.

1 „Născut sub semnul neprielnicilor zei Vertumni, câţi vor fi fiind" (! n limba latină în original.)

3 Patronul faimoasei cafenele a „Regenţei"-, fondată în 1718, frecventată şi de Diderot, unde, până aproape în zilele noastre, s-au întllnit amatorii de şah din întreaga lume.

1 Dintre şahiştii enumera^ mai sus cel mai cunoscut o compozitorul *Philidor.*

1 Ca şi Lals, Frineea a fost o faimoasă curtezanS greacă, tip al trufiei 51 lăcomiei.

4 E vorba de anumite sisteme pentru a crea un fel de armonie din sunetele mai multor clopote.

1 Diderot se referă aici la personajul numit Jean des Entommeures *(Pantagruel,* cartea I, cap. XXXIX şi XL).

1 Briasson —. Librar parizian, asociat la *Enciclopedie,* mort în 1775. Cât despre Bărbier, se presupune că ar fi fost un negustor

de mătăsuri din Paris.

1 Charles-Pinot Duclos (1704—1772) – scriitor şi istoric francez, autor de romane şi nuvele.

4 Jean-Baptiste Greuze (1725—1807) – pictor francez. Tablourile sale sunt mai cu seamă portrete sau scene de familie. A fost prieten cu Diderot, căruia i-a făcut portretul.

1 Mahomet şi *Elogiul lui Maupeou* – două lucrări ale lui Voltaire, jn care scriitorul se situează pe poziţii cu totul diferite, ceea ce relevă şi Rameau-nepotul. Tragedia *Mahomet* biciuieşte fanatismul religios; Maupeou, pe care Voltaire l-a elogiat, a fost prim-ministru al Franţei, cunoscut ca zbir.

— Balet eroic în trei acte şi un prolog, cu muzică de Rameau-unchiul, reprezentat pentru prima dată în 1735.

3 La Marck (ducesa de) – una dintre doamnele care s-au străduit cel mai mult să asigure reprezentarea piesei lui Palissot,

Filosofii. Se înţelege lesne de ce Diderot îi pomeneşte numele în atare condiţii... Cât despre Bergier, se presupune că ar fi vorba

1 O, excrement preţios! (În limba latină în original.)

Arclais de Montamy (mort în 1765), de ale cărui cercetări asupra culorilor pentru pictura de porţelan Diderot s-a interesat îndeaproape. Contele de Lauraguais a publicat şi el, în 1766, o lucrare privind porţelanurile.

5 *Mercur galant* sau *Comedia fără titlu* de Bourdault, deşi scrisă în secolbl al XVII-lea (1683), a fost reluată în 1753. Actorul Preville (Pierre-Louis-Dubus, 1721—1799) juca în ea cinci roluri diferite'.

1 Pietro Aretino (1491—1566) —Umanist italian din epoca Renaşterii, scriitor, autor de tragedii şi comedii, vestit prin satirele sale necruţătoare împotriva papilor şi a monarhilor, pentrj care a fost supranumit „biciul regilor*. Adeseori, însă, şi-a folosit talentul pentru a şantaja pe bogătaşi." Diderot se referă aici la o lucrare imorală a lui Aretino.

2 Bombă de asediu, numită astfel după numele inventatorului ei, de Comminjes.

1 în timpul unei vizite pe domeniile lui Bouret. Regele Franţei primi un in-folio, intitulat: *Adevărata fericire.* Deschizindu-l, văzu scris pe fiecare filă: „Regele a venit la Bouret11. Cât despre isprava cu făcliile, se spunea că în timpul unei călătorii a regelui, pentru a-l linguşi, Bouret îi aşează în cale, din douăzeci în

douăzeci de paşi, câte un om purtând o. Torţă aprinsă.

1 Henri de la Tour d'Auvergne Turenne (1611—1675) – ma

3 Sebastien le Prestre de Vauban (1633—1707) – inginer şi economist îrancez; a deschis căi noi în arta militară a timpului său, în special în ceea ce priveşte construirea fortăreţelor. În anul 1703 a primit titlul de mareşal, dar, criticind sistemul de impozite al Franţei, a căzut în dizgraţie, iar lucrările economice i-au fost arse şi distruse.

1 E vorba de *Zara* (1751), tragedie pe care, deşi publicul a primit-o cu bunăvoinţă, Palissot a retras-o după a treia reprezentaţie, pretinzând, mai tirziu, că actorii au jucat altă piesă decât aceea pe care le-o dăduse.

2 D. Ph. Thiroux de Monsauge, care în unele copii ale manuscrisului lui Diderot e numit Mesenge, a fost ginerele lui Bouret, ca ţi Villemorien, şi afacerist, amator de muzică şi spectacole, ca şi socrul şi cumnatul său.

1 E vorba de Corbie (sau Corby), mort pe la 1815, care a editat Teatrul *Bulevardier* (3 voi., 1756) şi a fost antreprenor al O- perei Comice, cât. Şi de asociatul său Moette (Jean-Pierre), mort manuscris, urmind pesemne să adauge numele unui asociat al a- cestora.

5 Publicaţii ale timpului, la care scriau numai duşmanii en-ciclop'ediştilor.

2 Pasajul se referă la faptul că Palissot l-a Înfăţişat pe Hei-v6tius în *Filosofii,* incercând să-l denigreze, ca şi pe ceilalţi en-ciclopedişti, de altfel.

1 Bluză de culoare galbenă, în care inchizitorii îi înveşmin- tău pe cei osândiţi să fie arşi pe rug.

2 Arderea pe ruy, poruncită de Inchiziţie.

1 Arie ctntatS de avarul Sordide din Insula *nebunilor* (1760), *mater* renumit *La serva padrona, Servitoarea stăpină* (I7.tl), *intermezzo* în două acte de Pergolese, reprezentată la Paris În 1746 şi 1752, a jucat un mare rol în „cearta muzicală-l în care iluminiştii, şi în special Diderot, au fost de partea muzicii italiene.

— Operă şi balet de Rameau, ca şi *Indiile* paiante – balet în trei acte.

2 *Armida* – operă de Lulli, în cinci acte şi un prolog (l')86).

3 Ambii au fost directori ai operei.

4 Până la incendiul din 6 aprilie 1736, Opera se afla intr-o

fundătură, la Palais-Royal.

1 Să aştepţi şi să nu vină... Te vei gândi la Zerbina... Eşti totdeauna în dezacord cu tine... (ital.) – arie din *La serva* padrona de Pergolese.

1 După mitologia greacă, Memnon era regele etiopienilor şi a iost ucis de Ahilt. În Egipt erau numite *Coloşii* lui *Memnon* două statui ale-regelui Amenhotep al III-lea. Una dintre aceste statui, turile construcţiei. De aici mitul după care Memnon, al cărui su flet ar trăi În piatră, îşi salută mama, pe Eos (zorile).

5 În mitologia greacă. Danaidele au fost cele cincizeci de fiice ale lui Danaus, fiul regelui egiptean Bela. Tatii lor, fiind persecutat de fratele său. Egipt, a fugit la Argos, împreună cu fiicele sale. Acolo e ajuns de fiii lui Egipt, care îl silesc să le dea fetele în căsătorie. Danaus, împins de frică, acceptă, dar le cerc fiicelor -să-şi ucidă soţii, ceea ce ele şi fac, cu excepţia uneia singure. Pentru crima lor. Zeii le-au pedepsit să umple veşnic cu apă un butoi fără fund. Butoiul Danaidelor simbolizează munca zadarnică şi fără sfârşit.

2 Ordine călugăreşti catolice.

1 E vorba de cele trei pălării cu care este înfăţişat adeseori sfintul Roeh. Proverbul se foloseşte atunci când deţii mai mult* lucruri de acelaşi fel, dintre care unele sunt nefolositoare.

1 Doi faimoşi chirurgi ai epocii: *Dufouart Pierre* (1735—1813) – autor al unui tratat de analiză a rănilor produse de armele de ioc, jar celălalt, *Louis Antoine* (1723—1792) – colaborator al *Enciclopedici* şi secretar al Academiei din Paris.

* Jabacruri se numeau mărunţişurile şi gluvaerurile vândute pe atunci la casa Jaback din Paris.

1 E vorba de Alonso Fernândez, de Avellaneda, autor al unei urmări a lui *Don Quijote,* tipărită în 1614, şi de Niccold Forteguerri (1674—1735), imitator al lui Ariosto şi autor al poemului *Ricciardetto,* scris între 1716—1725) şi tipărit la 1738.

1 Lotlis PWlipeaux de Saint-Florentin era ministru de stat pe la 1778.

— În epoca aceea, locuri de refugiu, unde cel adăpostit scăpa de urmărirea justiţiei.

1 Piesă de Goldoni, jucată pentru prima oară În 1771.

1 Thcodore Tronchin (1709—1781), faimos medic genovez, prieten al encic'lopediţtilor.

1 *Saint-Cyr-l'Ecole,* comună în apropiere de Versailles, unde

se află o şcoală pentru fetele din familiile scăpătate.

1 Cu alte cuvinte, împotriva regulilor artei poetice. Ca şi Aristotel şi Horaţiu, ca şi Vida şi alţii, călugărul, Le Bossu (1631—1680) – al cărui nume înseamnă „ghebosul1* – s-â ocupat de regulile artei poetice, dând un *Tratat despre poemul' epic,* lăudat de Bolleau, dar uitat cu desăvârşire în zilele noastre.

1 *Divina Comedie, Purgatoriul,* cântul X, v. 124 şi urm.:

Voi nu vedeţi că numai viermi suntem născuţi spre-a deveni cereştii fluturi, ce zboară slabi la Judele Suprem?

(în traducerea lui George Coşbuc)

1 E vorba de personajul din *Ricciardetto* de Forteguerri că-i'uia, pe patul de moarte, diavolul i-a înfăţişat unealta cu care fusese scopit. *

Bacbuc sau *bahbuh* (în ebraică) – ploscă, butelie. Pomeniţi de Rabelais în *Pantagruel.*

— Cuvânt de origine elină, însemnând cel ce vorbeşte din stomac.

1 E vorba de fabula lui La Fontaine *Ghinda şi dovleacul.*

3 E Torba de Jean-Jacques Rousseau.

1 Dom Louis la Taste (mort în 1754), benedictin, autor al *Scrisorilor teologice.*